

JUAN

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
SECRETARÍA GENERAL DE BIBLIOTECA

PA6278

C4

1783

34

cl

1080044473

2-645

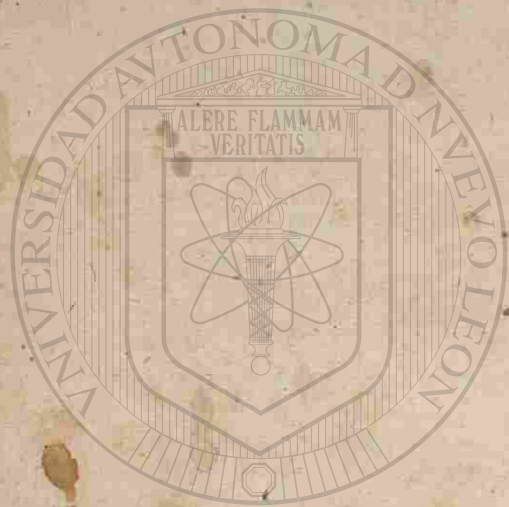

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS QUARTUS,
QUI ORATIONUM PRIMUS.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfré.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

46508

PAE 278

509

1753

v. 4

c. 1

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MEXICO
CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA
MICROFILMADO Rollo-7

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

iii

JOSEPHUS OLIVETUS

LECTORI:

ETUS adagium est, * *Magnus liber, magnum malum*. Quod ut non usquequaque sit, & in omnibus fortasse verum; omnino est in Commentariis ad Latinos vel oratores, vel poetas, verissimum. Quid enim? librum tu mihi magnum asfers, alterum ut intelligam non longiorem isto tuo, ac saepe etiam breviorum. An est hic adeo tenebrosus, ut non aliter quam operosis possint molitionibus erui sensus, atque in apertum proferri? Pascat ergo blattas in tenebris: nec torqueas te frustra, ut scias, doceasque, quid chartis ille verit scriptor adeo non bonus, ut in eo vitium sit, quo nullum in scriptioe capitalius, obscuritas. Hujus quidem tam est expertus Cicero, quam omnibus abundans eloquendi virtutibus. Qui profecto si quid habet, quod intelligentiam fugiat ejus hominis, cui nec sensus communis desit, nec usus Latini sermonis; non in Cicerone culpa est, sed aut in librario, qui bene scripta male descriperit; aut in longinquitate temporis, qua lectorem ab Romanis moribus, rebusque Ciceronianis procul segregarit. Quidquid autem occurrit difficultatis; id aut verba, aut res verbis subiecta continent. Age ergo, ad utrumque genus profigandum, quid auxilii ab interpretum opera proveniat, exquiramus tantisper: quo quisque perspiciat, quam nihil, depascenda Commentariorum luxurie, iis perierit, qui, praeter Ciceronem, in Cicerone quaerunt nihil.

Primum de verbis. Hic ego interpretes in triplici ordine a 2 video

* *Callimachus*, apud Athenaeum, lib. III.

video posse collocari. Primus eorum esto, qui varias lectiones, etsi unam in illis agnoscant probam esse ac tenendam, omnes tamen colligunt. Alter eos comprehendat, qui, cum nihil certi habent, quod ab auctore profectum fateantur, librarium vel conjecturas, vel aberrationes curiose, & quasi per ludum expendunt. Tertium genus est eorum, qui plausible in codicibus quod nihil videant, aliquid ipsi, quod arrideat magis, comminiscuntur, & auctori supponunt.

Atque illi quidem, quorum obscura, ut scrutariorum, diligentia in lectionum varietatibus, & codicum quisquiliis occupatur, quousque tandem abutentur patientia nostra? Hoc nimirum volunt nos docere, non fuisse olim librarios minus, quam nunc sunt, inertes ac mendosos. Putidissime is faceret, qui librum hac scriptum ætate, ac sæpe jam typographorum manus & negligentiam expertum, sic in lucem nova editione reduceret, ut simul errorum indices ex aliis editionibus attexeret? Quem enim habent fructum majorem toties ingesta nobis lectionum monstra, quæ qui alii ex aliis congerunt, monstra esse non dissentunt? Victorii quidem, Manutii, Lambini, & Gruteri immortalibus in Ciceronem meritis dedi, ut, quod illi ediderant, alicubi exhiberem. Varietates autem plerasque alias, quibus suffarcinatos videmus quosdam interpretes, si apponerem, non minus odiose facturum me existimavi, quam si glandes, inventis frugibus.

His proximi sunt, qui lectiones, si verba spectes, diversas, si pretium, æquales versant longis disputationibus, ut vocem unam aliquam, cujus se patronos faciunt, ante alias, quasi competitorum, promoveant. Videre est operæ pretium aliquando eorum ambitionem, & multiplices, longosque excursus: quot locos auctorum obscurent, unum ut scilicet illustrent. Vagantes si sequare, modo *Thebis* te ponent, modo *Arbenis*; donec fessus de via, quo fuerat perveniendum, &

unde

unde sis egressus, tandem ignores. Atqui ego non invitus feci, ut ne lectores in hujus loquacitatis molestiam conjicerem. Quamvis enim longe absit, ut in grammaticis legendis animadversionibus existimem bonas horas male collocari; tamen ex una Sanctii Minerva plus auxilii ac luminis, quam ex innumerabilitate Tullianorum interpretum existere posse arbitror.

Tertium genus est eorum, qui in his locis, quæ videntur mendosa (& multa non temere videntur) sic divinant, ut in latente morbo circulatorum. Alter, *Est hic vitium*, inquit. Alter, *Illic est*. Inopia laborat. Immo *redundantia*. Excidit inter scribendum una vocula, quam repono. *Contra, hæc tota comprehensio a margine in contextum irrepsit*. Corripo. *Corruptis*. Ita pugnant; idque, ut plurimum, *de lana caprina*. Pugnent vero, ac mutuis sese vulneribus, ut Cadmei milites, conficiant. At neque meum est, hic illis campum dare: neque tuum, si temporis pretium noris, hos audire ariolos, Cicerone omisso. Quæ tamen non sic velim accipi, ut ab homine dicta, qui conjecturis nihil loci relinquat, aut meriti. Aliquot video esse a viris doctis prolatas, quæ & voluptati sint, & fructui: aliquot, inquam, non multas. Reliquarum amputatio vix credibile est in quam breve cogat ampla Criticorum volumina.

Hactenus de verbis: nunc de obscuritate ea, quam afferunt res ab nostra memoria propter vetustatem remotæ. Quarum, in Ciceronianis, multa idoneam ex veterum libris, qui supersunt, lucem accepere: nonnullæ etiamnum latent. Quæ nota sunt, in iis tanta est interpretum consensus, atque etiam communicatio, ut ea quisque describat ex aliis, neque aliena usurpare, sed communia, & in medio posita fumere videatur. At vero de aliis dissidia, lites, controversiæ, andabatarum certamina, nimirum in tenebris. U-

bi

bi autem nulla dissensio est, unicum advoco interpretent, & eum plerumque, qui verborum parcior. Ubi nihil certi; hoc ipsum admoneo, certi esse nihil. Plures enim devorandas male occupato lectori cur paginas offeram? quas perambulando defessus, mihi Terentianum illud obganniat, *Ut te cum tua monstratione magnus perdat Jupiter.*

Aristotelis interpretes Turnebus fessive ejus facit hominis similes, qui, quæ via ad urbem ferat, rogatus dicat: *Hanc viam Alexander securus est, sed in pureum cecidit: istam Themistius, sed in precipitium ruit: illam Simplicius, sed incidit in latrones: aliam illam Philoponus, sed toto triduo erravit, nec in urbem venit. Ut opinor, inquit Turnebus, isti nugatori diceretis: Non querimus, qua non sit eundem, sed qua minimo negotio, nullo periculo, brevi compendio, in urbem veniendum sit. Quam eruditi hominis censuram si traducas ad Tullii interpretes, nihil feceris præter æquum & bonum. Quare optandum fuit, ut hanc notarum silvam cum densarent multi, otio abundantes, ac, si volumus, etiam doctrina; alii non minore judicio sublucent.*

Anno MDXXXIX, Basileæ in lucem prodit *Bibliotheca Commentariorum in M. T. Ciceronis Orationes*, volumen ingens: cui alterum tantum molis accessit Lugduni, anno MDLIV. At rejectus fere omnibus, qui tum in corpus illud coaluerant, alios, nec fortasse pauciores, in suam collectionem admisit *Joannes Georgius Grævius*, Criticorum nostra ætate princeps. Voluine igitur, *ab imo ad summum totus moduli bipedalis*, cum heros memet componere? Quod literati homines, etiam tacente me, intelligent, id me palam atque ultro profertentem exaudiat quis e populo, sibi a me vix offerri aliud, quam derivationem ubertatis Græviæ. Plenis effudit, non tam manibus, quam calathis, flores omnis generis, atque herbas: legendi laborem commisit lectorum patientiæ, judi-

judicio delectum permisit. Itaque cum viderem ex hac tanta copia, si quorundam expleatur curiositas, satietatem longe pluribus suboriri; meam iis dedicavi operam, qui necessariis contenti, in superfluitate nausent.

Proinde non id spectavi, quod est ultra spem omnem, & neque annotationum Græviæ congeries, neque humana sedulitas ulla consequetur, ut in Cicerone nihil difficultatis supersit. Erunt semper quæ non intelligas: & quo fiet tibi notior Cicero, & familiarior, eo senties magis, vanos esse promissores, quicumque persuadere volent, amplissima luce, quam attulerint, omnem esse discussam caliginem. At factum bene, quod loci omnes illi, qui lucem pertinaciter recusant, non plurimi sunt numero, & legendi fructum non excludunt. Quis in anem multa riparum amœnitate inumbratum descendere aliquando noluit, quod in fundo lapillos fortasse aliquos conspiceret? Tu vero immerge te in hoc amœnissimum eloquentiæ atque elegantis doctrinæ flumen: ejus te copia ac suavitate totum perfunde. Interea litigent in obscuris & ignobilibus Critici. Tu ex iis, quæ tam multa in Cicerone perspicua sunt, præcepta bene & vivendi, & sentiendi, & dicendi haurias; ab eoque discedas, non solum doctior, & facundior, sed, quod præ cæteris optandum, melior.

Jam ad id, quod tantisper omisi, ut redeam: si Græviæ e messe lectas tantum spicas, non ipsam huc omnem comportavi; non tamen hic nihil est, quod illic non sit. Præterquam quod enim multa aspersi, vel a me animadversa, vel ab aliis: quod facile intelligit, qui nostra cum Græviæ conferre voluerit: *Frononis Ducæ* * commentarium e bibliothecæ Regiæ, non dicam pulvere, qui nullus ibi est, sed forulis excitavi. Quis autem Fronto Ducæus fuerit, qua doctrina, qua elegantia, nemo nescit. Aliquid in

* In *Orat. de Prov. Consul. & in Philipp. XI.*

in Verrinas mutuabor a *Nicolao Hortensio*, Viromanduo, qui etsi nihil admodum novi assert, vetera tamen brevius proponit nonnunquam, ac planius. Accedet huc etiam aliquid e *Clavi Ciceroniana*, quam nuper confecit *Joannes Augustus Ernestus*, Germanus, vir eruditus inter paucos. Plura suppediabant Patavini duo literarum doctores, *Jacobus Facciolatus*, & *Marcus Antonius Ferrarius*, qui cum se ad illustrandas Ciceronis orationes contulissent, id praestitere, quod ab hominibus poterat probae latinitatis, ac Romanarum antiquitatum valde peritis expectari. Plura item, nec dubito, praebuisset *Hieronimi Lagomarsini*, Rhetoris Florentini, diligens industria, qui, dum haec Parisiis molior, ipse Venetiis has ipsas Orationes edit, cum veteribus ducentis codicibus, ut fama est, collatas ac recognitas. Quod unum licebit, si ante Veneti tomii ad nos commeent, quam ultimus meus officinam reliquerit, in hunc mantissa ex illis collecta conferetur. Italiae gratulemur interim, bonarum artium parenti, quod egregiorum hominum, quos ipsa peperit, studiis aeterna sit Latinae facundiae, in majorum suorum ac suis sedibus, propagatio.

Quod superest: de tribus illis, quae ante annum, deque his totidem, quae nunc emitto, voluminibus, quid aliud existimare possum, nisi id contigisse mihi ex lassitudine, quod plerisque aliis opere in longa? ac mihi etiam magis, ut qui molem hanc solus sustineam. Quaedam aut praetermissa fuerint, quae posita oportuerat: aut secus, quam oportuerat, posita. Quamobrem omnes, qui plus vulgo in his rebus vident, oro per communia literarum sacra, atque obtestor, ne indignum putent, ommissa suggerere, & male posita emendare. Utrisque in ultimo volumine dabitur locus, atque ibi tum ostendam, si quid accepero, acire me quod ille ait, *benignum esse, ac plenum ingenii pudoris, fateri per quos profeceris*. Verbum non addo: ne haec praefatio id vitium, a cuius reprehensione orsa est, habere videatur.

O R A -

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO PUBLIO QUINTIO.
ORATIO I.
ARGUMENTUM.

SOcietas fuerat mercaturae causa inter C. Quintium, & Sex. Nævium. Mortuo C. Quintio, jus & bona societatis ad Publum ejus fratrem ex hereditate pervenerunt. Hinc, ut fere fit, lis orta cum socio Nævio de rebus dividendis: in qua ira per aliquod tempus vestratum est, ut Quintius denique suae concordiae suae, sive Nævii insidiis radimonium deseruisse videretur. Quare quae fuerat causa meriti, facta est causa ordinis, ut nostrorum judiciorum formulis utar, tironum gratia. Cum enim litigatore uno radimonium deserente, alter bonorum ejus possessionem a praetore postulare posset, Nævius agebat, se & edictum Tom. IV. A obri-

in Verrinas mutuabor a *Nicolao Hortensio*, Viromanduo, qui etsi nihil admodum novi assert, vetera tamen brevius proponit nonnunquam, ac planius. Accedet huc etiam aliquid e *Clavi Ciceroniana*, quam nuper confecit *Joannes Augustus Ernestus*, Germanus, vir eruditus inter paucos. Plura suppediabant Patavini duo literarum doctores, *Jacobus Facciolatus*, & *Marcus Antonius Ferrarius*, qui cum se ad illustrandas Ciceronis orationes contulissent, id praeferere, quod ab hominibus poterat probae latinitatis, ac Romanarum antiquitatum valde peritis expectari. Plura item, nec dubito, praeuisset *Hieronimi Lagomarsini*, Rhetoris Florentini, diligens industria, qui, dum haec Parisiis molior, ipse Venetiis has ipsas Orationes edit, cum veteribus ducentis codicibus, ut fama est, collatas ac recognitas. Quod unum licebit, si ante Veneti tomii ad nos commeat, quam ultimus meus officinam reliquerit, in hunc mantissa ex illis collecta conferetur. Italiae gratulemur interim, bonarum artium parenti, quod egregiorum hominum, quos ipsa peperit, studiis aeterna sit Latinae facundiae, in majorum suorum ac suis sedibus, propagatio.

Quod superest: de tribus illis, quae ante annum, deque his totidem, quae nunc emitto, voluminibus, quid aliud existimare possum, nisi id contigisse mihi ex lassitudine, quod plerisque aliis opere in longa? ac mihi etiam magis, ut qui molem hanc solus sustineam. Quaedam aut praetermissa fuerint, quae posita oportuerat: aut secus, quam oportuerat, posita. Quamobrem omnes, qui plus vulgo in his rebus vident, oro per communia literarum sacra, atque obtestor, ne indignum putent, omnia suggerere, & male posita emendare. Utrisque in ultimo volumine dabitur locus, atque ibi tum ostendam, si quid accepero, acire me quod ille ait, *benignum esse, ac plenum ingenii pudoris, fateri per quos profeceris*. Verbum non addo: ne haec praefatio id vitium, a cuius reprehensione orsa est, habere videatur.

O R A -

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO PUBLIO QUINTIO.
ORATIO I.
ARGUMENTUM.

SOcietas fuerat mercaturae causa inter C. Quintium, & Sex. Naevium. Mortuo C. Quintio, jus & bona societatis ad Publum ejus fratrem ex hereditate pervenerunt. Hinc, ut fere fit, lis orta cum socio Naevio de rebus dividendis: in qua ira per aliquod tempus versatum est, ut Quintius denique suae concordiae suae, sive Naevii insidiis radimonium deseruisse videretur. Quare quae fuerat causa meriti, facta est causa ordinis, ut nostrorum judiciorum formulis utar, trionum gratia. Cum enim litigatore uno radimonium deserente, alter bonorum ejus possessionem a praetore postulare posset, Naevius agebat, se & edictum Tom. IV. A obri-

obtinuisse Prætoris, & bona possedisse. Volebat Quintius causam instaurare de rebus societatis; nec Dolabella prætor vetabat, dummodo satisficeret iudicatum solvi. Satisficere autem debebat is, qui vadimonium non sumpsisset, & possessionem bonorum suorum amisisset, ea ratione, quæ affertur infra. Quod si noller satisfacere, Prætor iubebat, ut sponsonem adversarium provocaret, hoc est certam pecuniam sponderet, ni probaret, bona sua edicto Prætoris possessa non esse, & in hanc formulam litem contestaretur. Utrumque erat illi incommodum. In primo enim infamiam subibat, quod fateretur, se vadimonium deseruisse; in altero cogebatur priore causam dicere, hoc est actoris partes suscipere, cum re vera reus esset. Maluit ex sponsonem agere. Genus igitur causæ hujus iudiciale est: ipsa vero causa privata. Status conjecturalis est, Utrum bona Quintii ex edicto Prætoris a Nevio possessa sint. Iudex datus est a Prætoris C. Aquilius Gallus jurisconsultus, Q. Murius auditor, quem Cicero supra modum laudat in Orat. pro Cæcilio. cap. 17. Is autem jurisperitus tres in consilium advocavit, P. Quirtilium, M. Marcellum, & L. Lucillum. Acta est causa in comitio, ubi privata iudicia fieri solebant, M. Tullio Decula, & Cn. Cornelio Dolabella Coss. anno U. C. 672. Sylla dictator, cum Cicero ageret orationis annum 26, ut contendit Gellius, lib. 15. cap. 28. Albertus Fabricius in Latina Bibliotheca, lib. 1. cap. 8. actam putat anno U. C. 673. post idus Mart. Quæ fuit etiam sententia And. Schotti, Tullianarum Quæst. lib. 4. cap. 7.

Partes Orationis quinque sunt; exordium, narratio, partitio, confirmatio, peroratio. Quibus addæ amplificationem, sive ipsa per se constat, sive ad perorationem sit referenda. FACCIOLATUS.

Præter adnotationes paucissimas, quæ subscriptum habebunt nomen aliud, cæteras omnes, tum in hanc orationem, tum in eam quæ proxime sequitur, acceptas referes vix inter Grammaticos excellenti, Jacobo Facciolato, qui Exercitationes in duas priores Ciceronis orationes Patavii non ita pridem edidit, in quibus, ut ipse admonet, de re, bone Lector, cogitavit. Qui veteres, inquit, scriptores interpretandos suscipiunt, non omnes eodem spectant. Alii enim hac via & ratione, eruditionis

famam aucupantur: alii Criticæ artis peritiam jactare volunt: quidam etiam interpretandi specie, bibliothecis suis, & antiquis monumentis lucem quarunt. Facciolatus vero, interpretis vocem & vim meditatus, non alio consilio scriptis, nisi ut is consulat, qui Ciceronem cognoscere voluit, & quam minimo labore cognoscere. Paucis igitur verbis, quæ sunt explicanda, explicat; neque usquam Ciceronis contextum per longas commentationes oculis subduxit. Quod si cunctas ejusdem Orationes interpretatus esset, mihi dedisset immunitatem magni quidem muneris, nullusque in hoc meo Commentariorum delectu fuisset labor. OLIVET.

UÆ res in civitate duæ plurimum possunt, hæc contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia: quarum alteram, C. Aquili, vereor; alteram, metuo. Eloquentia Q. Hortensii, ne me dicendo impediatur, non nihil commoveor: gratia Sex. Nevii ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocritia. Verum ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparar: P. Quintius, cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copias sunt, cum adversario gratiosissimo contendat.

Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc causam, Aquili, aliquoties apud te egit,

A 2 homo

1 Gratia] Ad hunc locum hæc habet Hotomanius: Gratia, copia est plurimum antiquorum, ut scribit Aelianus. Verum, quævis hoc loco Gratia sumatur pro rebus, & tamem generalis atque universis considerata, est benevolentia, & favor modo unius hominis, modo plurium: cujus rei passim occurrunt exempla. Sic gratissus dicitur alique promissæ apud unum, & apud plures.

2 Vereor] Eloquentiam veterum, gratiam metuo. Vereor, minorem vim habet, quam metuo. Idem de Seneca, cap. 11. Mentem

eum servat, verchantur liberi.

3 Dicendo] Sic noster quatuor editores. Gravius vero, in dicendo, quod Vossius & Græterus in suis manuscriptis ipsi testantur.

4 M. Junius] Hanc M. Junium Cicero III. de Legibus sodalem suam appellat, qui scripsit ad patrem suum de potestate, & iure magistratum. Passeratius.

5 Aliquoties] Hotomanius, apparet, inquit, aliquoties ampliatam hanc causam fuisse. Interpretationem hanc simpliciter a Manutio, ab

UNIVERSIDAD

UNIVERSITÄT

UNIVERSITÄT

(R)

homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multum, & saepe versatus, hoc tempore abest, nova legatione ⁶ impeditus: & ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera; temporis quidem certe vix satis habui, ut rem tantam, tot controversis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in ceteris causis esse adjumento, id quoque in hac causa deficit. Nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus & spatium datum sit, intelligi non potest.

Quae quo plura sunt, C. Aquili, eo te, & hos, qui tibi in consilio adiunt, meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem aequitate talium virorum recreetur. Quod si tu iudex nullo praesidio fuisse videre contra vim & gratiam, solitudini, atque inopiae: si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum, atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cuiusquam, gravitatem & virtus iudicis consoletur. Certe aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi & gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit.

II. Non eo dico, C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides, & constantia; aut quo non in his, quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minus saepe ei venit

eo deinde Freigius, postremo Gravius. Non facile probabitur ab eo, qui legat, ac serio perpendat Ciceronis verba c. 10. *Infat Hortensius, ut esset in consilio; & ne pigrescat, ne dicendo tempus absumat; quare, praetor patris causam defendente, nunquam poterat potuisse non patris istam manere suspicionem, non reus iudicari nullo.* Ergo M. Junius aliquoties causam sperat, & Cicero rursus agitat: quod nondum poterat potuisse, quod nondum Aquilius esset in consilio, quod tempus dicendo esse absumptum, itaque suspicio erit, Quintium, & Quinti patris non veni iudicari solite. Hinc satis, opinor, manifeste constat, causam non fuisse ampli-

am. Non enim poterat amplari, nisi iudices vivissent in consilio, & rem iudicassent. Tunc enim per tabellas N. L. hoc est, *Nea liquet*, pronuntiabatur, causam amplius esse cognoscendam. Hinc Sigonius de iud. lib. 2. cap. 22. *Amplatio ex incerta iudicium sententia nata est.* Ad haec Aconius lib. 1. in Verrem, cap. 9. de ampliatione: *Haec pars, interposita dilatione, dicebat, in cuius provocacione citabatur adversarius.* Atque ex loco Ciceronis allato haec causa, *primo patris defensionem, nunquam provocata est.* Egitur neque amplata.

⁶ *Nea legatione*] Non constat qua legatione, certe improvisa.

venit in mentem potestatis, quam aequitatis tuae: propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sapienter illud cogitant, quid possit is, cuius in ditio, ac potestate sunt, quam, quid debeat facere.

Deinde habet adversarium P. Quintius verbo, Sex. Naevium; re vera, huiusce aetatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostrae civitatis, qui communi studio, fumis opibus Sex. Naevium defendunt: si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo iudicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquili, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunaeque defendam, priore loco ⁷ causam dicere: cum praesertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus, cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit: & si qua in re, id quod parati sunt facere, fallum crimen, quasi venenatum aliquid telum, jecerint, medicinae faciendae locus non erit.

Id accidit praetoris ⁸ iniquitate ⁹, & injuria: primum, quod contra omnium consuetudinem, iudicium prius de probo ¹⁰, quam de re ¹¹, maluit fieri: deinde, quod ita constituit id ipsum iudicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur; quod eorum gratia & potentia factum est, qui, quasi sua res aut honos agatur, ita

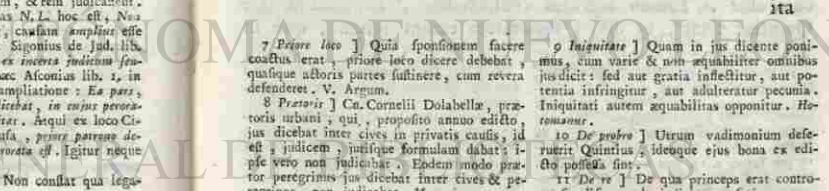
⁷ *Priore loco*] Quia sponsonem facere coactus erat, priore loco dicere debebat, qualisque aliorum partes sustinere, cum revera defenderet, V. Argum.

⁸ *Praetoris*] Cr. Cornelli Dolabella, praetoris urbane; qui, proposito anno, edicto, jus dicebat inter cives in privatis causis, id est, iudicem, iustitiae formulam dabat, iuspe vero non iudicabat. Eodem modo praetor peregrinus jus dicebat inter cives & peregrinos, non iudicabat. *Magnus*,

⁹ *Iniquitate*] Quam in jus dicente ponimus, cum varie & non aequabiliter omnibus jus dicit: sed aut gratia inflebitur, aut potentia infringitur, aut adulteratur pecunia. Iniquitati autem aequabilitas opponitur. *Hortensius*.

¹⁰ *De probo*] Ursum vadimonium defuerit: Quintius, ideoque ejus bona ex edicto postea sint.

¹¹ *De re*] De qua princeps erat controversia discipulanda iudicio pro socio.

ita diligenter Sex. Navii studio, & cupiditati morem gerunt: & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem, nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere.

Cum, tot tantisque difficultatibus affectus atque afflicti, in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei propter vim adverteriarum non jus par, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri poterit: cum ei summam per injuriam omnia inimica atque infesta fuerint: te, C. Aquili, vosque, qui in consilio adestis, orat, atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini.

III. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio, res quemadmodum gesta & contracta sit, cognoscatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater: sane cæterarum rerum paterfamilias & prudens, & attentus, una in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Navio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, & officia certi patrifamilias nosse posset: non quod ei deesset ingenium: nam neque parum facetus Sex. Navius, neque inhumanius præco est unquam existimatus. Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius, quam vocem, dedisset; pater nihil, præter libertatem, reliquisset; vocem in questum contulit: libertate usus est, quo impunius dicax esset.

Quare quod socium tibi cum velles adjungere, nihil erat, nisi ut in tua pecunia condiceret, qui pecunie fructus esset. Tamen inductus consuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in Gal-

12 Cæterarum rerum] Constructio Græca, in qua per ellipticam deest copula.

13 Inhumanius præco] Nihil acerius & molestius. Alii legunt inhumanius. Præcones porro aulionarios dicitur fuisse constat ex Apulejo, lib. 8. Metamorph. & ex Cicero- ne pro Blanc. c. 12. tum ex eodem in Beat. cap. 46. ubi mala de faceretis Granii præconi.

14 Tibi] De quoquecum dixit, pro, quod cum tibi quisquam socium vellet adjungere.

15 In tua pecunia] Quia cum Navius nihil haberet, non poterat pecunie fructum, nisi ex aliena pecunia cognoscere. Pecunia hic sumitur pro rebus omnibus, quæ sunt in patrimonio.

Gallia comparabantur. Erat ei pecuniaria res ampla, & rustica sane bene culta & fructuosa. Tollitur ab atris Liciniis, atque a præconum confessu in Galliam Navius, & trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo questum sibi instituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit, mediocri questu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quasiverat, magno sibi questui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. Qua in re ita diligens erat, quasi si, qui magna fide societatem gererent, arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare. Tametsi causa postulat; tamen, quia postulat, non flagitat, præteribo.

IV. Cum annos jam complures societas esset, & cum sæpe suspectus Quintio Navius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; moritur in Gallia Quintius, cum adestet Navius; & moritur repentino. Heredem testamentum reliquit hunc P. Quintium: ut, ad quem summus meor morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo,

16 Pecuniaria, & rustica] Armenta, & prædialia.

17 Atris Liciniis] Atris aulionariis, ut ab eodem Cicero dicitur in prima contra Rullum, cap. 3.

18 Sine impendio] Quia vocis proprie loquendo nullum impendium est. Sed veretur Passerianus, ne quid lateat obsecro.

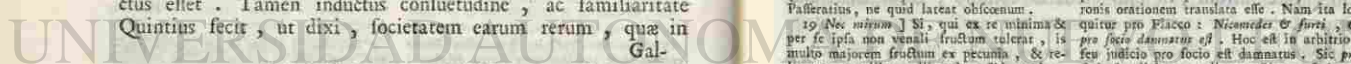
19 Nec minus] Si, qui ex te minima & per se ipsa non venali fructum valeret; is multo majorem fructum ex pecunia, & rebus vere venalibus colligendum sibi putabat.

20 Arbitrium pro socio] Grævus tollit arbitrium: Bodæus legit arbitrii: Horomanius arbitrio: Manutius ad arbitrium. Sensus est, quasi qui fraudentur, non qui fraudent, condemnari solent in judicio, quod dicitur pro socio. Facielol. In judicio, quod pro socio constituitur. Quod ideo vocatur arbitrium. Non quia revera sit, sed quia, cum

in ea formula, quam prætor iudici dat, additur, Ea fide bona, id est, ut ex æquo bonoque iudicet, arbitrii simile videtur. In arbitriis autem, quæ vere arbitria sunt, non accipitur a prætoris formula. Mihi videtur vox arbitrium, ex ora libri, ubi erat adscripta & notata, quasi subaudienda, in Cicero- nis orationem translata esse. Nam ita loquitur pro Placco: Nicomedes & furti, & pro socio damnatus est. Hoc est in arbitrio, seu iudicio pro socio est damnatus. Sic pro socio simpliciter appellatur etiam pro socio, ut constat ex lib. 17. 2. Pandect. 2. & Codic. Justin. re. 37. Grævus.

21 Postulat, non flagitat] Flagitare significat rem sibi debitam vehementer postulare. Itaque majorem vim habet, quam postulare. Facielolarius.

22 Summus honor] Quia non utile solum, sed perhonorificum erat institui heredem.

tuo, nec ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Navio familiariter vivit. Annum fere una sunt, cum & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Navius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cum æris alieni aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proferibit, earum rerum, quæ ipsius erant privata. Ibi tum vir optimus, Sex. Navius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commode posse eo tempore, quæ proseripsisset, vendere. Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate. Nam P. Quintii consobrinam habet in matrimonio Navius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Navius: credidit Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Navius.

Cum pecuniam C. Quintius P. Scapula debuisset; per te, C. Aquili, decedit ²⁴ P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam rationem ²⁵ non satis erat in tabulis inspexisse, quantum debetur, nisi ad Castoris ²⁶ quæssisset, quantum solveretur. Decidis, statuisque tu propter necessitudinem, qua tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium ²⁷ solveretur.

V. Hæc omnia Quintius agebat auctore, & consuasore Navio: Nec mirum, si ejus utebatur consilio, ejus auxilium sibi

²³ Quibus nominibus pecuniam Romæ curari.] Curare pecuniam, curare ut pecunia deat & solvatur. Nomen autem dicitur, quidquid in accepti vel expensæ tabulis reteritur. Videtur autem in passione cautum fuisse, ut ea pecunia Romæ redieretur. Hoc conantur.

²⁴ Per te . . . decedit] Opera tua transegit, ut in re obscura.

²⁵ Propter ærariam rationem] Propter va-

rietatem pecunie Gallicæ, & Romanæ.

²⁶ Ad Castoris] Ad adem Castoris, ubi publica pecunia servabatur, & omnis de re nummaria controversia componebatur. Alii, Quæssibus.

²⁷ Ad denarium] Ad monetam Romanam. Aquilius enim rationes Gallicæ moneta, aut alia contrahas ad denarium Romanum iussit, & expedivit.

sibi paratum putabat. Non modo enim pollicitus erat in Gallia: sed Romæ quotidie, simul atque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porro istum posse facere videbere; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentiretur, non erat, non putabat. Quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Navium certiorum facit: rogat, ut curet, quod dixisset.

Tum iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, optimus) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset: & scisset, sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posterius, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod promississet; non plus sua referre, quam si, cum auctione venderet ²⁸, domini jussu quippiam promississet.

Destititio illa percussus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert ²⁹: in Galliam mittit, ut ea, quæ proseripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. Tunc appellat ultro Navium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quam primum, & quam minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium; nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quod utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat: iste mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium ³⁰ cepit. Cum vadimonia sæpe dilata essent, & cum

Tom. IV.

B

ali-

²⁸ Auctione venditur] Hoc est, præcoitem ageret: præco enim auctionarias promittit, dominus prælat.

²⁹ Paucos dies aufert] Dilationem paucorum dierum impetrat.

³⁰ Vadimonium] ER. sponso quedam comparenti stato die (erat autem plerumque tertius) in judicium vel per se, vel per pro-

curatorem. Si quis vadimonium deseruisset, & infamia notabatur, & ejus bona edicto prætoris ab adversario possidebantur. Hinc vadari est in judicium vocare; & vadimonium deserere idem, quod Ital. caider in contumacia. Gall. ne point comparoître. faire défaut. Adverte hic contra Manutii opinionem: rem esse in vadimonio consuevisse, cum ageretur

aliquantum temporis in ea re esset consumptum, neque quidquam perfectum esset: venit ad vadimonium³¹ Nævius.

VI. Obsecro te, C. Aquili, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis, & novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se auctioratum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere: si quid agere secum vellet Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revivere, hominem in presentia non vadatur. Ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romæ dies xxx fere Quintius commoratur. Cum cæteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci possit. Proficiscitur.

Roma egreditur ante diem 11 Kalend. Februarii, Scipione & Norbano consulibus. Quæso, ut eum diem memoria mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina³², vir bonus, & cum primis honestus, una profectus est. Cum venissent ad vada Volaterrana³³ quæ nominantur, vident perfamiliarum Nævii, qui ex Gallia pueros³⁴ venales isti adducebat, L. Publicium; qui ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. Quod nisi ex Publicio³⁵ narratum Nævio esset, non tam cito res in contentionem venisset. Tum Nævius pueros circum amicos dimittit; ipse suos necessarios³⁶ ab atris Liciniis, & a faucibus macelli³⁷ corrogat, ut ad tabulam Sextiam³⁸ sibi adsint hora secunda postridie. Veniunt frequentes. Testificatur iste, P. Quintium non stitisse³⁹, & se stitisse. Tabulæ maxima⁴⁰ signis hominum nobilium

apud iudices, non autem apud arbitros: Ex eo tempore recte in vadimonium caput. Hoc est, ex quo tempore per arbitros res transiit non potuit, ut paulo ante dixerat.

31 *Venit ad vadimonium*] Siste se ad diem distam.

32 *Quirina*] Hoc est, ex tribu Quirina.

33 *Vada Volaterrana*] In agro Pisano, in ora maris Tyrreni.

34 *Pueri*] Servos.

35 *Quod nisi ex Publicio*] Ex veterum manuscritorum fide Græterus, & Gravius quædam hinc tollunt, itaque legunt: *Quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum amicos, &c.*

36 *Necessarios*] Praecones ab atris Liciniis, & puerum diversa facina homines.

37 *Faucibus macelli*] Hoc est, ab angustis inter Viminalem, & Esquilias, quæ in macellum desunt.

38 *Tabulam Sextiam*] Ad tabernam Sextii argentarii, ubi testes signarent tabulas deserti a Quintio vadimonii.

39 *Stitisse*] Vadimonium: quasi vero alter alterum vadatus esset. Eâ autem stitisse a sisse, unde perperam quidam stitisse.

40 *Maxima*] Quod multorum testium nomina continent.

lium⁴¹ consignantur: disceditur. Postulat a Burrieno prætor Nævius, ut ex edicto⁴² bona possidere liceat. Jussit bona proferri ejus, qui-cum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo poterat. Quæ ex re intelligi facile potuit, nullum esse officium tam sanctum, atque solemne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitæ colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium esse fateatur. Libellos⁴³ Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, familiaris & propinquus Sex. Nævii, dejicit: servulum⁴⁴ unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procuratorem esse: istum, æquum esse famæ fortunisque P. Quintii consulere, & adventum ejus expectare. Quod si facere nolit, atque imberit⁴⁵ ejusmodi rationibus illum ad suas condiciones perducere, sese nihil precari: & si quid agere velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea contra jus, consuetudinem, edicta prætorum, de saltu, agroque communi a servis communibus vi detruditur.

VII. Existima, C. Aquili, modo, & ratione omnia Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Expulsus, atque ejectus e prædio Quintius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandum putarit, ex decretis ejus poterit cognoscere.

Alphenus interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quoti-

B 2

die

41 *Nobilitatem*] Ironice ad inimicendam eorum auctoritatem. Non enim nobiles, qui ab atris Liciniis, qui a faucibus macelli, qui amici & necessarii Nævii abjecti præcunt.

42 *Ex edicto*] Quo bona ejus, qui vadimonium deseruisset, adversario addicebantur.

43 *Libellus*] Publico propositus, quibus bona Quintii proferrebantur: Publicis locis

figebantur hi libelli, ut bonorum auctionem certo die furram edicerent.

44 *Servulum*] Quintii: nam tunc servi quoque inter bona habebantur; hodie utrum non inter mala.

45 *Imberit*] In animum induerit. Sic legit Manutius, & quidem optime; alii aliter.

die pugnabat. Utebatur populo sane suo⁴⁶, propterea quod ille caput petere⁴⁷ non definebat. Ille postulat, ut procurator iudicatum solvi satisficeret⁴⁸. Negat Alphenus, æquum esse procuratorem satisfacere, quod reus satisfacere non deberet, si ipse adesset. Appellatur tribunus⁴⁹: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Septembris P. Quintium sibi Sex. Alphenus promitteret.

VIII. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Ille, homo acerrimus, bonorum possessor, expulso, ereptor, annum & sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit⁵⁰: a Cn. Dolabella denique prætoris postulat, ut sibi Quintium iudicatum solvi satisficeret, ex formula, quod ab eo petat, *cujus, ex edicto prætoris, bona dies xxx possessa sint*. Non recusabat Quintius, quin ita satisfacere juberet⁵¹, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: & hoc ipsum tacuisse malle, quoniam utrumque quis intelligere potuisset. Jubeat P. Quintium sponsonem⁵² cum Sex. Navio facere, *in bona sua ex edicto P. Burrum prætoris dies xxx possessa essent*. Recusabant, qui aderant tum Quintio. Demonstrabant, de re⁵³ iudicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisficeret: non necesse esse famam alterius in iudicium venire. Clamabat porro ipse Quintius, sese idcirco nolle satisfacere, ne videretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse. Sponsonem porro si istiusmodi faceret: se id quod

⁴⁶ *Populo sane suo*] Sibi favente, quasi in pugna gladiatoris.

⁴⁷ *Caput petere*] Hoc est, eximiationem oppugnare. Ludi in allegoria gladiatoris.

⁴⁸ *Satisficere*] Satisficere, unde *satisficere*, est sponsores locupletare dare. Hinc *satisficere iudicatum solvi*, est sponsores dare, qui periculo suo litis eximiationem solvam rei promittunt. Cogebantur autem satisfacere, qui vadimonium deseruerant, si vellet litem instaurare, tum ne rursus impune fallerent, tum etiam quia credebantur solvendo non esse, quod eorum bona prætoris edicto adversarii possiderent. De aliis satisficationum generibus, vide Sponsonum lib. I. de iud.

⁴⁹ *Tribuni*] Ut intercedant prætoris decreto.

⁵⁰ *Producit*] Propositis conditionibus rei transigendæ, differt iudicium.

⁵¹ *Jubeat*] Dolabella prætoris. Alii *jubeat*, & referunt ad Quintium.

⁵² *Sponsonem*] Ne calumniantes litigatores impune discederent, cogebantur æque pecunie sponione adversarios læsere in ea verba, *si veritas esset*, &c. Pecunia dicentis *facramentum*, quod vixi pars olim ob ararii inopiam in usum sacrificiorum institueretur. Provocatio vero illa, & mutua promissio sponso appellabatur. Qui sacramento provocabat, actor erat, & priore loco dicebat; qui vero, ex provocacione contendebat, rei personam sustinebat.

⁵³ *De re*] Hoc est, de rebus societatis, non de deserto vadimonio.

nunc evenit) de capite suo priore loco⁵⁴ causam esse dicturum. Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles: seu recte, seu perperam facere ceperunt, ita in utroque excellent, ut nemo nostro loco⁵⁵ natus assequi possit) injuriam facere fortissime perleverat: aut satisfacere, aut sponsonem juberet facere: & interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri.

IX. Conturbatus sane discedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisfecisset: aut causam capitis, si sponsonem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re⁵⁶ causæ nihil esset, quin secus judicaret ipse de se; quod iudicium gravissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum iudicem veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ; sponsonem facere maluit: fecit. Te iudicem, C. Aquili, sumpsit: ex sponso⁵⁷ egit. In hoc summa iudicii, causaque tota consistit.

Judicium esse, C. Aquili, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quintii vides. Cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret: nos, inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis. Eos⁵⁸ porro, qui defendere conserunt, vides aculare: & ea ingenia converti ad perniciem, quæ antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam resistit: quod hesternis die fecerunt, ut te in jus⁵⁹ adducerent, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, præstitueres: quam rem facile a prætoris impetrassent, nisi tu, quod esset tuum jus & officium, partesque, docuisses⁶⁰. Neque nobis adhuc, præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos.

⁵⁴ *Priore loco*] Dolere igitur orator, Quintio impotantem esse conditionem proferri iniquam, ut quamvis reus esset, quippe de ejus fortunæ & fama agebatur, tamen priore loco diceret ex vi sponsonis, quam facere iustus erat. Miris enim fuit, quemadmodum hodie quoque moris est, ut actor priore loco diceret, reus posteriore.

⁵⁵ *Nostro loco*] Cicero equestris loco natus erat.

⁵⁶ *In altera re*] Si satisfecisset, infamia non poterat, quin ipse de se minus recte iudicaret.

⁵⁷ *Ex sponso*] Alii *ex sponso*. Hoc est, ex sponione actionem instituit.

⁵⁸ *Eos*] Hortentiam.

⁵⁹ *In jus*] Ad prætoris, cujus erat jus dicere.

⁶⁰ *Docuisses*] Carpit infamiam Dolabella.

los obtineremus : neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset . Ita sine injuria potentiam levem ⁶¹ atque inopem esse arbitrantur .

X. Verum, quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium ⁶² : a me postulat, ne dicendo tempus absumam : queritur, ptiore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse : non pariar, istam manere suspicionem, nos rem iudicari nolle . Nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit : neque tamen tam multa verba faciam : propterea quod & ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est : & a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare ⁶³ multa possum, brevitatis postulatur, quæ mihi met ipsi amicissima est . Faciam, quod te saepe animadverti facere, Hortensi : totam causam meam dictionem certas in partes dividam . Tu id semper facis ⁶⁴, quia semper potes : ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere . Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim . Certos mihi fines, terminosque constituam, extra quos egredi non possum, si maxime velim ; ut & mihi sit propositum de quo dicam, & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat, & tu, C. Aquili, jam ante animo prospicere possis, quibus de rebus auditurus sis .

Negamus, te bona P. Quintii, Sex. Navi, possedisse ex edicto prætoris . In eo sponso facta est . Ostendam primum, causam non fuisse, cur a prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres : deinde, ex edicto te possidere non potuisse : postremo, non possedisse . Quæso, C. Aquili, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoria mandetis . Etenim rem facilius totam accipietis, si hæc meminertis : & me facile vestra existimatione ⁶⁵ revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi .

⁶¹ Levem] Inanem, nisi abutantur ad injurias inferendas .

⁶² Est in consilium] Sententiam feram .

⁶³ Neque pronuntiare] Erat enim Cicero eo tempore magna corporis infirmitate, ut ipse ait in Brut. cap. 97 .

⁶⁴ Semper facis] Notat nimiam Hortensii in partiendo curam : de qua & Quintilianus, lib. 4. l. 11, cap. 5 .

⁶⁵ Existimatione] Qua verborum, ne me recte reprehendatis .

di . Nego fuisse causam, cur postularet : nego ex edicto possidere potuisse : nego possedisse . Hæc tria cum docuero, perorabo .

XI. Non fuit causa, cur postulares . Qui hoc intelligi potest ? quia Sex. Navius neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius . Quis huic rei testis est ? idem, qui acerrimus adversarius . In hac re te, te, inquam, testem, Navi, citabo . Annum, & eo diutius, post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius . Doce, te petiisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam : doce, aliquando mentionem fecisse : dixisse deberi . Debuisset concedam .

Moritur C. Quintius : qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit . Heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem : eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, & omnes literæ . Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, & ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiore faceret ? appellaret ? rationem afferret ? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure experiretur ⁶⁶ ? Itane ? quod viri optimi faciant, ii qui suos propinquos, ac necessarios, caros & honestos esse, atque haberi volunt ; id Sex. Navius non faceret, qui usque eo fervet, ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem noluit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat ? Et istam pecuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum nunquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur ? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis ? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare volebas ? Ita credo . Hominem propinquum, tui obliervantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, volebas, aut non audebas appellare .

Sæpe,

⁶⁶ Experiretur] Experiri, lege agere apud Judices . Vox forensis .

Sæpe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatulusque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas; excidebat repente oratio. Cum caperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erat profecto.

XII. Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno & sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas. Quis tam perditus, ac profusus nepos, non adefa jam, sed abundantiam etiam pecuniam, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cum hominem nomino, satis mihi videor dicere.

Debuit tibi C. Quintius. Nunquam petisti. Mortuus est ille: res ad heredem venit. Cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse: an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus: neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit.

XIII. Quid, si hoc ipsum, quod nunc facis, ostendo testimonio esse, nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Nævius? Qua de re controversia est? Quod est hoc iudicium, in quo jam biennium versamur? Quid negotii geritur, in quo ille tot, & tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique? Verumtamen petit. Audiamus. De rationibus & controversiis societatis vult dijudicari. Sero. Verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro. Pecunia mea tot annos utitur P. Quintius: utatur fa-

ne:

ne: non peto. Quid igitur pugnas? An, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat: ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis suis omnibus? apud iudicem causam priore loco dicat: &, eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid, hoc quo pertinet? Ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut honestiore iudicio consistere? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius iudicium sit? At neque C. Aquilius de capite alterius libenter iudicat; & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur? Pecuniam petit: negamus deberi. Iudicium fiat statim: non recusamus. Num quid præterea? Si veretur⁶⁷, ut res, iudicio facto, parata sit: iudicatum solvi satis accipiat. Quibus a me verbis⁶⁸ satis accipiet, iidem ipse, quod peto, satisfiet⁶⁹. Actum jam potest esse, C. Aquili. Jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius.

Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? Possimus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? Possimus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? Possimus petitoris perlonam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi non satisfidabo.

XIV. Quis tandem nobis ista jura tam æqua describit? Quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edito prætoris possessa sunt. Ergo, id ut constiteat, postulas; ut, quod nunquam factum esse iudicio defendimus, id, perinde quasi factum sit, nostro iudicio⁷⁰ confirmemus.

Tom. IV.

C

Inve-

⁶⁷ Si veretur] Si putat rem solvendo non esse.

set, ut propterea iudicatum solvere non possit.

⁶⁸ Quibus verbis] Qua formula.

⁶⁹ Satisfiet] Non recusatur enim Quintius satisfidare, sed satisfidare solus, quasi verus honorum suorum possessionem ipse amittit.

⁷⁰ Nostro iudicio] Quia si Quintius satisfidisset solus, ipse se suo iudicio condemnasset.

Inveniri ratio, C. Aquili, non potest, ut ad suum quisque quam primum sine cuiusquam dedecore, infamia, pernicietate perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud⁷¹, unde hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos⁷² ne appellavit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie: qui, quo tempore primum male agere⁷³ cepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumperit: qui, postea quam vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi deiecit: qui, cum de re agendi, nullo reculante, potestas fuisset, sponsonem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id iudicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet: fateatur, se non pecuniam, sed vitam & sanguinem petere: is non hoc palam dicit? Mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abstulisset: nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam copiosa advocacy uterer, si petendum esset: extorquendum est invito, atque ingratis⁷⁴, quod non debet: eripiendum, atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus & perterritus ipse cedat. Quæ mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, & cum illum confessum considero, adesse, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. Cum autem ad te, C. Aquili, oculos animumque retuli; quo majore conatu studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo.

Nihil igitur decuit, ut tu ipse prædicas⁷⁵. Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur a prætore postularas, ut bona possideres? Non opinor id quidem neque jus esse, neque

71 Unum illud] Iudicium pro socio de re pecuniaria.

72 Inter tot annos] Vix biennio. Fortasse legendum inter duos annos; vel, quod ego quidem malim, inter septem annos; quo anno si mal visore in Gallias. Nam cum Romam redissent, agere Nævius cepit.

73 Male agere] Peteret, quod sibi non debebatur; & socium, ac propinquum suum vexare sine causa.

74 Ingratis] Velle nolit. Alii ingratis per syncope.

75 Prædicas] Non verbo, sed re.

que cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? Vadimonium sibi aut esse detertum.

XV. Antequam doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ & necessitudines veteres intercedebant. Illicone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? Ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares?

Nam quid homini potest turpius, quid vero miserius, aut acerbius ulivire? Quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam⁷⁶ si cupiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria: tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur; alterius opes, id quod miserimum est, non expectat: hoc tamen in miseris adjumento & solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt; cujus non modo illa amplissima fortuna, seu etiam victus vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subiectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat: vita turpis⁷⁷ ne morti quidem honesta locum relinquit.

Ergo hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnium fama, & existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem certe, tacite, oblaureque conceditur: cui magistri⁷⁸ sunt,

C 2

&

76 Pecuniam] Adverte tria membra. Qui solam pecuniam amittit, consolatur se fama suam; qui amittit solam famam, consolatur se suam pecuniam; qui vero utrumque amittit, miserissimus est omnium etiam mortuorum. Talis porro est Quintius, si eius bona veniant sub hæc, ob desertum vadimonium.

77 Vita turpis] Locus hic mendosus videtur. Fortasse legendum, vita turpis; vel, quod malim, vita sua turpis. Fan. Hanc emendationem confirmat Joan. Clericus, Art. Cæc. par. III. tit. v. cap. 8.

78 Magistri] Magister, in auctione is dicitur, qui bonis alicujus vendendis præsit.

& domini constituuntur, qui qua lege, & qua conditione peccat, pronuntient: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus dicitur; si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carni-fices, ad reliquias vitæ lacerandas & distrahendas.

XVI. Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt; prætores, ut considerate fieret, comparaverunt. Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiendi potestas non est, timide tamen, & peditentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, invitii, multis vadimoniiis desertis, sæpe illusi ac destituti. Considerant enim, quid & quantum sit, alterius bona proferbere. Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult. Mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum existimationis & communis humanitatis causa: ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit.

Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit: quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, qui-cum te aut voluntas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit: quis? Is, qui tibi præsto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui per multa male agendi causa, fraudandique fecerunt?

Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captivus aliquid vererere; non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Cum jus amicitia, societatis, affinitatis ageretur: cum officii rationem, atque existimationis duci conveniret: eo tempore tu non modo ad C. Aquilium, aut L. Lucillum, sed ne ipse quidem

Eft autem fere unus ex creditoribus. Vide Ep. I. ad Ast. lib. I.

ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es: Horæ duæ⁷⁹ fuerunt: Quintius ad vadimonium non venit; quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas, atque avaritia paululum: aliquid loci rationi & consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi hora vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere.

XVII. Ego pro te nunc^a hoc consulo post tempus, & in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle; vadimonium mihi non obit quidam socius, & affinis meus, qui-cum mihi necessitudo vetus: controversia de re pecuniaria recens intercedit. Postulone a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quod⁸⁰ hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, expectare: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. Dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam⁸¹ devenire.

Quid ad hæc Nævius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid ha-

⁷⁹ Horæ duæ] Aiebat Nævius, vadimonium fuisse factum Non. Febr. hoc est, quinto die, ex quo Quintius Roma egressus fuerat, ut est cap. 18. Itaque sitit se illius diei horis, quibus prætore sedente, aiebat vadimonium esse obendum; de quibus horis loquitur Cicero; neque vero contrahit quadriduum in duas horas, aut in unam, ut putat Manutius, & cum secutus Grævius, Vide cap. 18.

^a Lamb. bar.

^b Idem. quæ

⁸⁰ Quod] Dele accentum. Typographi enim peccata etiam neminem decipiant, indicanda sunt.

⁸¹ Extremam necessariam] Fortasse, extremam, nec necessariam. Notum. Sic est legendum, extremam, ac necessariam. Lambin. Vulgatam tamen editiones antiquiores, & codices Græviani.

habeam, sed quibus rebus invenerim, quarant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini. Vetus est, *De scurra multo facilius divitem, quam patrens familias fieri posse.* Hæc ille, si verbis non audet, te quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum illi ætati utramque difficile est.

XVIII. Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proferbere. Improbe. Verum, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas⁸², concedamus. Quid si nunquam deseruit? si ista causa⁸³ abs te tota per summam fraudem & malitiam facta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? Improbum? At, etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptioe bonorum, improbissimum reperiebare. Num malitiosum? Negas⁸⁴. Fraudulentum? Jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. Audacem? cupidum? perfidiosum? Vulgaria, & obsoleta sunt: res autem nova, atque inaudita.

Quid ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsitivæ a te statim ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. Respondisti statim, Nonis Februarii. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. Ad ephemeridem revertitur. Invenitur dies profectio- nis, pridie Kal. Februarii. Nonis Februarii si Romæ fuit, causæ nihil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit.

Quid? hoc inveniri qui potest? Profectus est una L. Albius, homo in primis honestus: dicit testimonium: Profecti sunt familiares, & Albius, & Quintius: dicent hi quoque testimonium. Literæ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causæ iustissima est cur scire potuerint, nulla cur mentiantur, cum adli-

⁸² *Arrogas, & concedi postulas*] Ut rationem humanitatis & officii tenere non debueris.

⁸³ *Causa*] Prætextus.

⁸⁴ *Negas*] Lambinus legit, non negas. Videtur enim imitatus Plautum in Pseudolo, act. 4. sc. 73. vers. 126.

astipulatore⁸⁵ tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi causa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? & vehementius cum gratia adversarii perterrebit, quam fides iudicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium⁸⁶, non in campo⁸⁷, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret: antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnibus moribus obsolevit. At, si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum. Nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat: inferiorem esse se patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Nævii cupiditati crudelitatisque dedatur.

XIX. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquili, causam omnino, cur postularer, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: & si maxime deberetur, commissum nihil esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii possidere nullo modo potuisse. Recita edictum: *Qui fraudationis causa latitavit.* Non est is Quintius: nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. *Cui heres non exstabit.* Ne is quidem. *Qui exilii causa solum revertit.*⁸⁸ Quo tempore exiltimas oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi, aut quo modo? Tum, cum postulabas, ut bona possideres? Nemo assuit. Neque enim quilibet divinare poterat, te postularum: neque quemquam atinebat id recusare, quod prætor, non fieri⁸⁹, sed ex edicto suo fieri jubebat.

Qui

⁸⁵ *Astipulatore*] Teste stipulationis, seu potius calumniam tum.

⁸⁶ *Ad solarium*] Horologium solare ad Rostræ, ubi homines animi causa otabantur. Varro de lingua Lat. lib. 5. & Censorinus de die nat. cap. 19.

⁸⁷ *Campo*] Marcio, ubi ludæ spectabantur.

⁸⁸ *Cui heres*] Qui mortuus heredem non relinquere, ejus bona possidebantur edicto Prætoris.

⁸⁹ *Verebit*] Dicit aliquid. Non tamen

ausim adferre ex Horomano, ac Lambino verba hæc: *Dicit id non potest. Qui alios iudicia deservit non ferret: ut id quidem.*

⁹⁰ *Quod prætor, non fieri, &c.*] Ex multis, varisque lectionibus hæc potissimum nobis placuit. Est autem sententia: nemo putavit reculandum quod Prætor fieri jubebat, non simpliciter, sed ex edicto suo, hoc est, ex verbis sui edicti, quibus certe Quintius non comprehenditur. Idem. Probat hæc eandem lectionem Cuiacius, Observat. lib. X. cap. 31.

Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Cum proseribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos dejecit Sex. Alphenus. Qui primus erat officii gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere. Non patitur Alphenus: vi tibi admittit; curat, ut domum reducat ad Quintium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quintium. Procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas: non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit.

XX. Et audes, Sex. Navi, negare absentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem, qui te solebat? &, cum is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem extitisse, qui Quintium judicio defenderet?

Postulabam, inquit, ut satisfaret. Injuria postulabas. Ita videbare⁹¹. Reculabat Alphenus. Ita: verum prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo: non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis petas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. Cum autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. Fatetur enim libellos Alphenus dejecisse; vadimonium promississe, judicium quin acciperet

⁹¹ Ita videbare] Lego: Ita videbar. Verba autem hæc non Navio, sed Ciceroni tribuo; quo mihi videntur tria omnes constructionis, & sensus facile expediri. Primum enim Nævius ait: Postulabas ut satisfaret. Respondet Cicero: Injuria postulabas: ita videbar, recusabat Alphenus. Urget Nævius: Ista: verum Prætor decernebat. Reponit Cicero: Tribuni igitur appellabantur. Facillime porro fieri potuit, ut vocem videbat librarii auxerint syllaba re, qua incipit vox consequens recusabat.

ret in ea ipsa verba⁹², quæ Nævius edebat, non recusasse; ita tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitutus est.

Aur hæc facta non sint, necesse est: aut C. Aquilius, talis vir, juratus hoc jus in civitate constituat: cujus procurator non omnia⁹³ judicia acceperit, quæ quisque in verba postularit: cujus procurator a prætoris tribunus appellare ausus sit, eum non defendi: ejus bona recte possideri posse: ei misero, absentem, ignaro fortunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dedecus & ignominiam diripi convenire. Quod si probari nemini potest: illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt.

At enim tribunum plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto prætoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum & Nævium conveniret? videtur intercessisse appellatio tribunorum, non moræ⁹⁴, sed auxilii causa?

XXI. Quid deinde sit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat. Testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. Sin autem inimicissime atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod perat, non deberi: se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. Res in dubium venire non potest. Fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat

Tom. IV.

D

at

⁹² In ea ipsa verba] In eam formulam appellatos fuisse Tribunos, non more & instituto, sed auxilii causa ad eludendum judicium, sed auxilii causa ad eludendum judicium.

⁹³ Non omnia] Etiam iniqua, quale erat, ut Alphenus nomine Quintii satisfaret. Nemo enim debet indefensus dici, quod iniqua judicia non acceperit, & ideo Tribunus appellavit.

⁹⁴ Non moræ] Quia objecerat Nævius, appellatos fuisse Tribunos, non more & instituto, sed auxilii causa ad eludendum judicium, sed auxilii causa ad eludendum judicium, esse nomine videtur.

tat Nævio fisci Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. Jacet res in controversiis, isto calumniante⁹⁵, biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, & in hoc singulare⁹⁶ iudicium causa omnis concluderetur.

Quod officium, C. Aquili, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno prateritum esse videatur? Quid afferitur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper iniecit, & quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio parrem certationem cum Alphenio, illo tempore, illis dominantibus⁹⁷? Quod si velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, qui cum experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per jus & magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

Erat, inquit, illarum partium. Quid ni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic instituisses, ut nobili⁹⁸ ne gladiatori⁹⁹ quidem cederet. Sicut tu semper summe concupisti: idem volebat Alphenus: ea te tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris: itaque is intercedebat. Tu contra Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum¹, qui tum & poterant per vim & scelus plu-

⁹⁵ Calumnians] Ludificante, & trahente iudicium.

⁹⁶ Singulare] Sive unum, cum tamen ageretur de tot, tantisque rebus, sive iustitiam, ut superius conquestus es.

⁹⁷ Illis dominantibus] Mariani, a quibus habet Alphenus.

⁹⁸ Nobili] Nobiles enim favebant Syllae. Hic autem iudicium in verbis, cum nobilibus dicitur etiam gladiator multarum victoriarum.

⁹⁹ Gladiatori] Ita appellare videtur Burrieni pretorem, hominem prægrandem & robustum.

¹ Omnium denique illorum] Omnes interpretes, qui locum hunc attingunt, putant hæc verba ad nobiles Syllanos esse referenda, quod Nævius Syllanarum partium esset, que-

madmodum Alphenus Marianarum. Sed cum hoc affirmant, quam deinde laborant. ut ostendant, Syllanos, tunc plurimum potuisse, cum revera Mariani dominarentur, sicut paulo ante affirmavit Cicero, & constat ex historia. Ego itaque refero verba illa, *omnium denique illorum*, ad Marianos, quasi dicat orator: Tu familiaris eras Burrieni, & omnium Marianorum, qui tum dominabantur, & plurimum audebant. Erat enim eo tempore etiam Nævius Marianus, sed postea per summam perfidiam transit ad victores Syllanos, ut colligitur ex cap. 22. Tu postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi essent, qui vincebas, effecisti. Ecce igitur quare Brutum dicitur: *An omnes tu istos vincere volebas*, &c. *Aude id dicere.*

plurimum: & quod poterant, id audebant. An omnes tu istos² vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? Aude id dicere non palam, sed his ipsis, quos advocasti³. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri arbitror oportere.

XXII. Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alphenus; potentissimus Nævius. Si fretus gratia postulat, aliquid iniquus Alphenus, multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti. Ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus⁴ cum iis, & propter eos perit, quos diligebat. Tu, postquam, qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti.

Quod si tum par tibi jus cum Alphenio fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inventus est, neque iudicium redditum est usitatum: non conditio, non sponsio, non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto aqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re⁵ pecuniaria cupio contendere. Non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. Non, inquit, nisi tu ante, novo modo, priore

D 2 loco

dicere, &c. Hoc est, tu volebas, nobiles iustos Syllanis victoriam de Marianiis referre; nec palam audebas contrarium dicere; quia nos te perfidia ac mendacii arguimus. Adde hæc verba illa ex cap. 22. *Neque enim inter studium vestrum quidquam, ut opinor, interfuit.* Id est, uterque vestrum studebat Marianiis. Quam locum interpretationi suæ adversari intelligens Hotomanus, variam lectionem commentus est, reposuitque aliud pro quidquam. Ita belle Cicero nem ad sententiam suam, non se ad Cicerois sententiam accommodat.

² An omnes tu istos] Arguit eum perfidia,

quod tum esset Marianus, nec vellent Syllanos vincere quibus se clam simulabat amicum, & ad quos postea victores aperire transiit.

³ Qui tunc advocasti] Qui tunc perfidia iniquum interpretes] sine causis. tuo vero, qui non sunt concessi, ideoque tibi favent in hac causa. His tamen ipsis non audebis dicere; quia omnibus notum est, te secutum esse, non causam, sed victoriam.

⁴ Alphenus] Vel interemptus, vel proscriptus cum Marianiis.

⁵ De re] Inducit Quintium, & Nævium altercantes.

loco dixeris : dicendum necessario est : præstituenda horæ ad arbitrium nostrum : iudex ipse accessetur .

Quid tum ? Tu aliquem patronum invenies , hominem antiqui officii , qui splendorem nostrum & gratiam negligat ? Pro me pugnabit L. Philippus , eloquentia , gravitate , honore florentissimus civitatis : dicit Hortensius , excellens ingenio , nobilitate , existimatione : aderunt autem homines nobilissimi , ac potentissimi , quorum frequentiam & consessum non modo P. Quintius , qui de capite decernit , sed quivis , qui extra periculum sit , perhorrescat . Hæc est iniqua ^a certatio , non illa , qua tu contra Alphenum velitabaris ; huic , ne ubi consisteret quidem contra te , locum reliquisti ^b . Quare aut doceas oportet , Alphenum negasse se procuratorem esse , non deiecisse libellos , iudicium accipere noluisse : aut , cum hæc ita facta sint , ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas .

XXIII. Etenim , si ex edicto possedisti ; quare , cur bona non venierint ? cur cæteri sponsores & creditores non convenierint ? Nemone fuit , cui deberet Quintius ? Fuerunt ; & complures fuerunt : propterea quod C. frater aliquantum æris alieni reliquerat . Quid ergo est ? Homines erant ab hoc omnes alienissimi : & iis debebatur : neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus , qui violare P. Quintii existimationem absentis auderet . Unus fuit , affinis , socius , necessarius , Sex. Nævius : qui cum ^b ipse ultro ^c deberet ^d , quasi eximio præmio sceleris exposito , cupidissime contendere , ut per se afflictum atque eversum propinquum suum , non modo honeste partis bonis , verum etiam communi luce privaret . Ubi erant cæteri creditores ? denique hoc tempore ubi sunt ? quis est , qui fraudationis causa latuisse dicat ? quis , qui

^a Lamb. certatio , qua huic , ne ubi consisteret quidem , locum reliquisti : non illa , qua tu contra Alphenum velitabaris .

^b Locum reliquisti] Allegoriam claudit . Tu dicis , tibi fuisse iniquum locum ad certandum ; at huic reliquisti locum nullum : si quidem Quintius nullam conditionem æquam

obtinere potuerat .

^c Lamb. ipse nihil deberet , ultro .

^d Ultro] Imo , e contrario . Plaurus , Aul.

III. s. 65. Ubi disparto est ratio cum Argentario , etiam plus vincto debet Argentario .

^e Debetur] Quia multa auferat ex bonis societatis , ut est cap. 3.

qui absentem defensum neget esse Quintium ? Nemo invenitur . At contra omnes , quibuscum ratio huic aut est , aut fuit , adsunt , defendunt : fides hujus multis locis cognita , ne perfidia Sex. Nævii derogaetur , laborant . In huiusmodi sponsonem testes dare oportebat ex eo numero , qui hæc dicerent : Vadimonium mihi deseruit : me fraudavit : a me nominis egressus , quod inficiatus esset , diem petivit ^e : ego experiri non potui : latitavit , procuratorem nullum reliquit . Horum nihil dicitur . Parantur testes , qui hæc dicant . Verum , opinor , viderimus , cum dixerint . Unum tamen hoc cogitent , ita se graves esse , ut , si veritatem volent retinere , gravitatem possint obtinere : sin eam negligent , ita leves sint , ut omnes intelligant , non ad obtinendum mendacium , sed ad verum probandum , auctoritatem adjuvare .

XXIV. Ego hæc duo quæro : primum , qua ratione Nævius susceptum negotium non transegerit : hoc est , cur bona , quæ ex edicto possidebat , non vendiderit : deinde , cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit : ut necessario constiteat , neque eorum tam temerarium quemquam fuisse , neque te ipsum id , quod turpissime suscepisses , perleverare , & transigere ^f potuisse . Quid si tu ipse , Sex. Nævii , statuisti , bona P. Quintii ex edicto possessa non esse ? Opinor , tuum testimonium , quod in aliena re leve esset , id in tua ^g , quoniam contra te est , gravissimum debet esse . Emisti bona Sex. Alpheni , L. Sylla dictatore vendente ^h . Socium tibi in hujus bonis edidisti ⁱ Quintium . Plura non dico . Cum eo tu voluntariam societatem corbas , qui te in hereditaria societate fraudarat ? & eum iudicio tuo comprobabas , quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare ?

Diffidebam mehercule , C. Aquili , fatis animo certo & conf-

^e Diem petivit] Longiorem diem petivit ad sistendum in iudicio : quod est eorum , qui rem iudicando trahunt . Vel petivit longiorem diem ad dissolvendum debitum , ut placet Hotom. & Graev.

^f Id perleverare & transigere] Id pendet a secundo verbo , sicut per. Ed. Jac. Non enim fatis mihi probat Graevius , Ciceroem tribuisse quantum visum verbo perleverare ;

quamvis deterioris latinitatis auctores tribuere non dubitaverint .

^g Id in tua] Adverte quod id , quod hoc loco recludat , sed magnam tamen habet vim & venustatem .

^h Vendente] Vendidit Sylla bona Alpheni vel interempti , vel proscripti , quod esset Mariannorum partium .

ⁱ Edidisti] In libello emptiois .

firmato me posse in hac causa consistere. Sic cogitabam; cum contra dicturus esset Hortensius, & cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus foror est cum P. Quintio, cum a me peteret, & summe contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret: homini pro amicitia familiaris dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui presente eo¹⁴ gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiam si quid antea recti, aut venusti habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi ejusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri.

XXV. Tum mihi Roscius, & alia multa confirmandi mei causa dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio, & studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat¹⁵. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis hac contra Hortensium contendere? Minime, inquam. Sed quid id ad rem? Nimiram, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me ejusmodi rem, & factum simul Sex. Navi, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquili, & a vobis, qui adestis in consilio, quaeso, ut diligenter attendatis. Profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse, & audaciam; hinc veritatem, & pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. Quo die? Te ipsum, Navi, volo audire: volo inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Die, Navi, diem.

Ante

¹⁴ Eo] Hortensio.

¹⁵ Qui non accedat] Quia lustrationes

habiti sunt infames. / L. quod ait: 2. D. de his qui not. inf.

Ante v. Kalendas¹⁶ intercalares¹⁷. Bene agis. Quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Navi, te rogo. Decem millia passuum. Optime. De saltu dejicitur Quintius: quo die? Possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? Dic, inquam, diem. Pudet dicere. Intelligo: verum & sero, & nequidquam pudet. Dejicitur de saltu, C. Aquili, pridie Kalendas¹⁸ intercalares. Biduo post, aut, ut statim de jure¹⁹ aliquis cucurrerit, non toto triduo decem millia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrum! Administris & satellites Sex. Navi Roma trans Alpes in Sebustianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat!

XXVI. Hic ego, si Crassi omnes cum Antonis existant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. Est quaedam tamen ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit.

An, antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vis dejiceretur? Utrumlibet elige. Alterum incredibile est: alterum nefarium: & ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? Dic. Negas? Ante igitur misisti. Malo²⁰. Si enim illud diceres; improbe mentiri viderere. Cum hoc confiteris; id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquilio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur?

Quid

¹⁶ Ante v. Kal.] Hoc est, die quinto ante Kalendas. Est autem idem ac si diceretur v. Kal. utroque enim modo veteres loquebantur. Dies hic est 20. Februarii.

¹⁷ Intercalares] Dies erant, qui interjiciebantur inter 23. & 24. Februarii, ut annis Lunaris, qui est Julius, conveniret cum Solari, qui est major. Et primo quidem republice tempore, ex praecipuo Nominis interjiciebantur altero quoque anno dies 22. Etate vero Ciceronis intercalandi pote-

bas omnis erat penes Pontifices; qui saepe cum essent abuti, totam anni rationem perturbarent, ut Juliana demum correctione opus fuerit.

¹⁸ Pridie Kal.] Die 29. Feb.

¹⁹ Statim de jure] A tribunali Praetoris hinc in Galliam cucurrerit.

²⁰ Malo] Malo respondens, te ante edictum misisti, ut faceris improbitatem ejusmodi, quam ne mendacio quidem regi possit.

Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? Mittis injussu prætoris. Quo consilio? Injussurum sciebas? Quid? cum jussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? Post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Prætor jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jas diceret, si nemo recularret²¹, qui, ex ipsius decreto, & satisfidaret, & judicium accipere vellet. Nam, per deos immortales! si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisfidaret, & judicium accipere vellet; denique omnia, quæ postulares, facere voluisset; quid ageres? Revocares eum, quem in Galliam miserat? At hic quidem jam de fundo expulsus: jam a suis diis penatibus præceps ejectus: jam (quod indignissimum est) auctorum fervorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc scilicet tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate & avaritia fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares: accidere autem multa possent: spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventum collocares? Atque hæc perinde²² loquor, quasi ipso illo tempore, cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

21 Si nemo recularret] Id quod Prætor juberet. Reculare autem aliquis poterat satisfidando, & judicium accipiendo.

22 Atque hæc perinde] Locus est difficilissimus, quem interpretes omnes declinarunt, præter unum Horonanium, a quo tamen ipso ego cogor discedere, est non libenter factam in te præteritum Legali. In huiusmodi igitur causis duplex interveniebat Prætoris decretum, quorum unum dicebatur primum, alterum secundum: per illud Prætor mittitur in possessionem, per hoc jubebat satisfidare, L. si fuita 13. D. de damno inf. Quæ tamen duæ loquendi formulæ promiscue habeant præteritum ab oratoribus. Primum porro decretum dabatur custodiæ causa, quod constat tum ex verbis ipsius decreti, quæ in-

fra habentur apud Ciceronem, tum ex L. 12. D. quibus ex causis. Cum bona possidere prætor permittit, non possidemus, sed magis custodiam verum, & observantiam nobis concedit. Secundum dabatur vere possessionis ac venditionis gratia: quique ex illo possidebat, possessor iuris dicebatur, quemadmodum alter possessor facti, ut est in L. 3. §. ultimo, D. de acquir. poss. Ergo Nævius, qui nondum obtinuerat, nisi primum decretum, non poterat Quintium de bonis suis detruere, sed una cum illo possidere debebat tantquam custos, donec propositis per 30. dies libelli, & a nemine dejectus, secundum decretum postularer ad Quintiana bona vere possidenda ac vendenda.

XXVII.

XXVII. Omnia sunt, C. Aquili, ejusmodi, quivis ut percipere possit, in hac causa improbitatem & gratiam cum inopia & veritate contendere. Prætor te quemadmodum possidere jussit? Opinor, ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? Ni ex edicto prætoris bona P. Quintii possessa non sint. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causa; C. Aquili, quin si longe aliter possedit, quam prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. Cognoscamus edictum. Qui ex edicto meo in possessionem venerint. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. Ais enim te ex edicto venisse. Tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. Eos ira videtur in possessione esse oportere. Quomodo? Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. Quod non poterunt, id auferre, & abducere licebit. Quid tum? Dominum, inquit, invitum detruere non placet. Eum ipsum, qui fraudandi causa latiter: eum ipsum, quem judicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de prædio detruere vetat.

Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit: Ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius²³: ita possideto, ut Quintio vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? Mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset; eum, qui tibi vadimonium non deseruisset; hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio: domino a familia sua manus allatas esse ante suos Lares familiares. Hoc dico²⁴ * * *.

XXVIII. Nævium ne appellasse quidem Quintium, cum simul esset, experiri possit quotidie: deinde, quod omnia iudicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium iudicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata;

23 Simul possidet Quintius] De iure tantum veras dominus, tu de facto, tantquam ex ancephalæto; quæ statim sequitur, Quintium autem bona possessa non esse constituit.

24 Hoc dico * * *] Quintium argumentum &c.

nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium iudicatum solvi satisfaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: praesertim cum Romae domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator aequae utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promississe dicat, eo die ne Roma quidem cum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & causam, cur mentirentur, non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi, quod neque fraudandi causa latitasset, neque exilii causa solum vertisse diceretur.

Reliquum est, ut eum nemo iudicio defenderit. Quod contra copiosissime defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: sed ab equite Romano propinquo & necessario suo, quem ipse Sex. Navius procuratorem relinquere antea conluescet: neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus iudicium pati paratum fuisse: neque potentia procuratoris Navio jus ereptum: contra, istum potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare.

XXIX. Quasivi, quae causa fuisset, cur bona non venissent, cum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerint, neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent: praesertim cum in tali iudicio testimonia creditorum existimarentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi cum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius audaciam, protuli: confirmavi, necesse esse aut biduo decem millia passum esse decursa, aut Sex. Navium diebus compluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, ut ei liceret bona possidere.

Postea

Postea recitavi⁵⁵ edictum, quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret: in quo constitit, Navium ex edicto non possedisse, cum confiteretur ex praedio vi detrasum esse Quintium. Omnino autem bona possessa non esse constitui: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quae teneri, ac possideri possint. Dixi, Romae domum fuisse, quo ille ne aspirarit quidem: servos complures, ex quibus ille possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit: prohibitum fuisse: quiescisse. In ipsa Gallia cognovisti in praedia privata Quintii Sex. Navium non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes ejectos esse. Ex quo, & ex caeteris dictis, factis, cogitatilque Sex. Navii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem iudicii, totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

XXX. Nunc causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquili, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret, obsecreturque P. Quintius per se necentem, ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestrae naturae, bonitatisque obsequamini: ut, cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes ad crudelitatem.

Quo die ad te iudicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere coepimus. Si causa cum causa contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitae ratio cum ratione vitae decerneret; idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc in discrimine versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, cupiditati, petulantiaeque addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Navi: non opibus, non facultate contendit. Omnes tuas artes, qui-

E 2

bus

bus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profusus sumptibus vivere: non ornare magnifice, splendideque convivium: non habere domum clausam pudori & sanctimonie, patentem, atque adeo expositam cupiditati & voluptatibus: contra, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. Ista superiora esse, ac plurimum posse his moribus sentit. Quid ergo est? Non usque eo tamen, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominantur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, & quantum & sumptum Gallonii²⁶ sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio: si fas est respirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Nævii: si qua pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, & hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin & poterit Nævius, id, quod liber, & ei libebit, quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus est? cuius hominis fides imploranda est? qui denique questus, qui mætor dignus inveniri in calamitate tanta potest?

XXXI. Miserum est exturbari fortunis omnibus: miserius est, injuria. Acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbius, a propinquo. Calamitosum est bonis everti: calamitosius, cum dedecore. Funestum est forti atque honesto viro jugulari: funestius, ab eo, cuius vox in præconio questu prothitit. Indignum est a pari vinci, aut superiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. Horribile est causam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquili: non prætorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit, atque adeo ne un-

²⁶ Gallonii] Fuit prætor, ut Nævius, sed lib. II. de Finib. c. 18. & Horat. Sat. II. in gule vitia turpissime profusus: de quo 2. 47.

de arbitrato²⁷ quidem suo postulare: sed ne amicos quidem Sex. Nævii: quorum sæpe, & diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut secum iure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipse inimici vultum superbissimum subiit: ipse Sex. Nævii lacrymans manum prehendit, in propinquorum bonis profribendis exercitatum: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret.

Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus, atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas omnes opes, fortunæque commendat: tibi committit existimationem ac spem reliquæ vitæ: multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser confugit. E fundo ornatissimo dejectus, ignominie omnibus appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filie nubilidorem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquili, ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum prope acta jam ætate, decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cuius officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro spoliis abutatur: ne per te ferat²⁸, quo minus, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogam prosequatur.

²⁷ Unde arbitrato] Non invenit a quo pe-
teret iudicii formulam ex sententia; coactus
est enim contendere de probro, cum ipse
mallet de pecunia.

²⁸ Ferat] ut Nævius obtineat. Plaut. in
Merc. act. 2. sc. 3. Quod poscer, ferat. Pas-
sus enim suspicatur legendum fuit.

P R O
SEX. ROSCIO AMERINO.

O R A T I O II.
A R G U M E N T U M.

CUM pater Sex. Roscii, pro quo habetur hæc oratio, noctu rediens e cæna occisus esset, Etucius filium accusavit patricidii, impellente Chryzogono Syllæ liberto. Impellebat autem maxime per duos Roscios, Capironem, & Magnum, veteres Romani occisi inimicos, in quos Cicero hujus cædis suspensionem confert. Itaque non tam hæc defensio dici debet, quam artificiosissima accusatio. Ea porro erat Chryzogono causa perdendi filii, ut tuto possideret patris bona iniquissime proscripita, minimoque empta. Prima hæc causa publica est, quam Cicero egit annos natus 27. ut ostendit Gellius lib. 15. cap. 28. L. Syllæ iterum, & Q. Metello Coss. anno U. C. 673. Acta est in foro ad tribunal Fannii prætoris, & quaestoris inter sicarios, assidentibus iudicibus ex ordine Senatorio, qui solus hoc tempore iudicabat.

Genus orationis iudiciale est. Status conjecturalis: Utrum Sex. Roscius patrem occiderit.

Partes quinque sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, & peroratio, seu amplificatio. FACCIOLATUS.

Vide, quæ argumento Orationis pro Quinsio subijuncta sunt.

I. REDO ego vos, Iudices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores, hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque atate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedent, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere constatam putant oportere

¹ Sedant] Sedebant advocati Roscii, ut ei præsentia faverent, non eloquentia.

re defendi: defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adint, propterea quod officium sequuntur: taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? Minime. At tanto officiosior, quam cæteri? Ne istius quidem laudis ira sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter cæteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? Quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est, atque amplitudo; si verbum de republica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est: multa plura dixisse, quam dixisset, putaretur. Ego etiam si omnia, quæ dicenda sunt, libere dixerò, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. Deinde, quod cæterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem: neque temere dicto concedi, propter ætatem & prudentiam: ego si quid liberius dixerò, vel occultum esse propterea quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit: tamen si non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est.

Accedit illa quoque causa, quod a cæteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur. A me autem ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt: quorum ego neque benevolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam.

II. His de causis ego huic causæ patronus extiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti fati firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus

² Defendi] Propulsari.

³ Periculum] Metuunt sibi a Chryzogono Syllæ liberto, qui totam hanc accusationem instruxit, ut Sex. Roscium perdat. Huc referenda sunt verba illa, propter iniquitatem temporum; quibus scilicet Syllæ & Syllæi impoenter dominantur.

⁴ Plura] Aliqui referunt ad Syllam multa plura ad injuriam constandam.

⁵ Cognoscendi] Quia ea tempestate non solum non ignoscatur erroribus, sed ferè etiam, incognita causa, homines puniebantur. Id præsertim ad Syllanas proscriptiones referendum est. Est autem cognoscere, audire aliquid in iudicio. Videtur imitatus Terentianum illud in Eunuchis, prol. 4. Equum est vos cognoscere, atque ignoscere.

⁶ Utrumvis] Vel dicere, vel tacere.

esset. Forſitan quaratis, qui iſte terror ſit, & quæ tanta formido, quæ tor, ac tales viros impediatur, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum conſueverunt, cauſam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum eſt, propterea quod conſulto ab accuſatoribus, ejus rei, quæ conſtauit hoc iudicium, mentio facta non eſt.

Quæ res ea eſt? bona patris huiusce Sex. Roſcii, quæ ſunt ſexagies ⁷: quæ de viro fortiſſimo, & clarifſimo, L. Sylla, quem honoris cauſa nomino, duobus millibus nummum ſe dicit emiſſe ⁸ adoleſcens vel potentiſſimus hoc tempore noſtræ civitatis, L. Cornelius Chryſogonus. Is a vobis, Iudices, hoc poſtulat ⁹, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, nullo jure invaſerit; quoniamque ei pecunia vita Sex. Roſcii obſtare, atque officere videatur: delectis ex animo ſuo ſuſpicionem omnem, metumque tollatis. Seſe, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum & copioſum poſſe obtinere: damnato & ejeſto ¹⁰, ſperat ſe poſſe, quod adeptus eſt per ſcelus, id per luxuriam effundere atque conſumere. Hunc ſibi ex animo ſcrupulum, qui ſe dies nocteſque ſtimulat ac pungit, ut evelatis, poſtulat: ut ad hanc ſuam prædam, tam nefariam, adjuutores vos profiteamini. Si vobis æqua & honeſta poſtulatione videtur, Iudices: ego contra brevem poſtulationem aſſero, & (quomodo mihi perſuadeo) aliquanto æquiores.

III. Primum a Chryſogono peto, ut pecunia, fortunique noſtris contentus ſit, ſanguinem & vitam ne petat: deinde a vobis, Iudices, ut audacium ſceleri reſiſtatis, innocentium calamitatem levetis, & in cauſa Sex. Roſcii, periculum, quod in omnes intenditur, propulſeris.

Quod ſi aut cauſa criminis, aut facti ſuſpicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine ſecuti; poſtremo, ſi præ-

⁷ Quæ ſunt ſexagies] Sexagies centenis millibus H.S.

⁸ Dicit emiſſe] Aiebat Chryſogonus, ſe emiſſe ſub haſta bona Sex. Roſcii interfeſi, quod ejus nomen eſſet in tabula proſcri-

ptorum.
⁹ Hoc poſtulat] Non hoc quidem libere, & aperte poſtulat; ſed per hanc accuſationem poſtulare videatur.
¹⁰ Ejeſto] In exilium.

præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud cauſa inveneritis: non recuſamus, quin illorum libidini Sex. Roſcii vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, niſi, ut iis ne quid deſit, quibus ſatis nihil eſt: ſi hoc ſolum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roſcii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indigniſſimum eſt, vos idoneos habitos, per quorum ſententias, juſque jurandum id aſſequantur, quod antea ipſi ſcelere & ferro aſſequi conſueverunt? Qui ex civitate in ſenatum propter dignitatem, ex ſenatu in hoc conſilium delecti eſtis propter ſeveritatem, ab his hoc poſtulare ¹¹ homines ficarios, atque gladiatores, non modo ut ſupplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis ſuis metere atque horrere debent, verum etiam ut ſpoliis Sex. Roſcii hoc iudicio ornati auſtisque diſcedant?

IV. His de rebus tantis, tamque atrocibus, neque ſatis me commode dicere, neque ſatis graviter conqueri, neque ſatis libere vociferari poſſe intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora ſunt impedimento. Huc accedit ſummus timor, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & veſtra dignitas, & vis adverſariorum, & Sex. Roſcii pericula. Quapropter vos oro, atque obſecro, Iudices, ut attente, bonaque cum venia verba mea audiat. Fide, ſapientiaque veſtra fretus, plus oneris ſuſtuli, quam ſerre me poſſe intelligo. Hoc onus ſi vos aliqua ex parte allevabitis, ſeram, ut potero, ſtudio, & induſtria, Iudices. Sin a vobis (id quod non ſpero) deſerat; tamen animo non deſciam, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam. Quod ſi perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut propter perfidiam abjicere, aut propter inſirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaſo, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuiſti, cum huic idem quaſtionis iudex præſeſſes, talem te & nobis, & populo Romano hoc tempore impertias.

Tom. IV.

¹¹ Hoc poſtulare] Inſinitivus hic ſervit indignationi: Ipſe per ſe conſtat, nec ab alio verbo pendet.

V. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium, vides: quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas, ut acria, ac severa iudicia fiant, intelligis. Longo intervallo¹² iudicium inter ficiarios¹³ hoc primum committitur, cum interea caedes indignissima, maximaeque fastae sint. Omnes hanc questionem, te praetore, de manifestis maleficiis, quotidianoque sanguine haud remissius sperant futuram¹⁴.

Qua vociferatione¹⁵ in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, Iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis: ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis: ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendatis, eo prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, Iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, praeter calamitatem, nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit¹⁶: causam dicit is, qui unus relictus¹⁷ ex illorum nefaria caede restat.

Atque ut facilius intelligere possitis, Iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus: ab ini-

¹² Longo intervallo] Quia bello civili Syllano interrupta fuerant iudicia de ficiariis, ut victores impune occiderent, quos libabant.

¹³ Inter ficiarios] De ficiariis. Formula iuris est, quae adhibetur, eodem cap. 32.

¹⁴ Futuram] Horomanus mallet futuram ea loquendi forma, quam Gellius probat lib.

1. cap. 7.

¹⁵ Quae vociferatione] Quam severitatem in aliiis causis accusatores postulare solent, eam nos defendentes in hac causa postulamus.

¹⁶ Quos populus poscit] Ad penam propter multa in omnes scelera commissa.

¹⁷ Unus relictus] Unicus occisi Roscii filius.

nitio; res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentissimi miseriae, & illorum audaciam cognoscere possitis, & reipublica calamitatem.

VI. Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus, fuit cum genere, & nobilitate, & pecunia, non modo sui municipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitii¹⁸ florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus & consuetudo: quas (ut aequum est) familias, honestatis, amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio reliquit. Nam patrimonium domestici praedones¹⁹ vi ereptum possident: fama & vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.

Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas & salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus: cum proscriberentur²⁰ homines, atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur: erat ille Romae frequens; atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exultare victoria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subsellis video; alterum tria hujusce praedia possidere audio. Quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, Iudices, injuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscius Amerinus, & C. Roscius F. 2

¹⁸ Hospitii] Solebant cives Romani necessitudinem hospitii cum exteris hominibus contrahere, ut & ipsi eos Romam advenientes domi suae exciperent, & iter facientes per provincias, haberent apud quos diversarentur.

¹⁹ Domestici praedones] Duo Roscii, Capito & Magnus, de quibus infra, una cum Chryzono.

²⁰ Proscriberentur] A Sylla victore, qui tabulam in foro fixerat, in qua plurimorum nomina scripta erant, ut ad caedem quarentur, eorumque bona sub hasta venderentur.

ficii (quorum alteri Capitoni cognomen est : iste , qui adest , Magnus vocatur) homines ejusmodi : alter plurimarum palmarum ²¹ vetus ac nobilis gladiator habetur : hic autem nuper se ad eum lanistam ²² contulit ; qui , cum ante hanc pugnam tiro esset scientia , facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit .

VII. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameria , T. autem iste Roscius Romæ : cum hic filius asiduus in prædiis esset , cumque se voluntate patris rei familiari , vitæque rustica dedisset : iste autem frequens Romæ esset : occiditur ad balneas Palatinas ²³ , rediens a cœna Sex. Roscius . Spero ex hoc ipso non esse obscurum , ad quem suspicio maleficii pertineat . Verum id , quod adhuc est suspiciosum , nisi periculum res ipsa fecerit , hunc affinem culpæ judicatore .

Occiso Sex. Roscio , primus Ameriam nunciat Mallius Glauca quidam , homo tenuis , libertinus , cliens & familiaris iustus T. Roscii : & nunciat domum , non filii , sed T. Capitonis , inimici : & , cum post horam primam noctis occisus esset , primo diluculo nuncius hic Ameriam venit . Decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisis ²⁴ pervolavit ; non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret , sed etiam cruorem inimici , quam recentissimum , telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet .

Quatriduo , quo hæc gesta sunt , res ad Chryzogonum in castra L. Syllæ Volaterras defertur : magnitudo pecuniæ demonstratur : bonitas prædiorum ; nam fundos decem & tres reliquit , qui Tiberim fere omnes tangunt : hujus inopia & solitudo commemoratur . Demonstrant , cum pater hujuscæ , Sex. Roscius , homo tam splendidus , & gratiofus , nullo negotio sit occisus , perfacile hunc hominem , incautum , & rusticum , & Romæ ignotum , de medio tolli posse . Ad eam rem operam suam pollicentur . Ne diutius vos teneam , Judices , societas coitur .

VIII. Cum

contem , quem per translationem appellat Latinam , hoc est , Isid. gladiatoris magistrum .

²¹ Plurimarum palmarum] Homo saepe in eade versatus dicitur per translationem gladiator vetus , quique plurimas palmas regit . Victori enim gladiatoris palma dabatur .

²² Ad eum lanistam] Ad Roscium Capitoni .

²³ Palatinas] Quæ erant in colle Palatino .

²⁴ Cisis] Cissum , ethiocali genus velocissimi .

VIII. Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret , & cum etiam qui antea metuerant , redirent , ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur ²⁵ : hominis studiosissimi nobilitatis maniceps fit ²⁶ Chryzogonus . Tria prædia vel nobilissima Capitonis propria traduntur , quæ hodie possidet : in reliquis omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chryzogonus , quemadmodum ipse dicit , impetum facit . Hæc bona sexagies H-S emuntur duobus millibus nummum . Hæc omnia , Judices , imprudente L. Syllæ ²⁷ facta esse certe scio . Neque enim mirum , cum eodem tempore & ea , quæ præterita sunt , & ea , quæ videntur instare , præparet ²⁸ : cum & pacis constituendæ rationem , & belli gerendæ potestatem solus habeat ; cum omnes in unum spectent , unus omnia gubernet ; cum tot tantisque negotiis distentus sit , ut respirare libere non possit ; si aliquid non animadvertat : cum præsertim tam multi occupationem ejus observent , tempusque aucupentur , ut , simul atque ille despexerit ²⁹ , aliquid hujuscemodi moliantur . Huc accedit , quod quamvis ille felix ³⁰ sit , sicut est : tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia , qui neminem , neque servum , neque libertum improbum habeat .

Interea iste T. Roscius , vir optimus , procurator Chryzogoni , Ameriam venit : in prædia hujus invadit : hunc miserum luctu perditum , qui nondum etiam omnia paterno feneri justa solvisset , nudum ejicit domo , atque focus patriis , diisque penatibus præcipitem , Judices , exturbat : ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus . Qui in sua re fuisset egentissimus , erat (ut fit) insolens in aliena . Multa palam domum suam auferebat : plura clam de medio removebat : non pauca suis adju-

²⁵ Arbitrarentur] Huc addenda videntur verba hæc ex Sospitro , & Diomede , nomen referunt in tabularum Sex. Roscii hominis , &c. Ita censent Hotomanus , Lipsius , & Grævius .

²⁶ Maniceps fit] Emiti sub hasta ejus bona tanquam hominis proscripsi . Dicitur autem maniceps , hoc est , scissor , quia manu sublata , ea bona nomine suo emit . Maniceps , quia videtur quasi manus capere .

²⁷ Imprudente L. Syllæ] Non animadvertente .

²⁸ Præparet] Verbum hoc refertur ad futuram , & ad præteritum , per figuram (S. 7.) : nec eorum (Lambini) probanda est constructura , qui primum membrum ita legunt , & ea , quæ præterita sunt , repetit , vel repetit .

²⁹ Despexerit] Quasi deorsum adspexerit , demiserit oculos , non fuerit attentus .

³⁰ Felix] Syllæ felix cognomento dicitur est . Vide Plin. lib. 7. cap. 43 .

adjutoribus large effusaque donabat : reliqua , constituta autione , vendebat .

IX. Quod Amerinis usque eo visum est indignum , ut urbe tota fletus , gemitusque fieret . Etenim multa simul ante oculos versabantur : mors hominis florentissimi , Sex. Roscii , crudelissima : filii autem ejus egestas indignissima ; cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum ³¹ patrum reliquisset : bonorum emptio flagitiosa , flagitiosa possessio , furta , rapinae , donationes . Nemo erat , qui non ardere omnia mallet , quam videre in Sex. Roscii , viri optimi atque honestissimi , bonis jactantem se , ac dominantem T. Roscium .

Itaque decurionum decretum statim fit , ut decem-primi ³² proficiscantur ad L. Syllam , doceantque eum , qui vir Sex. Roscius fuerit : conquerantur de istorum scelere , & injuriis : orent , ut & illius mortui famam , & filii innocentis fortunam conservatas velit . Atque ipsum decretum , quæso , cognoscite . DECRETUM DECURIONUM . Legati in castra veniunt . Intelligitur , Judices , id , quod jam ante dixi , imprudente L. Sylla , scelera hæc & flagitia fieri . Nam statim Chrylogonus & ipse ad eos accedit , & homines nobiles allegat iis ³³ , qui peterent , ne ad Syllam adirent , & omnia Chrylogonus , quæ vellent , esse facturum pollicerentur .

Usque adeo autem ille pertinuerat , ut mori mallet , quam de his rebus Syllam doceri . Homines antiqui ³⁴ , qui ex sua natura cæteros fingerent , cum ille confirmaret , sese nomen Sex. Roscii de tabulis exempturum , prædia vacua filio traditurum : cumque id ita futurum T. Roscius Capito , qui in X. lega-

³¹ Ne iter quidem ad sepulcrum] Nequomili persuadere , dictum hoc esse a Cicerone oratorio , quod animadvertam , idem repeti in peroratione , cap. 50 . Vere igitur dici celsissimo , ne iter quidem ad sepulcrum patrum relictum fuisse Roscio , quod jus hoc itineris pertinere ad emptorem fundi , nisi nominatum fuisset exceptum a Roscio , facile vel ex hoc intelligi potest , quod venditio facta est , non nomine Roscii , sed

Syllæ .
³² Decem-primi] Decuriones decem , quorum præcipua sunt auctoritas , ac Divitiarum proxima in coloniis & municipiis .

³³ Allegat iis] Lambinus legit , allegat ab iis qui perirent , quod allegare alios latine non dicitur . Est autem allegare orationem mittere , ac de re privata , mensulamodum legere est publice mittere , ac de re publica .
³⁴ Antiqui] Antiqui sive , antiquo ingenio , hoc est nimis boni .

legatis erat , appromitteret ³⁵ , crediderunt : Americam re inorata reverterent . Ac primo rem differre quotidie ac procrastinare illi ceperunt : deinde aliquanto lentius , nihil agere , atque deludere : postremo (id quod facile intellectum est) infidias vitæ hujusce Sex. Roscii parere ; neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere .

X. Quod is simul atque sensit , de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit , & sese ad Cæciliam , Nepotis filiam ³⁶ , quam honoris causa nomino , contulit , qua pater usus erat plurimum : in qua muliere , Judices , etiam nunc , id quod omnes semper existimaverunt , quasi exempli causa , vestigia antiqui officii remanent . Ea Sex. Roscium inopem , ejectum domo , atque expulsum ex suis bonis , fugientem latronum tela , & minas , recepit domum : hospitiæque oppresso jam , desperatoque ab omnibus , opitulata est . Ejus virtute , fide , diligentia factum est , ut hic potius vivus in reos , quam occisus in proscriptos referretur . Nam postquam isti intellexerant , summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri , neque sibi ullam cædis faciendæ potestatem dari : consilium ceperunt plenum secleris & audaciæ , ut nomen hujus de parricidio deferrent : ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent , qui de ea re posset dicere aliquid , in qua re nulla subesset suspicio : denique ut , quoniam crimine non poterant , tempore iplo pugnarent . Ita loqui homines : Quod judicium tam diu facta non essent , condemnari eum oportere , qui primus in judicium adductus esset : huic autem patronos propter Chrylogoni gratiam desuturos : de bonorum venditione , & de ista societate verbum esse facturum neminem : ipso nomine parricidii , & atrocitate criminis , fore , ut hic nullo negotio tolleretur , cum a nullo defensus esset . Hoc consilio , atque adeo

³⁵ Appromitteret] Appromittere , est pro alio promittere , simul cum illo . Itaque Capito simul cum hominibus illis allegatis promittebat : seu potius confirmabat , quod illi promiserant , tanquam fidejutor .

³⁶ Nepotis filiam] Omnes ferè interpretes hic mendam agnoscunt , cum ex iis , quæ

habentur cap. 50 , satis constat Cæciliam hanc fuisse Alæuli Balæarici filiam , & nepotem scorum . Verba istius illa , nepotis filiam , recipienda videntur , aut corrigenda . Quidam putant Cæciliam hanc Alæuli nepotis filiam fuisse , & Syllæ uxorem , de qua Platarchus in Sylla .

hac amentia impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerant occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt.

XI. Quid primum querar? aut unde potissimum, Judices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? popule Romani? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem?

Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona adempta, possessa, direpta: filii vita infesta, sæpe ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? Tamen hæc aliis nefariis cumulant, atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc, & accusatores hujuscæ pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervicis Roscio dare, an insutus in culeum³⁷ per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepti, non deest profecto, Judices.

Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepti, licet, hercules, undique omnes in me terrores, periculaque impendeant omnia, succurram, atque subibo. Certum est, deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. Nulla res tanta existat, Judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui hæc cum videat, tacere, ac negligere possit? Patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut juguleris, aut condemnetis Sex. Roscium?

XII. Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque infantiunt, infanissimum. Is cum c-

³⁷ An insutus in culeum] An fecerit se in flumen deici. De hoc supplicii genere patriciam, & idcirco in culeum insui, & vide infra, cap. 25. & 26.

rasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ civitatis: (de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet) diem Scævola dixit³⁸, posteaquam comperit, eum posse vivere. Cum ab eo quæreretur, quid tandem accusatum esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset: ajunt, hominem, (ut erat furiosus) respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. Quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi eundem viri mortem³⁹; quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdidit, & affixerit: quos quia servare per compositionem⁴⁰ volebat, ipse ab iis interemptus est.

Estne hoc illi dicto, atque facto Fimbria non simillimum? Accusatis Sex. Roscium: quid ita? Quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chryfogono, num est ferendum? Nam, per deos immortales! quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? Qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, Judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. Ita facillime, quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intelligetis.

XIII. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstant hoc tempore Sex. Roscio, crimen advariariorum, & audacia, & potentia. Criminis confessionem accusator Erucius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposerunt: Chryfogonus autem, is, qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. Quid igitur est⁴¹? non eodem modo de omnibus: ideò quod prima illa res ad

Tom. IV.

G

meum

³⁸ Diem dixit] Apud populum accusavit. Vide Val. Max. IX. 11.

³⁹ Eundem viri mortem] Occisus est Scævola in vestibulo ædis Vestæ; opera Damasippi prætoris, jubente Mario juniore C. Marii filio, qui cum Carbone consul erat. Vide Florum lib. 3. cap. 21.

⁴⁰ Per compositionem] Erat enim auctore pacis inter Syllanos & Marianos.

⁴¹ Quid igitur est] Hæc verba non videntur Hotomano & Lambino posita loco suo; sed vel collocanda esse post verbum pugnat, vel post impulsit.

meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. Ego crimen oportet diluam: vos & audaciae resistere, & hominum ejusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguerere, atque opprimere debetis.

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Sceleratum, dii immortales! ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si (id quod praclare a sapientibus dicitur) vultu⁴² saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postulare, jura divina atque humana coegebant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exitit, ut, si quando audirum sit, portenti ac prodigii simile numeretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censeres uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimine vocetur, singularem ostendere; & mores feroces, immanemque naturam; & vitam vitiiis flagitiisque omnibus deditam; & denique omnia ad perniciem profligata atque perditam? Quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne obiciendi quidem causa, contulisti.

XIV. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, & saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & aëris alieni magnitudo, & indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerant. De luxuria purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitavit, & in agro colendo vixerit? quae vita maxime disjuncta a cupiditate, & cum officio conjuncta.

Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? Quam ob cau-

⁴² Vultu] Etiam torvo aspectu laeditur pietas in parentes.

causam? Necessè est enim eam quoque justam, & magnam, & perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis & maximis causis; sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis, & magnis, & necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, & quaramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearet. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

XV. Nescio, inquit, quae causa odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse; hunc in praedia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usui venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego, res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum.

Quid ais, Eruci? Tot praedia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo, relegationis, ac supplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfamilias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, & in praediis colendis operae plurimum studique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid si constat, hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? Tamenne haec attenta vita, & rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod benevolentia fit, id odio factum criminari: quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse

cisse dicis. Neque hæc tu non intelligis: sed usque eo quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium.

XVI. At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat; alterum ruri esse patiebatur. Quæro, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. Non enim exprobrandi causa, sed commondenæ gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. Eo accessit studium doctrinæ, ut ne a literis quidem alienus esses. Equid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus⁴³ minoris facere Eutychem, filium rusticum, quam illum alterum, Charaistratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas ineptias abis? inquires. Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre, ne longius abeam, vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos⁴⁴ esse cupiunt. Verum homines notos sumere odiosum est, cum & illud incertum sit, velintne hi sese nominari: & certe ad rem nihil interfit, utrum hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. Etenim hæc conficta arbitrata a poetis esse, ut effectos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostræ vitæ quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum, sis⁴⁵ ad veritatem, & considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quæ studia a patribusfamilias maxime laudentur. Jam profecto te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio & culpæ dedisse.

XVII. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt:

sed

⁴³ Cæcilianus] Inductus a Cæcilio poeta in urbe assidue versantur. comico.

⁴⁴ Assiduos] Sic Plautus Trinum. act. 1. age. ⁴⁵ Sis] Si vis; pertinet autem ad vocem

pro 2. v. 169. veritas assiduos appellat, qui

sed permultos & ego novi, & (nisi me fallit animus) unquique vestrum, qui & ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum atinet: vitamque hanc rusticam, quam tu probro, & crimini putas esse oportere, & honestissimam, & suavissimam esse arbitrantur. Quid censes, hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? Ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryfogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviscatur, & stadium deponat, licebit. Quod tamen miserum & indignum est, feret tamen æquo animo, Judices, si per vos vitam & famam potest obtinere. Hoc vero est, quod ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit propter prædiorum bonitatem & multitudinem: &, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi: ut parum miseriæ sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.

XVIII. Na tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcesserentur, qui consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. At hercule majores nostri longe aliter & de illo, & de cæteris talibus viris existimabant. Itaque ex minima tenuissimaque republica maximam, & florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus rebus, & agris, & urbibus, & nationibus, rempublicam, atque hoc imperium & populi Romani nomen auxerunt. Neque ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quarimus: sed ut illud intelligatur, cum apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicæ sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ, temporisque consumperint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduos sem-

semper vixerit : cum praesertim nihil esset , quod aut patri gratius , aut sibi jucundius , aut re vera honestius facere posset .

Odiū igitur acerrimū patris in filium ex hoc , opinor , ostenditur , Eruci , quod hunc ruri esse patiebatur . Numquid est aliud ? Immo vero , inquit , est . Nam istum exheredare in animo habebat . Audio : nunc dicis aliquid , quod ad rem pertineat . Nam illa , opinor , tu quoque concedis levia esse , atque inepta . Convivia cum patre non inibat . Quippe qui ne in oppidum quidem , nisi perraro , veniret . Domum suam istum non fere quisquam vocabat . Nec mirum , qui neque in urbe viveret , neque revocaturus esset ⁴⁶ .

XIX. Verum hæc quoque tu intelligis esse nugatoria . Illud , quod coepimus , videamus ; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest . Exheredare pater filium cogitabat . Mitto quaerere , qua de causa : quaero , qui scias . Tametsi te dicere , atque enumerare causas omnes oportebat : & id erat certi accusatoris officium , qui tanti sceleris argueret , explicare omnia vitia atque peccata filii , quibus incensus parens potuerit animum inducere , ut naturam ipsam vinceret ; ut amorem illum penitus insitum eiecisset ex animo ; ut denique patrem esse se se oblivisceretur : quæ sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror .

Verum concedo tibi , ut ea prætereas , quæ , cum taces , nulla esse concedis . Illum quidem voluisse exheredare , certe tu planum facere debes . Quid ergo asfers , quare id factum putemus ? Vere nihil potes dicere . Finge aliquid saltem commode : ut ne plane videaris id facere , quod aperte facis , huius miseri fortunis , & horum virorum talium dignitati illudere . Exheredare filium voluit : quam ob causam ? Nescio . Exheredavitne ? Non . Quis prohibuit ? Cogitabat ? Cogitabat ? Cui dixit ? Nemini . Quid est aliud , iudicio , ac legibus , ac maiestate vestra abuti ad quaestum , atque ad libidinem , nisi hoc modo accusare , atque id obijcere , quod planum facere

⁴⁶ Neque revocaturus esset] Hoc est , nemo eum invitabat ad convivium , quia neque & revoco . Martialis . lib. 2 . ep. 27 . Nunquam in urbe vivebat , neque patri reddere poterat . Hoc enim sensu saepe usurpantur voce & revoco . Martialis . lib. 2 . ep. 27 . Nunquam me revocavit , venias cum saepe vocabat .

non modo non possis , verum ne coneris quidem ? Nemo nostrum est , Eruci , quin sciat , tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse . Vident omnes , qua de causa huic inimicus venias . Sciunt huiusce pecunia te adductum esse . Quid ergo est ? Ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat , ut horum exilimationem , & legem Remmiam ⁴⁷ putares aliquid valere oportere .

XX. Accusatores multos esse in civitate utile est , ut metu contineatur audacia : veruntamen hoc ita est utile , ut ne plane illudamur ab accusatoribus . Innocens est quispiam : veruntamen , quanquam abest a culpa , suspicione tamen non caret . tametsi miseram est , tamen ei , qui hunc accuset , possim aliquo modo ignoscere . Cum enim aliquid habeat , quod possit criminose ac suspiciose dicere , aperte ludificari & calumniari sciens non videatur . Quare facile omnes patimur , esse quamplurimos accusatores , quod innocens si accusatus sit , absolvi potest : nocens , nisi accusatus fuerit , condemnari non potest . Utilius est autem absolvi innocentem , quam nocentem causam non dicere . Anseribus cibaria publice locantur , & canes aluntur in Capitolio , ut significant , si fures venerint . At fures internoscere non possunt . Significant tamen , si qui noctu in Capitolium venerint : & , quia id est suspiciosum , tametsi bestiae sunt , tamen in eam partem potius peccant , quæ est cautior . Quod si luce quoque canes latent , cum deos salutatum aliqui venerint : opinor , iis crura suffringantur , quod acres sint etiam tum , cum suspicio nulla sit . Simillimo est accusatorum ratio . Alii vestrum anseres sunt , qui tantummodo clamant , nocere non possunt : alii canes , qui & latrare & mordere possunt . Cibaria vobis præberi videmus : vos autem maxime debetis in eos impetum facere , qui merentur . Hoc paulo gratissimum est . Deinde , si voletis , etiam tum , cum verisimile erit aliquem commisisse , in suspicione latratote . Id quoque concedi potest . Sin autem sic ageris , ut arguatis aliquem patrem occidisse , neque dicere possitis , aut quare , aut quomodo ; ac tantummodo sine suspicione latrabatis ,

⁴⁷ Remmiam] Vide Indiculum Legum , in limine Tomi huius .

tis; crura quidem vobis nemo suffringet: sed si ego hos bene novi, literam illam⁴⁸, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes⁴⁹ oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis.

XXI. Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. Audio. Sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. Nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiores fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? Ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio. Unum illud spectavi, quod Chryfogonus agebat, neminem isti patronum, futurum: de bonorum emptione, deque ea societate neminem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. Non mehercule verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses.

Operæ pretium erat, si animadvertissis, Judices, negligentiam ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce sublellis sederent, quasise, num ille aut ille defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea causam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt, & solent; ita negligens esse coepit, ut cum in mentem veniret ei, resideret: deinde spatia retur: nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cenam imperaret: prorsus ut vestro confessu, & hoc conventu, pro summa solitudine abuteretur.

XXII. Peroravit aliquando: assedit, surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Coepi dicere. Uique eo animadverti, Judices, cum jocari, atque alias res agere, ante quam Chryfogonum nominavi: quem simul atque attigi,

⁴⁸ Literam illam J Scilicet K, quæ calumniatorum frontibus inserebatur ignominie causa. Plinius in Paneg. cap. 35. & ibi Lipsius adnot. 296. Erat autem K, quia per hanc literam scribebatur *Kalamnia* a veteri-

bus.
⁴⁹ Ut etiam eas omnes] Notat accusatores, qui fere illiterati erant. Ludit autem in ambiguo.

gi, statim homo se erexit. Mirari visus est. Intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro, & citro non destiterunt, credo, qui Chryfogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum emptioem: vexari pessime societatem: gratiam, potentiamque ejus negligi: judices diligenter attendere: populo rem indignam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia; causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici; quem dedi putabas, defendi intelligis; quos tradituros sperabas, vides judicare: restituere nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum.

De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam filius patrem occiderit. Quod in minimis noxis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam prope quotidiana sunt, maxime & primum quaritur, quæ causa maleficii fuerit; id Erucius in parricidio queri non putat oportere. In quo scelere, Judices, etiam cum multæ causæ convenisse unum in locum, atque inter se congruere videntur: tamen non temere creditur, neque levi conjectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res judicatur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est: neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Hæc cum sint omnia, tamen ex tunc oportet expressa sceleris vestigia; ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. Quæ nisi multa & manifesta sunt, profecto res tam scelestæ, tam atrox, tam nefaria credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: multum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie & figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit: cum etiam fe-

ras inter sese partus, atque educatio, & natura ipsa condit.

Non ita multis ante annis ajunt, T. Cloelium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane jugulatum, cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id etatis autem duo filii propter cubantes ne sensitse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid postea? Erat sane suspiciosum. Neutrum sensitse? Ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui & sentire & defendere facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; iudicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

XXIV. Videtisne, quos nobis poeta⁵⁰ tradiderunt, patris ulciscendi causa, supplicium de matre sumpsisse, cum praesertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furia, neque consistere usquam patiantur, quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res haber, iudices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis saepe numero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari & perterrerri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ male cogita-

⁵⁰ Quos nobis poeta.] Oræstem, & Alcæzonem; de quibus vide Mythologos.

gitationes, conscientiaque animi⁵¹ terrent. Hæ sunt impiis assidua domesticæque Furia; quæ dies noctesque parentum pœnas a consecratissimis filiis repetant.

Hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab infamia. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pene dicam, respertas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum, credituri sint. Quare hoc, quo minus est credibile, nisi ostenditur: eo magis est, si convincitur, vindicandum.

XXV. Itaque cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo artius plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio, sapientiaque potuisse: tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. Ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullam supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, tum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Quanto majores nostri sapientius? Qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ, maleficio summo vererentur. In sui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici.

⁵¹ Conscientiae trisus.] Casus pluralis animi non solum invenitur, sed etiam in dictione dignus, quævis apud Ciceronem

XXVI. O singularem sapientiam, Iudices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente cælum, solem, aquam, terramque ademerunt, ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, inmaniorebus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cætera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cuius partem ullam eis reliquerint. Etenim quid tam est commune⁵², quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut nunquam abluantur⁵³: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.

Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censeres posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares, eique judicio Chryfogonus præflet; tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, quid agatur, non vides? an, apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.

XXVII. Esto: causam proferre non potes. Tamen si statim vicisse debeo, tamen de meo jure decedam: & tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fetus hujus innocentia. Non quero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quero, quomodo occiderit. Ita quero abs te, C. Eruci, quomodo: & sic tecum agam, ut in eo loco vel respon-

⁵² Etenim quid est tam commune? Locum hunc atque lege, qui, ut ipse in Oratore cap. 30. testatur, magnis clamoribus a populo Romano exceptus est; sanguinem insigniter elegans. Idem ipse tamen, ut in adolescentiæ, non ut in viro, laudandum putat.

⁵³ Abluantur? Quod unum Grævio probatur. Ego cum Hotomano retineo alluatur. Non enim mirum est, ut putat Grævius, parricidas in mare delatos, marinis aquis non purgari, sed marinis aquis non al-

pondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi.

Quomodo occidit? ipse percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romæ non fuit. Si per alios fecisse dicis; quero, servosne, an liberos? quos homines? indideme Ameria, an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria: qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? qui-cum locutus est? quomodo persuasit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat, facito, quem admodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: nunquam cum homine quodam collocatum esse, nunquam in oppido constitisse.

Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita, istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria existat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc rustica, quam tu agrestem vocas, parsimonie, diligentie, justitie magistra est. Verum hæc missa facio.

XXVIII. Illud quero; is homo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere poterit. Multa sunt falsa, Iudices, quæ tamen argui suspiciose possunt. In his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occidit, cum in agro Amerino esset filius. Literas, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Accessitv it aliquem: at quando? Nuntium misit: quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? Nihil horum ne confingi quidem potest: & tamen causa de parricidio dicitur.

Reli-

Reliquum est, ut per servos id admisit. O dii immortales! rem miseram & calamitosam. Quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis. Unus puer, victus quotidiani administrat, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chryso gonum, Judices, festantur: apud eum sunt in honore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his queratur, ego postulo: hic orat, atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis?

Dubitate etiam nunc, Judices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui propter illius mortem in egestate & infidiis versatur; cui ne querendi quidem de morte patris potestas permittitur: an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt? Omnia, Judices, in hac causa sunt misera, atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest: mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet: ne tandiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte queratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. Nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluissem.

XXIX. Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas: aut per aliquos liberos, aut servos. Liberosne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere: quod neque Romae multis annis fuerit, neque de praediis unquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, rejectus a ceteris suspi-

cio-

cionibus, confugere posses: ubi scopulum offensis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilere videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas.

Quid est ergo, quo tandem accusator, inopia argumentorum, confugerit? Ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur: quare tu hoc, propter multitudinem ficiariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: nos iudicio perfundere⁵⁴: accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? per quos? & a quibus? Nonne cogitas, te a sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse collorum & bonorum⁵⁵? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui omni tempore in praeda & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbiter iniquitatemque objecerunt? & illam ficiariorum multitudinem, in qua ipsi duces, ac principes erant, huic crimini putabant fore, qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus, quemadmodum tute confiteris, fuit?

Vereor, ne aut molestus sim vobis, Judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte expectatis, ut illa diluam, quae de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit. Quae mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reserret: ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

XXX. Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides.

54. Nos iudicio perfundere] Speciem quandam iudicii nobis offundere, re vera autem eos accusare, &c. Est enim hoc in loco per iudicem, quasi leviter aspergere.

55. Sectores collorum & bonorum] Quis, ut ait Manutius, quos occidebant, eorum bona

tamquam proscriptorum emebant. Ideo autem colla fecabantur, ut capita in rostra deferrentur. Ludit orator in ambigua huius vocis significatione: nam *sector* a *secare*, quod verbum usurpavit olim consuevit pro *sequor*, teste Servio in *En. X.* 107.

des. Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius; ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videretur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium & est, & inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. Tamen neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset: & id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus & mea fides postulabit.

Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio. At ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas ⁵⁶ cognosceret, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ⁵⁷ ille, quem populus Romanus verissimum & sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quæsitorem ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tamen veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quanquam præest huic quæstioni vir, & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus ⁵⁸: tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo iudice quærente, vel apud Cassianos iudices, quo-

⁵⁶ *Palmas*] *Carides*. Palma daturur gladiatoribus adversariis occidentibus. Itaque cum Capitone superius gladiatorem appellasset, non discedit a figura.

⁵⁷ *Lucius Cassius*] De ejus integritate, & severitate in iudicando vide Val. Maxim. lib. 3. cap. 7. & *Asconium* in *Miloniana*, cap. 12.

⁵⁸ *Ab innocentia clementissimus*] Hoc est,

ut explicat *Hotomannus*, in causa innocentium. Repugnat *Grævius*, & putat ab innocentia idem esse ac propter suam innocentiam. Ego sto ab *Hotomanno*, primum quia nemo est clemens in alios; quia ipse inceger: deinde quia membrum hoc debet opponi alteri, contra audaciam fortissimus; ipsi tur erga innocentiam clementissimus.

quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere.

XXXI. In hac enim causa cum viderent, illos amplissimam pecuniam possidere, hanc in summa mendicitate esse; illud quidem non quærerent, cui bono fuisset: sed eo perspicuum crimen, & suspicionem potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? Quid si, ut avarus? Quid, si ut audax? Quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? Num quæranda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat: atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam præfers, ⁵⁹ qui societatem coieris de municipis cognatque fortunis cum alienissimo ⁶⁰. Quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot scariis, solus tu inventus es, qui cum acculatoribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, & magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est.

Restat, Iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiæ venerint; an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit; an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos; an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum; fractum autem eum solum, quem laboris peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit; an is, qui, propter fori iudiciorumque insolentiam, non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremo, Iudices, id quod ad rem, mea sententia, maxime pertinet, utrum inimicus potius, an filius.

XXXII. Hæc tu, Eruci, tot, & tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? Tempus, hercule, te citius, quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere.

Tom. IV.

I

Ne-

⁵⁹ *Præfers*] *Mallum præ te ferre*, ut in *ma-*
nifer. F. Ursini.

⁶⁰ *Alienissimo*] *Clarylogono*.

Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, in grege annumerer. Te pugna Cannensis⁶¹ accusatorem fat bonum fecit. Multos casos non ad Thrasymenum⁶² lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio⁶³? Non necesse est omnes commemorare; Curtios, Marios, denique Manercos⁶⁴, quos jam etas a praeliis avocabat⁶⁵; postremo Priamum⁶⁶ ipsum, senem Antistium, quem non modo etas, sed etiam leges pugnare prohibebant⁶⁷. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios⁶⁸, & de beneficiis accusabant. Qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multaque servanda sunt.

Verum, ut fit, multa sæpe, imprudentibus imperatoribus, vis belli ac turba molitur. Dum is in alijs rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si offusa reipublicæ sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque mi-

⁶¹ Pugna Cannensis] Existimo pugna Cannensis mentionem fieri, non ob ipsam pugnam, sed ob ea, quæ pugnæ consecuta sunt. Quemadmodum enim post illam pugnam consuetus est Romanus dictator etiam præcætos armare, atque adeo servos ipsos inopia liberorum capivum, ut narrat Livius lib. 22. cap. 57., ita etiam post Syllanam stragem vel inepti homines caperentur accusare: atque inopia bonorum videri boni. Itaque non tu, Eruci, bonus accusator es, inquit Tullius, sed bonum te facit pugna illa Cannensis, quæ bonos sustulit.

⁶² Ad Thrasymenum] Anno ante Cannensem urbem Romanus exercitus eius est ad Antistiam, ad lacum Thrasymenum, cujus hic orator mentionem facit, quia videtur respondere lacui Servilio in ipsa urbe Roma, ubi multa civium milia a Sylla, trucidata sunt, eorumque capta publice exposita. Unde laeus iste præscriptio Syllanæ Spulcrum dicitur a Seneca, lib. de Provid. cap. 3.

⁶³ Quis non est vulneratus ferro Phrygio?] Verba sunt Ulyssis apud Ennium (ut scribit

vetus scholiastes) excusantis se, quod vulneratus ex pugna fugisset in Achillis tentorium.

⁶⁴ Curtios, Marios, Manercos] Celeberrimos eius etatis accusatores. P. Ursinus pro Manercos legendum putat. Memorias claros, etate accusatores, de quibus Cicero in Bero cap. 36. Consequitur ejus probabilitatem facit veras liber, in quo Memmor.

⁶⁵ A praeliis avocatis] Ideoque non quia pugnare, sed quia necesse poterant, occisi sunt.

⁶⁶ Priamum] Non oblitus ferri Phrygii, Priamo comparat Antistium. Utroque senectute summa occisus est, cum nocere nemini posset.

⁶⁷ Leges pugnare prohibebant] Si de praeliis ferocissimus totus hic locus explicandus est, notat senem Antistium tanquam ignominiosa affectum, aut turpi iudicio damnatum; nam, ut observat Hottomanus ex Ulpiano, hujusmodi personæ rempobiscatores a pugnando.

⁶⁸ Inter sicarios] Lex Cornelia de sicariis. Vid. formulam eandem cap. 3.

scabant. A quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subfellia quoque esse combusta. Nam & accusatores & judices iutulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. Nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: & ego, Judices, possum: sed in animo est, (quemadmodum ante dixi) leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere.

XXXIII. Video igitur causas esse permultas, quæ istum impellerent. Videamus nunc, æqua facultas suscipiendi malefici fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verum quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit; ac non hoc quaeratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit.

Age, nunc ceteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius: & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis⁶⁹ erant occupati; aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es. Sin eos, quos, qui leviori nomine appellant, percussores vocant: quere, in cujus fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem⁷⁰ de societate tua reperies. Et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito: ita facillime causa Sex. Roscii cum tua conferetur.

Dices, Quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me lectorem esse: verum & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola, & rusticus.

⁶⁹ In bonis] In bonis occisorum dirigentibus.

⁷⁰ Aliquem] Id est, Chryfogonum, in

Non
cuius clientela erant sicarii, quia eorum opera utebatur.

Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non modo Idcirco prætereo, quod teipsum non libenter accuso: verum eo magis: etiam, quod, si de illis cadibus velim commemorare, quæ tum facta sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV. Videamus nunc strictim, sicut cætera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ita aperta & manifesta sunt, ut medius fidius, Judices, invitæ ea dicam. Vereor enim, cuiusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod salva fide possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum cæteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum præda, sed de hujus maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere, & sederes cum accusatore? Qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur, & impudentia.

Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens & familiaris. Quid attrinuit eum potissimum nuntiare, quod, si nullum jam ante consilium de morte ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem, neque sceleris, neque præmii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? Sua sponte Mallius nuntiat. Quid, quaeso, ejus intererat? an, cum Ameriam non hujus rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primum nuntiaret? Cujus rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum nuntiavit? Cum America Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent; cum tot propinqui, co-

gnati-

gnatique optime convenientes: qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret?

Occisus est a cœna rediens: nondum lucebat, cum America scitum est. Quid hic incredibilis curus? quid hæc tanta celeritas, festinatioque significat? Non quaero quis percusserit. Nihil est, Glaucia, quod metuas. Non excutit te, si quid forte ferri habuisti: non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. Quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio: cujus manu sit percussus, non laboro. Unum hoc fumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia, qui tam cito scivit? Fac audisse statim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Americam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda, aut conjectura capienda sit?

XXXV. Nonne vobis hæc, quæ audistis, cernere oculis videmini, Judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem a cœna videtis? non positas infidias? non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cade Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem? illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quam primum nuntiet?

Quid erat, quod Capitonem primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. De tribus & decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri: multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen lemniscatam⁷², quæ Roma deseratur:

⁷¹ Automedontem] Sic appellat Glaucliam ob itineris hujus celeritatem. Fuit autem Automedon Achilles nuntius, qui equos velocissimos Zephyri filios agebat.

⁷² Lemniscata] Nobilissimam, quia le-

mniskis, hoc est, fasciatis ornatam. Solebant autem & coronæ, & palmae ad majorem honorem lemniskis ornari. Quam in rem Menardus offert Aulonii locum epist. 30. ad Paulinum, vers. 6.

tur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem, contra morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim⁷³ deiecerit. Quæ, si prodierit, atque adeo cum prodierit, (scio enim proditurum esse) audiet. Veniat modo: explicet suum volumen⁷⁴ illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse: & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, Judices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium vestrum jusjurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia videremus, nisi ipsos cæcos redderet cupiditas, & avaritia, & audacia.

XXXVI. Alter⁷⁵ ex ipsa cæde volucrum nuntium Ameriam ad locum, atque ad magistrum⁷⁶ suum misit: ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficia pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis⁷⁷ immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quali vero id nunc agatur, utrum is quod dixerit, credendum: an quod fecerit, vindicandum sit.

Itaque more majorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent, Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. Nam illud in talem virum non audeo dicere; si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam verba & mutata in pejorem partem sint omnia. Cum de bonis, & de cæde agatur, testimonium dicturus est is, qui & sceler est, &

⁷³ De ponte in Tiberim] Aliquem T. Capito in Tiberim de ponte præcipitaverat. Qua in re joculariter Cicero, quod, ut docet Varro apud Nonium, cap. 12. n. 22. Sexagesimari de ponte deiecerunt. Dejeci porro dicebantur, quia tanquam civis effecti a suffragis ferendis more majorum arcebantur. Hinc senes de pontoni dicit. Suffragia autem per pontem ferri consuevit nostrimum est.

Vide Sigonium de ant. jure civ. Rom. lib. 1. cap. 17.

⁷⁴ Suum volumen] Erucius distaverat Capiti verba, que pro testimonio diceret; eaque Capito Sex. Roscio minitatus fuerat.

⁷⁵ Alter] T. Magnus.

⁷⁶ Magistrum] id est magistrum.

⁷⁷ Alter, si diis] T. Capito.

& ficarius: hoc est, qui & illorum ipsorum honorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est: & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte queritur.

Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis. Tua quoque res permagna agitur. Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti: unum stultissime, profecto tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit te istuc federe. Neque enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subfello surgit. Hac accedit, quod paulo occultior atque rector vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, que facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, Judices, que statim consecuta sunt.

XXXVII. Ad Volaterras in castra L. Syllæ mors Sex. Roscii, quatrinduo, quo is occisus est, Chryfogono nuntiatur. Queritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chryfogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non norat hominem, aut rem. At qui ei venit in mentem prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cum aliquid hujusmodi auditis, Judices, continuo dicere, Necessè est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum: ii plerumque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc puteis. Non enim ego ita disputabo: Verisimile est, Roscios istam rem ad Chryfogonum detulisse. Erat enim eis cum Chryfogono jam antea amicitia. Nam cum multos veteres a majoribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chryfogoni fidem & clientelam contulerunt. Hæc possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est. Ipsos certo scio non negare, ad hæc bona Chryfogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernitis: poteritisne dubitare, Judices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chryfogonus dedit? duo Roscii. Num quisnam præterea? Nemo est, Judices. Num ergo

ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrylogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt?

Age, nunc ex ipsius Chrylogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna, Roscii, quod operæ præmium esset, fecerant, quam ob causam a Chrylogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi; denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædæ tantæ pecuniæ statim Capioni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrylogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, Judices, has manubias Roscii Chrylogonum, re cognita, concessisse?

XXXVIII. Venit in decem-primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam, moreque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, Judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum atque integrum, quod non ejus scelus atque perfidia violavit, & immiserit; virum optimum esse eum judicatore.

Impedimento est, quo minus de his rebus Sylla doceatur: cæterorum legatorum consilia & voluntatem Chrylogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur. Ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum. Illum acueri; hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret; hisce infidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia; horum consilia illi emanare: cum illo partem suam depacisci; hisce aliqua fretus hora semper

omnes.

76 Ne palam] Ne manifestum fiat, quæ de causa legati Amerinorum venerint in castra. Vide eam, p.

79 Aliqua fretus hora semper] Semper Capito aliquod Sillæ impedimentum committit, quo fretus in singulas horas legatis aditum impeditur. Dux verba moxerunt difficultatem interpretibus: primum est fretus; alterum hora. Quod ad primum attinet, ita ait E. Ursinus, FRETUM legit Festus: ut Manlius habet FRETUM, nihil sentire sententia. Metore tamen, inquam

ego, constructione. Quoties enim instituitur motus ita essentur, persona agere primum casum reser, cuius rei instituta sunt exempla, præsertim apud Historicos, quibus similitudinis est hæc loquendi figura. Casus autem ille primus regit verbum, quod tacetur per ellipsim, verbi gratia, hoc in loco pergitur. Miror proinde præstantissimos viros ferre omnes securos esse Victorium, & ea exemplaria, quibus Victorius decessit est. Quod vero ad alterum attinet, ego ab his libentissime flo, qui nihil mutant, non enim video,

omnes aditus ad Syllam intercludere. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore⁸⁰, ad Syllam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia decepti (id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium⁸¹ eis denuntiare) pro re certa spem falsam domum retulerunt.

In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gefississet, sui questus, aut commodi causa, verum etiam negligentius; cum majores summum admisisset dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quam furti. Credo propterea, quod, quibus in rebus ipsis interesse non possumus, in his opera nostræ vicaria fides amicorum supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium, &, quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere. Alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitia comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officiis & obstat? recede de medio: per alium transigam⁸². Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.

Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam, & fidem. Nam neque mandat quam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem

Tom. IV.

K

putat.

video, cur hora nequeant usurari pro negotiis ipsis, quæ qualibet hora sunt: quemadmodum a Quintiliano lib. 6. cap. 4. Añnius Pollio dicitur esse omnium horarum homo, quod idem semper esset, omnibusque negotiis tum feris tum iudicis accommodatus. Juvat tamen aliorum sententias afferre, ut collibet fiat satis.

Horonamus pro hora legit aora, quod refert ad favorem Chrylogoni. Lambinus item legit aora, & per eam significari putat causam inane, ac fallacem instar auræ. Gruterus legit reuora, Manlius uora: quam vocem probat etiam Græculus. Sed non video, inquit, ut præcedentia verba consistant possint. Forte hæc aliqua fida mora, quam fugebant, ut illos moraretur, ne admitterentur ad Syllam.

80 Intercessore] Impediente. Sic Tribunus plebis intercedere, hoc est, impedire dicitur.

81 Testimonium] Non ipse Cicero denuntiat: quia is tantum poterat denuntiare, qui debebat probare, hoc est actor.

82 Suscipis onus] Per exprobrationem diluit tacitam prolepsin; atque mandati onus nec grave esse nisi hominibus levibus, nec visum esse grave ipsi suscipienti. Sed quam verior, ne desit aliquid? Non enim satis videtur Tulliano more expressa sententia. Crede hæc oratio gravissimas passis calamitates, ab hoc præsertim capite usque ad finem.

putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dif-
folvere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.

XXXIX. Irane est? in minimis rebus, qui mandatum ne-
glexerit, turpissimo iudicio condemnatur, necesse est: in re
tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendata
sunt, atque concreditæ⁸³, * * ignominia mortuorum affecerit;
is inter honestos homines, atque adeo inter vivos⁸⁴ numera-
bitur? In minimis, privatique rebus etiam negligentia in
crimen mandati, iudicique infamiam revocatur⁸⁵, propterea
quod, si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandavit,
non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ pub-
lice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum
aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius cæ-
rimoniam polluerit, maculaque affecerit: qua is tandem pœ-
na afficietur? aut quo iudicio damnabitur?

Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum
Chrysgono transigeret, atque decideret, inque eam rem fi-
dem suam, si quid opus esse putaret, interponeret: ille, qui
sefe facturum receperit, nonne, si ex eo negotio tantulum
in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum⁸⁶, & rem
resitueret, & honestatem omnem amitteret? Nunc non hanc
ei

⁸³ *Concreditæ* **] Non est dubitandum,
quia desit hic membrum respondens *fortuna
vivi*, ut optimi inter interpretes observa-
runt: *v. g. vivam ad æquum vesterit*, aut
aliquid simile.

⁸⁴ *Inter vivos*] Quis huius criminis reus
non modo ex honestorum hominum, sed etiam
vivorum numero expungendus est, ut
scribit Grævius. Græverus legit *infam*: Ho-
tomanus *vivus*. Fortasse legendum *hominis*,
quam repetitionem cum exscriptis aliquis
non caperet, reposuit *vivus*. Nisi dicere ma-
limum desit *homo*, & legendum esse, *inter
vivos vivos*.

⁸⁵ *In crimen mandati, iudicique infamiam
revocatur*.] Plerique ad Grævium usque
habent *iudiciumque infamia*. Sed hinc
nullus erui potest sensus, ut omnes ultro fa-
teantur. Ego secutus sum editiones Gryphian-
as, & alias non minime auctoritatis, quas
vidit Hotomanus ipse, licet non probavit.
Mantius unius literæ additione rem confici-
cit, legitque *iudiciumque infamia*. Sed hæc

lesio non probatur Lambino, quod Latine
dicit non solent *iudicium infamia*: sed *iudi-
cium existimationis, fama, etc.* Scio equidem
Lambinum improbatæ etiam nostram; sed
nullam tamen rationem attulit, cur impro-
barer. Ipse porro legit; *in crimen iudicium-
que infamie vocatur*. Sed præterquam quod
nimia mutatio est, nulloque aut manucri-
pto, aut edito codice confirmata, accedit
quod dura videtur phrasus, vocari in *iudi-
cium infamie*. Quid Hotomanus? *In crimen
mandati que, iudicium infamie vocatur*. Sed
præterquam quod *divina*, numerus hic ora-
tionis, & modis effereudi nonnulli officio-
nis habet. Grævius putat; *mandati* nomen
non suo loco poni; vocem vero *infamia* esse
interpretationem criminis, que irrepsit
in contextum. Itaque mallet legere: *negli-
gentia mandati in crimen iudiciumque revoca-
tur*. Sed tamen nihil affirmat.

⁸⁶ *Per arbitrum*] Iudicia bonæ fidei,
quale erat iudicium mandati, dicebantur
arbitria, iudex vero *arbitrator*.

ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius
est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus a
decursionibus publice Roscio⁸⁷ mandatus est: & ex eo T.
Roscius non paulum nescio quid in rem suam convertit; sed
hunc funditus evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est;
voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem,
quanti fidem suam, fecit.

XL. Videte jam porro cætera, Iudices, ut intelligatis fin-
gi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit.
In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, æqueque
turpe, atque illud, de quo ante dixi. Neque injuria: pro-
pterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero
rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum
per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt a-
nimadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur.
Tefti esse ad alienos⁸⁸ possumus: intimi multa apertiora vide-
deant, necesse est: socium vero cavere qui possumus? quem
etiam si metuimus, jus officii lædimus. Recte igitur majores
eum, qui socium sefellisset, in virorum bonorum numero non
putarunt haberi oportere.

At vero T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium sefel-
lit, (quod, tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri
videtur) verum novem homines honestissimos, ejusdem
muneris, legationis, officii, mandatorumque socios, induxit,
decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude & perfid-
ia sefellit. Qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, so-
cium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non vide-
runt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines
honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti provi-
dique fuisse. Ille, qui initio proditor fuit, deinde perfu-
ga

K 2 ga

⁸⁷ *Publice Roscio*] Id est Capironi. Sed
vox *Roscio*, ut mihi videtur, redundat; &
ab aliquo scilicet addita margini est ad ex-
plicationem, postea in contextum ab exscri-
ptoribus recepta.

⁸⁸ *Tefti esse ad alienos*] Id est, tegere
possumus omnia nostra consilia alienis: in-
timis eo ipso, quod intus sunt, patere
multa necesse est: socii ipsi societatis jure

seculi omnia. Itaque alienos cavere possu-
mus, quia omnia nostra ignorant: cavere
possumus intimos, quibus est patent multa,
non tamen omnia: socium vero cavere nul-
lo modo possumus, qui ut in partem, ita in
cognitionem rerum omnium vocatur. Porro
ad alienos dicitur, quasi *apud alienos*, seu
quod attinet ad alienos. Cujus dictionis e-
xempla passim occurrunt.

ga⁸⁹, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coit; terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc est, præmiis sceleris, ornatus. In ejusmodi vita, Judices, in his tot tantisque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. Etenim quære ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videtis, ibi scelus⁹⁰ quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tamen si hoc quidem minime lateat, quod ita promptum & propositum est, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur: verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæso, Judices? num aut ille lanista omnino jam a gladiis recessisse videtur: aut iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XXI. Etenim, quoniam fidem magistri⁹¹ cognostis, cognoscite nunc discipuli æquitatem⁹². Dixi jam antea, septuaginta postulatote esse ab istis duos servos in quaestionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. Quæro abs te, iure, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi⁹³ atque integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse se in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porro abs te ejusmodi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem reculares, an de maleficio confiterere.

Quæ cum ita sint, quæro abs te, quam ob causam reculasaris.

⁸⁹ Proditur, deinde pefuga] Primum prodidit socios; deinde aperte transit ad Chryfogonum adversarium.

⁹⁰ Ibi scelus] Ibi id scelus legendum putat Grævius, & quidem recte.

⁹¹ Fidem magistri] Malum Capitonis fidem, qui legationem prodidit. Dicitur su-

pra.

⁹² Discipuli æquitatem] Rosci Magni iniquitatem, qui servos in quaestionem dare non vult.

⁹³ Homines nobilissimi] Metelli, & Scipiones, de quibus cap. 28.

farris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. Quod a vobis hoc pugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est. Quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In dominos quæri de servis iniquum est. Anne quaeritur⁹⁴? Sex. enim Roscius reus est. Neque enim cum de hoc quaeritur, vos dominos esse dicitis. Cum Chryfologo sunt⁹⁵. Ita credo: literis eorum & urbanitate Chryfologus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum, atque omnium artium puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos versari, homines pene operarios, ex Amerina disciplina patrisfamilia rusticant. Non est ita profecto, Judices: non est verisimile, ut Chryfologus horum literas adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognovit eorum, & fidem. Est quiddam, quod occultatur. Quod quo studiosius ab ipsis opprimitur & absconditur, eo magis eminet & apparet.

XXII. Quid igitur? Chryfologus sui maleficii occultandi causa quaestionem de his haberi non vult? Minime, Judices. Non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chryfologo, quod ad me attinet, nihil ejusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio causam, in crimen, cujus tota argumentatio permixta Erucio est; & in audaciam, cujus partes Rosciis impositæ sunt. Quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Rosciorum esse debet. Nimiam gratiam, potentiamque Chryfologi dicimus & nobis obitare, & perferri nullo modo posse: & a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere.

Ego sic existimo; qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, cum cupere verum invenire: qui

⁹⁴ Anne quaeritur?] Id est, non quaeritur in dominos; quia neque Sex. Roscius amplius dominus est, neque vos dominos esse latemus. Ergo sine in illum, sine in vos quaeritur, non quaeritur in dominos.

⁹⁵ Cum Chryfologo sunt] Altera adversariorum excusatio, quod servos non habeant in potestate; ideoque non possint eos in quaestionem dare.

qui recuset, eum profecto, tamen verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, Iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularer, ac necessitas ipsa cogeret. Nam & multæ res afferri possunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu, neque diligenter facere possum. Quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, Iudices, attigi: quæ posita sunt in suspitionibus, de quibus si cæpero dicere, pluribus verbis sit differendum, ea vestris ingenii conjecturæque committo.

XLIII. Venio nunc ad illud nomen aureum⁹⁶ Chrylogoni, sub quo nomine tota societas statuitur: de quo, Iudices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo. Sin autem dico; vereor, ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque⁹⁷ plures læsos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam factorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim causa nova profecto, & singularis est.

Bonorum Sex. Roscii emptor est Chrylogonus. Primum hoc videamus ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, Iudices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim hæc audientur, ac libere dicentur⁹⁸: non fuit tantus⁹⁹ homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conquereremur. Verum hoc ego quæro, qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia¹, (non enim novi, nec scio) verum ista ipsa lege, bona Sex. Roscii venire qui potuerunt? Scriptum

⁹⁶ Nomen aureum] Quia nomen Chrylogoni sit a χρυσοῦ, & γῶν: estque quasi fœtus aureus.

⁹⁷ Alii quoque] Qui bona proscriptorum civium emerunt.

⁹⁸ Si enim hæc audiantur, ac libere dicentur] Id est, si quando talia libere dici, & audiri poterunt, non de tantulo homine potissimum querentur, cum aliis multo illustrioribus eadem injuria læsi fuerint.

⁹⁹ Non fuit tantus] Nobilitores ac præ-

santiores cives proscripti sunt, de quibus esset conquerendum.

¹ Sive Valeria est, sive Cornelia] Indignantis est, & stomachantis. Interfectis Coss. Carbone & Matio, L. Valerius Flaccus interrex, dictatorem dixit Cornelium Syllam, simulque legem tulit, ut omnia rata essent, quæ Sylla fecisset. Sive igitur, inquit, Tullius, hæc lex Valeria est à suo auctore: sive Cornelia ab eo, cuius gratia lata est.

enim ita dicunt esse, *Ut eorum bona veniant, qui proscripti sunt*: quo in numero Sex. Roscius non est: aut eorum, qui in adversariorum præfidiis occisi sunt. Dum præfidiis ulla fuerunt, in Syllæ præfidiis fuit. Postquam ab armis recesserunt, in summo otio, rediens a-cæna, Romæ occisus est. Si lege²: bona quoque lege venisse fateor. Sin autem constat contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas, occisum esse: bona quo jure, aut quomodo, aut qua lege venierint, quæro.

XLIV. In quem hoc dicam, quæris, Eruci? Non in eum, quem vis, & putas. Nam Syllam, & oratio mea ab initio, & ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chrylogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut hisce de rebus a legatis Amerinorum diceri L. Syllam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non venisse: id quod postea, si per vos, Iudices, licitum erit, aperietur.

Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptionis venditionesque fiant: nimirum ad Kalend. Junias. Aliquot post menses & homo occisus est, & bona venisse dicuntur. Profecto aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intellego, me ante tempus, Iudices, hæc scrutari, & prope modum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, rediviam³ curem. Non enim laborat de pecunia; non ullius rationem sui commodi ducit; facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspitione & ficto crimine liberatus sit.

Verum quæso a vobis, Iudices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna &

² Si lege] Si lege occisus est.

³ Rediviam] Rediviam, inquit Festus,

alii reliquum appellant, cum circa unguis cutis se resolvit: quia laere, est solvere.

& intolerabilia videntur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror pertinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore pronuntio. Quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertineant, & quid hic pro se dici velit, & qua conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, Judices, audietis. Ego hæc a Chrylogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro.

XLV. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proscriptus, neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente⁴, partim imprudente L. Sylla, commisisse.

Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? Non placet, Judices, sed necesse est. Etenim si Jupiter Optimus Maximus, cujus nutu & arbitrio cælum, terra, mariæque reguntur, sæpe ventris vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit: quorum nihil pernicii⁵ causa, divino consilio, sed vi ipsa, & magnitudine⁶ rerum, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus: quid miramur, L. Syllam, cum solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non

⁴ Partim connivente] Non exare verba hæc in suis antiquis codicibus monuit Gruterus, & fortasse ab aliquo scio addita esse. Ita opinor; non poterat enim excusari Sylla, ubi connivebat.

⁵ Pernicii] Alii perniciet. Alii pernicie. Alii pernicit. Omnia defendi possunt, ut est apud Gellium l. 9. cap. 14. Ipse tamen Gel-

lius hoc in loco probat primum.

⁶ Vi, & magnitudine] Pro, magna vi, per figuram, quam Greci dicunt *si êta êois*. Quemadmodum Virgilius II. Georg. v. 102. Patris libanus, & auro, hoc est, patris auratis. Putabant autem veteres, Jovem ipsum furo subijci, ac rerum ordine rapi.

non potuisse, nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit.

Verum, ut hæc missa faciam, quæ jam facta sunt: ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quis potest intelligere, omnium architectum & machinatorem unum esse Chrylogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? Hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erucius.

XLVI. *** Aptam & ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

Alter tibi⁸ descendit de palatio, & ædibus suis: habet animi relaxandi causa rus amœnum & suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi præclarum & propinquum: domus referta vasis Corinthiis, & Deliacis, in quibus est authepsa⁹ illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragula vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis, splendidisque familiis in turba & rapinis coacervari una in domo potuit.

Familiam vero quantam, & quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hæc artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios. Animi & aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocem, & nervorum, & tibiæ, nocturnique convivii tota vicinitas personet. In hac vita, Judices, quos sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? Quæ vero convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus hæc habenda est potius, quam officina nequitæ, & diversorium flagitiorum omnium.

*** Desunt non pauca.

Tom. IV.

L

Ipse

⁷ *** Desunt non pauca, quibus ostenditur, bona non venisse.

⁸ Aptam & ratione] Hoc est, alii Sylla liberti (ut supplet Lambinus) domum aptam & idoneam se habere existimant, &c. Cum enim Sylla omnibus libertis suis multa tribuisset, Chrylogonum tamen supra ceteros diraverat usque ad delicias, & intolerandam potentiam.

⁸ Alter tibi] Vox tibi miram vim habet creandæ invidia. Solei autem adhiberi ad indignationem, aut irrisionem.

⁹ Authepsa] *αὐθῆψα*, ex *αὐτός*, & *ἕψα*, quasi ipsa per se cibos coqueret. Fuit autem vas in superiore parte continens res coquendas, in inferiore ignem; quæ nunc quoque adhiberi solent ad multas sortitionum delicias.

Ipse vero quemadmodum composito & delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, Judices: ut omnes despiciat, ut hominem praese neminem putet; ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat, & quae conetur, si velim commemorare, vereor, Judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis, victoriamque voluisse ledere: tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet.

XLVII. Sciunt illi, qui me norunt, me pro illa tenui¹⁰, infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur; id maxime defendisse, ut illi vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditu civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & domi dignitas, & foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse, & summum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, Judices, vehementerque laetor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L. Syllae, gesta esse intelligo.

Quod animadvertum est in eos, qui contra omnim ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. Quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis extitit, honos habitus est; laudo. Quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitrator, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, & idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuscujusque impetum facerent, & id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare: tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe aliter est. Nihil horum est, Judices. Non modo non laetetur causa nobilitatis, si istis hominibus resisteris, verum etiam ornabitur.

XLVIII. Ete-

¹⁰ Pro illa tenui] Pro illa mensuram vitio Horomani, qui hoc refert ad partem Marii, Clauae, & Carbonis; pro qua parte binus. Non tamen conuenienda est explicatio.

XLVIII. Etenim qui haec vituperare volunt, Chryfogonum tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, *Vellem quidem liceret: hoc dixissem*. Dicat licet. *Hoc fecissem*. Facias licet: nemo prohibet. *Hoc decrevissem*. Decerne, modo recte: omnes approbabit. *Hoc judicassem*. Laudabunt omnes, si recte & ordine judicaris.

Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creauit, legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritalque est restituta. Quam si retinere volunt illi, qui recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere. Sin has caedes, & rapinas, & hos tantos tamque profusos sumptus aut facient, aut approbabit; nolo in eos grauius quidquam, ne omnis quidem causa dicere. Unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt; iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est.

Quapropter desinant aliquando dicere, male aliquem locutum esse: si quis vere, ac libere locutus sit: desinant suam causam cum Chryfogono communicare: desinant, si ille lauius sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non poterunt¹¹, serui nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, Judices, in aliis rebus antea verlabatur: nunc vero quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. Ad fidem, ad iusjurandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chryfogonus? hic etiam potens esse vult? O rem miseram atque acerbam! Neque mercuriales hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod speravit, sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror.

XLIX. Idcircone experrecta nobilitas armis atque ferro rem-

¹¹ Pati non poterunt] Pati non poterunt, equites iudicare. Itaque iudicia ad Senatorum ordinem translata sunt.

publicam recuperavit, ut ad libidinem suam liberti, serviliumque nobilitum, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis fenserim. Tametsi inermis, Judices, sensi. Sin autem victoria nobilitum ornamento, atque emolumento reipublicæ, populoque Romano deber esse: tum vero optimo & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quod si quis est, qui & se, & causam lædi putet, cum Chryfogonus vituperetur: is causam ignorat, seipsum prope non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistitur. Ille improbissimus Chryfogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur.

Verum hæc omnis oratio (ut jam ante dixi) mea est: qua me uti respublica, & dolor meus, & istorum injuria coegit. Sed Roscius horum nihil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola & rusticus, ista omnia, quæ vos per Syllam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, & crimine nefario solutus cupit a vobis dikedere. Si hac indigna suspitione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat, oratque te, Chryfogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestrum, quo ipse testus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

L. Prædia mea tu possides: ego aliena misericordia vivo: concedo: & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi pater, mihi clausa est: fero. Familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnans? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliatorum causa vis hominem

nem occidere, spoliasti: quid quaris amplius? Si inimicitiam: quæ sunt tibi inimicitia cum eo, ejus ante prædia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse? Sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod præter ceteros tu meture non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria redantur. Facis injuriam, Chryfogone, si majorem spem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sylla gessit.

Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis: si tibi omnia sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa¹², reservavit: per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanisque natura? Quis unquam prædo fuit tam nefarius? quis pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil unquam contra rem tuam cogitasse: & tamen oppugnans eum, quem neque meture potes, neque odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc indignum putas, quod vestrum sedere in judicio vides: quem tu e patrimonio, tanquam e naufragio, nudum expulisti. Quasi vero nescias, hunc & alii, & vestri a Cæcilia¹³, Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima foemina: quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patros, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.

LI. An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mibi crede, si, pro patris ejus hospitibus & gratia, vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent libere

¹² Ne monumenti quidem causa | Hoc ne iter quidem ad sepulcrum patrum reliquisset.
maxime pertinet ad movendam misericordiam, Refertur autem ad illud cap. 9, Cui

¹³ Cæcilia | Vide supra, cap. X.

defendere : fatis copiose defenderetur . Sin autem pro magnitudine injuriæ , proque eo , quod summa respublica in hujus periculo tentatur , hæc omnes vindicarent : confitere mehercule vobis isto in loco non liceret . Nunc ita defenditur , non sane ut moleste ferre adversarii debeant , neque ut se potentia superari putent .

Quæ domi gerenda sunt , ea per Cæciliam transiguntur . Fori judiciumque rationem Messalla , ut videtis , Judices , suscipit . Qui , si jam fatis ætatis atque roboris haberet , ipse pro Sex. Roscio diceret . Quoniam ad dicendum impedimento est ætas ¹⁴ , & pudor , qui ornat atatem : causam mihi tradidit , quem tua causa cupere , ac debere intelligebat . Ipse assiduitate , consilio , auctoritate , diligentia , perfecit , ut Sex. Roscii vita , erepta de manibus sectorum , sententiis judicum permitteretur . Nimirum , Judices , pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit : hæc acta res est , uti nobiles restituerentur in civitatem , qui hoc facerent , quod facere Messallam videtis : qui caput innocentis defenderent : qui injuria resisterent : qui , quantum possent , in salute alterius , quam in exitio , mallent ostendere . Quod si omnes , qui eodem loco nati sunt , facerent : & respublica ex illis , & ipsi ex invidia minus laborarent .

LII. Verum si a Chryfogono , Judices , non impetramus , ut pecunia nostra contentus sit , vitam ne petat : si ille adduci non potest , ut , cum ademerit nobis omnia , quæ nostra erant propria , ne licem quoque hanc , quæ communis est , eripere cupiat : si non fatis habet avaritiam suam pecunia explere , nisi etiam crudelitate sanguinis ¹⁵ perlitus sit : unum perlit-

¹⁴ Impedimento est ætas .] Animo legitimos causas agendi fuit decimas octavam , ut ostendit Hieronymus ex Ulpiano L. v. D. de postul. & ex Justiniano Inst. L. i. t. 6. §. 7.

¹⁵ Crudelitate sanguinis .] Non ferunt aures meæ , in Cicrone , crudelitate sanguinis perlitus : nec hoc ulli alii condonaremus , qui sermonis elegantie spreter non esset . Legendum , Crudelitatis sanguine perlitus . Quod elegantissime exprimit crudelitatem hominis , Crudelitatis quasi Deæ sacra facientis , eique

perlitus , sive eorum sanguine Roscii , quem spoliaverat : hoc est , expulsi cruditatem , ut avaritiam jam expleretur . Joan. Clericus , *Art. Crim. par.* III. *sch.* 1. cap. 8. Ingeniosa quidem conjectura , & commoda ; non tamen necessaria . Quid est enim crudelitas sanguinis ? Omnino , sanguis per crudelitatem effusus . Amat eas commutationes vocum Cicero , atque hæc arte novitatem suæ dictioni , admirabilemque conciliat . Vel in hæc ipsa oratione multa possent non fer-

perflugium , Judices , una spes reliqua est Sex. Roscio , eadem , quæ reipublicæ , vestra pristina bonitas , & misericordia : quæ si manet , salvi etiam nunc esse possumus . Sin ea crudelitas , quæ hoc tempore in republica versata est , vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbiorque reddidit ; actum est , Judices : inter feras fatius est ætatem degere , quam in hac tanta immanitate versari .

Ad eamne rem vos reservati estis ? ad eamne rem delecti , ut eos condemnaretis , quos sectores ac facerii jugulare non potuissent ? Solent hoc boni imperatores facere , cum prælium committunt , ut in eo loco , quo fugam hostium fore arbitrentur , milites collocent : in quos , si qui ex acie fugerint , de improvviso incidant . Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores ; vos hic , tales viros , sedere , qui excipiant eos , qui de suis manibus effugerint . Dii prohibeant , Judices , ut hoc , quod majores consilium publicum vocari voluerunt , præsidium sectorum existimetur .

An vero , Judices , vos non intelligitis , nihil aliud agi , nisi ut proscriptionum liberi quavis ratione tollantur , & ejus rei initium in vestro jurejurando , atque in Sex. Roscii periculo quæri ? Dubium est , ad quem maleficium pertineat , cum videatis in altera parte sectorem , inimicum , faciarium , eundemque accusatorem hoc tempore : ex altera parte egentem , proba-

re qui aures habent tantum grammaticas . cum dicat ipse Cicero in Bruto cap. 90. Cap. 2. *Petitionem tam plebam . . . .* Ad hæc causam hanc tantum commendationis habuisse , ut nulla esset , que non diama patrocini- o ejus videretur . Quæ conjectura confirmari solet ex illis , que habentur lib. 2. Offic. cap. 14. *Maxime autem & gloria paritur , & gratia deservitur ;* eoque major , si quando accedit , ut ei subveniantur , qui potentis alio- rum opibus circumventi , inextinguibilem videantur ; ut non & sepe aliam , & adolescenter non- era L. *Syllæ dominantis spes per Sex. Roscium Amerino fecimus* . Plutarchus multo clarius videtur tribuere victoriam hujus causæ Cice- roni , cum scribit : *εὐκρίδης δὲ τῶν τανυο- γῶν , ὁ γὰρ Πόντος ἐβασίλευε* . Quæ metu Syllæ primum in Græciam concessit ; deinde in Asiam progressus , cum fere totam peragravit ; elapsoque bitonio Romam rediit , ut ipse scribit in Bruto cap. 91.

E V E N T U S .
Credibile est , abلولum fuisse Roscium ,

probatum fuis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Nunquid hic aliud videtis oblitare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

LIII. Quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profiteremini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, Judices, ne nova, & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere poterunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur. Hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines sapientes, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, Judices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari: quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademittit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, affiditate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Q. ROSCIO COMÆDO.

O R A T I O III.

A R G U M E N T U M.

TRadidit C. Fannius Cherea Q. Roscio, communemque cum eo fecit servum suum Panurgum, ea conditione, ut illum arte histrionica erudiret, deinde questus communis esset. Aliquanto post Q. Flavium quidam Tarquinienensis Panurgum occidit. Flavium Roscius iudicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, iudicio damni injuria dari constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse agebat, pro sua parte; ut Fannius, pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos Roscium Fannius arbitrum adegit. Arbitrarius fuit idem, qui in hac causa iudex est, C. Calpurnius Piso. Is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitorem fuisset, quod vadimoniam obisset, H-S CCIOO daret, cum eo tamen, ut Fannius repromitteret, ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam se Roscio daturum. Spondidit ita se facturum Fannius: deinde Flavio litem intendit. Iudex fuit C. Cluvius, eques Romanus. Ejus sententia Flavio H-S CCCIOOO Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cujus pecunia pars dimidia, cum ex restipulatione Roscio deberetur: tamen tantum abest, ut ei quidquam Fannius dederit, ut cum etiam in iudicium vocaverit, tanquam sua parte in veteri illa decisione fraudatus. Estimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, H-S CCCIOOO: inde petebat H-S IOOOO: quasi Roscius pro societate, non pro se tantum, decidisset. In quo lis tota vertitur. MANUT.

Oratio Ciceronis pro Q. Roscio Comædo, quia ἀλέφωλος est, & μέγιστος, cujus, quantum licet estimare, vix sexta pars superest, magnum nostris conjecturis locum facit. Accedit eo, quod
Tom. IV. M lussio

probatum fuis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Nunquid hic aliud videtis oblitare Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

LIII. Quod si id vos suscipitis, & eadem in re operam vestram profiterini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, Judices, ne nova, & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere poterunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur. Hanc vero, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines sapientes, & ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, Judices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari: quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademittit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, affiditate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Q. ROSCIO COMÆDO.

O R A T I O III.

A R G U M E N T U M.

TRadidit C. Fannius Cherea Q. Roscio, communemque cum eo fecit servum suum Panurgum, ea conditione, ut illum arte histrionica erudiret, deinde questus communis esset. Aliquanto post Q. Flavium quidam Tarquinienensis Panurgum occidit. Flavium Roscius iudicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, iudicio damni injuria dari constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse agebat, pro sua parte; ut Fannius, pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos Roscium Fannius arbitrum adegit. Arbitrarius fuit idem, qui in hac causa iudex est, C. Calpurnius Piso. Is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitorem fuisset, quod vadimoniam obisset, H-S CCIOO daret, cum eo tamen, ut Fannius repromitteret, ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam se Roscio daturum. Spondidit ita se facturum Fannius: deinde Flavio litem intendit. Iudex fuit C. Cluvius, eques Romanus. Ejus sententia Flavio H-S CCCIOO Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cujus pecunia pars dimidia, cum ex restipulatione Roscio deberetur: tamen tantum abest, ut ei quidquam Fannius dederit, ut cum etiam in iudicium vocaverit, tanquam sua parte in veteri illa decisione fraudatus. Estimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat, H-S CCCIOO: inde petebat H-S IOOO: quasi Roscius pro societate, non pro se tantum, decidisset. In quo lis tota vertitur. MANUT.

Oratio Ciceronis pro Q. Roscio Comædo, quia ἀλέφαιος est, & μέγιστος, cujus, quantum licet estimare, vix sexta pars superest, magnum nostris conjecturis locum facit. Accedit eo, quod
Tom. IV. M lussio

luisse librarii videntur, ac potius illuisse literarum studiis, qui in hoc potissimum Ciceronis scripto describendo, ita suis literis ac notis abusi sunt, ut in reliquis istis, quanta hae pars est totius Orationis, vix quidquam saluum sit, quod sine offendiculo legi possit. Jam numerorum nota omnes ita corruptae, ut nesciam an una saltem aliqua ex fide descripta sit.

I. *** malitiam naturam, crederetur. Is scilicet vir optimus, & singulari fide praeclitus, in suo iudicio, tabulis suis¹, testibus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas homines citi pecuniam expensam tulerunt²: Egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem referret? Exspecto, quam mox Charea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidia, & hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Quod si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. Erit in illius tabulis hoc nomen³: at in hujus non erit. Cur potius illius, quam hujus, credetur? Scripsisset ille, si non iustu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri iussisset? Nam, quemadmodum turpe est scribere, quod non debeat: sic improbum est, non referre, quod debeas. Aequae enim tabulae condemnantur ejus, qui verum non retulit: & ejus, qui falsum perscripsit.

Sed ego copia & facultate causa confusus, vide quo progrediar.

*** Multa, quae desunt, querenda.

¹ Tabulis suis] Moris erat ut patrestamiliarium, quaeunque per singulos dies acciperent, aut expendissent, ea pecuniam prope se festinanter in codicem memorie causa paratum, referrent, quae adversaria dicebantur: deinde per otium in aliis tabulis cedius, & accurate perscriberent. Has tabulas accepti & expensi nominabant. De earum fide censores cum urbem intrarent, patres familias iurjurandum (ut ait Dionysius lib. 4.) interponere jubebant. Nam ex his utriusque civis censum aestimabant. Tabulas autem qui in possessione patris erant, nullas conficiebant: ut ex orat. pro Caelio intelligitur. *Notum.*

² Qui per tabulas homines citi pecuniam expensam tulerunt] Ita legit Victorius. Ma-

nus vero homines honesti, quod nimis abest a primo. Ant. Augustinus putat legendum tabulis hominis sciti, quae tamen lectio nec ipsi penitus satisfacit, & iure quidem: nam non est necesse mutare per tabulas in tabulis, & proprietatem sciti hic non habet locum. Quid si legatur pecuniam numerarent, ipsi manu sua in tabulas illam expensam non ferrent, sed alium accitent, qui eam expensam ferret. Pantagathus pro citi, legebat alieni, nimis longe a vulgata scriptura. F. Ursinus.

³ Nomen] Nomen est quodcumque in tabulis refertur, inscripto ejus, scilicet vel acceptum, vel expensum ferunt, nomine. *Notum.*

diar. Si tabulas C. Fannius accepti & expensi profert suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quo minus secundum illum iudicetis, non recuso. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? Ratum habebit Roscius. Profer. Quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. Paulo ante a M. Perpenna⁴, P. Saurii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Charea, solius flagitamus, & quo minus secundum eas lis detur, non reculamus.

Quid ita non proferes? Non conficit tabulas? Immo diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnes summas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S cccccc sunt. Quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S cccccc in codice accepti & expensi non sunt? Pro modo H-S cccccc in codice accepti & expensi non sunt? Pro diu immortales; esse quemquam tanta audacia praeditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur?

II. Nimirum cito ait me indignari de tabulis⁵: non habere se hoc nomen in codice accepti & expensi relatum confitetur: sed in adversariis patere contendit. Uisque eone te diligis, & magnifice circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis⁶ petas? Summum codicem testis loco recitare, arrogantiae est: suarum percriptionum & litularum adversaria proferre, non amentia est?

M 2

Quod

⁴ Paulo ante a M. Perpenna] Lepo: Paulo ante M. Perpenna, & P. Saurii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Charea, solius flagitamus. Perpenna unus erat & iulicibus: Saurius, patronus Fannii: Fannius autem Gracius erat, sed donatus fuerat civitate, aut liberatus. Utrique enim patronorum nomina ferebant, & iis suum addebant. Iste legitur ante Charea vocabatur, postea de Fannii patroni nomine C. Fannius Charea. *Notum.*

⁵ Indignari de tabulis] Indagare, pro indignari scriptum est in antiquo, & infra. *Notum.*

modo ex tuis tabulis. Ursinus.

⁶ In adversariis] Adversaria dicuntur tabulae ad quiddam usum paratae: in quibus cursim & negligenter ea scribimus, quae post accuratius in certis, & perpetuo munitur tabulis ordine ac dispoite perscribimus: deductaque ex eo appellatio videtur, quod ibi statim soleant ubi nobis assidue obversentur: quasi adversus nos posita. Unde etiam adversarii dicti, quasi in quos perpetuo incutamus, vel qui se nobis assidue opponant: hoc tamen proprie adversarii significat. *Notum.*

Quod si eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adversaria, quam tabula: quid attinet codicem instituire? conscribere? ordinem conservare? memoria tradere literarum vetustatem? Sed si, quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem scribere instituimus: quod etiam apud omnes leve & infirmum est: id apud iudicem grave & sanctum esse ducetur? Quid est, quod negligenter scribamus adversaria? quid est, quod diligenter conscribamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ sunt æternæ: hæc delentur statim, illæ servantur sancte: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ existimationis fidem & religionem amplectuntur: hæc sunt dejecta*, illæ in ordinem confectæ. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit.

Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adversariis pecuniam petere non auderes. Ego, quæ clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo: illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quero: quam pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplo, non habet. Sunt duo menses jam, dices. Tamen in codicem acceptum & expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est? quomodo, cum omnes, qui tabulas conscribant, menstruas pene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis jacere pateris?

Utrum cætera nomina in codicem accepti & expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conscribis? si etiam: quamobrem, cum cætera nomina in ordinem referbas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in ad-

ver-

7 Literarum vetustatem] Sic accipio, litteras vetustas: & litteras vetustas, vetusta nomina. Nam littera privatæ tabulæ modo dicitur: ut Verr. iv. & vi. multis locis. Ergo memoria vetustæ litterarum vetustatem, hoc significat, conservare vetusta nomina

carare ut eorum memoria in multum temporis periret. Idem.

8 Dejecta] Lambinus conjecit cum Hotomano: dejecta, illa in ordinem confectæ. Gauricus. Dejecta, sunt dissipata, percurbata. Passerinus.

versariis scriptum habebas? Sed hæc quanquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor: difficile est, quod polliceor. Nisi eundem & adversarium, & testem habuerit Roscius, nolo vincat.

IV. Pecunia tibi debebatur certa?, quæ nunc petitur per iudicem: in qua legitimæ partis¹⁰ sponso facta est. Hic tu si amplius H-S nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quod aliud est iudicium, aliud arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem am obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur.

Ejus rei ipsa verba formulæ¹¹ testimonium sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex. Si paret H-S 1000 dari oportere. Hic, nisi planum facit, H-S 1000 ad libellam¹² sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, Quantum æquius, & melius, id dari. Ille tamen constitetur plus se petere, quam debeatur: sed satis tamen habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter cause confidit: alter diffidit.

Quæ cum ita sint; quero abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S 1000, de tuarum tabularum fide compromissum feceris¹³, arbitrum sumptis, quantum æquius & melius

9 Pecunia tibi debebatur certa] Longa disputatio, in qua ad summam hoc dicit, male Fannium episse, qui incertam pecuniam petat ad iudicem. Incertam autem Fannium ipsum iudicasse, cum eandem autem ad arbitrium petierit. Nam ad arbitrium nunquam nisi incertam pecuniam peti. Arbitrium autem hoc toto loco etiam cum significat, qui iudex est, sed in iis iudiciis, quæ nunc a iuriconsultis vel arbitris, vel bonæ fidei appellantur. In quibus additur EX FIDE BONÆ. Quibus in causis idem iudices dicebantur & arbitri, idem iudicem & arbitrium. Atque hoc est quod idem sit in Mureliana, Iurisconsultus nuntium statueret potuisse, utrum arbitrum an iudicem appellaret. Hotom.

10 Legitima partis] Infra: Certe certis parte sponso facta est. Sponsione autem he, qui ad hæc eras, iacessere dicebatur, & si litem perdidisset, simul anticebat eam pecuniam, cujus facta sponsio esset: quam fuisse ex lege certam ejus partem, de qua ligaretur, ostendit hæc oratio. Masius.

11 Formula] Quam prætor vel iudici dedit, vel arbitro: iudici, Si paret, H-S 1000 deberi: subaudi, tantum solvat: arbitro, Quantum æquius melius sit, dari: subaudi, iube. Idem.

12 Ad libellam] Ad assensum. Idem enim valent: materia differunt, quod as accitis, libella argenteis manibus est. Idem.

13 Compromissum faceris] In iudiciis sponsionis.

lius sit dari, repromittive ¹⁴, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. Jam utinam adesset in iudicio! Adest. Utinam federet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum, & iudicem fumebas ¹⁵? eidem & infinitam largitionem ¹⁶ remittebas, & eundem in angustissimam ¹⁷ formulam sponsonis concludebas? Quis unquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? Nemo. Quantum enim æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti. Ceteri cum ad iudicem causam labefactari animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus. Qui cum de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumpsit, iudicavit sibi pecuniam non deberi.

Jam duæ partes causæ sunt confectæ: adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. Reliquum est, ut stipulatum se esse dicat ¹⁸. Præterea enim, quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio. Stipulatus es? tibi? quo die? quo tempore? quo præsentem? quis sponsonem me dicit? Nemo.

V. Hic ego si finem faciam dicendi, satis fidei & diligentia meæ, satis causæ & controversiæ, satis formulæ & sponsoni, satis etiam iudici fecisse videar, cur secundum Roscium iudi-

fontes, in arbitris compromissa fieri solebant. Illa, ut vere adio intercederet; hæc, ni damaus arbitri sententiæ pareret. *Hor.* Compromittere dicuntur, qui hinc inde promittunt, se arbitri sententiæ staturos. Inde *compromissarius iudex*. *Palleras.*

¹⁴ *Repromittive*] Ut ex arbitri sententiâ, quantum æquius & melius esset, vel daret tibi Roscius, vel se daturum promitteret; si modo pareret, eum debere. Addidit enim Cicero, *si pareret*, ut nihil procius debere Roscium ostenderet; quod illa formulæ verba, *Quantum æquius & melius*, aliquid eum debere significare videbantur. *Maurusius.*

¹⁵ *Eundemne tu arbitrum & iudicem fumebas?*] Simul & uno tempore. Quia simul & quantum æquius melius esset petebas, & certam ac definitam pecuniam præfice flagitabas. *Hottoman.*

¹⁶ *Infinitam largitionem*] Nam arbitris, ut dictum est, certa summa non definitur, in qua vel dament, vel absolvant: sed ex æquo & bonæ potestatis eis de ea re disceptandi permittitur. *Infinatum autem dixit pro eo quod vulgo dicimus indefinitum.* *Idem.*

¹⁷ *Angustissimam*] Remittendi enim potestatem iudex non habet, sed ex formula sponsonis, verbi gratia, si parer, Chæreae H-S 1200 Roscium debere, vel omnino condemnare Roscium cogitur, vel absolovere. *Man.*

¹⁸ *Reliquum est, ut stipulatum se esse dicat*] Ut hæc H-S 1200 sibi a Roscio deberi per stipulationem dicat. Stipulationum duo genera, unum extra litem, alterum in lite. Utrimque hæbat per interrogationem, & sponsonem. *Idem.* Vid. Instit. Just. lib. 111. cap. 25.

judicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponso facta est ¹⁹. Hæc pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur. Expensam latam non esse, codices Fannii confirmant. Stipulatam non esse taciturnitas testium concedit.

Quid ergo est? Quod & reus is est, cui & pecunia levissima, & existimatio sanctissima fuit semper: & iudex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos iudicare velimus: & advocatio ea est, quam propter exitimum splendorem, ut iudicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam ²⁰ omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa & comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad iudicem, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoriæ, hæc bonæ existimationis causa, comparata.

VI. Pecuniam petis, Fanni, a Roscio: quam? dic audacter, & aperte. Utrum quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promissa sit, & ostentata? quorum alterum est gravius & odiosius: alterum, levius & facilius. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata iudicia summæ existimationis, & pene dicam capitis, tria hæc sunt, fiducia, tutela, societatis. Æque enim perfidiosum & nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & socium fallere, qui se in negotio conjunxit.

Quæ cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit & fessellerit, consideremus. Dabit enim nobis jam tacite vita acta in alteram partem firmum & grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam coniectus, continuo res-

¹⁹ *Cum tertia parte sponso facta est*] Ut, nisi Chærea H-S 1200 ad libellam probaret sibi a Roscio deberi, non modo litem perderet, sed præterea tertiam partem pecuniæ a se petire, cuius pecuniæ sponso facta esset. *Idem.*

²⁰ *In hæc formula*] Iudici, quæ tibi,

C. Piso, a prætoris scripta est. Quæ quamvis facilis sit & expedita, neque a me longiore oratione explicanda esse videtur, tamen perinde ac difficillima quoque iudicia, & arbitria obsecutissima de causa constituta in ea formula conclusa essent, ita longa utemur explanatione. *Hottomanus.*

stinguitur, & refrigeratur: sic reservens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collatum, statim concidit & extinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic habere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quam artis; plus veritatis, quam disciplina possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histriionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium, ut dignissimus sit curia propter abstinentiam.

Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? Ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. Estne quicquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? Estne quisquam, qui tibi purior, pudentior, humanior, officiosior, liberalior videatur? Quid? tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? Nonne quotiescunque in causa in nomen hujus incidisti, toties hunc & virum bonum esse dixisti, & honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans, qui eundem & laederes, & laudares: & virum optimum, & hominem improbissimum esse diceres. Eandem tu & honoris causa appellabas, & virum primum esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati tribuebas, crimen gratiae concedebas: de hoc, ut existimabas, praedicabas: Chærea arbitrato causam agebas.

VII. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus, animisque absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, dementem, divitem, inertem nactus es, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. Veruntamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chæream Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, qui noctis, vitam inter se utriusque conferte: qui non noctis, faciem utriusque considerate. Nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrafa, olere malitiam, & clamitare caliditatem videntur? Nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (si quam conjecturam assert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis, constare totus videtur? qui idcirco capite & superciliis semper est rasis, ne ullum pilum

21 *Experiri* | Lege agere apud Judices. Pro Quintio, cap. 11.

lum viri boni habere dicatur. Cujus personam præclare Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum²² & perjurissimum lenonem cum agit, agit Chæream. Persona illa lutulenta, impura, invisita²³, in hujus moribus, natura, vitæque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude & malitia existimavit, nihil videtur²⁴: nisi forte, quod præclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit.

Quamobrem etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium. Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est. Quemadmodum si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur, & Fannium per malitiam fecisse, & Roscium per imprudentiam deceptum esse: sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, & Roscium quidquam per avaritiam appetisse, & Fannium quidquam per se bonitate amisisse.

VIII. Principia sunt hujusmodi: spectemus reliqua. H-S 1000 Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator²⁵, ut tibi videtur. Ait propter ipsa²⁶ H-S 1000. Video: sed tamen cur ipsa H-S 1000 tam vehementer concupierit, quæro. Nam tibi, M. Perpenna²⁷, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat.

Tom. IV.

N

Debe-

22 *Ballionem illum improbissimum* | Notissimum lenonem ex Pseudolo Plauti, Comoedia ceterarum omnium facile principis. *Hortensianus*.

23 *Persona illa lutulenta, impura, invisita* | Alludit ad verba Plauti sc. 3. act. 1. *Pleud. Fraudulente, impure lena, curam*. Sic *lutulenta* scilicet apud Horat. Cicero in Pison. *O lutulum, o fœdes!* Invisos esse diis lenones ostendit in Rubente Charmides. Nam Labrax leno ab eo dicitur nostragii causa fuisse. Act. 2. scen. 6. *Passerat*.

24 *Nihil videtur* | Desse putabat, *causa*, aut simile quid, Gualterius. *Edd. vete. & Pal. habeant. mihi videtur.* Turnebus respondet ab libris, *non mihi videtur.* *Grut. Ca.*

ve quicquam mutes. *Nam nihil videtur, est non videtur.* *Nihil vero non sapienter legitur.* Cicero. vi. ad Famil. ed. 8. *Nihil assinet mihi plus scribere.* *Grævius*.

25 *Veterator* | Erantii primus sic interpretatur. *Subridet Saturius, Veterator, ut sibi videtur, ait propter, ecc.* *Idem*.

26 *Propter ipsa H-S* | Id est, tantum ob lucrum & quæritum. *Hortensianus*.

27 *M. Perpenna* | Ante Pisonem iudicem appellatur, quia consularis, & censorius. Alius autem est ab eo, qui Sertorium occidit. Nam ille non diu post Sertorii necem, hic autem vixit ad annos 99. ut ait Plinius lib. 7. *Mauro*.

Debebat? Immo in suis nummis verlabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus, munificentissimisque fuit.

Pro deum hominumque fidem! qui H-S cccccc cccccc cccccc quastus facere noluit (nam certe H-S cccccc cccccc cccccc merere & potuit, & debuit, si potest Dionysia ²⁸ H-S cccccc cccccc mētere) is per summam fraudem, & malitiam, & perditionem H-S 1000 appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honesta, hæc sordida: illa jucunda, hæc acerba, illa propria, hæc in causa & in iudicio collocata. Decem his annis proximis H-S sexagies honestissime consequi potuit: noluit. Laborem quastus recepit: quastum laboris rejecit ²⁹. Populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire jam pridem destitit. Hoc tu unquam, Fanni, faceres? & si hos quastus ³⁰ recipere posses, non eodem tempore & gestum, & animam ageres ³¹? Dic nunc te ab Roscio H-S 1000 circumscriptum esse, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiavit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, & publicæ a prætoris formulæ, ad quas privata lis accommodatur.

IX. Quæ cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quero. Formulam non noras? Notissima erat. Iudicio gravi experiri volebas? Quid ita? Propter familiaritatem

²⁸ Dionysia] Nota saltatrix, cujus nomine oratorem Horentium Terentium appellabat. Gellius lib. 1. cap. 5. *Har.*

²⁹ Laborem quastus recepit: quastum laboris rejecit] Hoc lumen orationis dicitur Cornificius 17. ad Herenn. Commutatio, cum duas sententias inter se discrepantes ex transiitione ita effertur, ut a prioris posterior, contraria priori proficiatur, ut, *Esse oportet, ut vivas, non vivere ut eas.* Si poema loquitur pictura est, pictura tacitum poema dicitur esse. Passerius.

³⁰ Quæstus] Macrobius, lib. 3. Saturnal. scribit mille in singulos dies denarius meruisse Roscium.

³¹ Et gestum, & animam ageres] Gestum ageres, quandiu viveres, ad extremam vitæ horam: tum quoque gestum ageres, cum animam ipsam ageres. Jocatur in verbo, ageres, duas res, pro adjuncto nomine indicante. Nam, agere animam, est mori. Martialis.

tem veterem! cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur infimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de ea re proprium erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium ³²? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere ³³: aut jacere ³⁴ noli, ubi non oportet ³⁵. Tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti ³⁶, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem ³⁷. Num tabulas habet, an non ³⁸? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas?

Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. Non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. Non pepigit. Quare, quare sit absolutus. Quod erat summa innocentia, & integritate. Quid enim factum est? Venisti domum ultro Roscii: satisfecisti ³⁹: quod tacere commisisses, in iudicium ut denunciaret ⁴⁰, rogasti, ut ignosceret: te assuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. Iudici hic denunciavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. Pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemn-

N 2

³² Nullum est arbitrium] Cum in angustissimam formulam sponsonis concludatur: ut supra dictum est. *Idem.*

³³ Ubi licet agere] Apud arbitrum. Quod fecerat Charæa, sed, pactione interposita, litigare apud arbitrum desierat. *Idem.*

³⁴ Jacere] Objicere. *Idem.*

³⁵ Ubi non oportet] Apud iudicem. *Idem.*

³⁶ Formula illa uti noluisti] Cogitatum litium ad arbitrium persequi noluit: Quæ sit arbitri, quæ iudicii formula, jam dictum est: illa mitis, & moderata. Quorum æquitas melius sit agere: hoc directæ, aspera, simplex. Si parit H-S. 1000. debet. *Idem.*

³⁷ Fecit pactionem] Verba Fannii, Volebam, inquit, licet iustitiam persequi: sed Roscius metuens ne turpi iudicio damnaretur, fecit pactionem. *Herennian.*

³⁸ Num tabulas habet, an non?] Saturnum alloquitur, & de Fannio intelligit, hoc sensu, excusari habet ejus pactionis tabulas? Omnes enim in tabulas actus legitimi refer-

rebantur, stipulationes, sponsones, &c. *Idem.* Vide Turneb. Adv. xxix. 36.

³⁹ Satisfecisti] Excusasti te, purgasti te verbis. Id enim est satisfecisse. *Idem.* Satisfecisse enim accipere: pro, excusationem probare. *Manutius.*

⁴⁰ In iudicium ut denunciaret] Ciceronem excusissimum scripsisse: Quod remane commisisse, id nullis ut denunciaret rogasti: rogasti ut ignosceret, te absuturum negasti. Aliter non esse videtur excusasse: dein scribendum esse, id iudicium denunciare rogasti, sequentia factum ostendunt: *iudici hic denunciavit.* Absolutus est: Fecit nimirum Roscius, quod tu rogabas: iudici significavit, te facere, se temere commisisse, & rogasti, ut ei ignosceres: te actionem deponere, ac nolle pudore suffusum esse prælo in iudicio, & tuam actionem persequi. Hæc Roscii denuntiationem motum iudicem absolvisse Roscium. Nihil clarius. *Greuter.*

demnaretur. Quid erat causæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

X. Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histronis⁴¹ exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. Is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Saturius communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, & dissolutus, & bonitate affluens Fannius Roscio. Sic puto.

Quoniam ille hic constitit paulisper, mihi quoque necesse est paulum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S 1000. Ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S 000000. Nemo enim illum ex truncò corporis spectabat, sed ex artificio comico assimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus H-S 000000.

O societatem captiosam & indignam! ubi alter H-S 1000, alter 000000 quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod H-S 1000 tu ex arca proferebas; H-S 000000 ex disciplina & artificio Roscius promebat. Quam enim rem & expectationem, quod studium, & quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus. Qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum & perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa assimat. Quid sciret ille, perpauci animadvertabant. Ubi didicisset, omnes querebant. Nihil ab hoc pravum & perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio: tamen artificio Roscium superaret,

⁴¹ *Veteris histronis*] Panurgi. Cum ironia dictum. Quo modo enim verus histrio, si cum Fannio Roscio erudiendum tradidit, & communem gratis fecit? Tota igitur irrisione est, magnificis prolata verbis, ad exprimendam Saturii expectationem, qui, quod

magna cum expectatione exorsus est, paucissimis verbis aboluit: tantum enim hoc dixit: Panurgus fuit Fannii. Is fuit ei cum Roscio communis. Quæ narratio quid humiliter? *Mauritius*.

ret, aspicere nemo posset. Nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrone bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur.

XI. Quod item nuper in Erote comoedo usuvenit: qui, posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur; sicut in aram, configit in hujus domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbreve tempore, quine in novissimis quidem erat histronibus, ad primos pervenit comoedos. Quæ res extulit eum? Una commendatio hujus. Qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit: sed etiam summo cum labore, stomacho, mileriaque erudit. Nam, quo quisque est solertior & ingeniosior, hoc docet iracundius, & laboriosius. Quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videret, discruciat. Paulo longius oratio mea provecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis.

Quæ deinde consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem Q. Flavii Tarquinienfis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me cognitorem⁴² dedisti: lite contestata⁴³, iudicio damni injuria⁴⁴ constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte⁴⁵, an pro tota societate? Planius dicam, utrum pro me, an pro me & pro te? Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. Pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. Suam quisque partem juris possideat, & persequatur.

At enim tu tuum negotium gessisti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno & tu tuam partem decide. H-S 000000 tu abstulisti. Si fit hoc vero⁴⁶; H-S 000000 tu quoque aufer.

XII.

⁴² *Cogitorem*] Cognitor presentis dicitur: *Procurator* absentis. Hoc aliis multis locis explicavimus, & mentum Alconii libro, ubi hoc ipsum explicabat, insulimus. *Histon*. Vide infra, *Divinat*, cap. 4.
⁴³ *Contestata*] In iuribus: non scilicet prætor iudicium dedit. *Mauritius*.

⁴⁴ *Damni injuria*] Subauditur, dati, ut, *Damni injuria*, sine formulæ verba, quam prætor dabat: quasi, propter injuriam damni dati. *Idem*.
⁴⁵ *Utrum pro dimidia parte*] Loquitur ex persona Roscii. *Idem*.
⁴⁶ *Si fit vero*] Nihil tuto. *Reda* e-

XII. Sed hanc decisionem Roscii oratione, & opinione augere licet: re, & veritate mediocrem & tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia pradiorum: qui ager neque villam habuit; neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit. Neque id est mirum. Tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium possessiones erant incertæ: nunc deum immortalium benignitate, omnium fortunæ sunt certæ. Tum erat ager incultus sine recto: nunc est cultissimus cum optima villa.

Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, nunquam ista te molestia & cura liberabo. Præclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertic hic rationem⁴⁷: & id, quod probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti. Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactiōnem. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor præstare debere societati. Societatis, non suas lites redemit⁴⁸, cum fundum a Flavio accepit. Quid ita? satis non dedit, amplius a se neminem petiturum. Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. Qui pro sociis transigit, fatiscit, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Præclare. Nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit⁴⁹, & non restipulatur⁵⁰, neminem amplius peti-

rum, & incorrupta est lesio. Esi autem tempus prætere pro præterito, hoc modo: Si vero hoc sit, id est, si vero hoc factum est, &c. Horomanus autem legit, Si sit hoc verum: a quo dissentio. Lanabius.

47. Vertic hic rationem] Immutavit defensionem: aliam defensionis viam inivit. Horon. Quia duo proposuerat: Utrum pro dimidia parte, an pro tota societate? & unum absoluit, licuit Roscio pro sua parte decidere; aggreditur alterum, pro tota societate.

Vertic, inquit, Fannius rationem, non aut Roscium pro se, sed pro tota societate decidisse. Manu.

48. Lites redemit] Roscius, accepto fundo, liberavit Flavium litibus non suis, sed societatis. Objectione Fannii. Idem.

49. Cur igitur decidit] Flavius, cum Roscio. Idem.

50. Non restipulatur] Non obligat Roscium promissione per stipulationem facta, neminem amplius petiturum. Idem.

petiturum? cur de fundo decidit⁵¹, & iudicio non absolvitur⁵²? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alligeret, neque a Fannio⁵³ iudicio se absolvat? Est hoc primum, & ex conditione juris, & ex consuetudine cautionis, gravissimum & firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora & clariora testimonia in causa haberem.

XIII. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis subfellis contra te testem sulcitabo. Criminatio tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis iv. Defensio mea quæ est? Roscium pro sua parte cum Flavio transigisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? ita istam restipulationem clarius. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? Quod a Flavio abstulero, partem dimidiam inde Roscio me soluturum spondeo. Tua vox est, Fanni.

Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet⁵⁴? quid hic porro nunc restipulatur, quod jampridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? Quis? tu Piso. Tu enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, ut Fannio daret H-S cccccc, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se decidisse?

At

51. Cur de fundo decidit] Legendum: De fundo decidit, ut decedere de suo jure, pro Roscio Amer. In iv. Verin. Si prator vi cogat aliquem de suo jure decedere. De possessione decedere, in Bull. Pistoraz.

52. Iudicio non absoluitur?] Litibus non liberatur, quæ a Fannio, Roscii socio, imponent. Manu.

53. Neque a Fannio] Qui potest ei litem

intendere pro sua parte. Idem.

54. Si Flavius nihil debet] Si, ut contendit, Roscius decidit cum Flavio pro societate, Flavius nihil debet: si nihil debet, quid ab eo auferre potes? Tamen in restipulatione dicit, quod a Flavio abstulero. Quid hoc significat? nisi Roscium, vel ex tuo testimonio, pro se tantum, non vero pro societate decidisse. Hor.

At enim ⁵⁵ forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromississe Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exactiois, sed initium repromissionis ⁵⁶ spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non societatis lites redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii, H-S cccrxxx Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi existimationi, Q. Roscii, audebit?

XIV. Paulo ante quarebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio, neque iudicio absolveretur a Fannio. Nunc vero (id quod mirum & incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H-S cccrxxx separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. Utrum, omnino Fannium a Flavio H-S cccrxxx non abstulisse? an alio nomine, & alia de causa abstulisse? Si alia de causa: qua ratio tibi cum eo intercesserat? Nulla. Additus erat tibi ⁵⁷? Non. Frustra tempus contoro. Omnino, inquit, H-S cccrxxx a Flavio non abstulit ⁵⁸, neque Panurgi nomine, neque cuiusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, H-S cccrxxx a Flavio te abstulisse: nunquid causa est, quin ab iudicio abeas turpissime victus?

Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hac res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversa, qui omnium iudicio

⁵⁵ At enim] Prolepsis, & transitio. T. Di. o. Saturi. Hactenus ostendit Roscium pro sua parte tantum, & parvo pretio, decidisse se: jam probaturus est Fannium etiam a Flavio, Panurgi nomine, pecuniam abstulisse, atque idem Roscium suas, non societatis, lites redemisse. Idem.

⁵⁶ Initium repromissionis] Originem, & causam repromissionis Fannii. Ideo enim re-

promissit, quia Roscium iudicabat pro sua parte, non pro societate, decidisse. Manut.

⁵⁷ Additus erat tibi] Apud veteres, qui pecunia damnati iudicatum facere non poterant, next in severitatem creditoribus adducebantur. Haem. Vide lib. 1. de Orat. cap. 63.

⁵⁸ A Flavio non abstulit] Fannius: & verba sunt Saturii. Idem.

cio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus a me testem expectabis? petitozem? Fannius est. Contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jam pridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S cccrxxx Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvit. Quem tu si ex censu spectas: eques Romanus est. Si ex vita: homo clarissimus est. Si ex te: iudicem sumpstisti. Si ex veritate: id, quod scire potuit & debuit, dixit.

Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo, credi oportere. Circumspicit, astuat, negat nos Cluvii testimonium recituros. Recitabimus. Erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii, & C. Lucii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIUM T. MANILII, & C. LUSCII OCREÆ. Utrum dicis, Lucio, & Manilio, an & Cluvio non esse credendum? Plinius, atque apertius dicam.

XV. Utrum Lucius & Manilius nihil de H-S cccrxxx ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Lucio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo: & quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim & sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iurisjurandi, responde. Manilio & Lucio negas esse credendum? dic, aude. Est tua contumacia, arrogantia, vitæque univerſa vox. Quid? expectas, quam mox ego Lucium & Manilium dicam, ordine, esse senatores; ætate, grandes natu; natura, sanctos & religiosos; copiis rei familiaris, locupletes & pecuniosos? Non faciam: nihil mihi detraham ⁵⁹, cum illis exactæ ætatis severissime fructum, quem meruerunt, retribuam. Magis mea adolescentia indiget illorum bona existimatione, quam illorum severissima senectus

Tom. IV.

⁵⁹ Nihil mihi detraham] Locus est subobscurus: sed, ut opinor, hic sensus est: Nihil sciens de mea existimatione detraham, nihil lubens ac volens diminuiam. Quod facerem, si tantum mihi sumerem ut de illorum exacta severissime ætate, adolescens &

nulla auctoritate præditus, iudicium meum interponerem. Non faciam igitur, ut mihi tantum arrogem. Conceptam enim de me opinionem imminuerem, & temeritatis atque arrogantia notam subirem. Idem.

desiderat meam laudem. Tibi vero, Piso, diu deliberandum & concoquendum est, utrum potius Chærea injurato in sua lite, an Manilio & Luscio juratis in alieno judicio credas.

Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio & Manilio contendat. Quod si facit, qua impudentia est, eumne testem improbat, quem judicem probavit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? ejus testis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem & religionem judicis, testes comparabat? quem ego si ferrem judicem⁶⁰, refugere non deberet; cum testem producam, reprehendere audebit?

XVI. Dixit enim, inquit, injuratus Luscio & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum & mendacem? Qui mentiri solet, pejerare consuevit. Quem ego, ut mentiat, inducere possum: ut pejeret, exorare facile potero. Nam, qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perducitur consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientia fide commovetur? Propterea, quæ poena ab diis immortalibus perjuris, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex poenitione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidia tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci & succensere consuerunt.

At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset: nunc omnibus inimicis necesse est castissimus & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniecit, & paulisper consistere & commorari cogit. Unde hoc totum ductum &

⁶⁰ Si ferrem judicem,] Judicem enim a dicitur: quem ei commodum erat, ferebat; reus aut recusat, si sibi cum iniquum fore putaret, aut comprobaretur: comprobato ab utroque iudice prætor iudicandi potestatem faciebat. Hinc iudex dicitur, ut scribit Varro, qui iudicem accepta potestate. Ferre autem

Judicem veteres dicebant pro offerre. Sic lib. de Orat. 11. Cum ei M. Flavium in alio probis obisset P. Mucium iudicem tulisset, &c. Item, Servilius ille Galba cum iudicem a Scabinio Tribuno pleb. ferat familiaris suæ, &c. Idem.

& constat mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus & versutus. Hoc initio cogitare coepit: quoniam Fannius a me petit H-S 1000, petam a C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiat: dicat, decisionem factam esse, quæ facta non est: H-S ccc1000 a Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, nullius consilii.

Quid deinde? posteaquam se præclare confirmavit, venit ad Cluvium: quem hominem? levem? immo gravissimum: mobilem? immo constantissimum: familiarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare coepit, blande & concinne, scilicet: Mentire mea causa, viris optimis, tuis familiaribus presentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: dic H-S ccc1000 dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille respondit? Ego vero cupide & libenter mentiar tua causa: &, si quando me vis pejerare, ut paululum tu compendii facias, paratum fore scito. Non fuit causa, cur tantum laborem caperes, & ad me venire: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti.

XVII. Pro deum hominumque fidem! hoc aut Roscius unquam a Cluvio petiisset, si H-S millies in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universæ prædæ particeps esset? Vix medius fidius⁶¹ tu, Fanni, a Ballione⁶², aut aliquo ejus simili hoc expostulare auderes, & impetrare posses, quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium & Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo.

Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. Cur tam sero? cur, cum altera pensio⁶³ solvenda esset, non tum, cum prima⁶⁴? nam jam antea H-S 1000 dissolverat. Deinde, si jam

O 2

per-

⁶¹ Medius fidius] Jurandi formula. Varro de Ling. Lat. IV. 10. & Festus in Medius fidius.

⁶² Ballione] Suura, cap. 7.

⁶³ Altera pensio] Id est, solutio. Apparet decisionis nomine trecenta Flavium Fan-

nio promississe: e quibus centum & quinquaginta, id est, dimidia pars Flavio debebatur: quam summam duobus pensioibus solutam esse ostendit; Hæmon.

⁶⁴ Nam, si subornare falsum testem Roscius Cluvium voluisset,

persuadum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S ccccxxx, quam ccccxxx, ccccxxx, ccccxxx data dixit Fannio a Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia Roscii esset?

Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & insidiarum in eodem vestigio diverticulum reperit.

Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor: vacuam & integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod univærsæ societatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suæ partis esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit?

XVIII. Quid interest inter eum, qui per se litigat, & qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur⁶⁵, sibi soli petit. Alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset judicio, ferres tuum. Suo nomine petiit: quod abstulit, sibi, non tibi, exegit. Quod si quisquam petere⁶⁶ potest alteri, qui cognitor non est factus: quæro, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, & lis contestata cum Flavio damni injuria⁶⁷ esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: cum præsertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, huic peteres: quodcumque tibi exigeres, id in societatem recideret. Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu a Flavio abstulisses, nihil te in suam litem dedisset cognitorem; ad te pervenire nihil debet,

fer, certe subornasset potius ante, quam primam pensionem solveret. Non enim eam solvisset, nisi Fannius ei dimidium ejus dedisset, quod a Flavio exegisset. Cuius restipulationis verba supra recitata sunt. *Manus.*

⁶⁵ *Litem contestatur*] Litem intendit: ac-

cipit a prætoris judicium, ut litiget. *Idem.*

⁶⁶ *Quod si quisquam petere*] Alteri nemo petit: nisi qui cognitor est factus; Roscium cognitor non est factus, quo modo igitur tibi petiit? *Idem.*

⁶⁷ *Damni injuria*] Supra, cap. 112.

debet, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus.

Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni? cum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S ccccxxx ab eo postea exegisti? Si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi & petere debes? Simillima enim, & maxime gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem. Ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit. Et quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coitit.

Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, cum exegit suam partem, & tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet; nisi forte⁶⁸ tu, perverso more, quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Saturius: quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex jurisperitorum consilio & auctoritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: si quidem sine cautione & repromissione⁶⁹, nihilominus id Fannius societati, hoc est Roscio, debebat?

Desiderantur non pauca.

⁶⁸ *Nisi forte*] Ironia. Nisi forte inveris æquitatem, & partem que Roscii est, quam Flavio extorquere jure non potes, Roscio per vim eripere potes. *Horr.*

⁶⁹ *Sine cautione, & restipulatione*] Cautio est Roscii, qui sibi cavet, cum restipulanti dissolutorum id sponndit. *Horr.*

IN Q. CÆCILIIUM

ORATIO,

De accusatore in C. Verrem constituendo:
quæ DIVINATIO dicitur.

ORATIO IV.

ARGUMENTUM.

C. N. Pompejo primum & M. Crasso Coss. C. Verres functus
questura, legatione, & prætura urbana, viro patre C. Verre,
& præextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum successisset
in Sicilia C. Sacrosdoti prætori, eamque non sibi succedente
Atrio, per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinosus,
avarus, crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provin-
cia L. Metello, reperundarum reus ab Siculis postularus est: qui omnes,
præter Syracusanos, & Mamertinos, M. Tullium illo tempore
florentem defensionibus amicorum, ad accusandum defendere
compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod Quæstor
in Sicilia fuisset Prætor. Sex. Peduceo, & quod, cum decederet,
in illa oratione, quam Lilybei habuit, multa iis benigne
promississet. Accessit his non ignobilis futura de Verre victoria,
quia a Metellis, Scipionibus, & multis aliis nobilibus viris, &
præcipue ab Hortensio ipso defenderetur, facile & principe in senatu
propter nobilitatem, & in foro ob eloquentiam rege causarum,
& eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum,
alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita
constitutis, exiit Q. Cæcilius Niger, homo Siculus, & quæstor
Verri, & ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius
accusatorem contenderet constitui oportere, has asserens causas:
unam, quod ab eo laesus, & ob hoc iure illi sit inimicus, quare
prævaricator esse non possit: alteram, quod, cum quæstor ei
sum

tum fuerit, etiam ipse in questura crimina noverit Verri: tertiam,
quod Siculus pro Siculis agat. Huiusmodi propositionibus
Cicero designatus ædilis his sex capitibus responderet: accusatorem
cum esse oportere, qui inivitus cogitur religione officii, rogatus
ab omnibus Siculis: qui pro republica agat: quem volunt, qui
accusant: quem metuit, qui accusatur: qui idoneus est faciundia,
& innocentia: qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principis
una de se ipso; altera de contentione sui, & Cæcili. Divinatio
dicitur hæc oratio, quia non de facto queritur & conjectura,
sed de futuro, quæ est divinatio, uter debeat accusare.
Alii ideo putant divinationem dici, quod injurari iudices in hac
causa sedcant, ut, quod velint, presentire de utroque possint.
Alii, quod res agatur sine testibus, & sine tabulis, & his remoris
argumenta sola sequantur iudices, & quasi divinent. Agitur
autem causa senatorii iudicii in invidia apud populum constitutis
corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac sociis
populi Romani fessis toto orbe terrarum, libidine, & iniquitate
Romanorum magistratum, accusatoribus prævaricatione infamibus,
flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ fere ante annos 10,
victor Sylla sustulerat, cognoscere de pecuniis reperundis M. Glabrone
prætoris, & amplissimis quibusque senatorii ordinis iudicantibus,
summa expectatione cunctorum. Genus causæ, honestum. Status
qualitas, negotialis comparativa de constituendo accusatore,
qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset: dicit enim Cæcilius,
aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque. ASCON.

I.

I quis vestrum, Iudices¹, aut eorum qui ad-
sunt², forte miratur, me, qui tot annos
in causis, iudiciisque publicis³ ita sim versa-
tus, ut defenderim multos, læserim neminem,
subito nunc mutata voluntate ad accusandum
descendere: is, si mei consilii causam, ra-
tionemque cognoverit, una & id, quod facio, proba-
bit⁴, & in hac causa profecto neminem præponendum esse
mihî actorem putabit.

Cum quæstor⁵ in Sicilia fuisset, Iudices, itaque ex ea
provincia decessissem, ut Siculis omnibus⁶ jucundam, diutur-
namque memoriam quæstura, nominisque mei relinquerem:
factum est, uti cum summum in veteribus patronis multum⁷,
tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis confi-
tutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati, atque vexati⁸,
cuncti⁹ ad me publice sæpe venerunt, ut suarum fortunarum

¹ Si quis vestrum, Iudices] Hoc toto capi-
tulo solocismi species continetur, nisi addas
ET, aut IDEM: ut sit, ET subito nunc
mutata voluntate ad accusandum descende-
rim: quare multi non, descendere, legunt,
sed descendere. Idem. Habent omnes libri
misi descendere, & ita habuit in suo libro
etiam Ascianus Pedianus; ut ex ejus verbis
intelligere licet. At autem hoc toto capite
spretum solocismi censeri, nisi addas descen-
dere: quomodo habent hodie multa exempla.
Sed Joan. Passeratius, vir doctus, admonuit
me, descendere, nulla re subintellecta, legi
posse, & debere. Itaque, miratur me,
legendum esse conjunctum. Lambin.

² Eorum qui adsunt] Coronam populi di-
cit circum subsellia hantem. Aſcon.
³ Causis iudiciisque publicis] Jam hoc con-
tra Cæcilium est, qui nunquam sui pericu-
lum fecit. Causæ autem etiam private sunt:
sed repetundarum, ambitus, majoratus, &
cæteræ, reipublicæ causæ constitutæ sunt. I-
dem.

⁴ Una & id, quod facio, probabit] Princi-
pales divise hujus causæ bipartitæ est, ut-
rum recte Cicero accuset, & utrum Cæcilio
sit antepositus. Idem.

⁵ Cum Quæstor] Narrationem in exordio

multi admirantur, ac reprehendunt, sed non
recte; est enim argumentalis narratio ad
priorem divisionem; in qua queritur, an rec-
te Cicero ex defensore acculator effectus sit.
Idem.

⁶ Siculis omnibus] Elatorie: cum enim
a duobus Quæstoribus Sicilia regi solet, uno
Lilybæiano, altero Syracusano; ipse vero
Lilybæianus Quæstor fuerit, Sex. Peduceo
Prætor, omnibus tamen se placuisse dixit.
Idem.

⁷ Veteribus patronis multum] Siculi veteres
patronos habebant; in quibus Marcellus &
Marcello ortus, qui Syracusas victor ser-
vit incolens: Scipiones, quorum auctor P.
Scipio Africanus, Carthagine exiit, Siciliæ
ornamenta revulit sua, quibus quondam a
Pennis victoribus spoliata erat: Metelli, quo-
rum familia proxime Siculis patrociniæ præ-
buit, cum fuit reus M. Lepidus in ea pro-
vincia prætor, inamictus ad accusandum
eum Metellis duobus, Celere & Nepote. I-
dem.

⁸ Populati atque vexati] Populati avaritiâ,
vexati libidine & crudelitate. Idem.

⁹ Cuncti] Simul omnes quasi conjuncti.
Idem.

omnium causam, defensionemque¹⁰ susciperem: me sæpe esse
pollicitum¹¹, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempore acci-
disset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eo-
rum me non defuturum. Venisse tempus agebant¹², non jam
ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciæ
defenderem: sese jam ne deos quidem in suis¹³ urbibus, ad
quos confugerent, habere: quod eorum simulacra sanctissima
C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Quas res luxu-
ries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis,
superbia in contumeliis efficere potuisset; eas omnes sese hoc
uno prætor per triennium¹⁴ pertulisse: rogare, & orare¹⁵,
ne illos supplices aspernaret, quos, me incolumi, nemini sup-
plices esse oporteret¹⁶.

II. Tuli graviter & acerbe¹⁷, Iudices, in eum me locum
adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem a me,
atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos
homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque offi-
cio coactus ad accusandam traducerer. Dicebam, habere eos
actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem provin-
cia post me quæstorem fuisset. Quo ego adjumento spera-
bam hanc a me molestiam posse dimoveri, id mihi erat ad-

Tom. IV.

P

ver-

¹⁰ Causam, defensionemque] Causa genus
est ad accusationem & defensionem; & mire
defensionem vult esse, non accusationem. Idem.

¹¹ Sæpe esse pollicitum] In ea oratione,
quam decedens Lilybæi habuit. Idem.

¹² Venisse tempus agebant] Ut Terentius,
Hoc hecile factum est; sic, ut promissa ap-
pareant. Idem.

¹³ Sese jam ne deos quidem in suis] Mire
imitatus est verba Siculoꝝ, dolere o-
xyntora, & inania: quasi deos non haberent,
qui simulacra petiderunt. Delubra vero tem-
pla esse, hic aliter ostendit Tullius, aliter
cum deit templis atque delubris; & sunt, qui
templa esse dicant singulorum diis attributa-
rum locorum: delubra multarum adium sub
uno tecto a diluvio pluvie munitarum. Alii
delubra dicunt: ea templa, in quibus sunt la-
bra corporum abluendorum mortuorum, ut
Dodoniæ Jovis, aut Apollinis Delphici, in
quorum delubris læbes tripodæque visuntur.
Sunt etiam, qui delubra ligna delibata, id

est, decorata, pro simulacris deorum more
veterum posita existunt, sed male. I-
dem.

¹⁴ Per triennium] Expectabat Arrianus in
provincia Sicilia susceptorum Verri, qui non
succedit. Hinc triennium Verri prætura dila-
tavit. Idem.

¹⁵ Rogare & orare] Rogare ut hominem,
orare ut deos. Jam enim, quibus id face-
rent, non habebant. Idem.

¹⁶ Quos, me incolumi, nemini supplices
esse oportere] Superbissimum videtur, si addi-
disset aliter, ut esset omnino elerri. Nunc hoc
non addidit: quasi nec ipsi Tullio supplice-
re debere intelligatur. Quamquam cum ana-
phora sit ad personam Siculoꝝ, non vide-
retur invidiose orator dicere, quæ Siculoꝝ
dixisse commemorat. Idem.

¹⁷ Graviter & acerbe] Graviter, quod
accusare nolebam: acerbe, quod Siculoꝝ
injuriis affigebat. Idem.

verfarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remississent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quætor non fuisset.

Adductus sum, Judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, ¹⁸ veteri consuetudine ¹⁹, institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo ²⁰, sed ex meorum necessariorum tempore ²¹, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, Judices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est aculandus, propemodum manere in instituto meo videor, & non omnino a defendendis hominibus, sublevandisque discedere.

Quod si hanc causam tam idoneam, tam illustrem, tam gravem non haberem: si aut hoc a me Siciliam non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet: & hoc, quod facio, me reipublicæ causa facere profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaja, Asia ²², Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ²³ ante oculos omnium maxima, turpissimaque nossemus, me agente in iudicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere?

III. Quid est, pro deum, hominumque fidem / in quo ego reipublicæ plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut focis, exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti, fortunisque omnium

¹⁸ *Multorum bonorum exemplo*] Ipse mox dicit, quo exemplo optimorum virorum. *Idem.*

¹⁹ *Veteri consuetudine*] Quia viri robustiores accusare consueverant, non, ut nunc, adolescentuli. *Idem.*

²⁰ *Non ex meo*] Ut Cæcilius, qui inimicitias persequitur suas. *Idem.*

²¹ *Tempore*] Tempus pro ratione negotiationum, id est, commodo vel inoprimodo recentis, cui ex tempore consulendum ac prospiciendum est. Itaque libro de Offic. 2.

quod sic dixerat, *Tempus quod mihi ab amicis temporibus datur*, paulo infra sic expressit, *Ab amicorum negotiis*. Et hoc iam contra Cæcilium est, qui suus se injurias persequi dicebat. Necessarios autem suos Siculos adpellat, propter jus hospitii quod cum iis habebat. *Hotoman.*

²² *In Achaja, Asia*] In his provinciis legatus & proquætor Dolabella C. Verres flagitia multa commisit. *Ascon.*

²³ *Romæ denique*] In prætura urbana. *Idem.*

mnium magis accommodatum sit? Populata, vexata ²⁴, funditus everse provincie: focii ²⁵, stipendiariique ²⁶ populi Romani afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed exitii solatium quarunt. Qui iudicia manere apud ordinem senatorium ²⁷ volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere ²⁸. Qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis ²⁹; difficultatibusque ³⁰ affectus est, tamen nihil æque in republica, atque illam veterem iudiciorum vim gravitatemque requirit. Iudiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata ³¹ est: iudiciorum levitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur ³²: iudicium culpa atque dedecore etiam censorum nominem ³³,

P 2

men ³³,

²⁴ *Populata, vexata*] Non a Verre tantum, sed ab omnibus; hoc enim vult intelligi, prodesse se velle Reip. accusationis exemplo. *Idem.*

²⁵ *Focii*] Non Siculi tantum, sed per omnes provincias. *Idem.*

²⁶ *Stipendiarii*] Socii incertum, ut decimas; *Stipendiarii*, certum vestigal pendunt. *Hotoman.*

²⁷ *Qui iudicia manere apud ordinem senatorium*] Iudicia L. Sylla victor ordini equitum ademerat, & in senatorium transferat. Sed hoc tempore, cum ordo senatorius infamia iudiciorum flagraret, populus Romanus equitum iudicia requirebat. Neque quicumque propius erat, quam ut promulgaretur lex ab Aurelio Cotta prætoris, ut cum quæstis ordine, & tribunitis ætatis iudicia communicarentur. Erant autem in urbe alii altarium partium ac studiorum. Sed falsum est quod scribit Asconius, ferri legem hoc tempore. Etenim ne prius quidem actionis tempore, id est, tribus fere post mensibus promulgata erat: ut Cicero ostendit Verriam septima his verbis, *Itaque tunc primo ægere capimus, lex non erat promulgata*, &c. Vide infra. *Idem.*

²⁸ *Accusatores se idoneos non habere*] Cæcilium tangit. *Ascon.*

²⁹ *Populus Rom. interea, tametsi multis incommodis*] His enim decem annis videtur Sylla civilibus bellis spoliatus est populus Romanus potestate tribunitia, iudicandi iure, quod habuit: per equites Romanos ³⁰ mittentis arbitrio cremulorum sacerdotum senatorius; aut iudicium. *Idem.*

³⁰ *In omnibus libris impressis legitur milita-*

ris. Sed cum significet hisce 10. annis, quibus Sylla principatum in republica tenuit, spoliatus populum Romanum potestate tribunitia, & iudicandi iure, quod habuit per equites Romanos: quævis militaris delendum esse potestatem; & per ea restitutum 40. annis. Et hæc quidem testium testimonio confirmantur, istdem fere verbis paulo post Asconius. T. Popma.

³¹ *Difficultatibus*] Propter plebem rusticam, quæ partim agros, partim jus civitatis amisit, partim omnino proscripta est videtur Sylla, quod plebs Romana de Mariæ partibus fuerat. Difficultatem enim pauperum significat. Terentius e contrario *Quam eos facillime agere*! Et ipse ibi; *La summa difficultate esse numeraria*. *Ascon.*

³² *Iudiciorum desiderio tribunitia potestas efflagitata*] Primus Sicinius tribunos plebis, nec multo post Quintius, & postremo Paliçanus, persecerant, ut tribunitium potestatem populo redderent consules Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Crassus. *Idem.*

³³ *Ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur*] C. Gracchus legem tulit, ut equites Romani iudicarent. Et iudicaverunt per annos 40. sine infamia. Post victor Sylla leges tulit, ut senatorius ordo iudicaret, & iudicavit per 10. annos turpiter. Nunc (*Vide Hotomanum supra*) Aurelius Costa legem fert, ut senatores & equites Romani, ac tribuni ætatis simul iudicent. Hoc est, quod Tullius dicit offensivum senatorii ordinis fieri. Et bene addit, *QUOQUE*, ut, simul iudicandos aios esse, monstraret. *Id.*

men³³, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc polcitur, id jam populare atque plausibile factum est.

In hac libidine hominum nocentissimorum³⁴, in populi Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis³⁵ offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitraretur, ut homines idonei atque integri causam reipublicæ legumque susciperent: fateor, me, salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reipublicæ sublevanda, quæ maxime laboraret.

Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, Judices: cum de pecuniis repetendis nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hac duo in primis spectari oportere: quem maxime velint adorem esse ii, quibus facta esse dicantur injuriæ: & quem minime velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.

IV. In hac causa, Judices, tamen utrumque esse arbitror perpicuum, tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuria facta sunt; quorum causa iudicium de pecuniis repetendis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, sacra spoliasse dicitur. Adfuit, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis, atque a populi Romani legibus petunt: me de-

fen-

33 *Etiam censuram nomen*] Regendis moribus civitatis censores quinq. quoque anno creari solebant. Hi proflus cives sic notabant, ut qui senator esset, ejiceretur senator; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebejus, in Caritum tabulas referretur, ut ararius fieret, ac per hoc non esset in albo censuræ sue, sed ad hoc esset civis tantum, ut pro censuræ sue tributum nomine æta penderet. Idem complexus quinquennio urbem haurabant, & soli taurilia

sacrificia de sue, ore, tauris faciebant. Eorum notam successores plerumque solvebant. Hoc igitur tam triste ferocumque nomen populi Romani sic oderat, ut intermissum esset per plurimos annos, quos nunc orator propter infamiam corruptoriam iudicium dicit plebem ipsam, quæ ante recubabat, exposcere. Idem.

34 *In hac libidine hominum nocentissimorum*] Qui prædantur socios P. R. Idem.

35 *Ordinis*] Senatorii scilicet.

fensores calamitatum suarum, me ultores injuriarum, me cognitorem juris sui³⁶, me actorem causæ totius esse voluerunt.

Utrum, Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere, an optimorum fidelissimorumque sociorum voluntatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse similes, maxime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse: primum causam inimici tui sublevabis, de quo non præjudicium³⁷, sed plane iudicium³⁸ jam factum putatur, quod ita percrebuit, Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias quasisset. Hoc si tu inimicus ejus factum negabis, quod ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audeo: videto, ne nimium familiariter inimicitias³⁹ exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi⁴⁰ nostræ civitatis, quos omnes a me nominari non est necesse: eos, qui adfuit, appellabo: quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Gn. Lentulus Marcellinus⁴¹: quorum fide atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Marcellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modo

36 *Cognitorem juris sui*] Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, & orator est; aut advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam commodat amico; aut procurator, si negotium suscipit; aut cognitor: si præsentis causam movet, & sic rursus, ut suam. Ergo cognitorem dixit modo, familiarissimum defensorem. Idem. In Afonio corrigi sic, *Aut procurator, si absentis negotium suscipit*, &c. Deest enim verbum *absentis*, quod cum ex oratione pro Cæcilia intelligitur, tum ex his Sex. Pompeii verbis, *Cognitor est, qui litem absentis suscipit, eorum ut tui datus est. Procurator autem absentis nomine aliorum*. Hotomanus.

37 *De quo non præjudicium, sed plane iudicium*] Præjudicium dicitur res, quæ cum statuta fuerit, asserti iudicaturis exemplum, quod sequuntur. Iudicium autem res, quæ causam litæque determinat. *Asse*.

38 *Sed plane iudicium*] De Verre jam factam est a populo Romano iudicium, eum spoliavisse provinciam, & contra leges præ-

datum esse: quod Siculi, qui ante legati publice testimonium dixerant, actorem causæ suæ contra Verrem Tullium quaesiverunt. Idem.

39 *Ne nimium familiariter inimicitias*] Sentas est per ipsam hæc significans: quasi dicat, Videto Cæcili, ne nimium amice inimicitias exerces, hoc est, ne inimicum fingas, ut prævaricari possis. Idem.

40 *Deinde sunt testes viri clarissimi*] Ordo & sensus hic est: primum causam inimici tui sublevando non videberis accusator: deinde testimonio convinceris in eo, quod nec gas me a Siculis esse delictam. Idem.

41 *Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Gn. Lentulus Marcellinus*] Et Marcellus, & Marcellinus inter se gentiles sunt. Quæ res reddidit rationem, cur illi Siculorum patroni sunt; scilicet, quia a M. Marcello originem ducant, qui Syracusas cepit, nec tamen deliquit. Idem.

modo a me petittum esse, sed ita scpe, & ita vehementer esse petittum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his testibus uror, quasi res dubia, aut obscura sit? Adfunt homines ex tota provincia nobilissimi, qui presentes vos orant, atque obsecrant, Judices, ut in actore causa sua deligendo vestrum iudicium ab suo iudicio ⁴² ne discrepet. Omnium civitatum totius Siciliae legationes adfunt, præter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima ⁴³ minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communicata sunt.

At enim cur a me potissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent a me præsidium, necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero, cum id ita periculum sit, ut oculis iudicare possitis ⁴⁴: nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat ⁴⁵, si id mihi obijciatur, me potissimum esse delectum. Verum id mihi non fumo, Judices, & hoc non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cuiusquam relinquo, me omnibus patronis esse præpositum. Non ita est: sed uniuersusque temporis, valetudinis, facultatis ⁴⁶ ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re voluntas & sententia, quemvis ut hoc mallet de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me: me ut mallet, quam neminem ⁴⁷.

V. Reliquam est jam, ut illud queramus, cum hoc confect, Siculos a me petisse, æquid hanc rem apud vos, animos-

⁴² *Vestrum iudicium ab suo iudicio*] Non dicit, ab sua voluntate, ut præscribit iudicibus sequendum esse Siculos: quod paulo ante tentavit. *Idem.*

⁴³ *Doa crimina vel maxima*] Per unum furatus est, Syracusanam: per alteram furti exportavit, hoc est, Mamertinam. Sed leviter hoc præterit, quod illos quoque conatur a laudatione Verri abducere. Syracusanorum autem crimina alii etiam de Heraclii bonis, quæ cum palæstritis parvis Verres est: & de Cleomenis navarchii sagittis, & de aliis multis rebus interpretantur. Mamertinorum, de navis quam Verri fecerunt, & quam populo Romano ex factore non exhibuerunt, multis aliis immunitatibus contra fas remunerati.

Et, duo crimina, generaliter, nam multa sunt. *Idem.*

⁴⁴ *Ut oculis iudicare possitis*] Hoc quidam leviter a Ciceroe dictum & notorie putant: sed actum est asserationi. *Idem.*

⁴⁵ *Cur hoc mihi detrimento esse debeat*] Cur hoc me in hac causa debeat impedire. *Idem.*

⁴⁶ *Temporis, valetudinis, facultatis*] Temporis, Marcelli iudicantis tunc: valetudinis, Marcellini, quod erat tunc infirmior valetudine corporis: facultatis, alterius Marcelli, juris magis studiosi, quam eloquentis. *Idem.*

⁴⁷ *Quam neminem*] Ad per hunc neminem, Cæcilium significat. *Idem.*

mosque vestros valere oporteat: æquid auctoritatis apud vos in suo iure repetendo loci populi Romani, supplices vestri, habere debeat. De quo quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta sit. Nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato iure repetuntur ⁴⁸. Hæc lex socialis est: hoc jus nationum exterarum est: hanc habent arcem ⁴⁹, minus aliquanto nunc quidem munitam, quam antea: veruntamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cuius legis non modo a populo Romano ⁵⁰, sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi custodes requiruntur.

Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: Quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re ⁵¹ beneficio senatus, populique Romani juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti ⁵²: quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto ⁵³. Si uniuersa, ut dixi, provincia loqui possit, hac voce uteretur. Quoniam id non poterat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata est, ipsa elegit. In huiusmodi re quifquam

⁴⁸ *Civili fere actione & privato iure repetuntur*] Res: hoc enim iudicium pecuniarum repetundarum publicum est. *Idem.*

⁴⁹ *Hanc habent arcem*] Arcis vel sedes tyranni dicitur, ut scpe alibi, vel editus in civitate, & munitior ad salutem civium locus, ut Virg.

Quo res summa loco, Pambus? quam præditum arcem?

Ergo prima spes in iuris est, secunda in arce; si muro hostis temperet. *Idem.*

⁵⁰ *Non modo a populo Romano*] Cur a populo Romano, si socialis est? quia ipsi socii populi Romani sunt. *Idem.*

⁵¹ *Quod in una quaque re*] Leges Hieronicas, Rupilliasque dicit, aut regis sui, aut Rupillii de decem legatorum sententia constitutas. *Idem.*

⁵² *Eripuisti, atque abstulisti*] Eripuisti, quidquid auri & gemmarum: abstulisti, quod in unaquaque re, beneficio senatus populi-

que Romani, juris habui. *Idem.*

⁵³ *Sestertium millies ex lege repeto*] Frustra calumniatur Ciceroem homines, & modo eum sestertium milles dicitur repetere, modo quadringentes, cum primum non suo ore, sed Sicularum loquatur accusatoris vociferantium. Deinde si maxime ad eum sunt referenda quæ dicit, adhuc non instructus sit contra Verrem, nec ad plenum noverit causam. Tertio, cur aut calumniatoris, aut prævaricatoris personam subeat, cum illud iam agatur? Non enim de condemnando Verre, sed de constituendo accusatore configitur. Postremo, cur id fraudi sit Ciceroi, cum ad tempus oratorum dicta proferatur? nam eodem modo erit contrarium presentis actioni, quod alibi dicit, (orationis scilicet tertia) *vitium a se Cæcilium questum fuisse, qui idoneas causas ad accusandum Verrem multas protulisset.* *Idem.*

quam tam impudens reperietur, qui ad alienam causam, invitit iis, quorum negotium est, accedere, aut aspirare⁵⁴ audeat?

VI. Si tibi, Q. Caecili, hoc Siculi dicerent; Te non novimus: nescimus qui sis: nunquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? Nunc hoc dicunt; utrumque se nosse; alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum: alterum plane nolle. Cur nolint: etiam si taceant, satis dicunt⁵⁵. Verum non tacent. Tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis & iudicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandae calamitatis adimis potestatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, quos intelligis, non ut per te, alium, sed ut per aliquem te ipsum nesciantur⁵⁶, laborare?

VII. At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alterum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Equis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit⁵⁷, quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur? Sunt multa, quæ Verres

⁵⁴ Accedere, aut aspirare] Accedere, est proximum fieri: Aspirare, in eam partem, qua quid questum est, vultum & oculos, ac spiritum oris advertere. Idem.

⁵⁵ Etiam si tacent, satis dicunt] Tale illud est. Cum tacent, tamen. Et, Verberium ipsam vicissim videtur. & Philosophandum est, etiam si non est philosophandum. Hæc in loco nec oxymora, nec cacozela iudicanda sunt; ut enim inferioribus dicitur, ut supra positus leniuntur. Ut est illud: Verber, ut hoc, quod dem.

dicam, prout intelligi possit audire, atque et ipse cogitant sententia. Et illud quod sequitur, Verum non tacent. Idem.

⁵⁶ Te ipsum nesciantur] ulciscor & punio significat, & vindico: nunc ergo, puniant intelligemus. Idem.

⁵⁷ Equis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit] Bene distribuit: omnis enim iudicium contentio aut de honore, aut de salute præcipue est. F. dem.

res in me esse arbitrat, quæ scit in te, Q. Caecili, non esse: quæ cuiusmodi in utroque nostrum sint, paulo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentire, nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus ille defensor, & amicus ejus tibi Hortensius suffragatur, me oppugnat: aperte ab iudicibus petit, ut tu mihi antepone: & ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendere impetrare⁵⁸; reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum⁵⁹: quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro⁶⁰.

Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam⁶¹, certos⁶² esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit. Id est

Tom. IV.

Q

se

⁵⁸ Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendere impetrare] Accipere ipsum inducit Hortensium constiteri consuetudinem suam in corumpendis iudiciis pervagari. Et addit, videri sibi tantumdem se impetraturam a iudicibus corruptis, si Caecilius constitor, quantum si plane absolvatur Verres. Et est ordo & sensus. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo impetrare a iudicibus, cum vehementius contendere. Quid? hoc scilicet, reus ut absolvatur: non id peto. CUM VEHEMENTIUS CONTENDI: cum pecuniam iudicibus dedi. Significat, iudicium corrumpti. Sed quare non aperte dicit? quia ipsum Hortensium inducit loquentem: & omnes homines facinora sua honestius leviusque pronuntiant. Idem.

⁵⁹ Quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum] Scilicet ut a Caecilio Verres accusetur. Quo facto & non damnabitur reus: & cum hoc egerint iudices, tamen non videbuntur esse corrupti, cum tantumdem fecerint. Idem.

⁶⁰ Causa ego causa laboro] Inepti sunt homines, qui hanc clausulam notant, ut malam: cum sit ex Spondeo & Bacchio de industria dario ad exprimendam sententiam positam, more Ciceronis; ut alibi idem:

Non tu cum patria precare, qua caret, sed vix vix. Idem.

⁶¹ Aliquis metus adjunctus sit ad gratiam] Id agit corruptor, ut gratiosus iudex non solum velit servare corruptori suo fidem, verum etiam aliquid habeat, cui vel invidios cogatur ad custodiendam passionem promissa a se gratia. Quid autem est, quod metum adiungat ad gratiam? scilicet ut custos, aut signum, aut aliquid ejusmodi. Idem.

⁶² Certos] Aut ob hoc, quod sententiam suam, cor quisque damnaret, aut cor quisque absolvet, prius dixisset: aut ideo certos, quasi sequentes huius rei inter iudices se habere dicit Hortensius, quibus, antequam tabulas in unum omnes conjiciant, atque confundant, sursum ostendam, quam quisque sententiam constituendo accusatoris conficiasset. *Alia.* In consilio iudicium. In his autem tabulis alia fuisse notas, quam quas Peditius commemorat; dubium nemini esse potest: neque enim de condemnando, vel absolvendo Cicerone, Caecilio agitur. Fortasse autem in nominationibus scilicet nomen iudices scribebant, ejus scilicet quem actorem sententia suæ constituebant. *Heu. man.*

Alia. In consilio iudicium. In his autem tabulis alia fuisse notas, quam quas Peditius commemorat; dubium nemini esse potest: neque enim de condemnando, vel absolvendo Cicerone, Caecilio agitur. Fortasse autem in nominationibus scilicet nomen iudices scribebant, ejus scilicet quem actorem sententia suæ constituebant. *Heu. man.*

se persicile; non enim singulos ferre sententias, sed universos constitit ⁶³; ceratam unicuique tabellam dari cera legitima ⁶⁴, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus ⁶⁵, quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus ⁶⁶, quos non sine causa contempnit semper, ac

⁶³ Non enim singulis ferre sententiam, sed universos constitit. In divinationibus, & in aliis causis maioribus universa iudices in cistam tabulas simul conspiciant suas, easque insculptas literas habentes. A, absolutio, C, condemnatio; cum de aliquo capite agebatur: N L, ampliationis; his enim literis significabant, Non liceo. Vult ergo corruptionis tantam sollicitudinem circa iudices esse Tullius, ut hac religione iniectione se iudicent. Singuli autem sententiam de tabula pronuntiabant in levioribus causis, & ob id ipsum neque nota, neque custode opus fuit, cur corruptor iudicem adjugetur nectum ad gratiam iudicantis. Constitue autem, tabulas in cista ponere significat magis, quam decernere. *Idem.*

⁶⁴ Ceratam unicuique tabellam dari cera legitima. Terentius Varro, frater C. Varronis consobini M. Tullii, reus ex Asia apud L. Furium prætorum primo de pecuniis repetundis, deinde apud P. Lentulum Suram est accusatus, absolutusque est a Q. Hortensio, qui corruptis iudicibus hunc metum adjugetur ad gratiam, ut discoloribus ceris insignitas iudices tabellas acciperent; ut emeret uniusquisque eorum, si eandem passionem non ferasse videretur, si eam in tabula quam unicuique datam meminisset Hortensius, ex nota cera scilicet discoloris, absolutum Varronem reperiret. *Idem.* Sed quo modo versicolor tabella data illis iudicibus fuit ab Hortensio: cum ex Misoniana constet, vel a prætoris iudicii, vel extra ordinem a consule tabellas dari consuevisse? An alias ab Hortensio, alias a prætoris acceptant, utraque inter se parva in re dissimiles? Ita puta. Huc autem que permineant, præterea que Pedius tradit hoc loco, subrepticam etiam illi que apud Acronem & Porphyriorem reperit. Acron igitur in illud Hortensii, se quis se iudice certat. Tullius, inquit; quidam corruptissimus iudex; hic est cui Hortensius propter fratrem Varro-

nem ceratas diversi coloris tabellas dedit. Alias Tullium Marium iudicem significat, qui accepta pecunia pronuntiare sit solitus, qui fidem suam corruerat. Hoc quoque tempore Verres reus erat; & diversi coloris tabellas ferre desisse, ut sciret qui secundum voluntatem iudicasset: quia nomina sua cenensurari non adficiunt. Porphyriorem autem sic: C. Tullius hic prætor fuit, apud quem accusatus est a Cicerone Verres, Hortensio defendente. Hic dicitur centumviris tabellas desisse, aliis nigras, aliis rubras, & cera adnotasse, quas cuique dedit, ut sciret a quibus postea pecuniam peteret, vel relinqueret; nam omnes corruerat. Hac illi, ex quibus utriusque & negligentiam, & quædam sane indignam licet animadvertere. *Idem.*

⁶⁵ A pueris nobilibus. Appio Claudio adolescente nobili: qui cum accusaret Terentium Varronem repetundarum reum ex Asia, vidius ab Hortensio est: in quo iudicio discoloribus ceris signa sententiarum notabantur. Significat & Casarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus non est quantum oportuit, per Hortensii gratiam. Nam si non damnatus est Dolabella, quo modo postea dicit Tullius: Jamjam Dolabella neque me tui, neque tuorum liberum, quo in miseris in regale ac salutaris reliquisset, miseris. Significare potest sane etiam Scæurum, qui alterum Dolabellam consularem triumphalemque accusavit: & potuit etiam Hortensius resistere. *Idem.*

⁶⁶ Si a quadruplatoribus. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum: in quare quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, assequabantur. Alii dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnamur solent, ut alex, aut pecunie gravius usus feneratorum, quam pro consuetudine: aut ejusmodi aliorum criminum. *Idem.*

ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros fortes ⁶⁷, spectatosque homines translata sit, se in iudiciis dominari non posse.

VIII. Huic ego homini jam ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam ⁶⁸, & ita tamen mutandam, ut meliore & honestiore conditione sit ⁶⁹, quam qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit ⁷⁰ amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium: qui nihil se arbitrabantur ad judicia, causasque amicorum, præter fidem & ingenium, asserere oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur iudicium sine magno multorum periculo posse corrumpi ⁷¹.

Ego in hoc iudicio, mihi Sculorum causam receptam, populi Romani susceptam ⁷² esse arbitror: ut mihi non unus ⁷³ homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverant: sed omnino omnis improbitas ⁷⁴, id quod populus Romanus jam diu flagitat, extinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere.

Tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modo specimen cæteris aliquod dedisti; sed tute tui periculum ⁷⁵ fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vident alterius totam explica-

Q 2

⁶⁷ Ad viros fortes. Quam grave futurum erat, si, ad viros, diceret, cum de illo specialiter nominatumque dicat, de viros, contra viros nobiles ponit: spectatos, contra fordidum decupulatorum genus. *Idem.*

⁶⁸ Totam esse mutandam. Amare totam dixit: quæ ex nulla parte bonam rationem defendenti habet Hortensius. *Idem.*

⁶⁹ Meliore conditione sit. Id est, meliorem conditionem habeat; meliorque sit: quippe qui & possit, & debeat honeste agere: & hoc fit facillius, quam corrumpere iudices. *Idem.*

⁷⁰ Homines eos quos ipse vidit. Bene, ipe vidit: maior enim est Hortensius Tullio: adeo, ut in libris, qui de Oratore scribuntur, etiam laudent Hortensius a L. Crasso, & M. Antonio. Hoc ante se Cicero, Catonemque venerant, & multos alios, quos & de Oratore, & in Oratore, & Bruto colle-

git. Sed Crassum & Antonium vidit Hortensius: alii venuliores sunt. *Idem.*

⁷¹ Sine magno multorum periculo posse corrumpi. Bona occasione subtiliter & iudicibus comminatur, & Siculis acrimoniam suam in accusando demonstrat. *Idem.*

⁷² Susceptam. Suscipitur totum: recipitur pars. Suscipitur, quod principale est: recipitur, quod hinc pendet. Suscipitur solum aliquid propter se: recipitur etiam propter aliud. *Idem.*

⁷³ Ut nihil non unus. Verres. *Idem.*

⁷⁴ Omnis improbitas. Et corrupti iudices, & corruptores eorum, & sequentes, & interpretes, & emittant, & omne quod vitii est. *Idem.*

⁷⁵ Tute tui periculum. A te tute tui, tentamentum dicit. Hoc est, quando tu te ipse tentasti: quando vel executi, vel proculisti? *Idem.*

re ⁷⁶, atque eam non modo in animis iudicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, commoda provinciarum ⁷⁷, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere?

IX. Cognitione ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui alterum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris; ego jam tibi ipse isthuc, quod experis, mea voluntate concedam. Primum integritatem, atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere ⁷⁸ eum, qui non possit suæ reddere ⁷⁹. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, potuisse cognosci ⁸⁰: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te auctore, ad iudicium non assuturos. Quare negent, ex me non audies. Hos patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus ⁸¹ nimis acutum & suspiciosum) non te ex Sicilia literas in Verrem deportare ⁸² velle arbitrantur: sed, cum iisdem literis illius prætura & tua quaestura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia literas suspicantur.

Deinde accusatorem firmum ⁸³, verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facile intelligo esse non posse. Nec ea dico, quæ si dicam, tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum Verre: Potamonem, scribam & familiarem ⁸⁴ tuum, retentum esse a Ver-

⁷⁶ *Vitam alterius vitam expiscare*] Præstitit ad illud quod dictum est, multa esse crimina in Verre: quæ conscientia societas Cæcilius non audebit attingere, & hoc innocentia est. *Vitam alterius vitam expiscare*, illud eloquentia. *Atque ea non modo in animis iudicum, & quod sequitur. Idem.*

⁷⁷ *Sociorum salutem, commoda provinciarum*] Hoc est, causam patriæ suscipere: ut recipit singulorum. *Idem.*

⁷⁸ *Rationem vitæ reposcere*] Accusatorum esse. *Idem.*

⁷⁹ *Suæ reddere*] Defensorem. *Idem.*

⁸⁰ *Nisi a Siculis potuisse cognosci*] Aut

quia Siculus ipse est: aut quia, nisi quaestor in Sicilia, nihil aliud fuit Cæcilius, in quo nosceretur quid hominis esset. *Idem.*

⁸¹ *Ut est hominum genus*] Amariotum dicitur, ad Siculorum personam conatus dicitur. *Idem.*

⁸² *Deportare literas*] Asportare aliquid, ut intereat: deportare, ut mutet locum. *Idem.*

⁸³ *Deinde accusatorem firmum, verumque esse*] Firmum, ut possit: verum, ut velit. *Idem.*

⁸⁴ *Potamonem scribam & familiarem*] Hæc omnia signa sunt falsi accusatoris. *Idem.*

Verre ⁸⁵ in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilius, fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adulescentem ⁸⁶, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias persequi: sed esse cum Verre: cum illo familiarissime atque amicissime vivere. Sunt hæc, & alia in te falsi accusatoris signa permulta: quibus ego nunc non utor. Hoc dico, te, si maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse. Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejulmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas.

X. Queritur Sicilia tota ⁸⁷, C. Verrem ab aratoribus, cum frumentum sibi in cellam ⁸⁸ imperavisset, & cum esset tritici modius HS 11, pro frumento, in modios singulos, duodenos festertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est. Tu, Cæcili, quid facies? utrum hoc tantum crimen prætermittes, an obicies? Si obicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipse fecisti? audebis ita accusare alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes: qualis erit ista tua accusatio, quæ, domestici periculi metu, certissimi & maximi criminis non modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam pertimescat?

Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis ⁸⁹, prætor Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accusante, nullum. Eras enim tu quaestor: pecuniam publicam tu

⁸⁵ *Rotentum esse a Verre*] Nam anno secundo Cæcilius de provincia decesserat: & per singulos annos quætores Verri mutati sunt. Vide infra. *Hæman.*

⁸⁶ *Lectissimum adulescentem*] Vera laudatio. Vult enim illum non ut inimicum fratris, contra permanentis officium, esse cum Verre, sed ideo quod Cæcilius quoque Verri carior sit. *Alcon.*

⁸⁷ *Queritur Sicilia tota*] Inepte quidam mirantur cur hæc Tullius in accusando Verre non obijcerit Cæcilio, & multa alia: & non intelligunt hæc ad tempus commode adiungi, quæ victo Cæcilio non sunt necesse facere. *Idem.*

⁸⁸ *Frumentum in cellam*] Annonas prætoris dicit, quæ in frumento certo numero præbebantur a Siculis: in quibus Verres & pecuniam pro frumento exegit, & eo pretio, ut pro duobus festertios duodenos in modios singulos exegerit, sexties plus quam emebatur. *Idem.*

⁸⁹ *Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis*] Sicilia dabat decumanum frumentum, quod ab aratoribus exigebatur sine pretio. Dabat emptum, pro quo ex S. C. pecunia solvebatur. Dabat æstimatum, quod decretum prætor in cellam, hoc est, in usus cellæ æstimare solebat, accipiens: cum inveniret pro frumento pecuniam fumerot. *Idem.*

tu tractabas ⁹⁰: ex qua, etiam si cuperet praetor, tamen ne qua deductio fieret ⁹¹, magna ex parte tua potestas erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto iudicio de maximis & notissimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Caecili, non potest in accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est.

Mancipes a civitatibus ⁹² pro frumento pecuniam exegerunt. Quid hoc, Verre praetore, factum est solum? non: sed etiam quaestore Caecilio. Quid igitur? daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere, ne fieret, & debuisti? an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in iudicio suo non audiet, quod cum faciebat ⁹³, quemadmodum defensusus esset, non reperiebat.

XI. Atque ego haec, quae in medio posita sunt, commemo. Sunt alia magis occulta furtiva ⁹⁴: qua ille, ut istius, credo, animos atque imperus retardaret, cum quaestore suo benignissime communicavit ⁹⁵. Haec tu scis ad me esse delata: quae si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne praedam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi indicium postulas ⁹⁶ dari, quod tecum una fecerit; concedo, si id lege

⁹⁰ *Focuniam publicam tu tractabas*] Haec erat prima senatoris administratio, quaestorem fieri, & in provincia curam pecuniae publicae in illis civitatibus gerant. *Idem.*

⁹¹ *Ne qua deductio fieret*] Modo deductio dispendium significat: alias deductio immunitio est etiam iusta. *Idem.*

⁹² *Mancipes a civitatibus*] Mancipes sunt publicanorum principes, Romani, homines qui quaesit sui causa si decumas relinunt, decumani appellantur: si portum aut pecunia publica, portitores aut pecuniam quorum ratio scriptura dicitur. Hi omnes exigenda a factis sua periculo exigunt, & rei publicae repaerant, providentes etiam in illa redemptione commodis suis. Licet autem, si moderate fiat, stillicare in cellam praetoris frumentum. Mancipi pro frumento ab antonibus pecunias accipere non licet. *Idem.*

⁹³ *Quod cum faciebat*] Est vera defensio,

est & ianis: ut tamen aliquid dici videatur. Neutram harum habuit Verres, & tamen ita faciebat. Mirè ostendit avaritiae civitatem. *Idem.*

⁹⁴ *Sunt alia occulta furtiva*] Incepte a quibusdam quaeritur, quae sint: nulla sunt enim: sed oratorum est, neque minores laudes, vel crimen, neque ostendere. *Idem.*

⁹⁵ *Benignissime cum quaestore suo communicavit*] Socialiter irruit, fures defugiens: et tota illa quaestura ad societatem furtorum valeat, non ad accusationem. *Idem.*

⁹⁶ *Si tibi indicium postulas*] Certa sunt, in quibus impunitas iudici datur, ut in causa proditorum, majestatis, & si quid huiusmodi est. Ceterae etiam personae sunt, quae indices fieri possunt. Itaque neque repetundarum causa per indices agi solet, neque criminosa persona potest indicium proferri falsis legibus. Index est autem, qui facinor-

ge permittitur. Sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata demonstrare possint.

Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam, atque tuam accusationem. Ego etiam quae tu sine Verre commisisti ⁹⁷, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem: tu contra, ne qua ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperire.

Quid illa, Caecili? contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, praesertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, iudiciis, legibus, aut ratio, aut exercitatio?

Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser. Nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiae multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. Aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est, ego majus id commemorando facere non possum.

XII. De te, Caecili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem certamenque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: & tu te collige: & qui sis ⁹⁸, & quid facere possis, considera. Putaine, te posse ⁹⁹ de maximis, acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunaeque provinciae, jus populi Romani, gravitatem iudicii, legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria, consilio, ingenio, sustinere? Putaf-

ris, cuius ipse est conficius, latebas indicat, impunitate propolita. Est autem sensus: Index potes esse, si tibi hoc licet: accusator, de qua te agimus, esse non potes. Satis contumeliose tanquam levem hominem exagitat Caecilius. *Idem.*

⁹⁷ *Ego etiam quae tu sine Verre commisisti*] Quae ista? nulla scilicet. Haec enim vim comminationis, non veritatis habent. *Idem.*

⁹⁸ *Et qui sis*] Non in nomine tantum, & in genere est, sed in omnibus attributis

persona. Ego, qui sis, & quod Siculus, continet, & quod indoctus, & quod non intelligeret, & quod nullo ingenio. *Idem.*

⁹⁹ *Putaine te posse*] Proprium oratoris est in omni qualitate comparativa, sic agere, ut cum cui praesertim velit, occasionem tibi sumas ostendendi, quam perire possit tractare in ipsum, de quo agitur. Ergo quia de constituendo accusatore ambigitur, ostendit Cicero qualis accusator esse debeat: ut proinde, ac dicit, videatur astrictus. *Idem.*

Putasne, te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaja, Asia, Pamphyliaque patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus & oratione distinguere? Putasne posse, id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinosè, quæ nefarie, quæ crudeliter fecerit, ea æque acerba & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illis visa sunt, qui fenserunt?

Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. Dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum exponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. Perficiendum est, si quid agere aut proficere vis, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. In quo si te multum natura adjuvaret: si optimis a pueritia disciplinis atque artibus studisses, & in his laborasses: si literas Græcas Athenis, non Lilybei: Latinas Romæ, non in Sicilia¹⁰⁰, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam expectatam, & diligentia consequi, & memoria complecti, & oratione exponere, & voce & viribus sustinere.

Fortasse dices. Quid? ergo hæc in te sunt omnia? Utinam quidem essent! veruntamen ut esse possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum. Quod si ego hæc, propter magnitudinem rerum ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modo antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cum in eas ingrederis, quæ & quantæ sint, suspicari potes?

XIII. Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, iudiciisque ita verser, ut ejusdem ætatis aut nemo, aut pauci, plures causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur¹, in his studiis, laboribusque consumam,

¹⁰⁰ Athenis, non Lilybei, Romæ, non in Sicilia.] Dicit illum Græcas literas simul & Latinas in Sicilia didicisse, in ea insula, quæ neutra lingua bene utatur: ita enim Plautus in *Perla*. *Dabuntur dotis inde sexcenti tibi Lopi, atque Attici unæ: nullum Seculum acciperis.* Idem. ¹ *Quod mihi ab amicorum negotiis datur.*] Quod mihi licet per amicorum negotia quibus occupatur. Idem.

mam, quo paratior ad usum forensem, promptiorque esse possim: tamen ita deos mihi velim propitios², ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto corpore perhorresco.

Jam nunc mente & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam expectationem magnitudinem³ sit allatura: quantam auditorum multitudinem C. Verri infamia concitatura: quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius factura sit. Quæ cum cogito, jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici infensique sunt, & expectatione omnium, & magnitudine rerum, dignum eloqui possim.

Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras⁴: & si quid ex veteri aliqua oratione: *Jovem ego Optimum Maximum⁵*: aut, *Vellem, si fieri potuisset, Judices*: aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, præclare te paratum in iudicium venturum arbitraris. Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, & ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen: quicum modo differendum, modo omni ratione pugnandum, certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo⁶, ut non perti-

Tom. IV.

R

me-

² *Ita mihi velim deos propitios.*] Genus jurisjurandi id est, quod dicimus, *Tantum mihi divinitas fecerit*, quantum verum est illud, quod dico tibi. Sic legitur, *Ita mihi deos velim propitios*, ut commoveor animo, ac toto corpore perhorresco, cum mihi illius diei venit in mentem, quo die citato reo, &c. Idem.

³ *Expectanda iudicii.*] Reputandarum iudicium sine dubio magnum est, & ex persona Verri, qui post præturam de fortunis omnibus dimicavit: & amplitudine iudicium: sunt enim clarissimi & auctoritatis contemplatione, & multarum rerum hujusmodi. Idem.

⁴ *Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras.*] Metum ad offensionem inimicorum Verri gerit, cogitationem ad expectationem hominum, laborem ad magnitudinem rerum. Idem.

⁵ *Jovem ego Optimum Maximum.*] Hæc capita solent usitata esse caudicibus imperitis. Quod genus vitii in primo libro *Rhetoricorum* vulgare nominat. Incipiunt autem veteres, ut Virgilius offendit, aut ab invocatione deorum, quale est: *Precesus dextro solio Rex iussit ab alta.* Aut ab reprehensione superioris temporis, ut ait Lucilius:

Vellem cum primis fieri si fore potuisset. Vitiose ambo cola. Et Virgilius:

Aut equidem summa de re stansisse, Latini, Et vellem, & fuerat melius. Aſcan.

⁶ *Cujus ego ingenium ita laudo.*] Cur hoc Tullius dicit? scilicet, ne terreantur Siculi laude patroni adversarii sui. Idem.

melcam : ita probo , ut me ab eo delectari facilius , quam decipi putem posse .

XIV. Nunquam ille me opprimet consilio : nunquam ullo artificio pervertet : nunquam ingenio me suo labefactare atque infirmare conabitur . Novi omnes hominis petitiones ⁷ , rationesque dicendi : saepe in iisdem , saepe in contrariis causis verfatī sumus . Ita contra me ille dicet , quamvis sit ingeniosus , ut nonnullum etiam de suo ingenio iudicium fieri arbitretur . Te vero , Caecili , quemadmodum sit elusurus , quam omni ratione iactaturus , videre jam videor : quoties ille tibi potestatem optionemque facturus sit , ut eligas utrum velis , factum esse , necne ⁸ : verum esse , an falsum : utrum dixeris , id contra te futurum . Qui tibi astus , qui error , quæ tenebræ , dii immortales ! erunt , homini minime malo ? Quid ? cum accusationis tuæ membra dividere cœperit ⁹ , & in digitis suis singulas partes causæ constituere ? Quid , cum unumquodque transfigere ¹⁰ , expedire ¹¹ , absolvere ¹² ? Ipse profecto metuere incipies ¹³ , ne innocenti periculum iacesseris . Quid , cum commiserari , conqueri , & ex illius invidia deonerare aliquid ¹⁴ , & in te trahere cœperit ? commemorare quæstoris cum pratore necessitudinem constitutam ? morem majorum ? fortis religionem ¹⁵ ? Poterisne ejus orationis subire invidiam ¹⁶ ? Vide modo : etiam atque etiam considera . Mihi enim videtur periculum fore ,

7 *Petitiones*] Rationes impetendi & evadendi adversarium . Est utique translata hæc vox a gladiatoribus in oratores . *Grævius* .
8 *Factum esse , necne*] Factum est , non est factum : calumniationes & hoc genus argumenti complexio dicitur . Quæ , si probabilis est , vincitur : si necessaria , solvi non potest . *Afcon* .
9 *Quid , cum accusationis tuæ membra dividere cœperit* ?] Hic irridet Hortensii consuetudinem , ut saepe alias . *Idem* .
10 *Transfigere* ?] Quod mansuetum est . *Idem* .
11 *Expedire*] Desiniendum . *Idem* .
12 *Absolvere*] Dividendum . An transfigere est , quod aut confiteri non timeat , aut negatione excludat : expedire , quod definitione (nisi defensione) solvatur : absolvere ,

quod per qualitatem licitum esse monstratur ? *Idem* .

13 *Ipse profecto metuere incipies*] Miræ describit imperitum , cui persuaderi possit , verum dicere adversarium suum . *Idem* .

14 *Ex illius invidia deonerare aliquid*] Hoc plus est , quam locum criminis revidere . *Idem* .

15 *Seræ religionem*] Seræ saepe est provincia , quia plerumque habebant provincias sortiri . Ut recte Gronov. ad Tacit. observavit . Interius in hac oratione cap. 20. vocat consuetudinem sortis , & necessitudinem sortis . *Grævius* .

16 *Poterisne eius orationis subire invidiam* ?] Quasi Latine dixit , ut , Magno pondere subire . *Afcon* . *Subire invidiam* , subire eam invidiam , quam ille tibi oratione sua paravit .

re , ne ille non modo verbis te obruat , sed gestu ipso , ac motu corporis præstringat aciem ¹⁷ ingenii tui , teque ab institutis tuis , cogitationibusque abducat .

Atque hujusce rei iudicium jam continuo video futurum . Si enim mihi hodie respondere ad hæc , quæ dico , poteris : si ab isto libro , quem tibi magister ludi ¹⁸ , nescio qui , ex alienis orationibus compositum dedit , verbo uno discesseris : posse te & illi quoque iudicio non deesse , & causæ atque officio tuo satisfacere arbitror . Sin mecum in hac prolixiōne ¹⁹ nihil fueris : quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus ?

XV. Esto : ipse nihil est , nihil potest : at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis & disertis ²⁰ . Est tamen hoc aliquid : tamen non est satis . Omnibus enim rebus is ²¹ , qui princeps in agendo est , ornatissimus & paratissimus esse debet . Veruntamen L. Apulejum esse video proximum subscriptorem ²² , hominem non ætate , sed usu forensi atque exercitatione tironem . Deinde (ut opinor) habet Alienum ²³ , hunc tamen

R 2 a sub-

bit . Sic enim omnes omnino quos vidi , libri . Solus Afconius , *subire invidiam* . Hoto-manus .

17 *Præstringat aciem*] Vel a præstringatoribus transitit verbum , vel a tironibus , qui ignari & rudes pugnae etiam vano armorum sonitu terrentur præstridit luminibus . *Plautus* in *Militæ Glorioso* .

18 *Ut tibi usus veniat , contra conferta manus* . *Optatorum præstringat aciem in acie hostibus* . *Afcon* .

19 *Magister ludi*] Literarii ludi magister . Omnem enim scholam istum dicere Romanū . Et magistri ludi dicuntur , qui pueris literas docent . Ergo libellum veterem vult intelijit attulisse Caecilium , unde magister dicta pueris præbere consuevit . *Idem* .

20 *Disertis*] Divinatio prolixiō est , non *avertit* . *Græcis apud Fabium* lib. 4. cap. 1. initio . Nam a citharædia ducta metaphorâ est : qui ante legitimum cæmen pauca aliqua artis Mulsicæ præudia auditoribus ingerunt : ipsum autem certamen , quasi legitimum cæmen , est ipsa Verris accusatio . *Menardus* .

21 *Cum subscriptoribus exercitatis & disertis*

22 *Subscriptores autem dicuntur* , qui adjuvant accusatorem caudici salent : quos oportet summissius agere , quam dicat ille , quem sequuntur . *Afconius* .

23 *In omnibus enim rebus*] Hic ratio red-ditur , quare dixerit , *tamen non est satis* . Nam supra ideo posuit , *est aliquid hoc* , ut ostenderet , quod sine his nihil sit Caecilium . *Idem* . Legit cum Afconio Hoto-manus , in *avertit* rebus , hoc est inquit , sine in usu & exercitatione forensi , sive in facultate dicendi . Sed cæteri omnes delent in , & referant *avertit* rebus ad *avertit* .

24 *Proximam subscriptorem*] Secundum ab accusatore Caecilium . *Idem* .

25 *Habet Alienum*] Caecilium scilicet . *Afconium* autem voluit intelligi proprium nomen esse quafi ab Alio , ut Virgili .

26 *Quisque secum injustum interveit Alia nomen* .

Alii *Alienum* non nomen proprium putant esse , sed alienum , & alterius iudici , & non ex auditorio prætoris , maiorumque causarum , sed a sublellis , hoc est non a tribunibus . Sunt enim sublellis tribunorum , trium vitorum , quæstorum , & *sublellis* modi mi-

a subfelliis ²⁴: qui, quid in dicendo posset, nunquam satis attendi. In clamando quidem ²⁵ video eum esse bene robustum, atque exercitatum. In hoc spes tuae sunt omnes. Hic, si tu eris actor constitutus, totum iudicium sustinebit ²⁶. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed consulet laudi & existimationi tuae; & ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remitteret, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Graecis ²⁷ fieri videmus: saepe illum, qui est secundarum, aut tertiarum ²⁸ partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum ²⁹, multum summmittere ³⁰, ut ille princeps quam maxime excellat: sic faciet Alienus: tibi serviet, tibi lenocinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest.

Jam hoc considerate, cuiusmodi accusatores in tanto iudicio simus habituri: cum & ipse Alienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit: & Caecilius tum denique se aliquid futurum putet, si Alienus minus vehemens fuerit, & sibi primas in dicendo partes concesserit. Quartum quem sit habiturus ³¹, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum ³², qui subscriptionem sibi postularunt, cui-

minora iudicia exercentium, qui non in feliis curulis, nec tribunalibus, sed in subfelliis consistebant. *Afcon. Alienorum*, gemina *L. scriptum est in antiquis lapidibus. Nomen hic esse proprium, infra cognoscitur. In quo minor Afconium sentire cum his (sic enim videtur) qui, alienum, non Alienum, legebant. Manut.*

²⁴ *Hanc tamen a subfelliis] Utrum hoc ad contemptum, an ad genus laudis pertinet? ego quasi ad laudem dictum accipio: ut major irasio sit Caecillii, qui nec a subfelliis fuerit aliquando. Afconius.*

²⁵ *In clamando quidem] Huiusmodi homines in libris de Oratore non declamatores, sed elatores idem Tullius vocat. Idem.*

²⁶ *Tantum iudicium sustinebit] Quia tu nec partem iudicii sustinebis. Hoc est enim totum iudicium, & spes omnis. Idem.*

²⁷ *Actoribus Graecis] Palliarum, scilicet fabularum. In his enim, etiam Latine sunt, Graeci omnia feruntur. Nam Latinae fabulae per pauciores agebantur personas, ut*

Atellanae, togatae, & huiusmodi aliae. An ideo actores Graecos dixit? Afcon. Vide Turnebo. Adv. l. 10. & XIX. 14.

²⁸ *Saepe illum qui est secundarum, aut tertiarum] Comaedia quinque actus habet, hoc est quinque ducitur in scenam. Est ergo persona primarum partium, quae saepe adu repellitur, secundarum, & tertiarum, quae minus minusque procedunt. Terentius in Phormione.*

²⁹ *Quis, primas partes qui agit, in eis Plautina. Afconius.*

³⁰ *Multum summmittere] Subaudi, partium. Idem.*

³¹ *Quartum quem sit habiturus] Duos dixit, quomodo quartum nominat? scilicet ab accusatore: cum ipso Caecilio numerans proximum Alienum. Idem.*

³² *Ex illo grege moratorum] Obcuratores quosdam fardidolque caudicos significat, qui adhibebantur ad moram faciendam, dum meli-*

cunque ³³ vos delationem dedideris. Ex quibus alienissimis hominibus ³⁴, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quae dixerint, certo loco, aut singulatim unicuique respondeam. Sic breviter, quoniam non consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi praeteriens, satisfaciam universis ³⁵.

XVI. Tantane vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos necum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur ³⁶? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam praeripere conemini potius, quam aliquos a columna Menia ³⁷ veltri ordinis reos ³⁸ reperiri? Custodem, inquit, Tullio me apponite ³⁹. Quid? mihi quam multis custodi-

meliores advocati recrearentur, & se de novo compararent ad dicendum. Et non recessit in translatione scenarum, (qui sunt tragici & comici) dicendo quartum actorem, & progre. *Afcon. Nos, moratorum, reposuimus, quod ante Cuiacius. Lant. Sic omnino est legendum, itaque legisse Afconium, (C) quamquam eius quoque libri impressi habeant, Ex illo grege moratorum) ejus interpretatio dilucide offendit. Fabric.*

³³ *Coicumque] Sive mihi, sive Caecilio. Afcon.*

³⁴ *Alienissimis hominibus] Hinc apparet, etiam supra, alienum alieni iudicii hominem significari. Et ideo de alienis, quasi existeris per jocum dicit, tanquam peregrinantibus & adventis aliquem hospitio esse recipiendum Caecilio. Afconius. Probo interpretationem Afconii, qui ait hos alienissimos ioco dici hospites, quia nimirum hospites erant in tribunalibus, cum semper anteaque versati essent in subfelliis. Graevius.*

³⁵ *Quasi praeteriens satisfaciam universis] Sufficit, inquit, omnibus, quod ego vel praeteriens breviter dixerim, pro levitate eorum, quibus respondendum est. Oblique autem Cicero removere conatur Caeciliam etiam a subscribendi spe, quod postea ille poposcerat secundarum munus: sed inhumanissimum erat dicere, ne subscriptorem quidem idoneum posse esse Caeciliam. Quare in summa si subscriptorem necessarium non esse dicit. Alibi (11. orat.) ait: Sed ne subscribendi quidem, nam ad popularem, faceret potestatem. Afcon.*

³⁶ *De populo subscriptor addatur] Amare, subscriptor de populo: quasi illi in vulgo numerandi sunt. Et addatur, proprie, de quasi invito, & superbo, quod huiusmodi nimirum res addit dicuntur. Idem.*

³⁷ *Ad columnam Meniam] Menius, cum domum suam venderet Catoni, & Flacco censoribus, ut ibi bastium restitueret, exceperat ius sibi unius columnae, super quam testum projiceret ex provilantibus tabularis, unde ipse & posteri ejus spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in toto dabatur. Ex illo igitur columnam Menia vocitata est. Causis ejusmodi soliti aderant autem his rebus moratores apti tallibus negotiis. Afcon. Omnes editi, non ad columnam Meniam habent, sed a columna Menia. Vocem tamen ultimam plerique sine dubitatione.*

³⁸ *Veltri ordinis reos] Reos vestra defensione coadjuvos. Ut fures & servos nequam, qui apud triam vincis capitales apud columnam Meniam puniti solent. Idem.*

³⁹ *Custodem, inquit, Tullio me apponite] Subscriptorem non dixit, sed custodem, ut quia acerbè responsurus erat, laceffitus conviciis facere videatur. Nam subscriptores non solum causarum causa, neque juvenadi accusatoris adhiberi solent, sed etiam ut non corrumpatur. Idem.*

^{*} *Causis ejusmodi] Hoc & depravatium est, & videtur abundare. Potius ad illud pertinet, quod est paulo supra: Ex illo grege oratorum. Manut. In mss. legitur: soli ad orati moratores. Graevius.*

stodibus opus erit, si te semel ad meas captas admifero? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto ⁴⁰ sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales ⁴¹ viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, aspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

Verum, ut ad te, Caecili, redeam ⁴², quam multa te deficiant, vides: quam multa sint in te, quae reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad haec dici potest? Non enim quero, quid tu dicturus sis. Video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor tuus hic tener: qui, si te recte monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod didicisti, injuriam tibi secisse Verrem? Arbitror: neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui consuleret, fuisse. Sed ceteri Siculi ⁴³ ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, ut ceterorum quoque injuria sint impunitae atque inulta: & hoc te praeterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci. In quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quari solere.

Quod si et potissimum census permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem census hos judices gravius ferre oportere, te ab illo esse laesum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc esse gravius, & ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi ante-

⁴⁰ De isto custode toto] Hoc est, de omni genere subscriptorum, id est, etiam si Caecilius subscriptorem se esse deposcat. Idem.

⁴¹ Numquam tales] Vultus, non esse horum tales] viros commissuros] Male fiduciosos, paves, & iniquis ratione. Nam constanti fraus dicitur, atque peccatum. Sum enim & fidelis, & diligens: & ideo nec custode in-

dispo, & speculatorem esse inter mea secretis non patior. Idem.

⁴² Verum, ut ad te, Caecili, redeam] Recte; quia in subscriptores causam fecerat. Idem.

⁴³ Sed ceteri Siculi] Sape in Caeciliam utitur hoc convicio; ut illum non Romanum, sed Siculum dicat. Idem.

ponatur in accusando provincia. Nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causae totius adoptavit.

XVII. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quae ceterorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime. Nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quae causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. Nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, nunquam proferet. Agonis est quaedam, Lilybatina, liberta Veneris Erycina ⁴⁴: quae mulier ante hunc quaestorem, copiosa plane & locuples fuit. Ab hac praefectus Antonii ⁴⁵ quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus fuit in classe uti velle dicebat ⁴⁶. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, & eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut praefecto illi religionem Veneris, nomenque objiceret, dixit & se, & omnia sua, Veneris esse.

Ubi hoc quaestori Caecilio, viro optimo, & homini exquisitissimo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem jubet: iudicium dat statim ⁴⁷, si pareret, eam, se & sua Veneris esse, dixisset. Judicant recuperatores id, quod necesse erat. Neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem

⁴⁴ Liberta Veneris Erycina] Quibus Deis permittum erat servitus-consilio, aut constitutione principum, dare, donare, dicare: nihil mirum est in eorum dominio fuisse etiam servos, quos & manumitti potuisse hic locus indicat. Et eorum, inquit, qui a Venere se liberaverunt, id est, qui a servitio Veneris manumissione sunt liberati. Utrumque comprehendit Varro, ut videtur; lib. 7. de lingua Latina ad extremum. Nam facturum servos manumittos, proportionem non servare, illo loco docet: servasse tamen Erycina Veneris libertos proportionem, locus hic ostendit dicitur enim Veneris, a Veneris servitute liberati. Manudat.

⁴⁵ Praefectus Antonii] Antonius curatorem tunc: totius orae maritimae, qua Romanum erat imperium, non solum ipse nequam, verum etiam comitibus pessimis rem inauditam invadit, & indulto Cretensibus bello, male re gesta ibidem perit, antequam Pompejus contra piratas missus est. De hoc alibi ait Tullius, Post M. Antonii insuatum illud imperium profertur. Act.

⁴⁶ Quibus se in classe uti velle dicebat] Cui remissibus calcumina per symphoniacos solebat, & per affam vocem, id est, ore prolata, &, ut in Argo naui, per citharam: sed quia hic, in classe, dixit, postquam intelligere, ad hoc symphoniacos capi solere, ut in classe pugnantibus classicum canant: unde ipsi tubae classis, nomen est positum elasticum. Idem.

⁴⁷ Iudicium dat statim] In provinciis & praetores, & quaestores, ut apparet, iudicia in causis privatis dabant. Est autem dare iudicium: iudices constituere in certa verba, ut, si pareret tam se, & sua Veneris esse dixisset: plena autem est oratio, Tunc hinc bona Veneri adjudicantur. Nam iudices a magistratu dati de factis postea cognoscuntur, & eorum sententiam Magistratus exequuntur. Horatius.

fionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione retinere vult, fortunas omnes, libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybaeum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quaestorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegeisset, eam mulieri omnem annuere, & reddere.

Est adhuc, id quod vos omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mucius⁴⁸. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quaestoris libidinem coercendam? Summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed repente e vestigio, ex homine, tanquam aliquo Circeæ poculo⁴⁹, factus est Verres. Redit ad se, atque ad mores suos⁵⁰. Nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantum visum est.

XVIII. Hic tu, si laelum te a Verre esse dices⁵¹: patiar, & concedam. Si injuriam tibi factam quereris, defendam, & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrum graviorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti: si domi illius aliquoties, si ille apud te postea cœnavit: utrum te perfidiosum, an prævaricatorem⁵² existimari mavis?

Vi-

⁴⁸ Non Verres, sed Q. Mucius] Scrvolam significat. Hujus quaestor Rutilius Rufus damnatus est, quod cum prætoris confiteri suo, ne publicani aliquid agerent in provincia sua, Quo cognito, equites Romani (nam tum ante Syllanæ tempeora judicabant) damnarent eum. Hic est Mucius, in honorem cujus Afiani diem festum Aficia nominabant. Afcon.

⁴⁹ Circeæ poculo] Illa enim suæ ex hominibus faciebat. Redit autem jam ad argumentum, non ad similitudinem pertinet. Vult enim innuere, quod recte fecit, alienum esse, & parvissimi temporis: proprium vero & perpetuum, quod adfert. Afcon. Nota est de Circe fabula, ex lib. Odyss. tota que Ulyssis socios in suæ mutavit. Et al-

ludie ad nomen Verres, quasi e Q. Mucio factus sit Verres. Horomanus.

⁵⁰ Redit ad se atque ad mores suos] Nota: redire ad se homines. Afcon.

⁵¹ Hic tu si laelum te a Verre dices] Injuria semper injusta est: ledi etiam aliquis posse: nam & qui jure damnatur, laeduntur, sed non injuria. Et recte contra patiar, defendam, poluit: contra concedam, negabo: & bene addit, negabo: ponit enim aliter atque aliter intelligi defecto: est enim hic finis, quid sit injuria. Idem.

⁵² Perfidiosum an prævaricatorem] Perfidiosus dicitur, qui cum inimicus sit, amicum se simulat: prævaricator, qui cum amicus sit, inimicum se fingit. Illud ad C. Verrem, hoc ad Siculos refertur. Horoman.

Video esse necesse alterutrum. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus, utrum velis, eligas.

Quid, si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet: quid habes, quod possis dicere, quam ob rem non modo mihi, sed cuiquam antepone? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quaestorem illius fuisse. Quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet. In contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere. Etenim, si plurimas a tuo prætoris injurias accepisses; tamen eas ferendo, majorem laudem, quam ulciscendo, mererere. Cum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent⁵³, in te justam ad necessitudinem violandam videri? Qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quaestor ejus fuisti, non potes cum sine ulla vituperatione accusare. Si vero nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quam cum scelere, discedere?

XIX. At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu, cum omnibus rebus inferior sis, hæc una in re te mihi anteferri putas oportere, quod quaestor illius fueris: ego, si superior cæteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a majoribus nostris accepimus, prætoris quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justioris, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem⁵⁴ fortis, quam provinciam, quam officium, quam publicam muneris societatem. Quamobrem si jure eum posses accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses. Cum vero neque injuriam accepisset, & prætoris tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi injustum, impiumque

Tom. IV.

S bel-

⁵³ Quam in alio quidem probarent] Qui & Iobæus orator, & integer quaestor 14.

⁵⁴ Conjunctionem fortis] Vide supra, c. accusandi Verres fuisset. Afcon.

bellum inferre conari. Etenim ista quaestura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quaestor ejus fueris, accuses⁵⁵: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere unquam venit in contentionem de accusando, qui quaestor fuisse, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni⁵⁶ in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudians est; sed ne libido violandae necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompejus⁵⁷ ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quaestor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum asserbat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardinis rogatus, ad causam accesserat. Semper haec causa plurimum valuit: semper haec ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciae, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere; ad periculum accedere; operam, studium, laborem interponere.

XX. Etenim si probabilis est eorum causa, qui injurias suas persequi volunt; qua in re dolori suo, non reipublicae commodis servant; quanto illa causa honestior, quae non solum probabilis videri, sed etiam grata esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum, atque amicorum populi Romani dolere atque injuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus & innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, & contra Q. Caecilius peteret, isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas & dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achei patronum adoptarant. Etenim, cum lex ipsa⁵⁸ de pecuniis repetundis sociorum atque amicorum

⁵⁵ *Quamobrem eum, cui quaestor fueris, accusas*] *Accusas*, pro eo quod est accusare velis. An apud nos modo, accusas, cum dicas ab illo tibi injuriam factam? *Idem*.

⁵⁶ *In quo tempore L. Philoni*] Omnia exempla sunt quaestorum, qui praetores suos non permissi sunt accusare. *Idem*.

⁵⁷ *Atque ille Cn. Pompejus*] Propiora exempla, & magis similia posteriora ponenda sunt. Strabonem autem dicit Pompejum, Cn. Pompeji patrem. *Idem*.

⁵⁸ *Etenim cum lex ipsa*] Vide, firmamenta argumentorum quoties in oratione sine metu fastidii repeti solent. *Idem*.

eorum populi Romani causa parata sit, iniquum est, non eam legis judiciumque actorem idoneum maxime putari, quem actorem causae suae socii, defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet aequius? utra igitur est splendidior, utra illustrior commemoratio? accusavi eum, cui quaestor fueram; quicum me fors, consuetudoque majorum, quicum me deorum hominumque judicium conjunxerat: an, accusavi rogatu sociorum, atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura fortunaeque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quaestor fueris, quam eum, cujus quaestor fueris, accusare?

Clarissimi viri nostrae civitatis⁵⁹, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quae in amicitiam populi Romani ditionemque essent⁶⁰, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem⁶¹, clarissimum virum, & prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus M. Silano diem dixisse propter unius hominis Egritomari, patrum amici atque hospitis, injurias.

XXI. Neque enim magis animos hominum nocentium res unquam ulla commovit, quam haec majorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata: sociorum querimonia delata ad hominem non inertissimum: suscepta ab eo, qui videtur

S 2 deba-

⁵⁹ *Clarissimi viri nostrae civitatis*] Hoc rursum extra contentionem, quam ante cum Caecilio habuit, de suo officio, quemadmodum operaret, cepit, ne levis videretur ex delectatione regum accusator factus. *Idem*.

⁶⁰ *Quae in amicitiam populi Romani & ditionemque essent*] Verus locutio, qua eadem usus est in orat. pro lege Manil. Cum vestros periret, atque eos potius quibus vitam ac spiritum ducitis, in praecipuum fuisse periculum scitis. Et infra, Verrina vii. Quod qui illam partem urbis tenent, in totum potestatem potestatis futuram intelligebant. Aul. Gellius lib. i. cap. 7. similem ex Plauti Am-

phitrione notavit: *Non vero talis in nocentem fuit*. In orat. pro Caecina eadem figura aliter. *In possessionem possessionem fecerit*. Et lib. 51. de finibus. *In aliquibus liberosque cognationem ponere*. Hic, indifferenter enim veteres junxerunt in accusativum & ablativum, nulla habita ratione motus & quietis, ut dicitur Sanctius in Minerca, Scipio in Paradoxo, & Gerard. Vossius in Actiarcho, in lib. de construct. cap. 65. docuerunt. *Graec.*

⁶¹ *M. Catonem illum Sapientem*] Cato hic accitavit Serg. Galbam pro direptis Lullianis, & P. Furium pro istis, pro iniquissima administratione trumentis. *Aleo.*

debatuſ corum fortunæ fide, diligentiaque ſua poſſe defendere. Hoc timent homines: hoc inſtitui, atque adeo inſtitutum referri ac renovari moleſte ferunt. Putant fore, uti, ſi paulatim hæc conſuetudo ſerpere ac prodire cœperit; per homines honeſtiſſimos, viroſque fortiſſimos, non imperitioſos adoleſcentuloſ, aut illiuſmodi quadruplatoſ, leges, iudiciaque adminiſtrantur. Cujus conſuetudinis atque inſtituti patres, majoreſque noſtroſ non pœnitebat tum, cum P. Lentuloſ, iſ, qui princeps ſenatuſ fuit, accuſabat M. Aquiliuſ⁶², ſubſcriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanuſ, homo virtute, fortuna, gloria, rebus geſtiſ ampliuſſimuſ, poſtea quam biſ conſul, & cenſor fuerat, L. Cottam in iudiciuſ vocabat⁶³. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritaſ hujus imperii, civitatiſque majeſtaſ gravis habebatur. Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parviſ opibuſ ac facultatibuſ præditi, ſimulant ſe mirari, cum moleſte ferant.

Quid ſibi iſte vult? accuſatoreſne ſe exiſtimari, qui antea defendere conſueverat? nunc præſertim? ea jam atate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatiſ non modo mœæ, ſed multo etiam ſuperioris, & honoris ampliuſſimi puto eſſe, & accuſare improboſ, & miſeroſ, calamitoſoſque defendere. Et proſecto aut hoc remediũ eſt ægrotae, ac prope deſperatae rei publicæ, judiciuſque corruptiſ, ac contaminatiſ⁶⁴ paucoſum vitio ac turpitudine, homineſ ad legum deſenſionem, iudicioſumque auctoritaſ, quam honeſtiſſimoſ, & integerrimoſ, diligentiuſſimoſque accedere: aut, ſi ne hoc quidem prodeſſe poterit, proſecto nulla unquam medicina hiſ tot incommodiſ reperietur. Nulla ſaluſ rei publicæ major eſt, quam eoſ, qui alteruſ accuſant, non minus de laude, de honore, de fama ſua, quam illoſ, qui accuſantur, de capite, ac for-

⁶² Accuſavit M. Aquiliuſ] Hic M. Aquiliuſ de pecuniæ repetundis accuſatuſ eſt. Hic eſt igitur Lenuſ Suræ pater, in cæcere ſtrangulati, propter conjurationem Africani. Quem M. Antoniuſ defendit, diſtincta ruſtica, ut eſt cæcricæ appareant, Verr. v. 11. & lib. de Orat. 11. Hor.

⁶³ L. Cottam in iudiciuſ vocavit] Hunc Cottam poſt ſecunduſ conſulatuſ & cenſuram dicitur accuſaſſe. Africani.

⁶⁴ Judiciuſque corruptiſ, ac contaminatiſ] Corruptiſ iudiciuſ ſunt, in hiſ, qui acciperent pecuniã: contaminatiſ in hiſ, qui offenſioneſ ordinuſ inſamantur. Idem.

fortuniſ ſuiſ pertimeſcere. Itaque ſemper ii diligentiuſſime laborioſiſſimeque accuſantur, qui ſeipſoſ in diſcrimen exiſtimationiſ venire arbitrati ſunt.

XXII. Quamobrem hoc ſtatueret, Judiceſ, debetis, Q. Caeciliuſ, de quo nulla unquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipſo iudicio expectatio futura ſit: qui neque, ut ante collectam famam conſeruet, neque uti reliquiſ temporis ſpem confirmet, laborat: non nimis hanc cauſam ſevere, non nimis accurate, non nimis diligenter acturam. Habet enim nihil, quod in offenſione deperdat. Ut turpiſſime ſlagitioſiſſimeque diſcedat, nihil de ſuiſ veteribuſ ornamentis requiret⁶⁵.

A nobiſ multoſ obſideſ habet populuſ Romanuſ, quoſ ut incolumet conſervare, tueri, confirmare, ac recuperare poſſimus, omni ratione erit dimicanduſ. Habet honorem, quem petimus: habet ſpem, quam propoſitam nobiſ habemus: habet exiſtimationem, multo ſudore, labore, vigiliuſque collectam: ut, ſi in hac cauſa noſtruſ officiuſ ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populuſ Romanuſ incolumia, ac ſalva poſſimus: ſi tantuluſ offenſuſ, titubatuſque ſit; ut ea, quæ ſingulatim ac diu collecta ſunt, uno tempore univerſa perdamus.

Quapropter, Judiceſ, veſtruſ eſt deligere, quem exiſtimateſ facillime poſſe magnitudinem cauſa ac iudiciuſ ſuſtinere fide, diligentia, conſilio, auctoritate. Voſ ſi mihi Q. Caeciliuſ antepoſuerit, ego me dignitate ſuperatuſ non arbitror⁶⁶; populuſ Romanuſ ne tam honeſtam, tam ſeveram, diligentemque accuſationem, neque vobiſ placuiſſe, neque ordini veſtro placere arbitretur, providete.

⁶⁵ Requirit] Amiſſum ſentiet, hoc eſt enim, nihil requiret. Non ſentiet ſibi deſſe aliquid ex iſiſ rebus, quaſ nunquam habuit. Idem.

⁶⁶ Ego me dignitate ſuperatuſ non arbitror] Ero enim deſenſor, ut fui, & neceſſitateſ accuſationiſ evadim. Hoc quidem videtur plane dicere, ſed latentet hoc ſignificat, pravo de ſuo iudicio magiſ iudicibuſ hæſoram turpitudinem, quam ſibi. Idem.

PROÆMIUM
PRIMÆ ACTIONIS
IN C. VERREM.

ORATIO V.

ARGUMENTUM.

Vlto Cæcilio, & accusatione ad se delata, Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies 110, & cum filio patris sui Tullii totam provinciam colligendis literis in Verrem, & denunciandis testimoniis peragrasset diebus 50, quia pedestre iter ex Sicilia, & propter fugitivos, & propter Verres infidias devitabat, a Vibone transit. Tum repente adveniens: cum videret id agi, ut a M. Glabrione prætoris, & ab his iudicibus qui tunc erant, ad annum annuum, aliumque prætorem res tota transferret, eripereturque sibi reus patrocinio Hortensii ac Merelli, qui tunc consules futuri erant (per hos enim Verres eludendi iudicii fiduciam sumpserat) hoc commentus est rationis, ut orationem longam præmitteret, neque in criminibus declamatione cummulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositorum, & eos Hortensio interrogandos daret. Qua arte ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret; ipse etiam Verres, desperato patrocinio, sua sponte discederet in exilium. Hoc igitur laborat in oratione hac tota Tullius; ut ostendat, non dolo, nec astutia, sed necessitate facere id, quod facit: & magis ut adversariorum fraudibus occurrat, quam ut ipse sit captiosus; vult enim, ut diximus, omne hoc tempus, quod est ante Kalend. Januar. dispensare in totius cause actionem, ne ad alium prætorem aliosque iudices novis consulibus veniendum sit. Toto igitur hoc libro exhortatio iudicum continetur, ad vere iudicandum: minime in adversarios diri-

diriguntur, omnia tentantes ad corrupendum iudicium: & expositiones Ciceronis consilii sui iudicibus exhibentur, quasi inter eos traherentur communiter: ubi brevisitas quoque obijciendorum criminum mira arte conficitur. Status, quantum ad crimina cause repetundarum pertinet, conjectura multiplex inest omnibus libris: quantum ad specialem intentionem libri hujus refertur, qualitas negotialis extra scriptum in particula juris est constituta. Inducitur enim postulatio de agendi novo genere: si quidem perire permitti sibi non uti oratione perpetua, sed breviter crimina proponere, & ad singula testes dare. Sunt autem capita orationis hæc: An talis reus, cujus damnatio prosit reipublicæ: an talia ejus consilia ad corrupendum iudicium: an talia & tam manifesta crimina ad patrocinium desperandum: an hujusmodi ab eo & ab ejus suffragatoribus, & dicta & facta ad eludendam accusationem, ut novo genere sit agendum Tullio. Quarum rerum quasi per narrationem facit demonstrationem. Expositio consilii sui, ut cum iudicibus deliberatio, videretur inducta: in qua ostenditur, certandum cum Hortensio astutia, non utendo horis omnibus ad dicendum, ad tollendam, si fieri possit, comprehensationem, per testes crimina comprobando. Facit hoc Cicero, ut hæc res non solum compendio ac brevitate moram temporis tollat, sed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris ostendat. ASCONIUS.

I.

UOD erat optandum maxime, Judices¹, &, quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandum maxime pertinebat; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipublicæ tempore² videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reipublicæ, vobisque periculosa: quæ non modo Romæ, sed & apud exterarum nationum, omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sint, pecuniosum hominem; quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc, in ipso discrimine ordinis³, judiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus & legibus⁴ hanc invidiam fenatus inflammare conentur, reus in iudicium adductus est, C. Verres, homo vita atque factis, omnium jam opinione damnatus; pecuniæ magnitudine, sua ipse, ac prædicatione, absolutus. Huic ego causæ, Judices, cum summa voluntate & expectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiam communi succurrerem. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Romano, satisfacere exteris nationibus possitis; depeculatore ararii⁵,

vexa-

¹ *Judices*] Primum M. Acilium Glabrio- nem prætorum, cui forte quæstio de pecuniis repetundis obvenerat: tum Senatores, qui ei in consilio assuerunt, uti ex iudicium decuria sortitione obveniant, ab accusatore & reo, ut mos erat, rejecti. Adhucant designati M. Metellus prætor, M. Cæsonius ædilis cum Tullio, Q. Manlius, Q. Cornificius, P. Sulpitius tribunos plebis, M. Cereperius, L. Caspianus, Cn. Tremellius, tribuni militares, P. Servilius Ispanicus, vir clarissimus, maximis rebus gestis, Q. Cæstus, is qui Capitolium dedicavit, C. Marcellus qui proconsul in Sicilia fuerat, L. Octavius Balbus, homo juris & officii peritissimus, Q. Titinius. Adhæ est in foro, ad adem Cæstoria. Agi autem cepit Nonis Sextilibus, duravitque ad xix. Kalend. Septembr. *Horoman.*

² *Summo reipublicæ tempore*] Est maxime necessarium, in quo status reipublicæ in discrimen veniebat, seu a quo salus reipublicæ

pendebat. Sic summa existimatio est res, in qua vertitur tota alicujus existimatio. Vide Gronov. ad Livii lib. xxvi. cap. 10. *Gravitas.*

³ *Ordinis*] Cum ordo vester adductus esset in discrimen, manerentne penes cum iudicia, an alio transferrentur. Iste Verr. vii. *Et quo tempore iudicium est? nempe eo, cum populus Romanus aliquid genus hominum, & quoque alium ordinem ad res iudicandas sequitur.* Hotoman.

⁴ *Qui concionibus & legibus*] Concionibus quantum dicitur tribunum plebis, qui venefici reum Oppianicum Cluentio accusatore defendens, victus erat, illo damnato. *Legibus* autem L. Aurelium Cottam prætorum significat, qui legem promulgavit de restituendis judiciis equestris ordini. *Alconius.*

⁵ *Depeculatore ararii*] Sub Carbone consule, cum quæstor esset. Peculator autem, qui furum facit pecuniæ publicæ. *Idem.*

vexatorem Asiæ, atque Pamphylia⁶, prædonem juris urbani⁷, labem atque perniciem provinciæ Siciliae. De quo si vos severe religioseque judicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. Sin istius ingentes divitiarum judiciorum religionem, veritatemque perfringerint: ego hoc tamen assequar, ut iudicium potius reipublicæ, quam aut reus iudicibus, aut accusator reo defuisse videatur.

II. Equidem, ut de me confitear, Judices, cum multa mihi a C. Verre insidiarum terra marique⁸ facta sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque repulerim: nunquam tamen neque tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso iudicio. Neque tantum me expectatio accusationis meæ, concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet, quantum istius insidiarum nefariarum, quas uno tempore mihi, vobis⁹, M. Glabrio prætoris, focis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio¹⁰ facere conatur. Qui ita didicit, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, farripissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse possit. Nihil esse tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum¹¹, quod non expugnari pecunia possit.

Quod si, quam audeat est ad conandum, tam esset obscurus in agendo, fortasse aliqua in re nos aliquando sefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili

Tom. IV.

⁶ *Vexatorem Asiæ atque Pamphylia*] Sub Dolabella, cum legatus ei, & pro quaestore esset, moestus Malleolo. *Idem.*

⁷ *Prædonem juris urbani*] In prætura urbana, quam Siciliensis fecuta est, de qua nunc accusatur. *Idem.*

⁸ *Qua multa mihi a C. Verre terra marique insidiarum*] Aliis significat insidias, quæ vitæ eius factæ sunt, alias, quæ integritati & existimationi. Nam uno tempore nobis, vult intelligi etiam præmia sibi prævaricationis obtentivisse Verrem: sed terra marique, insidias factas sive vitæ significat. *Idem.*

⁹ *Mihi, vobis*] De Gruterius testatus est vobis non reperiri in Pall. & add. primis, sic nec habetur in Francii primo. Et debet

abesse. Allogitur enim iudices, quos statim nominat, ordini, nomini denique senatorio. *Gravus.*

¹⁰ *Ordini, nomini denique senatorio*] Ordini insidiat, ne dignitas iudiciorum ordinem sequatur, deest in corruptione iudicantibus. Nominat, ne senatorium nomen honori sit, sed potius ignominia. Senatorio enim his subauditur, & senatorio ordini, & nomini senatorio. *Alconius.*

¹¹ *Nihil tam munitum*] Alludit ad Philippum dictum, Nullum esse oppidum tam munitum, quod expugnari non possit, unde est illud aure, quibus possit in illud ascendere. Sic enim hic vult ad Atticum scribens testatur. *Hotomanus.*

ejus audacia singularis stulticia conjuncta est. Nam ut apertus in corripendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi iudicii perpicua sua consilia, conatusque omnibus fecit. Semel¹² ait se in vita pertinuisset: tum, cum primum reus a me factus sit¹³. Quod, cum e provincia recens esset; invidiaque & infamia non recentis, sed veteris ac diuturna flagraret, tum ad iudicium corrupendum tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem¹⁴ in Siciliam inquirendi perexiguam postulavisset, invenit iste, qui sibi in Achajam¹⁵ biduo brevioris diem postularet: non ut idem conficeret diligentia & industria sua, quod ego meo labore & vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit. Ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum, privatorumque literas, injuriasque cognoscerem: ut perpicuum civis esse posset, hominem ab isto quaesitum esse, non qui reum suum adduceret¹⁶, sed qui meum tempus obsideret¹⁷.

III. Nunc homo audacissimus atque amentissimus hoc cogitat. Intelligit, me ita paratum atque instructum in iudicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores mul-

¹² Semel ait se in vita pertinuisset] Con- tumaciam Verri praecipuam. Nam semel viciniam est ad peregrinam. Ex eodem sensu est, quod semel in vita rixisse Crassum scribit Lucilius. Unde Virgilius mihi videtur dixisse.

¹³ Tum primum nostris Caeum videre timentem. Afconius.

¹⁴ Tum, cum a me reus factus sit] Quid est reus fieri, nisi apud praetorem lepius interrogari? Cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud praetorem reo, Aio te Siculus spoliaste. Si tacuisset, lis ei examinabatur, ut victo: si negasset, petebatur a magistratu dies inquisitorum ejus criminum, & instruebatur accusatio. Idem.

¹⁵ Dies] Dies facinoroso genere tempus: & ideo diminutive diecula dicitur breve tempus & mora. Dies horarum 12, generis masculini est: unde hodie dicimus, quasi hoc die. Petit autem Tullius 100. & 10. dies: Rupilius, sive Oppius, supplicatus a Verre, 100. & 8. petiit, Idem.

¹⁶ Invenit iste, qui sibi in Achajam] A- lili hunc Rupilius, alii Oppium putant. Sunt, qui Rupilius dicitur accusatorem, Oppium reum. Alii Q. Metellium nepotem accusatorem, Curionem reum. Mortis autem fuerat, ut aegredi dies prior ordinaretur. Itaque, si omni tempore postulato usus esset ad inquisitionem Tullius, futurum erat, ut prior locus ad apendum daretur ei, qui biduo brevioris diem postulaverat. Cuius accusationis interposita de industria mora, cum Verres ad alios consules distulisset. Idem.

¹⁷ Non qui reum suum adduceret] Ad- ducit intelligo non ex Achaja; nam cum Ro- mane reum fecerat: sed in iudicium, ut pau- lo supra. Adhuc est in iudicium C. Ver- res. Horomanius.

¹⁸ Meum tempus obsideret] Id est, ob- sideret, atque impediret, ut ego ante ad agendam causam possem accedere, quam illi centum & octo dies, ab ipso in Achajam postulati, omnes praterissent. Manut.

tos esse testes audaciae suae: videt multos equites Romanos, frequentes praeterea cives atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit. Videt etiam tot graves ab amicissimis civita- tibus legationes cum publicis auctoritatibus¹⁸ ac testimoniis convenisse. Quae cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat; usque eo senatoria iudicia perdit, profligataque¹⁹ esse arbitratur, ut hoc palam dicitur, non sine causa se cupidum pecuniae fuisse, quoniam tantum in pecunia praesidium experitur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ipsum emisse²⁰ iudicii sui, quo caetera facilius emere posset: ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, procellam temporis devitaret.

Quod si non modo in causa²¹, verum in aliquo honesto praesidio²², aut in alicujus eloquentia²³, aut gratia²⁴ spem aliquam collocasset: profecto non haec omnia colligeret, atque aucuparetur: non usque eo despiceret, contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret²⁵: qui, dum hic, quae opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret; & quo animum intendant, facile perspicio. Quamobrem vero se confidat aliquid perficere posse, hoc Glabrio- ne praetore²⁶, & hoc consilio²⁷, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod populus Romanus in rejectione iudicium judicavit²⁸, ea spe istum fuisse praeditum, ut omnem

T 2 ratio-

¹⁸ Cum publicis auctoritatibus] Publicis literis. Afcon.

¹⁹ Perdit, profligataque] Pejor voluit esse profligata, quam perdit. Est enim pe- ditum, quod inveniri non potest; profligatum, quod potest. Idem.

²⁰ Tempus emisse] Id est, dilationem temporis impetrasse. Iudicium autem san- debemus intelligere sibi aptum. Et e con- trario ait, alienum tempus offenderat. Idem.

²¹ Quod si non modo in causa] Per in- nocentiam. Idem.

²² Honesti praesidio] Per compensationem criminum auctoritate dicentis. Idem.

²³ Aut in alicujus eloquentia] Ageret in Hortensium, quem corruptione iudicium, non

eloquentia sua, dicit esse confisum. Idem.

²⁴ Gratia] Amicorum plurimorum, qui- bus defensoribus uretur. Idem.

²⁵ Deligeretur ex senatu, qui reus fieret] Oppius, vel Curio. Idem.

²⁶ Hoc praetore] Glabrio ne scilicet. Af- Hinc patet, Glabrio ne esse gloriama. Re- tineri tamen voluit Gruterus, quod hic, in- quit, haberes nescio quam emphasin.

²⁷ Hoc consilio] Lectissimum ex omni numero senatorum iudicium. Afcon.

²⁸ Quod populus Romanus in rejectione ju- dicium judicavit] Ex his, quos reavit, in- tellectum est, eos iudices habere velle, quos corrumpi posse considerat. Idem.

rationem salutis in pecunia poneret: hoc erepto praefidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur.

IV. Etenim quod est ingenium tantum? quae tanta facultas dicendi & copia, quae istius vitam, tot vitis flagitiosae convictam, jampridem omnium voluntate judicioque damnatam, aliqua ex parte possit defendere? Cujus ut adolescentiae maculas ignominiasque praeteream; quaestura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Gn. Carbonem²⁹ spoliatum a quaestore suo pecunia publica? nudatum & proditum consulem? desertam exercitum? relictam provinciam? fortis necessitudinem, religionemque violatam? cujus legatio³⁰ exitium fuit Asiae totius, & Pamphyliae: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia lana depeculatus est, eum in Gn. Dolabellam scelus suum illud pristinum³¹ renovavit, & instauravit quaestorium: cum eum, cui legatus, & pro quaestore fuisset, & in invidiam suis maleficiis adduxit³², & in ipsis periculis non solum deseruit, sed etiam oppugnavit, ac prodidit³³: cujus praetura urbana, adium sacrum³⁴ fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in iure dicendo, bonorum possessionumque, contra omnium instituta³⁵, addictio, & condonatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima & maxima constituit monumenta & indicia in provincia Sicilia, quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit³⁶, ut ea restitui in antiquum statum nullo

²⁹ Nisi Gn. Carbonem] Carbo, Marianae partisdux, idemque consul, desertus acimili est a quaestore suo Verre, spoliatus pecunia publica, quam quaestor in exercitu de verro sumptierat, eum ad Syllam ille transtulit, proditus partium Marianarum. Idem.

³⁰ Cujus legatio] Legatus per has provincias Dolabella praefectus fuit, & pro quaestore, Malleo mortuo: ejusdemque in iudicio, eum accusaretur, proditus fuit. Idem.

³¹ Scelus factus illud pristinum] Non quia & Gn. Dolabellam deseruit, sicuti Carbonem, sed quia & hunc laesit, contra eum testimonium dicendo. Anonymus.

³² In invidiam suis maleficiis adduxit] Propter sua scelera, inquit, tum fecit invidiosum eum. Afoen.

³³ Oppugnavit, & prodidit] Pegasus prode-

re, quam oppugnare: propterea quod, oppugnare inimici & hostis officium est, prodidit: gravius, cum ad eos, qui amici esse debent, referatur hoc verbum. Idem.

³⁴ Cujus praetura urbana adium sacrum] Quemadmodum hic dicit, sic divisa sunt crimina lujus praeturae urbanae, scilicet iuris dicendi, sacrorumque rectorum. Idem.

³⁵ Contra omnium instituta] Qui praetores urbani hinc se fecerunt, suae autem instituta praetorum in decretis interponendis, distabanturque causis. Idem.

³⁶ Ita vexavit, ac perdidit] Nimirum, vexavit, ingentis calamitatis usum significat. Nam & ipse supra sic ait, Populata, vexata, fraudibus evefa provincia. Virgilius.

Caesars summam intermissione angustiam non habet. Dulchius verasse tace. Idem.

modo possit: vix autem per multos annos, innocentisque praetores aliqua ex parte recreari aliquando posse videatur. Hoc praetore Siculi, neque suas leges, neque nostra senatus-consulta, neque communia jura tenuerunt. Tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi & libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit, aut satietati superfluit.

V. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, judicata est: nulla res tam patria cuiusquam, atque avita fuit, quae non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniae ex aratorum bonis³⁷, novo, nefarioque instituto coactae: focii fidelissimi in hostium numero existimati³⁸: cives Romani servilem in modum cruciati, & necati: homines nocentissimi propter pecunias iudicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti³⁹, indicta causa damnati & ejecti: portus munitissimi, maxima tutissimaque urbes, piratis, praedonibusque patefactae: nauta militumque Siculorum, focii nostri atque amici, fame necati: classes optima atque opportunissima, cum magna ignominia populi Romani amissae & perdita. Idem iste praetor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum⁴⁰, quae illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum⁴¹, quae victores civitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, spoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc solum in status ornamentisque publicis fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religionibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre, atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero & flagitiis⁴², nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor.

Simul

³⁷ Ex aratorum locis] Aratores frumentum decimum dare populo Romano solent. His non una atque altera, sed tribus amplis decimis per mancipia se subornatos, id est, publicanos, qui decumani vocantur, Verres exhaustit. Idem.

³⁸ Focii fidelissimi in hostium numero existimati] Hic locus crimina continet exposita in ea oratione, quae inscribitur de supplicis. Idem.

³⁹ Absentes rei facti] Ut Sthenius, & Heracilius. Idem.

⁴⁰ Partim regum locupletissimorum] Agathoclis, aut Hieronis, Siciliae regum. Idem.

⁴¹ Nostrorum imperatorum] Scipionis, & Marcelli: dedit Marcellus, reddidit ex Africa Scipio. Idem.

⁴² In stupris vero, & flagitiis] De Cloemnis uxore dicit. Idem.

⁴³ Praepositis inanis vultu mobilioribus] Ut Carionis, & Metellorum trium, Hortensii, & Scipionis. Hi enim Verri palam suffragabantur. Idem.

Simul illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus liberos conjugisque suas integras ab istius petulantia conservare non licitum est.

At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quam ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse; sed ea, quæ scit, mecum recognoscere.

Quæ cum ita sint, iste homo amens ac perditus, alia mecum ratione pugnat. Non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujuscquam, non potentia nititur. Simulat his se rebus considerare: sed video, quid agat: (neque enim agit occultissime) proponit inania mihi nobilitatis⁴⁴, hoc est, hominum arrogantium nomina: qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt⁴⁵, quam adjuvant, quod noti sunt. Simulat se eorum præsidio confidere, cum interea aliud quiddam jam diu machinetur⁴⁶.

Quam spem nunc habeat in manibus, & quid moliat, breviter jam, Judices, exponam. Sed prius, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primum e provincia rediit, redemptio est hujus judicii facta⁴⁷ grandi pecunia. Ea mansit in conditione, atque pacto⁴⁷ usque ad

cum

⁴⁴ Nobiles sunt] Nobiles semper ad bonam partem pertinent. Notus autem maxime inclinatur ad malum, quemadmodum in Cæcilianna. *Molitur non solum nobilitate, sed vitium nota.* Anonymus.

⁴⁵ Aliud quiddam diu machinetur] Dilationem accusationis, & corruptionem judicii. *Asconius.*

⁴⁶ Redemptio est hujus judicii facta] Sic quidam accipiunt, quasi hoc dicat Cicero, corrupti sunt isti judices. Non hoc dicit, sed ait artifices quosdam corruptendorum judicium pactos esse cum Verre, & redemisse semel omnem procuratorum judicii corruptendi suo periculo, abolitionisque præstandæ. *Idem.* Translatum a redemptionibus

operis faciendi. Nam qui certo pretio opus aliquod faciendum suo periculo conductum, redemptor dicitur: & qui locat, *conductor.*

Opus vero ipsum, *redemptoris bona.* Et contumeliose ducta similitudo ab operariis & fabricis, qui vulgo suas operas locant, quasi hi quoque artem corruptendorum judiciorum vulgo, mercede propolita, exercerent. *Horonanus.*

⁴⁷ Ea mansit in conditione atque pacto] Hic est sensus, de pacto, inquit, & promissione corruptendorum judicium non est receptum. Sed postquam rejecti sunt judices, displicuit totum negotium redemptoribus, & resillierunt a conditione ac pacto. *Asconius.*

eum finem, dum judices rejecti sunt. Posteaquam rejectio judicium facta est: quod & in sortitione istius spem⁴⁸ fortuna populi Romani, & in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat: renuntiata est tota conditio⁴⁹. Præclare se res habebat. Libelli nominum vestrorum⁵⁰, consiliique hujus, in manibus erant omnium: nulla nota, nullus color, nullæ sordes⁵¹ videbantur his sententiis allini posse: cum iste repente ex alacri atque lero⁵², sic erat humilis atque demissus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. Ecce autem⁵³ re-

pen-

⁴⁸ Quæ & in sortitione istius spem.] Nam judices semper sortiebantur, & sortitione facta non omnes judicabant, sed electio fiebat, & rejectebantur ab utraque parte usque ad certum numerum imparem. Hoc ergo dixit: quod ut ex sorte veri judices venirent, fortuna fecit populi Romani: in rejectione vero ut feveri non rejicerentur, mea industria. Per decurias erat senatus divisus, unam decuriam populus Romanus dabat, ut ex hac judices rejicerentur. Ergo fortuna quidem populi Romani fecit, ut ea decuria daretur a populo Romano, cum paucos habuit malos: mea autem diligentia fecit, ut meliores eligerentur. *Anonymus.*

⁴⁹ Renuntiata est tota conditio] Renuntiatio dicitur recusatio ejus rei, quæ in pactum & promissionem venerat. *Asconius.*

⁵⁰ Libelli nominum vestrorum] Moris erat, celebrata judicium rejectione, & haberi in officio prætoris, & in arca reponi nomina judicium selectorum. Rejectione autem idcirco dicitur, quia, cum multi judices in consilio cum præpore suo iudicaturi essent, qui quisque fuisset in publica causa, vestri gratia recuperandum, ambibus, majestatis, necesse fuerat eos primum de decuria senatoria conscribi, cum senatus iudicaret, deinde in unam sortitione mitti, ut de pluribus necessarius numerus confici posset: tertio, id est post unam, permitti accusatori ac reo, ut ex illo numero rejiciant, quos putaverint sibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. Solent autem ex moribus ac fama judicium illorum, quos aut rejiciebant, aut retinebant, voluntatis corrumptorum facere populus, quis causa sint considerat, quos corruptumque judices vellet. Rejectione celebrata, in eorum locum, qui rejecti fuerant, subfor-

tiebatur prætor alios, quibus ille judicium legitimus numerus compleverat. Prima enim sortitio dicebatur. His perfectis, jurabant in leges judices, ut obstricti religioni judicarent. Cum jurasset omnes prætor ipsum prætorem, nomina eorum libellis, ut supra diximus, continebantur, & ubique habebantur, ne pro selectis judicibus, ut fit in multitudine, aliqui suppositi corruptissime judicarent, itaque ad prætoris tribunal confiderent, ut iudicaturi cum prætore suo. *Idem.*

⁵¹ Nulla nota, nullus color, nullæ sordes] Esti hæc Cicero, quæ contra Hortensium profert, sapissime reparat: tamen, in qua causa, & a quo, & quo modo hæc facta sint, meminimus in Divinatione narrasse. Illud solum tamen animadvertendum, quod allini sordes non tabulis, sed sententiis, figurate dicit. *Idem.*

⁵² Ex alacri, atque lero] Alacris, sive alacer, (utrumque enim dicimus) dicitur is qui intentus est sensibus universis: quod est indicium erecti animi, atque sublimis. Nam e contrario lacer dicitur amputatus a corpore sensuum membris, hoc est auribus, oculis, quæ significatio ad animum sepe transferuntur: ut enim plerumque affectu animo sensibus non utitur erectis, sic alacer dicitur is, cui omnes sensus in loco quoque vegeti sunt & intenti. *Lero* vero, qui vultu indicant adesse animum sincerum sensibus suis. Quæ re cognita, illud quoque intelligitur, aliud esse alacrem, aliud lacerum. Sunt, qui alacrem festinantem, & propterea dicit putant, quasi alis alacrem. *Idem.*

⁵³ Ecce autem] Propterea hoc Hortensius est, in rebus improbitate. Quod cum cura Virgilius & legitur, & transiit, ut, *Ecce autem gemini a Terebo.* *Idem.*

penite, his diebus paucis, comitiis consularibus ⁵⁴ factis, eadem illa vetera consilia ⁵⁵ pecunia majore repetuntur, eademque vestra fama fortunique omnium insidia per eosdem ⁵⁶ homines comparantur. Quae res primo, Judices, pertenui nobis argumento patefacta est: post, aperto suspitionis introitu, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus.

VII. Nam ut Hortensius consul designatus, domum reducebatur e campo, cum maxima frequentia, a multitudine ⁵⁷: fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego ⁵⁸ hominem honoris potius, quam contumeliae causa nominatum volo. Etenim ea dicam, quae ille, si commemorari nolisset, non tanto in conventu, tam aperte, palamque dixisset ⁵⁹. Quae tamen a me pedetentim cauteque dicuntur; ut & amicitiae nostrae, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur.

Vider ad ipsum fornicem Fabianum ⁶⁰ in turba Verrem. Appellat hominem, & ei voce maxima gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquus, necessariusque ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi te hodiernis comitiis esse absolutum*. Quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur. Ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicium potestate, non in comitiis consularibus, positam arbitrabantur: indignum iis, qui altius perspiciebant, & hanc gratulationem ad

⁵⁴ *Comitiis consularibus*] Sont etiam adilitis, & praetoria, & tribunitia comitia. *Idem*.

⁵⁵ *Eadem illa vetera consilia*] Corruptum de iudicij. *Idem*.

⁵⁶ *Per eosdem*] Per supra dictos redemptores conductoresque facinoris istius. *Idem*.

⁵⁷ *A multitudine*] Rectius fortasse, *se multitudine*. *Hotoman*.

⁵⁸ *C. Curio, quae ego*] Queri solet, cur hoc de Hortensio, cur de aliis non dicat, quia nemo solebat precari veniam apud veteres de eorum compellatione nuda, quos

negotium tangeret. Curionem autem patrem dicit. *Afcon*.

⁵⁹ *Tam aperte, palamque dixisset*] *Aperte*, ad verba pertinet non obicura: *palam*, ad praesentium multitudinem, & qualitate frequentis loci. *Idem*.

⁶⁰ *Ad ipsum fornicem Fabianum*] Fornix Fabianus arcus est iuxta regiam, in sacra via, a Fabio censore constructus, qui a deo viris Allobrogibus Allobroca cognominatus est, ibique fama ejus posita propterea est. *Idem*.

ad judicium corrupendum spectare arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, & mecum loquebantur: aperte jam, ac perspicue nulla ⁶¹ esse judicia. Qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, ⁶², omnes publicae privataeque literae Romae sunt, nihilne id valebit? Nihil, invito consule designato. Quid? judices non crimina, non testes, non exitimationem populi Romani sequentur? Non. Omnia in unius potestate ⁶³ ac moderatione vertentur.

VIII. Vere loquar, Judices: vehementer me haec res commovebat. Optimus enim quisque ita loquebatur: Ille quidem tibi eripietur: sed nos non tenebimus judicia ⁶⁴ diutius. Etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis ⁶⁵ iudicij recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam istius hominis perditum ⁶⁶ subita latitia, quam hominis amplissimi ⁶⁷ nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre. Cupiebam animi dolorem vultu tegere, & taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus ⁶⁸, cum praetores designati fortirentur, & M. Metello obtrigisset, ut is de pecuniis repetundis quareret ⁶⁹; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque domum pueros mitteret, qui uxori suae nuntiarent. Sane ne haec quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac forte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex homi-

Tom. IV.

V

nibus

⁶¹ *Aperte jam, ac perspicue nulla*] Non sua persona hoc dicit Tullius, nam esset offensum. *Idem*.

⁶² *Quod tota Sicilia, omnes Siculi, omnes negotiatores*] *Perspicue* est, ut, quidquid subiectum est, intelligatur ejus esse, quod dixit, tota Sicilia. *Idem*.

⁶³ *In unius potestate*] Hortensii scilicet. *Idem*.

⁶⁴ *Non tenebimus judicia*] Finxit senatores dicere, *Non tenebimus judicia*, mollius scilicet, quam si popularesingerent dicentes, *Anferemus a senato iudicia*. *Idem*.

⁶⁵ *Transferendis iudicij*] Ad equites. *Ascon*.

nyn.

⁶⁶ *Istius perditum*] Verres. *Afcon*.

⁶⁷ *Hominis amplissimi*] C. Curionis. *Idem*.

⁶⁸ *Hic dictus praetor*, (Vulgata, *illis diebus dictus*) *etiam praetores designati fortirentur*] Accusatio coepit est Nonis Augusti, & comitia consularia fuerunt vi. Kal. Augusti. Nec multo post sortitio praetorum fuit, celebratis eorumdem comitiis. *Idem*.

⁶⁹ *Et M. Metello obtrigisset, ut is de pecuniis repetundis*] Sorro obvencibat unicuique praetori. Hic ergo M. Metellus amicus Verri successurus Glabroni fuerat. *Idem*.

nibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fisco complures ⁷⁰ cum pecunia Siciliensi, a quodam senatore ⁷¹ ad equitem Romanum ⁷² esse translatos, ex his quasi decem fisco ad senatorem illum relictos esse, comitorium meorum nomine ⁷³: divitores omnium trium ⁷⁴ noctu ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa facere debere ⁷⁵ arbitratur, eadem illa nocte ad me venit. Demonstrat, qua ista oratione usus esset: commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset etiam antea, cum ipse praturam petisset ⁷⁶, & proximis consularibus, pratorisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum quantam vellent pecuniam, si me aedilitate deiecissent. Hic alios negasse audere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia ⁷⁷, ex opti-

70 *Fisco complures*] Sportae, sportulae, sportella, nummum sunt receptacula: & faciei, facculi, faccelli, & crumene, & velleae, & forcae, & manticae, & marsupia. Ita fisci, ficinae, fiscellae, sparteae sunt utensilia ad majorem summae pecuniae captandae. Unde quis major summa est pecuniae publicae, quam privatae, ut pro sensu privato loculos & arcam & facellos dicimus, sic pro publico thesauro zranii dicitur fisco.

71 *A quodam senatore ad equitem Romanum*] Horum nomina quidam inopte quaerunt, quasi certum sit, quod dicitur, & non de industria fingatur a Tulio ad invidiam adversariorum, & sui defensionem, quia cogitur novo modo causam agere hois brevioribus, quam mos est accusatoribus: itaque suspicantur senatorem alii Craesum, alii Hortentium. *Idem.*

72 *Equitem Rom.*] Alii neminem profertur, alii Publicium quendam, temporibus illis in dividenda pecunia populo famulissimum. *Pecunia Siciliensis* est ex Sicilia praedationibus capta. *Idem.*

73 *Comitorium meorum nomine*] Ut ego aedilitate deieceret, quam petebam. Post consularia enim, & pratoria comitia, aedilitia sequebantur. *Comitorium autem meorum nomine* addidit, ut ostenderet, excepta hac pecunia, totam ad corruptionem iudicii destinatam esse. *Idem.*

74 *Divitores omnium trium*] Utrum legi-

gitimos habent omnes tribus divitores suos, quos Plautus magistris curiarum in Aulularia vocat his verbis:

Nam noster, noster qui est magister curiae, Dividit argenti nummos dixit in viros: An divitiores criminis nomen est? sed si hoc esset, non tibi unum ex iis curam esse dixisset. Idem.

75 *Qui se omnia mea causa debere arbitratur*] Locutio pro plena habetur: sed si quatenus, quod integrum est, deest, *facere*, ut sit, *omnia facere*. Et bene omnia procaliter, ut haec proditio secreto actae rei propter amicitiam videatur esse suscepta. *Idem.*

76 *Cum ipse praturam petisset*] Ostendit Verrem non gratis factum fuisse praetorem urbanum, & alterum, Metellum scilicet, praetorem pecunia Verri similiter meruisse praturam. *Idem.*

77 *Q. Verrem, Romilia*] *Q. Verrem* nomen est proprium, *Romilia* nomen est tribus, oblativi casus, ut sit, ex Romilia. Tribus enim urbanae publicae omnes xxv. numerantur: ex quibus aliquam necesse est, cuiusque ordinis fuerit civis Romanus, obtineat. Moris autem fuit, ut cum aliquis civis Romanus ostendendus esset, significaretur aut a praenominis suo, aut a nomine, aut a cognomine, aut a cognatione, aut a tribu in qua censeretur, aut a curia, aut a censu, ut, si erat senator, e quoque Romanus. Sic alibi ait L. Clodium Pulcrum. *Idem.*

ptima ⁷⁸ divitorum disciplina, patris istius discipulum ⁷⁹ atque amicum, qui H-S quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur, & fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. Quae cum ita essent, sane benevolo animo me, ut magnopere caverem, praenonebat.

IX. Sollicitabar rebus maximis uno, atque eo perexiguo tempore. Urgebant comitia ⁸⁰: & in his ipsis oppugnabar grandis pecunia. Instabat iudicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quae ad iudicium pertinebant, libere ⁸¹, comitorium metu deterrebar: petitioni toto animo fervire propter iudicium, non licebat. Minari denique divisoribus ratio non erat ⁸², propterea quod eos intelligere videbam, me hoc iudicio districtum atque obligatum ⁸³ futurum.

Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse, qui, quamobrem accesserentur ⁸⁴, cum intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut caeterorum hoc anno ⁸⁵ comitorium dominum esse arbitratur, haberi coepit sunt. Cursum iste homo potens, cum filio blando & gratioso ⁸⁶, circum tribus: paternos

V 2

78 *Ex optima*] Ironia est. *Idem.*

79 *Patris istius discipulum*] Tancquam divisorum magistri. *Idem.*

80 *Urgebant comitia*] Instabat iudicium:

81 *Libere*] Vel occupatione in petendo honore: vel quia accusatio libertatem & minas exigat, petito blandimenta & preces. *Idem.*

82 *Minari denique divisoribus, ratio non erat*] Cur enim minare, inquit, corruptoribus, vel divisoribus, quos accusatione Verri impeditus accusare non possem, id ipsi quoque illi callidi homines intelligerent? *Idem.*

83 *Districtum, atque obligatum*] Districtum potest & sine vinculis in diversam manu dependentium ferri: obligatus etiam molis vinculo-rum in loco intelligitur. Plus est ergo obligatum esse, quam districtum. *Idem.*

84 *Qui, quamobrem accesserentur*] Bene interpretatus haec ad causam non veniendi: Nam sine hac ad delinquentem Consulium Siculos

non venisse, contumacia videretur. Sane & hic, & in primo capite Verriarum animal-vertitur insequens locutio, similisque sollicitudini: si quidem, non venisse, legeris: nam si, non venissent, legeris, error non erit. *Idem.* Recte Alconius ostendit, si non venisse legatur, sollicitudinem similem de inconstituentem esse locutionem. Sed sic Claronem scripsisse, ut libri habent, vix mihi persuasissimum. Si enim tollas, quod irreperit, nullum *causam* hic quantum ostendit. Scripsit Cicero, ut vidit J. Fr. Gronovius in Observationibus; Siculos sane in eo liberos fuisse, quamobrem accesserentur cum intelligerent, non venisse. Fuit inverteata menda, quae Alconio tempestate iam hunc locum inquinaverat. *Gronovius.*

85 *Caeterorum hoc anno*] Criminose, ut supra diximus in Hortensio, Metellioque. *As-*

86 *Cum filio blando, & gratioso*] Foenicis, ac maxime meretricibus blanditiis conveniunt: gratia vero quae potest in adolescentibus esse sine infamia? gratiam enim amicorum copiam modo dicit. *Idem.*

nos amicos, hoc est, divisores, appellare ⁸⁷ omnes, & convenire ⁸⁸. Quod cum esset intellectum & animadversum ⁸⁹: fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiarum ⁹⁰ me de fide deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniis de honore dejiceret.

Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo cepti multo magis vacuo ac soluto, nihil aliud, nisi de judicio, agere & cogitare. Reperio, Judices, hac ab istis consilia inita & constituta, ut, quaecunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum praetorem causa diceretur. In eo esse hac commoda: primum M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum ⁹¹, qui quam isti sit amicus, attendite. Dedit enim prerogativam suae voluntatis ejusmodi ⁹², ut isti pro prerogativa eam reddidisse videatur.

An me taciturnum ⁹³ tantis de rebus existimavistis? & in tanto republicae, existimationisque meae periculo, cuiquam consilium potius, quam officio & dignitati meae? Accessit alter consul

⁸⁷ Appellare] Quasi familiares. Idem.
⁸⁸ Me convenire] Quasi de promissionum debito. Idem.

⁸⁹ Intellectum & animadversum] Intellectus aliquid argumentis animadversum tantibus praesenti animo utentibus a plerumque enim animadversum rem aliquam oculis, aut quovis sensu corporis sive animi intentione: ergo plus est animadversum, quam intellectum. An ab aliis intellectum, ab aliis animadversum, intelligi possit? quod si est, curus plus erit quam intelligere, animadvertere. Idem.

⁹⁰ Ut quis dicitur] Magna emphasi divitiarum dixit, & significat breviter, etiam si libi praemia praevocacionis oblata, sed frustra. Idem.

⁹¹ Sed etiam Q. Metellum] Sabaudi, consulem; & ne error sit in nominibus, tenere vos oportet, tres Metellos esse, unum consulem cum Hortensio, alterum in urbe questorem de pecuniis repetundis, tertium Siciliam praetorem. Idem.

⁹² Dedit enim prerogativam suae voluntatis ejusmodi] Dialoga dicitur figura, cum

ambiguum dictum duas res significat. Nam prerogativa, praeter (unum propter) iustum inaequum beneficium, aut dictum, aut factum aliquid significat liberalius ab eo, qui nobis bene facturus est; & rursus prerogativa sunt tribus, quae prima suffragium ferunt ante iure vocatis. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, hinc omnino de istis candidatis comitia fieri: quorum tribus prima prerogativa dicebantur, quod primo rogarentur, quos vellent consules fieri: secunda, iure vocatae, quod in iis, sequente populo, ut sepe contigit, prerogativarum voluntatem, iure omnia completerentur. Hoc ipse dicit Cicero, Metellum vocando ad se Siculos, & eos minus deterrendo ab accusatione Verriis, prope omne beneficium corruptarum a se tribuendum Verri pecunia perfoluisse. Vult enim: illum Verri pecunia consulem factum intelligi. Idem.

⁹³ An me taciturnum] Est hic epitherapeutis: ubi non emendatio dicti atrocissimi, sed confirmatio ponitur recte dixisse, causa subiecta cum quadam acrimonia. Idem.

consul designatus Siculos ⁹⁴: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset praetor in Sicilia. Cum iis ita loquitur: Se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quaesitum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum ⁹⁵.

X. Quid est, quae, Metelle, iudicium corrumpere, si hoc non est? Testes, praeterea Siculos, timidos homines & afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum praetorum potestate? Quid faceres pro homine innocente & propinquo, cum propter hominem perditissimum atque alienissimum de officio ac dignitate decedis: & committis, ut, quod ille dicitur, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere aebant, te non fato, ut caeteros ex vestra familia ⁹⁶, sed opera sua, consulem factum. Duo igitur consules ⁹⁷ & quaesitor ⁹⁸ erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quaerendo nimium diligentem ⁹⁹, nimium servientem populi existimationi, M. Glabionem. Accedet nobis etiam illud: iudex est M. Caesonius ¹⁰⁰, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus & cognitus: quem minime expedit esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum iudex in Juniano consilio

fuit-

⁹⁴ Accessit alter consul designatus Siculos] Haec est prerogativa, quam Metellus Verri pro prerogativa reddidit: nam huius rei fuerat dilata narratio. Idem.

⁹⁵ Provisum] Quomodo, si comitorum fore atque fortuna est? Sed vult totum pecunia Siciliensi, hoc est corruptis a Verre tribuibus, esse confectum. Idem.

⁹⁶ Te non fato, ut caeteros ex vestra familia] Dicitur facere & conculiose in Metellos. Antiquum Navius est, Fano Metelli Romae fuit consul: cui tunc Metellus consul tratus versus responderat fenario hypercatala, qui & Saturnius dicitur: Dehinc malum Metelli Navius poeta: de qua parodia subtiliter Cicero dicit, te non fato, ut caeteros ex vestra familia. Idem.

⁹⁷ Duo igitur consules] Q. Hortensius, Q. Metellus. Idem.

⁹⁸ Quaesitor] Praetor de pecuniis repetun-

dis quaestionem exercens: nam proprie quaesitores dicuntur criminalium quaestionum, ut Virgilius, Quaesitor Minus urinas novet. Idem.

⁹⁹ Diligentem] M. Metellus. Idem.

¹⁰⁰ Nimitium diligentem] Haec est artificiosa laudatio iudicis sine suspicione assertionis, & tamen efficax ad benevolentiam: qui autem diligenter viruperare non poterat, pro crimine addidit nimitium. Terent. Ne quis nimis. Idem.

¹⁰⁰ M. Caesonius] Designatus aedilis cum Tullio, & ideo non iudicaturus, quia & aedilis & iudicis partes sustinere non poterat eo tempore. Ut autem sagacem integritatem eius ostenderet, non dicit, Quod accusantur, sed conemur corrumpere, & non aperta & plana corruptione, sed aliqua, id est, vel exigua. Idem.

¹ Juniano consilio] Junius quaesitor fuit in Cluen-

fuisse, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium protulit. Hunc judicem ex Kal. Januar. non habebimus². Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, iudex tristis & integer, magistratum inerat necesse est Nonis Decembr.³ M. Crepereius ex acerrima illa equestri familia⁴ & disciplina: L. Cassius ex familia tum ad ceteras res⁵, tum ad iudicandum severissima: Cn. Tremellius, homo summa religione & diligentia: tres hi, homines veteres⁶, tribuni militares⁷ sunt designati. Ex Kal. Januar. non iudicabunt. Subfortiorum etiam⁸ in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi questioni praefuturus est. Ita secundum Kalend. Januar. & pratore, & prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, magnam-

Cluentii causa Verre praetore, in qua cum Oppianicus damnatus esset, defensor Oppianici tribunus plebis Quintus, rem in iudicium adduxit, cum diceret pecuniam in iudicio fuisse versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, qui damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit. Hic ergo Caesonius, damnatis aliis iudicibus, non modo innocens pronuntiatus est, sed etiam ex iis fuit, qui illis crimini Scilenti, & Balbi, & Guitii, & Ciceroni iudicium detulerunt, cum Verres quoque turbatus sublevis iudices esse diceret, & interpellatos libellos fortioris iudicium, quos libellos ipse obliquaverat. Idem.

2 Hunc iudicem ex Kal. Jan. non habebimus] Locum animadvertione dignus: ex quo illud intelligitur quod saepe dixi, non licuisse & magistratus & iudicis partes uno tempore sustinere. Etiam illud: multa in orationibus dicere Ciceronem ad tempus, non ad veritatem. Nam & Caesonium hoc loco & Cornificium paulo infra spectatos & integros appellat: cum in prima epist. ad Atticum utrumque ut consulatu, quem petebant, indignissimum, acriter perstringat. Horatiana.

3 Magistratum inerat necesse est Nonis Decembrius] Eo die tribunus plebis futurus assignatur.

4 Ex acerrima equestri illa familia] Novum modis huiusmodi ab ignobilitate quaeritur, more suo laudans equites Romanos, & maxime quia, cum diceret iudicem, sine infamia se gesserunt. Idem.

5 Cassius tum ad ceteras res] Inde sunt leges Cuius tabellaris de suffragiis libere ferendis non voce, sed tabula: ille ipse Cassius, qui cognoscendis criminalibus causis in primis quaerendum esse dicebat, Cui bene. Idem.

6 Homines veteres] Graves, & severi; & vide figurate singulis additam laudem ex ore adversarii, veluti ostenditis, cur sibi isti omnes displiceant. Idem.

7 Tribuni militares] Tribunorum militarium duo sunt genera: primum eorum, qui consuli dicuntur, hi in exercitu creati solent: alii sunt comitatus, qui Romae comitis designantur.

8 Subfortiorum etiam] Mire ostendit securitatem rei, tanquam ipse sit omnia facturus. Idem. Non subfortiorum consules, sed praetoribus, una cum iudice questionis. Itaque haec dicuntur ex persona Metelli, non ut consulis, sed ut amici Verri, ad quem omnem Siculis tollendam: quasi omnia in eorum manu sint. Subfortio vero in eorum seibat locum, qui vel ob rejectionem, vel aliam ob causam, ut quia magistratus essent, in consilio interesse non poterant. Graviss.

magnamque iudicii expectationem ad nostrum arbitrium libidinemque eludemus.

Nona sunt hodie Sextiles⁹. Hora nona convenire coepistis. Hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos¹⁰, quos Cn. Pompejus facturus est. Hi ludi dies quindecim auferent. Deinde continuo Romani consequentur¹¹. Ita prope XL. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quae a nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos¹², & dicendo¹³, & excusando¹⁴, facile ad ludos Victoriarum¹⁵. Cum his plebejos esse conjunctos: secundum quos aut nulli¹⁶, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata accusatione, rem integram ad M. Metellum praetorem esse venturam. Quem ego hominem¹⁷, si ejus fidei diffusus essem, iudicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo iudice, quam praetore, hanc rem transigi malim: & jurato suam¹⁸, quam injurato aliorum tabellas committere.

XI. Nunc ego, Judices, jam vos consulo, quid mihi facien-

9 Nona Sextiles] Sextiles, Augusti; Quintiles, Julia: nonium enim nomina de Imperatoribus sumptant: propter quam mutationem nominum Virgilius ait,

Et incipient Magni procedere menses.

Hac tota argumentatione significat Cicero his accusare se non posse, si accusandi consuetudinem serpare voluerit, non servare beatitatem. Idem.

10 Ludos votivos] Hos Pompejus volebat, si Sertorium superasset. Idem.

11 Deinde continuo Romani consequentur] Romani ludi sub regibus instituti sunt, magnique appellati, quod magnis impensis dati sunt: tunc enim primum ludis impensa sunt ducenta milia nummum. Alii ideo magnos ludos dictos putant, quod Conso, consiliorum sacerdotum deo, id est, Neptuno laricum regi & rerum conditorum, & diis magnis, id est, laribus urbis Romae, dati sunt: quibus ajunt raptas Sabinas esse, ut videatur propter hoc dicere Virgilius, Magnis Circensibus astitit. Nam & Magni, & Circenses iidem sunt. Idem.

12 Ducturos se dicuntur] Dilaturos, moram facturos. Idem.

13 Dicendo] Longa oratione. Idem.

14 Excusando] Cur interdum non iudicem, admittebantur enim excusationes multae etiam pro reo, aut occupationis alicujus, aut male valerudinis. Idem.

15 Ad ludos Victoriarum] Hos Sylla instituit bello civili victor. Idem.

16 Secundum quos] Plebejos ludos, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerant, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. Idem.

17 Quem ego hominem] M. Metellum scilicet: in cuius locum subfortiorum iudicem, ex persona Verri supra dixerat: qui praetor futurus sit ex Kal. Jan. qui nunc in iudicium numero est. Idem.

18 Metellum, & jurato suam] Cum iudex sit Metellus, tabellam iudicariam juratus accipiet: cum praetor fuerit, & non jurabit, quia non est moris, & in potestate habebit tabellas omnium iudicium. Idem.

Et jurato suam] Neque enim qui iudex questionis erat, jurabat, quippe qui sententiam ipse non ferret, sed eorum, qui ipsi in consilio assidebant, tanquam modo pronuntiaret. Jurabat autem urbis praetor, qui iudices legebat de questione sententiam laturos, ut apparet ex orat. pro Cluent. Hor.

ciendum putetis. Id enim consilii mihi profecto taciti dabitur¹⁹, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore²⁰, mei laboris, industria, diligentiaque capiam fructum: & ex accusatione perficiam, ut nemo²¹ unquam post hominum memoriam paritior, vigilantior, compositior ad iudicium venisse videatur. Sed in hac laude industria mea, reus ne elabatur, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum. Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus²², nunc hominem tabulis, testibus, privatis publicisque literis, auctoritatibusque²³ accusemus. Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem: ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus, operam consumerem. Nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore & causa²⁴, malitiose; necesse est istiusmodi rationi aliquo consilio obistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos²⁵ mihi respondere incipias: mea, ut ante primos ludos comprehendinem²⁶. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astuta²⁷: meum hoc consilium, necessarium.

XII. Verum illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, huiusmodi est. Ego, cum hanc causam Scicorum rogatu recepissem, idque mihi amplum & præclarum existimarem, eos velle meæ fidei diligentiaque periculum facere, qui

¹⁹ Id enim consilii mihi profecto taciti dabitur] Sermo in iudicio ista non decet iudicium gravitatem: ideo, taciti, dicitur: sic agit autem, ut ostendat se non debere horis legitimis abuti ad hanc accusandam Verrem, cum possit pro una actione testimonium uti tantum. *Alcon.*

²⁰ Meo legitimo tempore] Viginti diebus; hi enim dabatur ad accusandum legitimum, totidemque defensori ad respondendum. *Alcon. Verr. 3. Hostonan.*

²¹ Perficiam ut nemo] Nunc illud est quod postea dicit: Et ne aiter quam ego velim mecum laudet ingenium. *Alcon.*

²² In alia tempora reservemus] In secundam actionem. *Idem.*

²³ Auctoritatibus] Confirmationibus eloquentiæ scilicet. *Idem.*

²⁴ Ex istius tempore, & causa] Sensus est: non ingenui tui est, quod contra me malitiose existis: sed hoc ita expetit tempus huius, hoc est periculum Verri, & mala causa, quam suscipi. *Idem.*

²⁵ Secundum binos ludos] Post binos ludos, votivos, ac Romanos. *Idem.*

²⁶ Ante primos ludos comprehendimus] Id est, me & te dixisse propositam. *Idem.*

²⁷ Astuta] Urbana: etenim urbes seu dicitur. *Terent. An in astu venis? Idem.*

qui innocentia abstinentiaque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in republicam voluntatem populus Romanus percipere posset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria, conatuque meo videbatur, istum a me in iudicium jam omnium iudicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, & ea cupiditas²⁸, qua per hosce annos in quibusdam iudiciis²⁹ usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam hæc te omnis dominatio, regnumque iudiciorum tantopere delectat: & sunt homines, quos libidinis infamiaque suæ neque pudeat, neque tædeat; qui, quasi de industria, in odium offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse; magnum fortasse onus, & mihi periculosum; veruntamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, industriaque meæ contenderem.

Quoniam totus ordo, paucorum improbitate & audacia premitur, & urgetur infamia iudiciorum: profiteor huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduam³⁰, acerbam adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi depono, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco³¹, ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. secum agere de republica, ac de hominibus improbis voluit. Hoc munus adilitatis³² mea populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. Moneo, prædico, ante denuntio: qui aut deponere³³, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrupendi iudicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus animoque ab hoc scelere nefario.

XIII. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio & Tom. IV. X pote-

²⁸ Cupiditas] Corruptionem iudicium significat. *Idem.*

²⁹ In quibusdam iudiciis] Terentii Varronis: ubi discoloribus cereis usus est, & ubi ut supra diximus, eluit nobiles quæris. *Idem.*

³⁰ Assiduam] Molestem, aditum. *Idem.*

³¹ Ex eo loco] De rostris scilicet. *Idem.*

³² Hoc munus adilitatis] Alludit ad ambiguitatem munitis, & Verri nomen bestie

præferentis. *Idem.*

³³ Qui aut deponere, &c.] Deponitur in forensi: accipitur ab eo, qui corripitur: recipitur, id est, promittitur ab eo, qui pro iudicario sponset: pollicetur, qui apud se dicit aut præmitur, aut sementia potestatem esse: si quisque sunt, apud quos pecunia deponitur: interpretet, per quos induitur pæ-

ratio. *Idem.*

potestate: ego autem ædilis, hoc est, paulo amplius³⁴ quam privatus. Tamen hæc hujusmodi res est, quam me æstum esse polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipse consul in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ inter decem annos³⁵, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognosceret ex me populus Romanus, quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta³⁶ continuos, nullo iudice equite Romano³⁷ judicante, ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit: Quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi Romani in unumquemque nostrum potestate³⁸, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies³⁹

præ-

34 *Paulo amplius, quam privatus*.] Nam ædilitas primus est magistratus curialis, siquæ ad honoris amplioris gradum primus ascensus erat, & ex minoribus erat magistratibus, id est, ex iis qui minoribus auspiciis creabantur: fellam tamen curiam, & iudicia, & antiquiorem in senatu frequentiam dicendis locum habebant. Privatus autem a Latinis est qui cum imperio est, opponitur, quasi in publico, & jam in re publica, non privata versanti, *Horat.*

35 *Inter decem annos*.] Recte dixit: hoc enim tempus, quo senatus iudicat, videtur Sylla ab ordine equitum transferente iudicia. *Aleo.*

36 *Annos prope quinquaginta*.] Tanto enim fere tempore equester ordo iudicavit lege Sempronii. *Idem.*

37 *Nullo iudice equite Romano, &c.*] Romanus iuris libris legit de coniectura Joannis Luciani, casu recto, *nulla, &c.* fens egregio. *Græver.* Vellens explicare hæc verba, qui ea remota sentent. Explicavit quidem Paulus Manutius, *synonymis, nullo equite Romano.* Sed non dura tantum hæc locutio est, sed celo Latino in hac notione inaudita. Attentius hunc locum insipienti plane hæc verba violentur supposita, & nescio unde irrepsisse. Iudicia enim est Cicero *propeletia.* Cum *equester ordo iudicaret* annos prope quinquaginta, *nullo iudice equite Romano iudicante, ne tenuissima.* Quid

est *iudice equite Romano iudicante*, quam quod præcedentibus verbis dixit, *cum equester ordo iudicaret*? Nam *iudice equite Romano iudicante* est, cum iudicaret equester ordo. Illa repetitio hic inanis est plane & inepta. Ne dicam & hoc durum esse *iudice iudicante.* Mihi igitur hæc verba *iudice equite Romano iudicante*, videntur esse interpretatio illorum, *cum equester ordo iudicaret*, & ex margine insulsa esse male a mala manu. Si illa deleveris, nihil scabi supererit. Sin quis pertendar esse illa retinenda, quia in vetustis libris habentur, scribendum est sane cum Lucanio, probante Hotomano & Græverio *nulla*, sed *pro equite Romano iudicante* legendum potius *equite res iudicant.* Nam *litera R* sepe significat *res*, æque ut *Romanus*, ut docuit Valerius Probus de notis Romanorum cap. 17. Hæc locutione *res iudicant* legitur in illa oratione usus est Cicero. Sed propter causas, quas paulo ante attuli, nullus dubito hæc verba tanquam spuria esse iudicanda. Ciceronis autem manus esse, *Quamobrem, cum equester ordo iudicaret, annos prope quinquaginta continuos, nulla, ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit.* Græverius.

38 *Sublata populi Romani potestate*] Scilicet sublata provocacione ad populum, hoc est, ad tribunos plebis. *Aleo.*

39 *Q. Calidius damnatus dixerit, minoris H-S tricies*.]

pratorium hominem honeste non posse damari: quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. Hortensio prætoris de pecuniis repetundis⁴⁰, his æstimata sit⁴¹ eo nomine, quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset: quod in C. Herennio, quod in C. Popilio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt⁴²: quod in M. Attilio, qui de maiestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse: quod inventi sunt senatores, qui C. Verre prætor urbano⁴³ fortiente, exirent in eum reum, quem⁴⁴ incognita causa condemnarent, ⁴⁵: quod inventus est senator⁴⁶, qui cum iudex esset, in eodem iudicio, & ab reo pecuniam acciperet, quam iudicibus divideret, & ab accusatore, ut reum damnaret.

X 2

Jam

scholium videri honeste, &c.] Q. Calidius, M. Calidii oratoris pater, ex prætura Hispaniensi accusatus a Gallio, pro quo postea Cicero dixit, atque damnatus, cum seniliter iudicibus pecuniam contra se datam, in eos iudices, qui parvo pretio corrupti se damnaverant, exclamavit: Vel idoneam, inquit, mercedem pro meo capite pacifici debuiſſis: hoc saltem honestatis esse in vobis, ut hominem prætorium non villi pretio venissetis & *honeste*, ironice dictum est. *Idem.*

40 *Q. Hortensio prætoris, de pecuniis repetundis*.] Ordo est, P. Septimio damnato de pecuniis repetundis, prætoris Q. Hortensio. Hæc enim Q. Hortensio prætori fors obtigit, ut de repetundis pecuniis quaereret: sicuti constat ex libro de clar. Orat. Sed cur nominatim Q. Hortensio prætoris? An criminose hoc dictum est in Hortensium, ut Alconius interpretatur? Mihi quidem minime videtur, præsertim cum damnatum dicat Sulpitium. An igitur ut rem nemini dubiam, sed manifestam, & vel ipsius adversarii oculis testam populatorem se ostendat? opinor, hæc potius causa est. *Horat.*

41 *Lit æstimata sit*.] Hoc est pecunia, de qua lit fuit, & propter quam condemnatus est, in summam redacta, quæ de ejus rebus exigeretur. Hæc res enim consequentur damnationem: altera, redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo val simpli, vel duplici, vel quadrupli ratio ducebatur: altera, exilium. *Aleo.*

42 *Qui ambo peculatus damnati sunt*.] Quid hoc, inquit quispiam, ad iudicium corruptum pertinet? Respondendum, iuris æstimationem fieri non solum ex titulo propositi criminis, sed etiam ex aliis probationibus, quæ ex ante actis rebus apud iudices consistunt. Hi, peculatus crimine proposito, etiam quas iudicando pecunias ceperant, reddiderunt. Similiter absolvitur etiam illud, quod supra de pecuniis repetundis positum est. *Idem.*

43 *Qui C. Verre prætor urbano fortiente*.] Sic hoc criminose dicit, quemadmodum supra, Hortensio prætoris: & totum hoc inquis invidiose, quam vere, dicitur: nam ipse Verres pro testimonio dixit, in Juliano iudicio adulteratas fuisse tabellas suas, in quibus suppositi iudices essent ad sententiam corruptam ferendam. *Idem.*

44 *Exirent in eum reum*.] Non ex urna, ut lit, *Eorum notius ex ura duceretur*: sicuti nonnulli existimant. Non enim ex urna notam Falcatæ exierat: sed *reum* simpliciter accipio, quasi si quam sit, adducit ad illud iudicium, & reatoris affertent. *Horat.*

45 *Quom iudicanda causa condemnaretur*.] Cuius causam ante non affertent. Significat autem C. Ffidalcianum Ffidalcium, qui ad compendiam Opplancii damnationem alterebatur esse suppositus. *Aleo.*

46 *Quod inventus est senator*.] Stalenum dicit ab utraque parte fuisse corruptum: quod adversus eum recitatum postea, in Clæstiana oratione vix purgat, ubi dicit a solo Opplancio fessertum DCXL. Cajo Ello Staleno iudici data pro numero iudicium, qui corruptum esse. *Idem.*

corruptum pertinet? Respondendum, iuris æstimationem fieri non solum ex titulo propositi criminis, sed etiam ex aliis probationibus, quæ ex ante actis rebus apud iudices consistunt. Hi, peculatus crimine proposito, etiam quas iudicando pecunias ceperant, reddiderunt. Similiter absolvitur etiam illud, quod supra de pecuniis repetundis positum est. *Idem.*

43 *Qui C. Verre prætor urbano fortiente*.] Sic hoc criminose dicit, quemadmodum supra, Hortensio prætoris: & totum hoc inquis invidiose, quam vere, dicitur: nam ipse Verres pro testimonio dixit, in Juliano iudicio adulteratas fuisse tabellas suas, in quibus suppositi iudices essent ad sententiam corruptam ferendam. *Idem.*

44 *Exirent in eum reum*.] Non ex urna, ut lit, *Eorum notius ex ura duceretur*: sicuti nonnulli existimant. Non enim ex urna notam Falcatæ exierat: sed *reum* simpliciter accipio, quasi si quam sit, adducit ad illud iudicium, & reatoris affertent. *Horat.*

45 *Quom iudicanda causa condemnaretur*.] Cuius causam ante non affertent. Significat autem C. Ffidalcianum Ffidalcium, qui ad compendiam Opplancii damnationem alterebatur esse suppositus. *Aleo.*

46 *Quod inventus est senator*.] Stalenum dicit ab utraque parte fuisse corruptum: quod adversus eum recitatum postea, in Clæstiana oratione vix purgat, ubi dicit a solo Opplancio fessertum DCXL. Cajo Ello Staleno iudici data pro numero iudicium, qui corruptum esse. *Idem.*

Jam vero quomodo illam labe[m], ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis⁴⁷ juratorum hominum⁴⁸ sententiæ notarentur? Hæc omnia me diligenter, severeque acturum esse polliceor.

XIV. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in hoc ipso iudicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum, atque commissum? cum præferim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, saepe dixisse, *Se habere hominem potentem*⁴⁹, *cujus fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam querere, sed ita triennium illud præture Siciliensis distributum habere, ut secum præclare agi diceret, si unius anni questum in rem suam converteret; alterum patronis & defensoribus suis traderet; tertium illum uberrimum questuosissimumque annum totum iudiciis reservaret.* Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrimonem⁵⁰ nuper cum in rejiciendis iudiciis commemorassem, intellexi vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes externæ legatos ad populum Romanum mitterent, ut lex de pecuniis repetundis iudiciumque tolleretur. Si enim iudicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbitrarentur. Nunc, quod ejusmodi iudicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætoribus, iudicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissima victoria non posse.

O commemoranda iudicia, præclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi Romani iudicia de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ a majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste unquam de se bonam spem habuit.

⁴⁷ *Ue discoloribus signis*] Jam supra dictum est. Signa autem alii ceratas diverso colore tabulis, alii ab iudicibus appositas tabulis ceras diversi coloris ajunt, ut hoc signum esset ad voluntatem rei sententiæ scriptæ. *Idem.*

⁴⁸ *Juratores hominum*] Iudicium scilicet,

qui in leges ante, quam judicarent, jurare consueverant. *Idem.*

⁴⁹ *Se habere hominem potentem*] Hortensium vult intelligi, scilicet enim hoc nimis valere ad minuendam ejus auctoritatem. *Idem.*

⁵⁰ *Apud M. Glabrimonem*] Prætozem præteritis anni, quique præfuit huic iudicio. *Idem.*

buisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur.

XV. Cui loco, per deos immortales, Judices, consulite, ac providete. Moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse iudicia. Itaque a populo Romano contemnuntur, despiciuntur: gravi, diuturna que jam flagramo contemnuntur, Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus⁵¹ tribuniciam potestatem tanto studio requisivit: quam cum poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera iudicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissimum fugit, qui, Cn. Pompejo⁵², viro fortissimo & clarissimo, de tribunicia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: *Patres conscriptos iudicia male & flagitiose rueri: quod si in rebus iudicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturus.* Ipse denique Cn. Pompejus, cum primum concionem ad urbem consul designatus⁵³ habuit; ubi (id quod maxime expectari videbatur) ostendit, se tribuniciam potestatem restitutum, factus est in eo strepitus, & grata concionis admurmuratio.

Idem

⁵¹ *Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus*] Per annos continuos tres populus Romanus illo tempore tribuniciam potestatem flagitabat: hoc Cicero utitur ad invidiam iudiciorum & infamiam, senatu judicante. *Idem.*

⁵² *Qui Cn. Pompejo*] In invidia tunc Pompejus fuit, quod Consul redderet populo tribuniciam potestatem: sed totum Tullius ad sui temporis commolium refert, ut etiam Catuli sententiam ita senatu demonstrat. *Idem.*

⁵³ *Cum primum concionem ad urbem consul designatus*] Ad urbem, in urbe & sic dici solet de iis, qui cum potestate provinciali, aut nuper e provincia revertissent, aut

non dum in provinciam profecti essent. Pompejus autem pro consule de Hispania, Senatorio victo, nuper venerat, & statim habuerat concionem de restituenda tribunicia potestate, Palicano tribuno plebis. *Idem.*

Ad urbem, in urbe inquit, Africanus. Quod quemadmodum intelligi debeat, conjectura assequi non possum. Nemini autem qui cum imperio provinciali esset, nisi aut triumpharet, aut imperium deponeret, urbem introire licebat. De mihi obscurior Africanus sententia videtur, nisi forte urbis verbum late accipitur etiam pro continentibus edificis, ut Romæ esse dicerentur etiam qui ad urbem erant, quamvis in urbe non essent. *Idem.*

focerum fuisse ⁷⁰. Quare si Glabronis patris vim & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si avi Scævola prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tua atque horum famæ comparantur: si foci Scauri constantiam ⁷¹, ut ne quis te de vera & certa possit sententia demovere: Intellegit populus Romanus, integerrimo atque honestissimo prætoris, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis ⁷², quam ad rationem salutis ⁷³.

XVIII. Mihi certum est non committere, ut in hac causa prætor nobis, consiliumque mutetur. Non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consulum ⁷⁴ non moverunt, cum eos novo exemplo universos accesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea foci atque amici populi Romani, nunc servi ac supplices, non modo jus suum fortunæque omnes eorum imperio amittant, verum etiam deplorandi juris sui potestatem non habeant. Non sinam profecto, causa a me petorata, quadraginta diebus interpositis ⁷⁵, tum nobis denique respondeant, cum accusatio nostra in oblivione diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum res judicetur, cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit ⁷⁶: quæ convenit uno tempore undique, comitorum, judiciorum, censendique causa. Hujus iudicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, vestrum ⁷⁷: laborem, sollicitudinemque, nostram: scientiam quid agatur, memo-

⁷⁰ *Gravissimum facerem fuisse*] Scaurum significat. *Idem.*

⁷¹ *Scauri constantiam*] Inde subjicit quid sit constantia. Et animadvertendum, hanc esse artificiosam laudationem iudicium ad benevolentiam, quæ tamen ab assentationis suspitione remota est. *Idem.*

⁷² *Ad suspicionem criminis*] Quod multum rapuit. *Idem.*

⁷³ *Ad rationem salutis*] Ut corruptis iudiciis reus referretur. *Idem.*

⁷⁴ *Servi designatorum consulum*] Mentionem facit illius rei, quam de Metello supra monuit orator, quod Siculos domini arceffitos iam ante contulerit. *Idem.*

⁷⁵ *Quadraginta diebus interpositis*] Iis,

qui sunt per hinc ludos, votivos atque Romanos: quos alii vini consecuti erant, Victoria, atque plebei. *Idem.*

⁷⁶ *Cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit*] Frequentiam dicit plebis rusticæ, cui voluit iudicari causa potam esse interestatem suam. Conveniens autem ex municipis consuetudine modi multitudo, aut propter commissa sustinatorum causa, aut laborum sociorum, Romanorum, Victoria, plebeiorum, aut ut conferretur apud censors Gallium, & Lentulum, qui tunc erant. *Idem.*

⁷⁷ *Hujus iudicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, vestrum*] Figura Zeugma: ad singula enim subaudiendum est, puto esse oportere. *Idem.*

memoriamque quid a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere.

Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, ante factum ⁷⁸, ut testibus utar fratim. Illud a me novum, Judices, cognoscetis ⁷⁹, quod ita testes constituam, ut crimen totum explicem: ubi id interrogando ⁸⁰, argumentis, atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommodem, ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam interfit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta sunt, testes dantur: hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi, dicendique sit ⁸¹. Si quis erit, qui perpetuam orationem ⁸² accusationemque ⁸³ desideret, altera actione audiet. Nunc id, quod facimus, (ea ratione facimus ⁸⁴, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus) necessario fieri intelligat.

Tom. IV.

Y

Hæc

⁷⁸ *Faciam hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, ante factum*] Veram dicit. Etenim M. Licinius, & item M. Licinius, ambo consulares: Marcus vero etiam triumphalis fuit. Hi cum accusarent L. Cottam, non usi sunt oratione perpetua, sed interrogazione testium causam perreperant. *Idem.*

⁷⁹ *Illud a me novum cognoscetis*] In eo se dicit novum aliquid allaturum, in quo diligentius crimen exponitur est, quam qui ante ipsum breviter accusaverunt. *Idem.*

⁸⁰ *Interrogando*] Apparet ex hoc dicto, testes suos etiam ipsum accusatorem interrogare consuevit. *Idem.* Suspectus mihi locus est. Nam si interrogando firmavit crimen, quid est quod continuo sequitur, *Tum testes ad crimen accommodem?* Quo modo enim interrogando confirmavit, nisi adhibitis accommodatisque testibus?

⁸¹ *Argumentandi, dicendique sit*] Argumentandi est argumentis uti ad rem probandam: dicere, amplificatione uti ad rem dilalandam, & ad delectandum commouendamque audientem oratione perpetua. *Idem.*

⁸² *Si quis erit, qui perpetuam orationem*] Vides quod argumentis se usurum non negat iam modo, quantum perpetuam orationem se negat habiturum in hac actione, quæ prima est. *Idem.*

⁸³ *Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque*] Bene hæc separavit: ut ostenderet, etiam sine perpetua oratione accusationem tamen esse: & intelligi posset ut res non una, sed ut duæ sunt. *Idem.*

⁸⁴ *Nunc id, quod facimus, ea ratione facimus*] Inconsequens incerto, & obscura non minus est, quam illa in fine orationis pro Ligario, nisi forte facimus scænal ponitur. *Idem.*

Ut verbum interrogando, non ipsam testium compellationem declarat, sed (ut in libro sequenti) etiam illum legitimum & iudicalem, qui testium interrogatio dictus est: presertim cum hoc ipsum aperte iisdem verbis in eo libro explicatur, *Ut in testibus*, inquit, *interrogandis omnia crimina proponere & explicare*. Ex quibus ipsius verbis perspicue falsitas eorum opinionis intelligitur, qui locum hunc de reo interrogando interpretabantur, cum aperte de testium interrogatione Cicero loquatur. *Hæc.*

⁸¹ *Argumentandi, dicendique sit*] Argumentandi est argumentis uti ad rem probandam: dicere, amplificatione uti ad rem dilalandam, & ad delectandum commouendamque audientem oratione perpetua. *Idem.*

⁸² *Si quis erit, qui perpetuam orationem*] Vides quod argumentis se usurum non negat iam modo, quantum perpetuam orationem se negat habiturum in hac actione, quæ prima est. *Idem.*

⁸³ *Si quis erit, qui perpetuam orationem accusationemque*] Bene hæc separavit: ut ostenderet, etiam sine perpetua oratione accusationem tamen esse: & intelligi posset ut res non una, sed ut duæ sunt. *Idem.*

⁸⁴ *Nunc id, quod facimus, ea ratione facimus*] Inconsequens incerto, & obscura non minus est, quam illa in fine orationis pro Ligario, nisi forte facimus scænal ponitur. *Idem.*

Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinosè, multa crudeliter in cives Romanos, arque in socios⁸⁵, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum præterea quadringentis⁸⁶ sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis, privatis publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statutis, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse. Dixi⁸⁷.

⁸⁵ *Cum multa libidinosè, multa crudeliter in cives, atque socios*] A specie cepit, & subiunxit genus, dicendo postea, *in deos, atque homines*. Sed non est vitium, quod pro auxilio positum, non pro ratiocinatione est. *Idem.*

⁸⁶ *Sestertium quadringentis*] Diximus de hac questione. Summe varia. In Divinatione enim sestertium milles dixit. Quod solvimus; quod adhuc non erat infamata criminum ratio Ciceroni. Si quod ex persona Sicilia loquebatur; augere voluit veritatem: & quoniam, spe dupli vel quadrupli repetitionis, quantumvis accusatori progressi licuit. Nam quamvis sestertium octingentis dupli nomine exigi usus est, sestertium tamen quadringentis tantummodo repetitum est: ad gratiam Hortensii, an suam, an etiam convenientia Ciceronis ipsius, parum competimus. *Idem.*

⁸⁷ *Dixi*] Moris veterum fuit, cum satis vitium esset, fluxisse verborum, hunc sibi necessitatem finiende orationis imponere, ut dicerent ad ultimum, *Dixi*: quod etiam, ab

utraque parte oratione consumpta, ut in consilium dimitterentur, prætor solebat pronuntiare, *Dixerunt*. Bene ergo Tullius pronuntiam advertentis compendium brevitas, hoc verbo usus est, *Dixi*. Non autem ibi finitur prima actio: inducitur enim dehinc a Tullio testes, quorum verba in oratione conscribere, nullius elegantia fuit. Multis autem diebus prima actio celebrata est, dum testes Verri produntur criminum diversorum; dum recitantur publicæ privatæque litteræ: quibus rebus adeo inestuctus Hortensius dicitur, ut rationem defensionis omitteret: adeo percussus Verres, ut abiret in exilium sua sponte. Nec quid amplius in iudicio gestum est, nisi quod Tullius metuens ne tantum negotium pene tacitum præteriret, finxit Verrem compendiationi præsto fuisse, ut his defensus accusaretur iterum. Et quemadmodum victorie consuluerat brevitate dicendi, ita laudem eloquentiæ tanquam repetita accusatione est consecutus reliquorum repetitione librorum, qui ceteros consequantur. *Idem.*

ACTIO.

AC TIONIS SE CUN DÆ
IN C. VERREM
LIBER PRIMUS.
DE PRÆTURA URBANA.
ORATIO VI.
ARGUMENTUM.

D Einceps hæc omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum: quod ira factum est. Fingit Cicero adesse in iudicio Verrem compendiatum, & respondere citatum, & defendi. In cæteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium bis libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit, & quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim hujus artis & eloquentiæ demonstrare. Nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quacunque in criminatio-nibus constituta est, hic expressam vident: & contra ex hoc defensionum vim in cæteris orationibus, & nervos ejus ex hac virtute cognoscunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. ADEST, inquit, Verres, responderet, defenditur. Ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum, & alia pleraque ex antea vita sepe firmanur. Sumitur etiam hinc sepe defensus. Omnis enim confirmatio ab attributis personæ, & negotio sumi solet. Ergo attributa personæ maxime in antea vita quæri solent: negotium, in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, antea vitam dedit, hunc scilicet solum: crimini ipsi repetundarum quatuor, Unum de jure dicitur.

Y 2

Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa libidinosè, multa crudeliter in cives Romanos, arque in socios⁸⁵, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum præterea quadringentis⁸⁶ sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis, privatis publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statutus, etiam si spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse. Dixi⁸⁷.

⁸⁵ *Cum multa libidinosè, multa crudeliter in cives, atque socios*] A specie cepit, & subiunxit genus, dicendo postea, *in deos, atque homines*. Sed non est vitium, quod pro auxilio positum, non pro ratiocinatione est. *Idem.*

⁸⁶ *Sestertium quadringentis*] Diximus de hac questione. Summe varie. In Divinatione enim sestertium milles dixit. Quod solvimus; quod adhuc non erat infamata criminum ratio Ciceroni. Si quod ex persona Sicilia loquebatur; augere voluit veritatem: & quoniam, spe dupli vel quadrupli repetitionis, quantumvis accusatori progressi licuit. Nam quamvis sestertium octingentis dupli nomine exigi usus est, sestertium tamen quadringentis tantummodo repetitum est: ad gratiam Hortensii, an suam, an etiam convenientia Ciceronis ipsius, parum competimus. *Idem.*

⁸⁷ *Dixi*] Moris veterum fuit, cum satis vitium esset, fluxisse verborum, hunc sibi necessitatem finiende orationis imponere, ut dicerent ad ultimum, *Dixi*: quod etiam, ab

utraque parte oratione consumpta, ut in consilium dimitterentur, prætor solebat pronuntiare, *Dixerunt*. Bene ergo Tullius pronuntiam advertentis compendium brevitas, hoc verbo usus est, *Dixi*. Non autem ibi finitur prima actio: inducitur enim dehinc a Tullio testes, quorum verba in oratione conscribere, nullius elegantia fuit. Multis autem diebus prima actio celebrata est, dum testes Verri produntur criminum diversorum; dum recitantur publicæ privatæque litteræ: quibus rebus adeo inestuctus Hortensius dicitur, ut rationem defensionis omitteret: adeo percussus Verres, ut abiret in exilium sua sponte. Nec quid amplius in iudicio gestum est, nisi quod Tullius metuens ne tantum negotium pene tacitum præteriret, finxit Verrem compendiationi præsto fuisse, ut bis defensus accusaretur iterum. Et quemadmodum victorie consuluerat brevitate dicendi, ita laudem eloquentiæ tanquam repetita accusatione est consecutus reliquorum repetitione librorum, qui ceteros consequantur. *Idem.*

ACTIO.

AC T I O N I S S E C U N D Æ
I N C. V E R R E M
L I B E R P R I M U S.
D E P R Æ T U R A U R B A N A.
O R A T I O V I.
A R G U M E N T U M.

D Einceps hæc omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum: quod ira factum est. Fingit Cicero adesse in iudicio Verrem compendiatum, & respondere citatum, & defendi. In ceteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium bis libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit, & quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim hujus artis & eloquentiæ demonstrare. Nam & bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quacunque in criminatio-nibus constituta est, hic expressam vident: & contra ex hoc defensionum vim in ceteris orationibus, & nervos ejus ex hac virtute cognoscunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est. ADEST, inquit, Verres, responderet, defenditur. Ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum, & alia pleraque ex antea vita sepe firmanur. Sumitur etiam hinc sepe defensio. Omnis enim confirmatio ab attributis personæ, & negotio sumi solet. Ergo attributa personæ maxime in antea vita quæri solent: negotiorum, in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, antea vitam dedit, hunc scilicet solum: crimini ipsi repetundarum quatuor, Unum de jure dicitur.

dicens, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciiis. Ad hanc enim similitudinem poeta Virgilius Minorem iudicem apud inferos, tanquam si prator sit verum capitulum, Quaestorem appellat. Dat ibi sortitionem, ubi urnam nominat: dat electionem iudicum, cum dicit, Consiliumque vocat: dat cognitionem facinorum, cum dicit, Vitalque & crimina dicit. Ergo hic liber, qui de antea vita est, statum necesse est conjecturalem habeat. Capita autem que ipse Tullius fecit, dividendo totam hanc accusationem, sunt haec: primum in Quaesturam, deinde in Legationem & Vice-quaesturam, tertio in Praetura urbanam, quarto in Praetura Siciliensem. Nam cum omnes ejus actus quaesturae nomine, legationis, praeturae urbanae, Siciliensisque, quadripartita librorum divisione cognoscantur: antea ejus omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem, que post dicentur. Proemia sane huius libri in simulatione constituta sunt quasi verae accusationis in Verrem audentem adesse, atque defensum: in exhortatione iudicum ad recte iudicandum: tum in minis contra adversarios: & in exhibenda ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut prima actione tantum rebus uteretur. Quae omnia ejusmodi sunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post haec omnia, ipsius Ciceronis per honores Verri cum criminibus junctos divisio per ordinem currit. ASCON.

Varie Ciceronis Verri orationes inscribunt Grammatici: & varie in veteribus etiam libris inscripta reperiuntur. Hanc autem orationem Primus Accusationis liber inscribi debere, ex ipsius Ciceronis verbis intelligere possumus, quae sunt in Oratore ad Bruttium. Adhibenda est (inquit) numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in Accusationis secundo de Siciliae laudibus diximus: aut in Senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto Accusationis de Enneni Cerere, de Segesta Diana, de Syracusarum situ diximus, &c. Prima igitur oratio, quae Divinatio dicitur, nihil ad Verri causam pertinet, sed cum Caecilio contendit Cicero uter melior futurus sit Verri accusator, ipse-ne, an Caecilius. Secunda, preparatio qua-

quaedam est ad iudicium & reusum interrogationem. In tertia demum incipit Verrem accusare, qui primus liber Accusationis a Cicerone quidem dicitur, a Grammaticis vero Praetura urbana inscribitur: cum secundus Siciliensis; tertius Frumentaria; quartus de Signis; quintus de Suppliciiis inscribantur. F. URSINUS.

NEMINEM vestrum ignorare arbitror, Iudices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsum non esse, neque ad iudicium affuturum. Quae fama non idcirco solum emanat, quod iste certe statuerat, ac deliberaverat non adesse: verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus evictus, ora iudicum aspicere, aut os suum populo Romano ostendere auderet.

Est idem Verres, qui fuit semper; ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. Praesto est: respondet: defenditur. Ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, cum manifesto teneatur, si reticeat, & abist, tamen impudentiae suae pudentem exitum quaesisse videatur. Patior, Iudices, & non moleste fero, me laboris mei, vos virtutis vestrae fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset: minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem: vestra vero laus, tenuis plane, atque obscura, Iudices, esset. Neque enim hoc a vobis populus Romanus expectat, neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit; & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. Immo vero addit, respondeat: lummis opibus, summo studio potentissimorum hominum

1 Neminem vestrum ignorare arbitror, Iudices. Hoc totum signentum est Ciceronis, ut sequentium librorum vera actio videatur. Nam Verres iam sua sponte elegit exilium. ASCON.

2 Respondet. Recte dictum est, respondet.

Nam apud veteres & iudices, & reus, & accusatores, & defensores citabantur a praetore praetoris. Idem. 3 Patior, Iudices. Cum dolere deberet, reus sibi pati, & apud animo ferre dicit, ut pugnam victoria consequatur. Idem.

minum defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: vestra integritas cum istius pecunia: testium constantia cum illius patronorum minis, atque potentia. Tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem, certamenque venerint. Absens si iste esset damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestrae laudi videretur.

II. Neque enim salus ulla reipublicae major hoc * tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelligere, diligenter rejectis ⁵ ab acculatore iudicibus, socios, leges, rempublicam senatorio consilio maxime posse defendi. Neque tanta fortunis omnium perniciēs potest accedere, quam opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari. Itaque mihi videor magnam, & maxime ægram, & prope depositam ⁶ reipublicae partem suscepisse: neque in eo magis meae, quam vestrae laudi, existimationique servisse. Accessi enim ad invidiam iudiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cum haec res pro voluntate populi Romani esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur: postremo, ut esset hoc iudicatum ⁷, ut finis aliquando iudicaria controversia constitueretur. Etenim sine dubio, Iudices, in hac causa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus ⁸: qui si condemnatur, desinent omnes di-

⁴ *Novae vixio salus ulla reipublica minor est*] Eadem reperit, quae in prima actione dicta sunt, & reipublica esse damnari Verrem. *Idem.*

⁵ *Diligenter rejectis*] Reiectos iudices pro electis intelligi convenit. Ibi enim rejectio iudicium, ubi & reventio, continetur. In reiectione autem acculatoris, vel testes accusatoris, vel praesentationis perfidia, ut supra dixi, insuper. *Idem.*

⁶ *Et prope depositam*] Desperatae salutis: sic & Virgilius.

illa ut depositi proferret fata parentis.

⁷ *Postremo ut esset hoc iudicatum*] Subaudiatur, *accusis, et sociis*, ad omnia, quibus hoc verbum in hac sententia convenit. *Idem.*

Ut esset hoc iudicatum] Si pro ut legas *utur*, locus integer futurus erit. Hoc enim dicit Cicero: Si de Verreo ex voluntate po-

puli Rom. iudicatum fuerit, iudiciorum auctoritate aliqua ex parte constitutum iri: quae non suscebat, propterea quod multa iudicia aperte pecunia corrumperentur: & postremo (ut de Verreo iudicatum sit) fore, ut finis iudicaria controversia constitueretur. Sive enim damnetur, penes ordinem senatorium mansura iudicia: sive absolvarur, neminem honeste recusatum, quo minus ad Bonitatem transferantur. *Muretus, Var. Leci. XIX, 11. Ut sepe cum apud Ciceronem, tum apud alios scriptores ponit, pro quo vulgatus utur ponatur, & huius multorumque aliorum locorum exemplis ostendit Jan. Frid. Gronovius, 111. Observat. cap. 6. Greuter.*

⁸ *Homo culpissimus, et cum nocentissimus*] Terentius: *Et adest, quid deo: & dicit nono laeque.* Et de persona: *Fatum, insulsum, tardus ferus.* *Alcon.*

cere, his iudiciis pecuniam plurimum posse. Sin absolvitur, desinemus nos de iudiciis transferendis reculare. Tamen si de absoluteione istius neque ipse iam sperat, nec populus Romanus metuit. De impudentia singulari, quod adest, quod respondet, sunt qui mirentur: mihi pro cetera ejus audacia, atque amentia; ne hoc quidem mirandum videtur. Multa enim & in deos, & in homines impie nefarieque commisit ⁹. Quorum scelerum poenis agitur, & a mente consilioque deducitur.

III. Agunt eum praecipitem ¹⁰ poenae civium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis & civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium dii patrii: quod iste inventus est, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parentes pretium pro sepultura liberum posceret. Religionis vero, caeremoniaeque ¹¹ omnium sacrorum fanorumque violata, simulacraque deorum, quae non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto reclusa atque abdita, consistere ejus animum sine furore atque amentia non sinunt.

Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque hoc avaritiae supplicio communi ¹², qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse. Singularem quandam poenam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quaeritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed & religiones deorum immortalium expiandae, & civium Romanorum cruciatis, multorumque innocentium sanguis, istius supplicio luendus est. Non enim furem, sed ereptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae; non

⁹ *Impie, nefarieque commisit*] Nefandum est non tantum nefarium, quod sacra pollut: ubi solita celebrari: ergo nefarii sacrilegi. *Idem.*

¹⁰ *Agunt eum praecipitem*] Proprium Ciceronis & in orationibus, & in dialogis, & in epistolis saepius eandem sententiam dicere, & uti eloquentia diversis modis, in istem sententiis, tamen ad aliqua occasione repetitis. Nam & hic repetitio furoris, in qua

videtur infania Verres causam velle monstrare. Est enim hic locus de suppliciis irrogatis: ubi ostendit, eives Romanos Verrem pro perdonibus occidisse. *Idem.*

¹¹ *Religionis vero, caeremoniaeque*] De fignis & factis tacet modo, quasi minus idoneis ad furorem avaritiae. *Idem.*

¹² *Supplicio communi*] Estimatione litis, & exilio. *Idem.*

non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque; non faciarum, sed crudelissimum carnificem civium, sociorumque, in vestrum iudicium adduximus: ut ego hunc unum ejusmodi reum, post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damdari expediret¹³.

IV. Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, diis hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, præclare nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus erit; ac non sic statuerit; non istum majus in sese scelus¹⁴ concepisse, cum sana spoliavit, cum tot homines innocentes necavit, cum cives Romanos morte, cruciati, cruce affecerit; cum prædonum duces, accepta pecunia, dimiserit; quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, jurati sententia sua liberarint?

Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, Judices: non is est reus¹⁵, non id tempus¹⁶, non id consilium¹⁷, (metuo ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere) ne actor quidem¹⁸ est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occulte surripi, aut impune eripi possit. His ego iudiciis non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? Sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum, privatorumque literis non credidisse? tantæ populi Romani voluntati resistisse? Sustineant. Reperiemus, si istum vivum ad aliud iudicium¹⁹ perducere poterimus, quibus probe-

¹³ Cui damdari expediret] Quia minor in damnationis pena, quam in concione populi Romani, & in eorum animadvertione. *Idem.*

¹⁴ Non istum major in sese scelus, &c.] Non istum modo terret, sed subtiliter etiam iudiciis comminatur. *Idem.* Nam si absolvitur a vobis, ad populi iudicium adducetur, morte multandus propter jus libertatis & civitatis, civium Romanorum nece immixtum. Observebitis, primo, populi solius possessionem fuisse civem morte dammandi. Secundo, ubi multatio honorum erat, supplicium in corpus irrogari non solere. *Horatius.*

¹⁵ Non is reus] Qui est nocentissimus. *Alcon.*

¹⁶ Non id tempus] Quod invidiosum senatui est. *Idem.*

¹⁷ Non id consilium] Quod ex optimis viris lectum tale est, ut si quid in ipso culpe fuerit, sperari melius ex senatu non possit. *Idem.*

¹⁸ Ne actor quidem] Tullius scilicet, in quo omnia ad vincendum parata. *Idem.*

¹⁹ Ad aliud iudicium] Populi scilicet, & equitum Romanorum. *Idem.*

¹³ Cui damdari expediret] Quia minor in damnationis pena, quam in concione populi Romani, & in eorum animadvertione. *Idem.*

¹⁴ Non istum major in sese scelus, &c.] Non istum modo terret, sed subtiliter etiam iudiciis comminatur. *Idem.* Nam si absolvitur a vobis, ad populi iudicium adducetur, morte multandus propter jus libertatis & civitatis, civium Romanorum nece immixtum. Observebitis, primo, populi solius possessionem fuisse civem morte dammandi. Secundo, ubi multatio honorum erat, supplicium in corpus irrogari non solere. *Horatius.*

¹⁵ Non is reus] Qui est nocentissimus. *Alcon.*

¹⁶ Non id tempus] Quod invidiosum senatui est. *Idem.*

¹⁷ Non id consilium] Quod ex optimis viris lectum tale est, ut si quid in ipso culpe fuerit, sperari melius ex senatu non possit. *Idem.*

¹⁸ Ne actor quidem] Tullius scilicet, in quo omnia ad vincendum parata. *Idem.*

¹⁹ Ad aliud iudicium] Populi scilicet, & equitum Romanorum. *Idem.*

mus, istum in quæstura pecuniam publicam, Cn. Carboni consuli datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum alieno nomine a quæstoribus urbanis²⁰, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt qui & in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quod aliquot nominibus²¹ de capite²², quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, Judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli, & P. Africani monumenta²³, quæ nomine, illorum; re vera, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum non dubitaverit auferre.

V. Emerferit ex peculatu etiam iudicio. Meditetur de decibus hostium²⁴, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos²⁵ domi suæ reservavit. Quærat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suæ confessioni possit mederi. Meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico excitatum, confessum esse, duces a se prædonum securi non esse percussos: se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos. Fateatur, id, quod negari non potest, se privatam hominem, prædonum

Tom. IV.

Z

²⁰ Alio nomine a quæstoribus urbanis] Quæstores urbani ararium curabant, ejusque pecunias expensas & acceptas in tabulis publicis referre consueverant. Alio autem nomine dicit, Carbonis nomine, & exercitus ejus: nam consulis & militum ejus nomine pecunias ex arario sumptas averit, conversas ad Syllam bellis civilibus. Vel alio nomine, ad frumenti emptionem, quod Siculis non persolvit. *Idem.*

²¹ Aliquot nominibus] Consensu pro debito poni ritum est. Quis ignorat illud Columella, bona nomina non appellando feri mala. Dicit igitur, nonnullis decumani, qui debebant reipublice de capite frumenti decumani seu de summa, quam debebant populo Romano jure patrimonii, tantum detraxit, & in privatos usus convertit, quantum ei placuit. *Grævius.*

²² De capite] Hoc in Sicilia fecit gratioso in decumanos, ut frumentum in auctio-

ne promissum ab decumani, usibus populi Romani (eum illi frei Veris gratia licerentur quamplurimum) de summa detraxit; minisque eos inferre passus sit: annonæ populo Romano. Quod illicetum probatur multis documentis. *Alcon.*

²³ M. Marcelli, & P. Africani monumenta] Signa concessa & reportata Siculis a M. Marcello & Scipione Africano. Nam Marcellus donavit, quæ vicis Siculis ademerant Panni. *Idem.*

²⁴ Meditetur de decibus hostium] Hic crimen de supplicis esse cognoscitur: in hoc enim libro hæc latius explicatur. *Idem.*

²⁵ Quos in eorum locum subditos] Captis prædonum decibus: Verres illos quidem remisit accepto præmio: pro illis autem mercatores, innocentissimos partim trucidavit, partim domi suæ privatim reservavit, quod diceret timuisse se, ne sibi crimini daretur, eos ipsos a se pecunia liberatos esse. *Idem.*

num duces vivos atque incolumes domi suæ, posteaquam Romanam redierit, usque dum per me licuerit²⁶, tenuisse. Hoc, in illo majestatis iudicio si licuisset sibi ostenderit; ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me jampridem vocat populus Romanus²⁷.

De jure enim libertatis & civitatis suum putat esse iudicium; & recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria: quaestiones omnium pertrampat: evolet ex vestra severitate. Mihi credite, ardentioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Cederet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus ab isto civem Romanum, qui cognitores homines²⁸ honestos daret, sublatum esse in crucem dixerunt. Credient omnes v & xxx²⁹ tribus homini gravissimo, atque ornatissimo M. Annio, qui, se præsertim, civem Romanum securi percussum esse dixit. Audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantemque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum. Probabit fidem, & auctori-

²⁶ Ubique dicitur per me licuerit. Quantum in ipso licuit, an hoc? domi suæ detentus, quod est majestatis crimen, hostes publicos habere non dubitavit: sed sine scitis huius auctoritate me cogente, qui insidiis ut de eius domo in publicam castrorum decurreret. Idem.

²⁷ Quo me jampridem vocat populus Romanus. Se dicit, quia nullis est factus, ut defendat libertatem pop. Rom. Idem.

²⁸ Qui cognitores hominum. Hoc genus de senatoris in jure cognitor dicitur, maxime cum de alicuius statu agitur. Ipse alibi, Cognitores jura sui. Idem. Cognitores hoc loco evidentem videntur existimare dicitur Alconius, qui in Deoim. cum inquit, Cognitores jura sui. Ego cognitores familiariter eos intelligo, quibus eorum, qui capiebantur, status & conditio nota esset, id est, qui testificari possent, eos non esse speculatores. Itaque in illi. Accusatur, v. ubi hoc eadem ipsa narratur, Hamiter, inquit, tempus obsequio loco nati navigant: advenit ad ea loca, quae nonquam natus viderant; ubi neque vivi esse eis,

quo venerant, neque semper cum cognitis esse possent. Et paulo post: Classium habuisse cum Pannone Peris, ventres: cognitores hominum? aliquid de juribus supplicis ventres: v. si ignoraret, tum hoc iuris in omnes constitueret, ut qui neque tibi natus esset, neque cognitores inopetentem daret, quantumvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur. Hos v. dicit Graeci appellant. Hic, Nimirum cognitores sunt, qui homini, si res exigebat, testimonium dabant de ejus statu, se illum nosse. Seneca notores. Gravius.

²⁹ Quique & triginta. Ac per has totus populus Romanus. Tribus principio tres fuerunt, Turicis una a Tatio rege; Ramucensis altera a Romulo, Luceres altera a Lucumone, sive Lucretio, sive a Luco, quem Romulus Asylum vocaverat Romulus. Post de nominibus Sabinarum plures factae, quibus deprecatrixibus parentum bellum, maritumque finitum est. Ad postremum triginta & quinque factae. Obtinerent autem nomen aut a tributo dolo, aut quis primo tres fuerunt: unde etiam Tribuni dicitur. Afron.

storitatem, & religionem³⁰ suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Romanos in lautumias³¹, istius imperio crudelissime per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi Romani, loco superiore³², non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere, aut a me ullum munus ædilitatis³³ amplius, aut gratius populo Romano esse possit.

VI. Quapropter omnes in hoc iudicio contentur omnia: nihil est jam, quod in hac causa peccare quisquam, Judices, nisi vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata, atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam jam illo tempore ostendi, cum longo intervallo veterem consuetudinem retuli, & rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi, (quo in numero e vobis complures fuere³⁴) ita probarunt, ut ei, qui istius quaestor fuisset, & ab isto laesus, inimicitias iustas³⁵ persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet³⁶, facerent potestatem.

In Siciliam sum inquirendi causa profectus: quo in negotio indulturam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudinem

Z 2 lite-

³⁰ Religionem. Quia jurati testes dicebant. Idem.

³¹ Lautumias. Latoniae carcer Syracusis. Latoniae autem lingua Siculorum lapidicina dicitur, id est, loca caelis lapidibus cæcæta. Idem. Legendum lautumias: quod & ab aliis observatum. Hinc ille locus apud Senecam, ex allusione nescio cuius Rhetoris: Non; inquit, si quid credit, Latoniae hinc natus laurus res est. Menardus. Scribitur & Latoniae. Vide Fabri Thesaurum.

³² De loco superiore. De Rodris, quippe qui nullis sum factus. Afron.

³³ Munus ædilitatis. Notata est a veteribus Grammaticis amphibologia, in qua iocose later fallissimus. Aediles enim munus debeant, id est, ludis exhibebant ferarum peregrinarum diversis genera, populo gratiosum

simum spectaculum. Aedilis Cicero exhibebat Verrem notissimum feram. Men.

³⁴ Quo in numero e vobis complures fuerunt. Alia enim fortitudine tunc sedent: alia in Divinatione constituendi accusatoris fuit. Afron.

³⁵ Inimicitias iustas. Ad aliud argumentum videlicet suam interpretata, simpliciter ferunt quod in Divinatione expugnata, non idoneam fuisse causam accusandi Verri Cicellio commentitiam simulatam. An iustas inimicitias magis dicitur e contrario Virgilius, Latonia sub fuste viam dum carpit. Idem.

³⁶ Cum id postularet. Bene addidit, quia in Divinatione hujus rei mentio facta non erat. Idem.

literarum & testium declaravit: pudorem vero, ac religionem, quod, cum venissem senator ad focios populi Romani, qui in ea provincia quaestor fuisset, ad hospites meos, ac necessarios causa communis deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori, aut sumptui, neque publice, neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui³⁷, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat.

Romam ut ex Sicilia redii, cum iste, atque istius amici, homines lauti, & urbani, sermones hujuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum, tamen probabatur nemini, quod & ex Sicilia testes erant ii, qui quaestorem me in provincia cognoverant, & hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optime norunt: tamen usque eo timui, ne quis de mea fide³⁸ atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos iudices venimus.

VII. Sciebam in rejiciendis iudicibus³⁹ nonnullos memoria nostra actionis suspicionem non vitasse, cum ipsa in accusatione, eorum industria ac diligentia probaretur. Ita rejeci iudices, ut hoc constet, post hunc statum republicae, quo nunc utimur⁴⁰, simili splendore & dignitate consilium nullum fuisset. Quam iste laudem⁴¹, communem ait sibi esse

³⁷ *Ubi in inquirendo tantam habui*] Dixit plura crimina inveniri potuisse, quam inventa sunt, si vellet Tullius non ad legem respectu arum inquisitionem facere, sed ad universa, quae commiserat Verres. Nam certe quantum abulerit ex Sicilia Verres, non quantum flagitii commiserit, dicere accusatorem causa compellit. *Idem.*

³⁸ *Ne quis de mea fide*] Et Verri pecuniosi rapina invidiosum & apud iudices plurimum valet, ut non sine causa de constantia Cicero dubitare videatur. Et valet ad suspensionem magis operis: immo opinionem, vel potius fidem edentem Hortensii, & fautorum Verri ad defensionem eius, quo se quoque & suspensionem hominum non excepit Tullius. *Idem.*

³⁹ *Sciebam, in rejiciendis iudicibus*] Multi, inquit, ita subtiles fuerunt praevocato-

res, ut in tota actione fideles actores esse viderentur: qui tamen non effugerunt suspensiones hominum, cum in rejiciendis iudicibus versarentur. Rejiciens enim malos, & retinens bonos, verus accusator intelligitur. Qui vero contra facit, ut sit impedimentum ceteris, & si rem alia regat, facile tamen de hoc intelligitur quod praevocatus existat. Et est bona occasio cum causa laudandi iudices oratoris. *Idem.* Legitur in mss. Et est bona accusatio, cum causa laudandi iudices oratoris. *Grævius.*

⁴⁰ *Post hunc statum republicae quo nunc utimur*] Qui est per 10. annos, ex quo Sylla vicit, ex quo iudicat senatus. *Afen.*

⁴¹ *Quam iste laudem*] Vitae argumentum, quod ipse Rhetoricorum primo reprehendit, & commune appellavit. *Idem.*

mecum: qui cum P. Galbam iudicem rejecisset⁴², M. Lucretium retinuit⁴³: &, cum ejus patronus ex eo quaereret, cur suos familiarissimos, Sex. Pæducum, Q. Confidium, Q. Junium rejeci passus esset⁴⁴: respondit, quod eos in iudicando nimium sui juris sententiaque cognosceret.

Itaque iudicibus rejectis, sperabam jam onus meum vobiscum esse commune. Putabam non solum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse, & diligentiam. Quod me non sefellit. Nam comitiis meis, cum iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus iudicavit, istius pecuniam, quae apud me contra fidem meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil posse⁴⁵ debere. Quo quidem die, primum iudices citati in hunc reum confestim, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, iudiciorum, iudicumque cupidus, qui non conspectu confestiuque vestro commoveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas fructum diligentiae referret, id sum assecutus, ut una hora, qua ceppi dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perditio, spem iudicii corrumpendi praeciderem: ut primo die testium tanto numero citato, populus Romanus iudicaret, ipso absoluto rempublicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac defensoribus, non modo spem victoriae, sed etiam voluntatem defensionis auferret: ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut morbo simulato, non, quid responderet, sed, quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis diebus⁴⁶ his criminibus, his testibus, & urbanis, & provincialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum comperdinatum, sed condemnatum iudicaret.

VIII. Quapropter ego, quod ad me attinet, iudices, vici: non

⁴² *Qui cum P. Galbam iudicem rejecisset*] Bonum. *Idem.*

⁴³ *M. Lucretium retinuit*] Malum scilicet. Sed tamen scire vos convenit, hunc Lucretium a Cicer. esse rejectum. Neque enim praefentem iudicem vituperare fas fuit. *Idem.*

⁴⁴ *Rejici passus esset*] Ac per hoc rejecisset. *Idem.*

⁴⁵ *Contra honorem meum nihil posse*] Quia non sum nullitate dejectus. *Idem.*

⁴⁶ *Deinde reliquis diebus*] Apparet, multis diebus prima actione accusatum productis testibus Verrem.

non enim spolia C. Verris ⁴⁷, sed existimationem ⁴⁸ populi Romani concupivi. Meum fuit cum causa ⁴⁹ accedere ad accusandum: quæ causa fuit justior, quam a tam illustri provincia defensionem constitui, & deligi? Reipublicæ consulere ⁵⁰: quid jam reipublica honestius, quam in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano & in laude, & in gratia possit esse? Ostendere, ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priorè actione abstulerit ⁵¹, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte æquari, conferrique posse?

Vos, quod ad vestram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, Judices, prospicite, atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipublicæ detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus esse alios in senatu, qui recte possint judicare, vos si non potueritis. Necessè est, cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem judiciorum requirat. Hoc si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave & incommodum, judicare: intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus volmetipsi rejeceritis: an, quod probare populo Romano fidem vestram & religionem non potueritis, eo vobis judicandi potestas erepta sit. Deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos judices ⁵², quos propter odium vestri populus Romanus de vobis voluerit judicare.

Verum vobis dicam id, quod intellexi, Judices. Homines scito-

⁴⁷ Non enim spolia C. Verris] Ut quædam plator, qui de condemnari bonis ipse alie aliud sumam. Idem.

⁴⁸ Sed existimationem] Ut bonus civis existimaret. Idem.

⁴⁹ Cum causa] Cui rei contrarium est, sine causa. Idem. Etenim neque adolescentem, qui aut execranda sui, aut ostentanda eloquentia causa: neque quadrupes, qui lucri cupiditate adducti accusant: causam habent idoneam cur boni cives obaccusatio-

nem existimantur. Hæmannus.

⁵⁰ Reipublicæ consideri] Subaudiendum est ad omnia, necesse sit. Alcon.

⁵¹ Abstulerit] Pro certo habuerit, persuasum sibi crediderit. Idem.

⁵² Quanto periculo venturi sumus ad eos judices] Vult, intelligi, metuendum esse senatui, ne equites Romani judicent: quos non solum pro integris, sed etiam pro inimicis nobilitatis vult populus Romanus judices esse. Idem.

scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam jam disitent, se illum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu judicia per ignominiam, turpitudinemque auferantur. Hæc me, Judices, pluribus verbis, vobiscum agere cogit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quæ cum Verrem a porta subito ad iudicium retraxisset ⁵³, nonnulli suspicati sunt non sine causa ⁵⁴ illius consilium tam repente esse mutatum.

IX. Nunc, ne novo querimonie genere ⁵⁵ uti possit Hortensius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator: nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios: & ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium: cum dicat, me, si multa dixissem, sublevatum fuisse eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram: utar oratione perpetua: non quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille ferat molestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere.

Hic tu fortasse eris diligens ⁵⁶, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam. Nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere: deum atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. Quod mihi lex mea causa det ⁵⁷, * eo mihi non uti non licebit? Nam accusan-

⁵³ A porta subito retraxisset] Hoc comminiscitur Cicero, ut credamus veram fuisse secundam actionem: quæ secundum veram gerentem fidem non dicta, sed scripta est. Idem.

⁵⁴ Non sine causa] Corruptis iudicibus scilicet. Idem.

⁵⁵ Nunc, ne novo querimonie genere] Assuit Cicero non fuit iure iudicibus: ut nihil reliqui esset Hortensio, nisi ut eos interrogare posset. Dicendū autem facultatem nullam ei dedit, nihil ipse dicendo: Etenim iurabat, ne si locum dicendi invenisset Hortensius, breviter temporis longa oratione consumeret: ut secunda actio ad alios iudices, qui corrumpti possent, aliumque protectorem post Kal. Jan. perveniret, consilium futuris se & Metello, fautoribus Verris.

Hæc ita sunt, quemadmodum dicimus, sed Cicero sic proponit querelam Hortensii, ut & iniusta, & ridicula esse videatur. Et est ordo: Nunc ne novo querimonie genere uti possit Hortensius, morem illi geram. Idem.

⁵⁶ Hic tu fortasse eris diligens] Apollonia ad ipsam Hortensium: qua ostendit, non posse se cogi uti oratione perpetua, & omnibus horis suis, si nolit uti. Et mirè horis dixit, cum dies sint plurimi: ut ostendat miram diligentiam, & eas horas dicentis dictione esse complendas. Verris præterea horas generaliter dicebant more Græcorum. Idem.

⁵⁷ Quod mihi lex mea causa det] De commodo proprio licet unicoque detrudere, præsertim cum inde adversario nihil possit esse incommodi. Idem.

* Vid. Man. Grut. eo mihi uti non licebit

causandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione mea, crimina causamque explicare. Hoc si non uxor, non tibi injuriam facio, sed de meo jure aliquid, & commodo detraho.

Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re quidem⁵⁸, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu moleste tulisti, a me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita multi posunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest.

Adimo enim comperendinatum⁵⁹: quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur. Quod aut mea causa potius est constitutum, quam tua: aut nihilo tua potius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus est redargui: accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit⁶⁰, ut comperendinaretur reus. Antea vel judicari⁶¹ primo poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? Opinor illam

vetere-

⁵⁸ *Ea re quidem*] Ut questionem propositam infirmaret, causam propositionis assignavit, quae sibi solutionem propositi, quam volebat asseret. *Idem*.

⁵⁹ *Adimo enim comperendinatum*] *Comperendinatum* pro comperendinatione posuit. *Ex* est sententia Aulero vobis molestiam bis dicendi. Sed quis? dices vult esse bis dicere? & mihi ego denego hanc utilitatem: in qua re cur me accusat, non habes. Aut enim comperendinatio propter me magis, quam propter te, est instituta: aut non magis propter te, quam propter me. Si enim numerum dicendi consideres, ex aequo res est: si ordinem, ego sum prior & ultimus. Nam simul accusator dixerit, responderet prima actione defensor: & rursus comperendinato iudicio dicit prior defensor, & defensionem tanquam duplicem in medio positam obruit ultimus accusator. *Idem*.

⁶⁰ *Glaucia primus tulit*] Ante legem Glauciam de comperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absolvendus esset reus: aut, *Amplius*, pronuntiabatur, si videndus esse damnandus, cum discessent iudices. Non liquet, hoc est, obscura causa est. Itaque ca pars interposita dilatione dicebat, in ca-

jus peroratione videbatur obscuritas. *Comperendinatio* vero utriusque partis recitatio est. Alii sic adnotant. *Comperendinatio* est secunda actio. *Item comperendinatio* est ab utriusque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & poena se facerentur peterent, posebant iudicem: qui dabatur post trigessimam diem: quo dato, deinde inter se in perendinum diem, in ad iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per iudicem rem proponebant. Quod ipsum dicebatur *causa comperendinata*, quasi fore in breve coactio. Alii sic. Inter comperendinationem & ampliationem hoc interit, quod comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum causam iudex non intellegeret. Et termino, si videbatur iudicibus bona causa, absoluebant reum: si mala, non statim damnabant, sed hac excusatione perorbant. Nam cum condemnandi nota esset C littera, absolventi A, ampliandi signum N L dabant, quo significabant Non liquere: unde ampliatio nascebatur. *Idem*.

⁶¹ *Judicari*] Dicit sententia absolutiois. Hoc significat id, quod sequitur. *Idem*.

veterem, qua vel cito absolvi⁶², vel tarde condemnari⁶³ licebat. Ego tibi illam Aciliam legem⁶⁴ restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditus testibus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. Puta te non hac tam atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo: respondebis. Testibus editis, ita mittam in consilium⁶⁵, ut, etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo judicare.

X. Verum, si causam cognosci opus est, parumne cognita est? Dissimulamus, Hortensi, quod saepe experti in dicendo sumus. Quis nos magnopere attendit unquam, in hoc quidem genere causarum⁶⁶, ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis expectatio iudicium est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem H-S quadringentis⁶⁷ contra legem abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus: qui, cum ejus filio, praetore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii, neque controversiarum. Verres, simulac tetigit provinciam, statim Messanam literas dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex sinu suo apposuit⁶⁸, qui illam hereditatem Veneri Erycinae commissam esse dicerent. Hac de re ostendit seipsum cogitatum.

Possum deinceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numerasse, ut causam certissimam obtineret: praeterea greges equarum ejus istum abigendos curasse: argenti, vestisque stragulae

Tom. IV.

A a

gulae

⁶² *Cito absolvi*] Judicari. *Idem*.

⁶³ *Tarde condemnari*] Ampliari. *Idem*.

⁶⁴ *Aciliam legem*] Acilii Glabronis, patris Julijce praetoris: de quo etiam supra dixit: quae lex neque comperendinationem, neque ampliationem habet. *Idem*.

⁶⁵ *Mittam in consilium*] Id est, perorabo. Nam mittere iudices in consilium, est dimittere iudices ad sententiam dicendam, ubi allegatis omnibus argumentis, orator dixit. Dixi. *Idem*.

⁶⁶ *In hoc quidem genere causarum*] Con-

judiciali scilicet. *Idem*.

⁶⁷ *Septentium quadringentis*] In Divinatione, *millies* dixit. Sed cur ita variaverit fidem summe, jam in superioribus diximus. *Idem*.

⁶⁸ *Calumniatores ex sinu suo apposuit*] Subornavit suos amicos & familiares, qui illum accusarent. *Ex sinu suo* est ex suis familiaribus & amicis. Sic 2. in Catilin. *de sinu et complexu Catilinae*, dicit intimos ejus amicos. *Apposuit* vero est subornare, ut alibi dixit, *Apposuit licitatores*. Grævius.

gulae quod fuerit, curasse auferendum. Hac neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures iudex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse prodiret, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent: cum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumpsisse mutuas; nomina sua exegisse⁶⁹, praedia vendidisse: cum tabulae virorum bonorum proferrentur: cum, qui pecuniam Dionis dederunt, dicerent,⁷⁰ se iam tum audisse, eo numeros sumi, ut Verri darentur: cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, haec eadem se audisse dicerent. Opiner, cum haec fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: tum causa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrum perpetuam accusationem requireret. Nego ego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrum cuiquam esset obscurum, aut cuiusquam oratoris eloquentiam quaereret.

XI. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis; ut in testibus interrogandis⁷¹ omnia crimina proponerem: & explicarem: ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est iudicandum, nostra crimina tenetis: sed etiam populus Romanus⁷² totam accusationem, causamque cognovit. Tame si ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea voluntate potius, quam vestra injuria adductus fecerim.

Interposuistis acculationem⁷³, qui, cum ego mihi e & x dies

⁶⁹ Nomina sua exegisse] Tituli debitorum nomina dicuntur, praesertim in his debitis, in quibus hominum nomina scripta sunt, quibus pecunia commodatae sunt. Cui rei contrarium est, mutuas accepisse. Ergo nomina, debita, vel debitorum. *Alion.*

⁷⁰ Haec eadem se audisse dicerent] Apud antiquos & de auditione testimonium dicebatur. *Idem.*

⁷¹ Ut in testibus interrogandis] Tenore debemus, interrogations testium & acculationis, & defensoris esse, & ejus qui produ-

cit, & ejus, contra quem producuntur. *Idem.*

⁷² Sed etiam populus Rom.] Qui circum subsellia coronam fecit. *Idem.*

⁷³ Interposuistis acculationem] Qui iste sit accusator, vel quem accuset, in priore libro jam notavimus. Quod autem dicit, menses mihi tres cum eripuisset, hoc dicit: 100. & 10. dies inquirendi in Sicilia postulavi: consequens erat, ut, eriam si quinquagesimo die redisset, ut redii, statim accusarem: quod ne possem facere, interposuistis acculationem.

dies solos in Siciliam postulassem, e & VIII sibi in Achajam postularet. Menses mihi tres cum eripuissetis ad agendum maxime appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remissurum putastis: ut, cum horis nostris⁷⁴ nos essemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die responderes: deinde ita tempus duceretur, ut a M. Glabione pratore, & a magna parte horum iudicum, ad praetorem alium, iudicesque alios veniremus.

Hac si ego non vidissem: si me non omnes noti, ignotique monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppetarent: ne oratio deesset: ne vox viresque deficerent: ne, quem nemo prima actione defendere ausus esset⁷⁵, eum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum iudicibus, tum populo Romano probavi. Nemo est, qui alia ratione istorum injuria, atque impudentiae potuisse obfisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuisset, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt⁷⁶, in cautione viderunt, cum ita caverent, *Si post Kalend. Januar. in consilium iretur:* in eam diem⁷⁷ ego, cum potuissem vitare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod

A a 2 mihi

orem quandam cuiusdam ex Achajae rei, qui sibi 100. & 8. peteret: ita factum est, ut, quameis ego festinat rediissem, ille adhuc proficisceretur, non potuerim tamen agere, donec compleretur illo absente 100. & 8. dies. Sic enim erat a praetore legibus ordinatum, ut, si intra 100. & 8. dies ille inquisitor Achajae advenisset, priore loco ageret: ita factum est, ut prope tres menses sine ludorum impellimento ad agendum opprobretur, hinc causa Tullii amiserit advocatorum dolo: 100. enim & 8. dies plus quam tres menses sunt. *Idem.*

⁷⁴ Ut, cum horis nostris] Vigintri diebus scilicet: hi enim dabantur ad accusandum legitimum, totidemque defensori ad respondendum. *Idem.*

⁷⁵ Ne, quem nemo prima actione defendere ausus esset.] Testis tabulaeque facti dari solent, itaque ab accusatore dantur; non fa-

cti non dantur testes; ego nihil profuit a parte defensoris. Quod ergo facit pro defensore? Oratio scilicet, cuius poterant Horatius non habuit tacente accusatore: non ergo defendere Verrem non ausus est, sed, quia non poterat ut volebat, in totum perterritus Horatius. *Idem.*

⁷⁶ Si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt.] Fingit Tullius pervenisse ad probationem eorum qui in se susceperant probationem corrumpendorum iudicum, & liberandi Verri: quos ita in cavendo scriptis se dicit, pro eo se promittere corrupturos esse iudicium, si post Kal. Jan. de Verre iudicarent. *Idem.*

⁷⁷ In eam diem] Quam ego esse sum sultus, inquit, si quam diem illi in promittendo elegerant, ego in accusando non existimavi, praesertim cum possem evadere, si imprudens non essem. *Idem.*

mihī ad dicendum datur ⁷⁸, (quoniam in animo est causam omnem exponere) habenda ratio est diligenter.

XII. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum & flagitiosissimum prætermittam. Nihil a me de pueritia suæ flagitiis, peccatisque audiet: nihil ex illa impura adolescentia sua: quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem sui simillimum produxit ⁷⁹, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos, quæso, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quod fuit antequam iste ad magistratus remque publicam accessit, habeat per me solum ac liberum. Sileatur de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis: lenonum, aleatorum, perductorum ⁸⁰ nulla mentio fiat: damna, dedecora, quæ res patris ejus, atas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiae: patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere.

Quæstor Cn. Papirio consuli fuisti ⁸¹ abhinc annos quatuordecim. Ex ea die ad hanc diem qua fecisti, in iudicium voco. Hora nulla vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumpti in quæstura, & legatione Asiatica & prætura urbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meæ.

XIII. Quæstor ex senatus-consulto provinciam sortitus es. Obigit tibi consularis ⁸², ut cum consule Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium ⁸³; de qua nihil sum dicturus quid sentire debueris ⁸⁴: unum hoc

dico,

⁷⁸ Nunc mihi tenor est eius, quod mihi ad dicendum datur] Alii fecerunt hoc dies et alii plures. Idem.

⁷⁹ Aut ex illo, quem sui simillimum produxit] Reprehendunt homines stultissimi Tullium, quod in filio Verri innoxiam lædat æratem, ignorantes illum accusatoris arte providere, ne in epilogia productus ab Hortentio concillet misericordiam iudicum patri. Idem.

⁸⁰ Lenonum, aleatorum, perductorum] Lenones sunt scortorum; perdoctores etiam invi-

tarum personarum, & in quibus supra exercita legibus vindicantur. Idem.

⁸¹ Quæstor Cn. Papirio consule fuisti] Uox nomine Cn. Papirii Carbonis & tempus criminis significavit, & crimen legitur tamen & consule. Idem.

⁸² Obigit tibi consularis] Provincia, subauditur. Idem.

⁸³ Dissensio civium] Lexiter dixit bellum civile gravissimum Syllæ cum Mariæis. Idem.

⁸⁴ Quid sentire debueris] Cum quibus facere. Idem.

dico, in ejusmodi tempore, ac sorte ⁸⁵, statueret te debuisse, utrum malles sentire, atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quæstorem obtigisse, hominem singulari luxuria, atque inertia. Veruntamen ornabat eum beneficiis, officiisque omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa ⁸⁶, numerata est. Profectus est quæstor in provinciam. Venit in Galliam expectatus ad exercitum consulariæ cum pecunia. Simulac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratum gerendorum, & republicæ administrandæ) averfa pecunia publica, quæstor consulem, exercitum, sortem, provinciamque deseruit.

Video quid egerim: erigit se: sperat, sibi auram posse aliquid astari, in hoc crimine, voluntatis, assensionisque eorum ⁸⁷, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem, proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut studio partium fecerit: ac non apertissime consulem, exercitum, provinciamque compilarit ⁸⁸, & propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, & ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos ⁸⁹ transisse: nihil fecisse propter pecuniam. Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit; jam se ipse indicabit.

XIV. Primum brevitate cognoscite. *Accepi, inquit ⁹⁰, vicis ducenta, viginti quinque millia, quadringentos XVII nummos. Dedi stipendio, frumento, legatis ⁹¹, proquæstoribus ⁹²,*

cohorti

⁸⁵ Ac sorte] Potuisti enim, & debuisti, si nolles, repudiare illam sortem, aut succipiam tueri. Idem.

⁸⁶ Pecunia attributa] Quæ in stipendium militum de ærario a tribunis ærarii adnumerari quæstoribus solet; ergo Verri adnumerata intelligitur. Idem.

⁸⁷ Voluntatis assensionisque illorum] Syllanorum scilicet. Idem.

⁸⁸ Compilarit] Filios pervellerit: sic fraudaverit furto, ut ne pilos quidem in corpore spoliatis reliquerit. Idem.

⁸⁹ Ad nobilitatem, hoc est ad suos] To-

tum hoc per ironiam dicitur in Verrem, & Verri defensoribus. Idem.

⁹⁰ Accepi, inquit] Refertur ad ærarium ratio solet pecunia publice a quæstoribus. Verres igitur retulit, sed Tullius hoc reprehendit, primo falsam hanc brevem relationem esse, deinde idcirco acceptam, quia proditor Carbonis favorem sibi apud Syllam comparaverat: nam paucis verbis, quid acceperat, quid reliquerat, dixit. Idem.

⁹¹ Dedi stipendium, frumento, Legatis] Hæc omnia nominis sunt erogationum: quibus, aut stipendium militibus dedisse se, dicit Ver-

cohorti prætoriae⁹³; H-S mille sexcenta, triginta quinque mil-
lia⁹⁴, quadringentos XVII nummos. Reliqui Arimini H-S sex-
centa millia. Hoc est rationes referre? hoc modo aut ego⁹⁵,
aut tu, Hortensi, aut quisquam hominum retulit? quid hoc
est? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum ex tot
hominum rationibus relatis hujusmodi est? Illa tamen H-S
sexcenta millia, quæ ne falso quidem potuit⁹⁶, quibus data
essent, describere, quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ i-
psa H-S sexcenta millia reliqua facta sunt, neque Carbo at-
tigit, neque Sylla vidit, neque in aerarium relata sunt. Op-
pidum sibi elegit Ariminum⁹⁷, quod tum, cum iste ratio-
nes referrebat, oppressam, direptumque erat. Non suspicaba-
tur id, quod nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate
Ariminensium testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita
denuo. P. Lentulo, L. Triario quaestoribus⁹⁸ urbanis, res ra-
tionum relaxatum⁹⁹. Recita. Ex senatus-consulto. Ut hoc
pacto rationem referre liceret, eo Syllanus repente factus est,
non ut honos & dignitas¹⁰⁰ nobilitati restitueretur. Quod si
illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga, nefaria; prodi-
tio consulis tui, accelerata judicaretur. Malus civis, improbus
consul, sediciosus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis: tibi
quando esse cepit? posteaquam tibi pecuniam, rem frumen-
tariam,

Verris; aut frumentum commisit in annonam
exercitus; aut legatis, & proquaestori in sum-
psum devotio: eis enim alimenta de publico
dabantur. Idem.

⁹² Pro quaestore] Id est, pro officio qua-
estorio; significat autem quaestoris avaritas:
sibi imputat pecunias publicas datas Verres.
Accepi, imputo, vicies ducenta triginta quin-
que millia, quadringentos decem & septem
nummos. Idem. ⁹³ Praetoribus, sed
Africanus lesionem meliorem tulit: quod u-
bi quaestor esset, ibi praetoribus quæ non
erat. Idem.

⁹⁴ Cohorti prætoriae] Comitibus consulari-
bus. Veteres enim omnium magistratum; cui
pareret exercitus, prætorum appellaverunt.
Unde & prætorium tabernaculum ejus dicitur,
& in castris porta prætoris; & hodie
quoque præfectus prætorio. Idem.

⁹⁵ Reliqui Arimini sexcenta millia] Hac
summa cum ratione consentit. Idem.

⁹⁵ Hoc modo aut tu, Hortensi, aut ego]
Ambo enim quaestores fuerant. Idem.

⁹⁶ Quæ ne falso quidem potuit] Non e-
nim verisimile est, tantæ pecuniæ rationem
duobus versuculis conscripsi potuisse. Idem.

⁹⁷ Oppidum sibi elegit Ariminum] Hoc
oppidum Albinovanis Syllæ prodiderat, dux
ipse Marianus. Idem.

⁹⁸ Recita denuo. P. Lentulo, L. Triario
quaestoribus] Hoc est caput lationis relaxa-
tum a Verre rationum ad aerarium totius
quaesturae ejus. Idem.

⁹⁹ Res rationum relaxatum] Sunt relaxæ
rationes. Nihil hoc circumscriptione tritius
apud Græcos atque ac Latinos; ut res volu-
ptatis apud Plautum, Græcum.

¹⁰⁰ Non ut honos, & dignitas] Pro no-
bilitate pugnare Sylla contra Marianos;
hac enim de causa se transiisse a Verre
ver, ut dignitas & salus nobilitati restitue-
retur. Idem.

tariam, rationes omnes suas, exercitumque commisit. Nam
si tibi antea displicuisset: idem fecisses, quod anno post M.
Piso¹. Quaestor cum L. Scipioni consuli obligasset: non at-
tigit pecuniam; non ad exercitum profectus est. Quod de re-
publica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam, nec morem
majorum, nec necessitudinem fortis læderet.

XV. Etenim si hæc perturbare omnia, & permiscere volu-
mus, totam vitam periculosam, invidiosam, infestamque
reddemus, si nullam religionem fors habeat, nullam societa-
tem conjunctio secundæ dubiæque fortunæ, nullam auctorita-
tem mores atque instituta majorum. Omnium est communis
inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo unquam sapiens prodi-
tori credendum putavit. Ipse Sylla, cui adventus istius
gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu
suo removit: Beneventi esse iussit² apud eos, quos suis parti-
bus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summæ rei causæ
que nocere nihil posset. Ei postea præmia tamen liberaliter
tribuit: bona quadam proscriptorum in agro Beneventano di-
rripenda concessit: habuit honorem, ut proditori, non ut a-
mico, fidem. Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum
Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi ac-
cidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit,
cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, com-
mune periculum. Nulla sunt occultiores insidiæ, quam eæ,
quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis
nomine. Nam cum, qui palam est adversarius, facile cavendo
vitare possis. Hoc vero occultum, intestinum, ac dome-
sticum malum, non modo non existit³, verum etiam op-
primit, antequam prospicere, atque explorare poteris.

Itane vero? tu, cum quaestor ad exercitum missus sis, cus-
tos non solum pecuniæ, sed etiam consulis particeps omnium
rerum consiliorumque fueris: habitus sis in liberum loco, si-
cut mos majorum ferebat: repente relinquis? deseras? ad ad-
ver-

¹ Idem fecisset, quod anno post M. Piso]
Exemplo urget Verrem, ut ostendat, quid
facere potuisset, nisi furum pararet. Idem.

que Syllani erant. Idem.

² Beneventi esse iussit] Beneventani pleri-

tur, exurgit. Idem.

³ Non modo non existit] Emergit, exori-

verarios tranſeas? O ſcelus! o portentum in ultimis terras exportandum! Non enim poteſt ea natura, quæ tantum facinus commiſerit, hoc uno ſcelere eſſe contenta. Neceſſe eſt ſemper aliquid ejuſmodi molitur: neceſſe eſt in ſimili audacia, perfidiaque verſetur. Itaque idem iſte, quem Cn. Dolabella poſtea C. Malleolo occiſo⁴, pro quaſtore habuit, (hand ſcio, an major etiam hæc neceſſitudo fuerit, quam illa Carbonis: ac plus iudicium voluntatis valere, quam forſis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in ipſum valebant crimina⁵, contulit in illum, cauſamque illius omnem ad inimicos accuſatoresque detulit: ipſe in eum, cui legatus, cui pro quaſtore fuerat, inimiciſſimum atque improbiſſimum teſtimonium dixit. Ille miſer cum eſſet⁶; tum proditione iſtius nefaria, tum improbo & falſo ejuſdem teſtimonio, tum multo etiam ex maxima parte, iſtius furtorum, ac flagitiorum invidia conflagravit.

XVI. Quid hoc homine faciatis? aut ad quam ſpem tam perfidoſum, tam importunum animal reſervetis? qui in Cn. Carbonem fortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit, ac violarit, eoſque ambos non ſolum deſeruerit, ſed etiam prodiderit, atque oppugnarit. Nolite, quæſo, iudices, brevitate orationis⁷ mea potius, quam rerum iplarum magnitudi-

⁴ Malleolo occiſo] Oratorie pro mortuo occiſum dixit. Item.

⁵ Quæ in ipſum valebant crimina] Aperius hoc poſtea diſcurſus eſt Tullius. Etenim accuſator Dolabella volens iudice Verre uti contra Dolabellam, librum criminum omnium Verri & Dolabellæ Verri oſtendit, & promiſit hæc ſe crimina non obſecturum, ſi ſibi Verres & cauſam omnem Dolabellæ proderet, & teſtimonium adverſus eum diceret: quare Verres Dolabellam, cui legatus, & pro quaſtore fuerat, oppugnatuſque compulſus eſt. Inimicos autem accuſatoresque Dolabellæ, Cæſarem dicit: nam Scaturus Dolabellam alium accuſavit, nec damnare potuit. Item.

⁶ Miſer cum eſſet] Miſerum pro innocente Tullius ponit. Sic alibi: Et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed mi-

ſerum, me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Idem.

⁷ Brevitate orationis] Nam tanto major, fides acquiratur noſtris criminationibus, quanto videtur, tragœdia prætermiſſa, veluti nuda propoſitione eſſe contenti. Velim tamen & in hac brevitate perſpicias, non abſeſſe Ciceronis ſtudium præſertim. Idem egit ut ſuavis proponeret, tamen acerbiterem mali facinoris excoleret. Ignem parum exat dixiſſe: ſubiecit ex lignis viridibus, quod eſt intolerabilius; addidit etiam Ananiam, quo ſpiritus magis magiſque augeri ſolet: ſuperpoſuit in loco anguſto, ubi denſior fumus animas haurientes urget. Poſt hæc deinde intulit: Hominem ingentium, domi nobiſum, populi Rom. ſocium atque amicum, fumo excruciatum ſemivivum reliquit. Totum

tudine, crimina ponderare. Mihi enim properandum neceſſario eſt, ut omnia vobis, quæ mihi conſtituta ſunt, poſſim exponere. Quamobrem, quaſtura iſtius demonſtrata, primidite magiſtratus & furto, & ſcelere perſpecto, reliqua attendite. In quibus illud tempus Syllanarum proſcriptionum ac rapinarum prætermittam: neque ego iſtum ſibi eſſe communi calamitate⁸ deſenſionem ullam ſinam fumere. Suis eum certis, propriisque criminibus accuſabo. Quamobrem, hoc omni tempore Syllano ex accuſatione circumſcripto⁹, legationem ejus præclaram cognoſcite.

Poſteaquam Cn. Dolabellæ¹⁰ provincia Cilicia conſtituta eſt: o dii immortales! quanta iſte cupiditate, quibus allegationibus illam ſibi legationem expugnavit? id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iſte proſectus eſt, quacunquẽ iter fecit, ejuſmodi fuit, non ut legatus populi Romani, ſed ut quædam calamitas pervadere videretur.

XVII. In Achaja (prætermittam minora omnia, quorum ſimile forſitan aliis quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, niſi ſingulare, niſi quod, ſi in alium reum diceretur, incredibile videretur) magiſtratum Sicyonium nummo poſcit. Ne ſit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. Cum ille non daret, animadvertit. Improbum, ſed non inauditum. Genus animadverſionis videre. Quæretis, ex quo genere hominem iſtum iudicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis, in loco anguſto fieri juſſit. Ibi hominem ingentium, domi nobilem, populi Romani ſocium atque amicum, fumo excruciatum, ſemivivum reliquit. Jam quæ iſte ſigna, quas tabulas pictas, ex Achaja ſultulerit, non dicam hoc loco.

Tom. IV.

B b Est

ſi gradatim conſideres, abſurdus eſt. Et nihilominus viſus eſt tantum propoſuiſſe, non & exaggeraſſe, cum roluſius non potuerit augere. Ita ſi rem ſpectes, magna copia eſt: ſi verba numeres, ſumma brevitatis. Ananiam, cuius primam ſcholiam in lucem proderunt opera Jac. Gronovii.

⁸ Ex communi calamitate] Ex Syllanis temporibus ſcilicet. Deſenſionem de Sylla

excluſit, ne liceret illi dicere, Sylla mihi juſſit, Sylla hoc fecit. Aſcanius.

⁹ Circumſcripto] Sublato, circumduſto, ac prætermiſſo. Alias decepto ſignificat. Item.

¹⁰ Poſteaquam Cn. Dolabella] Aſcanioſoloni de Dolabella: nam ſupra de ejus damnatione dicebat. Item.

Est alius mihi locus ¹¹ ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis, ex æde Minervæ grande auri pondus ablatum: dictum hoc est in Cn. Dolabellæ judicio. Dictum? etiam æstimatum ¹². Hujus consilii non modo paricipem C. Verrem, sed principem fuisse reperietis. Delum venit: ibi ex fano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima, atque antiquissima: eaque in onerariam navem suam conjicienda curavit. Postridie cum fanum spoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. Est enim tanta apud eos ejus fani religio, atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret.

XVIII. Tum subito tempestates coortæ sunt maximæ, Judices, ut non modo proficisci, cum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus ejiciebantur ¹³. Hic navis illa prædonis istius, omnia signis religiosi, expulsa atque egesta fluctu, frangitur. In litore signa illa Apollinis reperiuntur: jussu Dolabellæ reponuntur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur.

Non dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio unquam fuit religionis, nunc tamen in metu periculoque tuo tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, cum recordaris, in deos immortales quam impius, quam sceleratus, quam nefarius fueris? Apollinem tu Delium spoliare ausus es? Illic tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso, manus impias ac sacrilegas asferre conatus es? Si in pueritia non his artibus & disciplinis institutus eras, ut ea, quæ literis mandata sunt, disceres atque cognosceres: ne postea quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod est proditum memoriæ ac literis, Latonam ex longo errore, & fuga, gravidam, & jam ad pariendum vicinam, temporibus

¹¹ Est alius mihi locus] De signis scilicet. An peculiaris, si hinc evaserit Verres? Idem.

¹² Æstimatum] Impositio pretii exactum,

secundum legem reperundarum. Idem.

¹³ Ita magni fluctus ejiciebantur] Extra fines litoris exibant. Idem.

bus exactis ¹⁴, confugisse Delum, atque ibi Apollinem, Dianamque peperisse? Qua ex opinione hominum, illa insula eorum sacra putatur ¹⁵: tantaque ejus auctoritas religionis & est, & semper fuit, ut ne Persæ quidem ¹⁶, cum bellum toti Græciæ, diis hominibusque ¹⁷ indixissent, & mille numero navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime, atque amentissime, audebas? fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam extingueret religionem? & si tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro secleribus tuis jamdiu debeatur?

XIX. In Asiam vero postquam venit, quid ego adventus istius prandia, cœnas, equos, muneraque ¹⁸ commemore? nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris, & Halicarnasso. Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis ¹⁹, abstulit magno cum gemitu civitatis.

Illam vero expugnatio fani antiquissimi & nobilissimi Junonis Samiæ ²⁰, quam luctuosa Samiis fuit? quam acerba toti Asiæ? quam clara apud omnes? quam nemini vestrum inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem in A-

B b 2 fiam

¹⁴ Temporebus exactis] Mensibus exactis. Idem.

¹⁵ Sacra putant] Sic Virgilius, Sacra mævi colitur medio. Elegerunt potius sacra dicere, quam id, quod in consuetudine est, sacra: Idem.

¹⁶ Ut ne Persæ quidem] Cyro, Dario, Xerxique duce. Idem.

¹⁷ Diis hominibusque] Quis non solum homines erant, utpote barbari, verum etiam more gentis suæ nulla diis in cœcis templis comulsa esse credebant, præsertim cum iis soli, quem venerarentur, vix mundus ipse sufficeret. Erant ergo & ædium sacra-

rum & simulacrorum evertores. Idem.

¹⁸ Equos, muneraque] Quærendum cur equos & cæteris muneribus separavit? an, quia Asiæ magno pretio æstimant equos? Idem.

¹⁹ Quem quondam in comitio vidistis] Licebat enim turba hæc signa deportare Romanæ adhibitis, ad ornatum ludorum, & rursum foclis reportare: nec hoc crimen ditiosum in orationem, quæ est de signis: quis specialiter crimen & grave est, nec habet, quod adijci possit. Idem.

²⁰ Junoni Samiæ] Hinc Virgil. Posthæc talisve Seno. Idem.

siam Samo venissent; responsum tulerunt, ejusmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, non ad prætorem, sed Romam deferri oportere²¹. Quas iste tabulas illinc, quæ signa sustulit? quæ cognovi egomer apud istum in ædibus nuper, cum obsignandi gratia venissem²². Quæ signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quæro, quæ apud te nuper ad omnes columnas²³, omnibus etiam intercolumniis, in silva²⁴ denique disposita sub dio²⁵ vidimus. Cur ea, quamdiu alium prætorem²⁶ cum iis iudicibus, quos in horum locum subfortius eras, de te in consilium iturum putasti, tandem domi fuerunt? posteaquam nostris testibus nos, quam horis²⁷ tuis, uti malle vidisti; nullum signum domi reliquisti, præter duo, quæ in mediis ædibus sunt: quæ ipsa Samo sublata sunt? Non putasti me tuis familiarissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuæ domi sæpe fuissent: ex quibus quærerem signa scirentne fuisse, quæ non essent?

XX. Quid tum hos de te iudicatuos arbitratus es, cum viderent, te jam non contra accusatorem tuum, sed contra quaestorem²⁸, sectoremque pugnare? Qua de re Charidemum Chium

²¹ Non ad prætorem, sed Romam deferri oportere. Atqui legimus, de Oppio & de Procilio, non apud populum Romanum depositas esse querelas, sed apud eos, sub quibus agerentur aut quaeruntur, legationem. Legatus autem Verres non Neronis, sed Dolabellæ erat. Idem.

²² Cum obsignandi gratia venissem. Moris tui, ut accusator obligaret domum, & claudis omnia eius, quem accusaturus eras, ne qua fortuito indicia aut in vasis, aut in lignis, aut in literis constituta, ab eo removerentur. Idem.

²³ Ad omnes columnas. Locus intercolumnium dicitur. Idem.

²⁴ In silva. Idem.

²⁵ Sub dio. Idem est, sub caelo. Cælum Græci τὴν θῆν dicunt: sed ita declinatur, hoc dium, huius dii, huius diæ, hoc dium, o dium, ab hoc diæ. Idem.

²⁶ Quamdiu alium prætorem. Metellum scilicet, cum iudicibus, quos in horum locum a quemadmodum supra dixi, subfortium se Verres esse credebat. Idem.

²⁷ Nostris testibus, quoniam horis. Usus est

eum prima actio Cicero magis testibus suis, quam temporibus: id est, nisi ad descendendum lege datis. Idem. *Ubi tibi speris*, perinde interpretor quasi dixit: *tibi temporis*, vel, tempore tuis rationibus accommodato, & apposito. Ut sit, Posteaquam vidisti nos tantum nolle in accusando tempore consumere, quantum tibi commodum fuisset. Horatius.

²⁸ Quaestorem. Legitur & Quaestorem. Si Quaestorem, illum ipsum Glabronem, cuius cura est, ut focis omnia raptè reddantur: si Quaestorem, eum ad quem rediguntur pecunie ex præscriptis bonis & a quo focis adnumerantur. Sectorem autem dicit estimatorem redemptoremque honorum damnati, atque præscripti, qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem estimationis suæ, bona omnia auctione vendit, & semel inter pecuniam ex arario, vel focis. Contra hos igitur iam pugnat Verres, inquit Tullius, subtrahens omnia signa, non contra me, qui illum, etiam subactis signis, testimoniis tamen positum convincere. Ascon.

Chium testimonium priore actione dicere audistis: sese, cum esset trierarchus²⁹, & Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, iussu Dolabellæ fuisse una cum isto Sami: seseque tum scire spoliatum esse sanum Junonis, & oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, publice dixisse: eoque se esse absolutum, quod planum fecisset, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere.

Aspendum, vetus oppidum, & nobile in Pamphylia scitis esse, plenissimum signorum optimorum. Non dicam illinc hoc signum ablatum esse, & illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisti: omnia ex fanis, ex locis publicis, palam, spectantibus omnibus, platustris evecta, aportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audistis id, quod est Græcis hominibus in proverbio, quem omnia intus canere dicebant³⁰, sustulit, & in intemistis suis ædibus posuit: ut etiam illum ipsum artificio suo superasse³¹ videatur.

Perge sanum antiquissimum³² & sanctissimum Dianæ scimus esse. Id quoque a te nudatum ac spoliatum esse; ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum atque ablatum esse dico. Quæ, malum, est ista tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum, atque amicorum urbes adisti, legationis iure & nomine; si in eas vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quæ signa, atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, hæc non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum deportasses.

XXI. Quid

²⁹ Trierarchus. Navi teremi præpositus. Trierarchi ternos remorum ordines habet: ita & triemis, & quadriemis, & deinceps dicuntur. Idem.

³⁰ Quem omnia intus canere dicebant. Cum canent citharistæ, utriusque manus funguntur officio. Dextra plestro utitur; & hoc est foris canere. Sinistra digitis chordas carpit; & hoc est intus canere. Difficile autem, quod Aspendius citharista faciebat, ut non videretur cantu utraque manu, sed omnia, id est, universam cantionem, intus & sinistra tantum manu complecteretur. Unde omnes

quorquæ fures erant, a Græcis *Aspendii Citharista* in proverbio dicebantur, quod, ut ille carminis, ita isti furorum occultatores erant. Valer hoc proverbium & in eos, qui multum interitinis suis commodis consulunt præter honestatem. Idem.

³¹ Aspendio superasse. Ut interius positus esset, qui intus cantare consueverat. Idem.

³² Perge sanum antiquissimum. Apparet quod Aspendium vocari, cuius nominativus casus *Perge* est: ego adverbium loci *Perge*. Fanum, religiosissimum templum unde fata petuntur.

XXI. Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione³³, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum, & Macedoniam subegit? quid de L. Paulo, qui regem Persem vi ac virtute superavit? quid de L. Mumio³⁴, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achajæ Bœotiaque multas, sub imperium populi Romani ditionemque subjunxit? quorum domus cum honore & virtute florent, signis, & tabulis pictis erant vacuæ. At vero urbem totam, templa deorum, omnesque Italia partes illorum donis ac monumentis exornatas videmus.

Verèor, ne hæc forte cuiquam nimis antiqua, & jam obsoleta videantur. Ita enim tum æquabiliter omnes erant huiusmodi³⁵, ut hæc laus eximia virtutis & innocentie, non solum hominum, verum etiam temporum illorum esse videantur. P. Servilius³⁶, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sententiam laturus est: Olympum³⁷ vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. Nam postea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu in iisdem illis locis legatus quaestorius³⁸ oppida pacata sociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curasti.

Tu,

³³ Quid de L. Scipione?] De quo cum senatus ambigeret, utrum idoneus esset, qui in Asian contra Antiochum mitteretur, P. Scipio Africanus, frater ejus, legatum se obtulit ad id bellum gerendum, & victoriam reportavit. *Idem.*

³⁴ Quid de L. Mumio?] Legatorum populi Romani violatorum causa bellum adversus Corinthum Græcam urbem gessit populus Romanus, eamque devicit duce Memnio. Cur autem Græcorum triumphorum ponit exempla? quia de signis loquitur, quorum copia apud Græcos est constituta. *Idem.*

³⁵ Omnes erant ejusmodi?] Boni scilicet. *Idem.*

³⁶ P. Servilius] Bona occasio promerendi

judicis cum oblatione conjuncta: hic enim bellum in Cilicia gessit, doque ea triumphavit captis Coryco, Olympo, Phaselide, tribus magnis ejus terræ urbibus. *Idem.*

³⁷ Olympum] Id nomen his rebus Ciceroni, sive Straboni, *Geogr. lib. xiv.* pro quo Lambinus, Manutius, alique maluerunt Olympum, *Græcorum.* In eo quidem numero non est Hircanus, qui eum ipsum Strabonis, indicatum a Græco, locum descripsit. Abundantibus oïo multa de his rebus diceret Henr. Noris, in *Geograph. Pisan. Dissert. II. cap. 11. Olympum.*

³⁸ Legatus quaestorius] Legatum ex quaestore agens. *Africanus.*

Tu, quæ ex fanis religiosissimis per scelus & latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis, amicorumque tuorum testis, non possumus: P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi & virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit³⁹, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda⁴⁰ curavit. Cognoscite ex literis publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita: RATIONES RELATÆ P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum⁴¹, literis definiti vides. Certe major est⁴² virtutis, victoriæque jucunditas, quam ista voluptas, quæ percipitur ex libidine & cupiditate. Multo diligentius habere dico Servilium prædam populi Romani, quam te tua furta notata atque descripta.

XXII. Dices, tua quoque signa⁴³ & tabulas pictas, ornamento urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo Romano forum, comitiumque⁴⁴ adornatum ad speciem magnifico ornatu; ad sensum, cogitationemque acerbo & lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, præda provincialiarum, spoliis sociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, Judices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui judiciorum dominos⁴⁵ se dici volebant, harum cupiditatum esse servos. Socii vero, nationesque extera, spem omnium tum primum abje-

³⁹ Per triumphum vexit] Feculis enim signa ante triumphantem vehi per pompam solebant. *Idem.*

⁴⁰ Ad ærarium perscribenda] Hæc fuit veterum diligentia, ut, quod quisque de subjugata provincia per triumphum apportasset, perscriptum in tabulis in ærario reponendis conservaretur. *Idem.*

⁴¹ Figuram, statum] Figura est circa gestum situmque membrorum: status circa ornatum & habitum vestis, insignium, & armorum. *Idem.*

⁴² Certe major est] Non video, quid apporet hic sensus. Nihil enim mirum, diligentem esse Servilium, quam Verrem, si ita est. Nisi forte, quod ait, Certe major est, sic accipiamus, quasi dicat, Verè major est: & quod subjunxit, argumentum sit,

virtutis, quam voluptatis, majorem esse fructum. *Idem.*

⁴³ Dices, tua quoque signa] Oratoria præter hæc sibi objicit questionem, quæ genus confessionis in se habet. Nam ædili atque prætori Hortensio, & item Metellis, rapta ex provinciis signa ad ornandum forum & comitium commoda verat Verres. Olim enim, cum in foro iusti populo darentur, signa ac tabulis pictis partim ab amicis, partim a Græcia commodatis urebantur ad scæne speciem, quia adhuc theatra non fuerant. *Idem.*

⁴⁴ Comitium] Locus propter senatum, quo coire equitibus, & populo Romano licet. *Idem.*

⁴⁵ Qui se judiciorum dominos] Hortensium, ceterosque nobiles. *Idem.*

abjocere rerum, ac fortunarum suarum: propterea quod casu legati ex Asia, atque Achaja ⁴⁶, plurimi Roma tunc fuerunt, qui deorum simulacra ex suis fanis sublata, in foro venerabantur: itemque cætera signa & ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. Quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitu sociorum, atque amicorum, cum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari & condemnari solebant, ibi esse palam posita ea, quæ ab sociis per scelus ablata, creptaque essent.*

Hic ego non arbitror illum negaturum ⁴⁷, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet hæc, quæ rapuit & furatus est, nonnunquam dicere se emisse: quoniam quidem ⁴⁸ in Achajam, Asiam, Pamphyliam, sumptu publico, & legationis nomine *, mercator signorum tabularumque pictarum missus est.

XXIII. Habeo & istius, & patris ejus accepti tabulas ⁴⁹ omnes: quas diligentissime legi, atque digessi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te consecisse. Nam in isto, Judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas nunquam

CON-

⁴⁶ Ex Asia, atque Achaja] Unde fuerant ista signa per furtum sublata. *Idem.*

⁴⁷ Non arbitror illum negaturum] Nam solebant magistratibus commodari reddenda. *Idem.*

⁴⁸ Quoniam quidem cum imperio ac securibus] *Idem.* *Idem.* Cum imperio ac securibus, bene: quia licet negotiari equitibus & privatis. *Idem.*

* Man. Lamb. nomine, cum imperio & securibus, mercator

⁴⁹ Habeo & istius, patris ejus accepti tabulas] Id est, acceptarum pecuniarum. Legitur & ab eo, & accepti. Moris autem fuit, unumquemque domesticam rationem sibi totius vite suæ per dies singulos scribere, ex quo appareret quid quisque de redditibus suis, quid de arte, sensione, lucrove seposuisset, quæque die, & quid item sumptus damniive fecisset. Sed postquam observandis literis rerum ex suis quisque tabulis damnari cepit, ad nostram memoriam tota hæc

vetus consuetudo cessavit. Dicit igitur Tullius, habere se & patris ejus tabulas, quoad vixit, & ipsius Verres, quoad consecisse dixit: ex quibus proditur, quam multas tabule pictæ, quot signa apud eum, nulla emptionis origine, furto capta noscantur. Remoratque in eo, quod se dicat Verres non esse aliquo tempore capisse literas domesticæ rationis facere, sed ex aliquo tempore desistisse: quod factum nullo exemplo defendi potest. *Idem.*

⁵⁰ De M. Antonio] Hic est M. Antonius dissolutissimus orator totius oræ maritimæ, Crete mortuus: de quo ipse dicit: & post M. Antonii infantium illud imperium susceperat: & quem Sallustius ait perdende pecunie genitum, & vacua a curis nili instantibus. *Idem.* M. Antonium oratorem non existimatum esse tabulas conscribere, scribit in ipsius persona Cicero de Orat. lib. II. cap. 23. De alio tamen Antonio locum Alconius interpretatur. *Hicinus.*

consecisse: quæ est opinio hominum de Antonio ⁵⁰ falsa: nam fecit diligentissime. Verum sit hoc genus aliquid, minime probandum. Audimus, alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo consecisse? Est aliqua etiam hujusce rei ratio ⁵¹. Hoc vero novum & ridiculum est, quod hic nobis respondit, cum ab eo tabulas postularem: utque ad M. Terentium, & C. Cassium consules ⁵², consecisse; postea destitisse. Alio loco, hoc cuiusmodi sit, considerabimus ⁵³. Nunc nihil ad me attinet: horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas & tuas, & patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges ⁵⁴! Unum ostende in tabulis aut tuis, aut patris tui, emptum esse: vicisti. Ne hæc quidem duo signa pulcherrima, quæ nunc ad impluvium ⁵⁵ tuum stant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ steterunt, habes quomodo emeris; hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis sola jam sunt, quæ seorsum expectant ⁵⁶, relicta ac desinita a cæteris signis.

XXIV. At, credo ⁵⁷, in hisce solis rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: cætera libidines ejus ratione

Tom. IV.

C c.

aliqua,

⁵¹ Est aliqua etiam hujusce rei ratio] Vel mala, vel bona. Dicit ergo, est non bonam, apparet tamen esse aliquam rationem. Aut hylæ hoc dicit. Bona ratio nunquam scribendi, judicium perseverans de tabulis non conscribendis: aliquando casisse, correctio erroris in melius: destitisse cum conceptis, mala ratio: est enim inconstantia & mutatio quædam in deterius. *Alconius.*

⁵² Utriusque ad M. Terentium, & C. Cassium consules] Ab hoc consulari videretur tabulas Verres rationum suarum destitisse conscribere: quævis a præfenti tempore non longe abest. *Idem.*

⁵³ Alio loco, cuiusmodi sit, considerabimus] Scilicet ad regenda fura pertinet ista prætermissio rationum, ne conscriptis iis, quæ habuit, & iis, quæ nunc habet, extraordinaria rerum possessio videretur. *Idem.*

⁵⁴ Atque utinam neges] Cum enim confiteris, erit improbe, videris tamen aliquid dicere, cum dicis, Emi, non emui. Si autem negaveris, & convinceris, & hujusmodi defensione nudaberis. *Idem.*

⁵⁵ Impluvium] Locus sine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum possit. *Idem.*

⁵⁶ Quæ seorsum expectant] Reperendarum causa ita se habet, ut si convictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat estimata furtis: hoc est, in pretium reddat omnibus furtis: quam summam pecuniam proscriptis ejus bonis seorsum carabant, seorsum autem disti sunt, qui spem lucri fecerit, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecuniam fenestraliter singulis: ac postea pro compendio suo singulas quæque res pecuniam populo venditabant. Sola ergo hæc duo signa dicit apud Verrem relicta, asportatis ad amicos cæteris signis. *Idem.*

⁵⁷ At, credo] Transitus ad aliam criminum speciem. Non enim hæc, quæ ante acta sunt, sic dicit, tamquam Sicilia crimina, propria hujus cognitionis, quæ per singulos libros constat esse divisa, ut de iure dicendo, de re frumentaria, de signis, de suppliciis. *Idem.*

⁵⁵ Impluvium] Locus sine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum possit. *Idem.*

⁵⁶ Quæ seorsum expectant] Reperendarum causa ita se habet, ut si convictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat estimata furtis: hoc est, in pretium reddat omnibus furtis: quam summam pecuniam proscriptis ejus bonis seorsum carabant, seorsum autem disti sunt, qui spem lucri fecerit, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecuniam fenestraliter singulis: ac postea pro compendio suo singulas quæque res pecuniam populo venditabant. Sola ergo hæc duo signa dicit apud Verrem relicta, asportatis ad amicos cæteris signis. *Idem.*

⁵⁷ At, credo] Transitus ad aliam criminum speciem. Non enim hæc, quæ ante acta sunt, sic dicit, tamquam Sicilia crimina, propria hujus cognitionis, quæ per singulos libros constat esse divisa, ut de iure dicendo, de re frumentaria, de signis, de suppliciis. *Idem.*

aliqua, aut modo continebantur. Quam multis istum ingenio, quam multis matribus familias, in illa tetra atque impura legatione vim attulisse existimatis? equo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quae negari poterunt, praetermittam: etiam haec, quae certissima sunt & clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam: quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quae mihi hoc oneris negotiique imposuit, pervenire.

Oppidum est in Helleponto Lampacum, Judices, in primis Asiae provinciae clarum & nobile: homines autem ipsi Lampaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum praeterea maxime sedati & quieti, prope praeter ceteros ad summum Graecorum otium ⁵⁸ potius, quam ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, cum iste a Cn. Dolabella effragitasset ⁵⁹, ut se ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad quaestum suum, quam ad reipublicae tempus accommodatum depoposcisset: ut illo itinere veniret Lampacum, cum magna calamitate, & prope pernicie civitatis. Deducitur iste ad Janitorem quendam ⁶⁰ hospitem: comitesque ejus item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque ut eum suae libidines flagitiosae ⁶¹ facere admonuerant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant ⁶² & investigent ⁶³, ecqua virgo sit, aut mulier digna, quamobrem iste Lampaci diutius commoraretur.

XXV. Erat comes ejus Rubrius quidam, homo factus ad istius libidines ⁶⁴: qui miro artificio, quocumque venerat, haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert;

⁵⁸ Ad summum Graecorum otium] Dixit hoc secundum illam sententiam de Graecis habitam, quos otiosos & leves esse consensum est. Idem.

⁵⁹ Cum iste a Cn. Dolabella effragitasset] Ergo non de republica ire coactus est, sed ut mitteretur ambitione perfecti. Nicomedes autem Bithyniae rex est; Sadala Thraciae; ambobus fuit populi Romani. Idem.

⁶⁰ Janitorem quendam] Janitorem cum dixisset, addidit quendam, ut ostenderet non

appellativum nomen esse, sed proprium. Idem.

⁶¹ Flagitiosae] Flagitiosae. Grav.

⁶² Videant] Si in promptu res. Af.

⁶³ Investigent] Quam non videant. Et inde posterius positum. Idem.

⁶⁴ Homo factus ad istius libidines] In nascendo fors est, in faciendo industria. Bene ergo non natum, sed factum dixit. Non enim naturam perducere procreare Verri, sed ipsum sibi docendo post eos fingere. Idem.

Philodamum esse quendam genere, honore, copiis, existimatione facile principem Lampacenorum: ejus esse filiam, quae cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa integritate, pudicitiaeque existimari. Homo, ut haec audivit, sic exarsit ad id, quod non modo ipse nunquam viderat, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Janitor, qui nihil suspicaretur, veritus, ne quid in ipso se offenderit ⁶⁵, hominem summa vi retinere coepit. Iste, qui hospitis relinquendi causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit: Rubrium, delicias suas, in omnibus ejusmodi rebus adiutorem suum, & conscium, parum laute diversari dicit: ad Philodamum deduci jubet. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, tametsi erat ignarus, quantum sibi ac liberis suis jam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse: se, cum suae partes essent ⁶⁶ hospitium recipiendorum, tum ipsos tamen praetores, & consules, non legatorum aediles, recipere solere. Iste, qui una cupiditate ⁶⁷ raperetur, totum illius postulatam causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit.

XXVI. Hic Philodamus, posteaquam jus suum ⁶⁸ obtinere non potuit; ut humanitatem, consuetudinemque suam retineret, laborabat ⁶⁹. Homo, qui semper hospitalissimus, amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitum in domum suam recepisse: magnifice, & ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat. Etiam

⁶⁵ Ne quid in ipso se offenderit] Cicero nem ego scripsisse censeo: Ne quid ipso offenderit. Delendum omnino est. Sic enim loquitur Cicero solet. Est autem, ne quid commiserit quo Verrem ostendisset. Grav.

⁶⁶ Cum suae partes essent] Id est, vicissim rangueret. Simul enim ostendere vult, nec suscipiendum sibi esse nunc hospitium, & cum suscipiat, condignum solere susci-

pere. Ason.

⁶⁷ Una cupiditate] Una vel principia: vel vere una. Extra quam non jure, non more, non honestate moveretur. Idem.

⁶⁸ Jus suum] Ne Rubrium pateretur. Idem.

⁶⁹ Laborabat] Bene, quia invitum susceperat hospitem se indignum. Idem.

filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quendam mittit ad cœnam. Rubrius istius comites invitavit: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset⁷⁰. Mature veniunt: discumbitur. Fit sermo inter eos, & invitatio, ut Græco more biberetur⁷¹. Hortatur hospes: poscunt majoribus⁷² poculis: celebratur omnium sermone lætitiarum convivium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est; Quæso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari jubes? Homo, qui & summa gravitate, & jam id ætatis, & parens esset, obstupuit hominis improbi dicto. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte. Enimvero serendum hoc non est: vocetur mulier: & simul servis suis Rubrius, ut januam clauderent, & ipsi ad fores assisterent, imperat.

Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiarum vis afferretur: servos suos ad se vocat: his imperat, ut seipsam negligant: filiam defendant: excurret aliquis, qui hoc tantum domesticæ mali filio suo nuntiet. Glamor interea fit tota domo; pugna inter servos Rubrii, atque hospitis. Jactatur domi lux viri primus, & homo honestissimus. Pro se quisque manus affert: aqua denique serventi a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata sunt: statim exanimatus ad ædes contendit, ut & vitæ patris, & pudicitia sororis succurreret. Omnes eodem animo Lamplaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo movebat, ad ædes noctu convenerunt. Hic licetor istius Cornelius, qui cum ejus servis erat a Rubrio, quasi in præsidio, ad auferendam mulierem

⁷⁰ Quid opus esse? Ut mulier scilicet vis afferretur. Idem.

⁷¹ Græci more biberetur. Grandibus, inquit, poculis, & meracis potionibus, qui non intelligunt dicta Ciceronis: & hoc putant Græco more potare. Est autem Græcus mos (ut Græci dicunt) *πρωτον ποσειδονειν* (cum merum cyathis bibant, salutariter primo deos, deinde amicos suos nominant). Nam toties merum bibunt, quoties

& deos, & caros suos nominant vocant.

Idem.

⁷² Poscunt majoribus. Sunt, qui produbia scilicet O litera poscunt legunt, quasi Sæpe potant. Sed *poscunt* provocant intelligendum est. Ut sit sensus: provocant, se invicem. Majoribus autem poculis, sicut a Cicerone, id est petunt, ut succurratur bibere. Idem.

collocatus, occiditur; servi nonnulli vulnerantur; ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset.

XXVII. Postridie mane homines in concionem veniunt. Quærent, quid optimum factu sit⁷³. Pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. Inventus est nemo, cujus non hæc & sententia esset, & oratio: Non esse mendum, si istius nefarium scelus Lamplaceni ulri vi manumque essent, ne senatus populusque Romanus, in eam civitatem animadvertendum putaret. Quod si hoc jure legati populi Romani in socios, nationesque exterarum uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis esse perpeti satius, quam in tanta vi atque acerbitate versari. Hæc cum omnes sentirent, & cum in eam rationem proprio quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iste diversabatur, profecti sunt: cedere januam faxis, instare ferro, ligna & sarmenta circumdare, ignemque subicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lamplaci negotiabantur, concurrunt: orant Lamplacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam injuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perficisset, quod conatus esset, neque futurus esset Lamplaci postea; levius eorum peccatum⁷⁴ fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent.

Sic iste, multo sceleratior & nequior, quam ille Adrianus⁷⁵, aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi suæ vivus exultus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut lætarentur omnes, neque ulla animadversio constitueretur:

⁷³ Quærent, quid optimum factu sit. A deo non Græca levitate res gestæ sunt, sed agitato consilio defensa libertas. Idem.

⁷⁴ Levius eorum peccatum. Magna vi oratoria, etiam parere peccatum esse dicebant, inquit, quia Verri parcebatur, sed tamen leve, quia legato. Idem.

⁷⁵ Sic iste multo sceleratior, & nequior, quam ille Adrianus. Cinnanis temporibus cum C. Fabius Adrianus, ut alii ajunt, le-

gatus, ut alii putant, pro prætoris, vel prætoris, provinciam obtineret Africanam, Uticæ in prætorio suo vivus usus est, quod corrupto seruitio civitatis illius de principum voce complicitate dicebatur. Sed opportune Tullius causam tacet illarum necis in Adriano, & insulam mortem ejus ostendit: quem debet oratoris non in hospitio, sed domi suæ vivum crematum. Et ille, sic dixit, ut de notissimo videretur loqui. Idem.

retur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit: neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere, Cum seditionem sedare vellem, cum frumentum imperarem, cum stipendium cogerem, cum aliquid denique reipublica causa gererem: quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quæ si diceret: tamen ignosci non oporteret, si nimis atrociter imperando sociis, in tantum adductus periculum videretur.

XXVIII. Nunc cum ipse causam illius tumultus neque veram dicere, neque falsam confingere audeat: homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni ⁷⁶ fuit, P. Tettius, hæc eadem se Lampaci cognosse dixerit: vir omnibus rebus ornatus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, hæc eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis dubitare, quin istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quam ad vestrum iudicium reservare? Nisi vero illud diceret, quod & in testimonio Tettii, prioræ actione interpellavit ⁷⁷ Hortensius: quo tempore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in cæteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret. Hoc tum dixit, Philodamum, & ejus filium, a C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa disseram, tantum dico, securum id esse Nerone, & ejus consilium, quod Cornelium listorem occisum esse constaret: putasse non oportere ⁷⁸ esse cuiquam, ne in ulciscenda quidem injuria, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis iudicio non te absolutum esse improbitatis:

⁷⁶ Accensus Neroni] Accensus nomen est ordinis, & promotionis in militis, ut nunc dicitur princeps, vel commentariensis, aut cornicularius. Hæc enim nomina de legionaria militia sumpta sunt. Idem.

⁷⁷ Interpellavit] Interpellare, est mediæ alterius orationem interrumpere, vel actioni se alterius irerponere. Apparet ergo Hortensium, quamvis diu multumque tacuerit, Tettium in medio testimonio pertraxisse,

quod diceret Philodamum adeo malam causam habuisse, ut a C. Nerone damnatus sit. Idem.

⁷⁸ Putasse non oportere] Reprehensio iudicati ab ea parte, qua causæ derivatio facit, ne nobis iudicata obstat. Non enim causam Verri relevatam esse, sed illos damnatos, quod quoquo modo occisum hominem esse constaret. Idem.

tis: sed illos damnatos esse cædis. Verum ista damnatio tamen cuiusmodi fuit? Audite, quæso, iudices, & aliquando miseremini sociorum, & ostendite, aliquid his in vestra fide præsidii esse oportere.

XXIX. Quod toti Asiæ jure occisus videbatur istius ille verbo listor, re vera minister improbius cupiditatis: pertimuit iste ⁷⁹, ne Philodamus Neronis iudicio liberaretur. Rogat & orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Nerone proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuisset. Commotus est Dolabella. Fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinquere, & in Asiam, hominis nequissimi causa, in alienam provinciam proficisceretur. Postquam ad Nerone venit: contendit ab eo ⁸⁰, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, qui esset in consilio, & primus sententiam diceret. Adduxerat etiam præfectos, & tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocavit. Erat in consilio etiam æquissimus iudex ipse Verres. Erant nonnulli togati creditores Græcorum ⁸¹, quibus ad exigendas pecunias improbius cuiusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus, qui Dolabellæ gratia; aut Græcus, qui ejusdem vi & imperio non moveretur? Accusator autem apponitur ⁸² civis Romanus de creditoribus Lampacenorum ⁸³: qui si dixisset quod iste iussisset; per ejusdem istius listores a populo pecuniam posset exigere. Cum hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur: cum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet: cumque Dolabella cum suis præfectis pugnaret in consilio: Verres fortunæ agi suas diceret: idem testimonium diceret:

⁷⁹ Perterritus iste] Miræ orator, non Verrem vindicare morem Cornelii damnatione Philodami, sed crimen suum relevare voluisse. Quorum alterum injuriam passus est, alterum male sibi confici. Idem.

⁸⁰ Contendit ab eo] Extorsit ei. Idem.

⁸¹ Togati creditores Græcorum] Noluit dicere equites Romanos, sed togatos dixit, &

creditores Græcorum, ut ostenderet causas Gratificationis in Verrem. Idem.

⁸² Accusator apponitur] Non dicit accusator, sed a Verre scilicet subornatur. Idem.

⁸³ Ex creditoribus Lampacenorum] Et hæc causa gratiæ in persona ostenditur accusantis. Idem.

ceret: idem esset in consilio: idem accusatorem parasset: hæc cum omnia fierent, & cum hominem constaret occisum: tamen tanta vis istius injuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur ⁸⁴.

XXX. Quid ego nunc ^a in alteram actionem ⁸⁵ Cn. Dolabella spiritus ⁸⁶; quid hujus lacrymas, & ^b concursiones proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi, nonnullis in rebus, animum nimis timidum atque demissum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre & Dolabella. Quidquid esset sine his actum, omnes probarent. Tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. Condemnatur enim perpaucis sententiis ⁸⁷ Philodamus, & ejus filius. Adest, infat, urget Dolabella, ut quam primum securi feriantur, quo quam minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent. Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum, & grave toti Asiæ provinciæ; grandis natu parens, adductus ad supplicium; ex altera parte filius: ille, quod pudicitiam liberorum; hic, quod vitam patris, famamque sororis defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem æterum totius Asiæ fuisse? quem luctum & gemitum Lampacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani, atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam, atque improbissimam cupiditatem?

Jam jam, Dolabella, neque me tui, neque tuorum libertum,

⁸⁴ Ut de Philodamo amplius pronuntiaretur? Mos veterum hic fuerat, ut si absolvendus quis esset, statim absolveretur: si damnandus, statim damnaretur: si causa non esset idonea ad damnationem, absolvi tamen non posset, amplius pronuntiaretur. Idem.

^a Man. Lamb. in altera actione.

^b Lamb. concursiones.

⁸⁵ Quid ego nunc in altera actione? Hic apparet, etiam in amplificatione sic alteram

actionem dici, quemadmodum in compendiosa dictione. Idem.

⁸⁶ Cn. Dolabella spiritus? Plus significat dicendo spiritus, quam si animositatem contentioneve diceret. Idem.

⁸⁷ Perpaucis sententiis? Perminium paucis sententiis eum dixit damnatum, ut ostenderet vix paucos inventos, qui ad opprimendum eum numerum damnationis impleverint post ampliationem. Idem.

rum, quos tu miseros in egestate, atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum, atque hostem relinquebas ⁸⁸; ut tua vi & crudelitate, istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quaestoris in locum constitueras, idcirco tibi amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas, ab eo Cn. Carbonem consulẽ, cujus re vera quaestor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis ⁸⁹, pecunia nefarie oppugnatum & proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, cum se ad inimicos tuos ⁹⁰ contulit: cum in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit: cum rationes ad ærarium, nisi damnato ⁹¹ te, referre noluit.

XXXI. Tantane tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modo pacatæ, veram etiam sociorum atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab se, atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumfessissime sis Lamplaci: cœperint domum, in qua diversabare, illa multitudo incendere: voluerint legatum populi Romani comburere vivum Lampleaceni? Negare non potes. Habeo enim testimonium ⁹² tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem literas misisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. Recita ex Verris literis ad Neronem: EX LITERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. Non multo post in

Tom. IV.

D d

⁸⁸ Exercitum, atque hostem relinquebas? Rele dixit: bellum enim a Dolabella gerebatur in Cilicia. Idem.

⁸⁹ Sed etiam spoliatum auxiliis? Auxiliis pro auxilio, quaestoris scilicet. Aut auxiliis ipsius pecunia, qua averteretur. Sic Virgilius: Auxiliatque viæ veteres tollere vias illa Thebaeos. Idem.

⁹⁰ Ad inimicos tuos? Accusatores, scilicet

Scaurum.

⁹¹ Nisi damnato? Non posset enim rationes falsas ad ærarium referre Verres, nisi damnato Dolabella, qui redarguere mentientem præsens valeret. Idem.

⁹² Testimonium publicum tuum, quod apud Neronem dixisti? Contra Philodamum. Idem.

domum. Bellumne populo Romano ⁹³ Lampfaceni cives facere conabantur? defecere ab imperio, ac nomine nostro volebant? Video enim, & ex iis, quæ legi & audiui, intelligo: in qua civitate non modo legatus populi Romani circumfessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit, nisi publice satisfactum sit ⁹⁴, ei civitati bellum indici ⁹⁵, atque inferri solere.

Que fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampfacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam concurreret? Tu enim neque in literis, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obfessum te dicis: ignem allatum, sarmenta circumdata, lictorem tuum ⁹⁶ occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam hujus tanti terroris occultas. Nam si quana Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo, & tua cupiditate fecisset; de tui comitis injuria questum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit; nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat?

XXXII. Huic homini parcetis igitur, Judices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, quibus injurias fecerit, neque legitimum tempus expectare ad ulciscendum ⁹⁷, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumfessus es. A quibus? A Lampfacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus & natura, & consuetudine, & disciplina lenissimis: porro autem populi Romani conditione focis, fortuna fervis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampfaceni moriendum

⁹³ Bellum ne populo Romano] Sic enim ad Neronem scripserat Verres. *Idem*.

⁹⁴ Nisi publice satisfactum sit] Nisi decreto publico traditi ad poenam sint culpæ auctores. Satisfacere est enim, tantum facere, quantum satis sit irato ad vindictam. *Idem*.

⁹⁵ Ei civitati bellum indici] Ut Corinthiis, ut Tarentinis. *Idem*.

⁹⁶ Lictorem tuum] Cornelium scilicet. *Idem*.

⁹⁷ Legitimum tempus ad ulciscendum] An vitio magistratus? accepto enim successore ad magistratum accusari possunt. *Idem*.

endum sibi potius, quam perpetiendum putarent; nunquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuæ, quam metu legationis moverentur.

Nolite, per deos immortales, cogere focios, atque exterarum nationes hoc uti perfligio: quo, nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampfacenos in istum nunquam ulla res mitigasset, nisi eum poenas Roma daturum credidissent. Et si talem acceperant injuriam, quam nulla lege satis digne persequi poterant: tamen incommoda sua vestris committere legibus & judiciis, quam dolori suo permittere, maluerunt. Tu mihi, cum circumfessus a tam illustri civitate sis, propter tuum scelus atque flagitium: cum coegeris homines miseros & calamitosos, quasi desperatis nostris legibus & judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cum te in oppidis & civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque præberis: cum apud exterarum nationum imperii, nominisque nostri famam, tuis probris flagitiisque violaris: cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma fociorum evolaris: hic tibi perfligium speras futurum? Erras. Ut huc incideres, non ut hic conquiesceres, illi te vivum exire passi sunt.

XXXIII. Et ais, iudicium esse factum ⁹⁸, te injuria circumfessum esse Lampfaci, quod Philodamum cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verum ad hanc rem idoneo (te ipso, inquam, teste docebo) te hujus circumfessionis tuæ causam & culpam in alios transfuisse ⁹⁹, neque in eos, quos tu infimularas ¹⁰⁰, esse animadversum? jam nihil te iudicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem literas misit. *Epistola G. VERRIS AD NERONEM. Themistagoras & Thessalus. Themistagoram & Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumfedit: qui te vivum combure-*

D d 2

re

⁹⁸ Et ait, iudicium esse factum] Locus reprehensionis contra iudicatum, ne proflit Verri, Philodamum esse damnatum. *Idem*.

⁹⁹ In alios transfuisse] Non in Philodamum. *Idem*.

¹⁰⁰ Neque in eos, quos tu infimularas] Dixeris, vel accusaris. Sensus hic est. Et alios, inquit, non Philodamum, accusasti: & si ipsi, quos accusasti, damnati non sunt. *Idem*.

re conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis jus nomenque legati?

In Philodami judicio dices id actum. Cedo mihi ipsius Verri testimonium. Videamus, quid idem iste juratus dixerit. Recita. *Ab accusatore rogatus respondit, in hoc judicio non persequi: sibi in animo esse alio tempore persequi.* Quid igitur te juvat Neronis iudicium? quid Philodami damnatio? Legatus cum esses circumfessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano, communique causa legatorum facta esset injuria insignis; non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre; non de tam atrocibus injuriis conquiri; non eos homines, qui populum concitarant, consulum literis evocandos curare oportuit?

Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quaestorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e sano Dianæ servum suum, qui in illud asyllum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor injuria illius fuisse argueretur. Tu, si te legatum ita Lampfaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, licet occideretur, ipse circumfessus pene incenderet: ejus autem rei duces, & auctores, & principes fuisse, quos scribis, Themistagoram & Thessalum: quis non commoveretur? quis non ex injuria, quæ tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.

XXXIV.

¹ Ubi hos persequeris? Subauditur, eusquam, si persequeris.

² Ab accusatore interrogatus? Verres scilicet, productus in causa Philodami, & interrogatus. Loqui enim nisi interrogato recte non licebat. Interrogatur autem & ab eo, contra quem productus. Idem.

³ Cur imminuisti jus legationis? Qui potestatem suam in administrando non deseruit, imminuit magistratus, veluti majestatis læsæ, reus est. Idem.

⁴ Quis hic Ephesius? Ephesus civitas, in qua Dianæ nomen peculiariter colitur. Idem.

⁵ Sed etiam inter hostium tela? Invidiosè

XXXIV. Magnum hoc Lamplacenum crimen est libidinis, atque improbiſſima cupiditatis. Accipite nunc avaritiæ propemodum in suo genere non levius. Mileſios navem poposcit, quæ cum praſidii causa Myndum proſequeretur. Illi statim myoparonem egregium de sua classe⁶, ornatum atque armatum, dederunt. Hoc praſidio Myndum profectus est. Nam, quid Mileſiis lanæ publicæ abſtulerit, item de sumptu in adventum, de contumeliis & injuriis in magistratum Mileſium, tametsi dici tum vere, tum graviter, & vehementer potest, tamen dicere prætermittam: eaque omnia testibus integra refervabo. Illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate potest, cognoscite.

Milites, remigeſque Mileſium Myndo pedibus reverti jubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Mileſiorum navibus electum, L. Magio⁷, & L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit. Hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, usque ab Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopen⁸, quæ in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Mileſia civitas, ut te proſequeretur, dedisset, aulus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te hominum existimatio non movebat: ne illud quidem cogitabas, hujus improbiſſimi furti, five adeo nefariæ prædæ, tam illustrem, ac tam nobilem civitatem testem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei myoparoni præſuerat, Mileſisque rem gestam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntia-

tio-

orator hoc addidit, cum de magistratu dicit, non legato. Nam legatorum, in foederibus factentis, vel legibus pacis bellicisque dicendis, sancta corpora jure gentium atque inviolata servantur. Idem.

⁶ De sua classe? Habent enim Mileſii præſidiarium classem, ex fodere præbendam populo Romano maritimis necessitatibus. Myoparo navis nomen est. Idem.

⁷ L. Magio, & L. Phannio? Hi transiitæ facti à Matiano exercitu apud Mithrida-

tem agentes, ab eodem rege ad Sertorium missi erant de pacificanda societate belli adversus Romanos: quos in Italia jam positos, & ad Sertorium festinantes, & hostes judicaverat, & inquirendos mandaverat senatus. Hi tamen ad ultimum ad Romanos, proditi ex magna parte Mithridatæ, redierunt. Idem.

⁸ Usque ad Dianio ad Sinopen? Dianium Hispaniæ maritima civitas, Sinope Ponti est, ubi rex Mithridates erat. Idem.

®

tionemque ejus, ⁹, quæ erat in publicas literas relata illorum legibus, tolli jufferat: idcirco te ex hoc crimine clapsium esse arbitrare?

XXXV. Multum te ista sefellit opinio, & quidem multis in locis. Semper enim existimasti, & maxime in Sicilia, factis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in literas publicas vetuisses: aut, quod relatam esset, tolli cogisses. Hoc quam nihil sit, tamen ex multis Sicilia civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu ad sunt ii, qui imperant: simulac discesserant; non solum illud pericribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt ¹⁰, cur non tum in literas relatam sit. Manent istæ literæ Mileti, manent, &, dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naves, jussu L. Murenæ, populus Milesius ex pecunia vestigali populi Romani fecerat, sicut pro sua quæque parte Asiæ cætera civitates. Quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amissam, in literas publicas retulerunt. Sunt Romæ legati Milesi, homines nobilissimi, ac principes civitatis: qui, tametsi mensem ¹¹ Februarium, & consulum designatorum nomen expectant ¹²; tamen hoc tantum facinus non modo negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, & religione adducti ¹³, & domesticarum legum

⁹ Renuntiatioemque eius] Quia renuntiaverat, navein a Verre L. Magio venditam fuisse. *Idem.*

¹⁰ Non solum illud pericribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt] Sensus hic est. Non solum prohibitos se scribunt, sed cur se magistratus ipse prohibere curaverit, ne, cum oporteret, in literas publicas referret quod gestum esset. *Idem.*

¹¹ Qui, tametsi Februarium mensens] Hic est mensis, quo frequens senatus consularis provinciarum, & legationibus audiendis datur. *Idem.*

¹² Et consulum designatorum nomen expectant]

Idem. Et, estimasent, legitur. Nam utroque verbo idem significatur. Horcensi autem & Metelli opibus disit legatos Milefos posse terret, ne de imperatore dicant, præsertim cum ad beneficia petenda venturi sint. Februario mense, & in manu sit consulant, quando, & quemadmodum referant ad senatum. Et bene nomen consulum dixit, ut potentiam demonstraret eorum, quorum etiam nomen formidinem efficit. *Idem.*

¹³ Religione adducti] Quia jurati testes producti solent, non solum, ne falsa dicant, verum etiam, ne, quæ vera sunt, taceant. *Idem.*

gum metu ¹⁴, quid illo myoparone factum sit. Ostendunt, C. Verrem in ea classe, quæ contra piratas adificata sit, piratam ipsum consccleratam fuisse.

C. Malleolo quæstore Cn. Dolabellæ occiso ¹⁵, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quæstoriam procurationis; nam a Dolabella statim pro quæstore jussus est esse: alteram tutelæ ¹⁶; nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, in bona ejus impetum fecit. Nam Malleolus in provinciam sic copiose profectus erat, ut domi profus nihil relinqueret. Præterea pecunias occupat apud populos, & syngraphas fecerat ¹⁷: argenti optimi cælati grande pondus secum tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc morbo, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquit. Iste quod argenti placuit, invasit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, cæteraque quæ in Asia facillime comparantur, quæ ille reliquerat, asportavit: reliqua vendidit, pecuniam exegit.

Cum eum ad H-S vices quinquies redegisse constaret: ut Romam rediit, nullam literam pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos & literatos, suos esse dicebat; se emisse. Cum sæpius mater, & avia pueri postularent, uti, si non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem quantum pecuniæ Malleoli deportasset: multis efflagitatus aliquando dixit H-S decies. Deinde in codicis extrema cera ¹⁸ nomen infimum ¹⁹ in flagitiosa litura fecit: expensa Chryfogono servo ²⁰ H-S sexcenta millia, & acce-

pta

¹⁴ Legem domesticarum metu] Patriæ suæ legum, quibus coguntur de incommodis patriæ non tacere. *Idem.*

¹⁵ C. Malleolo quæstore Cn. Dolabella occiso] Suspicio verbo usus est oratorie. Nam non insitit, ut probet a Verre occisum esse: sed ita vult videri, quia Verri mors ejus lucro fuit. *Idem.*

¹⁶ Alteram tutelæ] Filii Malleoli tutor factus est Verres. *Idem.*

¹⁷ Syngraphas fecerat] Inter syngraphas & cætera chirographa hæc intret: quod in cæteris tantum, quæ gesta sunt, scribi solent;

in syngraphis etiam contra fidem veritatis pacto venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Gæcorum: & cæteræ tabulæ ab una parte servari solent; syngraphæ signatæ utriusque manu, utriusque parti servandæ traduntur. *Idem.*

¹⁸ Extrema cera] Ultima tabulæ, ultima parte tabulæ. *Idem.*

¹⁹ Nomen infimum] Ultimam titulum. Infimum autem, ut appareat falsum esse. *Idem.*

²⁰ Expensa Chryfogono servo] Quæritur, cujus

pta pupillo Malleolo retulit. Quo modo ex decies H-S sexcenta sint facta: quo modo DC eodem modo quadrarint²¹, ut illa, de Cn. Carbonis pecunia²², reliqua H-S sexcenta sunt facta: quo modo Chrylogono expenta lata sunt: cur id nomen infimum, in lituraque sit, vos existimabitis. Tamen H-S sexcenta millia cum accepta retulisset, H-S quinque millia soluta non sunt. Homines, posteaquam reus factus est, alii redditi, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur.

XXXVII. Hæc est istius præclara tutela. En, cui tuos liberos committas: en memoria mortui fodalis: en metus virorum existimationis. Cum tibi se tota Asia spoliandam ac vexandam tradidisset: cum tibi exposita esset omnis ad prædandum Pamphylia: contentus his tam opimis rebus non fuisti? manus a tutela, manus a pupillo, manus a fodalis filio abstinere non potuisti? Jam te non Siculi, non aratores (ut dictitas) circumveniunt: non hi, qui decretis edictisque tuis in te concitati, infestique sunt: Malleolus a me productus est, & mater ejus, atque avia, quæ miseræ, stentes, eversum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. Quid expectas? an dum ab inferis ille Malleolus existat, atque abs te officia tutelæ, fodalitatis, familiaritatisque flagitet? ipsum putato adesse. Homo avarissime & spurcissime, redde bona fodalis filio: si non quæ abstulisti, at quæ confessus es. Cur cogis fodalis filium, hanc primam in foro vocem cum dolore & querimonia emittere? cur fodalis uxorem, fodalis socrum, domum denique totam fodalis mortui, contra te testimonium dicere? cur pudentissimas lætissimasque foeminas, in tantum virorum conventum insolitas invitæque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTIMONIUM MATRIS ET AVIÆ.

XXXVIII. Pro quaestore vero quomodo iste commune Milla-

cujus servo. Verris scilicet, non Malleoli. Idem.

²¹ Quadrarint] Solida facta sint, ut neque plus quidquam, neque minus inveniantur in summa. Ubi enim ratio sine fraude est, officile est sexcenta, detractis quadringen-

tis, quadrare, & solidari, vel solida fieri, quin aut minus, aut plus aliquid reperiantur. Idem.

²² Ut illa de Cn. Carbonis pecunia] Et, ubi enim sexcenta superlucit, mentis est. Idem.

lyadum²³ vexarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æstimando²⁴, hæc sua, quam tum primum excogitavit, Siciliensi æstimatione affligerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quæ res per eum gesta sunt, cum iste civitatibus frumentum, coria, cilicia, saccos²⁵ imperaret, neque ea sumeret: pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus solis, Cn. Dolabellæ H-S ad tricies litrem esse æstimatam²⁶. Quæ omnia, etiam si voluntate Dolabellæ siebant, per istum tamen omnia gerebantur. Consitam in uno nomine²⁷: multa enim sunt ex eodem genere²⁸. Recita DE LITIBUS ÆSTIMATIS Cn. DOLABELLÆ PRÆT. P. R. PECUNIAE REDACTÆ, QUOD A COMMUNI MILYADUM. Te hæc coegisse, te æstimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eademque vi & injuria, cum pecuniam maximas cogeres, per omnes partes provinciarum te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem, pestemque, pervasisse demonstro.

Itaque M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate ac ditione tenuit²⁹. Homo adolescens³⁰, cum istius in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit perite & callide. Volumen ejus rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abstulit: istum testem produxit: dixit iste, quæ velle accusatorem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissim, magna copia fuisset: qui ut se periculo li-

Tom. IV.

²³ Commune Milyadum] Mire, communit, republicam. Idem. Non tam urbis, quam regio Myliæ intelligitur, quæ ab angustis apud Terentium & transitum Tauri ad interiora per eas angustias extenditur moerana regio, usque ad Sagullum, & Asanenon- sium respiciem, ut Strabo ait sine lib. xxx. Incola in numero Græco apud Goltium, & Stephanum de Urbibus dicuntur Milyæ. Græc.

²⁴ Frumento imperando, æstimando] Licebat enim magistratibus in usus suos frumentum accipere, si vellent, aut pro frumento pretium: quæ æstimatio dicebatur. In qua rei avarissimi quoque infinitam pecuniam contrahabant, iniquum pretium foetis imperando. Alconius.

E e tium, ²⁵ Coria, cilicia, saccos] Cilicia texæ de litis in catrorum usum, atque nautarum. Idem.

²⁶ Dolabellæ æstimatam] Sub quo hæc quaestor Verris admittit. Idem.

²⁷ Consitam in uno nomine] Perseverando, inquit, in eodem titulo quaestoris criminis. Idem.

²⁸ Ex eodem genere] Furorum scilicet Verris. Idem.

²⁹ In sua potestate ac ditione tenuit] Obnoxium criminum conscientia, & societate cum reo Dolabella, cui pro quaestore fuerat, & legatus. Idem.

³⁰ Homo adolescens] Quia cupidius accusavit, quam graviorum virum decebat & dolosius: sed excusatur ætate. Idem.

tium, conjunctione criminum liberarent, quo ego vellem, descensurus pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium repudiavi³¹. Non modo proditori, sed ne perfugæ quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc omnia fecerunt: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem, maxime laudari volo³². Rationes ad ararium³³, antequam Dolabella condemnatus est, non audeo referre. Impetrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret: perinde quasi exscribendi³⁴ potestatem non haberet. Solus est hic, qui nunquam rationes ad ararium referat³⁵.

XXXIX. Audistis quaestoriam rationem tribus versiculis³⁶ relatum: legationis non, nisi condemnato & eiectione eo, qui postea reprehendere: nunc denique prætura, quam ex senatus-consulto statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. Quaestorem se in senatu expectare³⁷ dixit: perinde quasi non, ut quaestor sine prætore posset rationem referre, (ut tu, Hortensi, ut omnes) eodem modo, sine quaestore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus conscriptis, quam causa³⁸ placuit: probaverunt. Verum quaestores quoque jam pridem venerunt. Cur non retulisti? Illarum rationum ex ea face³⁹ legationis, quaestoriaque tuz præcuratoris illa sunt nomina⁴⁰, quæ Dolabellæ necessario sunt.

³¹ Etiam omnium voluntatem repudiavi] Quia non, ut scaurus, adolescens acculo. Idem.

³² Non accusatorem maxime laudari volo] Accusatorum nomen ita viro bono fugendum est, ut aut dici omnino se accusatorem noluit, aut vellet se non satis accusatorem videri. Tale est illud Terentianum: *Eja, ut parum lens sis*. Idem.

³³ Rationes ad ararium] Quia redargui potuit earum falsitas, si ante damnationem Dolabellæ more quaestorum rationes ad ararium retulisset. Sic enim fiebat simul ut de provinciis quaestores Romam redissent. Idem.

³⁴ Potestatem quasi exscribendi] Erii occupasset accipere tabulas res, aut amicorum ejus, tamen ad necessarios usus licebat exscribere, illi est, exempla transferre. Idem.

³⁵ Qui nunquam rationes ad ararium referat] Hoc ideo, quia nec superioris quaesturæ, quæ cum Carbone fuit, rationes ad ararium retulisset. Idem.

³⁶ Tribus versiculis] Aut enim, Accepi, dedi, reliqui. Idem.

³⁷ Expectare se] Bini quaestores in Sicilia quotannis erant singulis prætoribus, Lilybetanus, & Syracusanus. Idem.

³⁸ Omen magis, quam causa] Omen, auspicium: causa, excusatio. Omen autem ideo dixit, quia ejus exemplum atrial Verres, qui pecuniarum repetundarum damnatus est, Idem.

³⁹ Face] Residuis sordibus. Idem.

⁴⁰ Nomina] Tituli, & capita criminum. Idem.

sunt aestimata. Ex LITIBUS AESTIMATIS DOLABELLÆ PRÆT. P. R. PECUNIAE REDACTÆ.

Quod minus Dolabella⁴¹ Verri acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, H-S quingenta triginta quinque millia: & quod plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit, H-S ducenta triginta duo millia: & quod plus frumenti fecit accepisse, quam tu homo castissimus in tabulis habebas, H-S decies & octingenta millia. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ⁴², quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. & Cn. Postumiis, Curtiis⁴³, multis nominibus, quorum in tabulis iste habet nullum: hinc H-S quaterdecies P. Tadio⁴⁴ numerata Athenis, testibus planum faciam: hinc empta apertissime prætura; nisi forte id etiam dubium est, quomodo iste prætor factus sit. Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis exultatione præclara, aut denique, id quod levissimum est, assiduitate⁴⁵: qui ante quaesturam cum meretricibus, lenonibusque vixisset: quaesturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis: Romæ post quaesturam illam nefariam vix triduum constitisset: absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus est. Alia porro pecunia, ne accusaretur, data. Cui sit data, nihil ad me⁴⁶, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omnes recenti negotio facile constabat.

E e 2 Ho-

⁴¹ Quod minus Dolabella] In hoc capite, ut ostendat falsitatem rationum Verri, dicit, non concessisse summam Dolabellæ cum ipsius summis: in qua re vult credi, non Dolabellam, sed Verrem fuisse menturum. Idem.

⁴² Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ] Sordida lucra, & furta significat. Nam ea sunt, quæ neque de redditibus, neque de annoniis, neque de aliqua legitima accessione, ut donationis, aut hereditatis, verbi gratia, videntur asseclæ. Idem.

⁴³ Hinc ratio cum Q. & Cn. Postumiis Curtiis] Hi sunt qui extraordinarias pecunias Verri tractabant: quæ in tabulis Verri nunquam scriptæ sunt, ne se ipse prodere, ac pecunias tantas suis literis indicaret. Idem.

⁴⁴ Hinc scelerum quaterdecies P. Tadio] Er hic extraordinarium Verri pecuniarum susceptor esse ostenditur Græcorum testimonio. Idem.

⁴⁵ Assiduitate] Gronovius lib. iv. de peccat. cap. q. ostendit assiduitatem esse illorum, qui quotidie comparant, & ob oculos versantur. Merito invidias, quibus Romæ veniatur ad honores, poni assiduitatem. Quod Cicero ipse pluribus interpretetur in orat. pro Plancio, cap. 26. & 27. & Quintus de petitione Consul. Græcorum.

⁴⁶ Cui sit data, nihil ad me] Oratoris, quæ probari non possunt, fugit in voluntate negligere. Terentius. *Eja, non dico. Quæ non acri, voluntatis advenit*. Alcon.

Homo stultissime & amentissime, tabulas cum conficeres ⁴⁷, & cum extraordinaria pecunia crimen subterfugere velles: factis te clapsurum omni suspitione arbitrare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres ⁴⁸, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent ⁴⁹? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimasti?

XL. Verum ad illam jam veniamus præclaram prætoram, criminaque ea, quæ notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentia vitare atque efugere non possim. Multi enim ita dicent: *De illo nihil dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attingit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta est: quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius injurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa præteream; sed quod alia testibus integra reservari velim; multa autem propter rationem brevitatis ac temporis prætermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato præterire passus sit, omnia, quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de prætoræ criminibus auditote, ut ex utroque genere ⁵⁰ & juris dicendi, & factorum rectorum exigendorum, ea postuletis, quæ maxime digna sunt eo reo, cui parvum ac mediocre obijci nihil oporteat. Nam ut prætor factus est, qui auspicio a Chelidone ⁵¹ surrexisset, sortem nactus est urbana provincie, magis ex sua, & Chelidonis, quam ex populi Romani voluntate.

⁴⁷ *Tabulas cum conficeret*] Quo modo ergo dicit, Verrem tabulas non habere, sed aliquo tempore cepisse non scribere? Hac ergo tempora rationis tabulas confectas habuit. *Idem.*

⁴⁸ *Hic expensum non ferres*] Expensum ferre, est scribere, te pecuniam dedisse. *Idem.*

⁴⁹ *Acceptum Curtii referrent*] Acceptisse a te se scribere, expensum solisse te tibi scriberent. *Idem.*

⁵⁰ *Ut ex utroque genere*] Summa distinctio accusationis prætoræ urbanae, & criminum C. Verri in duobus consistit, jurisdictione, & factis rebus. *Idem.*

⁵¹ *Qui auspicio a Chelidone*] Auspicari dicuntur incuntes magistratus. Et quia Chelidon, id est hirundo, urbis frequentat, facere urbani provinciam Chelidonis auspicio meretricis dicit esse susceptam. *Idem.*

luntate. Qui principio, qualis in edicto constituto fuerit, cognoscite.

XLI. P. Annius Afellus mortuus est, C. Sacerdote prætoris. Is cum haberet unicam filiam, neque census esset ⁵², quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. Heres erat filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Afellus est mortuus.

Iste, prætor designatus (utrum admonitus, an tentatus ⁵³, an, qua est iste sagacitate in his rebus, sine duce illo, sine indice pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam, amentiamque cognoscite) appellat heredem ⁵⁴ L. Annium, qui erat institutus secundum filiam, (non enim mihi persuaderetur, istum ab illo prius appellatum) dicit se posse ei condonare edicto hereditatem: docet hominem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste ramentis singulari est audacia, tamen ad pupillæ matrem summittebat. Malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret.

Tutores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, grandem præteritum; quemadmodum in rationem inducerent; quemadmodum sine periculo suo dare possent, non videbant: simul & istum fore tam improbum non arbitrabantur. Sæpe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quam æquum edictum scriperat, quæso, cognoscite. *Cum intelligam, legem Voconiam* ⁵⁵...

Quis

⁵² *Neque census esset*] Neque centum milia æsterium possideret. Nam more veterum censu dicebantur, qui centum milia professione destitissent. Hujusmodi adeo facultates census vocabantur. Alii sic intelligunt: Neque census esset, hoc est neque census ejus in quinquentium illius esset factus, quorum æquum spatium institui census solet apud censes, quorum administratio per institum, hoc est quinquentium, extenditur. *Idem.*

⁵³ *An tentatus*] Tanquam scire quis vel-

let, qualem se prætoris fuerit præbiturus. *Idem.*

⁵⁴ *Appellat heredem*] Injuriosum verbum in persona prætoris. Appellatio enim est inferioris ad potiorem. *Idem.*

⁵⁵ *Cum intelligam, legem Voconiam*] Voconius legem tulit, ne quis census, hoc est pecuniosus, heredem relinqueret filiam. Hoc ergo caput edicti est legem Voconiam probantis prætoris. *Idem.*

Quis unquam crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? an ideo aliquid contra mulieres fecit, ne totum editum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire. Quid potius, non modo his temporibus, sed etiam apud majores nostros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic, quæso, cætera. Delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. *Qui ab A. Postumio, Q. Fulvio censoribus, postvæ ea fecit, fecerit. Fecit, fecerit?* Quis unquam edixit illo modo? quis unquam ejus rei fraudem, aut periculum proposuit edicto, quæ neque post edictum, neque ante edictum provideri potuit?

XLII. Jure, legibus, auctoritate omnium, qui consulabantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum⁵⁶. Quod si ita fecisset; tamen post illius mortem nihil de testamento illius novi juris constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem admittit nulli, neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret.

In lege Voconia non est, *Fecit, fecerit*: neque in ulla præteritum tempus reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est⁵⁷, ut, etiam si lex non esset, magno opere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. Cornelia testamentaria, nummaria⁵⁸, cæteræ complures: in quibus non jus aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, ejus questio ad populum pertineat, ex certo tempore⁵⁹. De jure vero civili si quis novi quid instituit, is omnia, quæ ante acta sunt, rata

⁵⁶ Non improbum, non inofficiosum, non inhumanum] Hæc enim testamenta non solent valere. Nam improbum, contra leges: inofficiosum, contra merita: inhumanum, contra pietatem. *Idem.*

⁵⁷ Sua sponte scelerata, ac nefaria est] Maleficia sponte & non disputatione juriconsultorum, sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut veneficium, parricidium,

& cætera, quæ etiam nullo prohibente vitanda sunt. *Idem.*

⁵⁸ Cornelia testamentaria, nummaria] Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis privatus pecuniam faceret. *Idem.*

⁵⁹ Ex certo tempore] Ut & quod semper reprehensum est, tamen a certo tempore in judicium venit, & a certo tempore plebii possit. *Idem.*

rata esse⁶⁰ non patitur? Cedo mihi leges Atinias, Furias⁶¹, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt esse. Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto prætoris asserunt Kalendæ Januarii, cur non initium quoque edicti nascitur a Kalendis Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est: in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac si hoc juris, non unius causa hominis edixisses, cautius composuisses.

XLIII. Scribis, *Si quis heredem fecit, fecerit*. Quid si plus legarit, quam ad heredem, heredemve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui census non sit, licet: cur hoc, cum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis causam verbis amplecteris: ut facile appareat, te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: sed tum vituperari posses; in dubium venire non posses. Nemo enim committeret. Nunc est ejusmodi edictum, ut quisvis intelligat, non populo esse scriptum, sed P. Annii secundis heredibus.

Itaque cum a te caput illud tam multis verbis, mercenario præmio esset ornatum: equis est inventus postea prætor, qui illud idem ediceret? Non modo nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te prætorem multi testamenta eodem modo fecerunt; in his nuper Annia. Ea, de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quod censa non erat, testamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum judicium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisse, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui istius institutum sequi veller. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vivorum, nisi etiam rescinderes mortuorum.

⁶⁰ Rata esse non patietur?] Hoc totum de Voconia, ut quasi per indignationem dici videtur, & interrogative. *Idem.*

⁶¹ Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fu-

ris] Iste omnes de jure civili sunt, nihil continent criminum capitalium, publicique judicii. *Idem.*

rum. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. Voluisti, ex improvise si qua res nata essent, ex urbano edicto decernere. Quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maxime offendisti, cum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas.

XLIV. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, res hæc acerba videatur, atque indigna; sic unicuique vestrum, qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commovemini. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia, indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inuulsi, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, & cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscumque vivi bona nostra partimur, iis prator adimere, nobis mortuis, bona fortunæque poterit? *Nec possessionem*, inquit, *nec possessionem dabo*. Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lamplacenos iste? miramur istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? Nos, si alienam vicem pro nostra injuria doleremus, vestigium istius in foro non esset relictum.

Pater dat filiæ: prohibes. Leges sinunt: tamen te interponis. De suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? Nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc populus Romanus non manu vindicasset? nisi te huic temporis, atque huic judicio refervasset? Posteaquam jus pratorium constitutum est⁶⁵, semper hoc

⁶² *Bona fortunæque* Bona in istis possessionibus, fortunæ in fructibus carum. *Idem.*
⁶³ *Eripies igitur pupillæ togam prætextam?* Toga communis habitus fuit & matrum, & feminarum: sed prætexta honestorum, toga viliorum: quod etiam circa mulieres servabatur. *Idem.*

* *Man. Lamb. in foro esset relictum? delicto non*

⁶⁴ *Hec populus Romanus non manu vindicasset?* Coniuncta locutio: abundantie enim videtur non. *Idem.*

⁶⁵ *Posteaquam jus pratorium constitutum*

hoc jure usi sumus: si tabulæ testamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret⁶⁶, ita secundum eum possessio daretur⁶⁷. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed in re tam usitata satis est offendere, omnes antea jus ita dixisse, & hoc, vetus edictum, translaticiumque esse⁶⁸.

XLV. Cognoscite aliud hominis in re veteri edictum novum: & simul, dum est unde jus civile discatur, adolescentes ei in disciplinam tradite. Mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum prætorem. Ejus testamentum erat nullum. Lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum⁶⁹, quod ante istum, & postea omnes habuerunt, possessio Minuciam genti esset data. Si quis testamento se heredem esse arbitratum, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem⁷⁰: aut, pro præde litis vindictiarum cum satis accepisset, sponsonem faceret. Ita de hereditate certaret⁷¹. Hoc, opinor, jure & majores nostri, & nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit.

Componit edictum iis verbis, ut quisvis intelligere possit, unius hominis causa conscriptum esse. Tantum quod hominem non nominat: causam quidem totam prescribit: jus, con-

Tom. IV.

F f

fue-

⁶⁶ *Ex quo jus pratorium stabilitum est.* Sic hoc dixit, quasi diceret, Post conditam urbem Romam: aut post hominum memoriam, ex quo est jus pratorium. *Idem.*

⁶⁷ *Tum, uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret?* Ut si is intestatus mortuus esset. *Idem.*

⁶⁸ *Ita secundum eum possessio daretur?* Quis ab intestato agnati ejus succederent, quamvis diceretur testamentum factum, si tamen tabulæ non proferrentur. *Idem.*

⁶⁹ *Et hoc vetus edictum, translaticiumque est?* Translaticia veteres dicebant non nova, nec nuper inventa, sed aliunde translata. *Idem.*

⁷⁰ *Si habuisset iste edictum?* Quale supra translaticium dixit esse. *Idem.*

⁷¹ *Lege ageret in hereditatem?* Experiretur jure, quemadmodum probaret se heredem scriptum esse: & possessionem a prætore peteret. *Idem.*

⁷² *Aut pro præde litis vindictiarum, cum satis accepisset, sponsonem faceret: ita de hereditate certaret.* Aut peteret, inquit, ut possessor esset: aut acciperet ab adversario satis pro præde litis vindictiarum, & ipse sponsonem faceret: & ita de hereditate certaret. Litis vindictiarum est, cum litigatur de ea re apud prætorem, cujus incertum est quis debeat esse possessor. Et ideo qui eam tener, sustinet pro præde litis vindictiarum adversario suo, quo illi satisfaciatur, nihil se detentus in possessione futurum, de qua jurium esset. Rursus sponsonem ipse provocatur ab adversario certæ pecunie, aut estimationis: quam amittat, nisi sua sit hereditas, de qua contentat. Prædes ergo dicuntur satisfactores incupientes pro re, de qua apud judicem lis est: ne interea qui certat, dissidens causæ, possessionem deteriorem faciat, secta dissipet, excidat arbores & culta deserat. *Idem.*

suetudinem, aequitatem, edicta omnium negligit. Ex EDICTO URBANO. Si de hereditate ambigatur, si possessor sponsonem non faciet ⁷². Jam quid id ad praetorem ⁷³, uter possessor sit? nonne id quari oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non moves possessionem: si possessor non esset, non dares ⁷⁴. Nusquam enim scribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas.

Jam hoc ridiculum est. Si de hereditate ambigatur ⁷⁵, & tabula testamenti obsignata non minus multis signis, quam e lege oporteat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. Hoc translaticium est ⁷⁶: sequi illud oportet, Si tabulae testamenti non proferentur. Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse ⁷⁷. Quid ergo interest, proferantur, neque? Si protulerit: uno signo ut sit minus, quam ex lege oportet, non des possessionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem unquam postea alium edixisse? valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto ⁷⁸ hoc non habet: exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romae, praeter istum. Ex EDICTO SICILIENSI. Si de hereditate ambigatur.

XLVI.

⁷² Si possessor, sponsonem non faciet] Subauditur, est (hoc est, si possessor est, sponsonem non faciet). Idem.

⁷³ Quid id ad praetorem?] Bene dicit. Cum enim incertum sit, cuius debeat esse possessio; cur praetor dicat, Si possessor est, quasi jam probaverit possessorem esse eum, qui incubavit? Ergo, a quo pretium accepit, possessorem illum vocat, & vetat eum facere sponsonem; & cum in possessionem mittere praetor ipse debet: quem nandum mihi, jam possessorem appellat. Idem.

⁷⁴ Ergo quia possessor est, non moves possessionem: si possessor non esset, non dares.] Contrarium posuit, ut ostenderet improbitatem iustificati praetoris. Ergo nec adimere tibi licet possessionem incubanti, nec dare iure poterit; quod cum utrumque fieri oporteat. Cur hunc possessorem nominat, - a quo corruptus es, quasi eum, qui possessor dicitur,

movere de possessione non posses? Idem.

⁷⁵ Si de hereditate ambigatur] Caput est edicti Verri. Idem.

⁷⁶ Hoc translaticium est] Cicero's verba sunt. Idem.

⁷⁷ Qui se dicat heredem esse] Verba Verri injuncta. Dato, inquit, si qua tabulas testamenti bene obsignatas protulerit. Sepulchrum, Non dabo, inquit, si se tantum heredem factum esse dixerit, quamvis ille testamentum non proferat. Apparet, Verrem contra Minutiam gentem fuisse corruptum ab eo, quem ante possessorem appellat in edicto, quam ei possessionem paratus est dare. Idem.

⁷⁸ Ipse in Siciliensi edicto] Figura proleptis. Non enim saluic pervenimus ad Siciliam; cuius crimina, in accusatione futura sunt: in tempore, praeterita. Idem.

XLVI. At, per deos immortales, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quero abs te, sicut modo in illo capite Anniano ⁷⁹ de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quam nos, qui aequo jure uteremur? An aliud Romae aequum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romae solet. Quae Romae magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in provincia male audires, ex edicto Siciliensi sustulisse video.

Et, cum edictum totum eorum arbitrato, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur: tum vero in magistratu contra illud edictum suum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit ⁸⁰, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. Quod vos oblitos esse non arbitror, quae multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto praetore solitus sit convenire. Quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. Sed eo leviores istius injuriae videbantur, quod erat in equitate prudentiae Pisonis paratissimum perflugium; quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur.

Nam, quaso, redite in memoriam, Judices, quae libido istius in jure dicendo fuerit, quae varietas decretorum, quae nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de jure civili consulti solent: quam plena, atque referta Chelidonis ⁸¹: a qua muliere cum erat ad eum ventum, & in aurem ejus

F f 2

infu-

⁷⁹ Capite Anniano] Proprie juris capita dicuntur. Idem.

⁸⁰ In quibus ita intercessit] Intercedere, ut vides, etiam praetor praetoris solet, ut Piso Verri appellatione causa ad collegam facta. Idem.

⁸¹ Quam plena de referta Chelidonis] Plebeja quaedam clientula Verri Chelido fuit, quae illum utiam maritum facie heredem: qua causa impune illum meretricem appellat orator. Idem.

insulurratum, alias revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: alias inter alios contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paulo ante decreverat.

Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore. Quorum alii, ut audistis, negabant mirandum esse, jus tam nequam esse Verrinum. Alii etiam frigidiores erant: sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cum Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquisset. Quæ ego non commemorarem, (neque enim perfacete dicta, neque porro hac severitate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam & iniquitatem, tum in ore vulgi, atque in communibus proverbii esse versatam.

XLVII. In plebem vero Romanam utrum superbiam prius memorem, an crudelitatem? Sine dubio crudelitas gravior est, atque atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam condidere: quam rem etiam tribunus plebis⁸² in concione egit, cum eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. Cujus rei⁸³ cognoscendâ faciam vobis suo tempore⁸⁴ potestatem.

Superbia vero qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque contempserit, despexerit, liberum esse nunquam duxerit? P. Trebonius viros bonos, & honestos⁸⁵ complures fecit heredes: in his fecit suum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. Ei cum cautum veller, scripsit, ut heredes jurarent, se curaturos, ut ex sua cuiusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perveniret. Libertus jurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem: docent, non oportere se jurare, facturos esse, quod contra legem Corneliam esset, quæ proscriptum jvari vetat. Impetrant, ut ne jurent. Dat his possessionem⁸⁶.

Id

⁸² *Tribunus plebis*] M. Caelius Palficanus. *Id.*
⁸³ *Cujus rei*] Non in eodem negotio, sed generaliter, cuius criminis, id est crudelitatis. *Idem.*

⁸⁴ *Suo tempore*] Cum ageretur de supplicio. *Id.*
⁸⁵ *Viros bonos & honestos*] Quo modo iudicatur salutem mortui voluntatem, cum ad

Verrem adeunt? an velle bonos pro magnis, honestos pro divitiis posuit? an bonos & honestos, ut ipse crederet? *Idem.*

⁸⁶ *Dat eis possessionem*] Iniuste. Aut enim liberi potius debuit testamentum, quod contra legem Corneliam factum fuerat: aut integrum cum voluntate mortui permanere. *Idem.*

Id ego non reprehendo. Etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fraternis bonis quiddam dari. At ille libertus, nisi ex testamento patroni jurasset, scelus se facturum arbitratur. Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum jvare: simul ut esset poena, quod alterius patroni testamento obtinerasset. Das possessionem ei, qui non juravit. Concedo: pratorium est. Adimas tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proscriptum jvat. Lex est: poena est⁸⁷. Quid ad eum, qui jus dicit? Utrum reprehendis, quod patronum jvabat eum, qui tum in miseris erat; an quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, a quo summum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupletis, libertinus sit homo heres? O modestum ordinem⁸⁸, quod illinc vivus surrexit! Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas, iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris conjecturam facere possitis: id quod priore actione cognovistis, audite.

XLVIII. C. Sulpicius Olympus fuit⁸⁹. Is mortuus est C. Sacerdote pratore, nescio an ante, quam Verres pratoriam petere cepit. Fecit heredem M. Octavium Ligurum. Ligur hereditatem adit: possedit Sacerdote pratore, sine ulla controversia. Posteaquam Verres magistratum inivit, ex edicto istius, quod editum Sacerdos non habuerat⁹⁰, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere coepit. Ligur non aderat. L. frater ejus causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur,

in

⁸⁷ *Lex est: poena est*] Accusatur inquit, cum fecerit, & damnetur: hoc Pratoris est: non, prohibere ne faciat. Qui enim jus dicit, factorem iudex est, non futurorum, sicutat in civilibus causis. *Idem.*

⁸⁸ *O modestum ordinem*] Quia ordinem dixit, equitum Romanorum ordinem dici quiddam putant: sed libertinus significat: quorum non conditionem, sed more suo, quasi honestorum, ordinem vocat. *Idem.*

⁸⁹ *C. Sulpicius Olympus fuit*] Verus locutio. Ennius est Vulturius Capua tria milia passuum. *Idem.*

⁹⁰ *Ex edicto istius, quod editum Sacerdos non habuerat*] Editum in causa veteri novum adhuc offendit, ut nummarius probet. Nam ex ipso negotio videtur edixisse Verres, ut omnis libertus non patrono tantum, sed etiam patroni filie sextam relinqueret hereditatis. *Idem.*

in possessionem se ire iussuram. L. Gellius⁹¹ causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem venissent. Si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisset. Equa postulatio, summa hominum auctoritas pretio superabatur.

Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, æquitate causæ, & auctoritate sua commovere hominem posset. Domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. Quod facile in causa æquissima homini ingenioso fuit: multa, quæ quemvis movere possent, dixit. Ad extremum petere cæpit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accusare cæpit, qui in re adventitia,⁹² atque hereditaria, tam diligens, tam attentus esset: debere eum ajebat suam quoque rationem ducere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis.

Quid enim, Verres? utrum ne his quidem testibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? quis nobis credit? cum nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? An id, quod dicunt, leve est? Nihil levius, quam prætorem urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste cæteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines rusticanos ex municipiis; quo denique ore, quos nunquam liberos putavit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui ob jus dicendum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitavit?

XLIX. In factis testis vero quemadmodum sese gesserit, quid ego dicam? Dixerunt, qui senserunt. Sunt alii, qui dicunt:

⁹¹ L. Gellius] Sine ornamentis nomen possit, quia per la clarum est consularis et nobilis viri. Idem.

⁹² Adventitia] Quia ab alieniore hereditas veniebat. Idem.

cant: notæ res, ac manifestæ, prolatae sunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi se pecuniam dedisse. Recita testimonium C. Fannii. FANNII TESTIMONIUM. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. Dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insinulat avaritiæ, & audaciæ: quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris ejus genere & nomine⁹³: tabulas protulit⁹⁴, quibus pecuniam se dedisse ostendit. Recita nomina Q. Tadii. NOMINA Q. TADII. Recita testimonium Q. Tadii. TESTIMONIUM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec testimonio credetur. Quid igitur in judiciis sequemur? quid est aliud, omnibus omnia peccata & maleficia concedere, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniiis, & virorum bonorum tabulis non credere?

Nam quid ego de quotidiano sermone, querimoniaque populi Romani, loquar? de istius impudentissimo furto, seu potius novo ac singulari latrocinio? ausum esse in aede Castoris, celeberrimo, clarissimoque monumento, quod templum in oculis, quotidianoque aspectu populi Romani est positum: quo sæpenumero senatus convocatur; quo maximarum rerum frequentissimæ quotidie advocaciones fiunt⁹⁵; in eo loco, in sermone hominum, audaciæ suæ monumentum aeternum relinquere?

L. Aedem Castoris, Judices, P. Junius habuit tuendam, L. Sylla, Q. Metello consulibus. Is mortuus est. Reliquit pupillum parvum filium. Cum L. Octavius, C. Anrelius consules, aedes sacras locavissent, neque potuissent omnia facta testæ exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacer-

⁹³ Non alienus a matris ejus genere, & nomine] Qui putant aliunde pronuntiandum, non vident contra telis suæ dignitatem nunquam dictorum Ciceronem fuisse. Ergo simpliciter accipiendum est. Vult enim patrem Verrii divitiorem fuisse, matrem honestiorem intelligi. Idem.

⁹⁴ Tabulas protulit] Per quas probavit auctore a se pecunias certis nominibus inscriptas. Non enim Verres scripserat se accepisse: sed illo tempore, unde, & quo modo, & per quos dederit, scriptum in tabulis ostendit. Idem.

⁹⁵ Quo maximarum rerum frequentissimæ quotidie advocaciones fiunt] Vel uti consilium convenientibus advocatis, vel ut alterutri parti apud arbitros adfuit, vel ut ipsi judices in rem aliquam captantur. Idem.

Sacerdos, & M. Cælius? factum est senatus-consultum, quibus de fartis testis ⁹⁶ cognitum & iudicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoscere, & iudicare. Qua potestate iste permessa, (ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognovistis) tum vero, cum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum fæderum: de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus.

Quæsit, quis ædem Castoris fartam testam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret: audit pupillum esse filium. Homo, qui semper ita palam dicitasset, pupillos, & pupillas, certissimam prædam esse prætoribus, optatum negotium sibi in finem delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis fartum testum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri prædarique posset, arbitrabatur. L. Rabonio ædem Castoris tradi oportebat. Is casu pupilli Junii tutor erat, testamento patris. Cum eo sine ullo intertrimento ⁹⁷ convenerat jam, quemadmodum tradetur. Iste ad se Rabonium vocat: querit, ecquid sit, quod a pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse, signa & dona comparere omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri cœpit, ex tanta aede, tantoque opere se non opimum præda, præsertim a pupillo, dicere.

LI. Venit ipse in ædem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum: præterea cætera nova, atque integra: versat se: querit, quid agat. Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: Tu Verres hic quod molire, nihil habes, nisi forte vis ad perpendicularum columnas exigere. Homo omnium re-

⁹⁶ De fartis testis] Harum rerum cura propria censoribus datur, id est fartorum tectorum exigendorum. Verum hæc tueri & procurare, cum cæteris item tum publicis, tum privatis operibus ædium cura est annua. Prætores, nisi senatus decrevit, de hac

re minus laborant. Idem.

⁹⁷ Sine ullo intertrimento] Decretum vel unius partis dici potest: intertrimento non ad unius partis spectat, sed dantis & accipientis. Idem.

rum imperitus, querit, quid sit, ad perpendicularum. Dicunt ei, fere nullam esse columnam, quæ ad perpendicularum esse possit ⁹⁸. Nam mehercule, inquit, sic agemus: columnæ ad perpendicularum exigantur. Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum columnarum traditur, perpendiculari mentio sit nulla; & qui non putaret sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo reddendum esset: negat, id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: & simul ei nonnullam spem societatis ostendit. Hominem modestum, & minime pertinacem facile coercet: columnas ita se exacturum esse confirmat.

Nova res, atque improvisa pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus: M. Junio, patruo: P. Potitio, tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro sua fide ac diligentia, pluribus verbis, ne per summam injuriam pupillum Junium fortunæ patris conetur evertere. Iste, qui jam spe & opinione prædam illam devorasset, neque ulla æquitate orationis, neque auctoritate M. Marcelli commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse, respondit.

Cum sibi omnes ad istum allegationes difficiles, omnes aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non jus, non æquitas, non misericordia, non propinqui oratio, non amici voluntas, non cuiusquam auctoritas pro pretio, non gratia valerent: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Chelidone: quæ isto prætore non modo in jure civili, privatorumque omnium controversiis, populo Romano præfuit, verum etiam in his fartis testis dominata est ⁹⁹.

LII. Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Romanus, Tom. IV.

G g publici

⁹⁸ Nullam esse columnam, quæ ad perpendicularum esse possit] Perpendicularum, linea laterum æqualitatem a summo ad imum latitudinis probans. Hoc autem cum in colomis omnibus, tum maxime in fructibus vetustis, ubi tumoris est aliquid, evenit, in

quibus aut media, aut ima crassiora sunt. Idem.

⁹⁹ Fartis testisque dominata est] Addidit, quæ, ut esset, plenum dictum, nam fartis testis dicitur.

publicanus ¹⁰⁰, homo cum primis honestus: venit M. Junius; patruus pueri, frugalissimus homo, & castissimus: venit homo summo honore, & pudore, & summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miseram atque indignam praturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum venisse arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subsissent, nisi officii necessitudinisque ratio coegisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. *Mibi det possessionem: mibi ne adimat: in me judicium ne det: mibi bona addicat*: alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. Domus erat non meretricio conventu, sed pratoria turba referta. Simulac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. Loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter ait se esse facturam, & se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti jubet. Tum discedunt. Postridie revertuntur. Negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse.

LIII. Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. Ea vos antea, iudices, cognovistis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius, tutor & patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius: qui cum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eosum usus plurimum, (etenim id judicium, quod prope omnium fortunarum¹ suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius me scire, ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio responsum eum derivavit. Tantus in adolescente clarissimo, ac principe juven-

¹⁰⁰ Eques Rom. publicanus] Aut potius fortunerosum] Causam Mustius pecuniariam patruus & attentus, quo magis indignum sit habuit Tullio defendente: cujus oratio non ad meretricem venit. Idem.
¹ Etenim judicium id, quod prope omnium

juventutis, pudor fuit, ut aliquandiu, cum a me premeretur, omnia potius responderet, quam Chelidonem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem nominavit. Non te puderet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessisse praturam, quam L. Domitius ab se nominari vix sibi honestum esse arbitrabatur?

LIV. Rejeksi a Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. Cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta millium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius; ut sibi videbatur, satis grandem pecuniam, & satis impudentem esse: iste, qui aliquanto plus cogitasset, male accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. Ne multa, locaturum se esse confirmat.

Tutores hæc nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: locare incipit, non proscripta, neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato². Itaque renuntiat Rabonius³ illam decisionem tutoribus. Accurrunt tamen ad tempus tutores: digitorum tollit Junius patruus. Isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. Quid ageret, coepit cogitare. Si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo comarce, quem ipse apposuisset⁴, sibi nullam prædam esse. Itaque excogitat. Quid? Nihil ingeniose: nihil, quod quisquam possit dicere, *Improbe, verum callide*: nihil ab isto tectum, nihil veteratorum⁵ expectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.

Si pupillo opus redimitur, nihil præda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod⁶? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo in bonis, prædibus, prædiisque

G g 2

ven-

² Foro ornato] Hoc fieri ludis solebat, qui in foro etiam cum dabantur. Idem.

³ Renuntiat Rabonius] Renuntiat, strilam

manat. Idem.

⁴ Ab eo comarce, quem ipse apposuisset]

Rabonio scilicet fabco. Idem.

⁵ Veteratoribus] Acutum, callidum. Idem.

⁶ Quod est igitur remedium? quod?] Re-

perit quod; ut delibetatis cunctatio videtur inente verbis ejus. Idem.

vendendis⁷, omnium consulum, censorum, prætorum, quaestorum denique, ut optima conditione sit⁸ is, cuja res sit, cuius periculum? Excludit eum solum, cui prope dicam soli potestatem factam esse oportebat. Quid enim quisquam ad meam pecuniam, me invito, aspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur; ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: prædibus & prædiis⁹ populo cautum est¹⁰; & si non putas cautum, scilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non fines?

LV. Opera pretium est, ipsam legem cognoscere. Dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate: *Ex opere faciundo que pupilli Junii*¹¹. Dic, dic, quæso clarius. *C. Verres pr. urbis addidit*. Corriguntur leges censoriæ. Quid enim? Video¹² in multis veteribus legibus, *Cn. Domitius, L. Merellus, L. Cassius, Cn. Servilius censes addiderunt*: vult aliquid ejusmodi *C. Verres*. Dic: quid addidit? *Qui de L. Marcia, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne admittito*¹³: *neve ei partem dato*¹⁴, *neve ei redimito*¹⁵: quid ita?

⁷ In bonis prædibus, prædiisque vendendis]

Bona prædia dicuntur bona satisfactionibus obnoxia, sive sint in principiis, sive in pecunia immorata: prædia vero domus, agri.

⁸ Hac omnia venduntur, si rationi publicæ locatur factorum restorum non responderit. Ad hoc autem hæc omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis quicquid suo periculo læsit. Tu autem Verres, cum ego populo Romano sin obnoxios & prædibus, id est fidejussoribus, & prædiis⁹ appositis, tu mihi non exactor sis operis, sed dominus voluntatis? Idem.

⁹ Appositis] Lege, oppositis. Opponere enim nonnunquam est præponi dare apud Cæciliam & alios. Græc.

⁸ Ut optima conditio sit] Ad hoc, inquit, astrictus redemptor tenetur populo Romano, ut optima conditio, quod vult, de redemptione sua agat. Et tu cum excludis, quem solum admitti oportuit: ut ad ejus pecuniam, ac sumptum operis, quem illi imperaturus es, alius accedat. Idem.

⁹ Prædibus, & prædiis] Prædia sunt res ipsæ: prædes homines, id est, fidejussores,

quorum res bona prædia uno nomine dicuntur. Idem.

¹⁰ Populo cautum est] Erario scilicet. Idem.

¹¹ Ex opere faciundo, que pupilli Junii] Ant. Augustinus opinus, sive ea conjectura sit, sive antiqua lælio. *Lex operi faciundo pupilli Junii, que? dic, hic quæso clarius*. Confirmatur hæc lælio antiqua inscriptione Neapolitana, que totum hunc locum mirifice illustrat. *Lex parietis faciundo Græc. Unde apparere operi legendum esse, non opere. Urfinus.*

¹² Corriguntur leges censoriæ. Quod enim videtur] Non opinus pronuntiandum. Alton.

¹³ Socium ne admittito] Eum qui tradere adem debebat. Idem.

¹⁴ Neve partem dato] Aliud enim socius, aliud particeps. Nam particeps qui certam habet partem, & non indivise agit, ut socius. Idem.

¹⁵ Neve redimito] Ne ipse iterum a se redimat, aut per suppositam personam, ut aliter ei redimat. Idem.

ita? ne vitiosum opus fieret? At erat probatio tua. Ne parum locuples esset? At erat, & esset amplius, si velles, populo cautum prædibus & prædiis.

Hic te si res ipsa, si indignitas injuriæ tuæ non commovebat: si pupilli calamitas; propinquorum lacrymæ; D. Bruti; cujus prædia subierunt periculum¹⁶; M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses, (in tabulas enim retulisti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur id opus H-S IOLX millibus; cum tutores H-S LXXX millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? Id, quod vos vidistis. Omnes illa columna, quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla impensa dejectæ, eisdemque lapidibus repositæ sunt. Hoc tu H-S IOLX millibus locavisti. Atqui in illis columnis dico esse, quæ a tuo redemptore commotæ non sint: dico esse, ex qua tantum tectorium vetus delitum sit, & novum inductum. Quod si tanta pecunia columnas dealbari putassem, certe nunquam adilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: *Si quid operis causa rescideris*¹⁷, resciso.

LVI. Quid erat, quod rescinderet, cum suo quemque loco lapidem reponeret? *Qui redemerit*¹⁸, *satisfacet damni infecti, ei, qui a vetero redemptore accepit*¹⁹. Deridet, cum sibi ipsum jubet satisfacere Rabonium. *Pecunia præsens solvatur*. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H-S IOLX millibus locasti, H-S LXXV millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli. Cujus ætatem & solitudinem, etiam si tutores non essent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tuto-

¹⁶ Cujus prædia subierunt periculum] Satisfactorem dicit fuisse D. Brutum. Idem.

¹⁷ Si quid operis causa rescideris] Satisfacet damni infecti redemptor novus veteri; si quid hoc est, ipsam sibi. Nam cum fit tutor pupilli, utrobique res ejus agitur. Idem.

¹⁸ Qui redemerit] Rabonium significat. Idem.

¹⁹ Qui a vetero redemptore accepit] Pupillum dicit. Huic jubet satisfacere Rabonium, hoc est, ipsam sibi. Nam cum fit tutor pupilli, utrobique res ejus agitur. Idem.

tutorum ademisti. Hoc opus bonum suo cuique²⁰ facio. Lapis aliquis cadendus, & apportandus fuit machina sua: nam illo non saxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum pauca opera fabrorum mercedis tulerunt, & manus precium machinae²¹. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? Nemo dubitat, quin multo majus sit novam facere. Ostendam, in aedibus privatis, longa difficultique vectura columnas singulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minus magnas, locatas.

Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, praesertim cum ille aperte tota lege omnium sermonem, atque excommunicationem contemplerit, qui etiam ad extremum ascripserit, *Rediviva sibi habeto*. Quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere²². Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus. Diem praestituit operi faciendo, Kalendas Decembres, locat circiter Idus Septembres: angustus temporis excluduntur omnes.

LVII. Quid ergo? Rabonius istam diem quomodo assequitur²³? Nemo Rabonio molestus est, neque Kalendis Decembribus,

²⁰ Hoc opus bonum suo cuique] Verbum est res diversas simul comprehendens, hoc est bono latere, integris mensuris, apta arena, utili calce, machinis idoneis, proba materie. Idem.

²¹ Manupretii machina] Manupretium dicitur, ubi non tam matris ratio, quam manus aequae artis ductor, Idem. Corrigitur, manupretium, in rebo caso, ut sit, Quantum abhinc mercedis manupretium machinae. Hieronimus.

²² De populo accedere] Huc usque a capite, quod est. At enim, interrogative pronuntiandum est: & contra respondive: Omnes exclusi sunt. Omnia, inquit, facta sunt, ne quis de populo redemptor fieret, qui aut

pupillo parceret, aut conscius praedae praetoris esset. Sed queritur, qui fieri possit, ut cum ex Idibus Septembribus in Kalendis Decembres diem operi faciendo praestituerit, omnes angustis temporis excluderetur. In tanta facilitate operis facienda, quantum se ipse ostendit, cum dicitur, minus esse operis illas quatuor columnas reponere, quam unam ab integro novam efficere. Respondetur, Ciceronem impentiam operis parvam putare, non novam. Sed has, inquit, angustias temporis non timuit Rabonius propter convenientiam Verbis. Idem.

²³ Istam diem quo modo assequitur] Quo modo accedit ad diem? Idem.

bribus, neque Nonis, neque Idibus²⁴. Denique aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat opus in acceptum referre posse. Cum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod tum codicem obfignassem. Petit a me Rabonius, & amicos allegat: facile impetrat. Ille, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionis habiturum²⁵. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum. Tametsi quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut uno minus teste haberet²⁶ Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post, quam diem operi dixerat.

Hac conditione, si quis de populo redemptor accessisset, non esset usus, cum die ceteros redemptores exclusisset, tum in ejus arbitrium, ac potestatem venire volebant, qui sibi ereptam praedam arbitraretur²⁷. Nam quid argumentamur, quo ista pecunia pervenerit? Fecit ipse iudicium. Primum, cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia H-S DCL millia numeravit: quod jam iste ferre non poterat²⁸, opere addito, praedibus acceptis, de H-S CCLX mil-

²⁴ Neque Kalendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus] Religiose in me? non in vultu? duo? novis Idus Kalen. Cetero Nonas addidit, quamvis hoc pronuntiatione solvatur. Et cum irritatione hoc dici videre possumus. Idem. Subestillare locum hunc interpretatur Aconius: quemadmodum quidem ex ejus verborum vestigiis suspicari possumus. Sed verba prope omnia in his quidem libris quos vidimus, intercederant: Haec tamen illorum fuisse sententiam suspicamus. Religiose debus vim cuiquam fieri non licebat. Idcirco Kalendas & Idus nominavit, cum diceret Rabonio molestum Junoni dicere sunt. Nonas tamen, qui dies feriatum non erat, etiam nominavit: quoniam, per occasionem inducitur aliorum similitudine dierum solennium. Tametsi haec ipsa actionis ratione, ac pronuntiationis, per irritationem dici satis intelligi posse arbitrat Aconius. Sed de actione iudicare ipsi aut perquam difficulte, aut nullo prolixo modo possumus. Historiam quidem ex Macrobio Saturnalium libro primo repeti poterit. Hieronimus.

²⁵ Putabat se aliquid defensionis habiturum] Ut diceret, adeo nullam apposui redemptorem, ut post diem praestitutum operi non ab eo susceperim opus, nec in acceptum retulissim. Idem.

²⁶ Ut uno minus teste haberet] Ut de tot, qui contra se sunt, testibus unum Rabonium detraheret. Cum die ceteros exclusisset, tum in ejus arbitrium ac potestatem venire volebat. Praestitendo diem angustissimam operi, duas res affectus est Verres, inquit: & ceteros exclusit conditione temporis, & ipsum Rabonium in sua potestate habuit: qui videbat quidem sibi praedam eripi a Verre, sed non se commovebat metu temporis praestituti. Idem.

²⁷ Qui sibi ereptam praedam arbitraretur] Rabonius scilicet, qui a Verre sibi arbitretur lucrum redemptionis ereptum. Idem.

²⁸ Quod iam iste ferre non poterat] Nemo enim erat injudicium. Idem. In libro Aconius, referre. Quod quemadmodum convenire possit, non descriptio. Forum autem verborum sensus huiusmodi. Quoniam tantam Brui contentione ditionis ferre non poterat, &c. Hieronimus.

millibus, remisit D. Bruto H-S ex millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde, nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo, ipsius Rabonii tabula²⁹ prædam illam istius fuisse clamant. Recita. NOMINA RABONII.

LVIII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Junium venisse prætextatum in vestrum conspectum, & * testes secum, patruo testimonium dicente, questus est: & me populariter agere, atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini³⁰, aut alicujus hominis ejusmodi produxeram filium, ut nomine ipso, & memoria patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magistratum, tum judiciis vestris commendandum putavit. Hic istius scelerata locutione, nefarioque latrocinio, bonis patriis, fortunisque omnibus spoliatus, venit in judicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cujus opera ipse multos annos est in fordibus, paulo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, sed causa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. Neque te tam commovebat, quod ille cum toga prætexta, quam quod sine bulla³¹ venerat. Vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos & jus ingenuitatis dabant. Quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atque insigne fortunæ, hoc ab isto prædone ereptum esse, graviter & acerbè homines ferebant. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quam nostræ, quam tuæ, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est, causa, commune periculum: communi præsidio talis improbitas, tanquam aliquod incendium, refingenda est.

²⁹ Tabula] In quibus scriptum est, ad Verrem pecuniam pervenisse, quam Rabonius tutor pupilli nomine dedit Verri, tanquam si ipse a pupillo acciperet. *Ascon.*

* Lamb. & *Ascon.* cum patre

³⁰ Gracchi credo, aut Saturnini] Seditio-

rum Tribunorum plebis. *Idem.*

³¹ Sine bulla] Simul cum prætexta etiam bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solent aurea, liberiniis scemina, quasi bullæntis aque sinus communis pœctatiue puerile. *Idem.*

est. Habemus enim liberos parvos. Incertum est, quam longam nostrum cujusque vita futura sit. Consulere vivi, ac propicere debemus, ut illorum solitudo, & pueritia quam firmissimo præsidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberum nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratum? Mater, credo. Scilicet magno præsidio fuit Annæ pupillæ mater, scemina primaria: minus, illa deos hominesque implorante, iste infanti pupillæ fortunæ patrias ademit. Tutore sine defenderent? Perfacile vero apud istiusmodi prætorum, a quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Junii, & oratio, & voluntas, & auctoritas repudiata est.

LIX. Querimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, quid in extremis Pamphylie partibus fecerit? qualis in bello prædonum prædo ipse fuerit, qui in foro populi Romani præda nefarius reperitur? Dubitamus, quid iste in hostium prædam molitus sit³², qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis³³ fecerit? qui majore pecunia quatuor columnas dealbandas, quam ille omnes ædificandas locaverit? Expectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis unquam templum illud aspexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ testis esset? Quis a signo Vertumni in circum maximum³⁴ venit, quin is in unoquoque gradu de avaritiæ tuæ commonebatur? quam tu viam thenarum, atque pompæ ejusmodi exegisti³⁵, ut tu ipse illa ire non audeas. Te putet quicquam, cum ab Italia freto disjunctus esses, focus temperasse? qui adem Castoris, testem furtorum tuorum esse volue-

Tom. IV.

H h

ris?

³² Dubitamus, quid iste in hostium prædam molitus sit] Scilicet, cum piratarum navem cepit, & prædam omnem ad se averit. *Idem.*

³³ Ex L. Metelli manubiis] Ex æde Castoris, quam de manubiis L. Metelli extruxerat. Qui Metellus subactis Dalmatis Dalmaticus appellatus est. Manubie autem sunt præda Imperatoris pro portione de hostibus capta. *Idem.*

³⁴ A signo Vertumni in circum maximum] Signum Vertumni in ultimo vico Thurario est, sub basilicæ angulo stentibus se ad postremam dexteram partem. Vertumnus autem deus invertendarum rerum est, id est

mercaturæ. Circus autem maximus est idem, in quo nunc Cicerentis spectantur. *Idem.*

³⁵ Quam tu viam thenarum, atque pompæ ejusmodi exegisti] Sic exegisti. Exigere viam dicitur magistratus, cum viciniam cognoscit, manire quam diligentissime sumpta factio. Thenæ autem sunt sacra vehicula. Pompa ordinum & hostiarum. Thenas alii a divinitate dici putant: alii, quod ante ipsas fora tenduntur, que exudent manu tenere & tangere qui eas deducunt. Orbita autem duas res significat. Nam orbita & rota ipsa intelligitur, & vetigium rotæ in molli loco. *Idem.*

ris? quam populus Romanus quotidie, iudices etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent?

LX. Atque etiam iudicium in prætura publicum exercuit. Non enim prætereundum est ne id quidem. Petita multa est apud istum prætorem a Q. Opimio: qui adductus est in iudicium, verbo, quod, cum esset tribunus plebis, intercessit contra legem Corneliam³⁶: re, quod in tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilitatem³⁷. De quo iudicio si velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique sunt: quod mihi non est necesse. Tantum dicam, paucos homines, ut levissime dicam, arrogantes³⁸, hoc adjutore, Q. Opimum per ludum & jocum, fortunis omnibus evertisse. Is mihi etiam queritur, quod a nobis, IX solis diebus, prima actio sui iudicii transacta sit: cum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortunas, ornamenta omnia amiserit? Cujus propter indignitatem iudicii, sæpissime est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum, ac iudiciorum ejusmodi tolleretur. Jam vero in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste prædas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico, nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causa putatore. Jam qui ex calamitate senatoris populi Romani, cum prætor iudicio ejus præfuisset, spolia domum suam referre, & manubias detrahere conatus est³⁹, is ullam ab sese calamitatem poterit deprecari?

LXI. Nam de subfortitione illa Juniana iudicium nihil dico⁴⁰. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audiam

³⁶ Intercessit contra legem Corneliam] Ut tribuni plebis aliorum quoque magistratum capessendorum potestatem haberent, persuasisse dicitur hanc legem Opimius. Idem.

³⁷ Contra alicujus hominis nobilitatem voluntatem] Catulum significat, qui tunc princeps fuit Syllanæ factionis. Idem.

³⁸ Paucos homines, ut levissime dicam, arrogantes] Catulum, Hortensium, Curionem, que significat. Idem.

³⁹ Manubias detrahere conatus sit] Spolia

quæta de vivo hoste nobili per dedicationem manubias veteres dicebant: & erat imperatorum hæc præda, ex qua, quod vellent, facerent. Idem.

⁴⁰ Nam de subfortitione illa Juniana, iudices, nihil dico] Sarritus erat iudex prætor Verres in iudicio, quo Oppianicus accusatus est a Cluentio. Rejectione utriusque facta, subfortitus est in eorum locum Verres, ut mos est, alios. Damnato Oppianico, cum in invidia res esset, quod pecunia

deam dicere? difficile est. Non enim me tua solum, & iudicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribæ tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audisse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris. Nam, qua invidia G. Junius conflagrat, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

Hoc modo iste sibi, & salutis suæ prospicere didicit, referendo in tabulas & privatas, & publicas, quod gestum non esset: tollendo, quod esset, & semper aliquid demendo, mutando, curando ne litura appareat, interpolando. Eo enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis reperire possiet. Eiusdem modi fortitionem homo amentissimus suorum quoque iudicum fore putavit⁴¹ per sodalem suum, Q. Curtium, iudicem questionis⁴²: cui nisi ego vi populi, & hominum clamore atque convicio restituissem; ex hac decuria nostra⁴³, cujus mihi copiam quam largissime factam oportebat⁴⁴, erepta esset facultas eorum, quos iste annuerat⁴⁵, in suum consilium sine causa⁴⁶ subfortiebatur. *** *Multa desunt.*

res videretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus esset Junius, quod diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos prætor fuerat subfortitus: etiam Verres ipse, ut hæc invidia adversus Junium vera videretur, sustulit quos in suis tabulis habebat, & alios in litura scripsit, & obsignavit annulo non solum suo, sed etiam scribæ sui. Quem furtorum participem suorum, & divitem fecerat, & annulo donaverat aureo. Idem.

⁴¹ Eiusdem modi subfortitionem homo amentissimus suorum quoque iudicum fore putavit] Obscurus locus, sed, ut opinor, hic sensus est. Putavit, inquit; Verres eodem loco supponi potuisse iudices, qui se corrupti absolverent, quemadmodum suppositi erant, qui Oppianicum condemnarant. Nam Q. Curtius, sodalis ejus, iudex questionis, subfortiebatur in locum rejeclorum, quos

ille redemerat, improbos iudices, quibus ad venales sententias profectas ultimo die subiectis uteretur. Facile autem pro veris iudicibus improbi supponi poterant volente hoc iudice questionis, & illis patientibus, qui veri iudices erant: quia nisi citati non confidebant, & grave visum erat, & incommo- dum iudicare. Idem.

⁴² Q. Curtium iudicem questionis] Apparet hunc post hoc factam a Cicerone esse re- jeclum convicio populi, qui in corona aderat. Idem.

⁴³ Ex hac decuria nostra] Decuriam modo ordiunt, ac per hoc ex vobis: quia honestiorum decurie, inferiorum centuria dicebantur. Idem.

⁴⁴ Cuius mihi potestatem largissimam fieri oportebat] Que scilicet non fieret, si pro vobis illi subicerentur. Idem.

ACCUSATIONIS
IN C. VERRREM

LIBER SECUNDUS.

DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

ORATIO VII.

ARGUMENTUM.

HÆC sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat Oratio. Nam in superiore antea res sunt expositæ: quæ quia magis adjuvant accusationem, quam ipsæ sint principales, in unum librum coactæ sunt iudicio Ciceronis cursim enumerantur, quæ Verres quaestor, quæ pro quaestore, quæ legatus, denique prætor urbanus admisit. Ubi ventum est ad causam ipsam, & Siciliensia crimina, quatuor libros edidit, unum de jurisdictione, alterum de frumento, tertium de signis, quartum de suppliciis: in qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera, & momenta servata sunt. Incipit autem a laude Sicilia, & egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi, & Epicratis. Sed de jure Siculorum exorso frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde coepit: cum superiora crimina non egeant ejusmodi tractatu, qui ad sequentia pertinet: & oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc, duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio, de expressis honoribus ab invitis, de Epicrate Bideno, deque rebus capitalibus, ubi de Sopatre, de Sthenio: quæ omnia sunt de jure dicundo. Alterum de senatoribus, de sacerdotibus, de censoribus prærio a Verre factis, de collatione in statuas, de publicanorum cum Verre convenientia in furtis, de tabulis Carpinatii pecunias Verri exeraordinarias continentibus.

Genus

Genus causæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura. ASCONIUS.

MULTA mihi necessario, Judices, prætermittenda sunt, ut possim aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commissæ sunt, dicere. Recipi enim causam Siciliae. Ea me ad hoc negotium provincia attraxit¹. Ego tamen hoc onere suscepto, & recepta causa Siciliensi, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis: suscepi causam populi Romani, quod putabam tum denique recte judicari posse, si non modo reus improbus adduceretur, sed etiam diligens & firmus accusator ad iudicium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliae causam veniendum est, relictis cæteris ejus furtis ac flagitiis, ut & viribus quam integerrimis agere, & ad dicendum temporis fatis habere possim.

Atque adeo, antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciæ dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam cum omnium sociorum, provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipue Siciliae, Judices, plurimis justissimisque de causis: primum quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia² se ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, provincia est appellata: prima docuit majores nostros, quam præclarum esset exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide benevolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulæ, quæ semel in amicitiam nostram venissent, nunquam postea deficerent³: pleræque autem, & maxime illustres, in amicitia perpetuo manerent⁴. Itaque majoribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. Neque enim tam facile opes Carthaginis tanta

¹ Ea me ad hoc negotium provincia attraxit] quod initium fuit discordiæ. Idem.
Hoc vero plus est, quam quod in Divinatione dicitur. Insuper casus Reipublicæ. Idem.
² Princeps Sicilia] Tum cum Messana civitas seditione divisa, auxilium contra Hieronem per legatos a populo Rom. petiit:

quod initium fuit discordiæ. Idem.
³ Nunquam postea defecerunt] Apparet, quia post societates & amicitiam firmatam nihil tale commiserunt. Idem.
⁴ In amicitia perpetuo manerent] Quæ nunquam defecerant. Idem.

tanta concidissent, nisi illud & rei frumentaria subsidium, & receptaculum classibus nostris pateret.

II. Quare P. Africanus, Carthagine deleta, Siculorum urbés, signis, monumentisque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Romani maxime letari arbitrabatur, apud eos monumenta victoriæ plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcellus⁵, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidem ceteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam, Syracusas, quæ cum manu munitissima esset⁶, tum loci natura, terra ac mari claudebatur, cum vi consilioque cepisset⁸, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum victoriæ, mansuetudinis, continentiæ: cum homines viderent, & quid expugnasset, & quibus peperisset, & quæ reliquisset. Tantum ille honorem Sicilia habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam arbitraretur.

Itaque ad omnes res Sicilia provincia semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed domi nostræ conditum putaremus. Quando illa frumentum⁹, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens cellam penariam reipublicæ nostræ, nutricem plebis Romanæ, Siciliam nominavit. Nos vero experti sumus, Italico maximo difficilimoque bello¹⁰, Siciliam nobis non pro penaria cella, sed pro ærario illo majorum veteri, ac referto fuisse. Nam sine ullo sumptu nostro, coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit.

III. Quid

⁵ Signis, monumentisque pulcherrimis] Preparatio ad librum de signis. Idem.

⁶ Denique ille ipse M. Marcellus] Hic imperator cum esset, victi, cepitque Syracusas, & vicis pepercit. Idem.

⁷ Quæ cum manu munitissima esset] Ne quis diceret, Non fuit quod timeret. Idem.

⁸ Cum vi consilioque cepisset] Ne quis diceret; Non potuit hostium urbem Syracusas expugnare. Idem.

⁹ Quando illa frumentum] Omne genus pensationis in hoc capite potius est, canonis, oblationis, indulgentiis. Idem.

¹⁰ Italico bello] Sociali. Idem.

III. Quid illa, quæ forsitan ne sentimus quidem, iudices¹¹, quanta sunt? quod multis locupletioribus civibus utimur; quod habent propinquam, fidelem, fructuosamque provinciam, quo facile excurrant; ubi libenter negotium gerant; quos illa partim mercibus suppeditandis, cum questu compendioque dimittit: partim retinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium collocare. Quod commodum non mediocre populi Romani est; tantum civium Romanorum numerum, tam prope ab domo, tam bonis, fructuosisque rebus detineri. Et quoniam quasi quædam prædia populi Romani sunt, vestigalia nostra, atque provinciæ: quemadmodum propinquis vos vestris prædiis maxime delectamini, sic populo Romano jucunda suburbanitas est hujus provincie.

Jam vero hominum ipsorum, iudices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam veterem¹², non ad hanc, quæ nunc increbruit¹³, videantur accedere. Nihil ceterorum simile Græcorum, nulla desidia, nulla luxuria: contra summus labor in publicis privatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines diligunt, ut his solis, neque publicanus, neque negotiator¹⁴ odio sit. Magistratum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut nunquam ante hoc tempus ad aram legum¹⁵, præsidiumque vestrum, publico consilio¹⁶ confugerint. Tametsi & illum annum¹⁷ pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi

¹¹ Quæ forsitan ne sentimus quidem, iudices] Quædam commoda ita, ut non sentiantur, alia consequuntur, ut saniorum integritas virium. Sentimus autem, si illa subtrahantur. Cujusmodi est, quod nunc dicit, negotiatores Romani lucra faciunt, & locupletes sunt de opportunitate Sicilia. Idem.

¹² Illam veterem] Bonam consuetudinem. Idem.

¹³ Non hanc, quæ nunc increbruit] Malam. Idem.

¹⁴ Neque publicanus, neque negotiator] Odiosissima hæc sunt Romanorum hominum

per provincias nomina. Idem.

¹⁵ Aram legum] Tribunal prætoris, ac subsellia iudicum. Idem.

¹⁶ Publico consilio] Quia non potest negari; fuisse illos accusatores M. Lepidi: addidit, publico consilio: quasi illud non omnes tunc fecerint. Idem.

¹⁷ Tametsi illum annum] M. Lepidi prætoris, qui accusari coepit a duobus Metellis, Celere, & Nepote, qui cum legibus interrogassent, vixi ejus apud populum gratia desierunt. Idem.

quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia¹⁸ salus Siciliae constitueretur, & postea M. Antonii¹⁹ infinitum illud imperium fenserant. Sic a majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut etiam injurias noltrorum hominum perferendas putarent. In neminem civitates ante hunc²⁰ testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum pertulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset. Sed cum perferre non possent luxuriam, crudelitatem, avaritiam, superbiam: cum omnia sua commoda, jura, beneficia senatus populique Romani, unius scelere ac libidine perdidissent: hoc statuerunt, aut istius injurias per vos ulcisci & persequi; aut, si vobis indigni essent, visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes ac sedes suas relinquere, quandoquidem agros jam ante istius injuriis exagitati reliquissent.

IV. Hoc consilio a L. Metello legationes universae petiverunt, ut quam primum isti succederet. Hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorant. Hoc commoti dolore, postulata consulibus, quae non postulata²¹, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem continentiamque cognoverant, prope de vitæ meae statu, dolore ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem: a quo mea longissime ratio²², voluntasque abhorrebat. Quanquam in hac causa multo plures partes mihi defensionis, quam accusationis suscepisse videor.

Postremo homines ex tota provincia nobilissimi, primique, publi-

18 *Ut bis ex ea familia*] Semel, quod prius conservavit victor Syracusis: iterum, hic pronepos magistratu suo Siculos recreavit. *Idem.*

19 *Et postea M. Antonii*] Hic est M. Antonius, qui gratia Cottae consulis, & Cethegi factioe in senatu, curatorem infinitam naebus totius orae maritimae, Siciliam & provincias omnes depopulatus est: & ad postremum inferens Cretenibus bellum morbo interit. *Idem.*

20 *In neminem ante hunc*] Recte: quia Lepidus legibus tantum interrogatus, nec dum etiam coepit accusari. *Idem.*

21 *Postulata consulibus, quae non postulata*] Ne ipse in Verrem concitasse Siculos videatur, voluntatem eorum contra Verrem cum multis aliis rebus esse innotatam dicit, tum etiam quia petitiones ad senatum per legatos Siculi tales miserunt, ut non tam beneficia postulare, quam hujus injurias describere viderentur, ut puta cum petunt, ne rei fiant absentes, quia Sthenius apud Verrem hoc passus fuerat. Et alia hujusmodi. *Idem.*

22 *A quo mea longissime ratio*] A quo, a quo te, a quo negotio, accusationis scilicet. *Idem.*

publice privatimque²³ venerunt. Gravissima atque honestissima quæque civitas vehementissime suas injurias persecuta est. At quemadmodum, Judices, venerunt²⁴? Videor enim mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam forsitan ipsi velint. Saluti enim eorum potius consulam, quam voluntati²⁵. Ecquem existimatis unquam ulla in provincia reum absentem contra inquisitionem acculatoris, tantis opibus, tanta cupiditate esse defensum? Quæstores utriusque provinciae²⁶, qui isto prætore fuerant, cum fascibus mihi præsto fuerunt²⁷. Hi porro, qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt.

Videte, quid potuerit, qui quatuor in una provincia quæstores, studiosissimos defensores, propugnatoresque habuerit: prætorem vero, ²⁸, cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus discesserat, provinciam fuisse. Minari Siculis, si decreissent legationes, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos præsentibus denunciavimus, eos vi custodisque retinere.

V. Quæ cum omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quæ publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Hejum, juratum dicere audistis: isti nam-

Tom. IV.

I i

vem

23 *Publice, privatæque*] Aut legati, aut suas injurias persequentes. *Idem.*

24 *At quemadmodum iudices venerunt*] Obscurus sensus, & per hyperbaton cum parenthesis, figura, & novo modo, in sententia nobis, quam in verbis explicatur. Est enim scilicet hic: At quemadmodum iudices venerunt, id est, quam animose contra Verrem, ex hoc cognoscite. Et docet, quoties deditur, & per quos, & quibus minis, accusandi tamen Verri non deposuerint voluntatem. *Idem.*

25 *Saluti enim potius illorum consulam, quam voluntati*] Hoc ideo, quia contra Me-

tellum discurus est Sicilia nunc prætorem. *Idem.*

26 *Quæstores utriusque provinciae*] Duos quæstores habet Sicilia, Lilybatanum & Syraculanum. Nam prætori una provincia est, quæstori due. *Idem.*

27 *Præsto fuerunt*] Ut impediret scilicet meam inquisitionem. Sequitur enim: Non minus acres contra me fuerunt. Apparet, cum triennio Siciliam tenuerit unus Verres, quæstores tamen per annos singulos huc esse mutatos. *Idem.*

28 *Prætorem vero*] Ipsum Metellum, successorem Verri. *Idem.*

vem onerariam maximam Messanae esse, publice coactis operis, aedificatam. Idemque Mamertinorum legatus, istius landator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, deoque Penates a maioribus traditos, ex aedibus suis eripuisse dixit. Praeclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera ²⁹ confirmatur, in laudando, atque in repetendo ³⁰. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit ³¹, dicitur certo loco. Reperietis enim, quae causa benevolentiae sine Mamertinis erga istum, eas ipsas causas satis iustas esse damnationis. Alia civitas nulla, Iudices, publico consilio ³² laudat.

Vis illa summi imperii ³³ tantum potuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserimis, desertissimisque oppidis invenirentur, qui iniussu populi ac senatus ³⁴ proficerentur: aut iis, qui contra istum legati decreti erant, & testimonium publicum, ac mandata acceperant ³⁵, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen uluvenisse ³⁶ non moleste fero, quo reliquae, tot & tantae, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quo minus experirentur, eequid apud vos querrimoniae valeret antiquissimorum, fidelissimorumque sociorum. Nam, quod fortasse nonnemo vestrum audierit, istum a Syracusanis publice laudari: id tamen priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cuiusmodi esset, cognovistis; tamen

²⁹ Una opera] Quod Romam venerunt, aut quod processerunt in conspectum iudicum. Aeson. Omnia hic integra, sed Aesonii interpretatio in hunc locum mihi vitiosissima videtur. Una opera, inquit, quod Romam venerunt, aut quod processerunt in conspectum iudicum. Nihil falsius. Ad hoc enim missi erant, ut laudarent Verrem, atque ad hanc unitam operam destinati: sed ea duplex facta est, cum & sua a Verre repetunt, & ipsum laudant. Nativus.

³⁰ In laudando atque repetendo] Accusando repetundarum. Aeson.

³¹ Qua ratione illi amica sit] Ob remissa munera, societatemque perdarum. Idem.

³² Alia civitas nulla, Iudices, publico consilio

scilicet laudant aliae, sed non publico consilio, per privatos testes: supra enim dixit, Praeter duas civitates, Mamertinam scilicet, & Syracusanam. Idem.

³³ Vis illa summi imperii] Metelli praetoris in Sicilia, & Romae fratris eius Metelli, alterius praetoris urbani, alterius consulis cum Hortensio. Idem.

³⁴ Iniussu populi ac senatus] Magnifice, cum de miserimis & tenuissimis oppidis Siciliae loquitur, tamen dicit & populum, & senatum. Idem.

³⁵ Testimonium publicum, mandataque acceperat] A suis civitatibus scilicet. Idem.

³⁶ Uluvenisse] Contigit, Idem.

men vobis alio loco, ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligeris enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, & esse, & fuisse.

VI. At enim istum soli Siculi persequantur: cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quaestione de pecuniis repetundis, quae sociorum causa constituta est, lege iudicioque sociali, sociorum querrimonias audire oporteret. Sed intelligere potuistis priore actione cives Siculorum plurimos, honestissimos, maximis de rebus, & quas ipsi acceperant iniurias, & quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, Iudices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum iniurias meo labore, inimicitias periculo sim persecutus. Non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse: qui hoc existimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque suarum salutem in istius damnatione consistere.

Quapropter de istius praetura Siciliensi non recuso, quin ita me audiat, ut, si cuiquam generi hominum sive Siculorum, sive nostrorum civium; si cuiquam ordini, sive oratorum, sive pecuoriarum, sive mercatorum probatus sit: si non horum omnium communis hostis, praedoque fuerit: si cuiquam denique ulla in re unquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui simulatque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romae, & ad urbem ³⁷, antequam proficeretur, querere ipse secum, & agitare cum suis coepit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset ³⁸. Nolebat in agendo discere, (tamen non provinciae radius erat, & tiro) sed in Sicilia paratus ad praedam, meditatulusque venire cupiebat.

O praecclare conjectum a vulgo in illam provinciam omen
I i 2 com-

³⁷ Statim Romae, & ad urbem] Praetura

erat. Idem.

³⁸ Maximam uno anno pecuniam facere posset] Cur uno anno? an quia divitiarum, Ar-

thratore ejus Romae est, ad urbem dicitur. per triennium se

fuisse in Sicilia futurum. Idem.

Nulliusque ad urbem imperatores

communis famæ, atque sermonis! cum ex nomine istius, quid in provincia facturus esset, perridicule homines angurabantur. Etenim quis dubitare posset, cum istius in quaestura fugam & furtum recognosceret: cum in legatione oppidorum, sanorumque spoliationes cogitaret: cum videret in foro latrocinia³⁹ prætura: qualis iste in quarto actu improbitatis⁴⁰ futurus esset?

VII. Atque ut intelligatis, eum Romæ quæsisse non modo genera furandi, sed etiam nomina⁴¹, certissimum accipite argumentum, quo facilius de singulari ejus impudentia existimare possitis. Quo die Siciliam tetigit, (videte, fatissime paratus ex illo omne urbano, ad everrendam provinciam venerit) statim Messana literas Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror⁴². Nam simulatque e navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se Dio continuo veniret: se de hereditate velle cognoscere, quæ ejus filio a propinquo homine Apollodoro Laphirone venisset. Ea erat, Judices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, Judices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis testibus, multorumque tabulis vobis priorè actione satisfactum est, H-S undecies numeratum esse, ut eam causam, in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse, isto cognoscente obtineret: præterea greges nobilissimarum equarum abactos: argenti, vestisque stragularum domi quod fuerit, esse direptum. Ita H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei obvenisset, nullam aliam ob causam, perdidisse. Quid? hæc hereditas quo prætorè Dionis filio venerat? eodem, quo Annia, P. Annii senatoris filia: eodem, quo M. Liguri senatori: C. Sacerdotè prætorè⁴³. Quid? tum nemo molestus Dionis fuerat?

39 *Cum videtur in foro latrocinia*] Furta in ade Castris, ac pro Rostriis. Idem.

40 *In quarto actu improbitatis.*] Fabula, sive tragica, sive comica, quinque actus habere debet. Ergo & mire transiit: & significatur, administrationes in republica Verri infames, tanquam scemicos actus, spectaculo omnibus fuisse. Idem.

41 *Non solum genera furandi, sed etiam nomina*] Species negotiorum hominumque

significat. Idem.

42 *Quasi ego istum in Italia scripsisse arbitror*] Quasi in navi scribere non poterit. Sed hoc eo dicit, quia constat Verrem negotia Siciliæ extra Siciliam didicisse. Idem.

43 *Sacerdotè prætorè*] Hic & temporis admonitio est, & argumentum calumnie Verri, de quo Sacerdos nihil contra herellon statuerat. Idem.

rat? non plus quam Liguri, Sacerdotè prætorè. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: nisi forte existimatis ei quadruplatores⁴⁴ ad fretum præsto fuisse.

VIII. Ad urbem⁴⁵ cum esset, audivit, Dioni cuidam Siculo permagnam venisse hereditatem: heredem statuas iustum esse in foro ponere: nisi potuisset, Veneri Erycina esse multarum. Tametsi positæ essent ex testamento: putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, causam pecunie se reperituram. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycina illam hereditatem. Non enim quaestor petit (ut est consuetudo) is, qui Erycinum montem obtinebat⁴⁶: petit Nævius Turpio quidam, istius excursor & emissarius⁴⁷, homo omnium, ex illo conventu, quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdotè prætorè condemnatum injuriarum. Etenim erat ejusmodi causa, ut ipse prætor, cum quaereret calumniatorem, paulo tamen confidentiorem⁴⁸ reperire non posset. Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat⁴⁹. Maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebarur⁵⁰, auferre.

Quid ego hic nunc Sex. Pompeji Chlorig testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius Q. Cæciliæ Dionis⁵¹, hominis probatissimi, ac pudentissimi? Quid L. Veteciliæ Liguris, T. Manlii, L. Cæleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia con-

44 *Quadruplatores*] Accusatores, sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli: sive, quod ipsi ex damnationum hominis, quos accusaverant, quartam partem consequerantur. Idem.

45 *Ad urbem*] Jam supra diximus n. 37. quid interit ad urbem, & in urbe. Idem.

46 *Is, qui Erycinum montem obtinebat*] Lilybætanus scilicet quaestor, non Syraculanus. Nam hos binos quaestores annuos habuit Sicilia. Idem.

47 *Excursor & emissarius*] Sic vocantur conciliatores furum, quæ a magistratibus committuntur, atque intercepti. Idem.

48 *Paulo tamen confidentiorem*] Si confidentiorem, inquit, aliquatenus calumniatorem quaereret, reperire non posset. Idem.

49 *Veneri absolvi*] sibi condemnatus.] Sententia hæc est: ita Verrem in causa bona tamen prædanti, quasi minus ibantur esset, si Dionem Erycinæ Veneri addicere voluisset. Idem.

50 *Quod non debeatur*] Mire perseveravit in causa, ut ostenderet calumniam fuisse prætoris. Idem.

51 *Quid ipsius Q. Cæciliæ Dionis*] Ipsius, honorifice positum est, quasi alicuius magni hominis. Idem.

firmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommotis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit⁵², melius hæc cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romæ fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissime per literas cum Verre questus es? Nova tibi hæc sunt, & inopinata? nunc primum hoc aures tuæ crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex focu tua, foemina primaria, Servilia, veteris Dionis hospita, audisti? Nonne multa mei testes, quæ tu fois, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio⁵³? TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS.

IX. Satisne vobis magnam pecuniam Veneris homo, qui e Chelidonis sinu⁵⁴ in provinciam profectus esset, Veneris nomine quæsisse videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus & Epicrates, fratres sunt Agyrinenses. Horum pater abhinc duo & xx annos est mortuus: in cuius testamento, quodam loco, si commissum quid esset⁵⁵, multa erat Veneri. Ipso xx anno⁵⁶, cum tot interea prætores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita non est. Causam Verres cognoscit⁵⁷. Pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia ab duobus fratribus⁵⁸. Multorum testimonia audistis antea. Vicerunt Agyrinenses fratres, ita ut egentes inanesque discederent.

X. Ita enim ad Verrem pecunia ista non pervenit⁵⁹. Quæ est ista defensio? utrum asseveratur in hoc, an tentatur⁶⁰?

mih

52 Qui tum in Macedonia fuit] Pro consule scilicet: nam, ut opinor, Carioni succederat. Idem.

53 Sed legis exceptio? Quia non licet ut testimonium defensori denuntiet accusator. Idem.

54 E Chelidonis sinu] Alludit ad nomen quod hirundo, quam Chelidona Græci vocant, veri, id est temporis veris, ut amica. Idem.

55 Si commissum quid esset] Commissa dicuntur, quæ contra testatoris voluntatem, facta, aut non facta ab herede, multa a-

liqua penaque plestantur. Idem.

56 Ipso vigesimo anno] Prescriptio temporis. Idem.

57 Cognoscit] Jam primum hoc peccatum. Idem.

58 Ab duobus fratribus] Pares voluntate videri vult, in pari damno: & non unam partem hereditatis ablatam, sed duas partes.

59 An enim ad Verrem pecunia ista non pervenit] Conjecturae latus. Idem.

60 Tentatur] Mira contra Hortensium, qui improbus sepe defendit. Idem.

mih enim nova res est. Verres calumniatores apponebat⁶¹: Verres adesse jubebat: Verres cognoscebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? Non est ista Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse⁶². Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-Sccc millia a duobus hominibus auferret? & quis Volcatio⁶³, si tua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc⁶⁴: experiatur: testis recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringentis accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cum ob tua decreta⁶⁵, ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabantur, non erat querendum, cujus manu numerarentur, sed cujus injuria cogerebantur. Comites illi tui delecti, manus erant tuæ. Præfecti, scribæ, medici, accensi, haruspices, præcones, erant manus tuæ. Ut quisque te maxime cognitione, affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur. Cohors tota illa tua, quæ plus mali Sicilia dedit, quam si centum cohortes fugitivorum fuissent⁶⁶, tua manus sine controversia fuit. Quidquid ab horum quopiam captum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum⁶⁷ judicari necesse est.

Nam, si hanc defensionem probabit⁶⁸, Non accipit ipse⁶⁹: licet omnia de pecuniis reperundis judicia tollatis⁷⁰. Nemo unquam tam reus, tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. Etenim cum Verres utatur; quis erit unquam posthac reus tam perditus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur⁷¹, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quam in Verre defensionis tentare

tare

61 Verres calumniatores apponebat] A summo ad imum, hoc est a primis ad postrema. Idem.

62 Volcatio sese dedit] Tollit contentum, causam quatit. Idem.

63 Equis Volcatio] A persona. Idem.

64 Veniat nunc] A consequentibus. Idem.

65 Sed cum ab tua decreta] Collectio. Idem.

66 Centum cohortes fugitivorum fuissent] Propter Atheniensem dicit, qui dux fugitivorum per Siciliam fuit. Idem.

67 Sed in tua manu numeratum] Diffinitive. Idem. Vulgo, sed tua manu.

68 Nam si hanc defensionem probabit] Admittetis, accipietis. Idem.

69 Non accipit ipse] Sed non accipit ipse. Idem.

70 Licet tollatis] Pro eo quod est, jam tollite. Idem.

71 Ad Q. Mucii innocentiam referatur] Q. Mucius Asiæ singulariter reverent, adeo ut dies festus a Græcis in honorem ejus constitueretur, qui diceretur Mucia. Idem.

tare rationem. Qua de re, Judices, vobis magnopere providendum est. Pertinet hoc ad summam reipublicæ, & ad existimationem ordinis, salutemque fociorum. Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comites præstare debemus.

XI. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostra fama, capitique consulant. Deinde si in hominibus eligendis nos spes amicitie fecerint, ut vindicemus: missos faciamus⁷²: semper ita vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur⁷³. Africani est hoc, hominis liberalissimi. Veruntamen ea liberalitas est probanda, quæ sine periculo existimationis est, ut in illo fuit. Cum ab eo quidam vetus affectator, & ex numero amicorum, non impetraret, uti se præfectum in Africam duceret, & id ferret moleste: Noli, inquit, mirari, si tu a me hoc non impetras. Ego jam pridem ab eo, cui meam existimationem curam fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiatur: & adhuc impetrare non possum. Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, si salvi & honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cum & tuos amicos in provinciam, quasi in prædam, invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & eos in concione⁷⁴ annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de illorum factis rationem esse reddendam? Cum hos sibi quæstus constituisset magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio, hoc est, cum sua cohorte, cognoscere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripendam.

XII. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate, qui judicia dant⁷⁵, & eorum, qui judicant: quin nemo nostrum possit ædes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cum hæc a quopiam vestrum

⁷² Missos faciamus] Dimitramus a nobis de provincia, eorumque opera non utamur. Idem.

⁷³ Rationem reddendam nobis arbitremur] Accusari nos posse credimus. Idem.

⁷⁴ Et eos in concione] Quædam præmia

& honori, & lucro sunt ut hæc, vestilla, falera, coronæ civiæ: at annuli aurei ingenuitatis signa & liberationis a cura invitæ publicæ. Idem.

⁷⁵ Qui judicia dant] Prætorum. Idem.

vestrum petita sint, prætor improbus, cui nemo intercedere possit⁷⁶, det quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor jufferit, judicet. Si vero illud quoque acceder, ut in ea verba prætor judicium det⁷⁷, ut vel Octavius⁷⁸ Balbus judex, homo⁷⁹, & juris, & officii⁸⁰ peritissimus, non possit aliter judicare. Sit ejusmodi, L. Octavius judex esto⁸¹. Si parer⁸², fundum Capenarem, quo de agitur, ex jure Quirium P. Servilii esse, neque is fundus Q. Carulo restitueretur⁸³: non necesse erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere, aut condemnare eum, quem non oporteat⁸⁴? Ejusdemmodi totum jus prætorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium, Verre prætor. Decreta ejusmodi: Si non accipit quod te debere dicis, accuses: si petitur, ducas⁸⁵. C. Fuficium duci jussit⁸⁶ petito-rem, L. Suetium, L. Racilium. Judicia hujusmodi: Qui civis Romani erant⁸⁷, si Siculi essent⁸⁸, tum si eorum legibus dare

Tom. II.

K k

opor-

⁷⁶ Si, cum hæc a quopiam vestrum petita sint, prætor improbus, cui nemo intercedere possit] In provincia scilicet: nam Roma appellati tribuni possunt contra omnem potentiam. Idem.

⁷⁷ Ut prætor in ea verba judicium det] In verba litis iure composito. Idem.

⁷⁸ L. Octavius] Verbi gratia hunc dicit, qui nunc in numero judicum sedet, subtiliterque laudat. Idem.

⁷⁹ L. Octavius Balbus judex, homo, &c.] Hæc sunt exempla verborum, quæ in verba judicium dare fingit prætorum improbum. Idem.

⁸⁰ Juris & officii] Jus ad doctrinam pertinet, officium ad virtutem. Idem.

⁸¹ L. Octavius Balbus judex esto] Judicio suo fungatur Balbus in Servilium. Idem.

⁸² Si parer] (vulgo, si parer) fundum Capenarem P. Servilii esse, neque is fundus restitueretur Carulo] Cujus non est. Memento autem, judices præsentibus esse, quorum nominibus utitur ad exemplum. Idem.

⁸³ Neque is fundus restitueretur] Hoc significat, Coge, ut restituat. Idem.

⁸⁴ Qui non accipit quod te debere dicis, accuses: si petitur, ducas] Quia de fundo exemplum dederat, subiicit clausulam etiam de condemnatione. Idem.

⁸⁵ Si non accipit quod te debere dicis, accuses: si petitur, ducas] Sensus hic est: si

non acceperit creditor, quod se debere debitor dicit, accusetur: si patitur, condemnatur: idem scilicet, Aeson. Ex verbis Aesonii videtur mihi colligere, cum non petitur, sed petitor legitur, cum inquit, & accusari eum qui petitor esset. Quamobrem nescio an ad istum modum legi oporteat. Si non accipit, quod te debere dicis, accuses, si petitor, ducas. Hoc sensu. Si non accipit creditor pro plena solutione, in quod te obligatum agnosces, nec tua protestatione contentus est, accuses creditorem, qui sibi solvi non patitur: si petitor est ejus summa, quæ sibi debetur, sive ut omnia exemplaria habent, si petitur, vinitum ea summa a creditore, quam tu non agnoscis te debere, ducas eum, hoc est, abducas in vincula: ita ut anceps periculum circumstet creditorem, quippe si non tantundem accipiat, quantum a debitore in solutionem offertur, sit accusandus: si non petat quantum sibi debetur, in vinculis habendus sit. Nannius.

⁸⁶ Duci jussit] Vel eum fieri, & accusari cum qui petitor esset, vel etiam damnari. Melius autem, duci jussit, in vincula vel in carcerem, intelligimus, quam duci jussit, damnavit. Asonius.

⁸⁷ Qui civis Romani erant] Subauditur, dabatur. Idem.

⁸⁸ Si Siculi essent] Subauditur, rei. Idem.

oportere⁸⁹. *Qui Siculi*⁹⁰ si cives Romani essent⁹¹. Verum, ut totum genus complectamini judiciorum: prius jura Siculorum⁹², deinde istius instituta cognoscite.

XIII. Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum cive agat, domi certet⁹³ suis legibus⁹⁴: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupili decreto⁹⁵, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem illi Rupiliam vocant, tortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato: senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cum altera civitates rejecte sunt⁹⁶. Quod civis Romanus⁹⁷ a Siculo petit, Siculus iudex datur. Quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur. Cæterarum rerum selecti judices, civium Romanorum ex conventu⁹⁸ proponi solent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia sunt.

Hæc omnia isto prætore non modo perturbata, sed plane & Siculis, & civibus Romanis crepta sunt: primum sue leges; quod civis cum cive ageret, aut cum iudicem, quem commodum erat⁹⁹, præconem, haruspicem, medicum suum dabat: aut, si legibus erat iudicium constitutum, & ad civem suum iudicem venerat, libere civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: *Si qui perperam judicasset, se cogniturum: cum cognosceret, animadversurum*. Idque cum faciebat,

80 *Tam si totum legibus dari oporteret*] Subauditur, iusticia. *Idem*.

90 *Qui Siculi*] Subauditur, erant iudices. *Idem*.

91 *Si cives Romani essent*] Subauditur, rei: sic Terent. *Hic in nova est, hic ad defendendum causam adest*. Cum ille est, hic *proxi est: tradunt operas muras*. *Idem*.

92 *Verum, ut totum genus complectamini judiciorum*] prius *leg. Hieronica*] Explanat. Isonem subiecit obitura rei. *Idem*.

93 *Domus certet*] Apud cives suos. *Idem*.

94 *Suis legibus*] Siculis. Erentim apud veteres non Romano tantum jure, sed & sue cuiusque civitatis legibus agebatur. *Idem*.

95 *Ex P. Rupili decreto*] Hic est P. Rupilius, qui quondam ex publicano factus consul, postea de decem Legatorum senten-

tia leges Siculis conscripsit. *Idem*.

96 *Cum altera civitates rejecte sunt*] Apparet ex hoc dicto, primum petitoris ad rei civitatem ad iudicandum proponi: postremo iri ad aliam quavisbet, utriusque facta reiectione. *Idem*.

97 *Quod civis Romanus*] Dicitur in eo; ut sit, in eo quod civis Romanus. *Idem*.

98 *Ex civium Romanorum conventu*] Ex illis civitatibus, ad quas cives Romani convenire solent agenda sunt, aut publice rei causa. *Idem*.

99 *Aut quem iudicem, quem commodum erat*] Verulte possit pro eo, quem volebat: sic Terent. *Amas? Dabitur a me argentum; dum erit commodum*. Nam meretrici dare quando est commodum? sed est positum pro eo, quam diu libuerit. *Idem*.

bat, nemo dubitabat, quin cum iudex alium de suo iudicio putet iudicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectet ejus, quem statim de capite suo putet iudicaturum. Selecti e conventu, aut proposti ex negotiatoribus judices, nulli. Hæc copia, quam dico, iudicem, cohors non Q. Scævola, qui tamen de cohorte sua dare non solebat; sed C. Verres. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? Sicuti videtis edictum: *Si quid perperam iudicaverit senatus*¹⁰⁰. Eum quoque ostendam, si quando sit datus, coactus istius, quod non fenserit, iudicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum nihil intererat istius. Lege Hieronica judicia plurimarum controversiarum, sublata uno nomine omnia conventu, ac negotiatoribus nulli judices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite.

XIV. Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in primis domi sua nobilis, & ante hunc prætorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi illius avaritia, atque injuria, pauperrimus. Huic hereditas facile ad H-S tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus ælati argenti optimi, multaque stragule vestis¹, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates, & inlancias² quis ignorat? Erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum suppellectili, argento, veste, mancipiis futurum. Audit hæc etiam Verres: & primo, illo suo leviori artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roger inspicienda, qua non reddat. Deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem erant affines istius, quorum iste uxores nunquam alienas existimavit, Cleomenes, & Aeschro: qui quantum apud istum, & quam turpi de causa poterint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent, rem esse præclaram, relictam omnibus rebus:

K k 2 ipsum

100 *Si quid perperam iudicaverit senatus*] Multi subdistingunt, & separatim addunt, cum, quod iusti ederet, non habebat. *Idem*.
1 *Nis cum nihil intererat illis*] Nisi, ut quasi per interrogationem ostendat, ne senatus quicumque civitatis in potestate fuisse iudicare quod fenserat. *Idem*.
2 *Stragula vestis*] Stragula vestis est pida. *Idem*.
3 *Inlancias*] Nove, sed proprie. *Idem*. *Idem*.

ipsum autem Heraclium hominem esse majorem natu, non promissimum: & cum præter Marcellos, patronum, quem jure suo adire, aut appellare posset, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut status in palastra ⁴ deberet ponere. Faciemus, ut palastritæ negent ex testamento esse positas: petant hereditatem, quod eam palastra commissam esse dicant. Placuit ratio Verri. Nam hoc animo providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset, judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine præda ipse discederet. Approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id ætatis, minime litigiosum, quam tumultuosissime adorianur. Scribitur Heraclio dica ⁵.

XV. Primo mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui istum nossent, partim suspicabantur, partim plane videbant, adjectum esse oculum hereditati ⁶. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto, ac lege Rupilia, dicas fortiturum ⁷ Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam fortendam venerat. Tum eum docet Heraclius, non posse eo die fortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx fortiri dicam, quibus scripta esset. Dies xxx nondum fuerant. Sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram fortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime expectabat: successurum. Iste omnibus diebus distulit: & eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam fortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquam ea dies venit: iste incipit simulare se velle fortiri. Heraclius cum advocatis adit, & postulat, ut sibi cum palastritis, hoc est, cum populo Syracusano, æquo

⁴ In Palastra] Palastra, locus in urbibus Græciæ quamplurimis, ubi cura & iustatione, aliisque variis ludis adolescentes exercabantur. Hieronymus.

⁵ Heraclio dica] Dicam Latine dicit Syracusanorum linguam exprimens. Est autem hæc actio, sive lis ut apud Terentium in Phormione, Et unquam injuriam andriasi mihi scriptum dicam: & alibi, Et tibi scribam dicam. Sed postea dicitur hæc actio pro litigiosis usurpat. Idem.

⁶ Adjectum esse oculum hereditati] Galli eleganter, Qu'il avoit assigé de l'œil, quam offederat oculo, hoc est, notarat & designarat oculis ad prædam. Idem.

⁷ Dicas fortiturum] Id est, judices qui de controversiis instituis cognoscerent, & similiter hæc dicitur pro litigiosis, ut apud Latinos judicium pro judices. Scribitur dicam, est, fortiri judices qui de dica, id est, actione instituta disceptarent. Idem.

æquo jure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quæ in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut judices e lege Rupilia dentur: ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur.

XVI. Quid ego istius in jure dicendo libidinem, scelera, demonstrem? quis vestrum non ex urbana jurisdictione cognovit? quis unquam, isto prætoris, Chelidone invita, lege agere potuit? non istum, ut non neminem, provincia corruptis: idem fuit, qui Romæ. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent: legem esse Rupiliam, quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententia dedisset: hoc omnes semper in Sicilia consules, prætoresque servasse: negavit se judices e lege Rupilia fortiturum. Quinque judices, quos commodum ipsi fuit, dedit.

Quid hoc homine facias? quod supplicium dignum libidini ejus invenias? Præscriptum tibi cum esset, homo deterrime, & impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices daret: cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatus-consultum intercederet, cujus consulto P. Rupilius de decem legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: cum omnes ante te prætores, Rupilias leges & in cæteris rebus, & in judiciis maxime observassent: tu ausus es pro nihilo præ tua præda, tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verum, ut institui dicere, quinque judicibus nulla lege, nullo instituto, nulla religione, nulla forte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, judicarent; eo die nihil actum est. Adesse jubentur postredie.

XVII. Heraclius interea, cum omnes insidias a prætoris for-
runis suis fieri videret, capit consilium de amicorum & propinquorum sententia, non adesse ad judicium. Itaque Syraculis

cuis illa nocte profugit. Ille postero die mane, cum multo maturius, quam unquam antea, surrexisset, iudices citari jubet. Ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut si ei videatur, utatur instituto suo⁸, nec cogat ante horam decimam de absente secundam presentem iudicare. Impetrant.

Interea sane perturbatus & ipse, & ejus amici & consilia-rii, moleste ferre cœperunt, Heraclium profugisse. Putabant absentis damnationem, præsertim tantæ pecuniæ, multo invidiosorem fore, quam si præsens damnatus esset. Eo accedebat, quod iudices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem vilium iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertius ejus cupiditas improbitatque facta est. Nam illis quinque iudicibus uti sese negat. Juber, id quod initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam scripserant: ait, se iudices e lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, multis lacrymis cum eum oraret, atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postridie venit in mentem, e lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. Iis ut absentem Heraclium condemnent, imperat. Itaque condemnant.

Quæ, malum, ista fuit amentia? æquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? æquando his de rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honesta civitati turpissima persona calumniæ? Neque hoc solum: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid interest, utrum prætor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus cedere; an hujusmodi iudicium det, quo iudicio, indicta causa, fortanis omnibus everiti necesse sit?

XVIII. Profecto enim negare non potes, te ex lege Rupilia sortiri iudicium debuisse, cum præsertim Heraclius id po-

⁸ *Instituto suo*] Consuetudine Syracusanorum, tam ex fabulis, pro tunc illorum partes, id est, turpissima procuratio vel negotium, datur. *Idem*.

stularer. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies; ipse tu tua defensione implicabere. Quare enim primum ille ipse adesse noluit: cum ex eo numero iudices haberet, quos postularat? deinde tu cur post illius fugam iudices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde cæteras dicas omnes¹⁰ illo foro M. Postumius quæstor sortitus est: hanc solum tu illo conventu reperire sortitus.

Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnentis, necesse est. Neque enim permittum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex ista reperietis hereditate ita istum prædatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam sua infamia, alieno præmio, pervenisse: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, & tunc participes prædæ fuisse, & nec non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem¹¹ venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæstra Syracusanorum, hoc est, Syracusanis possessio traditur.

Quæ est ista prætura? Eripis hereditatem, quæ venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quæ bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda, ac possidenda tradiderat: cujus hereditatis, cum ille aliquanto ante te prætorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo.

XIX. Verum esto, eripe hereditatem propinquis, da palæstris: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges,

¹⁰ *Cæteras dicas omnes*] Id est, iudices munem causam defendant. Si enim damnatus de litibus iustitiam cognoscerent. Quibus Verres repetundarum, ipsi quoque recuperatorio iudicio conveniuntur ad restituendum convenit circubant, Suetonius. *Idem*.

¹¹ *Ad communem litium æstimationem*] Id est, Paucos Syracusanos venisse Romanum dicio æstimata fuerit, tantum cogentur restituere. *Nasutus*.

ges, testamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. Num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simulac profugit; quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales! illa bona direpta sunt? quam illa res calamitosa Heraclio, quæstuosa Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur? Nam illud quidem statim curatur, ut quidquid calati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, quidquid fragulae vestis, hæc nemo dubitabat, quin non modo ex illa domo capta & oppressa, verum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quæ voluit, abduxit; alia divisit; auctio facta est; in qua cohors istius invicta dominata est.

Verum illud est præclarum. Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, redigendis; re, dispertiendis; reddebant eorum negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas pretiosas, vestem fragulam multam, mancipia pretiosa, Verri data esse dicebant, quantum cuique, ejus justii nummorum esset datum. Gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. Repente recitatur, uno nomine H-S ccl millia jussu prætoris data. Fit maximus clamor omnium, non modo optimi cujusque, neque eorum, quibus indignum semper visum erat, bona privati populi nomine, per summam injuriam erepta: verum etiam ipsi illi auctores injuriæ, & ex aliqua particula socii præda ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi ut haberet hereditatem. Tantum in curia clamor factus est, ut populus concurreret.

XX. Res ab omni conventu cognita celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent; hostis omnibus, qui acclamassent; exarsit iracundia, ac stomacho. Verumtamen fuit tum sui dissimilis. Nostis os hominis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, & clamore, & furto manifesto grandis pecunie perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset negare ab illis pecuniam datam; non quæsit procul alicunde, (neque enim probaret) sed proximum, pene alterum filium¹², quem illam pecuniam diceret

¹² Pene alterum filium] Generati suum Horatius.

ceret abstulisse. Ostendit se reddere coacturum. Qui posteaquam id audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis suæ rationem. Verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. De isto, id, quod omnes videbant, neque ille quidem obscure, locutus est. Itaque illi Syracusani statum postea statuerunt: & is, ubi primum potuit, istum reliquit, de provinciaque decessit.

Et tamen ajunt eum queri solere nonnunquam, se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis, & criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura tum tuæ, tum multo etiam magis suæ famæ pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta Syracusanis. Ea quemadmodum ad istum postea per pleudothyrum revertantur¹³, tabulis vobis, & testibus, Judices, planum faciam.

XXI. Ex hac iniquitate istius, & improbitate, Judices, quod præda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo, senatuque Syracusano, venerat, & illa scelera per Theomnastum, & Æschionem, & Dionysodorum, & Cleomenem invictissima civitate facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur: qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quæ vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *buleuterium* vocant, ¹⁴ honestissimo loco, & apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac

Tom. IV.

L 1

victo-

¹³ Per pleudothyrum revertantur] Cum palam exire a Verre viderentur, latenter postea, quasi per posticum severebantur. Hottom. Est autem pleudothyrus latens janua, & fallax, & qui speciem ostii non præbet, qualem Virgilius describit Æneid. II. 453.

Nanus.

¹⁴ Buleuterium vocant] Buleuterium: ubi consultationes fiunt, ubi *βουλεύματα*, hoc est, senatores de republica sententias dicunt. Hotomanus.

victoria lege posset, conservavit, & reddidit) statua ex ære facta; ibi inauratam isti, & alteram filio statuam posuerunt: ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrymis & gemitu, in curia esse non posset.

Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis Marcellæ tolluntur maximo gemitu, luctuque civitatis: quem illi diem festum cum recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familia Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cum eam provinciam totam occupasset, Mucia¹⁵ non sustulit: hostis, & hostis in cæteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impartire noluit; per quos illi adepti sunt, ut cæteros dies festos agitare possent.

At vero præclarum diem illis reposuisti, Verrea ut agerent, & ut ad eum diem, quæ sacris, epulisque opus essent, in complures annos locarentur. Sed jam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. Nam me dies, vox, latera deficient, si hoc nunc vociferari velim, quam miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese istius opera funditus extinctos esse arbitrentur. O Verrea præclara! quoquam si accessisti, quo non attuleris¹⁶ tecum istum diem? Etenim quam tu domum, quam urbem adiisti, quod sanum denique, quod non eversum, atque extersum reliqueris? Quare appellentur sane ista Verrea, quæ non ex nomine, sed ex manibus, naturaque tua constituta esse videantur.

XXII. Quam facile serpat injuria, & peccandi consuetudo; quam non facile reprimatur, videte, Judices. Bidis oppidum est,

¹⁵ Mucia] Quæ Afiani, in Q. Mucii Scævola, qui abstinenter provinciam rexerat, honorem instituerant. Idem.
 ¹⁶ O Verrea præclara, quoquam si accessisti, quo non attuleris] Aliquis cisitor sentis, sed si quoniam eius accessisti, legerimus, multo concinior sententia videretur. Hocum. Legendum & interpungendum ex vestigiis dicum: O Verrea præclara! Quoquam, quælo, accessisti, quo. Gratius.

est, tenue sane, non longe a Syracusis. Hujus longe primus civitatis est Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium venerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiam si intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syraculano, qui bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas. Huic quoque Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. Cogitauerunt ejus inimici, nihilo minus eodem prætorum hunc everti bonis posse, quo Heraclius esset evertus. Rem occulte instituerunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. Ita causa componitur, ut item palæstritæ Bidentis peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæstritæ Syracusani ab Heraclio petissent. Nunquam vos prætorem tam palæstricum vidistis. Verum ita palæstritas defendebat, ut ab illis ipse unctior discederet. Qui statim cum præsensisset, jubet cuidam suorum amicorum numerari H-S LXXX Res occultari satis non posse. Per quendam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primo negligere, & contemnere cœpit, quod causa profus, quod dubitari posset, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & istius libidinem nosset: commodissimum putavit esse de provincia clam abire. Itaque fecit. Profectus est Rhegium.

XXIII. Quod ubi auditum est, æstare illi, qui dederant pecuniam. Putare nihil agi posse, absente Epicrate. Nam Heraclius tum affuerat, cum primum dati sunt iudices: de hoc, qui ante quam in jus aditum esset, ante quam denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se H-S LXXX dedisse: rogant eum, ut id, quod ab ipsis abisset pecuniæ, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis verbis a se male acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusæ: queri cum multis, ita ut sit, incipiunt: sese H-S LXXX numerum frustra dedisse. Res percerebruit: in ore atque sermone omnium

omnium coepit esse. Verres refert illam suam¹⁷ Syracusanam: ait se velle de illis H-S Lxxx cognoscere: advocat multos. Dicunt Bidini Volcatium se dedisse: illud non addunt, iusta iustius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo aequissimo nummos asserit, qui nihil amitteret: reddidit inspectantibus multis. Bidini nummos auferunt.

Dicit aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse? Attendite: iam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita revertisse. Quid enim? debuit prator, cum consilio re cognita, cum comperisset, suum comitem, juris, decreti, iudicii corrumperet causa, qua in re ipsius pratoris caput, exilimatioque ageretur, pecuniam accepisse: Bidinos autem contra pratoris famam, ac fortunas dedisse: non & in eum, qui accepisset, animadvertisse, & in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam iudicassent, quod saepe per imprudentiam fit: hos pateris impune discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum iudicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant?

XXIV. Volcatius idem apud te postea fuit, eques Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid est turpius ingenio, quid minus libero dignum, quam in conventu maximo cogi a magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modo eques Romanus, sed quisvis liber debet esse; adspicere te postea non potuisset: inimicus, hostis esset tanta contumelia accepta, nisi tecum colluisset, & tuae potius exilimationi servisset, quam suae. Qui quam tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verum etiam nunc fit, cum jam a ceteris amicis sis relictus, & tu intelligis, & nos exilimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quod Volcatius ei non fac-

¹⁷ Refert illam suam. Legendum arbitror, Refert se ad rationem illam suam, hoc sensu, Syracusis culpam suam in generam contulerat; nunc idem facere instituit: cum in Volcatium derivare hoc crimen voluit. Hanc Schenckius constituit, aut quid sit. Gruterus.

ceusit? quod iste nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit?

Est magnum argumentum, verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus esse debuit, ut a quibus comperit, quod iure agere cum Epicrate nihil possent, etiam si adesset; idcirco suum decretum pecunia esse tentatum: his, inquam, ipsis non modo illam hereditatem, qua Epicrati venerat; sed, ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paulo etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria, fortunaeque ejus Bidinis tradidit. Ostendit enim novo modo, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini: petunt hereditatem; procuratores postulant, ut se ad leges suas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi jubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur: insimulant hominem fraudandi causa discessisse: postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates nullum nummum nemini. Amici, si quis quid peteret, iudicio secum agi passuros; iudicatum solvi satisfacturos esse dicebant.

XXV. Cum omnia iudicia¹⁸ frigerent; admonitu istius insimulare coeperunt, Epicratem litteras publicas corrupisse: a qua suspitione ille aberat plurimum. Actionem ejus rei postulant. Amici reculare, ne quod novum iudicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de exilimatione ejus constitueretur: & simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Ille amplam occasionem calumniae natus, ubi videri esse aliquid, quod amici absente Epicrate nolent defendere: asseverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cum omnes perspicerent, ad istum non modo illos nummos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse; sed multo etiam plures eum postea nummos abstulisse: amici Epicratem defendere destiterunt. Ille Epicratis bona Bidinos omnia possidere: & sibi habere iussit. Ad illa H-S¹⁹ 10 milia

¹⁸ Iudicia.] Fabricius, Lamb. Grut. constituitur supervacuum.

¹⁹ Ad illa H-S.] Id est: Non illa solum D milia H-S, quae Epicrati venerant here-

ditate, sed illa etiam bona quae possidebat Epicrates ante hanc hereditatem, & quae erant scelerum quinquedecem censuum milium, Verres Bidinis adjudicavit. Hor.

lia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est? an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta esse videantur?

Hic nunc de miseria Siculorum, Judices, audite. Et Heraclius ille Syraculanus, & hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. Sordidati, maxima barba, & capillo, Romæ biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati eum Metello una proficiuntur. Metellus simulac venit Syraculas, utramque rescidit, & de Epicrate, & de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat.

XXVI. Fecerat hæc egregie primo adventu Metellus, ut omnes istius injurias, quas modo posset, rescinderet, & irritas faceret. Heraclium restitui jussit: non restituebatur. Quisquis erat²⁰ eductus senator Syraculanus ab Heraclio, duci jubebat²¹. Itaque permulti ducti sunt. Epicrate quidem continuo restitutus est. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Censas, qui isto prætoris sunt habitus, non servaturum se Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum Hieronica lege dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, ut totam illius præturam retexere videretur.

Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus est. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam, homo non alienus a literis. Itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immutaret hominem. Repente cæpit dicere, se omnia Verri causa vel-

²⁰ *Edictus*] Ad Metellum prætoris prætoris ab Heraclio, quasi direptæ pecuniæ sue particeps, hunc Metellus statim duci jubebat in carcerem. *Idem*. Si tamen libri veteres essent subsidio, mallem eum Lambino edictus, hoc est nominatus tanquam particeps criminis. *Morer*.

²¹ *Ab Heraclio, duci jubebat*] Si hoc modo distinguis, quisquis erat edictus senator Syraculanus ab Heraclio, duci jubebat: quo

modo nunc edicti: sententia est aperta. Sin hoc modo, *Quisquis erat edictus senator Syraculanus, ab Heraclio duci jubebat*. Hæc erit sententia: jussisse Verrem, quisquis senator est esse vel ab Heraclio, vel ab alio edictus, hoc est, nominatum prolatum, eum ab Heraclio duci, ita scilicet, ut iudicari dicatur ab iis, qui iudicio superiores fuerunt. *Lamb.* * *Man. Lamb. ut non tam suavi prætorum genere, quam istius prætorum. Est.*

le: sibi cum eo amicitiam, cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, postquam tam multis eum factis decretisque jugulasset. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: testes non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere cæpit. Quod ego, nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem, & apud Siculos non Metelli, sed Glabronis literis²² ac lege pugnasset: tam multos huc evocare non potuissem.

XXVII. Verum, quod institui dicere, miseras cognoscite Siculorum. Heraclius ille, & Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt. Venienti Syraculas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. Quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messana præsto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a prætoris retineri. Quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello²³: cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt focii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

Jam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audistis: a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita sunt. Ille pœnis compromissisque²⁴ interpositis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque iudicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod civis²⁵ Centuripinus inter duos cives judicasset, id irritum jussit esse: eumque iudicem factum judicasse judicavit: in senatu ne esse, locis commodisque publicis uti, vetuit. Si quis eum pultasset, edixit, sese iudicium injuriarum non daturum: quidquid

²² *Glabronis literis*] Qui Romæ quæstor repetundarum iudicium exercebat, mihi que in Siciliam impetrandi causa proficiens literas, potestatemque & curandi & exscribendi omnia permisit. *Man.*

²³ *Edicti Metello*] Ut eos mihi de provincia decedere, & mecum Romam venire necet. *Idem*.

²⁴ *Compromissis*] *Compromissum* dicitur certa pecunia, ab utroque litigatore mutuo promissa, si arbitri sententiæ parcent. *Idem*.

²⁵ *Quod civis* . . . *inter duos cives iudicasset*] Non quod non id jus esset, verum, quod ipse iudices de sua cohorte arbitrata suo dare volebat. *Idem*.

ab eo peteretur, iudicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum. Quæ istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pullaret quisquam, cum prætor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste calumniæ licentiam sua auctoritate præbuisset. Ignominia autem illa gravis tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc injecto metu iudicibus, novo more, nullo exemplo, æquam rem putatis esse in Sicilia, nisi ad nutum istius iudicatam? Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut, nomine iudiciorum, omnium bona atque fortunæ in istius unius essent potestate?

XXVIII. Jam vero in rerum capitalium questionibus quid ego unamquamque rem colligam, & causam? Ex multis similibus ea sumam, quæ maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi suæ cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis cum accusatus esset, facile eo iudicio est liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, eisdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quod erat innocens, & quod Sacerdotis iudicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quæ erant antea non solum defensione, verum etiam iudicio dissoluta.

Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque iudices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, & accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum huiusmodi omnium transactor & administrator, ad Sopatrum venit. Monet hominem, ne nimis iudicio Sacerdotis, & causæ confidat: accusatores, inimicosque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen ob salutem malle accipere: & simul malle, si fieri

feri posset, rem iudicatam non rescindere. Sopater, cum hoc illi improvisum atque inopinatum accidisset, commotus est sane: neque in præsentia, Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de ea re esset faciendum: & simul ostendit, se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit: qui cum ei fuissent auctores redimendæ salutis, ad Timarchidem venit. Expofitis suis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit: eamque ei pecuniam numerat.

XXIX. Posteaquam ad causam dicendam ventum est: tum vero sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. Crimen nullum erat: res iudicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur iudicium. Iterum ad Sopatrum Timarchides venit. Ait, accusatores ejus multo majorem pecuniam prætori polliceri, quam quantam hic dedisset: proinde, si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo quanquam erat & Siculus, & reus, hoc est, & jure iniquo, & tempore adverso: ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, quod vobis libet, daturus non sum amplius. Idemque hoc amicis ejus, & defensoribus videbatur: atque eo etiam magis, quod iste, quoquo modo se in ea questione præbebat, tamen in consilio habebat homines honestos e conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum, cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absolvisset.

Itaque hac una spe ad iudicium venit. Quo posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, & hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia, & dignitate, & quod erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modo non ratione, sed ne dissimulatione quidem testam improbitatem, & audaciam. M. Perilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, *Tom. IV.* M m jubet

jubet operam dare, quod rei private iudex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Ille homo liberalis negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. Itaque discedunt omnes. Nam ceteri quoque impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud iudicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur.

Non dubitabat Minutius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimississet, illo die rem illam quaeriturus non esset: cum repente iubetur dicere. Respondet. Ad quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Sculo ac Graculo iudicem. Idoneus es, inquit: sed per vellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule, inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio adesset, rogavit. Et simul a subselliis abire coepit. Ille iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravis etiam minari coepit, quod in se tantum crimen, invidiamque constaret.

XXX. Minucius, qui Syraculis sic negotiaretur, ut sui iuris, dignitatisque meminisset: & qui sciret ita se in provincia rem augere oportere, ut ne quid de libertate perderet; homini, quae visa sunt, & quae tempus illud tulit, & causa, respondit: causam sese, dimisso atque ablegato consilio, defensurum negavit. Itaque a subselliis discessit: idemque hoc, praeter Siculos, ceteri Sopatri amici, advocatique fecerunt. Ille, quanquam est incredibili importunitate & audacia, tamen subito solus desistit pertinuit, & conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret, nesciebat. Si dimississet eo tempore quaestionem, post illis adhibitis, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat. Sin autem hominem miserum, atque innocentem condemnasset, cum ipse praetor sine consilio, reus autem sine patrono, atque advocatis fuisset, iudiciumque C. Sacerdotis rescidisset: invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaque aestuabat dubitatione: versabat se in utram-

tramque partem non solum mente, verum etiam corpore: ut omnes, qui aderam, intelligere possent, in animo ejus metum, cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa expectatio, quoniam esset ejus cupiditas eruptura. Crebro dimittebat se accensus ad aures Timarchides.

Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deum fidem, ut cum consilio cognolceret. Tum repente iste testes citari iubet. Dicit unus & alter breviter. Nihil interrogatur. Praeco *disisse* pronuntiat. Ille, quasi metueret, ne Petilius, privato illo iudicio transacto, aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita propere de sella exiliit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribae, medici, haereticisque condemnavit.

XXXI. Retinete, retinete hominem in civitate, Iudices. Parcite, & conservate, ut sit qui nobiscum res iudicet: qui in senatu sine ulla cupiditate de bello & pace sententiam ferat. Tamen minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis in senatu sententia futura sit: Quae enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam dicere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque desidia, nisi Februario ²⁷ mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sane: decernat bellum Cretensisibus ²⁸; liberet Byzantios ²⁹; regem appellet Ptolemaum ³⁰; quae vult Hortensius,

M m 2

²⁷ Februario] Qui mensis audiendis exterarum gentium & provinciarum legationibus designatus erat. Quare hoc puto significari, sententias senatorum lepatos emere solitos: Verres eo mense, veniens suam sententiam habiturum, & praetor ut in curiam veniat facile adductum iri. *Utrius.*

²⁸ Decernat bellum Cretensisibus] Hoc tempore *Cretenses* belli societatem cum piratis adversus populum Romanum coierant: ut ex Plutarcho intelligitur in Pompeji vita, & Livio lib. xcviii. & xcix. Ergo decernat bellum Cretensisibus, scilicet, ut ejus belli administratione Q. Hortensio manderetur. Sed Q. Metello tamen collegae mandata. Nam cum Consules sortirentur, Hortensio, ut bellum

gereret cum Cretensisibus, obvenerit. Sed is turbe delectatus & fero, in quo primum locum post Ciceronem obtinebat, collegae altero exercitum cecit, ipse in urbe remansit. Metellus autem in Cretam missus eam insulam cepit. Hae Dio. *Idem.*

²⁹ Liberet Byzantios] Liberi dicuntur provinciae, cum struitur ne amplius sint provinciae, (ut apparet ex secunda Philippica) id est, ut Romanis magistratibus jus in iis dicere non liceat: ut ex Orat. de Prov. consul. intelligitur. *Idem.*

³⁰ Regem appellet Ptolemaum] Regem Aegypti, cui Rex a senatu populoque Romano appellari consuebat. Significat autem complam a Rege Verri sententiam, *Idem.*

fius, omnia dicat & sentiat. Minus hæc ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc iudicio si aliqua vi se eripuerit, in iudiciis sit necesse est: sententiam de capite civis Romani ferat: sit in ejus exercitu³¹ signifer, qui imperium iudiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat, permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini, atque ornamentum curiæ constituere velitis, habeatis sane vobiscum istum lenatorem: istum etiam de vobis iudicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne rejciendi quidem amplius, quam trium iudicum³², præclaræ leges Corneliæ faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt iudicare.

XXXII. Etenim si illud est flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum, maximeque nefarium videtur) ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem & religionem: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare: ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda consuetudinem conservaret? Scelus est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem cum proposuisses venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. Forsitan aliquis aliquando ejusmodi quippiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem tuam jam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris majore pecunia: utrumque falles? & trades cui voles? & ei, quem scelleris, ne pecuniam quidem reddes?

Quem

³¹ Sit in ejus exercitu] Hortensium significat, quem duabus primis orationibus sepe dominum et regem prætorum appellavit. Idem.

³² Rejciendâ ... trium iudicum] Ellipsis

Latinis perquam usitata. Subauditur negatum. Potestas nimirum rejciendi trium iudicum negotiorum. Vide Sanctii Minervam, sive de causis Latinæ lingue Comment. lib. 1. cap. 8. Grævus.

Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum³³, quod unquam hujusmodi monstrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum reo transgat, post cum accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget, consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem in iudicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? hic de capite libero iudicabit? huic judicialis tabella committeretur? quam iste non modo cera, verum etiam sanguine, si visum erit, notabit.

XXXIII. Quid enim horum se negat fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis, rebusque interfuit, Q. Minutius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniam dari. Dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicenses: dicit etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo, patre innocentissimo, pecuniaque patria privatus est.

Verum, si de pecunia testibus planum facere non possem: illud negare posses, aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibi que esse solebant, remotis, de re iudicata iudicasse? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causa cognita, absolvisset; eundem, remoto consilio, causa incognita, condemnasse? Cum hæc confessus eris, quæ in foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciæ gesta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, cum hæc, quæ palam gesta sunt, videat, quærat quid tu occulte egeris: aut qui dubitet, utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere. Dixi jam antea, iudices, me non omnia istius, quæ in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quæ maxime excellenter.

XXXIV. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum: & ejusmodi, ut in uno omnia mal-

³³ Bulbum ... Stalenum] Vide pro Clucentio, cap. 28.

maleficia inesse videantur. Attendite diligenter. Invenietis enim id facinus natum a cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. Sthenius est is, qui nobis affidet, Thermitanus, antea multis propter summam virtutem, summamque nobilitatem, nunc propter suam calamitatem, atque istius insignem injuriam, omnibus notus. Huius hospitio Verres cum esset usus, & cum apud eum, non modo Thermis saepenumero fuisset, sed etiam habitasset; domo ejus omnia abstulit, quae paulo magis animum ejuscupiam, aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paulo studiosius haec compararat, supellestem ex aere elegantiore, & Deliacam & Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. Quae, cum esset in Asia adolescens, studiose, ut dixi, compararat, non tam suae delectationis causa, quam ad invitationes, adventusque nostrorum hominum, amicorum suorum, atque hospitum. Quae posteaquam iste omnia abstulit, alia rogando, alia petendo, alia sumendo: ferebat Sthenius, ut poterat. Angebatur tamen animi dolore necessario, quod domum ejus exornatam atque instructam, fere jam iste reddiderat nudam atque inanem. Verumtamen dolorem suum nemini impertiebat: pratoris injurias, tacite; hospitii, placide ferendas arbitrabatur. Interea cupiditate iste illa sua nota, atque apud omnes pervulgata, cum signa quadam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio petere coepit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur, seque adjuvaret. Sthenius vero non solum negavit, sed etiam ostendit id fieri nullo modo posse, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa civitate, imperioque populi Romani tollerentur.

XXXV. Etenim, ut simul P. Africani quoque humanitatem & aequitatem cognoscatis, oppidum Himeram Carthagenenses quondam ceperant; quod fuerat in primis Siciliae clarum & ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitrabatur, bello confecto, socios sua per nostram victoriam recipere:

rare: Siculis omnibus, Carthagine capta, quae potuit, restituenda curavit. Himeram deleta, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocarant, in ejusdem agri finibus, neque longe ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cum illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. Erant signa ex aere complura: in his mira pulchritudine ipsa Himeram, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine, & fluminis. Erat etiam Stesichori poetae statua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta: qui fuit Himeram: sed & est, & fuit tota in Graecia summo propter ingenium honore & nomine. Haec iste ad infaniam concupierat. Etiam, quod pene prateritum, capella quadam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus intelligere possimus, scite facta & venuste. Haec, & alia Scipio non negligenter abjecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet: sed si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscunque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur.

XXXVI. Haec cum iste posceret, agereturque ea res in senatu: Sthenius vehementissime restitit; multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati tolli ex urbe monumenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani, atque amicitiae. Commoti animi sunt omnium. Repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, nihil gratia, nihil pretio posset auferre. Verumtamen haec huius cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar.

Itaque iste vehementer Sthenio insensus, hospitium ei renun-

nunciat : domo ejus emigrat , atque adeo exit ³⁴ . Nam jam ante migrarat . Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitant , ut animum ejus in Sthenium inflammarent , ementiendo aliquid , & criminando . Hi autem erant inimici , Agathinus , homo nobilis , & Dorotheus , qui habebat in matrimonio Callidamam , Agathini ejus filiam , de qua iste audierat . Itaque ad generum Agathini migrare maluit . Una nox intercesserat , cum iste Dorotheum sic diligebat , ut diceret omnia inter eos esse communia : Agathinum ita observabat , ut aliquem affinem ac propinquum . Contemnere etiam signum illud Himere jam videbatur , quod eum multo magis figura & lineamenta hospite delectabant .

XXXVII. Itaque hortari homines cepit , ut aliquid Sthenio periculi crearent , criminisque confingerent . Dicebant se illi nihil habere , quod dicerent . Tum iste his aperte ostendit , & confirmavit , eos , in Sthenium quidquid vellent , simulatque ad se detulissent , probaturos . Ita illi non procrastinant ; Sthenium statim educunt ; ajunt ab eo literas publicas esse corruptas . Sthenius postulat , ut cum secum sui cives agant de literis publicis corruptis , ejus rei legibus Thermanorum actio sit : cum senatus populusque Romanus Thermanis , quod semper in amicitia fideque mansissent , urbes , agros , legesque suas reddidisset : Publiusque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus-consulto de decem legatorum sententia dedisset , ut cives inter se legibus suis agerent : idemque hoc haberit Verres ipse in edicto , ut de his omnibus causis se ad leges rejiceret .

Iste , homo omnium aequissimus , atque a cupiditate omnimotissimus , se cogniturum esse confirmat : paratum ad causam dicendam venire hora nona jubet . Non erat obscurum , quid homo improbus ac nefarius cogitaret . Neque enim ipse satis occultarat : nec mulier tacere poterat . Intellectum est id ipsum

34. Atque adeo exit] Subtilem differentiam hic observat Orator inter verba migrare , & exire : quae promiscue fere semper & ab aliis , & ab ipso etiam alius accipiuntur . Igitur juxta loci hujus sententiam , migrare est , relictis tamen valis , alio se conferre ad

habitandum . Exire vero est , universa sua disciendolo secum exportare . Valis sua colligit , & alio transferre . Verres , qui jam ante migrarat , id est , ad alios se consultat . Hortari .

ipsum agere , ut , cum Sthenium sine ullo argumento , ac sine teste damnasset , tum homo nefarius de homine nobili , atque id aetatis , suoque hospite , virgis supplicium crudelissime fumeret . Quod cum esset perspicuum ; de amicorum , hospitumque suorum sententia , Thermis Sthenius Romam profugit . Hiemi sese , fluctibusque committere maluit , quam non istam communem Siculorum tempestatem , calamitatemque vitare .

XXXVIII. Iste homo certus & diligens , ad horam nonam praesto est . Sthenium citari jubet : quem posteaquam videt non adesse , dolore ardere , atque iracundia furere coepit : Venerios in domum Sthenii mittere : equites circum agros ejus , villasque dimittere . Itaque dum expectat , quidnam sibi certi asseratur , ante horam tertiam noctis de foro non discessit . Postridie mane descendit : Agathinum ad sese vocat : jubet , eum de literis publicis in absentem Sthenium dicere . Erat ejusmodi causa , ut ille ne sine adversario quidem apud inimicum judicem reperire posset , quid diceret . Itaque tantum verbo posuit , Sacerdote praetore , Sthenium literas publicas corrupisse . Vix ille hoc dixerat , cum iste pronuntiat , *Sthenium literas publicas corrupisse videri* : & haec praeterea addidit homo Venerius , novo modo , nullo exemplo , *Ob eam rem HS quingentes Veneri Ericinae , de Sthenii bonis exacturum* : bonaque ejus statim coepit vendere : & vendidisset , si tantulum morae fuisset , quo minus ei pecunia illa numeraretur .

Ea posteaquam numerata est , contentus hac iniquitate non fuit : palam de sella , ac tribunali pronuntiat : *Si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet , sese ejus nomen recepturum* : & simul , ut ad causam accederet , nomenque deferret , Agathinum , novum affinem , atque hospitem , coepit hortari . Tum ille clare , omnibus audientibus , sese id non esse facturum , neque se usque eo Sthenio esse inimicum , ut enim rei capitalis affinem esse diceret . Hic tum repente Pacilius quidam , homo egens & levis , accedit . Ait , si liceret , nomen absentis deferre se velle . Iste vero , & licere , & fieri solere , & se recepturum . Itaque desertur . Edicit statim , ut

Kalendis Decembris adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni jam adverso tempore navigasset, omniaque habuisset æquiora, & placabiliora, quam animum pratoris atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, sic videbantur omnibus.

XXXIX. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, *ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium*. Causam Sthenii totam, & istius crudelitatem, & iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, & flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. Erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiæ dicebantur, *cum Sthenius absens reus factus esset, de absente iudicium nullum fieri placere: & si quod esset factum, id ratum esse non placere*. Eo die transigi nihil potuit, quod & id temporis erat, & ille pater istius invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores, atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, ne quid ei per filium suum noceretur: se homines certos ejus rei causa in Siciliam, & terra, & mari missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembris. Quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. Commoventur amici Sthenii, sperant fore, ut patris literis, nuntiisque filius ab incepto furore revocetur. In senatu postea causa non agitur. Veniunt ad istum domesticum nuntii: literasque a patre afferunt ante Kalendas Decembris, cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re literæ complures a multis ejus amicis, ac necessariis afferuntur.

XL. Hic iste, qui præ cupiditate, neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset unquam, neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, voluntatem anteponendam puta-

putavit libidini suæ: mane Kalendis Decembris, ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus alicuius amici rogatu, benignitate, aut ambitione inductus petisset: gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset. Cum vero abs te tui capitis causa peteret, hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuæ ratio ad officium, sanitatemque reducere? Citat reum. Non respondet. Citat accusatorem: (attendite, quæso, Judices: videte, quantopere istius amentia fortuna ipsa adversata sit: & simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu non respondit: non affuit.

Si præsens Sthenius reus esset factus; si manifesto in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo iudicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse: cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cum ejus accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur. Quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat.

XLI. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat, agitatum rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum: postremo me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissetque hanc damnationem duci non oportere; tribunos plebis hoc statuisse, idque de omnium sententia pronuntiatum esse, *Non videtur Sthenium impediri edicto, quo minus ei liceret Romæ esse*.

Cum hæc ad istum referrentur, timuit aliquando, & commotus est. Vertit stylum³⁵ in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit suam. Nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala & improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur. Postremo illo desperatissimo perfugio uti posset, se imprudentem fecisse: existimasse id licere. Quanquam hæc perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coram delatum esse.

XLII. Hic videte, in quos se laqueos induerit, quorum ex nullo se unquam expediet. Primum in Sicilia sæpe & palam de loco superiore dixerat, & in sermone multis demonstrat, licere nomen recipere absentis: se exemplo fecisse id, quod fecisset. Hæc eum distitasse, priore actione & Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cuius virtute antea commemoravi, & Cn. Pompejus Theodorus, homo Cn. Pompeji, clarissimi viri, iudicio, plurimis maximisque in rebus probatissimus, & omnium existimatione ornatissimus, & Posides Matro Solentinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute: & hac actione, quam voletis, multi dicent, & qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri ordinis; & alii, qui interfuerint, cum absentis nomen reciperetur. Deinde Romæ, cum res esset acta in senatu, omnes istius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere fieri: sæpe esse factum: istum, quod fecisset, aliorum exemplo institutoque fecisse.

Dicit præterea testimonium tota Sicilia: quæ in communibus postulatis civitatum omnium, consulibus edidit, rogare atque orare patres conscriptos, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulus, patronum Siciliæ, clarissimum adolescentem, dicere audistis: Siculos, cum se causam, quæ pro his sibi in senatu agenda esset, docerent,

³⁵ Vertit stylum] Delevit quæ antea scriberat. Stylus pars altera, quæ veteres ad scribendum in tabulis cæcis utebantur, in acumen definebat: altera autem eæ plana, & apta ad id delendum quod scriptum fue-

rat, ut aliud aliquid scriberetur. Hinc nata est familiaris illa verborum locutio, stylum veteres pro delere. Hæcat. l. Sat. x. 72. Sæpe stylum vertas. Horat.

cerent, de Sthenii calamitate questos esse: propterque hanc injuriam, quæ Sthenio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico, postularentur.

Quæ cum ita essent, tantane amentia præditus, atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? Quæso, codicem circumfer: ostende. Viderisne totum hoc nomen, coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit? Quid a nobis, Judices, expectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atque interlitas esse clamant. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, cum te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quæ tu in tabulis publicis expressa ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium literas publicas corrupisse, causa incognita, judicaverit, qui defendere non potuerit, se non ex ipsius Sthenii nomine literas publicas corrupisse?

XLIII. Videte porro aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat. Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermanum aliquem, honestum hominem ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor dignitasque esset? minime. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suæ nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiiis: cum præterea tota Sicilia multum auctoritate & gratia posset, invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitorem fieret? hoc probabis? An ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitorem factus unquam sit. Omnium prætorum literas, qui ante fuerunt, profer, explica. Si unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam.

At, credo, Sthenius hoc sibi amplum esse putavit, eligere.

re e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitum suorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. filius, Palatina. Non quæro, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cuius auctoritatem & dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum consuetudine discederet, & civem Romanum cognitorem daret. Nihil horum quæro. Fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus & temporibus fuit? si de literis corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abusum esse credemus?

XLIV. Ac, ne quis forte dubitet, cujusmodi totum sit negotium: tamen jamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paululum etiam attendite. Videtis illum subrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos inuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? Is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui se non Timarchidis, sed ipsius Veris collegam, & socium esse dicebat.

Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, cui improbam falsi cognitoris performam imponeret, quem & huic inimicissimum, & sibi amicum esse arbitraretur? Hic vos dubitatis, Judices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, quod is non absens reus factus esset: quæ res iniquissima & acerbissima est: sed cum ei legatio Romam a suis civibus esset data? Quod illi judices multo in leviore causa statuerunt, æquitatem securi: vos id statuere in gravissima cau-

sa,

sa, præsertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

XLV. At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni injuria affecti? cujus absentis nomen receperit? quem absentem non modo sine crimine, & sine teste, verum etiam sine accusatore damnasti? Quem hominem? dii immortales! Non dicam amicum tuum, quod apud homines carissimum est: non hospitem, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus, atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit: nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeji, C. Marcelli, L. Sisenæ, tui defensoris, cæterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset, atque esset, ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen ascripsit.

Quare de hospitio violato, & de isto tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt, (nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate, atque existimatione sit) sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur.

XLVI. Estne Sthenius is, qui omnes honores domi suæ facillime cum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia suis locis communibus, monumentisque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculosque universos, fuit ænea tabula fixa Thermais in curia, in qua publice erat de hujus beneficiis scriptum, & incisum? quæ tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen reportata³⁶ est, ut omnes hujus honores inter suos, & amplitudinem possent cogno-

³⁶ Reportata] In curiam, id est, reſta, suum Thermais restituit, sed Romam eam restituta. Hoc enim vetus, inde a me reportata, secum ad judicium extulit. Nam est. Et restitit. Non enim tabulam in locum

gnoscere. Estne hic, qui apud Cn. Pompejum³⁷, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem, & hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici, & accusatores ejus dicerent, cum magis invidioso crimine, quam vero arcefferetur, ita a Cn. Pompejo absolutus est, ut in eo ipso iudicio Pompejus hunc hospitio suo dignissimum statuerit? ita porro laudatus, defensaque ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine solum, sed etiam a provincia tota se hujus absolute inire gratiam arbitraretur? Postremo estne hic, qui & animum in rempublicam habuit ejusmodi, & tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut periceret in Sicilia solus, te prætorè, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres, cum præsertim essent multa præclara, & tu omnia concupisses?

Denique nunc vide, qui inter te, cujus nominæ apud Siculos dies festi agitantur, & præclara illa Verrea celebrantur, cui statua Romæ stant inaurata, a communi Sicilia, quem admodum inscriptum videmus, data: vide, inquam, quid inter te, & hunc Siculum, qui abs te est, patrono Sicilia, condemnatus, interfit. Hunc civitates ex Sicilia permulte, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis publice laudant; te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, sociæ furtorum, ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant, legatio laudet: cæteræ quidem civitates publice literis, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, funditus everfas se esse arbitrantur.

XLVII. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam in Eryce monte monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatisque posuisti: in quo Sthenii Thermitani nomen ascriptum est. Vidi argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potissimi-

³⁷ Apud Cn. Pompejum] Cum in Sicilia tuum ducem Horon fuit. fuit, Carbonem persequens, Marianarum par-

um Sthenianum præmium poneretur? utrum hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitudinis, atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido & voluptas, verum etiam ipsius nequitia fama delectat, ut multis in locis notas, ac vestigia scelerum suorum relinqui velint. Ardebat amore illius hospita, propter quam hospitii jura violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. Itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem³⁸, iudiciumque constarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis: quod facere debuisti, præsertim cum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hereditas.

Hic ego, si hanc causam non omnium Siculorum rogatu recepissem: si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset: si me animus, atque amor in rempublicam, existimatioque offensa nostri ordinis, ac iudiciorum non hoc facere coegisset, atque hæc una causa fuisset, quod amicum, atque hospitem meum Sthenium, quem in questura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate, nefarieque tractasses: tamen digna causa esset, cur inimicitias hominis improbitissimi susciperem, ut hospitis salutem, fortunæque defenderem. Fecerunt hoc multi apud majores nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularum virum, accusavit propter Egnitomari Transalpini hospitis injurias. Putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis, atque officii, proponeremque spem meis hospitibus, ac necessariis, quo tutiorem vitam sese meo præsidio victuros esse arbitrantur. Cum vero in communibus injuriis totius provincie Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore a me hospites, atque amici publice, privatim-

Tom. IV.

O o que

³⁸ Quæ illam totam accusationem] Nam inimici erant Sthenio, recepta erat absentis ob amorem hospita, cujus & vir & pater a Verre & delatio & accusatio, Horon.

que defendantur : profecto vereri non debeo , ne quis hoc , quod facio , non existimet me summi officii ratione impulsam , coactumque suscepisse .

XLVIII. Atque , ut aliquando de rebus ab isto cognitis , iudicatisque , & de iudiciis datis dicere desistamus ; & quoniam facta istius in his generibus infinita sunt , nos modum aliquem & finem orationi nostræ , criminibusque faciamus : pauca ex aliis generibus sumemus . Audistis ob jus dicendum , Q. Varium dicere , procuratores suos isti centum & triginta millia nummum dedisse : meministis Q. Varii testimonium , remque hanc rotam C. Sacerdotis , hominis ornatissimi , testimonio comprobari : scitis , Cn. Sertium , M. Modium , equites Romanos , sexcentos præterea cives Romanos , multosque Siculos , dixisse , se isti pecuniam ob jus dicendum dedisse . De quo crimine quid ego disputem , cum id totum positum sit in testibus ? quid porro argumenter , qua de re dubitare nemo possit ? An hoc dubitabit quisquam omnium , quin is venalem in Sicilia jurisdictionem habuerit , qui Romæ totum edictum , atque omnia decreta vendiderit ? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit , qui M. Octavium Ligurem ob jus dicendum poposcerit ? Quod enim præterea genus pecuniæ cogendæ præterit ? quod non ab omnibus aliis præteritum , excogitavit ? ecqua res apud civitates Siculas expetitur , in qua aut honos aliquis sit , aut potestas , aut procuratio , quin eam rem tu ad tuum quæstum , nundinationemque hominum traduxeris ?

XLIX. Dicta sunt priore actione & privatim , & publice testimonia : legati Centuripini , Halefni , Catineses , Panormitanique dixerunt , multarum præterea civitatum : jam vero privatim plurimi : quorum ex testimoniis cognoscere potuistis , tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse gratis : neminem , ut leges eorum sunt , suffragiis : neminem , nisi istius imperio , aut literis : atque in his omnibus senatoribus cooprandis , non modo suffragia nulla fuisse , sed ne genera quidem spectata esse , ex quibus in eum ordinem cooprtari liceret : neque census , neque ætatis , neque ca-

tera

tera Siculorum jura valuisse . Quicumque senator voluerit fieri ; quamvis puer , quamvis indignus , quamvis ex eo loco , ex quo non liceret : si is pretio apud istum idoneus ut vinceret , factum esse semper : non modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges , sed ne ab senatu quidem populoque Romano datas . Quas enim leges sociis amicisque dat is , qui habet imperium a populo Romano , auctoritatem legum dandarum a senatu ; hæc debent & populi Romani , & senatus existimari .

Halefni pro multis & magnis suis , majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis , suo jure nuper , L. Licinio , Q. Mucio consulibus , cum haberent inter se controversias de senatu cooprando , leges ab senatu nostro petiverunt . Decrevit senatus honorifico senatus-consulto , ut his C. Claudius , Appii filius , Pulcher , prætor , de senatu cooprando leges conscriberet . C. Claudius , adhibitis omnibus Marcellis , qui tum erant , de eorum sententia leges Halefniis dedit : in quibus multa sanxit de arate hominum , ne quis minor triginta annis natus ; de quæstu , quem qui fecisset , ne legeretur ; de censu , de cæteris rebus . Quæ omnia , ante istum prætorem , & nostrorum magistratum auctoritate , & Halefni summa voluntate valuerunt . Ab isto & præco , qui voluit , istum ordinem pretio mercatus est : & pueri annorum senum , septenumque denum senatorium nomen nundinati sunt : & , quod Halefni , antiquissimi & fidelissimi socii atque amici , Romæ impetrarant , ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret , id pretio , ut fieri posset , effecit .

L. Agrigentini de senatu cooprando Scipionis leges antiquas habent . In quibus & eadem illa sancta sunt , & hoc amplius : cum Agrigentinorum duo genera sint , unum veterum , alterum colonorum , quos T. Manlius prætor ex senatus-consulto de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum ; cautum est in Scipionis legibus , ne plures essent in senatu ex colonorum numero , quam ex veterum Agrigentinorum . Iste , qui omnia jura pretio exæquasset , omniumque rerum delectum atque discrimen pecunia sustulisset : non modo illa , quæ erant ætatis , ordinis ,

O o 2

quæ-

quantisque, permiscuit; sed etiam in his duobus generibus, civium novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit. Nam, cum esset ex veterum numero quidam senator demortuus, & cum ex utroque genere par numerus reliquus esset: veterem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quia cum ita se res haberet: tamen ad istum venerunt emptum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam novi. Fit, ut pretio novus vincat, literasque a pratore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui cum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrant: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium ³⁹ quidem esse oporteret. Quorum oratione iste, cum pretium iam accepisset, ne tantulum quidem commotus est.

Idem fecit Heracles. Nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit: legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, pecuniam accepit: sed etiam genera veterum ac novorum, numerumque permiscuit.

LI. Nolite expectare, dum omnes obeam oratione mea civitates. Hoc uno complector crimine omnia, neminem isto pratore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset. Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum jura, sed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis sacerdotem sortito capi jubebat: quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. Cum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renunciaretur. In sorte, cui imperare non poterat, expectabant homines, quidnam acturus esset. Homo, id quod erat facillimum, primo vetat fortiri: jubet extra sortem Theomnastum renunciari. Negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. Jubet ille sibi legem recitari.

Reci-

³⁹ Cui ne commercium. Cui, propter modo dixit Ulpianus, commercium rei habere suam indignitatem, ne licere quidem oportere, pro, rem aliquam jure suo vendere, aut reret de loco illo emendo agere. Eodem emere. Hortensius.

Recitatur: in qua scriptum erat, *Uer, quos essent renunciati, rot in hydriam sortes conficerentur: cuius nomen exisset, ut is haberet id sacerdotium.* Ille, homo ingeniosus & peracutus, Oprime, inquit. Nempe scriptum ita est, *quos renunciati erunt.* Quot ergo, inquit, sunt renunciati? Responsum, tres. Num quid igitur oportet, nisi tres sortes conjici, unam educi? Nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur.

LII. Cephalædi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus Artemio quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples, & domi nobilis, sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. Ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. Res ad istum defertur, & istius more deciditur. Toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Ille, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto præfenti honos adimeretur, (id quod iste non laborabat, Climachias minime volebat) excogitat (dixi jamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset.

Est consuetudo Siculorum, cæterorumque Græcorum, quod suos dies, mensesque congruere volunt cum solis lunæque ratione, ut nonnunquam, si quis discrepet, eximant unum aliquem diem, aut lummum, biduum ex mense; quos illi *ἐξαιρούμενοι* ⁴⁰ dies nominant: item nonnunquam uno die longior rem

⁴⁰ *Ἐξαιρούμενοι*. *Ἐξαιρούμενοι* sunt, que eximuntur de mense duplici ex causa, aut ut rationes solis cum lunaribus congruant, ut in anno veteri Græcorum, & in æneæ decemtride paschali, saltus luna Latinis dicitur. Græcis *ἑσπερια* *εὐδελος*; aut ut solemnitas festa cum feria septimana, ut in anno Judaico. *Joh. Scalig. ii. de emend. temp.* In

eodem libro ait, in anno Græco unum diem abundare, non quidem lux supra annum, sed anni supra lunam. Huic rei remedium excogitatum esse *ἐξαιρούμενοι*, cum diem eximerent in aliquo mense, unde dies, que eximiebatur, dicta fuerit *ἑσπερια*. Sed nihil certi de his diebus exemplibus dici poterit & definiti, cum videantur nonnunquam extra

rem mensum faciunt, aut biduo. Quæ iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam calli rationem, quam calati argenti duceret, eximi jubet non diem ex mense, sed ex anno unum dimidiatumque mensum; hoc modo, ut, quo die (verbi causa) esse oporteret Idus Januarias, eo die Kalendas Martias proferberet. Itaque fit, omnibus recusantibus & plorantibus. Dies is erat legitimus comitiis habendis. Eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est.

Herodotus, cum Roma revertitur, diebus ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensum comitalem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephale-ditani decreverunt intercalarium xlv dies longum, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Roma fieri posset, certe aliqua ratione expugnasset iste, ut dies xlv inter binos lados tollerentur, per quos solos iudicium fieri posset.

LIII. Jam vero censores quemadmodum in Sicilia isto prætoris creati sunt, operæ pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissime mandatur a populo, propter hanc causam, quod omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt: in censu habendo potestas omnis æstimationis habendæ, summæque faciendæ, censori permittitur. Itaque eum populus, cui maximam fidem suarum rerum habebat, maxima cura deligit: & propter magnitudinem potestatis, hic magistratus a populo summa ambitione contenditur. In ea re iste nihil obscure facere voluit, non in fortitione fallere, neque dies de fastis eximere. Nihil sane vafre, nec malitiose facere conatus est: sed, ut studia, cupiditatesque honorum, atque ambitiones ex omnibus civitatibus tollerent, quæ res evertendæ reipublicæ solent esse, ostendit, sese in omnibus civitatibus censores esse facturum. Tanto mercata prætoris indicto, concurrunt undique ad istum Syracusas. Flagrabat domus tota prætoris studio hominum, & cupiditate: nec

extra ordinem id fecisse Siculos. Tradit Geminius post annos 16, ut solis motus responderet annis lunaris Græcorum, triiduum exemptum esse de octoberide Græca. Similis videtur fuisse, quæ & Petavii est sententia, hæc detractio, cum Siculi propter eandem

causam extra ordinem diem unum, aut summum duos mensi alicui detraherent; idque faciebant, ut omnes menses sui cum sole & luna convenirent. Diebus his exemptilibus opponuntur intercalares. Græci.

nec mirum, omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provincia totius in uno cubiculo inclusa. Exquisitis palam pretiis, & licitationibus fastis, describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore, suisque accessionibus, hujus negotii, atque operis molestia conseqnebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine, summa pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuisset: veruntamen priore actione, quam varie, quam improbe pradatus esset, multorum ex testimoniis cognovisset.

LIV. Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis sit: ut & istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo præsertim numero ac loco, & calamitatem provinciæ cognoscatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejusmodi luxuria atque nequitia, mirandam in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines, singularemque nequitiam natum, atque aptum fuisse: investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejusmodi rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impudenter: eundem miram quædam excogitare genera furandi. Nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante, atque imminente fuisse; ingenio & cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romæ cognovistis, eripere potius, quam fallere videretur.

Hæc vero hujus erat ars, & malitia miranda, quod acutissime tota provincia, quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare & odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates & copias: quibus opus esset, metum afferre: quibus expediret, spem ostendere: accusatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii constare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, literas peritissime, & callidissime venditabat.

Ac non solum erat administer istius cupiditatum, verum etiam

iam ipse sui meminerat æque. Non solum nummos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum, flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit; sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in Timarchidis potestate sociorum populi Romani antiquissimorum, atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunamque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, censores dimisit. Comitibus, isto prætoris, censorum, ne simulandi quidem causa, fuerunt.

LV. Jam hoc impudentissime: palam (licebat enim videlicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuum prætoris imperati sunt. Censores cxxx facti sunt. Pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt; hæc denarium xxxix millia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? ordo aliquis, censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam aut publice civitates istos honores habent: aut generatim homines, ut oratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem qui magis, quam ædiles? Ob beneficium? ergo hoc fatebere, abs te hæc petita esse: nam empta non audebis dicere. Te eos magistratus hominibus, beneficii, non reipublica causa, permisisse? hoc autem cum tute fatebere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciæ istius invidiam atque offensionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, sed pecuniæ conciliandæ causa suscepis?

Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacinam rei familiaris explerent. Sic census habitus est, te prætoris, ut eo censu nullius civitatis reipublica posset administrari. Nam locupletissimi cujusque census extenuarant, tenuissimi auverant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiam si homines tacerent, res ipsa illum censum

sum repudiaret: id quod intelligi facillime re ipsa potest.

LVI. Nam L. Metellus, qui, posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu, istius non modo amicus, verum etiam cognatus factus est; is, quod videbat istius censum stare nullo modo posse, cum censum observari iussit, qui viro fortissimo, atque innocentissimo Sex. Peducaeo prætoris habitus esset. Erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus: quibus, si quid commississent, poenæ legibus erant constituta. Te autem prætoris, qui censor aut legem metuerat, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut animadversionem tuam, cum id, quod abs te emerat, vendidisset?

Teneat jam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: modo hæc faciat, quæ facit. Quis enim unquam tanta a quoquam contumelia, quis tanta ignominia affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota, censetur. Erat censa prætoris Peducaeo. Quintus annus cum te prætoris incidisset, censa denuo est. Postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducaeanum censum observari jubet. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, tamen etsi animo æquo provincia tulisset, inimici iudicium grave videretur. Fecit amicus recens, & cognatus voluntarius. Aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provincia velle esse, facere non potuit.

LVII. Expectas etiam, quid hi iudicent? Si tibi magistratum abrogasset, minore ignominia te affecisset, quam cum ea, quæ in magistratu gessisti, sustulit, atque irrita iussit esse. Neque in hac re sola fuit eiusmodi; sed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis. Nam & Heraclio Syracusano tuos illos palæstritas bona restituere iussit, & Epicrati Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: & nisi mature Letilius in Siciliam venisset cum Lete-

Tom. IV.

P p

ris,

41 Si tibi magistratum abrogasset J. Abrogatus eius magistratus a populo tollatur, privatusque magistratum est legem ferre, ut alicui que reddatur. Horum.

ris, minus xxx diebus Metellus totam triennii præturam tuam rescidisset.

Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad statuam censorum contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu a civitatibus statuarum nomine coegisti. Video enim ejus pecuniæ summam esse pergrandem: ad H-S cxx millia. Tantum conficitur ex testimoniis, ac literis civitatum: & iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. Quare ejusmodi putamus esse illa, quæ negat, cum hæc tam improba sint, quæ fatetur? Quid enim vis constitui? consumptam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse. Tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab locis pecuniam auferri, ut omnibus in angiporis prædonis improbissimi statuæ ponantur, qua vix tuto transiri posse videatur.

LVIII. Verum ubi tandem, aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumpta est? Consumetur, inquires. Scilicet expectemus legitimum illud quinquennium. Si hoc intervallo non consumperit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximus, plurimisque criminibus in iudicium vocatus. H-S cxx millia ex hoc uno genere capta videmus. Si condemnatus erit: non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. Sin absolutus eris: quis erit tam amens, qui te, ex tot, tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumpta ista pecunia est, & est perspicuum non consumptum iri: licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare & iste H-S cxx millia uno genere conciliarit, & ceperit: & cæteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecuniæ capere possint. Ut jam videamur non a pecuniis capiendis homines absterere: sed, cum genera quædam pecuniarum capiendarum comprobavimus, honesta nomina turpissimis rebus imponere.

Ete-

42 Quæ vix ita] Lepide quasi Verres statuæ spoliandi vim & spiritus habeant. Horatius.

Etenim, si C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia, Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset: non opinor, esset dabitum, quin cum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S xxx millia poposcit, eaque coegit, atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? non, opinor: nisi forte id agimus, non ut magistratibus nostris moram accipiendi, sed ut focis causam dandi afferre videamur. Quod si quem statuæ magnopere delectant, & si quis earum honore & gloria ducitur; is hæc tamen constituat necesse est: primum, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipsarum statuarum modum quendam esse oportere: deinde illud, certe ab invitis, exigi non oportere.

LIX. Ac de avertenda pecunia, quero abs te, utrum ipse civitates solitæ sint statuas tibi faciendas locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem praeficere, qui statuas faciendis præset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam? Nam si per eos statuæ fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur: audio. Sin Timarchidi pecunia numerabatur: desine, quaeso, simulare, te, cum in manifesto furto teneare, gloriæ studiosum, ac monumentorum fuisse. Quid vero? modum statuarum haberi nullum placet? Atqui habeatur necesse est. Etenim sic considerate. Syracusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi statuam: est honos. Et patri: bella hæc pietatis, & quaestiosa simulatio. Et filio: ferri hoc potest; hunc enim puerum non oderant. Verum quoties, & quot nominibus a Syracusanis statuas auferes? Ut in foro statuerent, abstulisti: ut in curia, coegisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas, quæ Romæ ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine; dederunt: ut iidem pro parte in commune Sicilia conferrent; etiam id contulerunt. Una civitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque hoc civitates ceteræ fecerint: non res ipsa vos admonet, ut putetis, modum aliquem huic cupiditati constitui oportere? Quod si hoc voluntate sua

nulla

nulla civitas fecit: si omnes imperio, metu, vi, malo adductæ, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt: per deos immortales! num cui dubium esse poterit, quin, etiam si quis statuerit, accipere ad statuas licere, idem tamen statuatur, eripere certe non licere?

Primum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo: quæ mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. Nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quæ fere omnia ex tuis injuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, *Ut statuas ne cui, nisi cum is de provincia decessisset, polliceantur.*

LX. Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud majores nostros Siculi senatum adierunt: toties hac memoria: tamen hujuscæ novi postulati genus atque principium tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non solum re, sed genere ipsò postulandi? Nam cætera, quæ sunt in iisdem postulatibus de injuriis tuis, sunt nova: sed tamen non novo modo postulantur. Rogant & orant Siculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac decumas lege Hieronica vendant. Tu primus contra vendideras: audio. Ne, in cellam quod imperatur, æstiment: hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primum postulatur: sed genus istud postulandi non est novum. Ne absentis nomen recipiatur: ex Sthenii calamitate, & tua natum est injuria. Cætera non colligam. Sunt omnia Siculorum postulatæ ejusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur. Quæ tamen omnia novas injurias habent, sed postulationum formulas usitatas.

Hoc postulatum de statuis ridiculum esse videatur ei, qui rem sententiamque non perspicit. Postulant enim, non, uti ne cogantur statuere. Quid igitur? ut ipsis ne liceat. Quid est hoc? petis a me, quod in tua potestate est, ut id tibi facere non liceat: pete potius, ne quis te invitum polliceri, aut facere cogat. Nihil ergo, inquit. Negabunt enim omnes se coegisse. Si me salvum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tua prætura primum nata est hæc postulatio: qua cum utuntur, hoc significant, atque

atque adeo aperte ostendunt, sese ad statuas tuas pecuniam, metu ac malo coactos, invitissimos contulisse. Quid, si hoc non dicant, tibi non necesse sit ipsi id confiteri? Vide, & perspice, qua defensione sis usus. Jam intelliges, hoc tibi de statuibus confitendum esse.

LXI. Mihi enim renuntiatur, ita⁴³ constitui a tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, & ita eos abs te institui & doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo, atque honestior, testimonium vehementius dixerit, sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: *Inimicus est propterea, quod arator est.* Itaque uno genere, opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo, atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, adversarii sunt: nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino præclare te habes, cum is ordo, atque id genus hominum, quod optimum atque honestissimum est, a quo uno & summa reipublicæ, & illa provincia maxime continetur, tibi est inimicissimum.

Verum esto: alio loco de aratorum animo, & injuriis videro. Nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. Nempe, ita dicis, propter decumas. Concedo: non quero, jure, an injuria sint inimici. Quid ergo illæ sibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ populi Romani oculos animosque maxime offendunt, propter ædem Vulcani? nam inscriptum esse video, quandam ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causa statuam dederunt, inimici non sunt. Credamus testibus: tum enim honori tuo, nunc jam religioni suæ consulunt. Sin autem metu coacti dederunt, consistere necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim, ac metum coegisse. Utrum tibi commodum est, elige.

LXII. Equidem libenter hoc jam crimen de statuibus relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam honoris tui causa, voluntate sua

43 Ita] Cum dixisti, Zeno, Sapientem nunquam irasci.

sua contulisse. Da mihi hoc. Jam tibi maximam partem defensionis præcideris. Non enim poteris aratores tibi iratos esse, atque inimicos, dicere. O causam singularem! o defensionem miseram, ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei statutam sua voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! metuit, ne hoc vos existimetis. Obruatur enim aratorum testimonis.

Ut ut eo, quod datur. Certe hoc ita vobis judicandum est, eos, qui isti inimicissimi sunt, ut ipse existimare vult, ad istius honores, atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Sicilia testes sint, sive rogatum velis, sive Siculum, rogato, & eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum a te dicit, ecquid suo nomine in tuam statnam contulerit. Neminem reperies, qui neget: etenim omnes dederunt.

Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas injurias acceperit, pecuniam statum nomine dederit, vi, atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniam, Judices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, esset coactum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse.

LXIII. Venio nunc ad civitates Sicilia: de quibus facillime judicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem prætorum in Sicilia gessisse constat, ut, enim utrisque satisfacere non posset, & Siculis, & togatis; officii potius in socios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo

bo exprimi non possit⁴⁴. Is est nimirum Soter, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis, quæ illi iustus iussu sustulerunt. Hujus fornix in foro Syracusis est, in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab te provinciam prospicit. Hujus statum omnibus locis: quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Roma videmus in basi statuarum, maximis literis incisum, A COMMUNI SICILIÆ DATUS. Quamobrem? qui hoc probari potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis?

LXIV. Hic tibi etiam multo magis, quam ante in aratoribus, videndum & considerandum est, quid velis. Magna res est. Utrum tibi Siculos, publice, privatimque amicos, an inimicos existimari vis? Si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum honestissimorum hominum, ac locupletissimorum, & Siculorum, & civium Romanorum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui (quod nullo in homine antea fecerant, ut in cum publice testimonium dicerent, cum præsertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo soli absoluti) huc conveniunt cum literis, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimonis publicis. Qui, si te publice laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur: hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam de tuis moribus non dicere.

Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos inimicos esse, qui quidem & in te gravissima postulata consulibus ediderunt, & me, ut hanc causam, salutisque suæ defensionem fulciperem, obsecrarint: qui cum a prætore prohiberentur, a quatuor quæstoribus impediuntur, omnium minas, atque omnia

⁴⁴ Ut Latino uno verbo exprimi non possit. In inscriptione tamen antiqua legitur: *Jovi Quirino salvatori pro salute Caesaris Nervæ, leverat, Grævus.* ut & in glossario Stephani: *Σωτήρ* Salvator, ut dudum viri docti monuerunt. Sed tempore Ciceronis usus hujus vocis nondum in-

omnia pericula, pro salute sua, levia duxerint: qui priore actione ita testimonia graviter, vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, & publice testem, Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. Etenim cum propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honestissimo, & certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius & varias injurias, quam apertissime vobis, planissimeque explicare.

LXV. Dixerunt Halesini, Cannenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani. Numerare omnes non est necesse. Scitis quam multi, & quam multa priore actione dixerint. Nunc & illi, & reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos, ac sedes suas, & ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam, pecunias maximas voluntate sua contulisse? Gredo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuæ formæ, ac nominis, in suis civitatibus esse cupiebant. Res declaravit: ut cupierint. Jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint.

De quo homine hoc auditum est unquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia statua, in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris, per vim, per universam multitudinem deicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt, æquo de homine hoc unquam audivimus? Novum est, Judices: in Siculis quidem, & in omnibus Græcis, monstri simile. Non crederem hoc de statu, nisi jacentes revulsaque vidissem: propterea quod apud omnes Græcos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujusmodi nonnulla religione deorum consecrari arbitrentur.

Itaque cum Rhodii bellum illud prope soli superius cum Mithridate rege gesserint, omnemque ejus copias, acerrimumque

impetum, mœnibus, litoribus, classibusque suis exceperint: cum & regis inimici præter ceteros essent: statuam ejus, quæ erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsi urbis periculis attigerunt. Forfitan vix convenire videretur, quem ipsam hominem cuperent evertere, ejus effigiem simulacrumque servare: sed tamen videbam, apud eos cum effem, & religionem esse quandam in his rebus, a majoribus traditam, & hoc disputare: cum statua se ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset; cum homine vero, quo gereret bellum, atque hostis esset.

LXVI. Videtis igitur consuetudinem, religionemque Græcorum, quæ monumenta hostium in bello ipso soleat defendere, eam summa in pace prætoris populi Romani statuus præsidio non fuisse. Taurominitani, quorum est civitas fœderata, homines quietissimi, qui maxime ab injuriis nostrorum magistratum remoti consueverant esse, præsidio fœderis: hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt. Qua ablata, basin tamen in foro manere voluerunt: quod gravius in istum fore putabant, si scirent homines, statuam ejus a Taurominitanis esse dejectam, quam si nullam unquam positam arbitrantur. Tyndaritani dejecerunt in foro: & eadem de causa equam inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, sed & illorum commune, & conventus illius, ac prope totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cum statuæ sunt illius dejectæ atque everte? at quo loco? celeberrimo ac religiosissimo: ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio edicto prohibuisset: vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum. Atque ego hoc non ve-reor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste Italiam attingit. Dum ego in Sicilia sum, nulla statua de-

jecta est. Posteaquam illinc discessi, quæ gesta sunt, cognoscite.

LXVII. Centuripinorum senatus decrevit, popululque iussit, ut, quæ statuæ C. Verris ipsius, & patris, & filii, essent, eas quæstores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, senatores ne xxx minus adessent. Videte gravitatem civitatis, & dignitatem. Neque eas in urbe sua statuas esse voluerunt, quas inviti per vim atque imperium dedissent; neque ejus hominis, in quem ipsi cum gravissimo testimonio publice, quod nunquam antea, Romam mandata legatosque misissent: & id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim multitudinis factum videretur.

Cum hoc consilio statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, & decem-primos. Nisi restituisent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. Statuæ, quæ istius causæ nihil prodesse, reponuntur. Decreta Centuripinorum, quæ de statu is erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminofum fore, si ejus statuæ essent dejectæ, quod saepe vento, aut aliquo casu fieri solet? Non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen, atque accusatio nascitur? ex hominum judicio, & voluntate.

LXVIII. Ego, si Metellus statuas reponere Centuripinos non coegisset, hæc dicerem: Videte, Judices, quantum & quam acerbum dolorem sociorum atque amicorum animis inusserint istius injuriæ, cum Centuripinorum amicissima & fidelissima civitas, quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta est, ut non solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine privato nomen ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio atque auctoritate judicari, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. Recitarem decreta Centuripinorum. Laudarem illam civitatem: id quod verissime possem. Commemorarem decem millia civium Centuripinorum, fortif-

fortissimorum, fidelissimorumque sociorum: eos omnes statuisse, Monumentum istius in sua civitate nullum esse oportere.

Hæc tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quærere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. Eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime statuæ dejectæ essent, eas ego vobis possem jacentes ostendere. Hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas judicasse C. Verris demoliendas. Hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quærerem, si mihi videretur, tam iniquo jure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem beneficiis libero judicio uti liceret: ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obsuit. Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose, neque consulto fecisse videatur.

LXIX. Jam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nullam tibi statuam voluntate cujusquam datam: nullam pecuniam statuarum nomine, nisi vi expressam & coactam. Quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te ad statuas, H-S cxx. millia coegisse: sed multo etiam illud magis, quod simul demonstrandum est, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit, & fuerit. In quo quæ vestra defensio futura sit, conjectura assequi non queo.

Oderunt Siculi: togatorum enim causa multa feci. At hi quidem acerrimi, inimicissimi que sunt. Inimicos habeo cives Romanos: quod sociorum commoda ac jura defendi. At socii in hostium numero se abs te habitos queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas. Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt? cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Halicientes? Quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Romanorum, sive Siculorum? Ut etiam si causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum

dum putem: *Quem omnes mortales oderint, cum quoque vobis odio esse oportere.*

An hoc dicere audebis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene an male existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licebit. Eripiunt enim tibi istam orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, statuae illae equestres, quas tu paulo ante, quam ad urbem venires, poni, inscribique iussisti, ut omnium inimicorum animos, accusatorumque tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliae? quod est aliud in illa provincia genus humanum? nulum. Ergo ab universa provincia, generatim a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium testimonia, cum, eorum nominibus in statuarum inscriptione positus, omnem te speratis invidiam atque infamiam tuam posse extinguere? An, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero? Nisi forte, quod apud publicanos gratiosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quae gratia, ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia perfecta: ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Etenim rem totam, Judices, breviter cognoscite.

LXX. In Scriptura Siciliae⁴⁵ pro magistro est⁴⁶ quidam L. Carpinatus, qui & sui quaestus causa, & fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cum praetorem circum omnia fora sectaretur,

⁴⁵ In scriptura Siciliae. Scriptura dicebatur eorum ratio, qui patrum publica condicebant: ut exigenda a sociis suo periculo exigent, quae tamen reipublice representabant. Horonanus.

⁴⁶ Pro magistro est. Magister societatis unus aliquis e sociis dicebatur, qui Romae societatis alicui, si est, aut scripturae, aut portorii, aut vectigalium ita praerat, ut & decumanos quasi seuatum cogendi, & ad eos

de societatis negotiis referendi potestatem haberet: curamque omnem gerere fabularum, & rationum, quae undique ab eis qui operas dabant, Romam mitterentur. Hic Praemagistrum in provincia habebat, sui quasi muneris vicarium, & societati praefectum, qui etiam Negidior dicebatur. Praemagistrum autem conjunctionum dicebant, ut Praetorale Praetorale. Licet.

tur, neque ab eo unquam discederet: in eam jam venerat familiaritatem, consuetudinemque in vendendis istius decretis & judiciis, transigendisque negotiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. Hoc erat etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab isto aliquid mercabantur, sonori dabat. Ea autem feneratio erat hujusmodi, Judices, ut etiam hic quaestus huic cederet. Nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum contrahebat; aut scribae istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi isti referebat acceptas. Idem praeterea pecunias istius extraordinarias grandes suo nomine fenerabatur.

Hic primo Carpinatus antequam in istius tantam familiaritatem pervenisset, aliquoties ad socios literas de istius injuriis miserat. Canulejus vero, qui in portu Syraculis operas dabat, furta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripterat ea, quae sine portorio Syraculis erant exportata: portum autem, & scripturam eadem societas habebat. Ita factum est, ut essent permulta, quae ex societatis literis dicere in istum, ac proferre possemus. Verum accidit, ut Carpinatus, qui jam cum isto summa consuetudine, praeterea re, ac ratione conjunctus esset, crebras postea literas ad socios de istius summis officiis in rem communem, beneficiisque mitteret. Etenim cum iste omnia, quaecumque Carpinatus postulabat, facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribebat ad socios: ut, si posset, quae antea scripserat, ea plane extingueret. Ad extremum vero, cum iste jam decedebat, ejusmodi literas ad eos misit, ut huic frequentes obviam prodirent, gratiasque agerent; facturos se, si quid imperasset, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt: veteri instituto publicanorum, non quod istum ullo honore dignum arbitrarentur, sed quod sua interesse putabant, se memores, gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpinatum saepe ad se de ejus officiis literas misisse dixerunt.

LXXI. Iste cum respondisset, se ea libenter fecisse, operaque Carpinatii magnopere laudasset: dat amico suo cuidam negotium, qui tum magister erat ejus societatis, ut diligenter caveret, atque prospiceret, ne quid esset in literis sociorum, quod

quod contra suum caput, atque existimationem valere posset. Itaque ille multitudine sociorum remota, decumanos convocat: rem desert. Statuunt illi, atque decernunt, ut ex litera, quibus existimatio C. Verris laederetur, removerentur: operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset.

Si ostendo, hoc decrevisse decumanos: si planum facio hoc decreto remotas esse literas, quid expectatis amplius? possumne rem magis judicatam afferre? magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere: publicanorum iudicio, quos videlicet nunc populus iudices poscit: de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo, promulgatam videmus.

Decumani, hoc est, principes, & quasi senatores publicanorum, removendas de medio literas censuerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam, homines honestissimos, ac locupletissimos, istos ipsos principes equestri ordinis: quorum splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, oratio & causa nititur. Venient in medium; dicent, quid statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentientur. Literas enim communes de medio remove potuerunt: fidem suam, & religionem remove non possunt. Ergo equites Romani, qui te suo iudicio condemnarunt, horum iudicio condemnari noluerunt. Vos nunc utram illorum iudicium, an voluntatem sequi malitis, considerate.

LXXII. At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas adjuvet. Dicam paulo promptius: (neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accusatorie, quam libere, dixisse arbitretur) si istas literas non, decreto decumanorum, magistri removissent; tantum possem in te dicere, quantum in literis invenissem. Nunc, decreto isto facto, literisque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum possum; tantum iudici suspicari, quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpure, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam,

mul-

multam Deliacam supellestem, plurima vasa Corinthia, magnam numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportasse: his pro rebus, quod portorium non esset datum, literas ad socios misisse L. Canulejum, qui in portu operas daret.

Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, magis. Quid defender Hortensius? postulabit, ut literas Canuleji proferam? crimen huiusmodi, nisi literis confirmetur, inane esse dicit? Clamabo, literas remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius indicia, ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat nunquam esse factum: aut omnia rela excipiat necesse est. Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo: æqua enim conditio, æquam certamen proponitur. Producam testes, & producam plures eodem tempore: quoniam tum, cum actum est, una fuerunt: nunc quoque una sunt: cum interrogabuntur, obligentur non solum jurisjurandi, atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientia. Si planum sit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum, num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse literis, quod Verrem laederet? Non modo id non dices; sed ne illud quidem tibi dicere licebit, tantum, quantum ego dicam, non fuisse. Ergo hoc vestro consilio, & gratia perfecistis, ut quemadmodum paulo ante dixi, & mihi summa facultas ad accusandum daretur, & iudicibus libera potestas ad credendum.

LXXIII. Quod cum ita sit, nihil fingam tamen. Meminero, me non sumpsisse, quem accusarem: sed recepsisse, quos defenderem: vos ex me causam non a me prolatam, sed ad me delatam, audire oportere: me Siculis satis esse facturum; si, qua cognovi in Sicilia, qua accepi ab ipsis, diligenter exposuero: populo Romano, si nullius vim, nullius potentiam pertinuero: vobis, si facultatem vere, atque honeste iudicandi, fide, & diligentia mea fecero: mihimet, si ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi semper propositum fuit, decessero.

Quapropter nihil est, quod metuas, ne quid in te confin-

giam:

gam: etiam quod latere, habes. Multa enim, quæ scio abs te esse commissa, quod aut nimium turpia, aut parum credibilia sunt, præmittam. Tantum agam de hoc toto nomine societatis. Ut jam scire possis: quæram, decretumne sit. Cum id invenero: quæram, remotæne sint literæ. Cum id quoque constabit, vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc istius causa decreverunt, equites Romani, nunc sidem in eum iudices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo literas eas, quæ istius furta indicarent, & ad se missas, & suo decreto remotas scirent esse. Quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset: is a vobis, iudices, ulla vi, aut ratione absolvi potest?

Ac, ne forte ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque ita abdite latuisse videantur, ut hæc diligentia, quam ego a me expectari maxime puto, nihil horum investigari, nihil assequi poterit: quæ consilio aliquo, aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, iudices. Manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis, vel plurimum atatis meæ verfor, vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu, tractandoque cognosse.

LXXIV. Itaque ut hoc comperi, remotas esse literas societatis; habui rationem annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quæsi, quod erat inventu facillimum, qui per eoldem annos magistri istius societatis fuissent. Sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, exempla literarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quærendus erat, primum veni. Sane homini præter opinionem improvisò incidi. Scrutatus sum quæ potui, & quæsi omnia: inveni duos solos libellos ab L. Canulejo missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensium complurium, rerum exporta-

tatarum istius nomine sine portorio. Itaque obsignavi statim. Erant hæc ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum literis reperire cupiebam; verum tantum inveni, iudices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. Sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantumcumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de cæteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. **LIBELLI CANULEI.** Jam non quæro, unde ecce amphoras mellis habueris, unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: sed quo tibi tantum opus fuerit, id quæro. Mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses.

LXXV. Cum hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo; ex his parvis libellis apud unum magistrum societatis repertis, vos jam conjectura assequi posse, cuiusmodi prædo iste in illa provincia fuerit: quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam huiusmodi in rebus positam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explicabuntur.

Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ recitatae sunt, scribit H-S LX socios perdidisse ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli, & contempti libelli indicant, furta prætoris, quæ essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit hæc insula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex cæteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halefa, quid Catina, quid ex cæteris oppidis: quid vero Messana: quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo semper solito liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis,

Tom. IV.

R r

cæteri

cateri remoti, & diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

LXXVI. Nunc ad sociorum tabulas accepti & expensi, quas removere honeste nullo modo potuerunt, & ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syraculis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quæ significabant, multis nominibus eos homines versuram a Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, Judices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis, non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire.

Cum hæc maxime cognosceremus, & jam in manibus tabulas haberemus; repente adpicimus lituras ejusmodi, quasi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim suspitione offensus, ad ea ipsa nomina oculos animumque transfulimus. Erant acceptæ pecuniæ a C. VERRUTIO; sic tamen, ut usque ad alterum R, litera constarent integra: reliquæ omnes essent in litura. Alterum, tertium, quartum, permulta erant ejusdemmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa tabularum, atque insignis turpitudine teneretur: querere incepimus de Carpinatio, quibusnam esset is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. Harere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maxime clara ac testata esse possent, in jus ad Metellum Carpinatium voco; tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum: & quod erat Carpinatii nota cum isto pratore societas, ac feneratorio; summe expectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

LXXVII. Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse; meque hoc perspicere ex consulium, mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. Postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius:

rutius: mercator, an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia sit, an jam decesserit. Glamare omnes ex conventu, neminem unquam ex Sicilia fuisse Verrutium. Ego instare, ut mihi responderet, quis esset, ubi esset, unde esset: cur servus societatis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendosus esset.

Atque hæc postulabam, non quo illum cogi putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus: sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in jure, metu, conscientiaque peccati mutuum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo: tabulas in foro summa hominum frequentia exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litera, lituraque omnes assimulata, expressa, de tabulis in libros transferuntur.

Hæc omnia summa cura & diligentia recognita, & collata, & ab hominibus honestissimis obsignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum pene gentilem Verrutium putas. Fieri non potest, ut, quem video, te pratore, in Sicilia fuisse, & quem ex ipsa ratione intellego locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium; explicate descriptionem, imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiæ non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.

LXXVIII. Videtis Verrutium? videtis primas literas integras? videtis extremam partem illius nominis, caudam illam Verres, tanquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulæ, Judices, ut videtis. Quid expectatis? quid queritis amplius? tu ipse Verres, quid sedes? quid moraris? Nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est: aut te esse Verrutium fateare. Laudantur oratores veteres, Crassi illi, & Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose reorum causas defendere solerent. Nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam præstiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensionem locum non relinqueret: ne-

mo ita vivebat, ut nulla ejus vite pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccato tenebatur, ut, cum impudens fuisset in factis, tum impudentior videretur, si negaret.

Nunc vero quid faciat Hortensius? Avaritiæ crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidiniosissimum, nequissimumque defendit. An ab hac ejus infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavio, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbius? At hæc sine cujusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior unquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causa quid facerent omnes Crassi, & Antonii? Tantum, opinor, Hortensii, ad hanc causam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad causas, solutique veniebant: neque committebant⁴⁷, ut, si impudentes in defendendo esse noluisent, ingrati in deserendo existimarentur.

⁴⁷ Neque committentur. Non committentur id, quod commisit Hortensius: qui, si defendit Verrem, impudens est, si deserit, cum ab eo beneficia multa accepit, ingratus existimabitur. *Manus.* Spthingem Hortensio a Verre datam, notum est omnibus medicorum ejusdem eruditiss. Plinius, libro 34. Ciceronis dictum in Hortensium commemorat. *Cum, inquit, ut in Verrii iudicio altératione, Hortensius diceret, Ciceroni se a-*

neguata non intelligere: respondit debere, quoniam Spthingem danti habere. Quintilianus lib. 6. his verbis: Ex hisque etiam ducunt urbanitatem, creditum: ut Cicero fecit, cum ut testem in iudicio Verrii rogatus dixeret Hortensius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debet, inquit, cum Spthingem danti habere. Accepit autem ille a Verrii Spthingem amicum magno pecunia. Et idem tradit Plutarchus in vita Ciceronis, & Apophthegm. Horatiana.

ACCUSATIONIS IN C. VERRREM

LIBER TERTIUS.

DE FRUMENTO.

ORATIO VIII.

ARGUMENTUM.

Continet hic liber furta Verrii in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primo decumanum, quod aratores pro agris sibi attributis dabant: alterum erat emptum, quod vi legis Rupilia tenebatur populi Sicilia vestigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel decumanum alterum, cui pretium erat a senatu Romano constitutum in modios singulos H-S terni: vel imperatum, cui H-S quaterni constitui erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia & Cassia frumentaria, quanta pecunie summa in utrumque empti genus ex arario impenderetur. Tertium erat æstimatum, sive in cellam, quod ex S. C. & legibus Prætoris in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat senatus Quæstori Prætoris certam ex arario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium trisicci H-S IV. hordei autem H-S II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum debebatur quo volebat. Licet autem Prætori certam pecuniam, quantum scilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura pacisci. Jam ostendit a cap. 6. ad 70. fraudes & furta Verrii in decumano: a cap. 70. ad 81. in empto, & deinde in æstimato. ERNESTUS. ®

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ACCU.

I. OMNES,

mo ita vivebat, ut nulla ejus vite pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in manifesto peccato tenebatur, ut, cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

Nunc vero quid faciat Hortensius? Avaritiæ crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosisimum, nequissimisque defendit. An ab hac ejus infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavio, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbius? At hæc sine cujusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior unquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causa quid facerent omnes Crassi, & Antonii? Tantum, opinor, Hortensii, ad hanc causam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. Liberi enim ad causas, solutique veniebant: neque committebant⁴⁷, ut, si impudentes in defendendo esse noluisent, ingrati in deserendo existimarentur.

⁴⁷ Neque committentur. Non committentur id, quod commisit Hortensius: qui, si defendit Verrem, impudens est, si deserit, cum ab eo beneficia multa accepit, ingratus existimabitur. *Manus.* Spthingem Hortensio a Verre datam, notum est omnibus medicorum ejusdem eruditiss. Plinius, libro 34. Ciceronis dictum in Hortensium commemorat. *Cum, inquit, ut in Verre iudicio altératione, Hortensius diceret, Ciceroni se a-*

neguata non intelligere: respondit debere, quoniam Spthingem danti habere. Quintilianus lib. 6. his verbis: Ex hisque etiam ducunt urbanitatem, eruditum: ut Cicero fecit, cum ut testem in iudicio Verri rogatus dixeret Hortensius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debet, inquit, cum Spthingem danti habere. Accepit autem ille a Verre Spthingem ænigmata magna pecunia. Et idem tradit Plutarchus in vita Ciceronis, & Apophthegm. Horatiana.

ACCUSATIONIS IN C. VERREREM

LIBER TERTIUS.

DE FRUMENTO.

ORATIO VIII.

ARGUMENTUM.

Continet hic liber furta Verri in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat & debebat, erat primo decumanum, quod aratores pro agris sibi attributis dabant: alterum erat emptum, quod vi legis Rupilia tenebatur populi Sicilia vectigales populo Romano certo pretio vendere. Id erat vel decumanum alterum, cui pretium erat a senatu Romano constitutum in modios singulos H-S terni: vel imperatum, cui H-S quaterni constitui erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia & Cassia frumentaria, quanta pecunie summa in utrumque empti genus ex arario impenderetur. Tertium erat æstimatum, sive in cellam, quod ex S. C. & legibus Prætoris in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat senatus Quæstori Prætoris certam ex arario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, & quidem modium trisici H-S IV. hordei autem H-S II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, & deinde frumentum debebatur quo volebat. Licet autem Prætori certam pecuniam, quantum scilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento & vectura pacisci. Jam ostendit a cap. 6. ad 70. fraudes & furta Verri in decumano: a cap. 70. ad 81. in empto, & deinde in æstimato. ERNESTUS. ®

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ACCU.

I. OMNES,

I.

IMNES, qui alterum, Judices, nullis impulsu inimicitii, nulla privatim læsi injuria, nullo præmio adducti, in judicium reipublicæ causa vocant, providere debent, non solum quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentia, continentia, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ repositum: atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumpsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinat? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus, ac diligendus est, qui non solum reipublicæ civem improbum remouet, verum etiam se ipsum ejusmodi fore profitetur, ac præstat, ut sibi non modo communi voluntate virtutis, atque officii, sed etiam ut quadam magis necessaria ratione recte sit, honesteque vivendum.

Itaque hoc, Judices, ex homine clarissimo, atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, cum se nullius rei tam poenitere diceret, quam quod C. Carbonem unquam in judicium vocavisset. Minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat; & vitam suam pluribus, quam veller, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his præfidiis ingenii, fortunæque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi nondum confirmato consilio, sed ineunte ætate, susceperat. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui jam firmata ætate descendunt. Illi enim, antequam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloria causa,

¹ C. Carbonem] C. Papirius Carbo summus fuit orator. Seditiosissimum gessit tribunatum. Itaque L. Crassus, annos natus 21 eum statim ab ipso consulatu, initio anni 534 accusavit majestatis. Celebratum fuit hoc publicum judicium: magno populi concursu: & meminit Cicero variis in locis ac-

cusationis Crassianæ, in qua primum L. Crassus eloquentia summæ dedit experimentum. C. Carbo voluntaria morte se a severitate judicium vindicavit. Cic. in Bruto, cap. 27. Camillaridas sumpsisse dicitur, Fam. 12. 21. Hortens.

sa, atque ostentationis, accusant: nos, qui jam, & quid facere, & quantum judicare possemus, ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, nunquam ipsimet nobis præcideremus istam licentiam, libertatemque vivendi.

II. Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui cæteros accusarunt, (si onus est id appellandum, quod cum lætitia feras, ac voluptate) veruntamen hoc ego amplius suscepi, quam cæteri; quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem, aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior, aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Omnia postremo, que vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ possunt in homine perditio, nefarioque esse, reprehendo: nullum esse dico indicium libidinis, sceleris, audaciæ, quod non in istius unius vita perspicere possitis. Ego in isto reo legem hanc, Judices, mihi statuo; vivendum ita esse, ut isti non modo factis, dictisque omnibus, sed etiam oris, oculorumque illa contumacia, ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse, ac semper fuisse videar. Patior non moleste, Judices, eam vitam, quæ mihi sua sponte antea jucunda fuerit, nunc jam mea lege, & conditione necessariam quoque futuram.

III. Et in hoc homine sæpe a me queris, Hortensi, quibus inimicitiiis, aut qua injuria adductus, ad accusandum descenderim. Mitto jam rationem officii mei, necessitudinisque Siculorum: de ipsis tibi inimicitiiis respondeo. An tu majores ullas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum, & voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quæstor consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita,

dita, rebus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem, & pudicitiam qui colit, potest animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre? Qui religiones deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliavit omnia, qui ex thesaurum orbis¹ prædari sit ausus, inimicus non esse qui potest? Qui jure æquo omnes putat esse oportere, is tibi non infestissimus sit; cum cogitet varietatem, libidinemque decretorum tuorum? Qui sociorum injuriis, provinciarumque incommodis doleat, is in te non expilatione Asia, vexatione Pamphylia, squalore & lacrymis Sicilia concitetur? Qui civium Romanorum jura, ac libertatem, sanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam, quam inimicus esse debeat, cum tua verbera, cum securæ, cum cruce ad civium Romanorum supplicia fixas recordetur? An, si qua in re contra rem meam decreverit aliquid injuria, jure me ei inimicum esse arbitraret: cum omnia contra omnium bonorum rem, causam, rationem, utilitatem, voluntatemque fecerit, queris, cur ei sim inimicus, cui populus Romanus infestus sit? qui præsertim plus etiam, quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Romani, oneris ac muneris suscipere debeam?

IV. Quid illa, quæ leviora videntur esse, non cuiusvis animi possunt movere? quod ad tuam ipsius amicitiam, cæterorumque hominum magnorum, atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia, & audacia, quam cuiusquam nostrum virtus, & integritas? Odistis hominum novorum industrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium vero, & virtutem, depressam, extinctamque cupitis. Verrem amatis. Ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, non pudicitia; at sermone, at literis, at humanitate ejus delectamini. Nihil horum est: contraque sunt omnia cum summo dedecore; ac turpitudine, tum singulari stultitia, atque inhumanitate oblita. Huic homi-

¹ Ex thesaurum orbis] Vide supra lib. I. cap. 59.

homini si cuius domus patet, utrum ea patere, an hiare³, ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri janitores, hunc cubicularii diligunt; hunc liberti vestri, hunc servi, ancillæque amant: hic cum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur: cæteri sæpe frugalissimi homines excluduntur. Ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, qui ita vixerunt, ut sine vestro præsidio salvi esse non possint.

Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus: ut dignitatem nostram, populique Romani beneficia non copiis, sed virtute tueamur: istum rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem, circumfluere, atque abundare? hujus argento domos vestras, hujus signis & tabulis forum comitumque ornari? præsertim cum vos vestro Marte his rebus omnibus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis⁴ ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio ceter; ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium, spoliasset videatur? plures hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? Et is erit ob eam rem vobis carior, ut cæteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus serviant?

V. Verum hæc & dicuntur alio loco, & dicta sunt: nunc proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuerimus a vobis, Judices, deprecari. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus. Id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quæ antea dicta sunt, erat quadam auctoritate ac novitate rerum ac criminum delectatio. Nunc tractare causam instituimus frumentariam: quæ magnitudine injuriæ, fere criminibus cæteris antecellit; jucunditatis in agendo, & varietatis minus habebit. Vestra autem auctoritate & prudentia dignissimum est, Judices, in audiendi diligentia,

Tom. IV.

S f non

³ Hiare] Proprie dicuntur pulli avium ad escam: metaphorice, est avidè expetere. Hinc *hiante cupiditate*, apud Tacit. hist. lib. 1. cap. 12. Domus *hæc*, continens pro comento; id est, domus domus aperto ore, id est, avidissime prædam concupiscit.

Manubie.

⁴ *Suis manubiis*] Verbum invidiosum; quasi *Verres Siculos*, quos expilavit, hostium in loco habuerit; nam *manubie* prædam de hostibus captam significant, *Idem*.

non minus religioni tribuere, quam voluptati. In hac causa frumentaria cognoscenda hæc vobis proponite, Judices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vestigalibus a majoribus traditis, de vita victuque populi Romani cognituros. Quæ si magna, atque adeo maxima vobis videntur; quam varie & quam copiose dicantur, expectare nolite.

Neminem vestrum præterit, Judices, omnem utilitatem, opportunitatemque provincia Sicilia, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consistere in re frumentaria maxime. Nam cæteris rebus adjuvamus ex illa provincia: hac vero alimur, ac sustinemur. Ea causa tripartita, Judices, erit in accusatione. Primum enim de *Decumano*, deinde de *Empio* dicemus frumento, postremo de *Æstimato*.

VI. Inter Siciliam cæterasque provincias, Judices, in agro-vestigalium ratione hoc interest, quod cæteris aut impositum vestigal est certum⁵, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis, & plerisque Penorum, quasi victoria præmium, ac pœna belli: aut censoria locatio constituta est, ut Asiæ, lege Sempronia. Sicilia civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure essent, quo fuissent: eadem conditione populo Romano parerent, qua suis antea paruissent.

Perpauca Sicilia civitates sunt bello a majoribus nostris subactæ: quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. Is ager a censoribus locari solet. Fœderatæ civitates⁶ duæ sunt, quarum decumæ venire

non

⁵ *Vestigal certum*] Non frumento, sed pecunia pendebatur. Eam certam & definitam populo Romano quotannis in frugum sive copia sive inopia, quædam provinciæ persolvebant. Hæc ob eam *stipendiaris* appellatur. *Decumans* dicebantur, quæ decimam frugum partem solvebant; quod vestigal, quia ex annorum ratione, & frugum copia aut inopia pendet, & modo minus, modo amplius est, ideo *incertum* appellatum est. De *censoria locatione* hæc habe. Agri devictarum nationum Romæ a censoribus locari solebant: ea lege, ut certum frumenti numerum quotannis locatores populo Romano pen-

derent. Quod etiam in quibusdam Sicilia civitatibus agris factum est, ut modo dicitur. Per *legem Semproniam*, eam intellige, quam tulit T. Sempronius Gracchus anno 630, ut agri regis Attali, qui populum Romanum heredem fecerat, a censoribus locarentur: unde vestigal populo Romano pendere-
Idem.

⁶ *Fœderatæ civitates*] Fœderatarum triplex erat genus. Unum, cum, bello vicis leges a victore dabantur; suæque leges, sui magistratus adimebantur. Alterum; cum patres bello, æquo fœdere in pacem, atque amicitiam veniebant. Tertium, cum quæ hor-

non soleant, Mamertina & Taurominitana. Quinque præterea sine fœdere immunes civitates ac libera, Centuripina, Halicæna, Segestanta, Haliciensis, Panormitana. Præterea omnis ager Sicilia civitatum decumans est⁸: itemque ante imperium populi Romani ipsorum Siculorum voluntate & institutis fuit.

Videte nunc majorum sapientiam: qui, cum Siciliam, tam opportunum subsidium belli, atque pacis, ad rempublicam adjunxissent, tanta cura Siculos tueri & retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vestigal novum nullum imponerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, neve vendendi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica⁹ venderent. Voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse: eorumque animos, non modo lege nova, sed ne nomine quidem legis novo commoveri. Ita decumas lege Hieronica semper vendendas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio, si ejus regis, qui Siculis carissimus fuit, non solum instituta, commutato imperio, verum etiam nomen maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi semper usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitia, jus societatis, convellere & commutare ausus est.

VII. Qua in re primum illud reprehendo, & accuso, cur in re tam veteri, tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid assécutus es? tot homines sapientissimos & clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia consilioque vicisti? Est tuum, est ingenii, diligentiaque tua. Do hoc tibi, & concedo: scio, te Romæ¹⁰,

si cum

res nunquam forent, ad amicitiam sociis fœdere jungendam coibant. Harum optima erat conditio; nam etsi aliquid ex fœdere populo Romano debebant, tamen in cæteris rebus libera erant; suamque rempublicam, suas leges, & suos magistratus habebant. *Idem.*

⁷ *Venire*] Id est, locari a censoribus. *Idem.*

⁸ *Decumans est*] Decumas dat. Sunt igitur

ex quatuor generibus Sicilia civitates. Aliæ, quarum ager a censoribus locatur, ut pro decumis pecuniam capiant. Aliæ, quarum ager non locatur, nec veniunt decumæ, sed exiguntur. Aliæ, quæ nihil omnino pendunt. Aliæ, quæ decumas dent. *Mantuanis.*

⁹ *Lex Hieronica*] Vide in hujus Tomi præfatione *Indivulsum*.

¹⁰ *Romæ*] Quæ mox enumerabuntur, habes libro I.

cum prator esses, edicto tuo possessiones hereditatum a liberis ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam transfulisse. Scio, te edicta superiorum omnium correxisse, & possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: eaque res novas, abs te prolatas & inventas, magno tibi quaestu fuisse scio: eundemque te meminisse censorias quoque leges in sacris testis exigendis tollere, & commutare: ne is redimeret, cuja res esset: ne pupillo tutores, propinque consulere, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem praefinire operi, qua ceteros ab negotio excluderes, ipse in tuo redemptore nullam certam diem observares.

Quamobrem novam legem te in decumis statuisse non miror, hominem in edictis pratoris, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitasse: sed quod tua sponte, injussu populi, sine senatus auctoritate jura provinciae Siciliae mutaris, id reprehendo, id accuso. L. Octavio, & C. Cotta consulibus senatus permisit, ut vini & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante te quaestores in Sicilia vendere consueverant, Roma venderent, legemque his rebus, qua ipsis videretur, edicerent. Cum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a censoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, qui casu tum Romae fuit; tuus hospes, Verres, hospes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt: cum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt, se lege Hieronica vendituros.

VIII. Itane vero? prudentissimi viri, summa auctoritate praediti, quibus senatus legum dicendarum in locandis vestigalibus omnem potestatem permiserat, populusque Romanus idem jusserat, Siculo uno reculante, cum amplificatione vestigalium, nomen Hieronicae legis mutare noluerunt: tu homo

11. Quae ipsi? Alii, quam ipsi videretur, per syllepsin.

mo minimi consilii, nullius auctoritatis, injussu populi ac senatus, tota Sicilia reculante, cum maximo detrimento, atque adeo exitio vestigalium, totam Hieronicam legem sustulisti.

At quam legem corrigis, Judices, atque adeo totam tollis? acutissime ac diligentissime scriptam: qua omnibus custodiis subiectum aratorem decumano tradit, ut neque in segetibus, neque in arvis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano uno posset arator sine maxima poena fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vestigalia non haberet: ita acute, ut Siculum: ita severe, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. Nam ita diligenter constituta sunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non possit auferri. Cum haec essent ita constituta, Verres tot annis, atque adeo seculis inventus est, qui haec non commutaret, sed everteret: eaque, qua jamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipublicae composita, comparataque essent, ad suos improbissimos quaestus converteret: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros, ac satellites cupiditatum suarum: per quos offendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, Judices, ut eam multis annis, multorum innocentia, sapientiaque recreare nequeamus.

IX. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate singulari, gravissimarum legationum querimonias audistis. Aspice, Judices, vultum hominis, & aspectum: & ex ea contumacia, quam hic in perditis rebus retinet, illos ejus spiritus Sicilientes quos fuisse putetis, cogitate, ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, cum undique nequissimos homines conquississet, & cum ipse secum sui similes duxisset, non parum multos, nequitia, luxuria, audacia, sui simillimum judicavit. Itaque istos inter se perbrevis tempore, non res, non ratio

datio

12. Non res, non ratio? Non quod negotia inter se communis haberent. Hason. Coniunguntur haec, quia res, hoc est, negotia sine ratione non potest esse. Plaut. log. Amphit. Ut res rationisque vestram o-mnium bene expedire vultis. Grav.

datio aliqua, sed studiorum turpitudine, similitudoque conjunxit.

Verris mores improbos, impurosque noscis. Fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit; is erit Apronius ille: qui, ut ipse non solum vita, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurgis vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in sanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: tantamque habebat morum similitudo conjunctionem atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset; ut, cum alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremo, ut odor Apronii teterrimus oris & corporis, quem (ut ajunt) ne bestia quidem ferre possent, uni isti suavis & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: in cubiculo solus: in convivio dominus, ac tum maxime, cum, accubante prætecto prætoris filio, in convivio saltare nudus cœperat.

X. Hunc, uti dicere institui, principem Verres ad fortunas aratorum vexandas, dirimentalque esse voluit: hujus audaciæ, nequitia, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque cives scitote hoc prætoris traditos, Judices, atque addictos fuisse, novis institutis & edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) rejecta & repudiata.

Primum, edictum, Judices, audite præclarum: QUANTUM decumanus edidisset¹³ aratorem sibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur. Quomodo¹⁴? Quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum prætoris institutum in socios, an in hostes victos infani edictum, atque imperium tyranni? Ego tantumdem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid cen-

¹³ Edidisset] Significasset, declarasset. *Hortensius*.

ses? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales! quid est hoc? verisimile enim non est. Sic mihi persuadeo, Judices, tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. Ego enim, cum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non audeam, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. Da, quaeso, scriba: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTUM DE PROFESSIONE¹⁵. Negat me recitare totum. Nam id significare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, & miseros respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum judicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat; totum recita. EDICTUM DE JUDICIO IN OCTUPLUM. Judicio ut arator decumanum persequatur? miserum, atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam liitem, atque judicium.

XI. Cum omnibus in aliis vestigialibus, Asiæ, Macedoniæ, Hispania, Gallia, Africa, Sardinia, ipsius Italia, quæ vestigialia sunt¹⁶; cum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor¹⁷, ac pignerator, non creptor, neque possessor soleat esse: tu de optimo, de justissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea jura constituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Utrum est æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integra re, an

¹⁴ Quomodo?] Dialogismus. Arator: Quomodo. Verres: Quantum poposcerit, &c. Arator: Quid est hoc? &c. Verres: Quid omne? immo, &c. Arator: Quid census? &c. Verres: Aut dabis, &c. Verba iudicum: Per deos sumunt. Verba Ciceronis: Sic mihi, &c. Idem.

¹⁵ De professione] Ne arator minus profiteatur, quam exaraverit: ne decumanus plus, quam sibi debeatur, debere profiteatur. *Infra. Manutius*.

¹⁶ Quæ vestigialia sunt] Quæ vestigialia prædicunt. Converterit enim ad neutrum genus hæc simul omnia, Asiæ, Macedoniam, &c. *Idem*. Legendum putarem, Quæ vestigialia

sunt. Ut sit, ex qua parte, vel quibus in locis vestigialia sunt in Italia. *Hortus*. Hæc verba aut nihil hoc loco significant, aut sententiam corrumpunt. Jam non omnis Italia erat vestigialis. Idcirco, legi debet, in vestigialibus Italia, quæ vestigialia sit. *Lambinus*.

¹⁷ Petitor] In his vestigialibus solet publicanus petere ab aratore; qui si non solvit, idem publicanus, prætoris autoritate, pignus ab eo, ut res extra sit aleam, accipit. *Gall. sicut ante fasce*. Sed rem ipsam non eripit acatori, neque in illius possessionem treuit. *Hortensius*.

an perdita, fieri? eum, qui manu quasierit, an eum, qui digito¹⁸ licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis jugis¹⁹ arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquunt arationes, relinquunt Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te prætore, videlicet, æquo jure, Apronium, delicias, ac vitam tuam, iudicio recuperatorio persequantur?

Verum esto: reperietur aliquis fortis, & experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, iudicio repetat, & poenam octupli persequatur. Expecto vim edicti, severitatem prætoris: saveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto iudicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. Quid prætore? jubet recuperatores²⁰ rejicere. Decurias scribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicias, inquit. Quid? ista cohors quorum hominum est? Volufii haruspiciis, & Cornelii medici, & horum canum, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum unquam iudicem, nec recuperatorem dedit. Iniquos decumanis esse aiebat omnes, qui ullam agri glebam possiderent. Veniendum erat

¹⁸ Digito] Sublato digito licebantur. Lib. 1. *Digitum tollit Junius*. Manu.
¹⁹ In singulis jugis] Non in amplo fundo, sed in uno tantum jugo, quod ipsi arant, & unde recedere non licet. Jugum erat, quod uno die juncti boves exarare possent. *Ideu*.

²⁰ Recuperatores] Call. *des Commissaires*. Erant homines ab ordinatio iudice seu prætore delegati, qui de privatis controversiis iudicarent. Hinc *recuperatorum iudicium* appellatur, quod exercetur per recuperatores, sic dictos a *recuperanda*, quod per eos sumunt quique recuperat. Deligebantur in singulis provinciis ex conventu civium Romanorum, qui inibi negociabantur. Itaque Verrem reprehendit Orator, & quod in hac aratorum causa ab illa consuetudine more suo recessus sit; & quod recuperatores de cohorte sua, homines nequam, datus sit. *Quid* faciet bonus prætore, inquit Cicero, cum a-

tor ad eum in jus venerit? *Jubebit* aratorem recuperatores *rejicere*; id est, sicte dicere, & pro suo iure eos rejicere, qui sibi non placeant. Arator, qui rem via perul-pata tractatum iri putabit, dicit statim, *Decurias scribamus*: id est, recuperatores fortissimè ex decuriis, seu ex conventu civium Romanorum, qui in decuriis in provinciis, uti Romæ senatores, describebantur: & nomina eorum, quos fore duximus, in albo describamus. Respondetis Verres! *Quis* tu mihi neces *decurias*? dabo tibi recuperatores ex mea cohorte: rejicias, id est, eliges ex ea, quos tu voles. *Quid* ais? dicit arator: qui sunt isti ex tua cohorte homines? Sunt, inquit prætore, Volufii haruspex: Cornelius, medicus meus; & ceteri mei afflicti, qui omnia, mare canum, ad prædam meam odorantur, quique tribunal meum, quasi nutriculam, exsugunt. *Hæc* Senus dialogismus. *Hortensii*.

erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Apronium convivii crapulam exhalassent.

XII. O præclarum, & commemorandum iudicium! o severum edictum! o tutum perfugium aratorum! Atque, ut intelligatis, cujusmodi ista iudicia in octuplum, cujusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentia permiffa, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret, plus quam deberetur, poposcisse? considerate cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis; præsertim cum id non solum sine avaritia²¹, sed etiam sine impudentia accipere potuerit. Multos, necesse est. At ego omnes dico plus, ac multo plus, quam decumas, abstulisse. Cedo mihi unum ex triennio prætura tuæ, qui octupli damnatus sit. Damnatus? immo vero in quem iudicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius sibi, quam deberetur, deberi professus esset. Immo vero contra, rapiebat, & asportabat, quantum a quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliari, ac vexati querebantur: neque tamen ullum iudicium reperiretur.

Quid est hoc? tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequissimo, ac turpissimo læsi, poenam octupli sine ulla dubitatione commissam, non persequantur? Quæ causa? quæ ratio est? Una illa, iudices, quam videtis: quod ultro etiam illusos te, & irrisos ab iudicio discessuros videbant. Etenim quod esset iudicium, cum e Verris turpissimo, flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, assecla istius, non a patre²² ei traditi, sed a meretricula commendati?

Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio.

Tom. IV.

T t

pro-

²¹ Non solum sine avaritia] Scripsit Cicero, indicante Metelli codice: *Non solum avaritia, sed etiam impudentia accidere poterat*. Græc. Optime. Potuit fieri, inquit Cicero, ut non modo avaritia impulsus plus acciperet decumanus, sed etiam imprudenter, cum putaret sibi vere tantum deberi.

Grævius.
²² Non a patre] Quis hic patri locus? Erant. *Non a populo Romano ei traditi*. Quod verum esse videtur. Nam quamvis ipsi prætores legerent comites sibi & consubænales: videntur tamen a senatu & populo nonnullis eis fuisse commendati. *Ideu*.

pronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum, verberatumque diceret. Conferrent viri boni capita²³: de comifatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas a pratore abeuntes possent deprehendere. Res agi videretur²⁴. Surrexisset Apronius, nova dignitas publicani²⁵, non ut decumanus, lqualoris plenus, ac pulveris; sed unguentis oblitus, vino, vigiliisque languidus. Omnia primo motu, ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore compleset. Dixisset hæc, quæ vulgo dicere solebat, non se decumas emisse, sed bona, fortunatque aratorum: non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum: dominum illorum, ac tyrannum. Quæ cum dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed quærent, equo modo petitorum ipsum Apronio²⁶ condemnare possent.

XIII. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc est Apronio, permisisses, ut, quantum veller, posceret: quantum poposcisset, auferret: hoc tibi defensionis ad iudicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum, honestissimorumque hominum faceres potestatem aratori, non modo rejiciendi, sed etiam sumendi recuperatores: tamen hoc novum genus injuria ferre nemo posset, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses, & rem de manibus amississes²⁷, tum bona tua repetere, ac persequi lite atque iudicio. Cum vero verbo,

²³ Conferrent... capita] Sic Liv. lib. 11. cap. 25, pro quo Plautus dixit conferre sennonia inter se; Terent. Conferre consilia. Gall. dicitur vestire. Horatius.

²⁴ Res agi videretur] Simulacrum se colliqui se conferre de aratoris controversia. Horatius.

²⁵ Nova dignitas publicani] Dignitas est in publicanis, quia sunt equestriis ordinis. Apronius eques Romanus non erat: ideo, Nova dignitas publicani, cum quadam iritione dixit. Fumebatur autem Apronius, cum decumanus esset, munere publicani. Manu.

²⁶ Apronio] In Apronii gratiam. Condemnare. Contendit Gravius scripsisse Cicero-

nem, Apronio condonare; hoc est, non modo damnare petitorum, seu aratorem, ita ut perdat quod petebat sibi restitui; sed & Apronio ipsum tradere vexandum pro arbitrio, quasi calumniosum; qui innocenti Apronio negotium facillime conatus sit. Horatius.

²⁷ De manibus amississes] Quæro quid sit hoc loco, de manibus amittere? Sane displicet. Puto legendum, de manibus præcedentibus; & quia Cicero sic loquitur in iudicio, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses; & quia Cicero sic loquitur in iudicio, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses; & quia Cicero sic loquitur in iudicio, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses. Idem.

iudicium sit in edicto; re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum collatio cum decumanis, focis tuis, atque adeo procuratoribus: tamen aude illius iudicii mentionem facere, præsertim cum id non modo oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur? cum in tantis incommodis aratorum, injuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modo factum, sed ne postulatum quidem iudicium inveniat?

Erīt tamen in aratores lenior, quam videtur. Nam, qui in decumanos octupli iudicium se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum daturum. Quis hunc aude²⁸ dicere aratoribus infestum, aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanum? Edixit²⁹, ut, quod decumanus edidisset sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereliquit³⁰ iudicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, esse istam formidinem: ut cum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquis metus iudicii sit. Si iudicio a me vis exigere, remove Siculum magistratum: si hanc vim adhibes, quid opus est iudicio? Quis porro erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod poposcerit, quam ab affectis tuis quadruplo condemnari?

XIV. Illa vero præclara est clausula edicti, quod omnium controversiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, si uter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primum, quæ potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? & cum is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, aufert? ille autem, unde ablatum est, iudicio suum recuperare

T t 2

²⁸ Quis hunc aude? Objectionis occupatio per ironiam. Idem.

²⁹ Edixit, ut] Solutio objectionis. Verres lenis in aratores non fuit, sed durus. Probatur. Arator tantum dare decumano debet ex edicto, quantum decumanus petit. Si dare negat, per magistratum Siculum cogitur. Ergo si plus dederit arator, quam debet, idque repetere velit, iam ad magistratum Siculum consurgere non poterit, a quo nimirum solvere coactus est. Idem.

³⁰ Quid dereliquit] Id est, Quos igitur iudices Verres aratori reliquit, ad quas confugeret? Nullos, nisi suos affectus, a quibus iterum damnabitur. Non igitur Verres in aratorem lenis, sed durus fuit. Hac Cicero nis responsione corroboratur Verres alio se detorqueat. Non malum est, inquit, &c. Hanc ejus præsertim Cæcæ, ex aratoris persona, dicitur dicere. Si iudicio a me aratore vit, inquit, exigit, &c. Idem.

rare nullo modo potest? Deinde in hoc homo luteus, etiam callidus ac veterator esse vult, quod ita scribit, *Si uter volet, recuperatores dabo*. Quam lepide se furari putat? Utrique facit potestatem. Sed utram ita scripserit, *Si uter volet*, an, *si decumanus volet*, nihil interest. Arator enim tuos istos recuperatores nunquam volet.

Quid? illa cujuscumque sunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, & affirmante, se plus decuma non datum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbro frumentum corrupti in area patiebatur: cum illud edictum repente uberrimum & quaestuosissimum nascitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam³¹ deportatas haberent.

Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam superioribus edictis satis perdidit, atque affixerat) sed isti ipsi equites Romani, qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, & aliis pratoribus gratiosi, vinciti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cujuscumque edicta sint. *Ne tollat*, inquit, *ex area, nisi erit pactus*. Satis hæc magna vis est ad inique pacificendum. Malo enim plus dare, quam non mature ex area tollere. At ista vis Septitium, & nonnullos Septitii similes non coercet; qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. His hoc apponitur: Deportatum habeas ante Kalendas Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi nisi pactus esset, vim adhibebat pacitioni, non voluntatem.

XV. Jam vero illud non solum contra legem Hieronicam, nec solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia jura Sicularum, quæ habent a senatu, populoque Romano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadi-

31 *Ad aquam*] Ad litus freti Siculi, unde Romam avehantur.

vadimonium promitteret: ut hic quoque³² Apronio, cum a Leontinis usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quaestus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera satiorum³³ suarum profiterentur. Quæ res cum ad pacitiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit: tum vero ad calumnias, in quas omnes inciderent, quos vellet Apronius. Ut enim quisque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de professione jugerum postulabatur. Cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablati, magnæque pecuniæ coacta sunt: non quo jugerum numerum vere profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi³⁴ esse posset?) sed causa erat judicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Judicium autem quod fuerit isto pratore, si, quæ cohors, & qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, Judices? Injuriæ factam sociis? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiata? non audebit negare. Tantum Apronium isto pratore potuisse? confiteatur, necesse est.

XVI. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quaeritis, num quas ex hisce rebus pecuniæ ceperit. Docebo, cepisse maximas, omnesque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quaestus causa^b constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas³⁵, homo audacissi-

32 *Ut hic quoque*] Sensus est. Ut hic id est, hæc in re quoque quaestus ex miseris aratoribus calumniandis (sic enim lego cum Hieron.) contractus accederet Apronio, cum verbi gratia, ex Leontino agro, usque Lilybæum, id est, ex ultima parte Sicilia, ad partem huic oppositam, aliquem vadaretur, id est, cogeret sistere se in judicio: nam aratores, ne tantum itineris emetiri cogerentur, malebant quavis, etiam iniquissima, conditione cum Apronio pacisci. *Horatius*.

33 *Jugera satiorum*] Declararent quot sciverint jugera. *Idem*. Non enim ex jugerum numero, sed ex fragibus perceptis decumas pendebantur. *Idem*.

a *Lambi pertinacendi*
b *Vict. Man. irrupisse*. Lamb. *reperisse*.

35 *An tu decumas*] Quod vendidisti, id est, locavisti decumarum nomine non potest appellari: nam decumæ sunt decimæ partes frumenti, quæ publicanis vendi solent: ac

me atque amentissime, vendidisti? tu partes eas, quas te senatus populisque Romanus voluit, an frustus integros, atque adeo bona, fortunaeque aratorum omnes vendidisti? Si palam præco iussu tuo prædicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, & ita emptores accessissent, ut ad dimidias partes emendas; si pluri vendidisses tu dimidias, quam cæteri decumas, cuiam mirum videretur? Quid vero, si præco decumas pronuntiavit: re vera, hoc est, lege, edicto, conditione plus etiam, quam dimidia venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluri quod non licebat, quam cæteros quod oportebat, vendidisse?

Pluri vendidi decumas, quam cæteri. Quibus rebus id affectus es? Innocentia? adspice ædem Castoris³⁶: deinde, si audes, fac mentionem innocentiae. Diligentia? codicis lituras tui contemplare in Stenii³⁷ Thermitani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui testes interrogari priore actione nolueris, & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis, & te, & patronos tuos, ingeniosos esse, dicito. Qua re igitur id, quod ais, affectus es? Magna est enim laus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitare. At te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac principem, imitabantur omnes.

Quis aratorum, te prætor, decumam dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio putavit, cum tribus decumis pro una defungeretur, præter paucos, qui propter societatem tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatusque bonitatem, quid interest. Senatus, cum temporibus reipublicæ cogitur, ut decernat, ut altera decumæ³⁸ exigantur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus: ut, quod plus sumitur, quam debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non senatus-consulto, sed novis edictis tuis, nefariisque initi-

tu non partes decumas, sed Siculum frumen-

tum eisdem totum vendidisti: ergo, &c. 1-

des.

³⁶ Ædem Castoris] De cuius farris testis mentum infra dicitur. Ferrarius.

vide lib. I. cap. 30.

³⁷ Stenii] Vide supra. II. 34.

³⁸ Altera decumæ] Et hoc scriptum fru-

tutis exigeres, & eriperes: magnum te fecisse arbitrare, si pluri vendideris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam Cn. Pompejus, quam M. Marcellus: qui ab æquitate, ab lege, ab institutis non receperunt?

XVII. An tibi unius anni aut biennii ratio habenda fuit: salus provinciae, commoda rei frumentariae, ratio reipublicae in posterum fuit negligenda? cum ita rem constitutam accepisses, ut & populo Romano satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atque agros colere expeditet? Quid effecisti? quid affectus es? Ut populo Romano, prætor te, nescio quid ad decumas accederet, deferendas arationes relinquendasque curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam Metellus? tu laudis & honoris cupidior? Tibi enim consulatus quarebatur, Metello paternus honor, & avitus negligebatur. Multo minoris vendidit, non modo, quam tu, sed etiam, quam qui ante te vendiderunt.

Quæro, si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quam plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque institutis uteretur? Ille vero tum se Metellum minime fore putasset, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo unquam post hominum memoriam fecit, cum sibi in provinciam proficiscendum putaret, literas ad Sicilia civitates misit, per quas hortatur & rogat, ut arent, ut serant beneficio populi Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: & simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliqua scribit adductus, ut in alienam provinciam mittat literas ante tempus: sed consilio, ne, si tempus actionis præterisset, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoscite Metelli literas. Recita epistolam L. Metelli. LITERÆ L. METELLI.

XVIII. Hæc literæ, Judices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini³⁹ exaraverunt.

³⁹ Hornotini] Id est, huius anni. Nam dem anni, pro quo horarum dixit Horat. Od. hornotinum dicebant vetores, quod erat eju-

xxiii. lib. 3. v. 3. & alibi bis. Hortensius.

Glebam commosset in agro decumano Siciliae nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque Sicilia doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliae patronos, quanti ad Cn. Pompejum, consulem designatum, ceterosque illius provinciae necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem iudicium nullo unquam de homine factum est, ut abiens accusaretur ab iis palam, quorum in bona, liberosque summum imperium, potestatemque haberet. Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitae & injuriis deplorare, & conqueri mallent. Quas literas cum ad omnes civitates prope suppliciter misisset Metellus: tamen antiquum modum actionis nulla ex parte assequi potuit. Diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solum arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius injuriis exagitati, reliquerant.

Non mehercule criminis augendi causa dicam, Iudices: sed, quem accepi ipse oculis, animoque sensum, hunc vere apud vos, & ut potero, planissime exponam. Nam, cum quadriennio post in Siciliam venissem: sic mihi affecta visa est, ut haec terrae solent, in quibus bellum acerbum, diuturnumque versatum est. Quos ego campos antea, collectaque nitidissimos, viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Assorinus, Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum jugerum, sed etiam dominorum multitudinem quaeremus: Aetnensis vero ager, qui solebat esse cultissimus, & quod caput est rei frumentariae, campus Leontinus, cuius antea species haec erat, ut, cum obitum vidissem, annonae caritatem non vererere; sic erat deformis, atque horridus, ut in uberrima Sicilia parte Siciliam quaereremus.

⁴⁰ Modus] Modus in agro significat longitudinem, & latitudinem descriptam ac dimensam. Sic Horat. lib. 11. Sat. 122. 2. Hoc

erat in vasis; modus agri non ita magnus. Idem.

Labefactarat enim vehementer aratores jam superior annus: proximus vero funditus everterat.

XIX. Tu mihi etiam audes mentionem facere decumarum, tu in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis? Cum in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia consistat, everfis funditus aratoribus, relictis agris, cum in provincia tam locuplete, ac referta, non modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te plaris, quam ceteros, decumas vendidisse? Quasi vero aut populus Romanus hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo, commodoque rei frumentariae populum Romanum privares: deinde, si quam partem tuae praedae ad summam decumarum addidisses, bene de populo Romano meritis viderere. Atque haec perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quod propter gloriae cupiditatem, ut aliquos summa decumarum vinceret, acerbio rem legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudiavit.

Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non minus domum tuam avertisse, quam Romam misisse, decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cum ex provincia populi Romani equam partem tu tibi sumpsisset, atque populo Romano miseris? Quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Romano misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jaclaturum ⁴¹, & populo se ad coronam ⁴² daturum? Haec vos antea, Iudices, audistis: verum fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. Cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoscatis.

Tom. IV.

V u

⁴¹ Cerviculum jaclaturus] In Horrentio frequenter actionem & pestum (cujus ut scribit Valer. Maximus, ille periculosus fuit) reprehendum fuisse, Gellius & Quintilianus referunt. Horrent.

⁴² Populo ad coronam] Scribendum est,

ut Nannii codex ostendit, populo, ac servare se daturum, id est, se committere, & quodam modo jaclare multitudini. Coronam vocabatur circumstantem populi multitudinem, quae ad iudicium spectandi & audiendi causa convenerat. J. Lipsius.

tis; qui se uno quaestu decumarum omnia sua pericula redempturum esse dicebat.

XX. Audimus hoc jamdiu, Judices; nego quemquam esse vestrum, quin saepe audierit, socios istius fuisse decumanos. Nihil aliud arbitrator in istum falso esse dictum ab iis, qui male de isto existimant, nisi hoc. Nam socii putandi sunt, quos inter res communicata est. Ego rem totam, fortunamque aratorum omnes, istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod isto pratore fuit novum genus publicanorum, ceterosque decumanos, procuratores istius quaestus, & ministros rapinarum fuisse dico.

Quo modo hoc doces? quo modo ex locatione illa columnarum ⁴³ docui istum esse praedatum? opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem, novamque dixisset. Quis enim unquam conatus est jura omnia, & consuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quaestu? Pergam, atque insequar longius. Iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. Cur, jam addictis, & venditis decumis, cum jam ad summam decumarum nihil, ad tuum quaestum multum posset accedere, subito atque ex tempore nova nascebantur edicta? nam, ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleretur: ut ante Kalend. decumas deportatas haberent: haec omnia, venditis decumis, anno tertio te edixisse dico: quae si reipublica causa faceres, in vendendo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia praetermissum, id quaestu, ac tempore admonitus reprehendisti ⁴⁴.

Illud vero cui probari potest? te sine tuo quaestu, ac maximo quaestu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexisse; ut, cum totius Siciliae quotidie gemitus, querimoniasque audires; cum, ut ipse dixisti, reum te fore putares; cum hujusce judicii discrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari, ac diripi? Profecto, quamquam es

⁴³ Columnarum.] Quae erant in ade Ca-
soriae, vide I. 59.

⁴⁴ Reprehendisti.] Revocasti: omisium an-

singulari crudelitate & audacia; tamen abs te totam alienari provinciam, tot homines honestissimos, ac locupletissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem, & cogitationem salutis tuae, pecunia cupiditas, ac praesens illa praeda superaret. Etenim, quoniam summam, & numerum injuriarum, Judices, vobis non possum exponere: singillatim autem de uniuscujusque incommodo dicere infinitum est: genera ipsa injuriarum, quaeso, cognoscite.

XXI. Nympho est Centuripinus, homo navus, & industrius, experientissimus, ac diligentissimus arator. Is cum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt) easque magna impensa, magno instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret, Romanamque una cum multis ab isto ejectis veniret. Fecit ut decumanus Nymphonem negaret ex edicto illo praclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujusmodi quaestus pertinebat, numerum jugerum professum esse.

Nympho cum se vellet aequo judicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergaeus, qui in sua patria dux isti quondam & magister ad delpoliandum Dianae templum fuit) & haruspicem Volusianum, & Valerium praenem. Nympho, antequam plane constitit ⁴⁵, condemnatur. Quanti, fortasse quaeritis. Nulla erat edicti poena certa. Frumenti ejus omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum ⁴⁶; sed tritici septem millia medimnum ex Nymphonis arationibus, edicti poena, non redemptionis aliquo jure tollit.

XXII. Xenonis Menei, nobilissimi hominis, uxoris fundus erat, colono locatus. Colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem

V u 2 judi.

⁴⁵ Plane constitit.] Planum factum omnino fuit, an professus revera numerum jugerum non esset. Hortensius.

⁴⁶ Celatum.] Quod Nympho removisset, atque elasset, decumani fraudandi gratia. Non redemptio, non aliquo jure, quod haberet ut publicanus; sed edicti poena. I-

judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xenon ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. Dabat iste judicium, *Si pareret* jugera ejus fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xenon damnaretur. Dicebat ille, non modo non arasse se, id quod satis erat, sed nec dominum ejus esse fundi, nec locatorem: uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, & summa auctoritate præditus, M. Cosselius. Ille nihilominus judicium ⁴⁷ H-S LXXX millium dabat. Ille tamen recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat; tamen judicium accepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneris imperat, ut Xenon audiret: *Dum res judicetur, hominem ut afferrent: cum judicatum sit, ad se adducant.* Et illud simul dixit; se non putare, illum, si propter divitias, poenas damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit.

XXIII. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus atque honestus. Is, cum pro jugeribus quinquaginta, medimna pcc decumæ ⁴⁸ imperarentur, quod recusabat, domum ad istum in jus eductus est: &, cum iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, cum pugnis & calcibus concissus esset; qui pcc medimnis decidere noluisse, mille promisit.

Ebulides est Grosphus, Centuripinus, homo cum virtute & nobilitate domi suæ ⁴⁹, tum etiam pecunia princeps. Hinc homini, Judices, honestissimæ civitatis honestissimo, non modo frumenti scitote, sed etiam vitæ & sanguinis tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. Nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur.

⁴⁷ Judicium] Dabat Verres in Xenonem Judicium, id est, judices, seu recuperatores, qui cum scelerum octoginta millium

⁴⁸ Decumæ] Subauditur, nomine. Idem.

⁴⁹ Domi suæ] Sine hic æque delectandum censo, ut Gronovius lib. II. cap. 46; ubi (Gall. 8000. liv.) condemnarent, si pareret, jugera, etc. Idem.

Sofratus, & Numenius, & Nymphodorus ejusdem civitatis, cum ex agris tres fratres confortes ⁵⁰ profugissent, quod iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exararent, hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit, omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit. Postea cum ad eum Nymphodorus venisset Ætnam, & oraret, ut sibi sua restituerentur; hominem corripit, ac suspendi jussit in oleastro quodam, quæ est arbor, Judices, in foro. Tandiu pependit in arbore socius amicisque populi Romani, in sociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quamdiu voluit Apronii tulit.

Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, Judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. Vos ante oculos animosque vestros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempti Siculos: non duxit homines, nec ipsos ad persequendum vehementes fore, & vos eorum injurias leviter lapsuros existimavit.

XXIV. Esto: fallam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen cum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his indulgit, eorum voluntati & gratiæ deditus fuit. Iste cives Romanos? At nullas inimicior, aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto securas: crucem denique illam prætermitto, quam iste civibus Romanis testem humanitatis in eos, ac benevolentiam suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus disputo: qui quemadmodum essent accepti, Judices, audistis ex ipsis. Bona sibi erepta esse dixere.

Verum hæc, quoniam * ejusmodi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem: damna denique, Judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis non obscuris, neque ignotis, sed honestis & illustri-

⁵⁰ Confortes] Cohærentes, quamdiu hereditas divisa non erat. Contra *diffortet*, postquam diviserant. Salmasius. a Vig. Man. *huzjovadi casu affis*

lustribus, manus ab Apronio, isto prætorè, sine ulla dubitatione afferbantur? Quid expectatis? quid a me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinium, Judices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis, in publico, biduum tenuit. Atque ab Apronio, Judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque accommodato, equitem Romanum scitote biduum cibo rectoque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum atque servatum, neque ante dimissum, quam ad conditiones ejus de-
 pactus est.

XXV. Nam quid ego de Q. Lollio, Judices, dicam, equite Romano spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima, atque notissima: qui cum araret in Etnensi, cumque is ager Apronio cum cæteris agris esset traditus; equestri vetere illa & auctoritate & gratia fretus, affirmavit, se decumanis plus quam deberet, non daturum. Refertur ejus sermo ad Apronium. Enimvero iste ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de cæteris rebus audisse. Mittit ad hominem Venerios, (hoc quoque attendite, apparitores a prætorè assignatos habuisse decumanum: si hoc mediocre argumentum videri potest, illum decumanorum nomine ad suos quaestus esse abusum) adducitur a Veneriis, atque adeo atrahitur Lollius commode, cum Apronius e palestra redisset, & in triclinio, quod in foro Etnæ straverat, decubisset. Statuitur Lollius in illo tempestivo⁵¹ gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, Judices, tamen vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, cum mihi, atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, prope annos xc natus, in Apronii convivio, cum interea Apronius caput, atque os suum un-
 guen-

a Grut. *flavosus*

⁵¹ *Tempestivus*] Convivia dicebantur *tempestiva*, quæ de die inibat, hoc est ante

legitimam coenæ horam, quæ erat nona *Græcius*.

guento perficere. Quid est, Lolli? inquit. Tu, nisi malo coactus, recte facere nescis? Homo quid ageret? taceret; responderet; quid faceret denique, illa auctoritate, & ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cœnam, ac pocula poscebat. Servi autem ejus, qui & moribus iisdem essent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos⁵² Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipse Apronius: nisi forte existimatis, eum in vino, ac luxu non risisse, qui nunc in periculo, atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, Judices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges, conditionesque venisse. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad testimonium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? Nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primum hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præsto est: hujus verba audietis. Nam Q. Lollius, ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens & bonus, & fortis, & in primis disertus, cum his injuriis, contumeliisque commotus, in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. Cujus mortis causam fugitivi sustinent⁵³: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Ille porro non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi advenienti præsto esset futurus, cum esset parentis injuriis, & domestico dolore commotus.

XXVI. Jamne intelligitis, Judices, quæ pestis, quæ immunitas in vestra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata sit? Jam videtis, quam ob causam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus

⁵² *Præter oculos*] Ante oculos. Et sic locutus est Livius lib. belli Maced. vii. *As non præter omnium oculos tantum auri argenteique in triumpho L. Scipionis, &c.* Sic Varro Eumenidibus, apud Non. Marcellum, qui etiam hunc locum citat, *Præter matris Deum eodem exaudiis cymbalarum sonitum.* Hotoma-
 nus.

⁵³ *Fugitivi sustinent*] E Græcis fontibus derivata locutio. Nam *αἰχίον* Græco dicimus. Similiter Epist. ad Att. lib. xiii. *Nunc vero cura de magno confert animi furore eius omnem causam sustinet?* Fugitivus autem dicit, qui in Sicilia Atheniense duce grassabatur. Idem.

genus injuriarum, contumeliarumque perferre? Jam omnes intelligunt, cur universa provincia defensorem suae salutis eum quaerit, cujus iste fidei, diligentiae, perseverantiae, nulla ratione eripi possit. Tot judiciis interfuistis: tot homines nocentes & improbos accusatos, & vestra, & superiorum memoria scitis esse: eequem vidistis, eequem audistis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impudentia esse verfatum?

Apronius stipatores Venerios secum habebat: dicebat eos circum civitates publice sibi convivia parari, sterni triclinia, & in foro sterni jubebat: eo vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos: ut, quicum inire convivium nemo unquam, nisi turpis, impurusque voluisset; ad ejus convivium spectatissimi, atque honestissimi viri tenerentur. Haec tu, omnium mortalium profligatissime, ac perditissime, cum scires, cum audires quotidie, cum videres: si sine tuo maximo quaestu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quaestus Apronii, tantum ejus sermo inquinatissimus, & blanditiae flagitiosae valuerunt, ut nunquam animum tuum cura tuarum fortunarum, cogitatioque rangeret?

Cernitis, Judices, quod & quantum incendium, decumanorum impetu, non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque solum per bona, sed etiam per iura libertatis, & civitatis, isto praetore pervaserit. Videtis pendere alios ex arbore: pulsari autem alios, & verberari: porro alios in publico custodiri: destitui alios in convivio⁵⁴: condemnari alios a medico, & praecone praetoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc? populi Romani imperium, populi Romani leges? judicia? socii fideles? provincia suburbana? nonne omnia potius ejusmodi sunt, quae, si Athenio vicisset, in Sic-

⁵⁴ Destitui alios in convivio] Destitui pro confitui: ut lib. Accusat. v. Qui quo Cleoniam in defendendo filio laeserat, nihil penitus est destituit. Q. autem Lollium intelligit. Sic in oratione C. Graeci apud A. Gellium,

Ideico solus destituitur est in foro, vestimentis detractis sunt. Item apud Livium lib. vii. ubi de Galli & Manlii Torquati duello loquitur, Duo, inquit, in medio armati destituntur. Idem.

Sicilia non fecisset? non, inquam, Judices, esset ullam partem istius nequitiae fugitivorum insolentia consecuta.

XXVII. Privatim hoc modo. Quid? publice civitates quemadmodum tractatae sunt? Audistis permulta indicia & testimonia civitatum, & reliquarum audietis. Ac primum de Agyrinensi populo, fideli & illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliae, hominum ante hunc praetorem locupletium, summorumque aratorum: Ejus agri decumas cum emisset idem Apronius, Agyrium venit. Qui cum eo cum apparitoribus, id est, cum minis ac vi venisset, poscere pecuniam grandem coepit, ut, accepto lucro, discederet. Nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia, quam primum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat: sed homines & satis fortes, & satis plane frugi ac sobrii; & in primis haec civitas, de qua loquor, Judices. Itaque homini in primis improbissimo, respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, duros: lucrum, cum ille magno praesertim emisset, non addituros. Apronius certiore facit istum, cuja res erat, quid rei esset.

XXVIII. Statim, tanquam conjuratio aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus praetoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus, & quinque-primi, accitu istius evocantur. Veniunt Syraculas: praesto est Apronius: ait eos ipsos, qui venissent, contra edictum praetoris fecisse. Quarebant, quid? Respondebat se ad recuperatores esse dicturum. Ille, aequissimus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores se de cohorte sua daturum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, iudicium se passuros esse dicebant. Ingerebat iste Artemidorum, Cornelium medicum, Valerium praconem, Tlepolemium pictorem, & ejusmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat: sed Graeci facrilegi, jampridem improbi, repente Cornelii⁵⁵. Videbant

Tom. IV.

X x

Agy-

⁵⁵ Repente Cornelii] A Verrii nomine, Hotoimatus a Sylla, qui victor decem circuncivis beneficio civis Romani erant facti. Sic ter annis antea proscriptorum servos, amplius Manutius, approbante Grævio. Sed restius decem millia, civis Romanos esse, & Car-

Agrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum. Condemnari cum istius vindicta infamiaque malebant, quam ad ejus condiciones pactio- nesque accedere. Querebant, quae in verba ⁵⁶ recuperatores daret. Respondebat, *Si pareret adversus edictum fecisse*, quae se in iudicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, impro- bissimis recuperatoribus, confictari malebant: quam quidquam cum illo sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchi- dem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Perne- gabant. Quid ergo? In singulos HS quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus audientibus, *Qui damnatus eris*, inquit, *virgis ad necem cade- tur*. Hic illi stentes rogare atque orare coeperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret: ut ipsi sine ignominia, molestiaeque discede- rent. Hac lege, Judices, decumas vendidit Verres. Dicit licet Hortensius, si volet, magno Verrem vendidisse.

XXIX. Haec conditio fuit isto pratore aratorum, ut secum praclare agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. Multas enim cruces propositas effugere cupiebant. Quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dan- dum erat. Etiamne si plus edidisset, quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exige- re debebant. At arator repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore, Quid, si minus arator dedisset, quam poposcisset Apronius? Iudicium in aratorem in quadruplum. Ex quo iudicium numero? Ex cohorte pratoris praecleara hominum honestissimorum. Quid amplius? minus te iugerum profectum esse

petitorum nomine appellari voluit. Aliam quo- que interpretationem amicum unus mihi suggerit. Putat vir eruditus illos hic a Ci- cerone dici Cornelios, non quod revera sit- itud illorum praenomen, sed quia adjuncti socii Cornelio Artemidoro, bipedum omnium nequissimo, ipsi ex ea societate facti sunt repenti Cornelii Artemidoci, sed est, ex improbis (nam jampridem erant improbi) mortaliu omnium, ut ille, nequissimi.

Si veram hanc esse interpretationem aliquis negaverit, at sane subtilem & ingeniosam esse nemo non fatebitur. Hortens.

56 Qua in verba.] Quam iudicandi for- mulam praescriberet recuperatoribus. Verres respondebat se daturum hanc formulam. Si pareret aratorem fecisse, contra edictum datur- us, ea, qua Apronius se in iudicio dicturum esse dicebat, me coolem aratorem recuperatorei contulerant. Idem.

esse dico. Recuperatores ⁵⁷ rejice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit ex- tremum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quae poterat esse?) virgis te ad necem caedi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quif- quam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non in- telligat, istum sibi quaestui praedaeque habuisse bona, possessio- nes, fortunas aratorum? Virgarum metu Agrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt.

XXX. Accipite nunc, quid imperarit: & dissimulate, vos, si potestis, vos intelligere, ipsum pratore, quod tota Si- cilia perspexerit, redemptorem decumarum, atque adeo ara- torum dominum ac regem fuisse. Imperat Agrinensibus. ut decumas ⁵⁸ ipsi publice accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissime pretium exquisisti; qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas em- ptori lucrum addi oportere? Esto: putabas. Quamobrem im- perabas, ut adderent? Quid est aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, vi atque im- perio cogere invito lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare?

Age, quid tum? si Apronio, deliciis pratoris, lucelli ali- quid iusti sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non pratoria praeda vobis videbitur: Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici medi- umnum xxxiii. millia. Quid est hoc? una civitas, ex uno a- gro, plebi Romana prope menstrua cibaria pratoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, cum tantum lucri decumano sit datum? profecto, si pretium ex- quisisses diligenter, tum, cum vendebas, X. medimnum po- tius

X x 2

57 Recuperatores rejice.] Mihi suspectus est hic locus, quamvis libri omnes consen- tiant. Quomodo enim Apronius aratoribus, quos in iudicium vocabat, poterat dicere, Rejice recuperatores? Scripsisse puto Tullium: Recuperatores recipite. Veni in jus ad recup- ratores, qui cognoscant, &c. Gracius.

58 Ut decumas.] Quas redemerat Apronius. Accipiant, subiunditur, solvenda. Gall. ut sit- se changeat, &c. Publica, id est, data de publico pecunia. Lucrum dent, Addant sum- ma principali aliquid pecuniae, lucri nomi- no. Hort.

tius addidissent, quam H-S de postea. Magna præda videtur: audite reliqua, & diligenter attendite, quominus miremini, Siculos, re necessaria coactos, auxilium a patronis, a consulis, a senatu, a legibus, a judiciis petivisse. Ut probaret ⁵⁹ Apronius hoc triticum, imperat Agyrinensibus Verres, ut in medimna singula dentur Apronio H-S III.

XXXI. Quid est hoc? tanto numero frumenti, luci nomine, imperato & expresso, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modo Apronius, sed quisvis, exercitui si metiendum esset, improbare Siculum ⁶⁰ frumentum, quod isti ex area, si vellet, admitti licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, & cogitur. Non est satis. Nummi præterea imperantur. Dantur. Parum est. Pro decumis hordei alia pecunia cogitur. Jubes H-S xxxi lucri dari. Ita ab una civitate, vi, minis, imperio, injuriæque prætoris eripiuntur tritici medimnum xxxiii, & præterea H-S lx. An hæc obscura sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt? que tu palam egisti? in conventu imperasti? omnibus inspectantibus coegisti? qua de re Agyrinenses magistratus, & quinque-primi, quos tu, tuique quæstus causa evocasti, acta & imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, literis publicis mandata est: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ sunt, qui hoc idem pro testimonio dixerunt? Cognoscite Agyrinensium publicas literas: deinde testimonium publicum civitatis. Recita literas publicas. **LITERÆ PUBLICÆ.** Recita testimonium publicum. **TESTIMONIUM PUBLICUM.**

⁵⁹ Ut probaret.] Probare, hic est inspicere, & examinare eum hominem sit. Sic censores dicuntur opus locare, & postea probare. Idem. Recipi ex Nannii libro optimo. hæc verba, que in aliis desiderantur: *Quod ei dabatur.* Sic enim in illo scribitur testatur Nannius: *Ut probaret Apronius hoc triticum quod ei dabatur, imperat.* Reciperat id jam ante Carolus Stephanus, quod miror a sequentibus editoribus fuisse neglectum, cum maxime faciat arguendo crimini. *Greivius.*
⁶⁰ Siculum.] Emphaticus est in hoc verbo probum eam significatur, cum Siculus dicitur. *Quod sit.* Apronio. *Area:* locus est

apud nos testis propter pluvias, ut olim erat subdialis. Arcam esse oportebat, ex præceptis Varonis lib. 1. de re Rustica, cap. 52, in agro: sublimiori loco, quam perflare possit ventus. Nam trita grana mox erat et terra subjactari, cum ventus spirabat lenis, quo paleæ inanēs, & quod levissimum est, extra aream mitteretur: & frumentum purum veniret ad corbem. Tritum & purgatam frumentum arator domum deportabat. Licebat Apronio, inquit Cicero, admitti ex area, ubi tritum fuerat frumentum; antequam domum aratoris deportaretur, & ab eo vitari possit. *Horæsius.*

cum. Animadvertitis in hoc testimonio, Judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen est, principem suæ civitatis, lacrymantem testari, ac dicere, nunquam post populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenses contra quemquam infimum civem Romanum dixisse, aut fecisse quippiam: qui nunc contra prætorem populi Romani magnis injuriis, & magno dolore publicæ testimonium dicere cogentur. Uni mehercule, hæc civitati, Verres, obfistere tua defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in testimonio. Verum non una te tantum, sed universæ similibus afflictæ incommodis, legationibus, ac testimoniis publicis persequentur.

XXXII. Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honesta, & antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto, ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, judicis, & controversis: quibus parcere, & consulere, homo impurissime, & quod genus hominum studiosissime conservare debuisti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnum xviii ⁶¹. Atidius, istius item minister in decumis, cum emisset, & præfecti nomine cum venisset Herbitam cum Veneriis, locufque ei publice, quo diverteretur, datus esset: coguntur Herbitenses ei lucri ⁶² dare tritici medimnum xxxvii millia, cum decumæ venissent tritici medimnum xviii millibus. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publice, cum jam privatim aratores ex agris, spoliati, atque exagitati decumanorum injuriis, profugissent.

Anno secundo cum emisset Apronius decumæ tritici medimnum xxv millibus, & ipse Herbitam cum illa prædonum copia, manique venisset: populus publice coactus est ei conferre lu-

⁶¹ Medimnum xviii.] Sabaudi, millibus. Vel ducatur lineola, millenari nota, super numerum.

⁶² Lucri.] Sabauditur, causa id est, pro lucro. *Medimnum xxxvii. millia.* Nempe

decem & octo millia pro decumis, reliqua ad xxxvii. pro lucro, & incremento, seu additamento. Non enim verisimile est ab iis exactum fuisse lucri nomine, duplo amplius, quam pro decumis, idem.

lucris tritici medimnum xxvi, & accessionem H-S cto cto. ⁶³. De accessione ⁶⁴ dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto quis potest dubitare, quin ad istum pradonem numerarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno vero tertio in hoc agro consuetudine usus est regia.

XXXIII. Solere ajunt ⁶⁵ barbaros reges Persarum, ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuerent, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent niverlos non solum conscios libidinis suæ, verum etiam administratos. Eandem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam, libidinemque fuisse cognoscite. Æschriionis Syracusani uxor est Pippa: cujus nomen, istius nequitia, tota Sicilia pervulgatum est: de qua muliere versus plurimi supra tribunal, & supra prætoris caput scribebantur. Hic Æschrio, Pippa vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses cum viderent, si ad Æschriionem pretium redisset, se ad arbitrium libidinosissimæ mulieris spoliatum iri: liciti sunt utque eo, quoad se efficere posse arbitrabantur. Supra adjecit Æschrio. Neque enim metuebat, ne, prætor Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur ⁶⁶ medimnum xxxv millibus; dimidio fere pluris, quam superiore anno. Aratores funditus evertebantur: & eo magis, quod jam superioribus annis exhausti erant, ac pene perditii. Intellexit iste ira magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus

⁶³ H-S cto cto] Sedentium duorum millium. Sed quia tenuior pro illorum cupiditate hæc summa est, suspicatur Manutius de metallo: & pro cto cto, respondendum ponit cccxxvi. Id est, centum nullium, Gall. 10000, lfd. Idem.

⁶⁴ De accessione] Sensus est: De pecunia illa, que, ut frumentum probaretur, (cap. 31.) & decumis, & lucro addita est quasi merces operæ, quam Verri navabat Apronius, & quasi pretium hujus impudentiæ, dubito an Apronio ipsi data sit: suspicor eam statim prætoris in manus venisse, quemadmodum & decumarum pretium, & lucrum venit. Idem.

⁶⁵ Solere ajunt] Hujus consuetudinis Plauto in Alcibiade priore mentionem facit his verbis, E'ra' ar' l'ya, &c. Audiri enim ex suo sensu qui ad Regem veniunt sibi aliquam rem se regem plane amplius & festulans præcessisse dicitur; utiam prope alii sibi hunc quo, quam sicula Regine bonam cogitarent. Est aliam præterea, quam rufos calypstram nominarent, itaque alia loca esse quamplurima, eaque annis ac fructuosa, que mundo Regine attributa essent, & quorum singula ex singulis ornamentis nomen adepta essent. Idem scribit Arhenus libro 1. Heronimus.

⁶⁶ Addicitur] Æschriioni.

bus exprimi non posset. Demit ⁶⁷ de capite medimnum cto cto cto 100. Jubet in tabulas pro medimnum xxxi, referri xxxi, & cccc. Hordei decumas ejusdem agri Docimus emerat.

XXXIV. Hic est Docimus, qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertie plus etiam, quam Pippæ, plus quam cæterarum, ac prope dicam, tantum apud istum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli ⁶⁸ non molesti, muliercularum tererrimarum improbissimi cognitores. Incipiunt postulare, postere, minari. Non poterant tamen, cum cuperebant, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenses vadimonium Syracusæ. Eo posteaquam ventum est, coguntur Æschriioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demptum, tritici medimnum cto cto cto 100. Muliercula publicana noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo questu animum ad vestigalia redimenda transferret.

Transactum putabant Herbitenses; cum iste, Quid de hordeo ⁶⁹, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo; Judices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate H-S xv ⁷⁰. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim cum in lectulo decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum, atque amicorum duabus tererrimis mulierculis, Verre prætoris, vestigialis fuit. Atque ego nunc eum frumenti numerum, & eas publice pecunias decumans ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento, & quibus pecuniis tamen a decumanorum injuriis cives

⁶⁷ Demit] Non Herbitensibus, qui summam integram solvere easdem sunt; sed reipublice, cui totum id pretium debebatur, quo decumæ vendite fuerant. Her.

⁶⁸ Prætoris æmuli] Intelligit Æschriionem,

propter Pippam uxorem; & Docimum, propter Tertiam. Idem.

⁶⁹ Quid de hordeo] Quid dabitis Docimo lucri nomine, pro decumis hordei? Idem.

⁷⁰ H-S xv.] Sabaudi, millia.

cives suos non redemerunt. Perditis enim, & directis aratorum bonis, hæc decumanis merces dabatur, ut aliquando eorum agris, atque ex urbibus abirent. Itaque cum Philinus Herbitensis, homo disertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publice diceret, animadvertitis, Iudices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic causæ nunquam defuit. Quæ de paucitate aratorum alio loco ⁷¹ dicam.

XXXV. Nunc illud, quod pene præterii, non omnino relinquendum videtur. Nam, per deos immortales! quod de capite ⁷² ipso dempsit, quo tandem modo vobis non modo ferendum, verum etiam audiendum videtur? Unus adhuc fuit post Romam conditam, (dii immortales faxint, ne sit alter!) cui respublica totam se traderet temporibus coacta & malis domesticis, L. Sylla. Hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cum venderet, se prædam suam vendere. Ejus omnes res gestas non solum obtinemus; verum etiam propter ⁷³ majorum incommodorum & calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Utrum hoc illius, senatus-consulto reprehensum decretumque est, ut, quibus ille de capite dempsisset ⁷⁴, hi pecunias in ararium referrent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum ⁷⁵ quaestiarum-

⁷¹ Alio loco] Infra, cap. 51.

⁷² De capite] De summa frumenti, quæ ex decumarum venditione solvenda populo Romano erat. Dempsit. Ut eo minus Eschrio, Pippæ vir, solveret; pluris amorem faciens mulierculæ, quam pop. Rom. emolumentum. Hist.

⁷³ Metum] Ne, si ejus acta referendimus, duntaxat aliquid accideret. Matur.

⁷⁴ De capite dempsisset] Summas immisit pretii, quo decumas coemissent. Nos lingua nostra deceptions capitis nominamus, le rabais. Hotomanus.

⁷⁵ A populo factarum] Quid sit, At ipse factarum? Ut paulo post, Quod ex ea pecunia remisit, quam ipse quaesierat: nam etiam

ad amplificationem hoc pertinet: ut cum ipse Sylla eas res quaesierit, de capite tamen in illis diminueret non poterit. Item. Probat emendationem Hotomani Manutius & Lamb. Verum merito ruetur Gualtemus a populo factarum. Nam a populo constituta erant summa, quas nulli licebat imminueret. Hinc dicitur Tullius veterum religione legum, quas populus scilicet tulerat, de pecunia publica reprehensum esse Syllam. Nam quomodo Tullius non longe post contendat, ex ea pecunia, quam ipse scilicet Sylla quaesierit, remisit, nimirum de pretio rerum sub hostia venditarum, quæ tamen illa pecunia, quæ ex venditis damnatorum bonis consecrabatur, referebatur in ararium, recte dicitur illa

rumque rerum summas imminuere. Illum viris fortissimis iudicarent patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulierem teterrimam remisisse senatores iudicabant? Ille, de quo lege populus Romanus iusserat, ut ipsius voluntas populo Romano esset pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur: tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? In illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remisit, quam ipse quaesierat: tibi concedetur, qui de capite veftigalium populi Romani remisisti?

XXXVI. Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impudentius in decumis Segestensium versatus est: quas cum addidisset eidem illi Docimo, hoc est ⁷⁶, tritici modium quinque millibus, & accessionem adscripsisset H-S MD, coegit Segestenses a Docimo tantidem publice accipere. Id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modium quinque millibus, & accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit ⁷⁷. LEX DECVMIS VENDENDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modium CIO CIO CIO de capite esse dempta, quæ cum de populi Romani victu, de veftigalium nervis, de sanguine detraxisset ararii, Tertiam mimam condonavit. Utrum impudentius a fociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas ⁷⁸ commutavit? Ex horum ⁷⁹ severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? Sed si eriperit

Tom. IV.

Y y non

populo facta et quaesita, quia populi erat, quæ debebatur arario. Si liberas pecarunt, in hoc peccarunt quod ignorantia veteris sermonis addiderint præpositionem a. Scripsit Tullius videtur: Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum; cui concesserat omnia, a populo factarum quaestiarumque rerum summas imminuere. Quæ nimirum bono & commodo populi facta quantæque res erant, ut ararii redditus illis augeretur. Græv.

⁷⁶ Hoc est] Lambinus: hoc est, Tertius. Quod recepit Grævius. Putavit autem Manutius, hoc est, otiosum esse, ac delendum.

Oliverus. ⁷⁷ Retulit] Subaudiatur, in tabulis publicas Verres, homo decumas vendiderat tritici modium; sed votus modicum quinque millibus; at in tabulis publicis scripsit duoobus tantum millibus medimnum eas a se venditas fuisse. Hor.

⁷⁸ Tabulas publicas] Quas in provincia Verres conficiebat, Commutavit. Referendo in eas numerum medimnum minorem eo, quo vendit decumæ fuerant. Idem.

⁷⁹ Horum] Iudicum.

non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem, atque ad peculatus iudicium pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam inflitui, causam frumenti ac decumarum revertar. Qui cum agros maximos ac feracissimos per seipsum, hoc est per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, tanquam canes immitteret, nequam homines & improbos; quibus aut frumentum, aut pecuniam publice cogebat dari.

XXXVII. A. Valentiū est in Sicilia, interpres⁸⁰: quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta & flagitia uti solebat. Fit interpretes hic, homo levis, atque e-gens, repente decumanus. Emit agri Liparenfis, miserī atque jejuni, decumas tritici medimnis DC. Liparēses vocantur. Ipsi accipere decumas, & numerare Valentiū coguntur lucri H-S xxx millia. Per deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna DC, xxx millia lucri, statim sua voluntate civitas adderet, hoc est, tritici medimnum duo millia? an, cum magno decumas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparenfibus hanc pecuniam?

Sed quid ego ex te quaero, quid defensurus sis potius, quam cognoscam ex ipsa civitate, quid gestum sit? Recita testimonium publicum Liparenfium, deinde quemadmodum Valentiū nummi sint dati. TESTIMONIUM PUBLICUM, quomodo solum sit, ex literis publicis. Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul a manibus tuis, atque a conspectu remota, sejuncta a Sicilia, in insula inculta, tenuique posita, cum-lata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere prædæ tibi & quaestui fuit? Quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, sicut aliquod munusculum, condonaras: ab hac etiam hæc frumentaria luca, tanquam a mediterraneis, exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos

⁸⁰ Interprete] Ludit Orator in ambiguo. Nam interpretis, is est, cuius opera ad linguam exterram intelligendam utitur; & cuius mi-

nisterio passionem cum tertio aliquo confici-mus. Quo sensu hic accipitur. Interpres

ante te prætorem redimere a piratis solebant, iidem seiplos a te pretio imposito redemerunt.

XXXVIII. Quid ergo? a Tiffensibus perparva & tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissimisque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu decumanum Diognotum Venerium misisti, novum genus⁸¹ publicani. Cur hoc auctore non Romæ quoque servi⁸² publici⁸³ ad vestigalia accedant? Anno secundo Tiffenses H-S XXI lucri dare coguntur inviti. Tertio anno, CIO CIO medimnum tritici lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vestigialibus tanta luca facit, vicarium⁸⁴ nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. Atque hæc ex publico Tiffensium testimonio cognoscite. TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIVM. Obscure, Judices, prætor ipse decumanus est, cum ejus apparitores frumentum a civitatibus exigant, pecuniam impendent, aliquanto plus ipsi lucri auferant, quam quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc prætoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse velles. Hic delectus, hoc discrimen, te prætor, fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publicanorum.

XXXIX. Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? Addicuntur decumæ M. Cassio, cum adessent legati Amestratini. Statim cogitur Heraclius legatus numerare H-S XXXII. Quid hoc est? quæ est ista præda? quæ

Y y 2 vis?

⁸¹ Novum genus.] Vide supra, cap. 12.
⁸² Non Romæ quoque servi publici.] Verus. Non Romæ quoque servi ad publica vestigalia accedant. Nannius. Probo lectionem optimi illius sibi, quem Nannius evoluit, & quo non longe abit Francii. Facit enim magis ad rem augendam apud iudices, si dicas, Non Romæ servi ad publica vestigalia accedant, quam si dicas, Non Romæ servi publici ad vestigalia accedant. Accedere autem

ad vestigalia, pro conducere vestigalia, est locutio elegans. Grævo.

⁸³ Lamb. servi ad publica vestigalia.

⁸⁴ Vicarium.] Possentus igitur est servorum omnium. Nam servi paulo majoris notæ servos ipsi suos habebant, qui appellabantur vicarii; & peculium, permissa domini, hoc est, rem propriam suo labore partam. Hortensius.

vis? quæ direptio fociorum? Si erat Heraclio ab senatu mandatum, ut emeret: emisset. Si non erat: qui poterat sua sponte pecuniam numerare? Cælio renuntiat se dedisse. Cognoscite renuntiationem ex literis. Recita ex literis publicis. **LITERÆ PVBLCÆ.** Quo senatusconsulto erat hoc legato permissum? nullo. Cur fecit? coactus est. Quis hoc dicit? tota civitas. Recita testimonium publicum. **TESTIMONIUM PUBLICUM.** Ab hac eadem civitate anno secundo simili ratione extortam esse pecuniam, & Sext. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. At Amestratinos, homines tenues, cum eorum decumas medimnis dccc vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite nomina publicanorum⁸⁴) cogis eos plus lucri addere, quam quanti venierant, cum magno venissent. Dant Banobali medimnis dccc, H-S MD. Profecto nunquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio, quam populo Romano tribui pateretur, nisi omnis ea præda, servi nomine, ad istum ipsum perveniret.

Petrini, cum eorum decumæ magno addictæ essent, tamen invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætoris, damnatus est, H-S xxxvii & 10 dare coacti sunt. Itane dissolute decumas vendidisti, ut, cum modium xv millibus venissent, medimnum c10 c10 c10 hoc est, H-S xxxv lucri decumano darentur? At permagno decumas ejus agri vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lucrum datum, sed Petrinis pecuniam creptam.

XL. Quid? Halicenses, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros immunes habent: nonne huic eidem Turpioni, cum decumæ c med. venissent, H-S xv c10 dare coacti sunt? Si id, quod maxime vis, posses probare, hæc ad decumanos lucri venisse, nihil te attigisse: tamen hæc pecuniæ per vim, atque injuriam tuam captæ & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi esse deberent. Cum vero hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium, ac Turpionem, servos

⁸⁴ Nomina publicanorum] Non verorum, sed eorum quos Verres arbitrio suo contra qui cives, atque aucto equites esse debebant, leges fecerat, servos, peregrinos, &c. Liv.

servos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites fieri velles: dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis hæc tibi omnis pecunia quæsitæ sit?

Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. Is ab isto literas avertit, ut sibi contra omnia senatus-consulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite literas, quas ad Segestanos miserit. **LITERÆ C. VERRIS.** Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex una pactone hominis honesti, gratiosique cognoscite. In eodem enim genere sunt cætera.

Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris, ac nobilis. Is agrum in Segestano, (nam commercium in eo agro nemini⁸⁵) conductum habebat H-S sex millibus. Pro decuma cum pulsatus a Venerio esset, decidit H-S xvi millibus, & dcliiii. Id ex tabulis ipsius cognoscite. **NOMEN DIOCLIS PANORMITANI.** Huic eidem Symmacho, Annejus Broechus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omnes existimatis, nummos præter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te prætoris, talis vir, senator populi Romani, quæstui fuit?

XLI. Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, *judicare?* Antea cum equester ordo judicaret, improbi, & rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: ornabant eos, quicumque in operis erant: quemcumque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis, ac liberalitate prosequantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obsuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo, quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum putasset, ab universo ordine malo dignus judicaretur. Tu sic ordinem senatorium despexisti: sic ad injurias, libidinesque tuas omnia coæquasti: sic habuisti statutum cum

⁸⁵ Nam commercium in eo agro nemini] sensu dicitur. Malim cum Vistorio: Nævio Grævio ex Nævio: quod nescio quo commercium in eo Panormitanis est. Oliv.

cum animo, ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam, te pratore, attigissent, iudices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem ordinis homines te iudices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret; tamen esset illa cogitatio, in alterius injuria sese despectos, dignitatemque ordinis contemptam, & abjectam. Quod mehercule, iudices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeam contumelia, quem pati pudentes, ac viri boni difficillime possunt.

Spoliasti Siculos. Solent enim inulti esse in injuriis suis provinciales. Vexasti negotiatores. Inviti enim Romam, raroque decedunt. Equitem Romanum ad Apronii injurias disti. Quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare? Quid, cum senatores summis injuriis afficis? quid alidicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum senatorem: ut hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. Neque hoc in uno fecit Annejo, sed in omnibus senatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo & fortissimo, cum is eo ipso tempore, primo istius anno, consul esset, tanta improbitate usus est, ut, cum ejus uxor, femina primaria, paternam haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre jufferit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, judicem ne haberes, providisti.

Vos autem, iudices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune atque conjunctum. Multa sunt imposta huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solum legum ac judiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidia circumflari posse videatur. In hac tam misera & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, iudices, ut magistratibus nostris in obtinendo jure nostro ne contemptissimi ac despectissimi esse videamur?

XLII. Ther.

XLII. Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. Magni sua putabant interesse, publice potius, quamvis magno emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venulejus quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. Illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt. Addicitur Venulejo tritici modium VIII millibus. Legatus Possidorus renunciat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venulejo dantur, ne accedat⁸⁶, tritici modium VI. præterea H-S CIO CIO. Ex quo facile apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi literas, & testimonium. TABULÆ THERMITANORUM, ET TESTIMONIUM.

Imacharenfes jam omni frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, tributum facere⁸⁷, miseram ac perditos coegisti: ut Apronio darent H-S XX millia. Recita decretum de tributis, & publicum testimonium. SENATUS-CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO. TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Ennenses, cum decumæ venissent agri Ennensis medimnum CIO CIO CIO CC, Apronio coacti sunt dare tritici modium XVIII millia, & H-S III millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. Nam per omnes civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, iudices, verfor, in quo non singillatim aratores, everfis⁸⁸ bonis omnibus sunt, sed publice decumanis luera data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus, expleti atque saturi, cum hoc cumulo quæstus decederent.

XLIII. Galatinis quamobrem imperasti anno tertio, ut decumas agri sui, quas Calatæ dare consueverant, Amestrati M. Cassio decumano darent; quod neque ante te prætorem illi fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Syraculanus in agrum Mutycensem cur abs te immisus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas,

⁸⁶ Ne accedat] Id est, ne Thermitas veniam pecuniam colligere. Idem.
 nias decumam in causa. Hortensius.
 ⁸⁸ Aratores, everfis] Dele virgulam, & lege: Aratores everfi.

cumas, id quod in aliis quoque civitatibus ostendam, triticum emere necessario, propter inopiam, cogentur.

Jam vero ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ pactæ sint cum decumano Cn. Sergio, sexties tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes, & pactiones ex literis publicis. Recita. PACTIONES HYBLENSIVM CVM VENERIO SERVO EX LITERIS PVBLICIS. Cognoscite item professiones sationum, & pactiones Leneniorum cum Venerio servo. Recita ex literis publicis. PROFESSIONES SATIONVM, ET PACTIONES MENENIORVM CVM VENERIO SERVO EX LITERIS PVBLICIS. Patiimini, Judices, a sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis servant, qui ita plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis tantum supersit, quo ipsi ali possint; ab his, per summam injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto ablatum esse, quam natum sit?

Sentio, Judices, moderandum mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram satietatem. Non versabor in uno genere diutius, & ita cetera de oratione mea tollam, ut tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinarum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque querimonias: cognoscetis, Judices, Entellinorum summi laboris, summæque industriae, dolorem & injurias: Heracliensium, Gelsenium, Solentinorum incommoda profertur: Catinensium, locupletissimorum hominum, amicissimorumque agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephalceditanam, Alentinam, Apolloniensem, Eggynam, Capitanam, perditas esse hac iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis, Aslorinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis nihil omnino relictum: Citarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma⁸⁹, C. Verri ex omni reliquo, vestigales fuisse: & plerisque

⁸⁹ Ex parte decumæ. Decimam fructuum suorum partem populo Romano solvite, reliquas novem partes, hoc est, totam reliquam arationem, vestigalis nomine, Verrem abhulite. *Herr.*

risque aratoribus nihil omnino superfluisse: si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundarit.

XLIV. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, Judices, fere optimos ac nobilissimos, Ætensem, & Leontinum. Horum agrorum ego missos faciam quæstus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod & recentissimum est, & ab isto ita administratus, ut, cum se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus. Agri Ætensis, & Leontini decumas agemus. Attendite, Judices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius.

De Ætensibus perpauca dicam. Dixerunt enim ipsi priore actione publice. Memoria tenetis, Artemidorum Ætensem, legationis ejus principem, publice dicere, Apronium venisse Ætnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modo in publico, sed etiam de publico convivari: cum in eis convivii symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, retinere solitum esse aratores; atque ab iis non modo per injuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. Audistis hæc, Judices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantum de quæstu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni, quo facilius vos conjecturam de triennio, & de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Ætensium brevis est oratio. Ipsi enim venerunt: ipsi publicas literas deportarunt. Docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris pratoris, Apronius. Id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium Ætensium. TESTIMONIVM ÆTENSIVM.

XLV. Quid ais? dic, dic, quæso clarius, ut populus Romanus de suis vestigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis audiat, L. MEDIMNUM, L. H-S MILLIA. Per deos

immortales / unus ager uno anno ecc millia modium tritici ; & præterea H-S L. millia , lucri dat Apronio ? tantone minoris decumæ venierunt , quam fuerunt ? an cum satis magno venissent , hic tantus tamen frumenti , pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablati est ? Utrum enim horum dixeris , in eo culpa & crimen hærebit . Nam illud quidem non dices , quod utinam dicas , ad Apronium non pervenisse tantum . Ita te non modo publicis tenebo , sed etiam privatis aratorum passionibus , ac literis : ut intelligas , non te diligentiorum in faciendis furtis fuisse , quam me in deprehendis . Hoc tu feres ? hoc quisquam defendet ? hoc hi , si aliter de te statuere voluerint , sustinebunt ? Uno adventu , ex uno agro , Q. Apronium , præter eam , quam dixi , pecuniam numeratam , ecc millia modium tritici lucri nomine sustulisse ?

Quid ? hoc Ætneſes soli dicunt ? immo etiam Centuripini , qui agri Ætneſis multo maximam partem possident : quorum legatis , hominibus nobilissimis , Androni & Arthemoni , senatus ea mandata dedit , quæ publice ad civitatem ipsorum pertinebant : de iis injuriis , quas cives Centuripini non in suis , sed in aliorum finibus acceperunt , senatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere : ipsi aratores Centuripini , qui numerus est in Sicilia maximus , hominum honestissimorum , & locupletissimorum , tres legatos , cives suos , delegerunt : ut eorum testimonio non unius agri , sed prope totius Sicilia calamitates cognosceretis . Arant enim tota Sicilia fere Centuripini . Et hoc in te graviore , certioresque testes sunt , quod cæteræ civitates suis solum incommodis commoventur : Centuripini , quod in omnium fere finibus habent possessiones , etiam cæterarum civitatum damna , ac detrimenta lenferunt .

XLVI. Verum , uti dixi , ratio certa est Ætneſium , & publicis , & privatis literis consignata . Meæ diligentia penitulum ⁹⁰ magis in Leontino agro est exigendum , propter hanc cau-

⁹⁰ Penitulum] Est manipulus lanae , aut li- ni colo allipatus . Fit a verbo penita . Nam heræ lamæ ancillis olium appendebant nens- dam per diurnum opus , reddendamque in

filo . Hinc penitulum pro parte muneris , aut pro officio usurpatur ab ipsi etiam oratoribus . *liber* .

causam , quod ipsi Leontini publice non sane me multum adjuverunt . Neque enim eos , isto prætoris , hæ decumanorum injuriæ læserunt : potius etiam , Judices , adjuverunt . Miram fortasse hoc vobis , aut incredibile videatur , in tantis aratorum incommodis , Leontinos , qui principes rei frumentariæ fuerunt , expertes incommodorum , atque injuriarum fuisse . Hoc causa est , Judices , quod in agro Leontino , præter unam Mnasiltrati familiam , glebam Leontinorum possidet nemo . Itaque Mnasiltrati , hominis honestissimi , atque optimi viri testimonium , Judices , audietis . Cæteros Leontinos , quibus non modo Apronius in agris , sed ne tempestas quidem ulla nocere potuit , expectare nolite . Etenim non modo incommodi nihil ceperunt : sed etiam in Apronianis illis rapinis in quaestu sunt , compendioque versati .

Quapropter , quoniam me Leontina civitas , atque legatio , propter eam , quam dixi , causam , defecit : mihi metum inunda ratio , & via repertienda est , qua ad Apronii quaestum , sive adeo , qua ad istius ingentem , immanemque prædam possum pervenire . Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnum xxxvi , hoc est , tritici modium cccxvi . Magno , Judices , magno . Neque enim hoc possum negare . Itaque necesse est aut damnum , aut certe non magnum lucrum fecisse decumanum . Hoc enim solet usvenire iis , qui magno redemerunt .

Quid , si ostendo , in hac una emptione lucri fieri tritici modium c ? quid , si cc ? quid , si ecc ? quid , si cccc millia ? dubitatis etiam , cui ista tanta præda quaesta sit ? Iniquum me esse quispiam dicet , qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti , atque prædæ . Quid , si doceo , Judices , eos , qui cccc millia modium lucri faciunt , damnum facturos ⁹¹ fuisse , si tua iniquitas , si tui ex cohorte recuperatores non intercederent ? num quis poterit in tanto lucro , tantaque iniquitate dubitare , quin propter improbitatem tam magnos quaestus feceris ? propter magnitudinem quaestus improbus esse volueris ?

Z 2 Z

XLVII. Quomo-

⁹¹ Facturos nemo] Sed incolæ soli possident . Sic Halicenses , supra , cap. 92 . *idem* . mihi Verres ex cohorte sua , qui judicarent , 92 Damnum facturus] Quia vocati ab a- recuperatores desisset . *Manus* .

XLVII. Quomodo igitur hoc assequar, Judices, ut sciam, quantum lucri factum sit? non ex Apronii tabulis, quas ego cum conquirerem, non inveni: & cum in jus ipsum eduxi, expressi, ut conficere tabulas se negaret. Si mentiebatur: quamobrem removebat, si hæc tabulæ nihil tibi erant obfuturæ? Si omnino nullas confecerat literas: ne id quidem satis significabat, illum non suum negotium gessisse? Ea est enim ratio decumanorum, ut sine plurimis literis confici non possit. Singula enim nomina aratorum, & cum singulis portionibus decumanorum, literis persequi, & conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio, atque instituto tuo. non opinor quemquam minus esse professum, quam, quantum arasset, cum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In jugere agri Leontini medimnum fere tritici seritur, perpetua, atque æquabili satione. Ager efficit⁹³, cum octavo bene ut agatur: verum, ut omnes dii adjuvent, cum decimo. Quod si quando accidit, tum sit, ut tantum decumæ sit, quantum feveris: hoc est, ut, quot jugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur.

Hoc cum ita esset: primum illud dico, pluribus millibus medimnum venisse decumas agri Leontini, quam quot millia jugerum sata erant in agro Leontino. Quod si fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex jugere ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cum ager, id quod perraro evenit, cum decimo⁹⁴ extulisset: quæ erat ratio decumani, (si quidem decumæ, ac non bona veniant aratorum) ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quam jugera erant sata?

XLVIII. In Leontino jugerum subscriptio, ac professio non est plus xxx millium. Decumæ xxxvi medimnis venierunt. Erravit, an potius insanivit Apronius? immo tum insanisset, si aratoribus, quod deberent licitum esset; & non, quod, Apronius

⁹³ Ager efficit] Agri sui ubertate contentus arator est, cum pro uno medimno quod satum est, octo medimna colligit. Ac ager feracissimus est, cum, Diis ipsi juvantibus,

decem pro uno reddit medimna. Hortentur.
⁹⁴ Cum decimo] Cum decem medimna reddidisset. Idem.

pronius imperasset, necesse fuisset dare. Si ostendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dedisse decumæ: concedes, opinor, ut cum decumano fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atqui hoc in beneficii loco petum est ab Apronio, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam cum a multis quaterna, etiam quina, exigerentur: multis autem non modo granum nullum, sed ne palæa quidem ex omni fructu, atque ex annuo labore relinquenterentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suæ civitatis, in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc iudicium, legatum, & testem Centuripina civitas misit: ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in jugera singula, quam terna medimna, exigeret.

Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolomes erant, impetratum est. Id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis ternas decumas dare liceret. Quod si tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius, quam singulas, quam ab Apronio, ut ne plus, quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regie, seu potius tyrannice, statuit in Aratores Apronius, pratermittam: neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque causa concessit) quid lucri fiat, cognoscite.

XLIX. Professio est agri Leontini ad jugerum xxx millia. Hæc sunt ad tritici medimnum xc, id est, tritici modium dxi millia. Deductis tritici modium cxxvi millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua sunt tritici cccxiv millia. Adde totius summæ dxi millium modium tres quinquagesimas, id est, tritici modium xxxii millia cccc, (ab omnibus enim ternæ praterea quinquagesimæ exigebantur) sunt hæc jam ad ccclvi millia, ccc modium tritici. At ego cccc millia lucri

facta

facta esse dixeram. Non enim duco in hac ratione, eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimnum multi H-S duo, multi H-S quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, singulus nummos. Hoc minimum ut sequamur, quoniam xc medimnum millia duximus, accedant eo novo, pessimoque exemplo H-S xc millia.

Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas vendidisse, cum ex eodem agro, dimidio plus ipse abtulerit, quam populo Romano miserit? cccv modium millibus decumas agri Leontini vendidisti. Si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, parvo: si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur, parvo vendidisti. Multo enim pluris fructus annui Siciliae venire poterunt, si id te senatus, aut populus Romanus facere voluisset. Etenim ⁹⁵ saepe decumæ tanti venierunt, cum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea veniunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMAE VENDITAE AGRI LEONTINI. Atqui tum neque iudicium de modo iugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret: nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur.

L. Quid vero ista sibi quinquagesima, quid porro nummorum accessiones volunt? quo id iure, atque adeo, quo id potius

⁹⁵ Etenim] Redi ad decumas, dimidiis omittis, & alia ratione Verri propugnaculum aggreditur. Quid gloriaris, inquit, magno a te venditas esse decumas? tantidem alii quoque saepe vendiderunt, nec tamen, ut tu, contra legem Hieronicam. Qui sit autem, ut alii decumas magno vendiderint, salva lege Hieronica, Verri autem eadem lege tantidem vendere non liceret? Solvit hunc nodum Manutius hoc modo: Verres, etiam non dena medimna in jugero nascerentur, quod saepe fit; ad eam tamen rationem

decumas triennio vendidit, ut medimnorum numerus iugerum numerum equaret: lex autem Hieronica medimnum ex jugero, decumæ nomine, concedebat dantaxat, cum dena medimna arator ex jugero caperet; ubi vero minus perciperet, decumæ minuebatur: id est, medimno minor erat. Norbanus autem & alii, qui tanti decumas iure vendiderunt, quanti Verres iniuste, per legem Hieronicam id facere poterant, in maxima agrorum ubertate, denis medimnis ex jugero perceptis. Idem.

tius ore fecisti? Nummos dabat arator. Quomodo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatorio mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum æqua lege, & conditione veniant. Is nummum dabat? unde? de frumento? quasi habuisset, te prætor, quod venderet. De vivo ⁹⁶ igitur aliquid refecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium nummorum adderetur. Jam id porro utrum libentes, an inviti dabant? Libentes? amabant, credo, Apronium. Inviti? qua re, nisi vi, & malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendendis decumis nummorum, faciebat ⁹⁷ accessiones ad singulas decumas: neque multum ⁹⁸: bina, aut terna millia addebat. Fiunt per triennium H-S fortasse 10 millia. Hoc neque exemplo cuiusquam, neque ullo iure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defensus sit, homo quinquam unquam excogitavit.

Quod cum ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, cum sit perpicuum, te bona, fortunæque aratorum, non populi Romani, sed tui quæstus causa, vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, cui H-S dena merces esset, excisis arboribus, ac venditis, demptis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino xx millia nummum pro x miserit: sibi alia præterea centum consecerit: primo dominus, ignarus incommodi sui, gaudeat, villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo refectum sit: deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amotas, & venditas, summo supplicio villicum afficiat, & secum male actum putet: item populus Romanus, cum audit, plus decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sacerdotem, putat se bonum in arationibus, fructibusque suis habuisse custodem, ac villicum: cum venierit, istum omne instrumentum aratorum, omnia subsidia vetergalium vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua

⁹⁶ De vivo] Id est, de cibariis, de in-

stam de vivo refecant. Idem. ⁹⁷ Decumæ nummorum, faciebat] Etenim aratores sustentabant. Translatum de da: decumæ, nummorum faciebat. medicis, qui non modo putrescentis, sed e-

⁹⁸ Neque multum] Ironice.

sua sustulisse, arationes, & agros vestigales vastasse, atque exinanisse, ipsum maximos quæstus, prædasque fecisse, intelligit secum actum esse pessime: istum autem fummo supplicio dignum existimabit.

LI. Unde ergo hoc intelligi potest? ex hoc maxime, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ propter istius avaritiam desertus est. Neque id solum accidit, uti minus multis jugis ararent, si qui in agris remanserunt; sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros latos ac fertiles desererent, totasque arationes derelinquerent. Id adeo sciri facillime potest ex literis publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magistratus publice subscrbitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. OCTOGINTA TRES. Quot anno tertio profiteantur. TRIGINTA DVO. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutycensis? videamus ex literis publicis. CENTVM OCTOGINTA OCTO. Quid? anno tertio? CENTVM ET VNVS. Octoginta septem aratores unus ager istius injuria desiderat: atque adeo nostra respublica, quoniam illa populi Romani vestigalia sunt, hunc tot patrum-familias numerum desiderat, & reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores ducentos quinquaginta septem, tertio centum viginti. Hinc centum triginta septem patrum-familias extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quam honestorum! quam locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturae tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex publicis literis audistis.

LII. Pro dii immortales! si ex provincia tota centum septuaginta eiecisses, possesne, severis iudicibus, salvus esse? Unus ager Agyrinensis centum septuaginta aratoribus inanius cum sit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis jugis, remansisse, quod mernebant,

si re-

si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars aratorum, relicturni agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma literas misisset, se decumas lege Hieronica vendituros; & nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quam plurimum: quod illi semper sui causa fecerant, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi, & populo Romano, non Verri & Apronio serere, impendere, laborare. Jam vero, Iudices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum focii populi Romani a magistratibus nostris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Romani causam suscipite, atque defendite. Ejectos aratores esse dico: agros vestigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam vexatamque provinciam: hæc omnia doceo literis civitatum, & privatis primariorum virorum testimoniis.

LIII. Quid vultis amplius? num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testes imperio & potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? non opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum amicitia impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. Num quis postulat? non opinor. Quid si testimonio L. Metelli ac literis hæc omnia vera esse docebo? quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita literas L. Metelli, quas ad Gn. Pompejum, & M. Crassum consules, quas ad M. Mumium prætorem, quas ad quaestores urbis misit. EPISTOLA L. METELLI. *Decumas frumenti lege Hieronica vendidi.* Cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem. Cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem societa-

Tom. IV.

A a a

tis,

tis, amicitia, foederum reddidisse. Dicit, quanti cuiusque agri decumas vendiderit. Deinde quid scribit? Recita de epistola reliqua. *Summa vi data est opera a me, ut quam plurimo decumas venderem.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? Quia defert arationes, inanes agros, provinciam miseram, perditamque offendi. Quid? id ipsum, quod fatum est, qua ratione quisquam, qui sereret, inventus est? Recita literas. LITERAE. Ait se misisse, & praesentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. Tantum quod aratoribus Metellus obsides non dedit, se nulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. *Ut aratores, qui reliqui erant, quamplurimum sererent.* Qui reliqui? quid hoc est, reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? quamam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te praetore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse, & recreasse videatur?

LIV. Cum bellis Carthaginensibus Sicilia vexata est, & post nostra patrumque memoria, cum bis in ea provincia magna fugitivorum copia versata sunt, tamen aratorum interitio facta nulla est. Tum, semente prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interibat; tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. Tum, qui M. Levintio, aut P. Rupilio, aut M. Aquilio praetoribus in eam provinciam incessebant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciae Siciliae calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Pconorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis simulatque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori praetor per literas supplicaret, neque eum praesens oraret, ut quam plurimum sereret: nunc autem, ne post abitum quidem huius importunissima pestis, quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad suum larem familiarem redirent?

His te literis, homo audacissime, atque amentissime, iugulatum esse non sentis? non vides, cum is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos

hos

hos esse, non ex bello, neque ex aliqua huiusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita caetera. *Tamen pro eo, ut temporis difficultas, aratorumque penuria tulit.* Aratorum, inquit, penuria. Si ego acculator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, Iudices. Clamat Metellus: *Nisi literas misissem.* Non est satis. *Nisi praesens confirmassem.* Ne id quidem satis est. *Reliquos,* inquit, *aratores.* Reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provinciae Siciliae significat. Addit, *Aratorum penuria.*

LV. Exspectate etiam, Iudices, expectate, si potestis, auctoritatem accusationis meae. Dico aratores istius avaritia ejectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. Dico agros reliquos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse penuriam. Hoc cum scribit, illud ostendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. Quibus si qua calamitas propter istum, salvis vestigialibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat: praesertim cum ea lege iudicaretis, qua socio-rum causa esset constituta. Cum vero, perditis prosligatisque sociis, vestigialia populi Romani sint diminuta; res frumentaria, commeatus, copiae, salus urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: saltem commoda populi Romani respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis.

Atque ut intelligatis, ab isto, praeter lucro praedaeque praesenti, nec vestigialium, nec posteritatis habitam esse rationem: cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. *In reliquum tempus vestigialibus prospexi.* In reliquum tempus ait se vestigialibus prospexisse. Non scriberet, se vestigialibus prospexisse, nisi hoc vellent ostendere, te vestigialia perdidisse. Quid enim erat, quod vestigialibus prospiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, si iste non vestigialia populi Romani suo quaestu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vestigialibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si qui possunt, quibus aratum saltem aliquod

A a a z

latel-

fatelles istius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris spe, atque expectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris ejecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis; ex provincia, denique bonis, fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot pratorum innocentia, sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris, ac sedibus collocetur?

LVI. Ac, ne miremini tantam multitudinem profugisse, quantam ex literis publicis, aratorumque professionibus cognovistis: scitote, tantam acerbiteriam istius, tantum scelus in aratores fuisse, (incredibile dictu est, Judices: sed & factum, & tota Sicilia pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, mortem sibi ipsi consciverint. Centuripum Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem appetisse dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cum audisset tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset. Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus, crudelissimusque semper fuisti, tamen nunquam perpetere, propterea quod illi gemitus, luctusque provinciae ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpetere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac suspendio quaerent, nisi ea res ad quæstum, & ad prædam tuam pertineret.

Quid? illud perpetere? Attendite, Judices; omnibus enim nervis mihi commitendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen est hoc, & vehemens, & post hominum memoriam, judiciciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum, prætorem populi Romani socios habuisse decumanos.

LVII. Non hoc nunc primum audit privatus⁹⁹ de inimi-

⁹⁹ Privatus] Id est: ex quo jam est prius; & ex quo est reus. *Herr.*

co, reus ab accusatore. Jam antea in sella sedens prætor, cum provinciam Siciliam obtineret, cum ab omnibus non solum (id quod commune est) propter imperium, sed etiam (id quod istius præcipuum est) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cum ejus animum ad persequendum¹⁰⁰ sua negligentia tardaret, sed conscientia sceleris, avaritiæque suæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, & præter ceteros is, qui apud istum plurimum poterat, maximosque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis lucris ad sese pervenire: prætorem esse socium. Hoc cum palam decumani tota provincia loquerentur, tuamque nomen in re tam turpi, nequaquam interponerent: nihilne tibi venit in mentem exstimationi tuæ consulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? cum tui nominis terror in auribus, animisque aratorum versaretur: cum decumani aratoribus ad passiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus, ac nomen opponerent: equod judicium Romæ tam dissolutum, tam perditum, tam nummarium fore putasti, quo ex judicio te ulla Salus servare posset? cum planum fieret, decumis contra instituta, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortunisque diripiendis decumanos distitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuisse, & cum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti, & perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quam judicii metus, posset?

Esto: cætera negare non potes. Ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id nesciebas? Fremebat tota provincia. Nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventusque habebantur. Ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cum palam Syracusis, te audien-

¹⁰⁰ Ad persequendum] Vindicandum istud. *sc.* 7. vers. ultim. *Ipsa si cupit Salus, approbrium. Idem.*
 servare prætor non potest hanc familiam. De
 Salus] Hic nomen est proprium, & Salutare Dea vide Livium, ix. 43. x. 1. l. Decum significat. Sic: Tercet. Adolph. act. sept.

te, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium sponſione a la-
ceſſivit, *Ni Apronius dicitaret, te ſibi in decumis eſſe ſocium*:
hæc te vox non percudit? non perturbavit? non, ut capiti,
& fortunis tuis proſpiceres, excitavit? Tacuiſti: ſedaſti etiam
lites illorum: & ſponſio illa ne fieret, laboraſti.

LVIII. Pro dii immortales! hoc aut innocens homo perpe-
ti potuiſſet, aut quamvis nocens, qui modo judicia Romæ
fore putaret, non aliqua ſimulatione exiſtimationi ſe homi-
num venditaſſet? Quid eſt hoc? ſponſio fit de capite, ac for-
tunis tuis: tu ſedes, & quieſcis? non perſequeris? non perſe-
veras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit?
unde hoc natum, quemadmodum prolatum fit? Si quis tibi
ad aurem acceſſiſſet, & dixiſſet, Apronium dicitare, te ſibi
eſſe ſocium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec
illum ante tibi ſatisfacere, quam tu omnium exiſtimationi ſa-
tisfeciffes. Cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia,
hoc, verbo & ſimulatione, Apronio, re vera tibi objectum
eſſet; tu unquam tantam plagam tacitus accipere potuiſſes,
niſi hoc ita ſtauiſſes, in re tam manifeſta quidquid dixiſſes,
te deterius eſſe facturum?

Quæſtores, legatos, præfeſos ſuos, tribunos, multi miſſos
fecerunt, & de provincia decedere juſſerunt, quod eorum cul-
pa ſe minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare
illos aliqua in re iudicarent. Tu Apronium, hominem vix
liberum, contaminatum, perditum, ſlagitioſum, qui non mo-
do animum integrum, ſed ne animam quidem puram conſer-
vare potuiſſet; eum in tanto tuo dedecore proſecto ne verbo
quidem graviore appellafſes: neque apud te tam ſancta religio
ſocietatis fuiſſet, ut tui capitis periculum negligeres, niſi rem
tam notam eſſe omnibus, & tam manifeſtam videres.

Cum eodem Apronio poſtea P. Scandilius, eques Romanus,
quem vos omnes noſtiſ, eandem ſponſionem de ſocietate fecit,
quam Rubrius facere voluerat. Inſtitit, oppreſſit, non
remiſit: facta eſt ſponſio H-S v millium. Cæpit Scandilius
recuperatores, aut iudicem poſtulare.

LIX.

3 Sponſione] Promiſſa certæ pecuniæ ſolutione, ſi cauſa caderet. Manut.

LIX. Satisne vobis prætori improbo circumdati cancelli³ vi-
dentur in ſua provincia; immo vero in ſella ac tribunali: ut
aut de ſuo capite iudicium fieri patiatur præſens, ac ſedens;
aut conſiteatur, ſe omnibus iudiciis convinci neceſſe eſſe? Spon-
ſio eſt, *Ni te Apronius in decumis ſocium eſſe dicat*: provincia
tua eſt: ades: abs te iudicium poſtulat. Quid facis? quid
decernis? Recuperatores dicis te daturum. Bene agis: tameſi
qui erunt tantis cervicibus⁴ recuperatores, qui audeant in
provincia, cum prætor adſit, non ſolum contra voluntatem
ejus, ſed etiam contra fortunas iudicare?

Verum eſto. Manifeſta res eſt, cum nemo eſſet, quin hoc
ſe auდიſſe liquido diceret, locupletiſſimus quiſque certiffimus
teſtis eſſet: nemo erat Sicilia tota, qui neſciret decumas eſſe
prætoris: nemo, qui non auდიſſet ita Apronium dicitariſſe:
præterea conventus honeſtus Syracuſis, multi equites Roma-
ni, viri primarii, ex qua copia recuperatores rejici oportere-
ret, qui aliter iudicare nullo modo poſſent. Inſtat Scandi-
lius poſcere recuperatores. Tum iſte homo innocens, qui illam
ſuſpicionem levare, atque ab ſe remove-re cuperet, recupera-
tores dicit ſe de cohorte ſua daturum.

LX. Pro deum hominumque fidem! quem ego accuſo? in
quo meam induſtriam ac diligentiam ſpectari volo? quid eſt,
quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut aſſequi debeam?
Teneo, teneo, inquam, in mediis veſtigialibus populi Roma-
ni, in iſtis fructibus provinciæ Sicilia furem manifeſto averten-
tem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam: teneo,
inquam, ita, ut negare non poſſit. Nam quid hic dicit? Sponſio
facta eſt cum cognitore tuo Apronio⁵ de fortunis tuis omnibus,
ni

3 Cancelli] Sunt ſepta ex ferro, in mo-
dum retis facta. Circumdati cancelli metapho-
rice dicuntur ſi, qui undique tenentur, ne-
que elabi poſſunt. Horat.

4 Tantis cervicibus] Tam forti, tam li-
bero animo. Tranſlatum a bobus; quorum
robur in cervicibus præcipuum eſt. Idem.

5 Cum cognitore tuo Apronio] Non intel-
lexerunt interpretes quid hoc loco cogitor
ſit. Sic quidem proprie dicebatur voluntarius
ſuſceptor alienæ litis, ſed interdum laſtus

patet, ut ſuperius lib. 4. *Datum Sibiſis ab-
ſenti cogitorum*. Quin & honeſtiore vocabulo
ſic dicebantur delatores, tanquam qui cau-
ſas ſiſci, atque ita populi & principis ſuſci-
perent ſponte ac tuerentur, cuius opera præ-
tium partes de proſcriptorum bonis accipie-
bant, ut ait Gronovius lib. iv. de pec. ver.
cap. 3. quem vide. Hinc & Manilius *cogitor
meus*, eſt deſenſor urbis, *videtur, videtur*.
Sic Apronius hic dicitur cogitor Verriſ,
qui eſt delator aratorum, & ſimul quaſi cau-
ſam

ni locium se tibi in decumis esse distitaret. Exspectant omnes, quanta tibi ea res curae sit, quemadmodum hominum existimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, & haruspitem, & praconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum iudicem⁶ habebas, si qua res major esset, Papi-rium Potamonem⁷, hominem severum, ex veteri illa eque- stri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum. Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi iniquum ejurare⁸, ubi negotientur. Praetor provinciam suam totam sibi iniquam ejurat.

O impudentiam singularem! Hic postulat se Romae absolvi, qui in sua provincia iudicavit se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores pecuniam, quam apud tres negotiatores⁹ metum valere? Scandilius vero negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis. Si ex provincia Sicilia tota statuas idoneum iudicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat a te, ut Romam rejicias¹⁰.

Hic enimvero tu exclamas, hominem improbum, qui postulet ibi de tua existimatione iudicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligebat. Negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicurum dicit, & suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilius cogis. Quid? sponsonem acceptam facere¹¹? Impudenter tollis¹² ex-
spe-

Sam Veris suscipit in agenda praeda & fur- tis, ac extorquendo frumento & pecunia. *Grev.*

⁶ Cassianum iudicem] Vide pro Roscio A- merino, cap. 30.

⁷ Papium Potamonem] Scribam, & fa- miliarem Caecilii, qui Veris quosdam fuit. Nominatur in Divin. *Manutius.*

⁸ Iniquum ejurare] Ut iniquum recufare. *Idem.*

⁹ Apud tres negotiatores] Quos de conven-

tu iudices esse voluit. Tres autem recupera- tores erant. *Idem.*

¹⁰ Rejicias] Subaudi, sponsonem factam disce- ptationem. *Horrensus.*

¹¹ Sponsonem acceptam facere?] Pro per- sequi. *Manutius.*

¹² Impudenter tollis] Hoc sensu. Iudicium fieri non vis in ea re, in qua homi- nes, quid de tua existimatione decerneretur, exspectabant. *Idem.*

spectatum existimationis tuae iudicium: non facis. Quid ergo? Apronio permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis sumendi, quam u- trisque ex aequis rejiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum: Quid ergo? est aliquid, quod improbius fieri potest. Cogit enim Scandilius quinque illa millia¹³ nummum dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere praetor cupidus existimationis bonae, qui ab sese omnem suspicio- nem propulsaret? qui se eripere ex infamia cuperet?

LXI. Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem. Distitaret homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse praetorem: venerat res in iudicium atque discrimen: po- testas erat isti, homini integro, atque innocenti, data, ut in Apronium cum animadvertisset, sese gravissima levaret in- famia. Quid excogitat poenae? quid animadversionis in Apro- nium? cogit Scandilius Apronio, ob singularem improbita- tem, atque audaciam, praedicationemque nefariam societatis, H-S v millia mercedis, ac praemii dare. Quid interfuit, ho- mo audacissimus, utrum hoc decerneret: an id, quod Apronius distitabat, tute de te profiterere, ac distitares? Quem homi- nem, si quis pudor in te, atque adeo si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti: hunc abs te sine praemio discedere noluit. Omnia simul intelligere potuisti, Judices, ex uno crimine Scandiliano: primum, hoc non esse Romae natum de societate decumarum; non ab accusatore fictum; non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) crimen do- mesticum, ac vernaculum; non ex tempore periculi tui con- stitutum: sed vetus, excogitatum jam, & te praetore iacta- tum, & non ab inimicis Romae compositum, sed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modo confessio, ve- rum etiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provincia sua, existi- mationis suae iudicium extra cohortem suam committendum fuisse nemini.

¹³ Quinque illa millia] Quibus Scandilius sponsonem fecerat. *Horrens.*

LXII. Ecquis est iudex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona, fortunasque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim iudicavit, quod offendi, istum decumas nova lege, atque adeo nulla lege, contra omnium consuetudinem, atque instituta vendidisse? Verum, ut istos ego iudices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non haberem: ecquis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, iudiciorum iniquitate, qui hoc non iam dudum statuerit, & iudicavit? Etiam sane sit aliquis dissolutior in iudicando: legum, officii, reipublicæ, sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, cum tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi, & metu expressas cognoverit? cum tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modo Apronio, atque ejus similibus, verum etiam Veneriis servis dare coactas.

Quod si quis sociorum incommodis minus movetur: si quem aratorum fugæ, calamitates, exilia, suspendia denique non permovent, non possum dubitare, quin is tamen, cum vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum literis, & epistola L. Metelli cognoverit; statuat, fieri non posse, ut de isto non severissime iudicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia dissimulare, ac negligere possit? Attuli sponsones ipso præsentate factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas iudicari. Quid est, quod posset quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, Iudices. Veruntamen progrediar longius: non mehercule quo magis hoc vobis persuadeatur, quam jam persuasum esse confido: sed ut ille aliquando impudentiæ suæ finem faciat: aliquando desinat, ea se putare posse emere, quæ ipse semper habuit venalia, fidem, iusjurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici ejus ea distitare, quæ detrimento, macula, invidiæ, infamiæ nobis omnibus esse possint. At qui amici?

O miserum, atque invidiosum, offensumque paucorum culpa, atque indignitate ordinem senatorium! Albam Æmilium sedentem in faucibus macelli loqui palam, vicisse Verrem, em-

emptos habere iudices, alium H-S cccc millibus, alium H-S D; quem minimo, ccc. Atque ei cum responsum esset, fieri non posse: multos testes esse dicturos; me præterea causæ non defuturum: *Licet, bercules, inquit, omnes omnia dicant in illum: nisi ita res manifesta erit allata, ut responderi nihil possit, vicimus.* Bene ais, Alba: ad tuam veniam conditionem. Nihil putas valere in iudiciis conjecturam, nihil suspicionem, nihil antea facta vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates, ac testimonia: literas manifestas¹⁴ quæris. Non quæro iudices Cassianos: veterum iudiciorum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in iudicando non imploro: Albam habeo iudicem, eum hominem, qui se ipse scurræ improbissimum existimari vult¹⁵: qui a scurris potius semper gladiator, quam scurræ appellatus sit. Afferam rem ejusmodi in decumis, ut Alba fateatur, istum in re frumentaria, & in bonis aratorum aperte, palamque esse prædatum.

LXIII. Decumas agri Leontini magno dicit se vendidisse. Offendi jam illud initio, non existimandum magno vendidisse eum; qui verbo decumas vendiderit: re, & conditione, & lege, & edicto, & licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini, cæterorumque agrorum: & lege Hieronica vendidisse: & plus etiam, quam re vendidisse: nec aratorem quemquam esse questum. Nec enim fuit quod quisquam queri posset, cum lege æquissime scripta venirent: neque illud unquam aratoris interfuit, quanti decumæ venirent. Non enim ita est, ut, si magno venierint, plus arator debeat: si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumæ veneunt. Aratoris autem interest, ita se frumenta habere, ut decumæ quam plurimo venire possint. Dum arator ne plus decumæ det, expedit ei decumam esse quam maximi. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuæ,

B b b z

ma-

®

¹⁴ Literas manifestas] Misp placet, quod si scurræ existimetur, honori sibi ducat. At hic alii excogitant: Auctoritates, testimonia, literas: nec manifestas queris. Manu. gladiatorem vocant, quod multo est ignominiosius. Idem.

¹⁵ Existimari vult] Ita turpius vivit, ut,

magno te decumas vendidisse: agri vero Leontini, qui plurimum efficit, tritici modium cccxvi millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multo minoris, quam aliis potueris, tradidisse: si hoc doceo; poterint te Alba, tuus antiquissimus non solum amicus, verum etiam amator, absolvere?

LXIV. Dico equitem Romanum, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modium non c10, non c10 c10, non c10 c10 c10, sed ad unam unius agri decumas tritici modium xxx milia voluisse addere¹⁶, & ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab Apronio. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti, nullo modo potes. Palam res gesta est, maximo conventu, Syraculis: tellis est tota provincia, propterea quod undique ad emendas decumas solent eo convenire. Quod sive fateris, sive convinceris; quot, & quam manifestis in rebus tenere, non vides? Primum tuam rem illam, & pradam fuisse. Nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quam Minucium, decumas agri Leontini sumere? Deinde immensum, atque infinitum lucrum esse factum. Nam si xxx millibus modium tritici tu commotus non esses: certe hoc idem lucrū Minucius Apronio libenter dedisset, si ille accipere voluisset.

Quantam igitur illi spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui tantum præfens lucrum, nulla opera insumpta, contempserit, atque despexerit? Deinde ipse Minucius nunquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes: sed quod tuis novis edictis, & iniquissimis institutis plus aliquanto se, quam decumas, ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At Apronio semper plus etiam multo ab te permissum est, quam quod edixeras. Quantum igitur quantum putamus factum esse per eum, cui quidvis licitum sit: cum tantum lucrū voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non liceret?

Postre-

¹⁶ *Adde*] Numero modiorum, quibus eas Apron. reddidit. *Horten.*

Postremo illa quidem certe tibi præcisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta, atque flagitia latere posse arbitratus es: magno te decumas vendidisse: plebi Romanae consuluisset: annonæ prospexisset. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas xxx millibus modium minoris, quam potuerit, vendidisse; ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidisse, quod jam addixisses Apronio: ajunt enim te ita distitare; quod ego expecto, cupioque te ita illud defendere. Verum ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid, prædicare; magno te decumas vendidisse, cum fuisse lateare, qui multo plus voluerint emere.

LXV. Tenetur igitur jam, Judices, & manifesto tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici defensoresque judicantur: quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cum omnes ejus comites iste sibi suo illo panchrestro medicamento¹⁷ amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: eductus¹⁸ est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit a L. Metello, ut ex edicto suo judicium daret in Apronio; Quod per vim, aut metum abstulisset: quam formulam Octavianam¹⁹, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. Non impetrat: cum hoc diceret Metellus, præjudicium a se de capite C. Verris per hoc judicium nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum,²⁰ aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis, a suo familiarissimo L. Metello judicium ex edicto non potest impetrare.

Non

¹⁷ *Panchrestro medicamento*] Ad verbum interpretatur ad omnia utilis & accommodatus: qualis est herba, quam Panæem vocant: Panæem indidem sumpto nomine Græci vocant, ut Plinius scribit. Pecuniam autem significat, quæ uno fuos sibi omnes amicos devinxerat. *Horten.*

¹⁸ *Eductus*] In jus vocatus.

¹⁹ *Octavianam*] Quam L. Octavius, cum prætor esset, instituerat, & quam Romæ Metellus, &c. Porro hanc parenthesisem consulo addit Orator ad laudem L. Octavii, qui iudex in causa Verris selesbat. *Habuerat*, id est, in prætura sua servaverat. Jus istud æ-

quissimum, & perpetuo ab ipso Metello in aliis observatum erat: sed illud ab eodem Gallio in Verrent non impetrat; hinc maxime ostenditur Metelli studium in Verrem. Causam autem cur denegaret, hanc Metellus asserbat, præjudicium se. Porro præjudicium illud est, quod, prius iudicatum, sequentibus iudiciis exemplum aliquod allaturum est. *De capite C. Verris*, in quem ista Apronius damnatio, propter causam uris, que consuetudinem, redunderet. *Hortensius*.

²⁰ *Non ingratorum*] Satis. Hoc dicit propter panchrestrum istud medicamentum; quo iste sibi eos amicos reddiderat. *Idem.*

Non reprehendo Metellum. Pepercit homini amico, & quemadmodum ipsum dicere audiui, necessario. Non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipso non modo præjudicari, verum gravissime, ac vehementissime judicari. Primum enim, si Apronium absolutum iri putaret: nihil erat, quod illum præjudicium vereretur. Deinde, si, condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verri causam omnes erant existimaturi: Metellus quidem certe jam hoc judicabat, eorum rem, causamque esse conjunctam; qui statuerit, Apronio condemnato, de isto præjudicium futurum. Et simul una res utrique rei est argumentum: & aratores vi & metu coactos, Apronio multo plus, quam debuerint, dedisse: & Apronium istius rem suo nomine egisse, cum L. Metellus statuerit non posse Apronium condemnari; quin simul de istius scelere, atque improbitate judicaretur.

LXVI. Venio nunc ad epistolam Timarchidis, liberti istius, & accensi: de qua cum dixero, totum hoc crimen decumanum perorabo. Hæc epistola est, Judices, quam nos Syracusis in ædibus Apronii, cum literas conquiremus, invenimus. Missa est, ut ipsa significat, ex itinere, cum Verres jam de provincia decessisset, Timarchidis manu scripta. Recita epistolam Timarchidis. TIMARCHIDES VERRIS ACCENSUS APRONIO SALUTEM DICIT. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adscripsit, *Accensus*. Cur enim sibi hoc scribere soli sumant? L. PAPIRIUS SCRIBA. Volo ego hoc esse commune accensorum, licitorum, viatorum.

Eae diligentiam adhibeas, quod ad existimationem prætoris attinget. Commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus resistat. Bono præsidio munitur existimatio tua: si quidem in Apronii constituitur diligentia, atque auctoritate. *Habes virtutem, atque eloquentiam.* Quam copiose laudatur Apronium a Timarchide? quam magnifice? cui ego non putem

illum

²¹ Soli sumant.] Cur hoc soli sibi arrogent, ut officii sui titulum epistolis suis adscribant; uti L. Papirius ille Potamo (cap.

60.) solet epistolis suis adscribere, hoc modo, L. Papirius scriba illi, aut illi, S. D. Jocus in Papirium. Idem.

illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit? *Habes sumptum unde facias.* Necessè est, quod redundarit de vestro frumentario quaestu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. *Scribas, apparitores²² recentes arripe.* Cui L. Vultejo, qui plurimum potest, cede, concide. Videte, quam valde malitiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, cede, concide, nonne verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiae accommodata? *Volo, mi frater, fraterculo tuo credas.* Consorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & simillimo nequitia, improbitate, audacia.

LXVII. *In cohorte carus habebere.* Quid est hoc, in cohorte? quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an sua sponte pervenerat? *Quod cuique opus sit, oppono.* Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? ait, omnia pecunia effici posse. *Da, profunde, oppono, si velis vincere.* Non hoc mihi tam molestum est, Apronio suadere Timarchidem, quam quod hoc idem patrono suo præcipit.

Te postulante omnes vincere solent. Verre quidem prætorè, non Sacerdotè, non Peducæo, non hoc ipso Metello. *Scis Metellum sapientem esse.* Hoc vero ferri jam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac despici a fugitivo Timarchide. *Si Vultejum habebis, omnia ludibundus conficies.* Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Vultejum pecunia corrumpi putet posse, aut Metellum unius arbitratur gerere præturam. Sed erravit conjectura domestica: quia multos per se, & per alios multa ludibundos libidinosè apud Verrem effecisse vidit; ad omnes eisdem patere aditus arbitrabatur. Facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quod multa ejus ludorum genera noratis. *Inclucatum est Metello, & Vultejo, te aratores evernisse.* Quis istuc Apronio attribuebat, cum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cum ob judicandum, aut decernendum, aut imperan-

peran-

²² Apparitores] Hoc nomine accensi, interpretres, licitores, viatores, & alii denique tello veniunt. Idem. omnes imperatoris ministri intelliguntur. Re-

perandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio listori, cum aliquem innocentem securi percussisset? Nemo. Omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt.

Obtulerunt ejus aures, te socium pratoris fuisse. Videtne, hoc quam clarum sit, ac fuerit? cum etiam Timarchides hoc metuat? concedas, non hoc crimen nos in te confingere, sed jampridem ad crimen aliquam defensionem libertum quaerere. Libertus, & accensus tuus, & tibi, ac liberis tuis, omnibus in rebus conjunctus, ac proximus, ad Apronium scribit, vulgo esse ab omnibus ita demonstratum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. Eae sciat improbitatem aratorum. Ipsi sudabunt, si dii volent. Quod istuc, per deos immortales! aut qua de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus, & accensus ejus tam irato animo his literis insequatur?

LXVIII. Neque ego hujus fugitivi, Judices, epistolam vobis recitasset, nisi ut ex ea totius familiae praecpta, & instituta, & disciplinam cognosceretis. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli? Vultejum corrumpat? scribas, accensumque pretio delinuat? ea praecipit, quae vidit: ea monet alienum hominem, quae domi didicit ipse. Verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas.

Quaquam merito sum iratus Metello; tamen haec quae vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone incauto atque improbo posset corrumpere: quibus rebus non sensim, atque moderate ad istius amicitiam adreperat, sed brevi tempore totum hominem, totamque ejus praeturae possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet, ex qua recuperatores nulli dabantur? Nam quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat: non enim ad omnes praetorum filios idem aditus sunt. O Timarchi-

chide, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. Vester ille puer praetextatus, in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Tunc, cum te ac tuam vitam nosset, in Siciliam tecum grandem praetextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum a paternis vitiis, atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum & disciplina degenerare non fineret? Fac enim fuisse in isto C. Laelii, M. Caronis materiem atque indolem: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum unquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta aetate, per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros versatus sit? nihil unquam a patre audierit, quo pudentior aut melior esset; nihil unquam patrem agere viderit, quod cum imitatus esset, non, id quod turpissimum est, patri similis putaretur?

LXIX. Quibus in rebus non solum filio, verum etiam republicae fecisti injuriam. Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriae: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui republicae esse possent. Eos institueres, atque erudire ad majorum instituta, atque civitatis disciplinam, non ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuisti. Effet ex inertis atque impuro & improbo parente natus, & pudens, & probus filius. Haberet aliquid abs te republicae muneris. Nunc pro te Verrem substituísti alteram civitati: nisi hoc sorte deterior est, si fieri potest, quod tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis ac divivoris disciplina educatus.

Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, Judices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere. Non enim me inimicitiae commovent, si quae mihi cum isto futurae sint. Nam si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis; quid mihi istius inimicitiae nocebunt? sin aliqua in re Verri similis fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam

Verri defuit. Etenim, Judices, ejusmodi respublica debet esse, & erit, severitate judiciorum constituta, ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitis emergere. Id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: praesertim si (ut nunc fit) eustodes amicorum eum sectabuntur: quoniam pater tam negligens ac dissolutus est.

Verum huc longius, quam voluntas fuit, ab epistola Timarchidis digressa est oratio mea. Qua recitata, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum a republica esse, ereptumque aratoribus.

LXX. Sequitur, ut de frumento Empto vos, Judices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatus-consulto, & ex lege Terentia, & Cassia frumentaria. Emendi duo genera fuerunt: unum ceterarum decumarum: alterum, quod praeterea civitatibus aequaliter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: hujus imperati tritici modium DCC millia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos H-S terni: imperato H-S IV. Ita in frumentum imperatum H-S bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret: in alteras decumas ferme ad nonagies. Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siciliensem prope centies²³ & tricies erogatum est.

Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex aërio²⁴ inopi atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis & vite: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera

²³ Prope centies] Nam ex duabus summis superioribus tantum efficitur centies vicies & bis; Gall. mille unis, ducenta viginti milia librarum. Sed maluit Orator numerum rotundare. Verres ergo toto triennio accepit tres miliones nostratis pecuniae; praeterea sexcenta sexaginta librarum mil-

lia, frumenti decumani, & imperati solvendi nomine. Idem.

²⁴ Ex aërio] Quomodo, ex aërio? Deposita adhuc erat ea pecunia apud eas societates, unde erat attributa: ut mox dicit. Sed quod debetur aërio, proinde ac si in aërio esset, intelligitur. Idem.

onera respublica imponeret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam donum tuam avertisse. Etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari aequissimo iudici possit. Sed ego habeo rationem auctoritatis meae: meminero, quo animo, quo consilio ad causam publicam accesserim: non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihimetipsum probatum sit.

In hac pecunia publica, Judices, haec insunt tria genera furtorum. Primum, cum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis²⁵ feneratus est. Deinde, permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. Postremo, si cui civitati solvit; tantum detrahit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum est, reddidit.

LXXI. Ac primum hoc ex te quaero: tu²⁶, cui publicani ex Carpinatii literis gratias²⁷ egerunt, pecunia publica ex aërio erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quaesivi? pensitaritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum. Turpis enim est, & periculosa confessio. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare. Quibus enim testibus? publicanis? tractati honorifice sunt: tacebunt. Literae eorum? decreto decumanorum remotae sunt. Quo me igitur veram? rem tam improbam, crimen tantae audaciae, tantaeque impudentiae propter inopiam testium ac literarum praetermittam? Non faciam, Judices: utar teste: quo? P. Verrio Chilone, homine equestri ordinis honestissimo atque ornatissimo: qui isti ita amicus & necessarius est, ut, etiam si vir bonus non esset, tamen, quod

C c c. 2 con-

²⁵ Binis centesimis] Subauditur, mensuris. Quae sunt, pro centenis, viginti quatuor in anno: Singulis calendis pars capitatis, seu sortis, censurae, more, & legibus, creditori praedebatur; usurae nomine. Quae usura ideo centesima dicebatur, quod centesimo mense forem aquaret. At ista Verres non contentus utpote laeviori, eam duplicavit, & evenit binas centesimas mensuras ab ea publicanorum societate, apud quam posita erat

illa pecunia; & pro qua, quasi pro deposito, usura nulla debebatur. Idem.

²⁶ Tu] Verbum nullum est, cui hoc pronomen respondeat; sed syllapsus est non inusitatus veteribus, qui sententiam magis, quam verba respicientes, post interrogatam anathemam, sic formant interrogationem, ac si novam quandam periodum ordiantur; ac nullam habeant superiorum verborum rationem. Idem.

²⁷ Gratias] Lib. II. cap. 70.

contra istum diceret; grave videretur: ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio credi oporteret.

Admiratur & exspectat, quidnam Vettius dicturus sit. Nihil dicit ex tempore: nihil ex sua voluntate: nihil, ut ei utrumvis fieri licuisse videatur. Misit in Siciliam literas ad Carpinatium, cum esset magister scripturae, & ejus societatis publicanorum: quas ego Syracusis, apud Carpinatium in literarum allatarum libris; Romæ, in literarum missarum apud magistrum Tullium, familiarem tuum inveni: quibus ex literis impudentiam scenerationis, queso, cognoscite. *LITERE MISSE L. VETTI, L. SERVILII, C. ANTIISTI, MAGISTRORUM.* Præsto se tibi ait futurum Vettius, & observatum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, si hanc ex scenore populo pecuniam non retuleris, reddas societati. Possumus hoc teste, possimus P. Servilii, & C. Antistii, magistrorum literis, primorum hominum atque honestissimorum, possimus auctoritate societatis, cujus literis utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda sunt?

LXXII. Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quaestoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum. Nam quo alio nomine, pecunie publicæ sceneratio est appellanda? *RECITA RELIQUA.* Scribam tuum, dicit, Verres, hujus præscriptorem scenerationis fuisse. Et quoque magistri minantur in literis: etenim casu scribæ tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: & recte non putant. Quis enim hoc fecit unquam? Quis denique conatus est facere, aut posse fieri cogitavit, ut, cum senatus publicanos usura læpe jusisset²⁸, magistratus a publicanis pecuniam

²⁸ *Usura jusisset* Id est, utendam pecuniam eis sine scenore reliquisset. Jvari enim recte dicitur aliquis ea re, que, cum exigi possit, non existat, sed et utenda relinquatur. Plautus senex: qui tamen Grœnovio non placet: immo pro *usura jusisset*

scribendum putat, *usura jusisset*: id est, mutuo & quidem gratuito: nam *usura*, inquit, idem est ac, mutuum, sive gratuitum, sive sceneræ. Vide de pec. vet. lib. xv. cap. 3. *Hoten.*

pro usuris auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc est, si equites Romani judicaret.

Minor esse nunc, Judices, vobis disceptantibus debet: & tanto minor, quanto est honestius alienis injuriis, quam re sua commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? Negare qui potes? an ut tanta auctoritate literarum, tot testibus publicanis convincare? Licuisse vero qui? si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia sceneratum docerem, tamen effugere non posses. Sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis scenero accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo cæteri, sed tu ipse nihil audacius, improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, Judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. Major hæc præda fortasse est: sed illa impudentia certe non minor. Et, quoniam de illa sceneratione latis dictum est, nunc de hac tota pecunia averfa, queso, cognoscite.

LXXIII. Sicilia civitates multæ sunt, Judices, ornatae, atque honestæ: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. Nullam enim reperietis aut officiis fideliozem, aut copiis locupletiozem, aut auctoritate graviozem. Huic iste in annos singulos, cum sexaginta tritici millia modium imperavisset, pro tritico nummos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. Obstupui, Judices, cum hoc mihi primum Halesiæ demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus Æneas: cui senatus dederat publice causam, ut mihi, fratrique meo gratias ageret; & simul qui nos ea, quæ ad judicium pertinerent, doceret.

Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse: cum omnis frumenti copia decumatum nomine penes istum esset

esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo questu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio literas: video frumenti granum Halesinos, quibus LX millia modium imperata erant, nullum dedisse: pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse. Reperio genus huiusmodi, Judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat: pecunias, quas civitatibus distribuere debebat, eas omnes avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probasset, pretium ei frumento constituere; quod constituisset, id civitatibus auferre: quod a populo Romano accepisset, tenere.

LXXXIV. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? pecuniam habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere. Tu, cum civitatum Sicilia vulgo omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephalœditanum, Thermitanum, Amelstratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agrum frumentum ejusmodi, te prætor, ferrent, quod nunquam antea; ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano posset probari, præsertim cum ex iisdem agris, ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipis advexissent? Quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogenda pecuniæ causa nata sit?

Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo quod pro-

²⁹ Quid? J. Assensio Lambino legendum reperias aliquid accidit, ut. Idem. cententi, Qui. Nam ut ille observat, non * Vid. Man. Lamb. omittunt sequi mihi.

probes. Emē illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex literis publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse.

LXXV. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus & populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex arario accepseris? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecunia frumentum ab Siculis emere jussit? Jam vero ab isto omnem illam ex arario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. Accipis enim H-S XV pro medimno. Tanti enim est illo tempore medimnum. Retines H-S XVII. Tanti enim est frumentum Siciliense ex lege æstimatum. Quid interest, utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato & accepto, pecuniam publicam tesueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum æstimatio legis ejusmodi sit, ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætor etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III æstimatus. Fuit autem, te prætor, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III, quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. Cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus jussisset, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modo eos accipere quod oportebat, noluisti: sed etiam dare, quod non debebant, coegisti. Atque hæc ita gesta esse, Judices, cognoscite, & ex literis publicis civitatum, & ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non

interpositis, neque perturbatis, neque repentinis; sed certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? Dic, dic etiam clarius. *Volcatio, Timarchidi, Mærio.*

LXXVI. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipis in istis rebus esse veratos? mancipis frumentum improbasse? mancipis pretio cum civitatibus decidisse, & eisdem abs te, illarum civitatum nomine, pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coemisse: nihil hæc ad te pertinere? Mala mehercule, ac misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque apexi: mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hæc ipsa tibi, si uti cupias, non licet. Vetat te Volcatius, tuæ, tuorumque delicia, mentionem mancipis facere. Timarchides autem, columen familiae vestræ, premit fauces defensionis tuæ: cui simul, & Volcatio pecunia a civitate numerata est. Jam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse: publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audacibus, cum poena absuit, & licentia consecuta est!

Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quaestori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus & exercitum, & consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine, ac tenebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quaesturam³⁰ cum Dolabella: magnam pecuniam aver-

³⁰ *Hereditariam quaesturam* Malloleo quaestore mortuo. Hereditariam vocat, quod eam ut hereditatem quandam accepit, in qua luci plurimum faceret. Lib. 1. C. Malloleo, quaestore Co. Dolabella, occiso, duas sibi hereditates vestro arbitratu est, unam quaestoria praerogativa, alteram in celo. Maximus.

tit: sed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiscuit. Commissa est pecunia tanta prætori: non reperietis hominem timide, nec leviter hæc improbißima lucra ligurientem: devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera, finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas poenas, quas proxime meruisset, solveret: sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicaretur.

LXXVII. Etenim nova quoque alia res extitit, Judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, & in hæc decem millia modium, quod emptum populo Romano darent, non habuissent; sed a tuo procuratore, hoc est ab Apronio, emisse; ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc præteream, quod in multis est testimoniis expositum: potest illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliae, per triennium, atque omnes fructus agri decumani fuisse? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum, & compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quaestus fuit, ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbißime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidisti: semel civitatibus H-S xv in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S xviii in medimna, pro eodem illo frumento abstulisti.

At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinarum, & nonnullorum fortasse præterea, probasti; & his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliqua civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. Quid tandem? his civitatibus omnino pecunia, quæ pro frumento debita est, disso-

luta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quare, circumspecte, si quis forte ex ea provincia, in qua tu triennium praefuisti, qui te nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuum pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solum. Confirmo, Iudices, neminem esse dicturum.

LXXVIII. Ex omni pecunia, quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione³¹, & collybo³²: deinde pro nescio quo cerario. Haec omnia, Iudices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt vocabula. Nam collybus esse qui potest, cum utantur omnes uno genere nummorum? Cerarium³³ vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modo liceret, sed etiam oporteret: nec solum oporteret, sed plane necesse esset. Scriba nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur³⁴. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatus auctoritas? quæ porro aequitas, ut tantam pecuniam scriba tuus

³¹ *Pro spectatione*] Id est, exploratione, & probatione pecuniarum. *Spectatores* pecuniarum alio nomine *Nummularii* appellabantur. Eorum diligentia erat inspicere nummos, qui ad se deferbantur: & explorare an probi essent, cuius auri, an non suberati; an æqui ponderis, an bonæ fustionis, &c. Hinc sumpta metaphorâ Chærea lapide dicit se elegantem esse *formam spectatorem*. Apud Terentium in *Ranuch.* act. 1.11. sc. 5. v. 18. *Hortensius*.

³² *Collybo*] Id est, permutatio. *Collybo* proprie significat nummulum æreum, cuius est impeditus. Sed quia minoris huiusmodi nummis permutari solebat aurum argentumque: hinc factum, ut generatim pro pecunia permutatio dici coepit: & latius etiam, ut hoc loco, accipitur, pro interimento nummorum ex permutatio pecuniarum, quæ fieri solet apud nummularium. Nam pecunia, quam quis habet, cum aut abrogata est, aut non recepta in ea provincia, in qua debet expendi, tum illa permutatur; & num-

ulario permutanti, pro permutatio dantur nummi aliquot, iuxta nomine. Quod iuxta etiam *Collybus* appellatur. *Idem*.

³³ *Cerarium*] Erat pecunia, quam Verres exigebat pro cera, seu, pro ceratis tabulis, in quas erogata aratoribus pecuniam scriba referrebat. Sic hodie publicanorum serui pro schedula acceptationis, *Gall. pour la quit-tance*, denarios aliquot exigunt. *Idem*.

³⁴ *Scriba nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur*] Hoc per se aperitum fieri aperitius, si dixeris de quinquaginta, verbi gratia, nummis duos nummos in lucrum scriba fuisse detractos, ita ut, pro quinquaginta qui deberentur, arator octo & quadraginta tantum acciperet. Sic supra c. 40, summa decumarum *Leontini* tres quinquagesimas addere coacti; pro centum, v. g. millibus modium, centum & sex millia dederunt. Nam sex millia sunt tres quinquagesimæ centum millium. *Idem*.

* *Vest. Man. auferret Lamb. auferret.*

tius * auferret, siue de aratorum bonis, siue de populi Romani vestigialibus?

Nam si potest ista pecunia sine aratorum injuria detrahi: populus Romanus habeat, praesertim in tantis aerarii angustiis. Sin autem & populus id voluit, & æquum ita est, solvi aratoribus: tuus apparitor parua mercede populi conductus, de aratorum bonis praedabitur? & in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? & eorum commoda a me labefactari, atque oppugnari injuria dicet? quasi vero hoc scribis ullo exemplo sit, aut ullo jure concessum. Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines, atque innocentissimos fuisse? Non me fugit, Iudices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. In his temporibus verfabor miseris ac perditis. Nuper, Hortensi, quaestor fuisti. Quid tui scriba fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem; & mecum duos frugalissimos homines scribas habere, L. Mamilium, & L. Sergium: non modo istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum.

LXXIX. Dicerem³⁵, hoc mihi totum esse attribuendum, Iudices, si illi unquam a me hoc postulassent, si unquam omnino cogitassent. Quomobrem enim scriba deducat, ac non potius multo, qui advenit³⁶? tabellarius, cujus adventu certiores facti petiverunt? praeco, qui adire iussit? viator, ac Venerius, qui fiscum sustulit? Quæ pars operæ, aut opportunitatis in scriba est, cur ei non modo merces tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo est honestus: quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum fidei tabulae publicæ,

D d d 2

peri-

³⁵ *Dicere*] Gloriarer illos a me coactos fuisse. *Idem*.

³⁶ *Advenit*] Pecuniam. *Certiores facti* aratores venerunt ad praetorem. *Petiverunt* Censur Grævius vocem hanc, ut irreperitiam,

delendam esse. *Qui adire*, qui eos, cum ad praetorem venerunt, nominatim vocavit. *Qui fiscum sustulit*, Qui saccos plenos pecuniarum, quæ numeranda erant aratoribus, sustulit, & attulit. *Idem*.

periculaque magistratum ³⁷ committuntur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, patribus-familias, viris bonis, atque honestis, percontamini, quid sibi ista quinquagesimæ velint: jam omnes intelligeris, novam rem totam, atque indignam videri.

Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colligere ³⁸, qui nummulis corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriam ³⁹ emerunt, ex primo ordine expulso ⁴⁰ in secundum ordinem ⁴¹ civitatis se venisse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habebis, qui istos scribas esse moleste ferunt. Tametsi, cum in eo ordine ⁴² videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriae propositus est, & dignitati: mirabimur, turpes aliquos ibi esse, quo cuivis licet pretio pervenire?

LXXX. Tu ex pecunia publica H-S tredecies scribam tuum permisso tuo cum abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire arbi-

³⁷ Periculaque magistratum] Pericula hoc loco sunt libelli, seu tabulae, quibus aliquid consignatur. Magistratum administrationis tabulae scribis diligenter conscribantur, ex quibus postea ratio istius administrationis senatus reddi possit; idcirco istis, quibus illae tabulae committuntur, magistratum pericula committi aptissime dicuntur: id est, tabulae ex quibus senatus periculum seu documentum capiet, recte ne, an fecus provincia administrata fuerit. Idem.

³⁸ Noli hos colligere] Similes veteris scribae, quem Orator scenicum sultis significat, ineptum quidem, & ex iis maxime qui excluderentur; sed qui tamen ab iis qui suas oves in ludos profundebant, scenicisque corollariis praebantur, scenicisque corollariis scribarum decuria conserat. Nepotes, si dicantur, qui tenere & incognoscere largiendo; qui epulis, ludis, compotationibus, patrimonium sua effundunt. Hi solebant in theatro saepe, ad ostendendam suam liberalitatem, pecunia, aut aliis muneribus histriones donare. Corollarium, dicitur id, quod additur praeter debitum. Sic a corollis, quae a choribus, cum placentur, in fœcia olim dari solebant. Idem.

³⁹ Cum decuriam] Id est, locum in aliquo scribarum decuria. Porro decuria erant collegia, in quibus libratii, scribae, libreres, viatores, nomenclatores, accensi magistratum Romanorum censuebantur. H. Valerius ad Anni. Marc. lib. xx.

⁴⁰ Expulso] Histriones, cum eorum actus, aut pronuntiatio non probatur, exhibentur, & expulsi. In iis fuisse videtur scribae veteris, antequam decuriam emerent. Primus ordo expulso decuriam significat histriones; in quo festivo Cicerone, cum videtur laudare, dicens, primus ordo, viuperat, subiungens expulso. Manut.

⁴¹ In secundum ordinem] Is est equester ordo. Primus erat senatorius. Se venisse dicunt. Non quod revera venerint; sed quod venisse se sibi videantur; quia decuriam emerunt, unde in equestrem ordinem ascendendi solet. Idem.

⁴² In eo ordine] Senatorio. Manut. Interpretatur Graevius de scribis, quorum ordinem honestum esse modo dixit Tullius. Sed eum resellunt ipsa Ciceronis verba. Quis enim dicit patere dignitatem ordinem; quo cuivis licet pretio pervenire? Hæresias.

arbitrare? Qua in civitate C. Catoni ⁴³, clarissimo viro, consulari homini, H-S XVIII millibus lis aestimata sit; in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut H-S uno nomine tredecies auferret? Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in concione donasti ⁴⁴. Quæ tua donatio singulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis in concione donarunt. Tu vero quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem, donandi causa, advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum annulo, sed etiam virum fortissimum, ac tui dissimilimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donasti, M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum, M. Calpurnium, summo splendore, ingenio, gratia præditum.

Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos, nobilissimosque donasti; qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt: sed ornatores tuo iudicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? An quod, te prætor, paucorum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliae propugnaculum, præsidiumque provinciae, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætor, vastatus est? an quod forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi forte id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret.

Annulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem con-

⁴³ Catoni] Judicatus est Cato de provincia prædatus fuisse ad festum decem & octo millia, (Gall. 1800. lxx.) atque nulla dignitatis hominis, aut reusitatis pecuniae habita ratione, ut eam restitueret, con-

demnatus est. Consul fuit C. Cato anno 639. Ex consulari Macedoniae administravit, ex qua reperundatus est damnatus. Idem.

⁴⁴ Donasti] Atque equitem fecisti: nam annulus erat equitum Rom. insignis. Idem.

conicio est advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut esset, unde scriba tuus⁴⁵ hoc tuum munus ac beneficium tueretur? Quae porro praefatio tuae donationis fuit? Illa scilicet vetus, atque imperatoria? *Quando tu quidem in praetio, in bello, in re militari*: cuius ne mentio quidem, te praetore, illa facta est. An illa? *Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate, ac turpitudine defuisti: omnibusque in iisdem fugiis mecum & in legatione, & in praetura, & hic in Sicilia versatus es: ob haec res, quoniam te locupletavi, hoc annulo aureo dono.* Vera haec fuisset oratio. Non enim iste annulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniae iudicamus.

LXXXI. Dicitur, *Judices*, est de *decumano* frumento: dictum de *Empio*: extremum & reliquum est, de *astimato*⁴⁶. Quod cum magnitudine pecuniae, tum injuria genere quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam cum ex senatus-consulto & ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret: idque frumentum senatus ita aestimasset, quaternis H-S tritici modium; binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis⁴⁷ aestimavit. Non est in hoc crimen, Hortensii: ne forte ad hoc meditare; multos saepe viros bonos, & fortes, & innocentes cum aratoribus

⁴⁵ *Ut esset unde scriba tuus*] Ut census ex quaestri tuo scriba conluceret, unde ius haberet annuli illius gestandi, qui muneris ac beneficii tui est. Census equestriis sesteritium erat quadringentorum millium. Gall. 40000. *Idem.*

⁴⁶ *De astimato*] De quo haec habet. Dabat praetori provincia frumenti in cellam, seu ad usus domesticos, certum modiorum numerum, quorum singulis quaternis sesteritii solvebantur aratoribus, ex senatus-consulto. Licebat praetori pro frumento pecuniam, si

veller, accipere: non illam solum ex senatus decreto constitutam, sed tantam quantum in singulos modios ipsi pro jure suo constituerat. Itaque in ea re, ut ait Accursius, avarissimi quique praetores insipientiam pecuniam contrahebant, iniquum pretium facili imperando. *Idem.*

⁴⁷ *Denariis ternis*] Quaternis sesteritii, Gall. 8. *Idem.* in modios singulos erat summa aestimatio, pro ea denarios ternos. Gall. 24. *Idem.* Veritas exegit ab aratoribus. *Idem.*

toribus, & cum civitatibus frumentum, in cellam quod sumi oporteret, aestimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. Nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Sicilia H-S 11 tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum H-S ternis: id quod & testimoniis omnibus, & tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est; ut intelligas, non ex aestimatione⁴⁸, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coactione annonae, atque aestimationis.

LXXXII. Etenim haec aestimatio nata est, *Judices*, initio, non ex praetorum aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam posceret. Certe hoc ab aratore primum est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare veller, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet, petivit in beneficii loco & gratiae, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex hujusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratum, consuetudo aestimationis introducta est.

Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solum viam quaestus invenerunt, verum etiam exitum, ac rationem defensionis. Instituerunt semper ad ultima ac difficillima loca adportandum frumentum imperare, ut vecturae difficultate, ad quam vellent aestimationem pervenirent. In hoc

⁴⁸ *Non ex aestimatione*] Non ex eo Verrem reprehendo, quod frumentum aestimavit: quia id jam antea ab aliis factum scio; neque ex eo maxime, quod ternos denarios pro singulis modis accepit; potuit enim in caritate annonae modius tanto aestimari. Sed ex eo illum reprehendo, quod modiorum, qui dari debebant, numerum auxerit; & quod, in vilitate annonae, modiorum singulorum aestimationem ad ternos denarios produxerit. Hoc crimen est. Atque adeo non

avaritiam praetoris, sed ejus impudentiam, quod illa coactione consuetudinem, leges, & iustitiam violavit, accuso. Porro, *avaritia*: pro frumento praetoris annuo sumitur hoc loco. Nam alias rerum omnium ad vitium pertinentium, sed maxime rei frumentariae provenientium annuum significat. Annonam veteres pro Dea coluerunt. Declarat inscriptio vetus, *Disce Annona*, apud Voss. in *eymol.* & *Annona Sancta*, apud Gruter. p. 81. *Idem.*

hoc genere facilius est existimatio, quam reprehensio, ideo quod eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus, quod videtur concedendam magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint.

Quæro nunc a te, Hortensi, cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium & gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petiisse ab isto aratores, ut, cum H-S ternis tritici modium vendere non possent, pro singulis modis ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc non audes dicere, illuc confugies, vesturæ difficultate adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vesturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelio ne Ephesum⁴⁹? Video⁵⁰, quid inter annonam interesse solet: video, quot dierum via sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam & legatos mittere. In Sicilia vero quid ejusmodi? Enna mediterranea est maxime. Coge, ut ad aquam tibi, id quod summi juris est, frumentum Ennenses metiantur; vel Phintiam, vel Halelam, vel Catinam, loca inter se maxime diversa: eodem die, quo jussis, deportabunt. Tamen ne vestura quidem opus est. Nam totus quaestus hic, Judices, aestimationis, ex annonæ natus est varietate. Hoc enim magistratus in provincia assequi potest, ut ibi accipiat, ubi est carissimum. Ideo valet ista ratio aestimationis in Asia: valet in Hispania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia vero quid cujusquam intererat, quo loco daret? neque enim por-

⁴⁹ Philomelio ne Ephesum] An a Philomelio, verbi gratia, urbe Phrygiæ, ultra montes posita, Ephesum usque portandum erat frumentum? quod iter passuum ducentorum triginta milium difficile vesturis faciunt an-

fractus diversi, varique flexus Mæandri. Idem.

⁵⁰ Video] Scio frumenti pretium non idem esse omnibus in locis: præter enim pluris esse Ephesi, quam Philomeli, Idem.

portandum erat: &, quo quisque vehere iustus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quomobrem si quid, Hortensi, docere vis; aliquid ab isto simile, in aestimatione, atque a cæteris, esse factum: doceas oportet, aliquo in loco Siciliae, prætoris Verre, ternis denariis tritici modium fuisse.

LXXXIV. Vide, quam tibi defensionem patefecerim; quam iniquam in locios, quam remotam ab utilitate reipublicæ, quam sejunctam a voluntate atque sententia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare: angulum mihi aliquid eligas provinciæ; reconditum ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quo portare non expediat? ubi emere non possim?

Improbum facinus, Judices: non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. Tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, Judices, concedo, & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste aestimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero cum esset H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ, duodecos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annonæ, neque de aestimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniæ conciliata videntur adversum leges, adversum rempublicam, cum maxima sociorum injuria: an vero id recte, ordine, & republica, sine cujusquam injuria factum esse defendes? Cum tibi senatus ex ærario pecuniam promississet, & singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modis aratoribus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cum emisisset, quanti esset; quod superaret pecuniæ, retulisses. Si, ut ambitiosi homines, aut benigni: cum pluris senatus aestimasset, quam quanti esset annonæ, ex senatus aestimatione, non ex annonæ ratione, solvisses. Sin, ut plerique faciunt, in quo etiam e-

rat aliquis quaestus, sed is honestus atque concessus: frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses: sumpsisse id nummorum, quod tibi senatus, cellæ nomine, concesserat.

LXXXV. Hoc vero quid est? quam habet rationem, non quero æquitatis, sed ipsius improbitatis, atque impudentiæ? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem asserere soleant. Hoc quid est? Venit prætor: frumentum⁵¹, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter: nam ego tribus H-S non possum vendere. Mihi frumento non opus est: nummos volo. Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ira necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis H-S. Quid ergo a me tibi nummorum dari potest, cum senatus tibi quaternos H-S dederit? Quid postea⁵², attendite: & vos, quæso, simul, Judices, æquitatem prætoris attendite.

Quaternos H-S, quos mihi senatus decrevit, & ex arario dedit, ego habeo, & in cistam transferam ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione⁵³? Quid queris rationem? non tantam rationem res habet, quantum utilitatem, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. Tu eos nummos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis: a me, cui singulos denarios dari oportuit, binos auferes? & huic prædam ac direptioni, cellæ nomen imponis?

Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætor, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. Nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modo frum-

⁵¹ Frumentum] Dialogismus prætorum inter, & aratorem. Optime, inquit arator. Modium ait prætor, emam denario, seu quatuor septentis. Senatus, &c. ait arator. Pervertere, subauditur, hic in provincia. Mihi, &c. verba aratoris. Nam, pro sed. Me ad denarios, &c. Me pecuniam pro frumento accepturum. Necesse est, ut ego dem pecuniam. Vide, inquit Verres. Quid ergo. Verba

aratoris. Dederit, quos possis retinere; & cum frumentum sit vilius. Idem.

⁵² Quid postea] Verba Ciceronis. Quaternos H-S, verba Verres. Quid postea? verba aratoris. Quid? ait prætor. Idem.

⁵³ Qua ratione] Verba aratoris. Quid queris? verba Ciceronis, inserta dialogismo. Inquit ille, id est, arator. Idem.

mentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere cogeretur? Quo enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum; aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat; aut ultro⁵⁴ etiam (id quod didicistis) ablatum.

LXXXVI. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria, videbatur id perdere arator; quod aratro ipse quaesisset, in quo elaborasset, quod agri fegetesque extulissent. Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere videbatur, quod alio prætor, eodem ex agro reparare posset. Nummos vero ut daret arator, quos non aratro, ac manu querit: boves, & aratrum ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem⁵⁵ in nummis: habet idem in urbanis prædiis. Nam cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quæ sunt præterea facultates, sed arationis ipsius vis, ac ratio consideranda est; quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quanquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti, ac perdit: tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum, arationis nomine, muneris in republica fungi, ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur: Alteras: temporibus vestris servendum putant. Dent emptum præterea: dabunt, si voletis.

Hæc quam sint gravia, & quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rusticis conjectura assequi posse. Adde nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque servorum, in agro decumano regna, ac rapinas. Quam

E e e 2

⁵⁴ Ultro] Id est, nulla causa, nullo nomine, sed pro Verres ipsius libidine, ablatum est. Idem.

⁵⁵ Habet idem] Facultates in nummis sita in favore politis: live in arca recondi-

tis. Idem habet villas & prædia. Porro veterum prædia iuriconsulti appellant, inquit Horumanni, omnia ædificia, quamvis in villa sint. Idem.

quam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc scitote, aratoribus, hoc prætor, optandum, ac petendum fuisse.

LXXXVII. Sositenus est Entellinus, homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audistis; qui ad hoc iudicium legatus publice cum Arthemone, & Menisco, primariis viris, missus est. Is cum in senatu Entellino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella, atque hac æstimatione concederetur, velle Siculos senatui polliceri frumentum in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. Perpicere vos certo scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, sed ad minima malorum eligenda. Nam, qui mille modium Verri suæ partis in cellam gratis dedisset, duo millia nummum, aut summum tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti HS VIII millia dare coactus est. Hoc arator assequi per triennium certo fructu suo non potuit: venderit instrumentum, necesse est. Quod si hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest; populo Romano ferat potius, quam nostris magistratibus. Magna est pecunia: magnum, præclarumque vectigal. Si modo id salva provincia, si sine injuria sociorum percipere possitis: nihil detraho. Magistratibus tantumdem detur in cellam quantum semper datum est. Quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, reculent: si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal, quam præda prætoris.

Deinde cur in uno genere solo frumenti ista æstimatio constituitur? Si est æqua, ferenda: debet populo Romano Sicilia decumas: det pro singulis tritici modis ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: una, qua frumentum tibi emeris in cellam: altera, qua frumentum emeris a civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet: exige eadem æstimatione pecuniam a ci-

vita-

vitatibus; & refer, quam accepisti. Tum refertius erit ararium populi Romani, quam unquam fuit.

At enim istam rem in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Perinde quasi aut æquior sit ista æstimatio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea, quam tu fecisti, inter se genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt. Ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætor tulerunt, in posterum liberentur; istam se cellam, atque istam æstimationem negant se ullo modo ferre posse.

LXXXVIII. Multa Sophocles Agrigentinus apud Gn. Pompejum consulem nuper, homo disertissimus, & omni doctrina, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiose dixisse, ac deplorassee dicitur. Ex quibus hoc iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur: qua in re senatus optime, ac benignissime cum aratoribus egisset; large, liberaliterque æstimasset; in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; & id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

Quid ad hæc Hortensius? Falsum esse crimen? hoc nunquam dicit. Non magnam hac ratione pecuniam captam? ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? qui poterit dicere? Quid igitur dicit? Quid est hoc? utrum criminis defensio, an comitatus exilio quaeritur? Tu in hac republica, an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit; sed ex eo, quod aliquis fecerit, id quod reprehenditur, recte factum esse defendes?

Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire possint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicendum pecunias acceptas, ut ejusmodi cætera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint:

illud

illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob judicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potius enim, te damnato, ceteris angustior locus improbitatis defendenda relinquetur, quam, te absoluto, alii, quod audacissime fecerunt, recte fecisse existimentur.

LXXXIX. Lugent omnes provinciae: quaeruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de nostris cupiditatibus & injuriis expositulant: locus intra oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non, per haec tempora, nostrorum hominum libido, iniquitasque pervaserit. Sustinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias non potest. In ejusmodi re, ac moribus, si is, qui erit adductus in iudicium, cum manifestis in flagitiis tenebitur, alios eadem fecisse dicet: illi exempla non deerunt: reipublicae salus deerit, si improborum exemplis improbi iudicio, ac periculo liberabuntur.

Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per haec tempora tractatos videtis? Cur haec a me opera consumuntur? quid sedetis? cur non in media oratione mea, consurgitis, atque dilceditis? Vultis autem istorum audacias, ac libidines aliqua ex parte rescare? Desinite dubitare, utrum sit utilis, propter multos improbos, uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem coercere.

Tamen quae ista sunt exempla multorum? nam cum in causa tanta, cum in crimine maximo dici a defensore coeptum est, factitatum esse aliquid: expectant ii, qui audiunt, exempla ex veteri memoria, & monumentis, ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis.

XC. Haec enim plurimum solent, & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanos mihi, & Catones, & Laelios commemorabis? & eos fecisse i-

56. Ob iudicandum... ob iudicandam rem.] Schemii damnatio intelligitur, de qua fatis Hae duo differunt. Illo, tota Verres praetura est libro superiore. Idem ta urbana significatur, hoc vero, Sopatri &

dem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An cum eos non poteris proferre, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cellæ nomine imperaverunt. Magna est hominum auctoritas, & tanta, ut etiam delicti suspicionem tegere possit. Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius estimationis. Quo me igitur, aut ad quae exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in republica, cum & optimi mores erant, & hominum existimatio gravis habebatur, & iudicia severa fiebant; ad hanc hominum licentiam, & libidinem me adducis? & in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat oportere, ab iis tu defensionis exempla quaeris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quae probat populus Romanus exempla, non ea, quae condemnat, sequamur. Non circumspiciam, non quaeram foris, cum habeas iudices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum, qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum, & clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quarimus, & ea non antiqua. Modo uterque horum exercitum habuit. Quare, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coegit. P. Servilius quinquennium exercitui cum praeset, & ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expedit, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in Sicilia factitatum est.

XCI. Quae est ista conditio Siciliae? cur, quae optimo jure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic praecipua lex injuriarum definitur? Sed in ista ipsa Sicilia non quaeram exemplum foris: hoc ipso ex concilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliae provinciae, cum

esses

esses pro consule, praefuisti: num quae in tuo imperio pecuniae cellae nomine coactae sunt? Neque ego hoc in tua laude pono: alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna, quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexitisti, atque recreasti. Nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quae sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellae, si hoc crimen non modo Marcelli factum, sed ne Lepidi quidem potes defendere?

An me ad M. Antonii aestimationem frumenti, exactoremque pecuniae revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. Hoc enim mihi significasse, & annuisse visus est. Ex omnibus igitur populi Romani praetoribus, proconsulibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, & ejus unum improbilissimum factum, quod imitare? Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perhiciosius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam, si possit, defendere nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quisquam, proferre solent, sed quid probaverit. Antonium, cum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia senatus populi que Romani iudices comprobant, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis.

XCI. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & summa prudentia praeditum nominas: sed tum idem fecisse, erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus aestimationis ipsum a me nunquam est reprehensum: sed ejus aequitas, aratorum commodo & voluntate perpenditur. Non potest reprehendi illa aestimatio, quae aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum esset, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut aestimaret. Remissor aliquanto ejus fuit aestimatio, quam annonae. Nam aestimavit denariis III. Vides, eandem

dem aestimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis causam habere, in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriae?

Eodem tempore Antonius III denariis aestimavit, post messem, summa in vilitate, cum aratores frumentum dare gratis malebant: & ajebat, se tantidem aestimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista aestimatione alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset, & annonae, non ex numero, neque ex summa, consideranda: nunquam tam grati hi sesquimodii, Q. Horrensi, fuissent; quos tu³⁷ cum ad mensuram tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. Caritas enim annonae faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses; deorsum tuum beneficium esset, atque contemptum.

XCI. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque simili fecit annonae. Dicitis potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu & vix mensuris cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: & istius innocentiam M. Antonii factam, atque auctoritate defendit. Nam de Sex. quidem Peducaeo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis unquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium diligentissimamque praeturae illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. Num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit; aut in caritate de aestimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate: credo: neque id est novum, neque reprehendendum.

Modo C. Sentium vidimus, hominem veterem illa ac singulari innocentia praeditum, propter caritatem frumenti, quae fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam de-

Tom. IV.

F f f

por-

³⁷ Quos tu J. Subauditur, cum esses quaestor. Idem. Descendere autem, significat distribuere, dispersit. Romanus.

portare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quod si suspiciones injicere voletis, ad plures homines, & ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico: *Ubiunque hoc factum est, improbe factum est. Quicumque hoc fecit, suspicio dignus est.*

XCIV. Nam, per deos immortales! videte, Judices, & prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus ista ratione, cellæ nomine, coegerunt: (omnino ego neminem video, præter istum: sed do hoc vobis, & concedo, esse multos,) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. Quid facere potestis? Utrum, cum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non audire?

Veram hoc quoque vobis remitto. Negligite præterita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omnes provincias evertatis; id providete, ne avaritiæ, quæ antehac oculis itineribus atque angustiis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis, & si hoc licere, pecunias isto nomine capi, judicatis: certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt: stulti, qui, quod licere judicatum est, præmittunt.

Deinde, Judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coegit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primum injuriæ gradu resistere incipiet severitas judicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primum æstimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum.

tum. Neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. Ubi enim semel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem translata est: non est jam in lege, atque in officio, sed in voluntate hominum, atque avaritia, positus modus æstimandi.

XCIV. Quapropter, si vos semel in judicando finem æquitatis & legis transtuleritis, scitote, vos nullum cæteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisset. Videte igitur, quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. Absolvite etiam illos, si qui sunt: ut uno judicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite ut cæteris posthac idem liceat. Licebit. At hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet. Æstimabit. Videtis jam profecto, Judices, hæc æstimatione a vobis comprobata, neque modum posthac avaritiæ cuiusquam, neque penam improbitatis futuram.

Quas ob res quid agis, Hortensii? Consul es designatus: provinciam sortitus es: de æstimatione cum dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte factum esse defendes, te facturum profiteri, & quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetendis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æstimationis magnitudine, consequatur.

XCVI. At enim est quiddam, quod, etiam si palam in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari, & cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium: pertinere ad utilitatem eorum qui judicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. Præclaros vero existimas judices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios, nationesque externas existimare, si senator

res judicent, hoc certe unum genus infinita pecuniae per summam injuriam cogendae, nullo modo posse reprehendi?

Quod si ita est, quid possumus contra illum praetorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia referantur? Quod si ille hoc unum agitare coeperit, esse aliquod genus cogendae pecuniae, senatorum commune, & jam prope concessum ordini, quo genere ab fociis maxima pecunia per summam injuriam avertatur: neque ullo modo senatoris judicii reprehendi posse, idque, dum equester ordo judicaret, nunquam esse commissum: quis obfisteret? quis erit tam cupidus vestrum, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit reculare?

XCVII. Atque utinam possit aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modo humana atque ulitata, defendere! minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic aestimatione se usum? vos id credidistis homini, non factum comprobasse videremini. Nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia, nemo est ex tanto numero aratorum, a quo pecunia cellae nomine non sit exacta.

Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per quaestores rem frumentariam esse administratam. Ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipsius litera recitantur, ad civitates de ternis denariis missa. Quae est igitur defensio? Feci quod arguis: coegi pecunias maximas cellae nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus injuriae confirmari iudicio: periculosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsis legibus teneantur, leges in iudicando religiose defendere.

Atque isto praetore, Judices, non solum aestimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. Neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis literis & testimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. Reperietis quinque tantum, Judices, amplius istum, quam quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impuden-

dentiam addi potest, si & aestimavit tanti, ut homines ferre non possent, & tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

Quapropter, cognita tota re frumentaria, Judices, jam facillime perspiciere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris, & si aratorum numerum ac nomen extinxeris? Quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto praetore, per summam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsis decumae relictae sunt: cum pecunia deberetur, soluta non est: cum optima aestimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt.

XCVIII. Dixi jam antea, Judices, ut has omnes injurias tollatis, tamen ipsam rationem arandi spe magis, & jucunditate quadam, quam fructu, atque emolumento teneri. Etenim ad incertum casum, & eventum, certus quotannis labor, & certus sumptus impenditur. Annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. Si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, si processit; aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totae autem res rusticae ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissima, venti, tempestatesque moderentur. Hinc cum una decumae lege, & conditione⁵⁸ trahantur: altera novis institutis propter annonae rationem imperentur: ematur praeterea frumentum quotannis publice: postremo etiam in cellam magistratibus, & legatis imperetur: quid, aut quantum praeterea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum?

Quod si haec feruntur omnia: si vobis potius, ac populo Romano, quam sibi, & suis commodis, opera, sumptu,

⁵⁸ *Leges & conditiones*]. Ea lege & conditione, qua in amicitiam pop. Romani receperat Nannius. *Leges & consuetudine trahantur.*

labore defervunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia pratorum; & Apronii dominationem, & Veneriorum fervorum furta, rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna maximis injuriis, contumelisque perferre? Itaque hæc, Judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi focii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, vestra severitate & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes suas revertantur.

Ad superioris Orationis illustrationem.

IBER tertius Acculationis totus est de re frumentaria, hoc est de furtis, quibus Verres detraxit de civitate, ut ait Cicero, de vitio, de vita & sanguine populi Romani. Ista me admonerunt, ut paulo diligentius in rem frumentariam Romanorum inquirem; rem cognitione jucundam & utilem, intenti quibus artibus populo prope immenso victus sine labore comparatur; & quam iusta sint querela, quas a fide Tullius deplorare solet de averfo Siculo frumento, & de remissis Clodia lege semissibus, ac trientibus.

In argumento simili versati sunt olim J. Lipsius, & Vincent. Contarenius; quædam ab illo; ab hoc vero non pauca huc transtulit.

Hæc disputationis hæc erunt capita. I. Populi Romani parcimonia. II. Deinde avaritia. III. Frumento empto & vicijali populus Romanus utebatur. IV. Largitionum frumentarium origo & causa. V. Primæ largitiones. VI. Leges frumentariæ. 1. Græchi. 2. Incerti auctores. 3. Apuleia. 4. Livia. 5. Terentia. Cassia. 6. Senam-consultrum Catonianum. 7. P. Clodii. VII. Modus frumenti qui dabatur. An vitium? VIII. Qui accipiebant, & quomodo. IX. Numerus accipientium. X. Curatores rei frumentariæ. XI. Per quos frumentum distribuebatur. XII. Provincia frumentaria.

I. Primis temporibus summa fuit Romanorum parcimonia. Bina jugera ad alendam familiam erant satis: nulli civi majorem agrorum modum Romulus attribuit. M. Curius post triumphum, inausumque veterum adjectum imperio, nota concio est: perniciosum intelligi eivem, cui septem jugera non sufficiunt: qua mensura plebi post exactus reges assignata est. Plin. xviii. 2. &

3. His moribus non modo sufficiebant fruges domesticæ, nulla provinciarum pascens Italia, verum etiam annonæ vilittas incredibilis erat. Ibi. Testatur Polybius, II. 15. etiam ætate sua medium Siculum, non vero medium, ut Calpurnius veritit, Budeum perperam secutus, venisse obolis quatuor; Gall. cing. fol.

II. Sed ubi avaritia & luxuria in rempublicam immigraverit, rerum factus immutata est. Nullus agrorum habendorum modus fuit. Leger ferendæ fuerunt, quibus cupiditas coerceretur, & modus definirerit agri, quem Nobilitum quique possideret. Leges vane fuerunt. Ipsi earum auctores in eas primi peccaverunt. Adeo freni impatientis flagravat avaritia. Liv. vi. 35. Plin. ubi supra. Appian. Civ. l. 1.

III. Interea quanto rura potentiorum ampliora in dies fiebant, tanto magis plebi crescebat difficultas frumentaria. Suberat difficultatis istius altera causa, distributiones agrariæ, quæ tribunitiis factionibus constituta, aliquantulum opis civibus aliquot afferbant, cum ceteri languerent inopia. Ergo his malis querendum fuit remedium. De sufficerebatur populo cibaria, quæ industria sua sibi parare iam amplius non poterat. Tenatus legator in feracioris Italiae provinciis, ad comparandum frumentum quod plebi vitium daretur, subinde mittendus curavit; maxime vero in Etruriam, quæ frumento tantum abundabat, ut magnam ejus vim præstare vicinis posset.

Præterea ut Romanorum ditiori provinciæ subjeti ceperunt, ager earum, factus publicus jure victorie, illis quidem redditus est, verum ea conditione, ut decimam partem frugum, quæ ex suis arationibus perciperent, tributi nomine penderent. Quod primo quidem in Italia; deinde in Sicilia, Africa, cæterisque provinciis, pro ut subiciebantur, factitatum esse constat. Hæc

labore defervunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia pratorum; & Apronii dominationem, & Veneriorum fervorum furta, rapinasque perferre? etiamne frumentum pro empto gratis dare? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta, atque damna maximis injuriis, contumelisque perferre? Itaque hæc, Judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi focii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani, atque aratores, vestra severitate & diligentia, me duce, atque auctore, in agros, atque in ædes suas revertantur.

Ad superioris Orationis illustrationem.

IBER tertius Accufationis totus est de re frumentaria, hoc est de furtis, quibus Verres detraxit de civitate, ut ait Cicero, de vitæ, de vita & sanguine populi Romani. Ista me admonerunt, ut paulo diligentius in rem frumentariam Romanorum inquirem; rem cognitione jucundam & utilem, intenti quibus artibus populo prope immenso victus sine labore comparatur; & quam iusta sint querelæ, quas ædificæ Tullius deplorare solet de averfo Siculo frumento, & de remissis Clodia lege semiffibus, ac trientibus.

In argumento simili versati sunt olim J. Lipsius, & Vincent. Contarenus; quædam ab illo; ab hoc vero non pauca huc transtulit.

Hæc disputationis hæc erunt capita. I. Populi Romani parcimonia. II. Deinde avaritia. III. Frumento empto & vœtigali populus Romanus utebatur. IV. Largitionum frumentariorum origo & causa. V. Primæ largitiones. VI. Leges frumentariæ. 1. Græchi. 2. Incerti auctores. 3. Apuleia. 4. Livia. 5. Terentia. Cassia. 6. Senam-consultrum Catonianum. 7. P. Clodii. VII. Modus frumenti qui dabatur. An vitium? VIII. Qui accipiebant, & quomodo. IX. Numerus accipientium. X. Curatores rei frumentariæ. XI. Per quos frumentum distribuebatur. XII. Provincia frumentariæ.

I. Primis temporibus summa fuit Romanorum parcimonia. Bina jugera ad alendam familiam erant satis: nulli civi majorem agrorum modum Romulus attribuit. M. Curius post triumphum, inausursumque veterum adjectum imperio, nota concio est: perniciosum intelligi eivem, cui septem jugera non sufficiunt: qua mensura plebi post exactus reges assignata est. Plin. xviii. 2. &

3. His moribus non modo sufficiebant fruges domesticæ, nulla provinciarum pascens Italia, verum etiam annonæ vilittas incredibilis erat. Ibi. Testatur Polybius, II. 15. etiam ætate sua medium Siculum, non vero medium, ut Calpurnius veritit, Budeum perperam secutus, venisse obolis quatuor; Gall. cing. fol.

II. Sed ubi avaritia & luxuria in rempublicam immigraverit, rerum factus immutata est. Nullus agrorum habendorum modus fuit. Leger ferendæ fuerunt, quibus cupiditas coerceretur, & modus definiret agri, quem Nobilitum quique possideret. Leges vane fuerunt. Ipsi earum auctores in eas primi peccaverunt. Adeo freni impatiens flagravat avaritia. Liv. vi. 35. Plin. ubi supra. Appian. Civ. l. 1.

III. Interea quanto rura potentiorum ampliora in dies fiebant, tanto magis plebi crescebat difficultas frumentaria. Suberat difficultatis istius altera causa, distributiones agrariæ, quæ tribunitiis factionibus constituta, aliquantulum opis civibus aliquot afferbant, cum ceteri languerent inopia. Ergo his malis querendum fuit remedium. De sufficerebatur populo cibaria, quæ industria sua sibi parare iam amplius non poterat. Tenatus legatos in feracioribus Italiae provinciis, ad comparandum frumentum quod plebi vitium daretur, subinde mittendos curavit; maxime vero in Etruriam, quæ frumento tantum abundabat, ut magnam ejus vim præstare vicinis posset.

Præterea ut Romanorum ditiori provincie subjeti ceperunt, ager earum, factus publicus jure victorie, illis quidem redditus est, verum ea conditione, ut decimam partem frugum, quæ ex suis arationibus perciperent, tributi nomine penderent. Quod primo quidem in Italia; deinde in Sicilia, Africa, cæterisque provinciis, pro ut subiciebantur, factitatum esse constat. Hæc

Hæc est decumarum illarum origo, quarum mentio tam frequens occurrit in Verriis, & præcipue libro tertio. Cum autem decumatum frumentum alenda plebi, idem in dies crecebat, jam non sufficeret, quæ senatus publice ad auxilia domestica commendum in provinciis, maxime in Sicilia, frumentum curavit. *Cic. Ver. 111. 69.* Frumentum illud omne Romam devectum, plebi levi pretio distribuebatur, in hoc tantum, ut arario pecunia, quam reppererat, recipere.

IV. Verum, ut ex malo malum nascitur, tenuiorum civium multitudinem, quia illi unde solveret, non erat, ære alieno obstringi necesse fuit. Igitur illa rem moderari oportuit, ut utrique difficultati & annonas & pecuniarum obviam iretur: neque permittere, ut multitudinē, quæ facta ipsa per se levis est, ussa paulo justior ad mortem in Urbe concitandis accederet occasio. Itaque plebem annona mensura præbita est pretio, non eo, quo publice vendebatur, sed vilissimo quo & ægestas domestica levaretur, nec tamen plebs avocaretur ab industria.

Fontem hic habes & rivulum publicorum largitionum (quippe largiri dicitur non solum qui gratis dat, verum etiam qui ex pretio aliquid detrahit) qui deinceps eundo tantum tribunitiis legibus accrevit; ut eorum molis postea sustinenda ætatem impar fuerit.

V. Prima frumenti largitio, (illam dico quæ retinuit quandam venditionis speciem) quæ minime dubia occurrit in Romana historia, contigit anno Urbis condite 261. quo anno caritas primum annone fuit ex incultis per secessionem plebis agris, & fame deinde laboratum est. Consules dimiserunt passim ad comedendum frumentum, non in Etruriam modo, & per Volcos usque ad Cumas, sed in Siciliam quoque: quod Romam adveclum populo datum est levi sane pretio; curante senatus ut frumentum & res omnes ad victum necessitate tanti essent, quanti minimi fuissent ante secessionem. *Liv. II. 34.*

Anno Urbis 298. cum annona, inquit *Liv. 111. 31.* propter æquum inemptum, laboraretur, Manius Marcius adilis plebis primum frumentum, id est, frumentum quod mensē primo (singulis enim mensibus dividebatur, & sic inter-

pretor rō primum, quod mire torstē doctos homines) sui magistratus divisi, dona retribuis plebis, aliquando a consulis late sunt. Semel ea de re factum est senatus-consultum.

Anno Urbis 315. cum fame plebs urgeretur, L. Minucius Augurinus præfectus annone creatus, ejus levate gloriam tulit. Nam oppresso Sp. Mælio, omne frumentum; quod hic privata pecunia ad largitiones faciendas coemerat, una cum reliquis ejus bonis publicatum fuit. Quod frumentum Minucius assibus in modios venale cum proposuisset, ita pretium farris imminuit, ut tribus nundinis tantidem in foro proflaret: qua de causa statua ei a populo sipe collata, statua est. *Liv. IV. 12. 16. Plin. ubi supra.*

Frumentum, commune est nomen. Sed hic & in superioribus accipio pro farre, quo puls illa conficiebatur, qui priscus fuit Romanorum vitus; unde *pulsis-fagi* Plautio dicitur. Nam panifici pittores incogniti Quiritibus olim: solique in usu illi, qui famam in pistrino pinserunt; id est, funderent, seu molerent. M. Varro, apud Non. verbo *Pistris*. Plinius, lib. xviii. cap. 15. *edit. Harl.*

Sequitur apud Plinium xviii. 5. Tribui largitio. Is in ædilitate anno 345. populo frumentum & ipse assibus in modios præstitit: quam ob causam ei statua erecta fuit, & supremo die populi humeris portatus in rogum est. Postea divinum etiam frumentum est sæpius, atque id fere per ædiles, sed graviori pretio, etiam in villate annone, quam antea. Tullius *Livius xxx. 26. & xxxi. 4.*

Hæc antiquitus facta sunt, cum largitio ea omnis voluntaria adhuc, & in arbitrio aut magistratum esset, aut senatus. Frumentum plebi dabatur non illud quidem gratuitum, sed pretio levissimo. Plebs publico fere sumptu alebatur: ipsa vicissim liberis educandis subministrabat reipublice milites, & sanguine suo rependebat illam pecuniam. Verum hæc temporibus largitiones fuerunt incerte. Aliquando post annum sexcentessimum leges tum primum late sunt, quibus perpetua statuaque frumentaria facta est. Quamquam his quoque legibus modo fixis, modo relaxis, illa etiam fluctuavit: donec venit republica in unum potestatem, qui gratuita annona bene emi inspernum putaret. Leges illæ sive frumentariæ,

trivæ, sive alimentariæ, sive annonariæ, nam hæc nominibus appellantur; plurimum a retribuis plebis, aliquando a consulis late sunt. Semel ea de re factum est senatus-consultum.

VI. Primus de stata perpetuaque frumentatione legem tulit C. Sempronius Gracchus tribunus plebis, anno Urbis 670. *Uti semisse atque triente in singulos modios plebi frumentum ex publico singulis mensibus, per singulas tribus divideretur; horreque, quæ ab ipso legislatore Sempronio deinde vocata sunt, in Urbe constituerentur, in quibus frumentum publicum cum legibus frumentariis offerretur.* Plutar. in Gracch. *Epit. Liv. LX. Festus. Pigh. ad ann. 530.*

Postea horrea plurima in quatuordecim Urbis regionibus edificata sunt. Numerat ad recentia novem Lipsius *Elect. 1. 8.* fortia nomen ab his, a quibus extracta fuerunt.

Leges Sempronio duo sancuntur; pretium largitionis, & perpetuitas. Statuit Gracchus uti frumentum populo daretur singulis mensibus: uti semisse atque triente: vel semissibus & trientibus, ut Cicero, & alii loquuntur. Primum aperienda est insolens forma orationis: deinde pretium quod in modum Gracchus statuit, demonstrabo.

Quærit *Contarenius*, cur Gracchus semissis & trientis nomina usurpare maluerit, cum rem & brevius & planius potuisset exponere: & adductis aliquot rationibus, amplius pronuntiat. *Abramus, ad Orat. pro Sext. cap. 25.* censet, quod triticum semisse, hordeum, lupinus, & minuta alia legumina triente vendebantur, ideo distinctam semissis & trientis fieri mentionem. Nos verius, ni fallor, ex Gronovio sic: As in partes secebatur, sive uncias, duodecim. Semissis erat assis dimidia pars; triente, erat tertia pars; hic quatuor, ille sex uncias, capiebat: conjuncti, decem uncias comprehendebant; & decemcem, seu decemassum conficiebant. Cur autem Gracchus sextissimam & trientem potius, quam decemassimam, qui idem est, nominaverit, & cur illa uti circumsione maluerit, causa est, quia semissis & trientis forme publicæ percutiebantur: decemantis vero nulla fuerunt. *Gronov. de pretio, not. 10. 12.* Si Gracchus ad Græc. hoc. sic. credit, hæc vera est & unica locutionis istius ratio: quæ tamen

illis insolentiam non excusat. Quam quis hodie velit viginti quatuor, & duodecim assium nummi apud nos ambulant; triginta vero & sex assium nulli sunt.

Jam ad pretium lege Gracchi constitutum in modios: As Romana respondet novem denarioli nostratibus, & quod excurrit. Destantem æquant, semidenario addito, nostrates septem denari. Hoc erat lege Sempronii pretium in frumento modios, plebi levissimum sane, sed ætario gravissimum, quod tanto magis premebatur, quanto magis levabatur plebis inopia. Itaque legi senatus diu multumque adversatus est, quod & ab industria plebem ad desiliam avocari putabat; & ætario ex-hauriri videbatur. *Pro Sextio, cap. 48. de Offic. 11. cap. 21.*

Lex nihilominus perlata fuit. Exam stetit ad tempora Syllæ Lipsius existimat, negat Vinc. Contarenius; & Graccho interfecto, statim abrogatum fuisse contendit. Neuter recte. Abrogatam legem ante Syllanæ tempora fuisse contra Lipsum ostendunt leges Apuleia, & Livia, quibus Sempronii largitio revocatur. Non autem statim ab interfecto Graccho abrogatam, sed Octavia lege temperatam fuisse contra Contarenum Cicero testatur, *de Offic. 11. cap. 21.* his verbis, *Modica M. Octavii largitio; & Republice ista adit, & plebi necessaria.* Contarenum decepti illud, quod ait Cicero in Bruto, *M. Octavianum auctoritate dicendi tantum voluisse, ut legem Sempronianam frequenter populi suffragio abrogaverit.* Quod non ita accipiendum, quasi abrogata omnino Sempronii lex Octavia lege fuerit. Illam correxit, non sustulit, Octavianus: verum qua ratione istud præsterit, cum nullum legis istius exeret caput, obscurum est. Videri statuisse Octavianus vel majus pretium in singulos modios, pro annone caritate: vel, uti, cum populo frumentum venderetur, de pretio quo emptum esset remitterentur in modium semis & triens. M. Octavianus tulit legem suam anno Urbis 633. quo anno fuit tribunus plebis. *Pighius.*

2. Anno post alia lex frumentaria promulgata, sed non perlata est; ejus auctor ignoratur; tribunalis plebis fuisse puto: *G g g h u i c*

UNIVERSIDAD

UN

NOM

ALD

®

huic Marius, ipse tribunus plebis, intercessit, quod Reipublice damnosa videretur. *Plutarchus in Mario.*

3. L. Apuleius Saturninus, seditionum omnium post Gracchos eloquentissimus, qui ab optimatibus delecerat ad plebem, & se ad C. Marium, & alios plebeie factionis principes applicerat, tribunus plebis iterum, anno 683, legem frumentariam promulgavit, qua Semproniam lege fuit etiam dissoluta. Hæc enim pretium, festivitatum quidem, sed pretium tamen frumenti dando fluctebat: Apuleius vero tulit, ut remissis festivitatibus & minoribus populis frumentum integritate gratis distribueretur. Huic legi intercessit Cæpio, qui per id temporis quæstior urbanus erat, docuitque senatum, agrarum patri non posse largitionem tantam. Lex non est perlatâ: & eius auctor Saturninus, ex senatus-consulto iudicatus hostis Reipublice, occisus est. *Rhet. ad Heron. lib. I. cap. 12. Pighius.*

4. Legem Apuleiam Livya secuta est. M. Livius Drusus, tribunus plebis, anno 662, is qui lætatur in tribunatu, nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut carum dividere vellet, aut eorum, ut plebis gratiam sibi conciliaret, tulit, ut Semproniam lex frumentaria valeret. Sed legem hanc, ut Livias omnes alias, latore in magistratu occiso, senatus, Philippo consule referente, abrogavit. *Liv. Erit. LXXI. Flor. 111. 17. Acon. ad Cornelianam.*

A Drusi morte sociale bellum statim exarsit. Id excepit civile: imo multa civilia, que tam occupatum habuere populum Romanum, ut ne injecta quidem a tribunis forent mentio ullius largitionis. Ut autem, rebus compositis, huic non posset, fecit Sylla, qui cum invasisset Reipublicam, tribus omnia jus legum ferendum ademit. Eo consilio, turbatum ac seditionum extinctis foret facies, que tamen Sylla mortuo anno 672, resierunt cum plebe, nisi cepit ut tributaria potestas in integrum restitueretur. Res fuit per multos annos magnis contentionebus lætata: consilium strenue tentibus senatus-consultum, quo acta Syllæ confirmabantur; plebe vero summa vi pugnant, ne, spoliatâ iurisdictione, potentium libidini subiceretur. *Sallust. Jugurth. lib. 111. 8.*

5. Tandem anno 680, tanto impetu plebis

coorta est in Patres, ut fustineri amplius non posset. Itaque consules eius anni C. Cassius, & M. Terentius Lucullus, ut plebem delinquentem; & ut rem integram in adventum Pompeii, qui tum in Hispania bellum cum Sertorio gerebat, si qua posset, represserit, frumentariam legem tulere: quo blandimento plebs quietam egrit usque ad annum 683, quo anno Pompeius & Cassius consules, tribunatiam potestatem in integrum restituerunt. Hæc est illa lex Terentia-Cassia, quam Cicero altera contentus nomine, quandoque Terentiam vocat. Frumentariam fuisse intelligitur ex eodem Cicerone, in *Verr. 111. 60.* Ex lege Siculi daretur tenebantur imperati tritici nomine octingenta millia modiorum, pro quibus festivitas quaterque in modium accipiebant.

Terentiam-Cassiam legem nomine appellari debere negat Hotomanus, & cum eo docti nonnulli; qui, quia sit de frumento ex sola Sicilia exportando, privilegium, non legem appellari debere contendunt. Affirmat Costareus: non enim de solo frumento Siculo latam legem putat fuisse. Imo, inquit, illud de Siculo frumento, utrum caput legis fuit, qua cautum præterea est, qui numerus frumenti, & quanti esset in aliis provinciis emendus. Et sane frumentum emptum aliunde oportuit. Quandoquidem illa modiorum Siculi frumenti octingenta millia trium mensium cibarius non satis esse poterant, uti infra declarabitur. Nisi forte præter emptum frumentum, partem etiam decumanam distributam plebi fuisse dixeris: qua de nihil habeo quod affirmem.

Legem Terentiam præcesserat sive mensibus, sive annis aliquot; mihi enim non liquet, senatus-consultum de alteris decumis, quod sic habet: Omnis ager Siciliæ decumans iam ante imperium populis Romanis ipsorum Siculorum voluntate, & insistentibus fuerat. *Cic. in Verr. 111. 6.* Cumque agerum illum fecisset victoria publicum populi Romani, Siculi est reddimus, ita tametsi ut, præter septem civitatum, eadem conditione esset, qua antea fuerat; id est, ut decumas gratuas penderet, non, ut olim, regibus suis, qui nulli iam erant, sed Reipublice. Hæc sunt primæ decumæ, que a Cicerone appellantur. Cum vero annonæ difficultate Urbis premeretur, senatus decreto Siculi tantum frumenti da-

re coacti sunt, quantum ex primis decumis fuisset.

Hæc sunt alteræ decumæ, que non erant tamen gratuas, ut primæ: nam pretium his decumis constitutum erat in modios singulos fellerit terni, qui aratoribus persolverentur. *Cic. ibid. cap. 69.* Caterum videtur senatus non, nisi temporibus Reipublice cogere, decrevisse ut alteræ de decumæ exigenterent. *Ibid. cap. 16.* Nolle hoc de alteris decumis senatus-consultum omisit Vinc. Costareus, scriptor alioquin in hoc argumento de re frumentaria non mediocri diligentia versatum.

6. Legem Terentiam post aliquot annos, id est, anno 691, excepit senatus-consultum Catonianum; sic dictum, quia factum est in Catois sententiam. Sualit vir ille ad disturbanda perniciosa Cæsaris consilia, ut, quando superioribus annis frumentaria largitionis beneficio disculsi turbæ, & tranquillitas Reipublice reddita fuisset, eodem remedio Cæsaris conatibus obviam iretur; occupaque animi pauperiorum hoc munere senatus reconciliaretur: ut quo factu Cæsaris spes in ventos abiret, nec moliri quicquam ausus est. Distributum est ergo plebi frumentum mensuram, que accessio fuit ad reliquos sumptus Reipublice quingentiarum quinquaginta myriadam, inquit Plutarchus in *Cæsar. seu ducentes vices felleritum* (Gall. 2000000. *lit.*) vel millium ducentorum quinquaginta talentorum, seu trecentes felleritum (Gall. 3000000. *lit.*) ut idem scribit in *Catois*; nam variat Plutarchus in summa.

Huius rei culpam in liberos derivat Rualdus, *Annal. xxvii*, & iubet, ut & Costareus, illis legi *Terentiam, festivitatibus*, pro *se mensuram quingentiarum*, quod est in vulgatis. Idem Rualdus dicit Plutarchum *ibid.* criminis unum abolvit, eundem alterius postulat, imperitiam nimirum, vel saltim negligentiam. Ex eo enim quod annosarii huius senatus-consulti plane non meminit Alconius, in *Pison.* sed a Gracchiana lege desinit statim ad Clodiam frumentariam, contendit contra Plutarchum vir eruditus illud non vixisse, sed eodem quasi momento & factum & abrogatum fuisse. Respondetur Rualdo non itidem memorari ab Alconio leges Octavianæ, Apuleianæ, & alias quas super recitavimus; que nihilominus perlatæ sunt.

Atque ideo argumentum ex Alconio silentio contra senatus-consultum Catonianum non recte assumi. Præterea satis habuit Alconius ad rem præsentem asserere legem principum; hoc est Gracchanam, a qua, eui fonte, deinceps frumentaria leges maxime populares derivatæ sunt, ut ostendat, quasi facta utriusque comparatione, Gracchum, hominem maxime & popularem & perniciosum, in his ipsi rebus superatum fuisse a P. Clodio. Ad stipulatorem habet Rualdus Dacerium: nos Costareum, qui rebus attentè perpenis firmiter esse argumenta pronuntiat, que pro senatus-consulti diturnitate asseruntur.

Ex eisdem Plutarchi verbis alia suboritur questio; an, cum senatus-consultum illud factum est, & lege Semproniam frumentum etiam aliquod distribueretur. Sicut qui affirmant, sent qui negent; & graves utroque trahunt auctoritates. Verum eo inclinatur animus, ut credam largitionem aliquam antea fieri solitam fuisse, & Catonem voluisse ut illa fieret amplior: hoc est, ut plures e plebe, qui expertes huius erant largitionis, (sic enim interpretatur *aliquos ex eo* apud Plutarchum) frumentum mensuram acciperent. Unde cum augetur numerus eorum quibus frumentum daretur, facta fuit illarum 750. myriadam accessio ad alios sumptus: non eos quovis qui fiebant in Republica, sed privarum ad eos qui antea fiebant pro largitione frumentaria. Non enim mihi fit verisimile plebeculam hisce largitionibus toties & tandiu inelcatam, in æquo animo exaruisse, quo tempore illi maxime erant necessitate: tum quia iusticia illa parimoniam esse obliterata; tum quia ex opulentiorum luxu, longè major erat quam antea, pretium rerum omnium quas vitæ retinebat.

7. Venio nunc ad legem Clodiam frumentariam, quam tulit P. Clodius, ille Ciceronis inimicus, in tribunatu anno Urbis 691. Meminit Dio, *lib. 38*, his verbis: *Clodius frumentum gratis vastè distribuit. Tulit enim, Gabinius pater & Pisonis consulis, ut frumentum pauperibus daretur.* Ex his Dionis verbis contendit Costareus legem Clodii frumentariam fuisse duplicem. Nam *gratis, vastè*, inquit ille, legem posteriorem significat. Ergo alia

prior fuit. At docti melius, qui legem Clodii largitricem unicam agnoscunt. In hoc decipitur Contareus, quod jungit rit *deusul*, *de diuisa*; quod iungendum erat *de gratia*. Gracchus dederat frumentum familiis, & tricentibus in modis. Remiserat semisses & trientes Apuleius, & gratis dederat. Apuleia lex perita, & gratis intercedere, non fuerat. Reliquit eam Clodius, & dedit, id est, dandum tulit nullus gratis. Hanc Clodii legem Cicero multis locis impugnat, ut persiciolam, & pestem agrum, si quidem ea lege quanta prope pars vetchalium tolleretur. *De re Sextio, cap. 25.*

Clodia lex viguit omnium iustissime. Cum enim reliqua ad breve spatium temporis fuerint rata, hae ad tria secula fixa & firma perseveravit. Causa fuit ambitio, mater civilium bellorum. Dum nempe principum patem ferret, nedum prozam, seruerunt omnes plebi miseris modis, & populi gratiam, Reipublicae incommodis, auquiri sunt. Hinc non ausus est quicumque verbum unum facere de Clodia lege abroganda. Praeter ea cum Respublica redacta fuit in minus potestatem, Caesar tenum potius, & qui Caesarem secuti sunt Imperatores, quam aduerso quantum esset momentum in huiusmodi largitionibus ad plebis animos sibi conciliandos, largiri perseverauerunt. Neque in frumento mestrisio diuidendo stetit eorum liberalitas, sed certam etiam pecuniam, tunicas, porcinam, oleum, vinum plebs illa diuenerunt. Sed ista non sunt huius nostri instituti.

VII. Haecenus de iuribus frumentariae largitionis, & de legibus ad eam pertinentibus; sequitur ut disputem de modo frumenti, seu de numero modiorum qui dabantur. Gracchum, qui primus de ista ac perpetua frumentatione legem tulit, de modo etiam frumenti quod daretur, cavisse verisimile est: sed quanta fuerit haec mensura largitio nemo omnium, qui exstant, veterum scriptorum, ut opinor, prodidit. Itaque tentandum an rem assueque coniectura possimus. Servus singularis ciuibaria per hyemem tritici modios mensuros quatuor attribuit Cato; *de re Rustica cap. 56.* per zlatem, quatuor & semis. *Servus*, inquit Donatus in Phorm. I. 1. 9. *quatuor modios frumenti accipiebant in*

mensura; & id demum dicitur; utrum in mensura, an a mensura incertum. Non facit a mente, sed a demetiendo fit *demensura*. At ista incertitudo, & incerta fuisse videtur attributio. Nam ex Seneca, Epist. 80. *Servus est, qui quinquae modios accipit.*

Fuit igitur mensura servilis canon modiorum quatuor frumenti, aut quinquae, si quando liberales erant domini: servos vero eos intelligo, qui ruri opus exercebant. Tot modiorum fuisse largitionem plebi factam mihi persuadet Macer, seu Marcus Licinius apud Sallust. Hist. fragm. lib. 11. cap. 10. Is enim in ea oratione quam in tribunatu habuit ad populum ibi, ubi Terentiam legem frumentariam elevat & explodit, sic ait: *Abstulit privatum & labor, quibus nulla pars fractus est: nisi forte reperitur ista frumentaria lege nulla vestigia profuerit. Qua tamen quibus modis liberatum omnium estimaverit; qui profecti non amplius possent, al. profuerit, aliteris curaverit.*

Isthaec commemoratio de alimentis carceris insinuat: oratoric magis ad invidiam, quam ad similitudinem. Nam lege XII. tabularum singulae librae faris in singulis dies victis dabantur. *A. Gellius lib. 1. Quod diacimus* quia servis etiam in ergastulo aut domo victis praebeatur, *diacimus servilis* apud Sallustium vocatur. *Fragment. lib. 1. cap. 6.* Sed haec exiguitas victus, qua mors tantummodo prohibebatur, nihil facit ad ruri modios, qui modus fuit Terentianae largitionis.

Cogitanti Contareno videtur par fuisse constitutus lege Semproniana, fortasse etiam & senatus-consulto Catoniano, & lege Clodia modus frumenti quod daretur. Hic igitur stamus. Quinos modios singulis mensibus datos fuisse dicimus. Sed verissime, an per familias? Si viritum, quini modii large praebant uni homini mensura ciuibaria: quandoquidem observatum est modium hominibus octo alendis in diem sufficere. Itaque modii quini vicium diurnum dabunt quadraginta hominibus; sed, quod idem est, uni homini per quadraginta dies, at mensis est dierum duntaxat triginta. Sin autem modis familiaris singulari quini assignabatur, ut inde parafamilias non solum vitam suam, sed & conjugis ac liberum toleraret, fatendum est parce

parce praebitum fuisse ad vicium quotidianum, & rem tam parvam non *absoluisse cura familiaris*, ut ait Macer, apud Sallust. lib. 10. Sed ut largitionem per familias factam non credam, scit Sueton. in Jul. cap. 41. ubi sic ait: *Caesar verum factus, ex viginti recreatibus nullibus accipientium frumentum & publicum, ad centum quinquaginta rediit.* Entvero an tot familiarum millia acciperent, non fit verisimile. Neque tamen viritum datam puto, quod largius, quam par est, praebitum fuisset. Si coniectura uti licet, quod tamen in re tam obcura necesse est, credam, feminis exclusis, maris solos, partem dico, & natos, qui essent etate militari, admissos ad istam largitionem fuisse, ita ut per capita frumentum quodammodo distribueretur, neque tamen, ut Licinius querebatur, *absolveret cura familiaris tam parva res*, quae quia minor erat atende toti familia, marito, inquam, & conjugi cum liberis, plebem ad indultitia ad desidiam non avocaret.

VIII. Ad frumentum publicum admittentibus civis Romani tenuiores, sive ingenui essent, sive libertini, sive nobiles, sive obscuri, dummodo Romae domicilium haberent. De tenuioribus non est quod dubitemus. Accepisse nobiles & consolares discimus ex Cicero, qui, lege lata Semproniana Pisonem Prugi, consularem hominem, ad accipiendum frumentum venisse ait. *Tufcul. lib. 11. 48.* Quod Gracchus cum videret, non obiecti Pisonis avaritiam indignam viro consulari, quod sane fecisset, si a publico frumento civem nobilitas acciperet. Quare ad eo tantum, qui sibi cosset, cum ea lege frumentum petat, quam distulisset.

Eorum, qui frumentum caperent, nomina descripta in *Album* referuntur. *Dio, lib. 29.* Et tum ne quis se obtruderet, singulis mensibus per eum qui frumento distribuendo praefectus erat, recensio ante largitionem fiebat in campo Martio nominum eorum, quos fas erat capere frumentum. Eius recensiois tabulae conscribantur, quae in sede Nympharum asservantur. *Cic. pro Milon. cap. 27.* Sunt qui velint id per censores fieri solitum, & qui tabulas recensiois *Censorias* appellent. *Cassiod. ad Suet. Jul. cap. 41. Manius ad Cic. ubi supra.* Sed eos respicit

Dio, ubi supra. Ut fraudibus ceteris occurreret, recensio, & in *album* descriptis singulis dabatur testera, quas *Testerae* ostenderent frumentum accepturi. *Testera* fit a Graeco *δραχμα*, quatuor, quod haberet quatuor latera. Nam huiusmodi fuit frustillum, oblongum: vel alius cubusvis figura. Eius latera inscriptum habebant nomen consulum, & civis episcopi dabatur; diem mensis; & has literas *Sp. seu, Sp. est.* id est, *spectata*; quo significabatur eam testem spectatam fuisse, veramque eam esse, & probatam. Vide *Reins. Inscrip. LX. class. V.* Sunt tamen qui has literas interpretentur de *gradatoribus*, qui spectati faris rube donabantur. *Sextor. Nat. Cic. II. 6.* Testeraum schemata exhibet *Montf. Antiq. Tom. 3. Tab. 186.*

IX. Jam ad numerum accipientium, hoc est ad alias tenebras pergitur. Centum Contareus, certum & definitum non fuisse ante legem Semproniam; tum quia rara & incerta erant largitiones, tum quia nunc maior, nunc minor frumenti numerus Romam advehebatur. Lege Gracchi; legibus Apuleia & Livia de hac re cautum fuisse minime est dubitandum: at eorumdem legum beneficio quot acciperint, nusquam discrete significatum reperit: sed ex Cicero, pro *Vestigio* rem subodorari posse videtur. *Is, lib. 11. cap. 30.* orationem sic ad *Vetrem* convertit: *Imperat, inquit, ut Agrimensus decimas accipiant; Apronius dent lucum, tritici modiumnum xxxii. millia. Quid est hoc? Una tritiaz ex uno agro, plebs Romanae prope mensuras cibariae praetoris imperio donare Apronius cogitur?* Sic Tullius. Porro Romanae plebis nomine non intelligenda plebs universa, aut illa solum plebscula, quae frumenti largitionibus alebatur. Plebs universa nullo modo intelligi potest. In Urbe enim omnium, quas sol aspiceret, maxime frequentius non facile conceat illo velle fuisse amplius quadringentis millibus hominum de plebe?

Hic tanta multitudinis decemta nulla medietum mensura vix satis fore subdula ratione conperimus, ut singulis tribuerentur tantum modii terni, seu semimedietum. Qui numerus frumenti ab his triginta tribus millibus medietum abest tam longe, ut nullo modo tam impuden-

UNIVERSIDAD

UNIVERSITÄT

UNIVERSITÄT

ti mendacio fucus feri iudicibus poterit. Intelligenda igitur est apud Ciceronem plebs illa, seu plebs illa, cui annona mensurata donata fuit lege Terentia eo triennio, quo Siciliam Verres administravit. Porro Agrynenses Apronio xxxiiii. millia medimnum donata coacti sunt plebs Romanae pro mensura cibaria, inquit Cicero: sed hoc verbum, *prope*, cum addit oratoris imminuit modum frumenti quod donabatur mensuratum, ut fortum Verri tanto magis augeat, quo propius ad illum ciborum mensurarum modum accedat. Hæc est, ni fallor, mens Contarenti, quem Gravius, quia non eam affectus est, male reprehendit, ad lib. tert. *Accus.* pag. 57.

Cicerone igitur habemus auctorem triginta tria millia medimnum donata fuisse Romanæ plebs cuius lege Terentia: atque illa *prope* satis fuisse ad cibum plebs mensuratum: ita ut si ad illa xxxiiii. aliquot millium medimnum accessio fiat, numerum medimnum alende plebs necessarium habituri simus. Hæc igitur quasi face practicanæ progrediamur conjecturis quam minime audacibus.

Imitiamur orator modum frumenti ad crimen augendum, nos eum amplificemus, & producimus vel ad L. millia medimnum: ita ut ad illum Ciceronianum numerum fiat tertie partis, hoc est, septendecim millium accessio, quæ sane praviore si non videbitur, qui tantisper attendit ad illud Oratoris artificium quod proposui. Medimna singula modios Romanos capiunt sex. Ergo quinquaginta medimnum erunt trecenta modium millia; quæ sufficienti hominum sexaginta millibus alendis, si modus frumenti fuerit in singulis modii quini. Aut igitur hæc ipsa, aut ciceriter, mea quidem sententia, hominum multitudine lege Terentia publicum frumentum accepit. At senatus consulto cuius auctor fuit M. Cato, Contarentus admittit ad frumentationem fuisse hominum millia circiter centum, conjicit ex sumptu, quæ factum quotannis in eam rem tradit Plutarch.

Clodia lex remisit semisses & trientes, sed accipientium non auxit numerum, qui postea, cum per seditiones & bella civilia plurimi irrepissent nullo iure in has largitiones, adeo crevit, ut esset anno Urbis

707. trecentum viginti millium: quem Cæsar, recessione facta, retraxit ad centum quinquaginta millia. *Sueton. in Jul. cap. 41.* Hunc numerum Augustus produxit ad ducenta hominum millia. *Ex Maxim. Ancy.*

X. Pulsis regibus, procuratorum rei frumentaria, seu annonæ, id est, curam emendi frumentum in provinciis & Romanam mittendi, suscepit senatus. Mox redilibus plebs hæc republicæ pars mandata est; semel extra ordinem ad L. Minutium, deinde ad adiles curies translata, diuque gesta preclare: fortasse usque ad legem Terentiam. Sane constat ex Alconio, *Argum. in Corn. septennio* post eam legem prætorum de maiestate curam gestisse frumenti publici.

Legem Clodia Sex. Clodio homini imprudens procuratio frumenti, quod usquam fuit, tradita est. *Cic. pro Dom. cap. 26.* Eidem erepta anno sequenti, & Cn. Pompeio extra ordinem toto orbe terrarum in quoque annis est delata. Africa capta anno Urbis 709. Julius Cæsar iussit viginti myriades, id est, ducenta millia medimnum frumenti ad alendum populum Romanum advehi: & olei libarum myriades ccc. id est, tricies centena millia; duosque curatores, & totidem Cereales adiles instituit, qui hoc frumentum Romanam advehenti, & populo distribuendi curam haberent. *Dio, lib. 43.* Annonæ procuratio ad consules etiam pertinuisse videtur ex eo, quod, cum inopia laboraretur anno Urbis 717, tribuni consulum negligentiam accendunt, quasi eorum culpa accidisset, ut populus fame premeretur. *Liv. iv. 12.*

XI. Dum fletit Republica, sident ferme, qui annonam procurabant, adiles sive plebs, sive curies, frumentum populo distribuere. At Gracchus ipse præfuit, aut saltem adfuit, ut patet ex Cicerone, *Testes. lib. 20.* cum eius lege frumentum plebs darent. Post legem Terentiam verisimile est prætorum, ut gerebat curam frumenti advehenti, ita etiam illud distribuendum curasse. Pompejus extraordinaria annonæ præfectura ornatus, frumentum etiam donavit.

XII. Jam dixi frumentarias Romanorum provincias fuisse primum Italianas; maxime vero Etruriam. At anno Urbis

263. cum annona caritas esset summa ex incultis agris per secessionem plebs, missi qui frumentum compararent non modo hinc in Etruriam, illinc per Volcos, usque ad Cumas; sed quantum in Sicilia quoque; unde vis magna frumenti advocata est, quoniam coempti, partim a Gelone Syracasarum tyranno dono accepti. *Liv. 11. 34. Dion. Hal. vii. 1.*

Aliquando post subacta Sicilia, ingentem frumenti numerum aut decumarum, aut emptionis nomine, quotannis Romanam misit. Deinceps domita Africa, pendit & ipsa victrixi Reipubl. veltigal annuum frumentum. Denique, ut quoque provincia ferax frumenti, Romanorum ditioni subiecta est, statim nutrit pro sua parte facta est plebs Romana. Harum præcipue fuerunt Sicilia, Africa, Sardinia, Hispania, Bœotia, Mæcedonia, Chersonesus, Asia, Syria, Ægyptus & quibus omnibus, si Ægyptum excipias, que non, nisi post finem Republicæ, provincia ab Augusto facta est, frumenti maximus numerus Romanam advectus est, aut publici ex veltigalibus, aut senatus consulto empti; aut privatim a mercatoribus. Harum provinciarum meminit Cicero, *lib. 11. in Verri. passim;* & *pro leg. Man. cap. 12.* ubi Siciliam, Africam, Sardiniam, tria fuisse testatur frumentaria subsidia Reipublicæ.

Diximus quantum frumenti numerum Sicilia suppeditaret. Africani frumenti modum statueri non ita promptum est. Nam quod ait Plutarchus, in *Cæsare*, Cæsarem Africano bello confecto reversum, in concione fuisse gloriatum, se regionem subegisse tantam, ut ex ea quotannis populus Romanus præter olei pando tricies centena millia medimnum Atticorum, hoc est, duodecies centena millia modiorum

Romanorum, id nos in eo confutendo leviter adjuvat. Cui enim persudetur tam exiguum veltigal ab Africa, universa, feracissima regione, exactum fuisse? Aut igitur in referendo dicto Cæsari plus est, ut sæpe in rebus Romanis scribendis, homo Græcus; aut hæc de quibosdam tantum Africæ civitatibus, ut vult Contarentus, accipienda sunt. Neque nobis prælicet in re tam obscura Iosephi locus ex oratione Agrippæ ad Iudeos, (*de bello*, 11. 16.) qua eos a bello contra Romanos suspiciendo dehortatur. In ea rex ille affirmat Africam octo mensibus populum Romanum alere; Ægyptum quaternis. In quo suæ causæ magis, quam veritati, eum servire apertum est. Si enim ita se res haberit, nihil frumento tanto ex tot aliis provinciis importato opus fuerit. Importatum tamen fuisse ex supra memoratis provinciis constat ex Plinio, xviii. 7. Aliis etiam argumentis refelli possit Agrippa. Sed quia ista magis ad Imperatorum, quam ad Reipublicæ tempora pertinent, supercedo de ea re plura loqui.

Addam coronidis vice, largitiones non modo per senatum aut magistratus, sed per privatos etiam homines aliquando, præsertim testamentis, factas fuisse: ut suspicari licet ex Horatio, 11. *Sat. 3.* & Neque frumentum solum, sed & oleum etiam populo donatum. Memoratur Cicero 11. *de offic. cap. 17.* M. Scius adiles curulis anno Urbis 679; qui, ad inendam a populo gratiam, revocavit longo intervallo veterem annonæ vilitatem de suo; & asse modium populo dedit. Idem ille M. Scius olei quoque denas libras; rem hoc ævo prope incredibilem, singulis assibus præstitit populo Romano, per totum annum, *Plin. xv. 1.*

ACTIONIS SECUNDÆ
IN C. VERREM

LIBER QUARTUS.

DESIGNIS.

ORATIO IX.

I. **V**ENIO nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici ejus, morbum & insaniam: ut Siculi, latrocinium. Ego, quo nomine appellem, nescio. Rem vobis proponam: vos eam suo, non nominis pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite, Judices: deinde fortasse non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse; ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; signum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam picturam, neque in tabula, neque textili: quin conquirit, inspexit; quod placitum sit, abstulerit.

Magnum videor dicere. Attendite etiam, quemadmodum dicam: non enim verbi, neque criminis augendi causa comple-

¹ *Nexus vestili* sic ediderunt Grævius, & Verburpius. Itaque aut ex priore membro subintelligenda est præpositio, in; aut, quemadmodum in libris est, teste Grævico, iteranda, hoc pacto, neque in tabula, neque in textili. Pictura in tabula, sicut Gall. *des tableaux*. Pictura in textili, Gall. *des manchetes en broderie de petit point*. Sunt ornamenta quæ acs pinguntur in textili, hoc est, in panno, & lana, &c. contexto. Nam, tex-

tile, hic est substantivum, uti apud Liv. XLV. 35. ubi habes, *regia textilia*. Legebat Victorius: *Nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuisse*: quod non mihi sane displicet. Cur enim Cicero minus recte dixerit *picturam textilem*, quam Virgili. *Æn.* 111. 482. *picturatas velles*? id est, pictura decoratas, inquit Servius; ea nimirum, quæ lana diversi coloris, & acs efficitur. *Her-*

plector omnia. Cum dico, nihil istum ejusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me scitote, non accusatorie loqui. Etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum; denique nihil istum, quod ad oculos, animumque acciderit², neque privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in Sicilia reliquisse. Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam ex ipsis laudatoribus tuis? Facilius enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui acculant, qui persequuntur: cum apud tuos Mamertinos invenire³ improbilissima ratione esse prædatus.

II. C. Hejus est Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Messanam accesserant) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus. Hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certe, & nostris hominibus apertissima, maximeque hospitalis. Ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut urbi quoque esset ornamento. Nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, fane vacua, atque nuda est.

Erat apud Hejum sacrarium⁴ magna cum dignitate in ædibus, a majoribus traditum, perantiquum: in quo signa pulcherrima quatuor, summo artificio, summa nobilitate: quæ non modo istum hominem, ingeniosum, atque intelligentem, verum etiam quemvis nostrum, quos iste idiotas⁵ appellat, delectare possent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis⁶: (nimirum didici etiam, dum in istum inquiri, arti-

Tom. IV.

H h h

h

² *Quod ad oculos, animumque acciderit*] sed magnum quoque vitiorum, aut eorum quos præcipue admirarentur, imagines habere. *Sueton. in Vatel. cap. 2. Lamp. in Sever. cap. 29. Idem.*

³ *Cons. apud totos Mamertinos invenire*] Sic habent omnes editi libri. Puto tamen legendum, *invenire*, ut respondeat *re* præpositæ, quod præcedit. *Horæ.*

⁴ *Sacrarium*] Domesticum, seu Lararium, in quo Lares, & Divi domesticæ colebantur. Solebant tibi veteres non Deorum tantum,

sed magnum quoque vitiorum, aut eorum quos præcipue admirarentur, imagines habere. *Sueton. in Vatel. cap. 2. Lamp. in Sever. cap. 29. Idem.*

⁵ *Idiotas*] Græca vox, privatos significans. At quia privati homines, usua magnarum rerum carentes, earum judicium nullum adhibentur: *idiotas* sæpe usurpatur, uti hic, pro *improbitis*. *Idem.*

⁶ *Praxitelis*] Insignis fuit statuaris, natione Græcus: i duabus præcipue Veneribus, quas

secum nomina) idem, opitor, artifex ejusdem modi? Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, propter quem Thespiæ visuntur. Nam alia visendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius⁸, cum Thespiis ea⁹, quæ ad ædem Felicitatis sunt, ceteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attigit.

III. Verum, ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis e marmore: ex altera parte Hercules egregie factus ex ære. Is dicebatur esse Myronis¹⁰, ut opinor: & certe. Item ante hosce deos erant arule, quæ cuius sacrarii religionem significare possent. Erant aenea præterea duo signa, non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu, atque vestitu, quæ manibus sublatis sacra quædam more Atheniensium virginum reposita in capitibus sustinebant. Canephora¹¹ ipsæ vocabantur. Sed earum artificem quem? quemnam? recte admones: Polycletem¹² esse dicebant. Messanam ut quisque nostrum venerat, hæc visere solebat:

quas e marmore fecerat: & quarum unam Coli, alteram Cnidii ab ipso artifice emiserunt, nobilitatis. *Plinius*, xxxiv. 19. & xxxvi. 4. ed. Hard. Floruit Praxiteles circa annum 360, ante Christum. *Idem*.

7. *Enchiridion* mudi] Id est, marmoreum etiam. Cupidinum illum e marmore Praxiteles, Praxiteles operum præstantissimum. Phryne meretricis ab ipso Praxiteles dono acceptum Thespiis, patriæ suæ donavit. *Aræus lib.* 23. Quo astu mulier ab ipso artifice expresserit hoc signum, operum illius absolutissimum, docet *Pausan.* in *Atr. cap.* 20. Phrynem, inquit, amabat Praxiteles. Illa cum ab hoc sibi deponisset statuam, quæ esset ejus operum pulcherrima, non sane renuit Praxiteles. Verum quia ipse de suis operibus iudicium facere pertinaciter recusabat, hoc astu id ab eo mulier expressit. Subornavit servum, qui accurrens nuntiaret, Praxiteles officinam igne correptam confaguræ; bonamque ejus operum partem jam flammis hausam esse: non omnia tamen adhuc perisiste. Ibi tum exanimatus Praxiteles foras exiit, & Actum est, inquit, de laboribus meis, si Satyros & Cupidini flammæ non percerunt. Tum Phryne eum bene sperare jubet: nihil tristo ait accidisse: sed illum

dolo cogere voluisse, ut, quod pulcherrimum operum suorum esse iudicaret, confiteretur. Atque ita sibi illa Cupidinem delegit. *Idem*.

8. L. Mummius] Qui, excisa Corintho, de Achæis triumphavit, anno 608, & Achaicus est appellatus. *Idem*.

9. Thespiis ea] Turneb. emendabat, Thespias, hoc est Musas, a Thespiis Boeotia oppido.

10. Myronis] Natus Eleutheris, Boeotia in oppido, Atheniensis deinde civitate donatus est; quare Atheniensis a Pausania semper appellatur. Statuarius fuit insignis, quem nobilitavit maxime bucula ex ære, in quam epigrammata Græca diversorum poetarum, plenissima elegantia ac lepore, serene quadraginta reperies in *Anthologia* 16. 7. Varia Myronis opera recensent cum laude *Plinius* xxxiv. p. 650. edit. Hard. *Hor.*

11. Canephora.] Ceresis ministra. Alii & hic, & infra cap. 8. *Canephora* legunt, Græcorum more, apud quos illæ virginis *Kanephora* dicebantur.

12. Polycletem] Statuarius fuit celebris: floruit iisdem, quibus Myron, temporibus. Eius opera recensent *Plinius* xxxiv. p. 650. *Idem*.

lebat: omnibus hæc ad visendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quam civitati.

C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam seimus fuisse, usus est hoc Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum: & cum esset hospes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobiles ejusmodi, Judices: & quid dico nuper? immo vero modo, ac plane paulo ante vidimus, qui forum ac basilicas, non spoliis provinciarum, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum¹³, non furtis nocentium, ornarent: qui tamen signa, atque ornamenta sua cuique reddebant: non ablata ex urbibus lociorum, quadridui causa, per simulationem ædilitatis; domum deinde, atque ad suas villas auferbant. Hæc omnia, quæ dixi, signa, Judices, ab Hejo de sacrario Verres abstulit: nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum per vetus ligneum, Bonam Fortunam: ut opinor, eam iste habere domi suæ noluit.

IV. Pro deum, hominumque fidem! quid hoc est? quæ hæc causa? quæ hæc impudentia est? quæ dico signa, antequam abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin viderit. Tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cuiusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces; quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres, quod ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac meretriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur; Hejo se a majoribus relictum esse sciebat.

¹³ Commodis hospitum] Rebus, quas hospites commodabant. *Idem*.

bat. Ad hereditatem sacrorum non querebat meretricis heredem²⁴.

Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defensionem! mercatorem cum imperio, ac securibus in provinciam misimus: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coemeret: nihil cuiquam relinqueret. Hæc enim mihi ad omnia defenso pateferi videtur, *emisse*. Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac una defensione usus es: quare, cajusmodi tu iudicia Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in prætura atque imperio, tot res, tam pretiosas, omnes denique res, quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coemisse?

V. Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur: veruntamen ea, quæ parvis in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate, aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut vestem; præbatur enim legibus. Mancipium putaverunt, quo & omnes utimur, & non præbatur a populo. Sanxerunt, *Ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum*. Si qui²⁵ Roma esset demortuus? immo, si quis ibidem. Non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia; sed illum usum provinciam supplere.

²⁴ Ad hereditatem sacrorum non querebat meretricis heredem. In Romæ unaqueque familia sua sacra, gentis suæ propria habebat: quæ gentilitia vocabantur, & perpetua esse jubebantur lege xii. tabul. Itaque honorum heredem, sacrorum quoque heredem esse oportebat. Cicero lib. de Legib. ii. Har. Verus cetero & Palla, in hereditatem sacrorum. Grot. in hereditatem. Cuiuslibet, in hereditate, quod videbatur probatum Guiljelmo. Grot. in hereditate est in Regio quoque, ut omnino legendum, & post sacrorum interponendum cum Regio & Francii libro. *Se reliquum sacrorum in hereditate sacrorum*, in hereditate, in qua cernenda sacra quoque illa gentilitia fuerunt et obstranda. Inter

quæ fuit etiam cultus hujus Cupidinis. Grot. tibi, ut Gravium sequaris, actor sum. Religio tamen mihi fuit, a lesione quam tuetur principes nostri editores quatuor, discere. *Oligotus*.

²⁵ Si qui. Nota syllepsin. Nam, qui, non refertur ad *mancipium*, ut videtur, sed ad vocem, *seruus*, quam animo concipias Orator, cum hæc scriberet. Vide *Santii Min. lib. iv. cap. 10.* An licebat, inquit, si quis servus Romæ, antequam prætor proficisceretur, esset demortuus, alterum in eus locum emere in provincia? inquit: verum id licebat tantummodo, cum servus erat in provincia mortuus. *Herastius*.

Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? hæc, Judices, quod putabant emptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitrato vendere non liceret. In provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret: fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli isto modo agere cum Verre: noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit: desino querere, cur emeris?

VI. Quid igitur nobis faciendum est? num argumentis utendum in re ejusmodi? querendum est, credo, Hejus iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummarie tenuerit, tanta egestas, tanta vis oppresserit, ut sacrarium suum spoliaret, ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem fecisse nullam: vendidisse, præter fructus suos, nihil unquam: non modo in ære alieno nullo, sed in suis nummis multis esse, ac semper fuisse. Si hæc contra, ac dico, essent omnia: tamen illum hæc, quæ tot annos in familia, sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid si magnitudine pecunie persuasum est ei? verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam honestus, religioni suæ, monumentisque majorum pecuniam anteponeret.

Sunt ista: veruntamen abducuntur homines nonnunquam etiam ab institutis suis magnitudine pecunie. Videamus, quantum ista pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita iussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: *Hæc omnia signa Praxitelis, Myronis, Polycteri, H-S VI mill. & D Verri vendita sunt*. Recita ex tabulis. **TABULÆ HELII.** Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cælum ferunt, Verri ætimatione sic incidisse. Cupidinem

nem Praxitelis ¹⁶ H-S M. DC. Profecto hinc natum est, *Ma-
lo emere, quam rogare.*

VII. Dicit aliquis, Quid? tu ista permagno astimas? E-
go vero ad meam rationem, usumque non astimo: verunta-
men a vobis ita arbitror spectari oportere, quanti hæc eo-
rum iudicio, qui studiosi sunt harum rerum, æstimentur:
quanti venire soleant: quanti hæc ipsa, si palam, libereque
venirent, venire possent; denique ipse Verres quanti æstimet.
Nunquam enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum
putasset, commississet, ut propter eum, in sermonem homi-
num, atque in tantam vituperationem veniret. Quis vestrum
igitur nescit, quanti hæc æstimentur? In auctione signum æ-
neum, non magnum, H-S cxx millibus venire non vidimus?
Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut
etiam plaris emerint? nonne possum? Etenim qui modus est
in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis. Difficile est
enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur
Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis,
neque magnitudine pecuniæ adductum esse, ut hæc signa ven-
deret: teque ista simulatione emptionis, vi, metu, imperio,
fascibus, ab homine eo, quem una cum cæteris locis non
solum potestati tuæ, sed etiam fidei populus Romanus com-
miserat, eripuisse, atque abstulisse.

Quid mihi tam optandum, Iudices, potest esse in hoc cri-
mine, quam ut hæc eadem dicat ipse Hejus? nihil profecto.
Sed ne difficilia optemus. Hejus est Mamertinus: Mamertina
civitas istum publice communi consilio sola laudat ¹⁷: omni-
bus ipse cæteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Ejus
autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, prin-
ceps

¹⁶ Cupidinem Praxitelis] Juuat me aulic-
te Cupidinem Praxitelis non plaris æstima-
tum & emptum a Verre fuisse, quam mille
sexcentis sestertis (Gall. 160. srt.) Sed to-
tus hic locus per ironiam tractatur. Norum
ex Plinio quanti artificum illorum opera o-
lim æstimantur. Narrat lib. xxxvi. pag.
726. regem Nicomedem voluisse a Cnullo
mercari Venerem ejusdem Praxitelis, de qua
infra, cap. 60. totum æs civitatis aliam,
quod erat ingens, dissolvendo. Idem narrat

lib. xxxiv. pag. 650. de Polyxeto, *Diasco-
measini enim fuisse ioveana, centum talentis,*
(Gall. 24453. srt.) *voluntarium.* Idem.
¹⁷ Sola laudat] Oratorie: nam & Syra-
culana etiam civitas, inquit *Mamertina,* Ver-
rem laudavit. Infra, cap. 63. & *Dicinat,*
cap. 4. Sed decreta tam immoedo hæc lauda-
tio fuit: soli enim Romanum ioveant lauden-
di causa Mamertini legati. Itaque Tullius
verre dicit, *sola laudat.* Idem.

ceps est Hejus: etenim est primus civitatis: ne forte ¹⁸, dum
publicis mandatis serviat, de privatis injuriis reticeat.

Hæc cum scirem & cogitarem, commisi tamen me, Judi-
ces, Hejo. Produxi eum prima actione: neque id tamen ul-
lo periculo feci. Quid enim poterat Hejus respondere, si es-
set improbus, si sui dissimilis? signa illa domi suæ esse, non
apud Verrem? qui poterat quidquam ejusmodi dicere? Ut
homo turpissimus esset, impudentissimeque mentiretur, hoc
diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit,
vendidisse. Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religio-
ne sua, ac dignitate verè existimare maxime vellet, primo
dixit se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset:
deinde neque se illa habuisse venalia, neque ulla conditione,
si, utrum vellet, liceret, adduci unquam potuisse, ut vende-
ret illa, quæ in sacrario fuissent a majoribus suis relicta, &
tradita.

VIII. Quid sedes, Verres? quid expectas? quid te a Cen-
turipina civitate, a Catinensi, ab Halefina, ab Tyndaritana,
Ennensi, Agyrinensi, cæterisque Sicilia civitatibus circumven-
niri, atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmo-
dum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Mes-
sana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum testis, prædarum
ac furtorum receptrix. Adest enim vir amplissimus ejus civi-
tatis, legatus, hujusce iudicii causa domo missus, princeps
laudationis tuæ: qui te publice laudat. Ita enim mandatum,
atque imperatum est. Tamen si rogatus de Cybea ¹⁹, tenetis
memoria, quid responderit: ædificatam publicis operis, publi-
ce coactis, eique ædificandæ publice Mamertinum fenatorem
præfuisse. Idem ad vos privatim, Iudices, confugit: utitur
hac

¹⁸ Ne forte] Joci genus: quasi civitas id
spectaverit, eum legatum misit: quod ei cer-
te propositum non fuit. Ipse tamen utrum-
que fecit, & facies. *Manat.*

¹⁹ De Cybea] Erat navis oneraria rotun-
da, Siculo nomine sic appellata, quasi *Cy-
per*, a cujus similitudine: sed & *cupa*, unde
cybea nomen est sortita, genus navis est,
teste *Helychis.* Vide *Turneb. Advers.* 25. cap.
5. Quadratam etiam navem fuisse voluit, qui

cybeam deducunt a Græco *κύβος, κυβύς*,
qui corpus est ex sex lateribus aequali lati-
tudine planiciterum quadratum. *Vitrav. lib.*
5. Pref. At navis quadratas veteribus cogni-
tas non fuisse contendit *Græcius* ad hunc
locum: & dubitat an non scribi debeat *cym-
bia*, pro *cybea*. *Horat.* Cur non a *cym-
ba* torquetur a Græcis Siculis *cymbia*, genus
navis paulo majoris? *Grævius.*

hac lege, qua iudicium est communis, & privata rei sociorum. Tamen si lex est de pecuniis repetendis, ille se negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere desiderat: lacra se majorum suorum repetere abs te dicit: deos Penates a te patrios reposcit. Ecqui pudor est? eoque religio, Verres? ecqui metus? habitasti apud Hejum Messanae: res illum divinas apud eos deos in suo sacrario prope quotidie facere videri. Non movetur pecunia: denique, qua ornamenti causa fuerunt, non requirit: habe Canephoras: deorum simulacra restitue. Quae quia dixit²⁰: quia, tempore dato, modeste apud vos socius, amicusque populi Romani questus est: quia religioni suae non modo in diis patriis repetendis, sed etiam in ipso iurejurando, ac testimonio, proximus fuit: hominem missum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum; illum ipsum, qui navi istius aedificanda publice praesuit; qui a senatu peteret, ut Hejus ignominia²¹ afficeretur.

IX. Homo amentissime, quid putasti? te impetratum? quanti is a civibus suis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verum fac te impetravisse: fac aliquid gravius in Hejum statuisse Mamertinos? quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constat verum pro testimonio dixisse, poenam constituerint? Tamen si quae est ista laudatio, cum laudator interrogatus laudat necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes mei sunt? Hejus est laudator: laetit gravissime. Producam ceteros: reticebunt; quae poterunt, libenter dicent, quae necesse erit, ingratis²². Negent isti onerariam navem maximam aedificatam esse Messanae? negent, si possint. Negent ei navi faciendam senatorem Mamertinum publice praesuisse? utinam negent! Sunt etiam caetera, quae malo integra referre, ut quam minimum sit illis temporis ad meditandum, confirmandumque perjurium.

Hac

²⁰ *Quis dicit*] Subauditur, Hejus in prima actione. *Tempore dato*. Nactus occasionem querendi. *Proximus fuit religioni suae*, id est, a sua religione non discessit. *Noxam dedit locutio*. Sic Phaedrus, lib. 1. fab. 16. *Negabat illa se esse culpa proximam, id est, ream. Hortatur.*

²¹ *Ignominia*] Decreto nimirum, quod senatus Mamertinus daret, quo poena constitueretur in eum, quasi contra voluntatem fecisset ejusdem senatus, cum de Verre apud senatum Romanum questus esset. *Idem.*

²² *Ingratis*] Invidis; pro quo Comiti dicitur *ingratis*. Graecus.

Hac tibi laudatio procedat²³ in numerum. Hi te homines auctoritate sua sublevent: qui te neque debent adjuvare, si possint: neque possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias in perpetuum infames tuis stupris, flagitiisque fecisti. At publice comodalisti²⁴. Non sine magno quidem reipublicae, provinciaeque Siciliae detrimento. Tritici modium LX millia empta populo Romano dare debebant, & solebant: abs te solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quod per te imperii jus una in civitate imminutum est: Siculi, quod hoc non de summa frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos, & Halesinos, immunes populos: & hoc plus impositum, quam ferre possent.

Navem imperare ex foedere debuisti. Remisisti in triennium. Militem nullum unquam poposcisti per tot annos. Fecisti item, uti praedones solent: qui cum communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modo parcant, verum etiam praeda quos augeant, & eos maxime, qui habent oppidum opportuno loco, quo saepe ad eundem sit navibus, nonnunquam necessario.

X. Phaselis illa²⁵, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque praedonum. Lycii illum, Graeci homines, incolebant. Sed quod erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & exeuntes a Cilicia praedones saepe ad eam necessario devenirent, & cum ex hisce se locis recipere, eodem deferrentur: alciverunt illud sibi oppidum pirate, primo commercio, deinde etiam societate.

Mamertina civitas improba antea non erat: etiam erat inimica improborum: quae C. Catonis, illius, qui consilium fuit,

Tom. IV.

I i i

impe-

²³ *Procedat*] Succedat ex animi tui sententia. Metaphora sumpta de histrionibus, numerum in motu servantibus. *Parad.* 3. circa finem. *Histris si paulum se movit extra numerum, turbantur, & exploditur.* *Mamur.* Vel, hac laudatio unius civitatis, sit tibi pro numero decem civitatum, qui numerus in illiusmodi laudationibus ultimus, & quasi legitimus est. *Horatian.*

²⁴ *At publice comodalisti*] Si minus su-

gulis civibus, tamen universis profuisti. *Rempub.* enim eorum adjuvisti, cum ei quod populo debebat, remisisti. *Gruterus.*

²⁵ *Phaselis illa*] Urbs est Pamphyliae nobilis, olim piratarum receptrix, quam Strabo lib. Geograph. xiv. Zeniceti pirate fuisse scribit, qui, cum Olympum montem Servilius Ilauricus cepisset, sese cum universa domo cremavit. *Horat.*

impedimenta retinuit. At cuius hominis? clarissimi, potentissimique; qui tamen cum consul fuisset, condemnatus est. Ita C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Pauli, & M. Catonis, & P. Africani fororis filius: quo damnato, tum, cum severa iudicia fiebant, H-S XVIII millibus lis aestimata est. Huic Mamertini irati fuerunt²⁶: qui majorem sumptum, quam, quanti Catonis lis aestimata est, in Timarchidis prandium sepe fecerunt.

Verum hæc civitas isti prædoni, ac piratæ Siciliensi Phælis fuit. Huc omnia undique deportabantur; apud istos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant sepositum, ac reconditum: per istos, quæ volebat, in navem clam impo-
nenda, occulte exportanda curabat: navem denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam ædificandamque curavit. Pro hisce rebus vacatio data est ab isto sumptus, laboris, militiæ, rerum denique omnium. Per triennium soli non modo in Sicilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus, in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti, ac liberi fuerunt ab omni sumptu, molestia, munere. Hinc illa Verrea²⁷ nata sunt: hinc in convivium Sex. Cominium protrahi iussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est: quem obrorta gula de convivio in vincula, atque in tenebras abripi iussit. Hinc illa crux²⁸, in quam civem Romanum iste, multis inspectantibus, sustulit: quam non aulus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscunq; omnia scelera sua, ac atrocina communicasset.

XI. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? qua auctoritate? utrum, quam apud senatorium ordinem, an, quam apud populum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas est, non modo in provinciis nostris, verum etiam in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: rex denique ecquis est, qui tenatorem populi

* Vist. Man. non fuerunt

²⁶ Huic Mamertini irati fuerunt] Applicatur ab aliis isthæc Verri. Nos Catoni accommodanda duximus. Sane Lambiniæ codex, item Casacianus, nec non Gruterianus, (adde Regium) hæud agnoscent illud

negativum hæcenus vulgarum, irati non fuerunt: itaque expuxi. Græc.

²⁷ Verrea] Dies festus, in honorem Verri, institutus. Plinius l. 7.

²⁸ Crux] De qua libro V.

puli Romani recto, ac domo non invitet? qui honos non homini solum habetur, sed primum populo Romano, cuius beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud socios, atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publice non invitarunt. Me cum dico, leve est. Senatorem populi Romani si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima, & amplissima Cn. Pompeji Basilicæ, quo, etiam si esset invitatus a vobis, tamen divertisset. Erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeji sunt²⁹, domus honestissima: quo L. frater³⁰ meus summa illorum voluntate divertit. Senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido jacuit, & pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas unquam alia commisit. Amicum enim nostrum in iudicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere in minuendo³¹ honore senatorio?

Verum hæc tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc solis contemptus est. In populi Romani quidem conspectum quo ore vos commissistis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani sanguine redundat, quæ fixa est ad portum, urbemque vestram, revellistis, neque in profundum abjecistis, locumque illum omnem expiastis, quam Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo federato atque pacato, monumentum istius crudelitatis constitutum est. Vestræ urbs electa est, ad quam cum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati³² invidetis, item incolis vestris, civibus Romanis, ostendere soletis: quo

I i i 2

minus

²⁹ Pompeji sunt] Id est, vocantur, quia civis Romani & ipsi per Cn. Pompejum facti, ejuꝝ novæ etiam de more sumptuerunt. Hortensius.

³⁰ Frater] Patruelis, qui cum Cicerone in Siciliam ad inquirendum in Verrem profectus est. Mamertius.

³¹ In minuendo] Franc. Inminuendo honoris, ut & nonnulli edidit. Solet Tullius in

lis loquendi generibus, quæ frequenter apud eum occurrunt, omittere præpositiones. Græc.

³² Quorum civitati] Id est: Quibus invidetis, quia jam civis Romani sunt. Incolis vestris, civibus Romanis qui apud vos in urbe vestra habitant. Incolæ dicitur qui urbem habitat sine civitatis iure. Hortensius.

minus sibi arrogant, minusque vos despiciant, cum videant jus civitatis illo supplicio esse maclatum.

XII. Verum hæc emisse te dicis. Quid³³ illa Attalica, tota Sicilia nominata, ab eodem Hejo peripetasmata emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? an literis pepercisti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de sacrario esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planius, quam ipse apud vos dixit Hejus. Cum quaesivissem, num quid aliud de bonis ejus pervenisset ad Verrem, respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quaesivi an misisset. Respondit id, quod necesse erat, scilicet dicto audientem fuisse prætori: misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quaesivi, an domum revertissent. Negavit adhuc revertisse. Risus populi, atque admurmuratio omnium facta est.

Hic tibi in mentem non venit jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus 10 se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si H-S VI millibus 10 tibi constarent ea, quæ tu facile posses vendere H-S CC millibus? Fuit tanti, mihi crede. Haberes quod defenderes: nemo quereret, quanti illa res esset. Si modo te posses docere emisse: facile cui velles, tuam causam & factum probares. Nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes.

Quid? a Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, phaleras³⁴ pulcherrime factas, quæ regis Hieronis fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti, an emisisti? In Sicilia quidem cum essem, sic a Centuripinis, sic a cæteris audiebam: non enim parum res erat clara: tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Aristo Panormitano; quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Etc.

³³ Quid?] Ordo est, Quid? oblitus es ab eodem Hejo emere, hoc est, in tabulas referri jubere, te emisse illa peripetasmata. (Gall. de rapinis) Attalica; id est, auro intertexta, qualia res Asia Aetius primus invenit. Plin. viii. p. 476. Emere abstulit es? Facite. Licuit emere, seu emptionem

simulare, eodem modo, Hejum cogendo nimirum ut scriberet in suis tabulis, tibi a se illa vendita fuisse, quemadmodum iustus a se scripserat, signa, id est, Cupidinum & Herculem, se tibi vendidisse. Idem.

³⁴ Phaleras] Ornamenta equestrum, & equitum. V. Hard. ad Pl. vii. p. 390.

Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses. Quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, te minus habiturum, rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti. Dixit Philarchus pro testimonio, se, quod nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, studiose cupisse te celare de phaleris: cum abs te appellatus esset, negasse habere sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne qua invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositæ: tum se deprehensum negare non potuisse: ita ab se invito ablatas phaleras gratis.

XIII. Jam ut hæc omnia reperire, ac perscrutari solitus sit, Judices, est operæ pretium cognoscere. Cybiratæ³⁵ sunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum alterum fingere opinor e cera solitum esse, alterum esse pictorem. Hosce opinor Cybiræ, cum in suspicionem venissent suis civibus, famulo expilasse Apollinis, veritos poenam iudicii, ac legis, domo profugisse. Quod Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, cum iste, id quod ex testibus didicistis, Cybiram cum inanibus syngraphis³⁶ venerat, domo profugientes ad eum se exules, cum iste esset in Asia, contulerunt. Habuit secum eos ab illo tempore: & in legationis prædis atque furtis, multum illorum opera, consilioque usus est. Hi sunt illi, quibus, in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse iussu istius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & re probatos secum in Siciliam duxit. Quo posteaquam venerunt, mirandum in modum (canes venaticos dices) ita odorabantur omnia, & investigatebant, ut ubi quidque esset, aliqua ratione invenirent. Aliud minitendo, aliud pollicendo, aliud per fervos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. Quidquid illis placuerat, perdendum erat. Nihil aliud optabant, quorum polcebatur argentum, nisi ut Hieroni, & Tlepolemo displiceret.

³⁵ Cybiratæ] Cybira, unde Cybiratæ, urbs fuit Gallicie, in qua Verres fuerat, Dotalia prætoris legavit. Horatius.

³⁶ Inanibus syngraphis] Interpretor, eas ex quibus exigi nihil jam potest, quia solutio

liberatæ sunt. Auctorem sequor Ulpianum. Digest. x. tit. q. 1. 18. ubi ait solutione chirographi iussu facta; ad quem locum Galof. Iuane fit chirographum, solutione debiti facta creditori. Idem.

XIV. Vere mehercules hoc, Judices, dicam. Memini Pamphilum Lilybætanum, hospitem meum, & amicum, nobilem hominem, mihi narrare: cum iste ab sese hydriam³⁷ Boethi³⁸ manu factam, præclaro opere, & grandi pondere, per potestatem abstulisset, se sane tristem, & conturbatum domum revertisse, quod vas ejusmodi, quod sibi a patre, & a majoribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitium adventum, a se esset ablatum. Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: jubet me scyphos sigillatos³⁹ ad prætorem statim asserre. Permotus sum, inquit: binos habebam: jubeo promi utrosque, ne quid plus mali nasceretur, & mecum ad prætoris domum ferri. Eo cum venio, prætor quiescebat: fratres illi Cybiratæ inambulabant. Qui, me ubi viderunt, Ubi sunt, Pamphile, inquirunt, scyphi? Ostendo tristis. Laudant. Incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. Tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?* Ne multa, festertios ec me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum e. Vocat interea prætor: scyphos poscit. Tum illos cœpisse prætori dicere, putasse se, id quod audissent, alicujus pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse, non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri. Ita Pamphilus scyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tametsi hoc nescio quid nugatorium sciebam esse, ista intelligere: tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere; quem scirem nulla in re quidquam simile hominis habere.

XV. Tum primum intellexi, ad eam rem istos fratres Cybira-

³⁷ Hydriam] Magnam erat vas aquarum; vel etiam vino servando idoneum, plerumque lapideum. Est certum genus Ophitæ, ex quo vaso etiam, & cadus faciunt. In Siphno lapis est, qui cavatur, tornaturque in vasa equandis civis utilis, vel ad ejusmodi usus. Plin. lib. 36. p. 752. Urnatum lapidearum meminit Homerus Odys. lib. 23. vers. 205. Hanc Pamphili & argenteam, & cælatam fuisse verba Ciceronis faciunt ut credam;

quia eius & opis, & pondus memorat. Idem.

³⁸ Boethi] Scriptoris, de quo Plinius xxxiii. 12. & xxxiv. 8.

³⁹ Sigillatos] In quibus sigilla quædam insculpta sunt, ut decorum, ut animalium. Horum. Non fuerunt insculpta, sed sigilla, hoc est, icunculis ex ære aut argento factis ornata. Sigilla etiam sunt parva signa, seu parva statua. Grævius.

biratas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est hujus præclaræ existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam) posteaquam est comperendinatus, cum jam pro damnato, mortuoque esset, ludis Circensibus mane apud L. Sifenam, virum primarium, cum essent triclinia strata, argentumque expositum in ædibus; cum pro dignitate L. Sifenæ domus esset plena hominum honestissimorum, accesserit ad argentum: contemplari unumquodque otiose, & considerare cœperit. Mirari stultitiam alii, quod in ipso judicio, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, suspicionem augetet: alii amentiam, cui comperendinato, cum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. Pueri autem Sifenæ, credo, qui audivissent, quæ in istum testimonia essent dicta, oculos de isto nusquam deicere, neque ab argento digritum discedere.

Est boni judicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuscujusque, & cupiditatis, & incontinentiæ. Qui reus lege, & reus comperendinatus, re, & opinione hominum pens damnatus, temperare non poterit maximo conventu, quin L. Sifenæ argentum tractaret, & consideraret; hunc in provincia prætorem quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abstinere potuisse?

XVI. Verum, uti Lilybæum, unde digressa est, oratio revertatur; Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, Popilius cognomine. Ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat se emisse. Etenim hic propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, literæ factæ. Justit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo qui unquam tenuissime in donatione histrionum⁴⁰ æstimavit. Tametsi jamdudum erit, qui tam multa de tuis emptionibus verba faciam, & quæram, utrum emeris, necne, & quomodo, & quanti emeris; quod verbo transigere possim. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti emeris.

Quid

⁴⁰ In donatione histrionum] Significat, ostantur: si qui præter cæteros populo placuissent. Horum.

Quid sit? quanquam non debebam ego abs te has literas poscere: me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat: verum negas te horum annorum aliquot concessisse. Compose⁴¹ hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possim edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce iudices facere posse? Domus plena signorum pulcherrimorum, jam etiam ante praturam: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data, atque donata: tabulae nullum indicant emptum? omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. Fingitur improba defensio, praetorem omne id argentum coemisse: tamen idipsum tabulis demonstrari non potest. Si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, scriptum non est. Horum autem temporum, cum te plurimas res emisse dicas; tabulas omnino nullas proferas: nonne te & prolatis, & non prolatis tabulis, condemnari necesse est?

XVII. Tu a M. Caelio, equite Romano, lectissimo adolescente, quae voluisti, vasa argentea Lilybaei abstulisti: tu C. Gacurii, promptissimi hominis⁴², & experientis, & in primis gratiosi, suppellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam, & pulcherrimam mensam citream⁴³ a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio, a L. Sylla civis Romanus factus est, omnibus scientibus Lilybaei abstulisti. Non tibi obijcio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti, ac depeculatus es. Taceo. Non enim putat ille sibi injuriam factam: propterea quod homini jam perditio, & collum in laqueum inferenti, subvenisti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo paritus es. Gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti: & abs te nihil rectius factum esse dico. A Lyfone vero Lilybaetano,

⁴¹ *Compose*] Ede mihi scripta simul haec tria, quid argenti pararis in Sicilia, unde quidque emeris, quanti emeris, *Mensam citream*.
⁴² *Promptissimi hominis*] Ita agendis rebus. *Idem*.

⁴³ *Mensam citream*] Eiusmodi mensa maxima erat in praetorio. Memoratur illa Cicero in epistola ad H. de dicitis (Gall. 10000. *Item*) *Pitane*, xlii. 29. ubi illi fecit de mensarum illarum dotibus, & insania, *Hor.*

tano, primo homine, apud quem diversatus es, Apollinis signum ablatum certe esse non oportuit. At dices te emisse. Scio: H-S ero: Ita opinor. Scio, inquam. Proferam literas: & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eriperas, scaphia cum emblematis⁴⁴ Lilybaei utrum empta esse dicis, an confiteris erepta?

Sed quid ego istius in eiusmodi rebus mediocres injurias colligo: quae tantummodo in furtis istius, & damnis eorum, a quibus auferrebat, versata esse videantur? Accipite, si vultis, iudices, rem eiusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perspiciere possitis.

XVIII. Melitenis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. Is Lilybaei multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quo se contulit, propter virtutem splendidus, & gratosus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata⁴⁵: in his pocula duo quadam, quae Heraclea⁴⁶ nominantur, Mentoris⁴⁷ manu, summo artificio, facta. Quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciendi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac posceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybaei non habere: Melitae apud quendam propinquum suum reliquisse. Tum iste continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det literas. Nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit, ut iis, qui a

Tom. IV.

⁴⁴ *Scaphia cum emblematis*] *Scaphia*, sunt scyphi in hac scapha facti. *Hor.* Emblemata sunt signa, seu sigilla Deorum, hominum, animalium, quae veteris scyphis, aliisque vasibus poterant inferri, & ab iis revelli, & aliis rursus illigari. *Vid. Salmast. Exerc. Plinian. p. 736. ed. nov. Grevior.*

⁴⁵ *Toreumata*] Non est idem *sculptere & calare*. *Th.* quae Graecis proprie argentum exalatum. Celatura aurea exantur figuris ostendebat, & extra corpus materiae prominentes. *Sculpebantur vero, quae cavabantur. Ho-*

K k k

Verre

die fore tantum sculpsit & cavatur argentum, ex quo pocula sunt: apud veteres haec men frequentius calabatur argentum figuris extantibus. *Salmast. in Exerc. Plin. ubi vide plura. Idem.*

⁴⁶ *Heracles*] *Lambinus*, alique haud ignobiles Critici malunt *Tericles*, sive *Thericles*, ab inventore seu artifice Thericle, de quo *Plinius* & *Pausanias*. *Vulgatae* adhuc *Turneb. Advers. VIII. 10.* *Vide item Salmast. Exerc. Plin. p. 734.*

⁴⁷ *Mentoris*] De quo *Plin. XII.*

Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit. Absesse ab domo paulisper maluit, quam præfens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eo est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus, ac fure re videretur. Quia non potuerat argentum eripere, ipse a Diodoro erepta sibi vasa optime facta dicebat: munitari absenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cum vidisset monile, ut opinor, ex auro, & gemmis, pulchritudine ejus incensa, salutem viri⁴⁸ proderet. Similis istius cupiditas: hoc etiam acrior, atque insanior, quod illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non solum oculis, sed etiam auribus excitabantur.

XIX. Conquiri Diodorum tota provincia jubet. Ille ex Sicilia jam castra moverat, & vasa collegerat⁴⁹. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: si hæc ratio potius, quam amentia nominanda est. Apponit de suis canibus quendam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati suspitione remotissimum. Deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat jubere nomen deferri: & tum primum opinor istum absentis nomen recepisse.

Res clara Sicilia tota, propter celati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: neque solum reos fieri, sed etiam absentes. Diodorus Romæ forditatus circum patronos, atque hospites cursare: rem omnibus narrare. Literæ mittuntur isti a patre vehementes; ab amicis item; videret, quid ageret, de Diodoro quo progredere: rem claram esse, & invidiosam: insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset.

⁴⁸ *Salutem viri*] Amphiarai vatis: quem latentem, ne ad bellum Thebanum iret, quod ibi se periturum ex auguribus noverat, auro monili corrupta uxor Polynici prodidit. *Manutius.*

⁴⁹ *Vasa collegerat*] Vasa, id est, impedimenta, milites colligunt castra moturi: jocus est: quia sua vasa, id est scyphos, Diodorus abhulerat. *Idem.*

visset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provincie: non, ut in Sthenio⁵⁰, jam refertus pecunia. Itaque furor ejus, paululum non pudore, sed metu ac timore repressus est. Condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit⁵¹. Diodorus interea, prætere isto, prope triennium provincia, domoque caruit. Cateri non solum Siculi, sed etiam cives Romani hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progredere, nihil esse, quod quisquam putaret, se, quod isti paulo magis placeret, conservare, aut domi retinere posse.

XX. Postea vero quam intellexerunt, isti virum fortem, quem summe provincia expectabat, Q. Arrium, non succedere: statuerunt se nihil tam clausum, neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum, promptissimumque esset. Tum iste ab equite Romano splendido, & gratioso, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Romani, & judicem esse, equuleos argenteos nobiles⁵², qui Q. Maximi fuerant⁵³, aufert.

Imprudens huc incidi, Judices; emit enim, non abstulit. Nollem dixisse: jaclabit se, & in his equitabit equuleis. Emi; pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur⁵⁴. Est tanti. Cedo tabulas. Dilue sane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas aspicere possim. Veruntamen quid erat, quod Calidius Romæ quereretur, se, cum tot annos in Sicilia ne-

K k k 2

gotta-

⁵⁰ *In Sthenio*] de quo Verrina II. cap. 34.

⁵¹ *De reis eximit*] Diodori absentis nomen, quod reorum in album referri iusserat, delet. *Horonius.*

⁵² *Equuleos argenteos nobiles*] Equulei sunt pulli equini: sunt etiam tormenta eundem: hic videntur esse vasa celata, cum aliqua forte equi forma, unde nomen accepit. Subjungit enim infra de his ipsis equuleis: *Vende mihi vasa celata.* *Manutius.*

⁵³ *Qui Q. Maximi fuerant*] Vide, ne relictus legatur, *quique maximi fuerant*, hoc est, pretiosissimi, quique venire potuerant plurimo. Adjuvat conjecturam Priscianus, qui hæc laudat in fine libri III. *quique maximi fuerant.* *Gulielmus.* Accedit his Re-

gus, in quo, *quique maxime fuerant.* *Grævius.*

⁵⁴ *Credo, etiam tabulæ proferentur*] Ita considerant omnino omnes, & ipse Hortensius: cui tamen hæc eadem retractanti venit in mentem apponere notam quietis post verbum *Credo*, hoc modo. Dicit Verres, *Emi; pecuniam solvi.* Respondet Cicero, *Credo. Adde Verres, Etiam tabulæ proferentur,* id est, proferam tabulas, quibus confirmabo ea me emisse. Refert Cicero, *Est tanti.* &c. Quovis modo legatur, vides hic subesse ironiam. Qui enim Verres annorum illorum tabulas proferat, quas jam se confessus est nullas habere? *Oratorus.*

gotiaretur, abs te solo ita esse contemptum, ita despectum, ut etiam una cum cæteris Siculis despoliaretur, si emeris? Quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse repetiturum, si tibi sua voluntate vendiderat? Tu porro posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim cum is L. Sifenna, defensore tuo, tam familiariter uteretur: & cum cæteris familiaribus Sifennæ reddidisses?

Deinde non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse. Qui quidem cæterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam cum te compluribus confirmasses redditurum, posteaquam Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quod intellexisti, te, præda de manibus amissa, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes prætores licuit argentum habere bene factum: licuit posse domesticis copiis, cum magistratum, aut aliquem superiorem invitasset, ornare, & apparare convivium. Multi domi Cn. Calidii, cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui posceret: nemo tam impudens, qui postularet, ut venderet.

Superbum est enim, Judices, & non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido, *Vende mihi vasa calana*. Hoc est enim dicere; Non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui (ut non conferam vitam, atque existimationem tuam cum illius; neque enim est conferenda; hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis) quod H-S LXXX. millia divitiis, ut prætor renuntiarere, dedisti; trecenta accusatori, ne tibi odiosus esset; ea re contemnis equestrem ordinem, ac despicias? ea re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quam te.

XXI. Jactat se jamdudum de Calidio: narrat omnibus, se emisse. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honesto-

honestoque equite Romano thuribulum emitti? Qui pro testimonio dixit, te, cum inspiciendum poposcisses, avulso emblemate remisisse: ut intelligatis; in homine intelligentiam esse, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papirio fuit hæc abstinentia: tenuit hoc institutum in thuribulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt. Incredibile est autem quam multa, & quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus & copiis, magna artificia fuisse in ea insula. Nam domus erat ante istum prætorem nulla paulo locupletior, qua in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil esset argenti; patella⁵⁵ grandis cum sigillis, ac simulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur; thuribulum. Hæc autem omnia antiquo opere, & summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos peræqua proportione cætera: sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quæ religio retinisset.

Dixi, Judices, multa fuisse fere apud Siculos omnes: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam missum? nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, cum Romanam revertisset, expleret? qui simul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cybiratici canes, qui investigabant, & perferutabantur omnia. Si quod erat grande vas, & majus opus inventum, læti auferebant. Si minus ejusmodi quippiam venari potuerunt; illa quidem certe pro lepisculis capiebantur, patellæ, pateræ, thuribula. Hic quos putatis stetus mulierum? quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur: sed magnum, & acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim, cum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti consueverunt, quæ a suis acceperunt, quæ in familia semper fuerunt.

XXII. Hic nolite expectare, dum ego hoc crimen agam ostia-

⁵⁵ Paella, &c. Vide Turneb. Advers. lib. VIII. cap. 10.

stiatim; ab Æschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse; a Thrasone item Tyndaritano patellam; a Nymphodoro Agri-
gentino thuribulum. Cum testes ex Sicilia dabo, quem voler
ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, thuri-
bulis: non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem pau-
lo locupletior expers hujus injuria reperietur. Qui cum in con-
vivium venisset, si quidquam calati aspexerat, manum absti-
nere, Judices, non poterat. Cn. Pompejus est Philo, qui fuit
Tyndaritanus. Is coenam isti dabat apud villam in Tyndari-
tano. Fecit, quod Siculi non audebant. Ille, civis Romanus
quod erat, impunius id se facturum putavit. Apposuit patel-
lam, in qua sigilla erant egregia. Ille continuo ut vidit, non
dubitavit illud insigne penatum, hospitaliumque deorum, ex
hospitali mensa tollere. Sed tamen, quod antea de istius ab-
stinencia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla
avaritia reddidit.

Quid? Eupolemo Calasino, homini nobili, Lucullorum
hospiti, ac persulari, qui nunc apud exercitum cum L.
Lucullo est, non idem fecit? Coenabat apud vos, & exem-
pla profero. Neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam
rationem aliquando esset redditurus: sed profusus ita, quasi aut
reus nunquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo mi-
nore periculo in judicium esset venturus: qui hæc, quæ dico,
jam non occulte, non per amicos, atque interpretes, sed pa-
lam,

Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque
opus est, nec fieri ullo modo potest. Tantummodo unicuique
que de varia improbitate generis indicia apud vos, & exem-
pla profero. Neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam
rationem aliquando esset redditurus: sed profusus ita, quasi aut
reus nunquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo mi-
nore periculo in judicium esset venturus: qui hæc, quæ dico,
jam non occulte, non per amicos, atque interpretes, sed pa-
lam,

⁵⁶ Purum] Hoc est, sine emblematis, Ma-
nitiur.

⁵⁷ Purus] Nudus, inanis.

⁵⁸ Quasi festivum acroama] Acroama Græ-
ce adulationem significat: Latini pro festiva
narratione, & pro eo item qui festiva nar-

ratione auditorum animos exhilarat, usur-
pant. Tales plerumque adhiberi solebant lo-
cupletum conviviis, qui convivium animos
exhilararent: istque dari corollaria solebant.
Notem, Vide Plutarch. Sympos. lib. VIII. Pro-
blem. B.

lam, de loco ⁵⁹ superiore, ageret pro imperio & potestate:

XXIII. Catinam cum venisset, oppidum locuples, honestum,
copiosum, Dionysiarum ad se proagorum ⁶⁰, hoc est, sum-
mum magistratum, vocari jubet. Ei palam imperat, ut om-
ne argentum, quod apud quemque esset Catinæ, conquirendum
curaret, & ad se transferendum. Philarchum Centuripi-
num, primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc
idem juratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse, at-
que imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliae
multo maxima, & locupletissima, omne argentum conquire-
ret, & ad se comportari juberet? Agyrio similiter istius im-
perio vasa Corinthia per Apollodorum, quem testem audistis,
Syracusas deportata sunt.

Illam vero optima, quod, cum ad Haluntium venisset præ-
tor laboriosus & diligens, ipse in oppidum accedere noluit,
quod erat difficili ascensu, atque arduo; Archagathum Ha-
luntinum, hominem non solum domi suæ, sed tota Sicilia
in primis nobilem, vocari jussit: ei negotium dedit, ut quid-
quid Haluntii esset argenti calati, aut, si quid etiam Corin-
thiorum, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur.
Ascendit in oppidum Archagathus, homo nobilis, qui a suis
& amari, & diligi vellet: ferebat graviter, illam sibi ab isto
provinciam datam: nec, quid faceret, habebat. Pronuntiat,
quid sibi imperatum esset: jubet omnes proferre, quæ habe-
rent. Metus erat summus. Ipse enim tyrannus non discedebat
longius: Archagathum, & argentum, in lectica cubans ad
mare infra oppidum, expectabat.

Quem concursum in oppido factum putatis? quem clamo-
rem? quem porro stetum mulierum? qui viderent equum
Trojanum introductum, urbem captam esse dicerent. Efferr
sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effrin-
gi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? scu-
ta si quando conquiruntur a privatis in bello, ac tumultu:

tamen

⁵⁹ De loco] De tribunali. Hoc additur,
non ad veritatem, sed ad amplificationem.

⁶⁰ Proagorum] Prætorum est Dorica ratio.

ne, quam Latini simulantur, & Siculorum,
lingua erat, qui ab aliis *μαγιστρος* dicitur,
qui princeps est, & ante alios verba facit.
Terni. Ad. 9111. 10.

tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum calculatum domo, quod alter eriperet, protulisse. Omnia deferuntur. Cybirata fratres vocantur: pauca improbant: quae probantur, iis crusta, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt.

XXIV. Quod unquam, Judices, hujusmodi everriculum in illa provincia fuit? Avertere aliquid de publico quam obscurissime per magistratum solebant: etiam aliquid de privato nonnunquam occulte auferbant: & illi tamen condemnabantur. Et, si quaeritis, ut ipse⁶¹ de me detraham: illos ego acculatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter presso vestigio persequerentur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? permagnus est in eum dicere aliquid, qui praeteriens, lectica paulisper deposita, non per praestigias, sed palam per potestatem, uno imperio ostiatum totum oppidum compilarit?

At tamen, ut possit se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummularum, dicitur causa⁶², daret. Invenit Archagathus paucos, qui vellet accipere: his dedit. Eos nummos tamen iste Archagathus non reddidit. Voluit Romae petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. *Recita Archagathi et Lentuli testimonium.*

Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges & iudicia, quanti testes Siculos, negotiatoresque fecerit. Posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset, instituit officinam Syracusis in regia

⁶¹ *Ut ipse*] De industria mea detrahatur, quae nulla est in hac accusatione, in qua omnia sunt summae facilitatis. Illos ego acculatores nomine vere dignos fuisse puto, qui occulta hujusmodi hominum furta persequerentur. Hor.

⁶² *Dicitur causa*] Usurpat a veteribus pro,

ad speciem: ut vere, ac serio factum videtur id, quod simulatione quadam factum erat. Men. De hoc ipso admonere item debuerat Orat. pro Murena, cap. 12, ubi haec verba, *Sed ante te dicitur causa vindictarum*, quae dicitur intelligi non posse, poterant limitari explicari. Olivetus.

gia maximam, palam; artifices omnes, calatores⁶³, ac vascularios convocari jubet: & ipse suos complures habebat. Eo conducit magnam hominum multitudinem. Menses octo continuos opus his non desuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa ex patellis & thuribulis quae vellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceret: ipse tamen praetor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla federe solebat, & pallio.

XXV. Haec ego, Judices, non auferam proferre, ni verer, ne forte plura de isto ab aliis in sermone, quam a me in iudicio audisse vos diceretis. Quis enim est, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui de istius pallio, tunica pulla non audierit? Quem voles de conventu Syracusanorum virum bonum nominato: producam. Nemo erit, quin hoc se aut vidisse, aut audisse dicat.

O tempora, o mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrum, Judices, quam multi, qui L. Pisonem cognoverunt, hujus L. Pisonis, qui praetor fuit, patrem. Is cum esset in Hispania praetor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est, & comminutus. Cum vellet sibi annulum facere, aurificem iussit vocari in foro, ad fellam⁶⁴, Cordubae, & ei palam appendit aurum. Hominem in foro fellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus praesentibus. Nimum fortasse dicit aliquis hunc diligentem. Haestenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius. Verum fuit ei concedendum. Filius enim L. Pisonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit.

Ridiculum est nunc de Verre me dicere, cum de Pifone Frugi dixerim. Verumtamen, quantum interfit, videte. Iste cum aliquot abacorum⁶⁵ faceret vasa⁶⁶ aurea, non laboravit.

Tom. IV.
⁶³ *Calatores*] Vascularii sunt, qui vascula ex puro, hoc est, sine sigillis, argento faciunt: calatores, qui sigilla vasculis aureis, & argenteis includenda calabant. Salmastius.

L. I. I. vit.
cor. Manutius.

⁶⁵ *Aliquot abacorum*] Cum singuli abaci vasa multa copiant. Idem.

⁶⁶ *Faceret vasa*] Est, colligeret, conquireret, ut faceret rem, exercitum. Gra.

vit, quid non modo in Sicilia, verum etiam Romæ in iudicio audiret. Ille in auri semuncia totam Hispaniam scire voluit, unde prætoris annulus fieret. Nimirum, ut hic ⁶⁷ nomen suum comprobavit, sic ille cognomen.

XXVI. Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria consequi, aut oratione complecti. Genera ipsa cupio breviter attingere: ut hic modo me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? nunquam dubitavit, quotiescumque alicujus aut gemma, aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer.

Cum Valentio ejus interpreti epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretula ⁶⁸. Placuit ei: exquisivit, unde esset epistola: respondit, Agrigento. Iste literas, ad quos solebat, misit: ut is annulus ad se primo quoque tempore afferretur. Ita literis istius, patri-familias L. Titio cuidam civi Romano annulus de digito detractus est. Illa vero ejus cupiditas incredibilis est. Nam ut in singula conclavia, quæ ille non modo Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime stratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimium multa comparare videretur. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi ille non trinxerit in situerit.

Mulier est Segestana, perdives & nobilis, Lamia nomine. Per triennium isti, plena domo telarum, stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pecuniosus, Neri; Lysio, Lilybei; Critolaus, Ennæ; Syracusis

Æschrio,

⁶⁷ Ut hic] Veros totam vorando Siciliam probavit Peris nomen recte indinum sibi fuisse; sic Pisonis diligentia probavit non infuria illum *Fugit* cognominatum fuisse. *Hortensius*.

⁶⁸ In cretula] Et cæra, & creta in obsequiis literis veteres utebantur. Asiaticam cretam, qua publicani uterentur, Cicero nominat in oratione pro Flacco. *Manutius*.

⁶⁹ Lectus aratus] Cubicularis, & tricliniaris erant lecti: illi, nocturna quietis causa; hi, unde cibum accubantes caperent

qui primam lignæ, ut rube, experire delectationem præcum seculum fuit; deinde, corruptis peregrino luxu moribus, arati, postremo etiam dorati, argentei, auri fuerunt. Et cum, ait Plin. xxxv. 11, Cn. Manlius, devicta Asia, triclinia arata, abacos, & monopodia primum inexistit triclinio suo, quem anno U. C. 567. dicit; lectos aratos, qui ponebantur in tricliniis, significat, non ipsa triclinia, quæ partes ædium erant, & conclavia dicebantur, a cubiculari diversa, in quibus non carnabatur. *Idem*

Æschrio, Cleomenes, Theomastus; Etori Archonides, Megistus. Vox me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas, credo. Jam enim non libet omnia criminari. Quasi hoc mihi non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum operis esse in hujusmodi rebus ulum. Jam vero lectos aratos ⁶⁹, & candelabra aenea num cui, præter istum, Syracusis per triennium facta esse existimatis? Enebat. Credo. Sed tantum vos certiores, Judices, facio, quid iste in provincia prætor egerit, ne cui forte nimium negligens fuisse videatur, neque se satis, cum potestatem habuerit, instruxisse & ornasse.

XXVII. Venio nunc non jam ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ad ejusmodi facinus, in quo omnia nefaria contineri mihi atque inesse videantur: in quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi, nationesque, quæ in eorum regno ac ditone sunt. Nam reges Syriæ ⁷⁰, regis Antiochi ⁷¹ filios pueros, scitis Romæ nuper ⁷² fuisse: qui venerant non propter Syriæ regnum; nam id sine controversia obtinebant ⁷³, ut a patre, & a majoribus acceperant: sed regnum Ægypti ⁷⁴ ad se, & ad Sele-

L l l 2 nen

⁷⁰ Reges Syriæ] Antiochum, & Seloucum intelligit; quorum ille *Asiaticus*, quod in Asia fuerat educatus; hic *Cyrenæus*, quod in Cyrenis, quæ in Ægypti regnum vocantur, non multo post interiecit. Antiochum cognomento *Asiaticum*, & *Callinicum*, & *Comagenium* Syriæ regem xxvii, & ultimum, Lucullus, pulso Tigrane, qui Syriam regnum tenuerat annos octidecim, in avitum regnum restitui passus est, quod ei postea Pompejus adiecit, & Syriam in provinciam formam redegit, pulchram in ea regnatum fuit, teste Eusebio, annis 230. Antiocho autem Comagenem provinciam in regnum reliquit. Sed ipsa aliquot annos post Verri prætorum Siciliensem eueverunt. *Vallant. Hist. Rom. Sp.*

⁷¹ Antiochi] Cognomento *Epiphanis*, seu *Pis*. Fuit Antiochi Cyrenæi filius; matrem Cleopatram, quam Tryphena interfecit; Seleucus habuit uxorem. Circa annum Romæ 698. obiisse videtur. *Idem. Cam. Græc. Historie Regum Syriæ.*

⁷² Nuper] Anno Urbis 680. utpote patrum, & notum. Nam revera Syriam obtinebat adules; cum in Romanam venisset, Tigranes, & obtinuit, duos quadringentis post, pugna infelicitate vincula cum Lucullo ad Tyrcinocertam, pridie noctis Octobr. anno Urbis 684, caesioque eius exercitu peditem 250000, Equitum 50000, Syriam reliquit, quam statim Antiochus, non invito Lucullo, recuperare conatus est. *Horrens.*

⁷³ Obtinebant] Id est, obtinere debebant, utpote patrum, & notum. Nam revera Syriam obtinebat adules; cum in Romanam venisset, Tigranes, & obtinuit, duos quadringentis post, pugna infelicitate vincula cum Lucullo ad Tyrcinocertam, pridie noctis Octobr. anno Urbis 684, caesioque eius exercitu peditem 250000, Equitum 50000, Syriam reliquit, quam statim Antiochus, non invito Lucullo, recuperare conatus est. *Horrens.*

⁷⁴ Regnum Ægypti] Quod tenebat Ptolemæus Auletes, Ptolemæi Soteris II. filius Lathyrus filius noctis; heres regni non legitimus.

nen⁷⁵, matrem suam, pertinere arbitrabantur. Hi ipsi posteaquam temporibus Reipublica⁷⁴ exclusi, per senatum agere quae voluerant, non potuerunt; in Syriam in regnum patrum profecti sunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. Itaque, isto praetore, venit Syraculas.

Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, quod in ejus regnum ac manus venerat is, quem iste & audierat multa secum praecleara habere, & suspicabatur. Mittit homini munera satis large: haec ad usum domesticum. Vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. Deinde ipsum regem ad coenam vocavit. Exornat ample, magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea. Namque haec aurea nondum fecerat. Omnibus curat rebus instructum, & paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut & istum copiose ornatum, & se honorifice acceptum arbitaretur. Vocat ad coenam deinde ipse praetorem: exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae, ut mos est regius, & maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla⁷⁷ excavata, manubrio aureo. De qua, credo,

rimis. Is, ut Selene filios Romae esse, & a senatu Aegypti regnum postulare cognovit, per seimores civitatis, quos munibus suis coraperat, effecit, ut ne de possessione sua desiceretur. Itaque Syri fratres re infecta discesserunt. Vaillant. *Hist. Pict.*

⁷⁵ *Ad Selema* Selene filia erat natu minima Ptolemaei VII. qui dicitur esse *Euergetes* II. vulgo *Physcon*, & Cleopatrae. Physcon praeterea datus ex eadem Cleopatra uxore suscepit filios, Ptolemaum Lathyrum, & Ptolemaum Alexandrum, Repavit in Aegypto, post Physconis mortem, Lathyrus, cui frater succedit Alexander: quo mortuo, Alexandrum secundum, hujus filium, Aegypti regem Sylla instituit. Is autem anno sexto regni sui pulsus, Tyrum fecerit, ubi mortuus est sine liberis, saltem legitimis. Regia Aegypti signatur cum in eo desiceret, regnum ad Selema, Physconis filiam, & ad ejus

filios pertinere existimabatur. Idem. *Hist. Pict.*

⁷⁶ *Temperius Reipublica* Ratione negotiorum, quibus tuam Reipublica distinebatur. Intelligit Orator duo bella difficillima, quae tunc in Asia contra Mithridatem, & in Hispania contra Sertorium, gerebantur; quo praetere per senatum, quem sibi iam Aulicus largitionibus suis conciliaverat, exclusi fratres, re infecta, discesserunt. Idem. *Ibid.*

⁷⁷ *Trulla* Quid fuerit *trulla* praefate a pud veteres, non satis liquet: aliter ab aliis definitur. Certe distinctiorum est a *trua*, quod est lignum cochlear, quo cibum in ollis inter coquendum agitur. Puto *trullam* hic sumi, aut pro vase potorio, *non capite*; uti & apud *Horat.* 2. sat. 3. 144. *Vide Alex.* 111. 10. & *sibi Virg.* aut etiam pro pelvi (Gall. *no bassu a lever*) Narrae enim Plinius, Tom. II. pag. 749. T. Personium,

do, satis idoneum, satis gravem testem, Q. Minucium dicere audistis. Iste unumquodque vas in manus lumere, laudare, mirari. Rex gaudere, praetori populi Romani satis jucundum, & gratum illud esse convivium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit) nisi, quemadmodum regem ex provincia spoliatum, expilatamque dimitteret. Mittit rogatum vasa ea, quae pulcherrima apud illum viderat: ait se suis calatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspitione libentissime dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. Ea quoque ei mittitur.

XXVIII. Nunc reliquum, Judices, attendite, de quo & vos audistis, & populus Romanus non nunc primum audiet: & in exteris nationibus usque ad ultimas terras pervagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cum attulissent, ut in Capitolio ponerent: quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo ostendere, ac proferre voluerunt: ut & magnificentius videretur, cum suo tempore in cella Jovis Optimi Maximi poneretur; & clarior, cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. Statuerunt id secum in Syriam reportare: ut, cum audissent simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum ceteris rebus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad istius aures, nescio quomodo. Nam rex id celatum voluerat: non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit a rege, & cum pluribus verbis rogat,

nium, cum iam esset mortuus, trullam magnitudinem trecentis talentis (Gall. 733000 *liv.*) emptam fuisse. Ad quoniam incum Har- dius *trullam* interpretatur ex glossis *no bassu a lever*: & pag. 769. ait idem Plinius trullam unam *crystallinam* fuisse, CL. millibus (Gall. 15000 *liv.*) emptam fuisse: verum idem doctissimos interpres, *no bassu de trullis*. Quod autem trullam istam ex una

gemma fuisse ait Cicero, non est quod a vero credas abhorere, quasi nulla gemmarum magnitudo ad hanc amplitudinem accedat; si quidem Pompejus tertio suo triumpho, quem de piratis egit, transiit alveum Isidorum (Gall. *no dante*) & gemmis dantebus, latam pedes tres; longum pedes quatuor.

rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum.

Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quam occultissime deferrent. Quo posteaquam attulerunt, involuerisque rejectis constituerunt: iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Etentm erat eo splendore, qui ex clarissimis plurimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. Quod cum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse fatiaturum. Jubeat illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum mittit rex ad istam, si sibi videatur, ut reddat. Jubeat iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum. Non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cum ille se, & religione Jovis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quod multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris: iste homini minari acerrime cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quam precibus permoveri: repente hominem de provincia jubet ante noctem decedere. Ait se comperisse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos.

Rex maximo conventu, Syraculis, in foro, ne quis forte me in crimine obscuro versari, atque asingere aliquid suspitione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syraculis stans, ac deos hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod

in templo clarissimo, populo Romano monumentum suæ societatis, amicitiaque esse voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse: de cæteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum. Id etsi antea jam mente, & cogitatione sua, fratrisque sui, consecratum esset: tamen tum se in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, consecrare Jovi Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere.

Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrum biennium fere comitatu regio, atque ornatu fuisset: is cum amicus, & socius populi Romani esset, amicissimo patre, avo, majoribus, antiquissimis, & clarissimis regibus, opulentissimo, & maximo regno, præceps e provincia populi Romani exturbatus est.

XXX. Quemadmodum hoc accepturas nationes exteræ: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putasti, cum audierint a prætore populi Romani in provincia violatam regem, spoliatum hospitem, ejectum socium populi Romani, atque amicum? Nomen vestrum, populi que Romani, odio, atque acerbitati scitote nationibus exteris, Judices, futurum, si istius hæc tanta injuria impunita discesserit. Sic omnes arbitrabuntur, præsertim cum hæc omnino fama de nostrorum hominum avaritia, & cupiditate percerebuerit, non istius solius hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ libera civitates, multi privati opulenti ac potentes, habent profecto in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique nostri nomen desiderat. Qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse: grata fore vobis, populoque Romano sua studia, ac dona arbitrabuntur. Sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexisse audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in cas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur.

XXXI. Hoc

XXXI. Hoc loco, Q. Catule⁷⁸, te appello. Loquor enim de tuo clarissimo, pulcherrimoque monumento: non iudicis solum severitatem in hoc crimine, sed prope inimici, atque accusatoris vim suscipere debes. Tuus est enim honos in illo templo, senatus populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria simul cum templo illo consecratur. Tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit, quam fuit: ut illa flamma divinitus exstitisse videatur, non qua deleret Jovis Optimi Maximi templum, sed qua præclarus magnificentiusque deposceret.

Audisti Q. Minucium Rufum dicere, domi suæ diversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum. Audisti, & audies omni e conventu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicarum esse ab rege Antiocho, & consecratum. Si iudex non esses, & hæc ad te delata res esset: te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo iudex hujus criminis esse debeas, qui apud alium iudicem multo acrior, quam ego sum, actor accusatorque esse deberes.

XXXII. Vobis autem, Iudices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Jovis Optimi Maximi e gemmis auroque perfectum? Cujus fulgore collucere, atque illustrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in ejusmodi conviviis constituetur, quæ domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo, simul cum cæteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri unquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in iudicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam dii immortales sua repetunt

⁷⁸ Q. Catule J. Edes Jovis Capitolini consecratis præcepto, dedicavit Q. Catulus, qui flagravat anno Urbis 670. Ejus restituendæ sedebat in causa Verres iudex. *Verres*. curam Sylla, tum Dictator, suscepit; coque

in eo iudicio, quod hominibus ad suas res repetendas est constitutum? Miramur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos tota Asia, Græciaque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? Quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit. Ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum inditum putaretur.

XXXIII. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, Iudices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani, non solum perpetua societate atque amicitia, verum etiam cognatione se cum populo Romano conjunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Poenis suo nomine, ac sua sponte bellaret, a Carthaginensibus vi captum atque deletum est: omniaque quæ ornameto urbi esse possent, Carthaginem sunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segestanos ex ære simulacrum Dianæ, cum summa, atque antiquissima præditum religione, tum singulari opere, artificioque perfectum. Hoc translatum Carthaginem, locum tantum, hominesque mutarat: religionem quidem pristinam conservabat. Nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna, quam sanctissime coleret, videbatur.

Aliquot sæculis post, P. Scipio bello Punico tertio Carthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & domesticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, & eo majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutissime, sapissimeque Siciliam vexatam a Carthaginensibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himeræ sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Ge-

lentibus, alia Agrigentis: in quibus etiam ille nobilis taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quo vivos, supplicii causa, demittere homines, & subjicere flammam solebat. Quem taurum Scipio cum rediret Agrigentis, dixisse dicitur: equum esse illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare: cum idem monumentum, & domesticæ crudelitatis, & nostræ mansuetudinis haberent.

XXXIV. Illo tempore Segestanis maxima cum cura hæc ipsa Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. Hæc erat posita Segestæ, sane excelsa in basi: in qua grandibus literis P. AFRICANI nomen erat incisum, eumque CARTHAGINÆ CAPTA RESTITUISSE, perscriptum. Colebatur a civibus, ab omnibus advenis videbar. Cum quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: veruntamen inerat in illa magnitudine aras, atque habitus virginalis. Sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem faciem præferebat.

Hanc cum ille sacrorum omnium hostis, religionumque prædo vidisset: quasi illa ipsa face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atque amentia cepit. Imperat magistratibus iste, ut eam demoliantur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. Illi vero dicere, id sibi nefas esse: sequæ cum summa religione, tum summo metu legum & iudiciorum teneri. Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: donum populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium capta, monumentum victoriæ populi Romani esse voluisset. Cum iste nihilo remissus, atque etiam multo vehementius, instaret quotidie: res agitur in senatu. Vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius adventu pernegatur. Postea, quidquid erat oneris in nautis, remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis,

præter cæteros, imponebat aliquanto amplius, quam ferre possent. Præterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque, & nobilissimum ad se arcessebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: singillatim unicuique calamitati fore se denunciabat: universam se funditus illam everfurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu visæ Segestani, prætoris imperio parendum esse decreverunt. Magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium, simulacrum Dianæ tollendum locatur.

XXXV. Videte quanta religione fuerit. Apud Segestanos repertum esse, Iudices, scitote neminem, neque liberum, neque servum, neque civem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo scitote advocatos esse operarios. Hi denique illud, ignari totius negotii, ac religionis, mercede accepta, sustulerunt. Quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fœtum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cum illa eadem Diana Segestam, Carthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quam dissimilis hic dies illi tempore videbatur? Tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis, ex urbe hostium recuperatos: nunc ex urbe sociorum prætor ejusdem populi turpissimus, atque impurissimus, eosdem illos deos nefario scelere aufererat. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestanas matronas, & virgines convenisse, cum Diana exportaretur ex oppido: unxisse unguentis; complexisse coronis, & floribus; thure, odoribusque incensis, usque ad agri fines prosecutas esse?

Hanc tu tantam religionem, si tum in imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimescebas, ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut vero deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nul-

nullam attulit? quæ, cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensaque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque servata est: quæ Carthaginensium victoria, loco mutato, religionem tamen non amisit: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, cum inanis esset basis, & in ea P. Africani nomen incisum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoria, C. Verrem sustulisse. Quod cum isti renuntiaretur de basi, ac literis, existimavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si etiam basim, tanquam indicem sui sceleris, sustulisset. Itaque tollendam istius imperio locaverunt: quæ vobis locatio ex publicis Segestanorum literis priore actione recitata est.

XXXVI. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi & nomini, requiro, & flagito. Cur pro isto, qui laudem, honoremque familia vestra depeculatus est, pugnas? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit. Cum mos a majoribus traditus sit, ut monumenta majorum ita suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno sinat: tu isti aderis, qui non obtristat aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, sed funditus sustulit, ac delet? Quisnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis, si tu ea relinquis, ac deseris? Neque solum spoliata illa pati, sed etiam eorum spoliatores, vexatoresque defendes? Adhuc Segestani, clientes tui, socii populi Romani, atque amici: certiores te faciunt, P. Africanum, Carthaginense delecta, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse: idque apud Segestanos ejus imperatoris nomine positum, ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demolendum, & asportandum, nomenque omnino P. Scipionis delendum, tollendumque curasse:

se: orant te, atque obsecrant, ut sibi religionem, generi tuo laudem, gloriamque restituas, ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conservare possint.

XXXVII. Quid aut his respondere honeste potes? aut illi facere, nisi ut te, ac fidem tuam implorent? Adhuc, & implorant. Potes domesticæ laudis amplitudinem, Scipio, tue-ri. Potes: omnia in te sunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur. Non præcæpo fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non est pudoris mei, P. Scipione florentissimo adolescente, vivo & incolumi, me propugnatores monumentorum P. Scipionis, defensoresque profiteri. Quam ob rem si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solum filere de vestris monumentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunatus mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia sunt, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impediât: si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrare: succedam ego vicarius tuo muneri; suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar: ne ista præclara nobilitas desinat queri⁷⁹, populum Romanum hominibus novis, atque industriis libenter honores mandare, semperque mandasse. Non est querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute, ac nomine. Talis ille vir fuit, ita de populo Romano meritis est, ut non uni familia, sed universæ civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: præcipue quod in his artibus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum:

⁷⁹ Ne ista præclara nobilitas desinat queri? Ironice dictum, & acerbe. In locum veniam hominis nobilis, sed ignari & inerti; neque tantum republicæ, verum etiam familie generique sui dignitatem negligentis. Ut præ-

clam ista nobilitas causam habeat semper conquerendi, quod populus Romanus hominibus novis atque industriis honores mandet, nobiles inertes prætereat. *Hotenianus.*

rum: quæ cognatio studiorum, & artium, propemodum non minus est conjuncta, quam ista, qua vos delectamini, generis, & nominis.

XXXVIII. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani: causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuria negligantur; basis P. Africani restituatur: nomen invictissimi imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Carthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui cum res maximas gesserit, monumentaque suarum rerum cum-maxime constituat, atque in his elaboret: profecto volet hæc non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catulæ, displiceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum est, quam plurimos esse custodes monumentorum, & putare omnes bonos alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere.

Et quidem cæteris istius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic vero tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi, sanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum, lenonumque flagitia versantur?

XXXIX. At hoc solum Africani monumentum violasti? Quid? a Tyndaritanis non ejusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii, pulcherrime factum, sustulisti? At quemadmodum, dii immortales! quam audacter! quam libidinose! quam impudenter! Audistis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos, ac principes civitatis, Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summa religio-

ne coleretur, quem P. Africanus, Carthagine capta, Tyndaritanis non solum suæ victoriæ, sed etiam illorum fidei, societatisque monumentum, atque indicium dedisset, hujus vi, scelere, imperioque esse sublatum: qui ut primum in illud oppidum venit, statim, tanquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necesse esset; tanquam hoc senatus mandasset, populusque Romanus jussisset; ita continuo, signum ut demolirentur, & Messanam deportarent, imperavit.

Quod cum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, incredibile videretur: non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum. Discedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audistis, ut demoliat. Cum recusaret, vehementer minatur. Ita tum ex illo oppido proficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique reclamatur. Ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit; querit continuo de signo. Respondetur ei senatum non permittere: poenam capitulæ constitutam, si injussu senatus quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste, Quam mihi religionem narras? quam poenam? quem senatum? vivum te non relinquam: mori virgis, nisi signum traditur. Sopater iterum flens ad senatum desert istius cupiditatem, minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus, perturbatusque discedit. Ille prætoris accessit nuntio, rem demonstrat: negat ullo modo fieri posse.

XL. Atque hæc (nihil enim prætermittendum de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palam, de sella, ac de loco superiore. Erat hiems summa; tempestas, ut ipsium Sopatrum dicere audistis, perfrigida; imber maximus: cum iste imperat licitoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque consistant. Vix erat hoc plane etiam imperatum, cum illum spoliatum, stiparumque licitoribus videres. Omnes ideo putabant, ut miser, atque innocens virgis caderetur. Fefellit hæc homines opinio. Virgis iste caderet sine causa socium populi Romani, atque amicum? non usque eo improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: nunquam fuit crudelis. Leniter homi-

hominem, clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti fere cæteris in oppidis Sicilia: ex quibus iste C. Marcelli statuum delegit: cujus officia in illa civitate, totaque provincia recentissima erant, & maxima. In ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præditum, divaricari, ac deligari jabet.

Quo cruciati sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vinctus nudus in ære, in imbrī, in frigore. Neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatisque fiebat, donec populus, atque universa multitudo, atrocitate rei, misericordiam commota, senatum clamore coegit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. Clamabant fore, ut ipsi festi dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statuæ C. Marcelli, cum jam pene obriguisset, vix vivus aufertur.

XLI. Non possum disposite istum accusare, si cupiam: opus est non solum ingenio, verum etiam artificio quodam singulari. Unum hoc crimen videtur esse, & a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndaritano: plura sunt. Sed ea quo pacto distinguere, ac separare possum, nescio. Est pecuniarum captarum, quod signum a sociis pecuniæ magnæ sustulit. Est peculatus, quod publice populi Romani signum, de præda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. Est majestatis, quod imperii nostri gloriæ, rerumque gestarum monumenta evertere, atque asportare ausus est. Est sceleris, quod religiones maximas violavit. Est crudelitatis, quod in hominem innocentem, in socium nostrum, atque amicum, novum, ac singulare supplicii genus excogitavit.

Illud vero quid sit, jam non queo dicere: quo nomine appellem, nescio, quod in C. Marcelli statuæ. Quid est hoc? Patronusne quod erat? quid tum? quo id spectat? utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium, atque hospitem valere debebat? An ut hoc ostenderes, contra vim tuam in patronis præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, in improbi

probi præsentis imperio majorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? An vero ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti. Itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum substitutus est.

Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratu es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendide provincie transducere ad te, auferre a certissimis, antiquissimisque patronis? Tu ista stultitia, nequitia, inertia, non modo totius Siciliae, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli statuæ pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quaerebas? Quid postea? quid tandem tuis statuæ fore arbitrabare? an vero id, quod accidit? Nam Tyndaritano statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam basi poni jusserat, deturbarunt, simulacrum istius audierunt.

XLII. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad statuam Siculi, te prætoris, alligabatur, ejus religioni te eundem vinctum, adstrictumque dedamus. Ac primo, Judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndaritanos C. Marcello huic Æsermino vendidisse: atque hoc sua causa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum, quod mihi nunquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliae, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Veruntamen ita res mihi tota prævisa, atque præcauta est, uti, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam, crimenque cuperet, tamen is proficere nihil posset. Eos enim testes deduxi, & eas literas deportavi, ut de istius facto dubium nemini esse posset. Publicæ literæ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumptu publico. Dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publice legatum Poleam. Quid? is ubi est? prætor est: testis est. Proagori Sopatri jussu. Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est. Vidistis hominem, & verba

verba ejus audistis. Demoliendum curavit Democritus gymnasiarchus, quod is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immo vero ipse præfens: Romæ nuper ipsum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si ejus rei testificatio tolleretur, cautumque esset eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, & Histmenias, homines nobilissimi, & principes Tyndaritane civitatis.

XLIII. Quid? Agrigento nonne ejusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, literulis minutis argenteis, nomen Myronis erat inscriptum, ex Esculapii religiosissimo fano sustulisti? Quod iste, Judices, cum clam fecisset: cum ad suum scelus illud, furtumque nefarios quosdam homines improbos duces, atque adjuutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriae, testimonium societatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæstoribus, & ædilibus, ut noctu vigiliis agerent ad ades sacras. Etenim iste ⁸⁰ Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quod civis Romani, viri fortes, ac strenui, & honesti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo, cum ipsis Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat palam tollere, aut poscere, quæ placebant.

Herculis templum est apud Agrigentinos, non longe a foro, sane sanctum apud illos, & religiosum. Ibi est ex are simulacrum ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tamen non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi) usque eo, Judices, ut ritum ejus, ac mentum paulo sit attritius, quod in precibus, & gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari ⁸¹.

⁸⁰ Etenim iste | Placeo Hotomani conjecturam totam hanc periodum loco moram fuisse: & aliquando superius reconendam, inter illa scilicet verba | cum ad suum scelus, &c. & præsentem includendam,

hoc modo, Quod iste, Judices, cum clam fecisset: (etenim iste Agrigenti, credo, propter, &c. usque ad illa verba, que tollere que placebant) cum ad suum scelus illud, &c. Hotomani.

lari ⁸² solent. Ad hoc templum, cum esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempesta ⁸³, servorum armatorum fit concursus, atque impetus. Clamor a vigilibus, sanique custodibus tollitur. Qui primo cum obstitere, ac defendere conarentur, male mulcati, clavibus ac fustibus repelluntur. Postea convulsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vestibis labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percerebruit, expugnari deos patrios, non hostium adventu nec opinato, neque repentino prædonum impetu, sed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum instructam, armatamque venisse.

Nemo Agrigenti, neque atate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excruciatu surrexerit, telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurrunt. Hora amplius jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cum alii vestibibus subjeclis conarentur commovere, alii deligarum omnibus membris rapere ad se simibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius præclari imperatoris nocturni milites. Duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum prædonem religionum reverterentur. Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid facete, & commode dicant: velut in hac re. Ajebant in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum apum Erymanthium, referri oportere.

XLIV. Hanc virtutem Agrigentini imitati sunt Assorini postea, viri fortes, & fideles, sed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chrylas ⁸⁴ est amnis, qui

N n n 2 per

⁸¹ Osculari | Hinc in precando osculandi morem expressit Homerus, Iliad. A. 504, ubi Junonem Jovem prestantem inducit. De mento Plinius lib. xi, cap. 45. Antiquis Græcis in supplicandis mentum attingere mos est, Hotomanius.

⁸² Intempesta | Ita dicitur nox media, qua nihil tempus est: seu qua omnia quiescunt. Vide Serv. ad Æneid. III.

⁸³ ubi noctem in tempora septem distribuit. Herodotus.

⁸⁴ Chrylas | Ex auctoritate veteris quod est apud me numismatis, scribendum est Chrylas sine aspiratione. In ejus autem numismatis una parte imberbis juvenis caput Tedium, prolixo castro, qualis Apollinis, impressum est cum titulo Assor, pro Assor, ut Menander, pro Menandri, heros (ut opinor).

per Afforinorum agros fuit. Is apud illos habetur deus, & religione maxima colitur. Fanum ejus est in agro propter ipsam viam, qua Afforo itur Ennam. In eo Chrysa est simulacrum, præclare factum e marmore. Id ille poscere Afforinos propter singularem ejus fani religionem non ausus est. Tepelemo dat, Hieronice negotium. Illi noctu, facta manu, armatique veniunt: fores ædis effringunt: æditus, custodisque mature sentiunt: signum, quod erat notum viciniori, buccina datur: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tepelemus: neque quidquam ex fano Chrysa, præter unum perparvulum signum ex are, desideratum est.

Matris magna⁸⁵ fanum apud Enguinos est. Jam enim mihi non modo breviter de unoquoque dicendum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad majora istius, & illustriora in hoc genere surta, & scelera veniamus. In hoc fano loricas, galeasque æneas, calatas opere Corinthio, hydriaeque grandes, simili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentissimus, posuerat, & suum nomen inscripserat. Quid jam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, Judices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia violatae religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. Hostium spolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorem posthac, his præclaris nominibus amissis, in instrumento, ac supellestili C. Verris numerabuntur.

Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta solertissime perspicis? Hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus, atque humanissimus? Tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, sine literis, intelligis, & judicas? Vide, ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia te, atque istos, qui se elegantes dici volunt, vicerit. Nam quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea non ad hominum

prior) ejus, a quo Afforina civitas, quod ab eo condita fuerit, nomen accepit: in altera parte hoc ipsum, quod describit Cicero, Chrysa fuit simulacrum sanctum, est, dextera manu utroque a retinens, sinistra corpora ornata, adscripto nomine Chrysa, sine

aspiratione. F. Usher.

85 Editus, existit] Editum, legendum, & ita est in libris manuscriptis. Idem autem valet editum, quod editi. De quo vose Jeps. Gell. lib. 12. cap. 2. Lambin. 86 Matris magna] Cybellæ.

minum luxuriam, sed ad ornatum fanorum, atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiola esse videantur.

XLV. Audite etiam singularem ejus, Judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præsertim sacris pollaendis, quæ non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eadem religione, qua Roma, qua in cæteris locis, qua prope in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereris antiquum: quod viri, non modo cujusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant. Aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per mulieres, ac virgines confici solent. Hoc signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo, atque antiquissimo fano sustulerunt. Postridie sacerdotes Cereris, atque illius fani antistite, majores natu, probata, ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deserunt. Omnibus acerbum, indignum, lustuolulum denique videbatur.

Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio removeretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut aliquem reperiret, quem ea fecisse insimularet: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrastinatur. Nam cum iste Catinam profectus esset, servi cujusdam nomen defertur. Is accusatur: fidei testes in eum dantur: rem cunctus senatus Catinensium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his quaeritur secreto in curia, quid esse factum arbitrarentur: quemadmodum signum esse ablatum. Respondent illæ, prætoris in eo loco servos esse viros. Res, qua esset jam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse capit. Itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur, quo facilius vos hunc omnibus sententiis condemnare possitis.

Quid enim postulas, Verres? quid speras? quid spectas, quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? done tu servos ad spoliandum fanum immittere ausus es, quo libe-

86 Quid esse] Lamb. & planius quidem: quid esse factum: quemadmodum arbitrarentur signum esse ablatum.

liberos adire, ne orandi quidem causa, fas erat? hisce rebus manus afferre non dubitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura coebant? Tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam, ac tam nefariam decidisti. Nam id concupisti, quod nunquam videras: id, inquam, adamasti, quod antea non apexeras. Auribus tu tantam cupiditatem concepisti, ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum existimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, & bono auctore. Qui id potest, qui ne ex viro quidem audire poteris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidisse, neque nosse poterant. Qualem porro illam foeminam fuisse putatis, Judices? quam pudicam, quae cum Verre loqueretur, quam religiosam, quae sacra spoliantis ostenderet rationem? At minime mirum, quae sacra per summam castimoniam virorum⁸⁷, ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum, ac flagitium esse violata.

XLVI. Quid ergo? hoc solum auditione experere coepit, cum id ipse non vidisset? Immo vero alia complura: ex quibus eligam spoliationem nobilissimam, atque antiquissimam fani: de qua priore actione testes dicere audistis. Nunc eadem illa, quaeso, audite, & diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite.

Insula est Melita, Judices, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit: quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, sanum est Junonis antiquum: quod tanta religione semper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quae in his fere locis navali copia gesta, atque versata sunt: sed etiam in hac praedonum multitudine semper inviolatum, sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoria proditum est, classe quondam Masinissa regis ad eum locum appulsa, praefectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano sustulisse, & eos in Africam portasse, Masinissaeque donasse. Regem quidem primo delectatum esse munere:

⁸⁷ *Virorum*. Non dubito quin *Viridum* faceret hoc per *Virgines* ac *maiores* fecisset reponendum sit: nam, (ut supra dixit) solent. Hotomannus.

post, ubi, audisset, unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent. Itaque in his inscriptum literis Punicis fuit: *Regem Masinissam imprudentem accepisse: re cognita, reponendos, restituendosque curasse*. Erat praeterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburnea Victoriae, antiquo opere, ac summa arte perfectae. Haec iste omnia, ne multis morer, uno imperu, atque uno nuntio per servos Venerios, quos ejus rei causa miserat, tollenda, atque asportanda curavit.

XLVII. Pro dii immortales! quem ego hominem accuso? quem legibus, ac judiciali jure persequor? de quo vos sententiam per tabellam⁸⁸ feretis? Dicunt legati Melitenses publice, spoliatum templum esse Junonis: nihil istum in religiofimo fano reliquisse: quem in locum classes hostium saepe accesserint; ubi pirata fere quotannis hiemare soleant; quod neque praedo violarit antea, neque hostis attigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hic nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc judicium appellabitur? Criminibus enim coarguitur, haud suspicionibus in judicium vocatur. Dii ablati, fana vexata, nudata urbes reperuntur. Earum autem rerum nullam sibi iste, neque inficiandi⁸⁹ rationem, neque defendendi facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, convincitur a testibus, urgetur confessione sua, manifestus in maleficiis tenetur: & manet etiam, ac tacitus facta mecum sua recognoscit.

Nimum mihi diu videor in uno genere versari criminum. Sentio, Judices, occurrendum esse fatietati aurium, animorumque vestrorum. Quam ob rem multa praetermittam. Ad ea autem, quae dicturus sum, reficite vos, quaeso, Judices, per deos immortales, per eos ipsos, de quorum religione jamdudum dicimus, dum id ejus facinus commemoro, & profero, quo

⁸⁸ *Per tabellam*. Judices olim sententias voce dicebant: at Lucius Cassius tribunus plebis anno 616. tulit legem de suffragiis, seu *tabellariam*, qua sancitum est ut sententiae deinceps per tabellas ferrentur. *Horatius*.
⁸⁹ *Inficiandi*. *Notanda* locutio, *Fauultatos eorum verum inficiandi*, pro *est res*: cuius locutionis similes reliis quibusdam locis observavimus. *Horum*. Vide Sanctii Minervam lib. III. cap. 8. & Gerard. Vossii in Aristarch. de Constructione librum, cap. 53. *Grevius*.

⁸⁹ *Earum autem rerum inficiandi*. Notan-

quo provincia tota commota est. De quo si paulo altius ordi-
 ri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite. Rei
 magnitudo me breviter perstringere atrocitatem criminis non
 finit.

XLVIII. Vetus est hæc opinio, Judices, quæ constat ex
 antiquissimis Græcorum literis, atque monumentis, insulam
 Siciliam totam esse Cereri, & Liberæ consecratam. Hoc cum
 cæteræ gentes sic arbitrantur, tam ipsis Siculis tam persuasum
 est, ut animis eorum insitum, atque innatum esse videatur.
 Nam & natas esse has in his locis deas, & fruges in ea ter-
 ra primum repertas arbitrantur: & raptam esse Liberam, quam
 eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore: qui lo-
 cus, quod in media est insula situs, & umbilicus Siciliæ nomi-
 natur. Quam cum investigare, & conquirere Ceres vellet, di-
 citur inflammasse tædas iis ignibus, qui ex Ætne vertice e-
 rumpunt: quas sibi cum ipsa præferret, orbem omnium pe-
 ragrasse terrarum.

Enna autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse memorantur,
 est loco præcelso, atque edito: quo in summo est æquata a-
 gri planities, & aquæ perennes. Tota vero ab omni aditu
 circumcisa, atque dirempta est. Quam circa lacus, lucique
 sunt plurimi, & lætissimi flores omni tempore anni: locus ut
 ipse raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus,
 declarare videatur. Etenim propter est spelunca quadam, con-
 versa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem
 ferunt repente cum cursu extitisse, & abreptamque ex eo loco
 virginem secum asportasse; & subito non longe a Syracusis
 penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente extitisse:
 ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios
 agunt, celeberrimo virorum, mulierumque conventu.

XLIX. Propter hujus opinionis veritatem, quod eorum in
 his locis vestigia, ac prope incunabula reperiuntur deorum,
 mira quadam tota Sicilia privatim, ac publice religio est Ce-
 reris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia vim ejus, numen-
 que declarant: multis sæpe in difficillimis rebus præsens auxi-
 lium ejus oblatum est: ut hæc insula ab ea non solum dili-

gi,

gi, sed etiam incolæ, custodiriq; videatur. Nec solum Sici-
 li, verum etiam cæteræ gentes, nationesq; Ennensem Ce-
 rerem maxime colunt. Etenim, si Atheniensium sacra summa
 cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse di-
 citur, frugesque attulisse: quantam esse religionem convenit
 eorum, apud quos eam natam esse, & fruges invenisse con-
 stat? Itaque apud patres nostros, atroci ac difficili reipublicæ
 tempore, cum, Tib. Graccho occiso, magnorum periculorum
 metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio con-
 sultibus, aditum est ad libros Sibyllinos: in quibus inventum
 est, *Cerem antiquissimam placari oportere*. Tum ex amplissi-
 mo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, cum esse
 in urbe nostra Cereris pulcherrimum, & magnificentissimum
 templum, tamen usque Ennam profecti sunt. Tanta enim e-
 rat auctoritas, & veritas illius religionis, ut, cum illuc i-
 rent, non ad ædem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci
 viderentur.

Non obtundam diutius: etenim jamdudum vereor, ne ora-
 tio mea, aliena ab judiciorum ratione, & quotidiana dicendi
 consuetudine esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem,
 antiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum,
 quæ apud omnes gentes, nationesque fiunt, a C. Verre ex suis
 templis, ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam, vi-
 distis simulacrum Cereris e marmore, & in altero templo,
 Liberæ: Sunt ea perampla, atque præclara, sed non ita an-
 tiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac singu-
 lari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum, quæ
 sunt in eo fano, multo antiquissimum. Id fustulit; ac tamen
 eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris, in aperto, ac
 propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum Tri-
 ptolemi, & pulcherrima, & perampla. His pulchritudo pericu-
 lo, amplitudo salutis fuit, quod eorum demolitio, atque
 asportatio perdifficilis videbatur. Insuperbat in manu Cereris
 dextra simulacrum pulcherrime factum Victoriæ: hoc ille e
 signo Cereris avellendum, asportandumque curavit.

L. Qui tandem istius animus est nunc in recognitione see-
 lerum

Tom. IV.

O o o

lerum suorum, cum ego ipse in commemoratione eorum non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam? Venit enim mihi fani, loci, religionis illius in mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego Ennam cum venissem, praesto mihi sacerdotes Cereris cum insulis, ac verberis fuerunt: concio, conventusque civium: in quo ego cum loquerer, tanti fletus, gemitusque fiebant, ut acerbissimus rota urbe luctus versari videretur. Non illi decumarum imperia, non bonorum direptiones, non iniqua iudicia, non importunissimas istius libidines, non vim, non contumelias, quibus operiti, oppressique erant, conquerebantur: Cereris numen, sacrorum vetustatem, fani religionem, istius sceleratissimi, atque audacissimi supplicio expiari volebant: omnia se cetera pati, ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, venisse Ennam, & non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed fanum Cereris esse. Habitare apud sese Cererem Ennenses arbitrantur: ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes incolae, atque antistites Cereris esse videantur.

Ennae tu simulacrum Cereris tollere audebas? Ennae tu de manu Cereris Victoriam deripere, & deam dea detrudere conatus es? Quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, in quibus erant omnia, quae sceleri propiora sunt, quam religio. Tenuerunt enim P. Popillio, P. Rupilio consulibus, illum locum servi fugitivi, barbari, hostes. Sed neque tam servi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu a jure, & a legibus: neque tam barbari lingua, & natione illi, quam tu natura, & moribus: neque illi tam hostes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quae deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos, scelere barbaros, crudelitate hostes vicerit?

LI. Audistis Theodorum, & Numinium, & Nicaionem, legatos Ennenses, publice dicere, sese a suis civibus haec habere mandata, ut ad Verrem adirent, & eum simulacrum Ce-
reris,

reris, & Victoria reposcerent. Id si impetrassent, tum ut morem veterem Ennensium conservarent; publice in eum (tametsi vexasset Siciliam) tamen, quoniam haec a majoribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent. Sin autem ea non reddidisset, tum ut iudicio adessent, tum ut de ejus injuriis iudices docerent, sed multo maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari: nolite contemnere, ac negligere, Iudices. Aguntur injuriae sociorum: agitur vis legum: agitur existimatio, veritasque iudiciorum. Quae sunt omnia permagna: verum illud maximum. Tanta religione obstricta tota provincia est: tanta superstitio ex istius facti mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quaecumque accidant publice, vel private incommoda, propter eam causam scelere istius evenire videantur.

Audistis, Centuripinos, Agrinenses, Catinenses, Herbitenses, Ennenses, complures alios, publice dicere, quae solitudo esset in agris, quae vastitas, quae fuga aratorum, quam desertata, quam inculta, quam relicta omnia. Ea tametsi istius multis & variis injuriis acciderunt: tamen haec una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cerere violata, omnes cultus, fructusque Cereris in his locis interiisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, Iudices: conservate vestram. Neque enim haec externa vobis est religio, neque aliena. Quod si esset, si suscipere eam nolletis: tamen in eo, qui violasset, sancire vos velle oporteret. Nunc vero in communi omnium gentium religione, inque his sacris, quae majores nostri ab exteris nationibus adscita, atque arefita coluerunt: quae sacra, ut erant re vera, sic appellari Graeca voluerunt: negligentes, ac dissoluti si cupiamus esse, qui possumus?

LII. Unius etiam urbis, omnium pulcherrimae, atque ornaticissimae, Syracusarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, Iudices: ut aliquando totam hujus generis orationem concludam, ac definiam. Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum captae sint a M. Marcello Syraculae, saepe

sæpe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. Conferre hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invictum: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.

Ac jam illa omitto, quæ disperse a me multis locis dicentur, ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli purum a cæde servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentem sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum & nostris classibus, & Carthaginensium clausus fuisset, cum, isto prætoris, Cilicum myoparoni, prædonibusque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matres-familias violatas: quæ tum, urbe capta, commissa non sunt, neque odio hostili, neque licentia militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt. Ea, quæ conjuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite.

Urbeni Syracusas maximam esse Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, sæpe audistis. Est, Judices, ita, ut dicitur. Nam & situ est cum munito, tum ex omni aditu, vel terra, vel mari, præclaro ad aspectum: & portus habet prope in ædificatione, aspectuque urbis inclusos: qui cum diversos inter se aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluent. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur insula, mari disjuncta angusto, ponte rursum adjungitur, & continetur.

LIII. Ea tanta est urbs, ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, insula: quæ duobus portibus cincta, in utriusque portus ostium, aditumque projecta est: in qua domus est, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent. In ea sunt ædes sacre complures: sed duæ, quæ longe cæteris antecellant; Dianæ una; & altera, quæ fuit ante istius adventum ornatissima, Minervæ. In hac insula extrema est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium: qui fluctu

rotas

totus operiretur, nisi munitione, ac mole lapidum a mari disjunctus esset. Altera autem est urbs Syraculis, cui nomen Acradina est: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytæcum⁹⁰, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii, cæteræque urbis partes una lata via perpetua, multisque transversis divisæ, privatis ædificiis continentur. Tertia est urbs, quæ, quod in ea parte Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha⁹¹ nominata est: in qua & gymnasium amplissimum est; & complures ædes sacre: coliturque ea pars, & habitatur frequentissime. Quarta autem est urbs, quæ quia postrema ædificata est, Neapolis⁹² nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ: signumque Apollinis, qui Temenites⁹³ vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.

LIV. Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc a me sine causa commemorata esse videantur: qui cum tam præclaram urbem vi, copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præsertim nihil periculi ostenderetur, delere, & extinguere. Itaque ædificiis omnibus, publicis & privatis, sacris & profanis, sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset. In ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. Victoriæ putabat esse, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi esse possent: humanitatis, non plane spoliare urbem, præsertim quam conservare voluisset. In hac partitione ornatus, non plus victoriæ Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Syracusanis reservavit. Romam quæ alportata sunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. Nihil in ædibus, nihil in hortis poluit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum

⁹⁰ Prytæcum] Prytæna Græcorum erat vestis sacra, in cuius honorem perpetuus ibi ignis forebatur. Nulla autem urbs fuit corinthice vocata. Horatius. ⁹¹ Tycha] A Græco τῆχῆ, Fortuna: Dicitur quæ fuit prytæcum non habere. ⁹² Neapolis] Id est. Nova urbs. ⁹³ Temenites] Ita dicitur a loco, qui Stephanem differtationem de Vesta & Prytæcum dicebatur. Vide Stephan. Lamb.

muam suam non contulisset, * domum suam ornameto urbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conserte Verrem: non ut hominem cum homine compares, ne qua tali viro mortuo fiat injuria: sed ut pacem cum bello; leges cum vi; forum, & jurisdictionem cum ferro & armis; adventum, & comitatum cum exercitu, & victoria conferatis.

LV. Edes Minervæ est in insula, de qua ante dixi: quam Marcellus non attigit: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab isto sic spoliata, atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello, religionum, & consuetudinis jura retineret, sed ut a barbaris prædonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathochlis regis in tabulis picta præclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. Nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, cum omnia illa victoria sua profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit. Ille, cum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syraculani, sacra, religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot secula manserat, tot bella effugerat, nudos, ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas cæperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, sed Veneri, & Cupidini vota deberet, is Minervæ templum spoliare conatus est. Ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum transtulit. Virginti & septem præterea tabulas pulcherrime pictas, ex eadem æde sustulit: in quibus erant imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum, quæ non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tetrior hic tyrannus Syraculanus ⁹⁴ fuerit, quam quis-

* Lamb. dicitur sua ornamento vitium suæ civitatis, in dandi casu: quo modo Virg. Æneid. li. 462. dixit, & faciem amittens præ-

⁹⁴ Syracusanus.] Sic habent libri editi: cæterum Florent. veritatemque nescio an non legendum sit, 53.

quisquam superiorum; cum illi tamen ornarint templa deorum immortalium: hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta sustulerit.

LVI. Jam vero quid ego de valvis illius templi commemorem? Vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, præsertim ex judicum numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati, & mendacio meo confisos. Confirmare hoc liquido, Judices, possum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas unquam illo templo fuisse. Incredibile dictu est, quam multi Græci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint. Nimum forsitan hæc illi mirentur, atque esserant. Esto: verumtamen honestius est republicæ nostræ, Judices, ea, quæ illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam præterea in pace abstulisse. Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in valvis ⁹⁵: ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abstulit: & tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio, quæstusque duci. Nam bullas aureas omnes ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre: quarum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque ejulmodi valvas reliquit, ut quæ olim ad ornandum templum erant maxime, nunc tantum ad claudendum factæ esse videantur. Etiamne gramineas hastas ⁹⁶ vidi enim vos in hoc

⁹⁵ Argumenta erant in valvis.] Argumenta eodem modo dicuntur ut signa: quibus res aliqua significatur, & de re quamvis fit exhibitio. Virgil. lib. vii. vers. 689, Turni arma describens:

At lepore ælyptum solatis conitur in
Anno insignibus, sua seti ostia, sua est,
(Argumentorum insens) & cæteris virginitatis.

Quem in locum Servius interpres, Argumentatus, ait, fabular, ut Cicero, Argumenta eorum in valvis, &c. Horum. Sane argumentum fabularum esse non solum ostendit Phædrus lib. iv. fab. 7:

Mordaciores qui improbo dente asperit,
Hæc argumenta se deservit fecerat.

Sic & fab. iv. ibidem, necnon ejusdem libri fab. 15. sed & Cic. de Invent. Rhet. I. 29. Argumentum est illa res, quæ ramos fieri potest. Sed hic argumenta sunt historice sive veræ, sive fictæ, in ebore sculptæ. Ut apud Suet. Tib. 42. Perdidisti quoque tabularum, in quæ Melampus Ætaliam vix migraverat, legatam sibi sub conditione. &c. Gre-vius.

⁹⁶ Etiamne gramineas hastas?.] Gramineæ, ut roor, dicebantur, quod iis in gramine & campo se exercere solerent. Nam ut Marto gra-

hoc non minime, cum testes dicerent, commoveri, quod erant hujusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset: nimum, videre plus quam semel. Etiamne id concupisti?

LVII. Nam Sappho, quae sublata de Prytaneo est, dat tibi iustam exultationem, prope ut concedendum, atque ignoscendum esse videatur. Silanionis ⁷⁷ opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modo privatus, sed populus potius haberet, quam homo elegantissimus, atque eruditissimus Verres? Nimirum contra dici nihil potest. Nostri enim unusquisque, qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad aedem Felicitatis, ad monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus istorum Tusculanum: spectet forum ornatum, si quid iste fuorum adilibus accommodavit. Verres haec habeat domi? Verres ornamentis sanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne hujus operarii studia, ac delicias, Judices, perferetis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multo appositior ad deferenda, quam ad auferenda signa esse videatur.

Atque haec Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. Nam cum ipsa fuit egregie facta, tum epigramma Graecum pernobile incisum habuit in basi, quod iste eruditus homo, & Graeculus, qui haec subtiliter judicet, qui solus intelligit, si unam literam Graecam scisset, certe non sustulisset. Nunc enim quod inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat.

Quid? signum Pæanis ex aede Æsculapii, præclare factum, sacrum, & religiosum, non sustulisti? quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere solebant. Quid? ex aede Liberi simulacrum Aristæi non tuo imperio palam

gramineam palæstram vocavit, quæ in gramine exerceatur, *Pæan* in gramine capere membra palæstræ, eodem quoque modo appellari ceor hâllas graminæ, quibus in gramine velitantur. *Turneb.* Quæ hic alio- rum fœmia? ⁷⁷ *Silanionis*] De quo vide *Plin. Hist. Nat.* 30. 8. & quæ ibi notat *Cl. Hârd.*

lam ablatum est? Quid? ex aede Jovis, religiosissimum simulacrum Jovis Imperatoris, quem Graeci Urion nominant ⁹⁸, pulcherrime factum, nonne abstulisti? Quid? ex aede Liberi parvum ⁹⁹ illud caput pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tollere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum Æsculapio apud illos colebatur. Aristæus, qui, ut Graeci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, una cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus.

LVIII. Jovem autem Imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Jovis Imperatoris uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus: alterum, in Ponti ore & angustiis: tertium, quod Syracusis ante Verrem prætorem fuit. Illud Flaminius ita ex aede sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Jovis poneret. Quod autem est ad introitum Ponti; id, cum tam multa ex illo mari bella emerferint, tam multa porro in Pontum invecsa sint, usque ad hanc diem integrum, inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus & victor, viderat: quod religioni concesserat: quod cives, atque incolæ Syracusani colere, advenæ non solum visere, verum etiam venerari solebant: id Verres ex templo Jovis sustulit.

Ut sapius ad M. Marcellum revertar, Judices, sic habetote: plures esse a Syracusanis istius adventu deos, quam victoria Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisisse dicitur etiam Archimedem illum, summo ingenio hominem, ac
Tom. IV. P p p disci-

⁹⁸ *Jovis Imperatoris, quem Graeci Urion nominant*] Vir exquisitæ ac reconditæ doctrinæ, *Joannes Brodus* in suis Miscellaneis potat mendosum esse, *Imperatoris*: quod *Joven* ⁹⁹ *parvum*, vel *Jovis*, Graeci finium præsidem appellant: idque *Demosthenis*, *Dionysii*, *Arciani* testimonio probat. Sane verbum *Graecum*, *Imperatorum* non significat: sed aliud fortasse Graecis, aliud Latinis nomen fuit: quod, qui terminis præset, imperare, & arcere finitimos ab injuria videretur. Non enim præset, nisi imperandi jus haberet. *Mans.* ⁹⁹ *Parvum*] Conjectit *Grozvius*, *Parium*, id est, *Parii marioris*.

disciplina, eumque cum audisset interfectum, permoleste tulisse. Iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verum ut asportaret, requisivit.

LIX. Jam illa, quia leviora videbuntur, si hoc loco dicentur, ideo præteribo; quod iste menfas Delphicas¹⁰⁰ e marmore, crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Itaque, Judices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent, & unumquodque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt. Quid tum? medicrine tandem dolore eos affectos esse arbitramini? Non ita est, Judices: primum, quod omnes religione moventur, & deos patros, quos a majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter, & retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, signa, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus, hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia, & contemnenda esse videantur. Mihi credite, Judices, (tametsi vosmetipsos hæc eadem audire certo scio) cum multas acceperint per hosce annos focii, atque exteræ nationes calamitates & injurias, nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quam hujuscemodi spoliationes sanorum, atque oppidorum.

Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere: credite hoc mihi, Judices: nulla unquam civitas tota Asia, & Græcia, signum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendidit. Nisi forte existimatis, postea-

¹⁰⁰ Delphicas] Erant abaci marmorei, tripodes, sic dicti, quod similes essent mensæ illi, cui Delphos insidebat. Pythia oraculis faciens. Primo Delphice Delphis factæ sunt, postea quavis abaci, ubicunque facti, eisdem forma, hoc nomine appellati sunt. *Historia, ad Plin. xxxiv. pag. 641. Hortensius.*

¹ Mystagogi] Græca vox. Fit ex duo-

bus verbis; nempe *μυστα*, id est, initiatus sacris abicujus numinis; facit nuntius cupiam; & *αγωγος*, id est, dux via, dux iunioris. *Idem.*

² Nisi forte] Argumentatur a repugnanti-bus, hoc sensu: Credibile non est Græcos homines signa, & tabulas pictas tum vendere voluisse, cum iusticia severa Romæ ferri deserant, quas res tam magno studio cœ-

mebant.

posteaquam iusticia severa Romæ fieri desierint, Græcos homines hæc venditare cœpisse, quæ tum non modo non vendebant, cum iusticia fiebant, verum etiam coebebant: aut nisi arbitrâmini, L. Græso, Q. Scævola, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum adilitates nobilissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Græcis hominibus non fuisse; iis, qui post iudiciorum dissolutionem, ædiles facti sunt, fuisse.

LX. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus falsam istam, & simulatam emptionem, quam si quis clam furripiat, aut eripiat palam, atque auferat. Nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in literas publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepisset a majoribus, vendidisse, atque alienasse. Etenim mirandum in modum Græci rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores nostri facile patiebantur, hæc esse quamplurima apud socios, ut imperio nostro quam ornatissimi, florentissimique essent: apud eos autem, quos vestigales, aut stipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda sunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & solatia servitutis.

Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? Quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Vestæ est? ut cætera? Quid Thespenses, ut Cupidinis signum, propter quod unum viuntur Thespæ? Quid Cnidios, ut Venerem marmoream? Quid,

P p p 2

ut

mebant, cum iusticia fiebant. Ratio est, inquit Lambinus, quia tum res eminus cum parvo constant: tum vendimus cum bene vendere licet. At cum Romæ iusticia severa fiebant, signa, & tabulæ pictæ caro veniebant, quæ non meriebant eorum rerum possessores, ne his a magistratibus Romanis spoliarentur. Contra vero post iudiciorum dissolutionem, ista parvo pretio venire cœperunt, quia metus erat ne magistratus ea per vim extorquerent. Non ergo verisimile est Græcos homines istarum rerum tam cupidos, ut eas magno pretio emerent, castum vendere voluisse, cum parvo vendere acce-

berent. *Idem.*
³ Merere] Lucræti. Notanda elegans locutio; *Ut hoc faciam, melius mereri Deum dignetur mihi.* *Plaut. Men. 1. 3. Et hæc u-*
lius. Cicero, 2. de Finib. *Quid mereris igitur, ut se dicat in ea magistratus omnia, &c.* Id est, quid pretii tibi potules dari, &c. Sic hoc loco: quid parvum pretii Rheginos velle sibi dari, ut, &c. quasi dicat, An putatis Rheginos pretio quantumvis magno posse adduci, ut, &c. *Idem.*

^a Viti, Manu, ne auferatur

^b Idem, ut, ne

ut pictam⁴, Coos? Quid Ephesios, ut Alexandrum⁵? Quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? Quid Rhodios, ut Ialysum⁶? Quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum⁷ pictum, aut ex ære Myronis buculam? Longum est, & non necessarium, commemorare, quæ apud quosque visenda sunt tota Asia & Græcia: verum illud est, quamobrem hæc commemorarim, quod existimare vos hoc volo, mirum quendam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur.

LXI. Atque, ut ceteros omitramus, de ipsis Syracusanis cognoscere: ad quos ego cum venissem, sic primo existimabam, ut Romæ ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii⁸ hereditatem, non minus esse isti amicam, quam Mamertinam propter pradaram, ac furtorum omnium societatem: simul & verebar, ne mulierum nobilitium, & formosarum gratia, quarum iste arbitrio præturam per triennium gesserat, virorumque, quibuscum illa nuptæ erant, nimia in istum non lenitudine⁹, sed etiam liberalitate

⁴ Pictam] Marmoream Praxitelis Venerem Cois, ut de Critiis, habuerunt, esse Plinio. Sed hic loquitur Orator de Venere illa, quam Cois etiam Apelles inchoatam reliquerat, invidente morte, ne totum opus absolveret. De Offic. lib. 2. & Famil. ix. 1. Plin. xxxv. 697. Item.

⁵ Alexandrum] Magnam pinxit Apelles, fulmen tenentem; in templo Ephorce Dianæ, vixitque talentis. Gall. 48890. Ite. Plin. ibid. Item.

⁶ Ialysum] Palmam habet tabularum Protopogenis Ialysus, qui est Romæ dicatus in templo Pacis. Plin. l. 35. pag. 699. In eam tabulam annos septem insumpit Protopogenes. Ialysum Solis nepotem Cicero vocat lib. de Nat. Deor. cap. 31. Item.

⁷ Paralum] Heros, qui circemem struxit primus. Plin. VII. 26.

⁸ Propter Heraclii hereditatem] De qua lib. II. cap. 14.

⁹ Nimia in istum non modo lenitudo] Nihil a lectione vulgata mutò, nisi quod addo, modò, post negationem, non. Sed tamen non celabo lectorem amici cuiusdam mei conjecturam; qui putat legendum, lenitudinis: quam ego valde probarem; & mihi

notius reclamaret. Lambin. Lambinus invenerat, non modo lenitudo: quod & in m. Turnebii. Sed cum abijt nostris Pall. & Græc. item edd. aliis omnibus, gratiosus substituit. Græc. Subaudiit non potest, sed ex Cusaciano & Reg. ista vox modo est reponenda cum Lambino, quam jam dudum hic excidisse sine liberis conjecerat Mamertius. Nec dubito quin Græterus eam repositurus fuisset, si alius quam Lamb. il præcepisset. Hinc enim quantum potest semper obloquitur; Interca Tullium existimo scripsisse, nimia in istum lenitudo. Lenitudo enim proprie dicitur de iis, qui ferunt, quæ ferenda non sunt: in primis, qui uxorum licentiam non cadigant; sed aequiore, quam decet, animo tolerant. Cicer. II. Tullianum. Verum deique citari narrant, qui isti nesciat, eamque, quam lenitorem nos dicimus, civitas lenitudinis nomine appellant. Ovid. Am. II. & ult.

Lentus est, et patet nulli potuisse mentis. Et epistola Helene.

Tu seram lentum iusta Mercurio in ira? Vocabulum lenitudo non intellexerunt Scironi, ideo perverterunt in ubi notius lenitudo. Grævius.

te oppugnaret, si quid ex literis Syracusanorum conquirerem. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam: injurias cognoscebam. Cum diutius in negotio, curaque fueram, ut requiescerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii¹⁰ præclaras tabulas revertabar: ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honestissimis, illos Verutios¹¹, de quibus ante dixi, explicabam: a Syracusanis prorsus nihil adjumenti neque publice, neque privatim expectabam: neque erat in animo postulare. Cum hæc agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Jovis fuisset, qui honos apud Syracusanos est amplissimus: agit mecum, & cum Q. fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum senatum: frequentes esse in curia: se jussu senatus a nobis petere, ut veniremus. Primo nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde cito venit in mentem, non esse vitandum nobis illum conventum & locum.

LXII. Itaque in curiam venimus. Honorifice sane confurgitur. Nos rogatu magistratus assedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, ut mihi visum est, usu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc habuit primo sententiam: Senatam, populamque Syracusanam moleste, graviterque ferre, quod ego, cum in ceteris Sicilia civitatibus, senatum, populamque docuisssem, quid eis utilitatis, quid salutis afferrem, & cum ab omnibus mandata, legatos, literas, testimoniaque sumpsissem, in illa civitate nihil ejusmodi facerem. Respondi, neque Roma in conventu Siculorum, cum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, causaque totius ad me Sicilia deferebatur, legatos Syracusanorum affuisse: neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris statuam viderem.

Quod posteaquam dixi, tantus est gemitus factus aspectu statue, & commemoratione, ut illud in curia positum monumentum scelereum, non beneficiorum videretur. Tum pro

¹⁰ Carpinatii] Vid. lib. II. c. 70. ¹¹ Verutius] Ibid. cap. 70.

se quisque, quantum dicendo¹² assequi poterat, docere incœpit; ea, quæ paulo ante commemoravi: spoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæstritis concessisset, multo maximam partem ipsam abstulisse: neque postulandum fuisse, ut ille palæstritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum¹³ sustulisset: neque illam statuatam esse ex pecunia publica, neque publice datam: sed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuissent, faciendam, statuatamque curasse: eosdem Romæ fuisse legatos, illius adjuutores improbitatis, locios facturorum, conscios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati, & salutis Siciliæ defuissent.

LXIII. Ubi eorum dolorem ex illius injuriis, non modo non minorem, sed prope majorem, quam caterorum Siculorum esse cognovi: tum meum animum in illos, tum mei consilii, negotiique totius suscepti causam, rationemque proposui: tum eos hortatus sum, ut causæ communi, salutique ne deessent: ut ei illam laudationem, quam se vi, ac metu coactos, paucis illis diebus, decrevisse dicebant, tollerent. Itaque, Judices, Syracusani hæc faciunt, istius clientem, atque amici: primum mihi literas publicas, quas in arario sanctiore conditas habebant, proferunt: in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ablata esse, perscripta, & plura etiam, quam ego potui dicere: perscripta autem hoc modo, *Quod ex ædæ Minervæ hoc & illud abesser: quod ex ædæ Jovis, quod ex ædæ Liberi.* Ut quisque eis rebus tuendis, conservandisque præfuerat, ita perscriptum erat, cum rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere: petisse, ut sibi, quod hæ res absentes, ignoscere: itaque omnes liberatos discessisse, & esse ignotum omnibus: quas ego literas obsignandas publico signo, deportandasque curavi.

De laudatione autem ratio sic reddita est. Primum, cum

¹² *Quantum dicendo*] Quantum Latine poterat dicere: nam Græca lingua Sicili præve licet, vulgo tamen utebantur. *Hort.*
¹³ *Inventorem olei deum*] Aristoteli, de quo supra ante. Et est argumentum ex repositivibus. Non & ille palæstram diligit

in qua oleum & mitiones necessaria fuer, & olei inventorem deum sustulit. Sed respondere poterat, non olei se adro Aristoteli, sed quo ipse unclior esset, in ædæ suas sustulisse. *Horat.*

a Verre litera aliquanto ante adventum meum, de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, cum quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni; maximo esse clamore & convicio repudiatos: posteaquam meus adventus appropinquavit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet¹⁴, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illa laudatio mali, quam boni possit asferre. Id adeo, Judices, ut mihi ab illis demonstratum esset, sic vos ex me cognoscite.

LXIV. Mos est Syracensis¹⁵, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit. Nominatim conceditur. Et tamen, ut quisque honore, & ætate antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: idque a cæteris ei conceditur. Si quando taceant omnes, tunc sortito coguntur dicere. Cum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primum ut aliquid esset moræ¹⁶, multi interpellant: de Sex. Peduceo, qui de illa civitate, totaque provincia optime meritus esset, sese antea, cum audissent ei negotium factis, cumque eum publice pro plurimis ejus, & maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tamen Peduceus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogentur.

Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peduceo. Ut quisque ætate, & honore antecederet, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatus-consulto

¹⁴ *Eius qui summam potestatem haberes*] L. Metellum, quem satis acriter hoc loco pungit. *Idem.*

¹⁵ *Mos est Syracensis*] Hoc eo dicit, quia Romæ similis erat ratio sententiarum in senatu dicendarum. Nam post comitia consularia consules designati primi rogabantur, & eorum is prior, qui priore loco declaratus esset. Ante comitia is, qui a censoribus princeps senatus lectus erat: si deinde quos consules videbatur, ita tamen ut ne priorum consulari, ædilitium prætorico, tribunatum ædilitio anteferebant, auctores Salustius & Gellius. At in augurum collegio Romæ, fore eadem que in senatu Syracu-

lis. Sic enim Cicero in Catone, in collegio iusto ut quisque ætate antecedit, ita sententia principatus tenet, neque solum honore anteceditur, sed etiam qui cum imperio suus, majores tamen augures antepromittunt. *Idem.*

¹⁶ *Moræ*] Ut decreto moram afferant, eos qui sententiam dicebant, multi interpellant, dicentes sese velle antea de Sex. Peduceo sententiam dicere. Is autem fuerat prætor in Sicilia anno 678, ex qua re deinde factus est, ut colligere est ex hoc loco: quo eventu, non mihi liquet. Verba tamen que sequuntur, faciunt ut cum absolute tum credam fuisse. *Horatius.*

verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cum jam advesperasceret, discessimus.

XLVI. Postridie mane ab eo postulo, ut Syracusanis liceret senatus-consultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimvero negat: & ait, indignum facinus esse, quod ego in senatu Græco verba fecissem²³: quod quidem apud Græcos Græce locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. Tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantum inter hunc, & illum Numidicum²⁴, verum & germanum Metellum, interesset: illum noluisse sua laudatione juvare L. Lucullum²⁵, lororis virum, qui-cum optime convenisset; hunc homini alienissimo a civitatibus laudationes per vim, & metum comparare.

Quod ubi intellexi, multum apud illum recentes nuntios, multum tabulas non commendatitias²⁶, sed tributarias valuisse: admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova

²³ Quod ego in senatu Græco verba fecissem] Valer. Maxim. lib. II. cap. de insidiis antiquis. Magistratus, inquit, tristi, quatuor-
per suam populique Romanæ magistratus rei-
nantes se gererent, hinc cognoscit potest, quod
inter cetera obtinenda gratiæ iudicia, illud
quoque magis eam perseverantia custodiebant,
ne Græcis nunquam nisi Latine responsa da-
rent: quin etiam ipsa lingua volubilitate,
quo plurimum valent, excussa, per interpre-
tem loqui cogebant: non in urbe tantum us-
sua, sed etiam in Græcia & Asia: quo scilicet
Latine vocis homines per omnes gentes ve-
nerabilior dispenditur. Nec illis decuit pu-
dia delirare, sed nulla in re pallium rage
subitio debere subterfocari: indignum esse e-
xistimant, illecebris, & suavitatis literarum
superis pondus & auctoritatem damari. Hoc
ille. Ad eadem etiam opinor, ratione sal-
sam credidit Plutarchus, & adulterinam o-
rationem quandam Græcis literis conscriptam,
quam Athenis promittasse Catonem nonnul-
li affirmabant. Nam per interpretem, inquit,
omnis lingua est: quænam in Græco scribitur,
interpretis mens minus intelligitur. Scribit
tamen Fabius Quintilianus, libro XI. M.
Craffum, Dives qui dictus est, cum Asia

preces, & quinque Græci sermonis differentias
se tenuisse, ut quis quisque apud eum lin-
guis postularer; eadem sibi iusseditum ferret,
Hortensius.

²⁴ Numidicum] Loquitur de Q. Cæcilio
Metello, qui duobus præliis Jugurtham fu-
dit, & universam Numidiam vastavit; unde
Numidicus appellatus est. Consul fuit anno
622, quo anno triumphavit. Hortensius.

²⁵ Lucullum] Patrem illius L. Luculli,
qui de Mithridate & Tigrane triumphavit,
anno 690. Ille autem, accusante Scervilio au-
gure, repetundarum damnatus est. Plur. in
Lucullo. Idem.

²⁶ Commendatitias] Solebant provinciali-
bus magistratibus miti ab amicis commenda-
titiæ literæ, eorum causa, quibus negotia
erant in provincia. Extant Ciceronis eius
argumenti epistolæ complures. Solebant et-
iam a senatu mitti, si quando provinci-
bus aliquid tributum esset imperandum; quæ
tabula tributariæ appellabatur. Horum. At
hic Iulii Orator in verbo tributariæ, quo si-
gnificat, non literas missas a senatu ob tri-
butum, sed a Verre, quæ Metello muneræ
tribuerent. Gall. des lettres de change. Hoc-
tenius.

nova turba, atque rixa. Ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, plane nudum esse, ac desertum putetis: retinere cœpit tabulas Theomnastus quidam, homo ridicule infanus, quem Syracusani Theoractum vocant²⁷: qui illic ejusmodi est, ut eum pueri sectentur: ut omnes, cum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen infania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit. Nam cum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me sibi afferre clamaret: copulati in jus pervenimus.

Hic ego postulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. Ille * contra. Instare ego, omnium mihi tabularum, & literarum fieri potestatem²⁸ oportere. Contra ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens, negare sibi placere, quod senatus-consultum ratum esse non deberet²⁹, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnamque recitarem: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem infanus, qui pro isto contra me vehementissime declamasset, postquam non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quæ ego antea jam ab illis cognoram, & acceperam.

XLVII. Laudent te sane jam Mamertini, qui ex tanta provincia soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis est, adfit³⁰: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sint responderent. Ac ne subito a me opprimantur, hæc sum rogaturus: *Nævem populo Romano debeantne? Fatebuntur. Præbuerintne, prætor C. Verre? Negabunt. Edificaverintne novam onerariam*

Q q q 2 ma-

²⁷ Theoractum vocant] Per contumeliam
nam Theomnastus, qui Dei memos est; Theo-
ractus, quem Deus furit, ac furere percu-
lit. Horomans. De illo jam facta est men-
tio lib. II. cap. 21.

* Lamb. contra dicere: negare illud sena-
tus-consultum, in quo prætor appellatus esset,
mihi tradi oportere. Ego legem recitare, insti-
tute omnium hæc.

²⁸ Omnium mihi literarum fieri potestatem]

Legæ Cornelia repetundarum, quæ jubebat
accusatori potestatem fieri, omnia quæ ad
ipsum accusationem instituendam pertinere
possent, prætor publicanorum literas, Ro-
mam deportare, vel exscribere. Horum.

²⁹ Non debet] Propter appellationem
prætoris. Hortensius.

³⁰ Adfit] Et rogatus mihi respondet,
sacrarium suum a se expilatam fuisse. Vi-
de cap. 2. Item.

maximam publice, quam Verri dederunt? Negare non poterunt. Frumentumne ab his sumpseris Verres, quod populo Romano mitteret; sicuti superiores? Negabunt. Quid militum, aut naurarum per triennium dederint? Nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum, ac prædarum recepticem, negare non poterunt. Permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam, cum isto prætorè profectam fatebuntur.

Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus; apud quos etiam Verrea illa flagitiosa ablata sunt. Etenim minime conveniebat³¹, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syraculanis merito reprehenderetur, si, cum diem festum³² ludorum de factis suis sustulissent celebrissimum, & sanctissimum, quod eo ipso die Syracusa a Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verri nomine agerent; cum iste Syraculanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, admissit. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, Judices, qui non solum Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cuius opera omnium³³ annorum sacra, deosque patrios amiserant; ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam cæteros quoque festos dies recuperant.

³¹ Minime conveniebat] Subest vis argumenti ex repugnantibus. Non & Dii nulli sunt, & honores divini cuiquam tribuendi sunt. Primum autem ex eo confirmat; quod simulacra Deorum Verres tollens, Deos ipsos, hoc est, nomen ac mentem divinarum

tollere videtur. Hotomanus.

³² Festum] Marcellea. Sustulisset, non sponte tamen, sed Verrii jussu. Hort.

³³ Omnium] Nam cui Deo jam sacra faceret, cum Verres omnium Deorum simulacra sustulisset? Idem.

ACCUSATIONIS
I N C. V E R R E M
LIBER QUINTUS.
DE SUPPLICIIS.
ORATIO X.
ARGUMENTUM.

HIC liber quintus Accusationis in C. Verrem, & ultimus, est omnium, mea quidem sententia, longe pulcherrimus. Quoties animo mecum retracto tot elegantes Libri quarti narrationes de signis ablatis; de pollutis religionibus, violatisque Siciliae monumentis; quoties venit in mentem quanto animi dolore, quanto imperu orationis explicentur Libris superioribus, vel Sthenii calamitas & fuga, vel Philodanorum casus & supplicium; nihil addi jam posse videtur ad illam dicendi elegantiam, & uberratem, aut ad hanc eloquentiæ vim & gravitatem. At ubi rejecti oculos ad hunc Librum, vere dicam, tunc videtur mihi Tullius consulto & cogitato cetera Verrii flagitia tantum attingisse, ut ad hanc ejus in cives Romanos crudelitatem fortior accedat; & eam viribus quam integerrimis ageretur. Audacius dicam. Pene crediderim Tullium in illis exponendis & deplorandis sumpserit de rivulo, ut in hanc partem de Novareborum & Gavii supplicii eloquentiæ suæ flumen totum profunderet, atque in rem tam arduam quidquid in seipso esset oratoris facultatis, consumeret; si non cogitarem novas semper orationis virtutes ex seipso efferre immortalis ingenii beatissima ubertate virum, dono quodam providentiæ genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur.

Nomini dubium erat, quin Verres aperissime versatus esset in omni

maximam publice, quam Verri dederunt? Negare non poterunt. Frumentumne ab his sumpseris Verres, quod populo Romano mitteret; sicuti superiores? Negabunt. Quid militum, aut navarum per triennium dederint? Nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum, ac prædarum recepticem, negare non poterunt. Permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam, cum isto prætorè profectam fatebuntur.

Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus; apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sablata sunt. Etenim minime conveniebat³¹, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syraculanis merito reprehenderetur, si, cum diem festum³² ludorum de factis suis sustulissent celebrissimum, & sanctissimum, quod eo ipso die Syracusa a Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verri nomine agerent; cum iste Syraculanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, admissit. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, Judices, qui non solum Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cuius opera omnium³³ annorum sacra, deosque patrios amiserant; ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam cæteros quoque festos dies recuperant.

³¹ Minime conveniebat] Subest vis argumenti ex repugnantibus. Non & Dei nulli sunt, & honores divini cuiquam tribuendi sunt. Primum autem ex eo confirmat; quod simulacra Deorum Verres tollens, Deos ipsos, hoc est, nomen ac mentem divini nam

tollere videtur. Hotomanus.

³² Festum] Marcellea. Sustulisset, non sponte tamen, sed Verrii jussu. Hort.

³³ Omnium] Nam cui Deo jam sacra faceret, cum Verres omnium Deorum simulacra sustulisset? Idem.

ACCUSATIONIS
I N C. V E R R E M
LIBER QUINTUS.
DE SUPPLICIIS.
ORATIO X.
ARGUMENTUM.

HIC liber quintus Accusationis in C. Verrem, & ultimus, est omnium, mea quidem sententia, longe pulcherrimus. Quoties animo mecum retracto tot elegantes Libri quarti narrationes de signis ablatis; de pollutis religionibus, violatisque Siciliae monumentis; quoties venit in mentem quanto animi dolore, quanto imperu orationis explicentur Libris superioribus, vel Sthenii calamitas & fuga, vel Philodanorum casus & supplicium; nihil addi jam posse videtur ad illam dicendi elegantiam, & uberratem, aut ad hanc eloquentiæ vim & gravitatem. At ubi rejecti oculos ad hunc Librum, vere dicam, tunc videtur mihi Tullius consulto & cogitato cætera Verrii flagitia tantum attingisse, ut ad hanc ejus in cives Romanos crudelitatem fortior accedat; & eam viribus quam integerrimis ageretur. Audacius dicam. Pene crediderim Tullium in illis exponendis & deplorandis sumpserit de rivulo, ut in hanc partem de Navarborum & Gavii supplicii eloquentiæ suæ flumen totum profunderet, atque in rem tam atrocem quidquid in seipso esset oratoriæ facultatis, consumeret; si non cogitarem novas semper orationis virtutes ex seipso efferre immortalis ingenii beatissima ubertate virum, dono quodam providentiæ genitum, in quo totas vires suas eloquentia experiretur.

Nomini dubium erat, quin Verres aperissime versatus esset in omni

omni genere furandi atque prædandi; & quin homo flagitiosissimus & libidinosissimus in manifestis criminibus ita teneretur, ut jam illi nullus defensionem, nullus etiam deprecationem locus relictus esse videretur. At quia provinciale munus magistratum erat duplex; nempe iurisdiclio, & belli administrandi ratio; huc poterat Hortensius defensionem suam convertere, & avaritia crimina virtutis imperatoriae laudibus deprecari. Ergo hanc Tullius arcem adversarii, disiectis cæteris & everfis, hoc libro jam aggreditur: & ut libris superioribus affluxit Verri defensiones, Quod nempe Reipublicæ utilitatis gratia tam magno decumas vendidisset; quod signa, tabulas & cætera Sicilia monumenta emisset, non eripuisse, quas statim convellit: istum eodem artificio hic impugnat. Fingit causam ita constitui, ut ab Hortensio virtus istius bellica jactetur; & contendatur ab eodem, istum, hoc uno nomine, quod bonus sit imperator, iudicum sententiis eripi oportere. Affictam hanc adversarii defensionem Tullius resellit non argumentando, sed ornando & amplificando; ac nihil ei eque opponit, quam latissimam illam, & æquabiliter in omni narratione susam, facere dicendi venustatem, qua Verri illa defensio tota risu dissolvitur.

Hæc est prima pars contentionis. At ubi Navarchis Orator, quæ pars est altera, & civibus Romanis, in quos cruciatus serviles admori sunt, suas lacrymas dat; in ea narratione omnes movere indignationis affectus, odii, iræ, misericordie, non solum conditione ipsorum; loco injuria; genere suppliciorum; sed animi quoque commendatione.

Ergo genus huiusmodi orationis illud est, quod maxime tenent eos qui legunt; & quod maxime sensus nostros impellat & accorrire commoveat: quod non solum delectet, sed etiam horrore perfundat. Hoc & illud efficiunt tum narrationis suppliciorum gravitas & dolor; tum facta, & salum copia conspersa irrisionis mira iucunditas, quam adjuvant descriptiones & hypotyposes, quæ hoc in libro crebrae sunt; & quarum ea vis est, ut sentus intimos acutissime percillant, rem ante oculos ponendo; ita ut geri coram, spectarique potius, quam audiri, videatur. Sed cum voluptatibus maximis fastidium finitimum sit,

& cum ornata sine intermissione oratio, quamvis clavis sit coloribus picta, non possit in delectatione esse diuturna; summa aris fuit, ut haberet illa in dicendo admiratio, ac summa laus, umbram interdum, & intervalla recessus, quibus, variata oratione, fieret, ut ornatus perperui fastidio occurreretur; & id, quod est illuminatum, extare magis, & eminere videretur. HORTENSIVS.

I. EMINI video dubium esse, Iudices, quin a-pertissime C. Verres in Sicilia, sacra, profanaque omnia, & privatim, & publice spoliavit, verlatuque sit sine ulla, non modo religione, verum etiam dissimulatione in omni genere furandi, atque prædandi. Sed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam, multo mihi ante est, Iudices, providendum. Ita enim caula constituitur, provinciam Siciliam virtute ejus, & vigilantia singulari, dubiis, formidolosisque temporibus, a fugitivis, atque a belli periculis tutam esse servatam.

Quid agam, Iudices? quo accusationis meæ rationem conferam? quo me vertam? Ad omnes enim meos impetus, quasi murus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi locum: video, ubi se jactaturus sit Hortensius. Belli pericula, tempora reipublicæ, imperatorum penuriam commemorabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum testimoniis eripi: neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiæ velitis.

Non possum dissimulare, Iudices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impune fecerit. Venit enim mihi in mentem, in iudicio M. Aquilii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio

M. An-

1 M. Aquilii Meminit Tullius pro Flacco, cap. 30. his verbis: M. Aquilium patrem nostrum multæ avaritiæ criminibus testimonisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. M. A. Aquilius consul fuit anno 652. Siciliam provinciam restitit anno 653. & confecto bello fugitivorum, ovans in Urbem ingressus est. Reperandatum ex Sicilia deinde postularus (de Offic. II. 24.) M. Antonii Oratoris patro-

M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis², causa prope perorata, ipse arripuit M. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus, judicesque aspicerent, adverso corpore exceptas. Simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce³ acceperat, multa dixit: coque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripisset, cum sibi ipse non peperisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad judicium crudelitatem videretur esse servatus. Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio, viaque tentatur: idem queritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiatorumque princeps: at est bonus imperator, & felix, & ad dubia reipublica tempora reservandus.

II. Non agam summo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: cum judicium certa lege sit constitutum, non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstineris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello. Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus, honesta oratio: sed tamen quo bello? Nos enim post id bellum, quod M. Aquilius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit⁴. Fateor, & magnum quidem, ac vehemens.

Num

patrocinio est liberatus. Lib. II. de Orat. cap. 46. Postea missus in Asiam legatus, ut Nicomedem, & Ariobarzanem, in sum quemque regnum restitueret; per Mitylenos vinctus traditus est Mithridati, cui bellum ut inferretur auctor precipuus fuerat; & auro liquefacto in os ejus infuso, Pergami necatus est. *Fallitur Vat. l. 2. c. 28. Appian. in Mithr. lib. 1.*

² Fortis J. Crassus, de Orat. l. 2. c. 28, ubi de Antonio agit, apte ad hujus vocis vim demonstrandam, ait, *Quod ornamentum, quæ sit, qui animus, quæ dignitas illi oratori desuit, qui in causa peroranda non dubitavit exire rem consularem, & ejus dil-*

viore tunicam, & judicium civitatis abesse, suis imperatoris ostendere? Idem.

³ Ab hostium duce J. Athenione pastore, quem Aquilius ipse sua manu interfecit. De Athenione, lib. 2. cap. 54. In interfecto domino, familiam ex patulo liberavit; sub signis ordinavit; inopem exercitum constituit; Romanos exercitus cecidit; Servilii, deinde Luculli castra vi cepit. Denique missus in Siciliam Aquilius fugitivorum exercitum delevis; Athenionem interfecit; bellum confecit, quod antea propemodum quantum flagraverat. Ad Flor. III. 19. Diodor. in fragm. lib. 1.

⁴ At in Italia fuit J. Duce Spartaco gladi-

Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? Num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso⁵, aut Cn. Pompejo communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ⁶, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiarum possent. Ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? Nos enim nihil unquam profus audivimus: & illud audivimus, M. Crassi fortissimi viri, virtute, consilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent: a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia præsidia ad illorum adventum opposita putarentur. At tum in Italia bellum tam prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo, pars ejus belli in Italiam ulla pervasit.

III. Etenim propinquitas locorum ad utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hostibus, an contagionem imitandi ejus belli periculofam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modo disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisset dicis, facilius fuerit ad oceanum⁷ pervenire, quam ad Perloridem accedere.

Contagio autem ista servilis belli, cur abs te potius, quam ab iis omnibus, qui cæteras provincias obtinuerunt, prædicatur?

Tom. IV.

R r r

datore nobili, qui cum alii septuaginta qui Capua in ludo Lentuli exercebantur, fugitivorum magna coacta manu, comparatissime copias, bellum adversus Romanos magnum & periculofum prope quadriennium gessit: sed a Crasso postea & Pompejo confectum hoc bellum fuit. *Appian. Platarch. Athenicus lib. VI.*

⁵ Cum M. Crasso J. Crassum & Pompejum conjunctim nominat Orator, quasi pertinet ad utrumque belli Spartaci confecti gloria, quæ Crassi tota est; nisi quod homines, ad quinque milia, elapsos Crassi de caele Pompejus ex Hispania post devictum Sertorium revertentes, oppressit. Sed hic uti in illa pro lege Manilla, & amicitia Pompeji indulget Orator, & levitatis hominis, gloriae etiam alienæ, plus nimio appetentis; qui ex levi

illo successu occupaverat prior ad senatum scribere, *Crassum quidem gladiatos acio fuisse, se vero bellum validius plura castripasse.* *Platarch. in Pomp. Hortensius.*

⁶ Non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ J. Quod deest, potest accedere. Est itaque sensus: Non arbitror, id posse accedere impudentiæ tuæ; posse te adeo esse impudentem. Vel, ut vult M. Ant. Petrus: Adeo scilicet est hoc absurdum, ut quamvis id non audeat Verres dicere, nihil tamen illius summe impudentiæ deesse videatur. *Anonymus.*

⁷ Ad Oceanum J. Terrestri nimirum itinere per Galliam & Hispaniam. *Perloris, sive Perloris, nam utrumque dicitur, unum e tribus est Sicilia promontories. Horren.*

tur? An quod in Sicilia jam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa causa est, cur ipsa provincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam posteaquam illinc M. Aquilius decessit, omnium instituta, atque edicta pratorum fuerunt ejusmodi, ut ne quis cum telo servus esset. Vetus est quod dicam, & propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium prætorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisivisse, quis eum percussisset. Cum audisset, pastorem cujusdam fuisse, cum ad se vocari jussisset: illum cupide ad prætorem, quasi ad laudem, atque ad præmium accurrivisse: quævisse Domitium, qui tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. Statim deinde jussu prætoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego nullam in partem disputo. Tantum intellego, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in præternittendo dissolutum videri.

IV. Ergo his institutis provinciæ, jam tum, cum bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus, in summo otio fuit. Perfacile enim sese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset existere. Etenim cum nihil tam conjunctum sit, quam negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia: & cum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minime velint: cumque hæc ab servorum bello pericula, & prætorum institutis, & dominorum disciplina provisæ sint: nullum malum est domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit.

Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum, Verre prætoris: nullane consensiones factæ esse dicuntur? Nihil sane, quod ad senatum, populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iste Romam publice conscripserit: & tamen ceptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. Id adeo non tam ex re, quam ex istius factis, decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. Ego ipse hæc, que

8 In crucem] Quia cum telo fuisse, contra edictum prætoris. Idem.

quæ ille querit, quæ adhuc nunquam audistis, commemorabo, & proferam. In Tricalino quem locum fugitivi jam ante temerunt, Leonida cujusdam Siculi familia in suspicionem vocata est conjurationis. Res delata ad istum. Statim (ut par fuit) jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybæum. Domino denuntiatum est, ut adesset: causa dicta damnati sunt.

V. Quid deinde? quid censeatis? furtum fortasse, aut prædam expectatis aliquam. Nolite usquequaque eadem querere. In metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, prætermissa est. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adesset. Fuit nundinatio aliqua, & isti non nova, ne causam diceret. Etiam alter locus, ut absolventur. Damnatis quidem servis, quæ prædandi potest esse ratio? Produci ad supplicium necesse est. Testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicæ tabulæ: testis, splendidissima civitas Lilybæana: testis, honestissimus, maximusque conventus civium Romanorum. Fieri nihil potest: producendi sunt. Itaque producantur, & ad palum alligantur.

Eriam nunc mihi expectare videmini, Judices, quid deinde factum sit: quod iste nihil unquam fecit sine aliquo questu, atque præda. Quid in ejusmodi re fieri potuit? quod commodum est? Expectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen expectationem omnium. Nomine sceleris, conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, & Leonida illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quero: quod denique in re tam nefaria, tamen dubitari non potest, tamen, ne, si dubitetur quidem, queri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. Remitto tibi hoc totum, atque

R r r 2

que

9 In Tricalino] Certum est urbem mediterraneam in monte sitam, dictam fuisse Tricalino, a tribus pulchris, sed pro hoc dixerunt vulgo Tricalino, ut patet non solum ex Stephano, sed & ex nummis antiquis. 10 Prætermissa] Minime. Sic enim intelligenda. Manutius. 11 A Leonida] Servorum domino, qui ex Stephano, sed & ex nummis antiquis, consiliis forte conjurationis fuisse. Horæ & incolæ Tricalino. Grævius, in Tricalino, fuit.

que ista te cura libero. Neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ulla pecunia adduci poterit, id tu gratis suscipere conatus sis. Verum de ista furandi, prædandique ratione nihil dico: de hæc imperatoria jam tua laude disputo.

VI. Quid ais, bone custos, defensorque provinciæ? tu, quos servos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluisti cognoras, & de consilii sententia judicaras: hos ad supplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hæc indemnatis civibus Romanis referares? Perditæ civitates, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincisti solvantur, exules reducantur, res judicatæ rescindantur. Quæ cum accidunt, nemo est, quin intelligat rure illam rempublicam. Hæc ubi eveniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur. Atque hæc sicubi facta sunt, facta sunt, ut homines populares, aut nobiles supplicio, aut exilio levarentur; at non ab his ipsis, qui judicassent; at non statim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc vero novum, & ejusmodi est, ut magis propter ream, quam propter rem ipsam credibile videatur, ut homines servos; ut ipse, qui judicarat; ut statim e medio supplicio dimiserit; ut ejus facinoris damnatos servos, quod ad omnium liberorum caput, & sanguinem pertineret.

O præclarum imperatorem, nec jam cum M. Aquilio, fortissimo viro, sed vero cum Paulis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse¹² in metu, periculoque provinciæ? Cum servitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi iussit. Quis non pertimescat? Causam dicere dominos¹³. Quid servis tam formidat.

¹² Tantumne vidisse] Subaudi, potuit: vel, nonne mirandum est?

¹³ Causam dicere dominos] Pro servis suis nimirum, non pro se. Nam servi cum iure

civili sint ignoti, & non sint cives: neque pro se, neque pro altero causam dicere queunt. *Laodæus.*

midolofum? *Fecisse videri*¹⁴ pronuntiavit. Exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera, atque ignes, & illa extrema ad supplicium damnatorum, metum caterorum, cruciatus, & crux. Hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos summa formidine oppresserit, cum viderent ea facilitate præterem, ut ab eo, scelere, conjurationisque damnatorum, vita, vel ipso carnifice interemptio, redimeretur? Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte Megarensi non idem fecisti?

VII. Quid? iste motus servorum, bellique subita suspicio, utrum tibi tandem diligentiam custodiendæ provinciæ, an novam rationem improbilissimi quæstus attulit? Halicyensis Eumenedæ, nobilis hominis, & honesti, magnæ pecuniæ villicus, cum impulsu tuo stimulatus esset, H-S LX a domino accepisti: quod nuper ipse juratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite Romano, C. Matrino absente, cum is esset Romæ, quod ejus villicos, pastoresque tibi in suspensionem venisse dixeras, H-S centum abstulisti. Dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrini: dixit ipse C. Matrinius: dicit vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrini honoris causa, recenti negotio ad te literas misit, mittendæque curavit.

Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen est, præteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifestius proferri potest? quem is, uti Panormum venit, ad se vocari, & de tribunali citari iussit, concursu magno, frequentiaque conventus. Homines statim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tamdiu ab isto maneret integer: excogitavit¹⁵: nescio quid attulit. Profecto homo dives repente a Verre non sine causa citatur. Expectatio summa omnium, quidnam id esset: cum exanimatus subito ipse accurrit cum adolescente filio. Nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. *Notat*

¹⁴ *Fecisse videri*] Condemnationis verba: ut modeste suam sententiam iudices ostenderent. *Manut. Nide Lucull. c. 47.*

¹⁵ *Excogitavit*] Contra Apollonium Verres. Inducit Cicero Panormitanum aliquem in loquentem. *Manutius.*

minat iste servum, quem magistrum¹⁶ pecoris esse diceret. Eum dicit conjurasse, & alias familias concitasse. Is omnino servus in familia non erat. Eum statim exhibere jubet. Apollonius affirmare, servum se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem abripi a tribunali, & in carcerem conjici jubet. Clamare ille, cum raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commississe: pecuniam sibi esse in nominibus¹⁷; numeratam in presentia non habere. Hæc cum maxime summa hominum frequentia testificaretur, ut quis intelligere posset, eum, quod pecuniam non dedisset, idcirco illa tam acerba injuria affici: cum maxime, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla coniectus est.

VIII. Videte constantiam pratoris, & ejus pratoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prator: sed ita laudetur, ut optimus imperator. Cum servorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damnatos liberabat: Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincla coniecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi causa consensisse judicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit.

Quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem jure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini, aut invidia reo putemus esse oportere, si quo de homine severius judicavit? Non agam tam acerbe: non utar ista accusatoria consuetudine, si quid est factum clementer, ut dissolute factum criminet: si quid vindicatum severe est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. Non agam ista ratione: tua sequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. Simul ac tute cœperis tua judicia rescindere¹⁸, mihi succedere desinito. Meo enim jure contendam, cum,

¹⁶ Magistratus] Lege magistrum.

¹⁷ In nominibus] Nomina pro debitoribus ponuntur. Idem.

¹⁸ Rescindere] Ut in Apollonio rescidisti, quæ post annum & sex menses carcere li-

berasti; & accepta pecunia absolutum dimisisti. Mihi succedere desinito, si nempe te, & tuam auctoritatem non defendo. Hortensius.

eum; qui suo judicio condemnatus sit, juratorum judicium sententis damnari oportere. Non defendam Apollonii causam, amici, atque hospitis mei; ne tuum judicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maxime in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum, civitatis honestissimæ, tam graviter animadverti, causa indicta, non oportuisse. Nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cum esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in fordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta ætate, & adolescenti filio, adeundi ad illum miserum potestatem nunquam esse factam. Etiam illud præteribo, quotiescunque Panormum veneris illo anno, & sex mensibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te fenatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem, atque obsecrantem, ut aliquando ille miser, atque innocens calamitate illa liberaretur. Relinquam hæc omnia, quæ si velim persequi, facile ostendam, tua crudelitate in alios, omnes tibi aditus misericordiam judicium jampridem esse præclusos.

IX. Omnia igitur ista concedam, & remittam. Prævideo enim, quid sit defensor Hortensius. Fatebitur, apud istum neque senectutem patris, neque adolescentiam filii, neque lacrymas utriusque plus valuisse, quam utilitatem, salutemque provincie: dicet, republicam administrari sine metu, ac severitate non posse: quæret, quamobrem fasces prætoribus præferantur, cur securæ datæ, cur carcer edificatus, cur tot supplicia sint in improbos more majorum constituta? Quæ cum omnia graviter, severeque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repente, nulla nova re allata, nulla defensione, sine causa de carcere emitti jusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse affirmabo, ut jam ipsis iudicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quam

quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudinem quæstus immensum, infinitumque esse videatur.

Nam quæ iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot & quanta sint: deinde hæc expendite, atque æstimate pecunia. Reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioso tot constituta, ut cæteris formidines similibus incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur. Primum insimulatio est repentina, capitalis, atque invidiosæ criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quam multos redemisse. Deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, damnatio sine defensione. Æstimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus unum hæsisse Apollonium: cæteros profecto multos ex his incommodis pecunia se liberasse. Postremo tenebræ, vincula, carcer, inclusum supplicium¹⁹, atque a conspectu parentum, ac liberum, denique a libero spiritu, & communi luce seclusum. Hæc vero, quæ vel vita redimi recte possunt, æstimare pecunia non queo. Hæc omnia fero redemit Apollonius, jam mœrore, ac miseris perditus: sed tamen cæteros docuit, ante istius avaritiæ, ac secleri occurrere. Nisi vero existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quæstus injectum²⁰ ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repente e carcere emissum, aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno adhibitum, ac tentatum, & non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum, & injectum.

X. Cupio mihi, Iudices, ab illo subjiçi, quoniam de militari ejus gloria dico, si quid forte prætereo. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus gestis dixisse, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem: certe nihil sciens prætermisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam, defensionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt imperatorum,

EX

¹⁹ *Inclusum supplicium*] Puto hæc verba delenda esse, quod ex sequentibus patet, a libero spiritu seclusum. Hoc esse *inclusum supplicium* alicuius in margine notavit, in præ, quod postea tamen irrepit in ipsum contextum Tullii. *Grævius.*

²⁰ *Injectum*] In codice regio clare scribitur *elatum*. Quod cum ex hoc optimo libro tot loca sint emendata, cur non amplecter, cum vulgata sit vitiosissima, causa nihil video. *Idem.*

ex quo genere iste sit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximam sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerenda celeritatem, neque ad hujus, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Pauli rationem, ac disciplinam, neque ad C. Marii vim, atque virtutem, sed aliud genus imperatoris sane diligenter retinendum²¹, & conservandum, quæso, cognoscite.

Itinerum primum laborem, qui vel maximus est in re militari, Iudices, & in Sicilia maxime necessarius, accipite, quam facilem sibi iste, & jucundum, ratione, consilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum, & ad tempestatum vim ac fluminum, præclarum sibi hoc remedium compararat. Urbem Syracusas elegerat: cujus hic situs, atque hæc natura esse loci, calique dicitur, ut nullus unquam dies tam magna, turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei solem homines viderent. Hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facile, non modo extra testum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. Ita diei brevitatis, convivii: noctis longitudo, stupris, & flagitiis conterebatur. Cum autem ver esse cœperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat se labori, atque itineribus, in quibus usque eo se præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem videret.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur; in qua pulvinus erat perlucidus, Melitensi rosa factus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuis-

Tom. IV.

S I I

limo

²¹ *Retinendum*] Hunc etiam conclamationem locum ope vetustissimi Regii restitui. Omnia nunc sunt liquida. Ne diutius talem Imperatorem ullus ignorare possit, qui quidem non potest comparari cum Q. Maximo, quoad sapientiam ejus, nec cum Scipione majori, quoad celeritatem, &c. Sed aliud plane genus imperatoris cognoscite, quod modis omnibus est conservandum, ne pereat. Hæc

Agrippæ. Imperatoris est etiam in Franc. Ad inferiorem comparationibus nemo nisi hospes in literis ignorat. Pro Dejoraco B. Veteres credi, Cæsar (sc. equites) nihil ad tantam equitatis. De Orat. II. c. 12. Quam cognovimus virum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Pæstum, Plaut. Ad sapientiam hujus ille minus argutor fuit. Idem.

fimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lætica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis auditis: controversiæ secreto deferebantur: paulo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paulisper in cubiculo, pretio, non æquitate jura descriperat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac singularis diligentia. Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere prætores, & conventum agere solent, quo in oppido non isti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier esset. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palam. Si quæ castiores erant, ad tempus²² veniebant: lucem, conventumque vitabant. Erant autem convivia, non illo silentio prætorum, atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum convivii versari solet, sed cum maximo clamore, atque convicio. Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim prætor severus, ac diligens, qui populi Romani legibus nunquam parvisset; illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur²³, obtemperabat. Itaque erant exitus ejusmodi, ut alius inter manus e convivio, tanquam e prælio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine ullo sensu jacerent, quivis ut, cum alpexisset, non se prætoris convivium, sed ut Cannensem²⁴ pugnam nequitie videre arbitraretur.

XII.

²² Ad tempus] Ad quoddam tempus. Cetero vero, quæ minus castæ erant, palam adhibebantur, a convivio, quamdiu duraret, non discedere. Hostios.

²³ Ponebantur] Ab eo, qui forte ductus convivii magister esset, & legem atque ordinem edendi, bibendi, ciborum ponebatur, & loci in mensis, imperator. Hinc sunt magisteria illa, de quibus in Catone Maj. cap. 74. Sic Græci suos in convivii æmptas habebant. Athen. X. 7. Plut. Symp. 1. 4. Quod autem istis bibendi legibus diligenter obtem-

perabatur, erat istorum Verris conviviorum exitus singularis, ut, &c. Notabis lepidam allegoriam datam de re militari, Ideo, quia de imperatore tractatur. Idem.

²⁴ Ut Cannensium] Id est. Videre arbitrarer frugem editam a nequitia (per la débauche) illi frangi similem, quam ad Cannas ferrum Punicum edidit. Pariter enim fusa humi & prostrata, hic ferro, illic vino jacebant corpora. De pugna Cannensi, in qua caesa sunt ab Annibale Romanorum 45000. ad Livium, XXII. 49. Idem.

XII. Cum vero æstas summa esse jam cœperat, quod tempus omnes Siciliae semper prætores in itineribus consumere consueverunt, propterea quod tum putant obeundam esse maxime provinciam, cum in areis frumenta sunt, quod & familiæ congregantur, & magnitudo servitii perspicitur, & labor operis²⁵ maxime offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cum concurrant ceteri prætores, iste novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum luco stativa sibi castra faciebat.

Nam in ipso aditu, atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbases intenta velis collocabat. Huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum lucum videre posset. In eam autem ipsum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut focus, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscumque iste consueverat, conveniebant: quarum incredibile est, quanta multitudo fuerit Syracusis. Huc homines digni istius amicitia, digni vita illa, conviviisque veniebant. Inter ejusmodi viros, ac mulieres, adulta ætate filius versabatur: ut eum, etiam si natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen, ac disciplina patri similem esse cogeret. Huc Tertia illa perducta per dolium, atque insidias ab Rhodio tubicine, maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, cum indigne pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, itemque Æschionis, honesto loco nata, in conventum suum nimi Isidori filiam venisse. Iste autem Annibal, qui in suis castris virtute²⁶ putaret oportere, non genere certari, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia deportaret.

XIII. Ac per eos dies, cum ille cum pallio purpureo talarique²⁷ tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offen-

S f f 2 deban-

²⁵ Labor operis] Id est. Quia tunc maxime cognoscitur quantus sit frugum illius anni proventus. Nam labor sumitur hic synecdochice pro fructu, quem paravit labor. Et labor operis, idem est, ac labor operosus. Verumtamen hunc locum docti suspex-

erunt habere de mendo. Idem.

²⁶ Virtute] Alludit ad hoc dictum Annibalix, Hæstus qui fortis, mihi erit Carthaginiensis, quisquis veri, quod refertur in Orat. pro Balb. c. 22. Idem.

²⁷ Talaris] Hinc notatur etiam Verris nulli-

debantur homines in eo: neque moleste ferebant, abesse a foro magistratum, non jus dici, non judicia fieri: lucum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque symphoniae: in foro silentium esse summum caesarum, atque juris: non ferebant homines moleste. Non enim jus abesse videbatur a foro, neque judicia: sed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio.

Hunc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensi? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, rerum gestarum magnitudine, atque imperatoris laudibus tegere conaris? Hic scilicet est metuendum, ne, ad exitum defensionis tuae, vetus illa Antoniana²⁸ dicendi ratio, atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur a pectore, ne cicatrices populus Romanus aspiciat, ex mulierum mortu, vestigia libidinis, atque nequitiae.

Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. Cognoscetur enim omnia istius aera²⁹ illa vetera, ut, non solum in imperio, verum etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. Renovabitur prima illa militia, cum iste e foro abduci, non, ut ipse praedicat, perduci³⁰ solebat. A leatoris Placentini castra commemorantur: in quibus cum frequens fuisset, tamen aere dirutus est³¹. Multa ejus in sti-

mollitiae: nam ejusmodi tunica mulierum erat. Qui ea utebantur homines, si, inquam molles, male audiebant. Tunicae virilis mensura vulgo erat, ut passis infra genua cederet: nam infra, mulierum est, supra, centurionum. Fabius l. XI. c. 3. A. Gell. l. 7. c. 52. Idem.

^{28 Antoniana}] Supra, cap. 1.

^{29 Aera}] Sunt stipendia quae militibus semestria, aut annua dabantur: & summarum synecdochice pro annis militiae. Haec igitur est sententia: Cognoscetur vetus illa omnis istius militia: quando & ejus imperatoris in castris aera, seu stipendia muerit. Sed Verres libidines allegorice significat Orator.

^{Idem.}

^{30 Abduci, non perduci}] Perduci veteribus dicebatur, qui libidinis causa ad aliam quem ducebantur. Abduci autem, qui vi aut a conjugibus, aut parentibus abtraherentur libidinis causa. Sed hoc loco tamen perduci

simpliciter accipitur, pro in forum duci, ut solebant nobiles praefati, cum primum praetoriam deponerent, togamque virilem induerent. Dicebantur proprie in forum duci, perduci: forum attingere, ut apud Ciceroem in epistolis, a quo forum attingi, hoc est: in forum viris adscriptus venit. Dicit igitur Tullius Verrem ea aetate non in forum praetoriam ad causas aut orandas, aut ad operam amicis dandam, sed a foro abductum ad libidines: quoniam non negem in voce perducere latere quoque figuram aculeatam, qua libidines ejus notantur, quod corpus prostituerit, aequo ut in altera sedulo. Graviss.

^{31 Aere dirutus est}] Ex ambiguo jocus elegans est: nam cum videatur dicere *ta-* *non est stipendium est ademptum*, significat, aera Verrem omnia, sua bona perdidisse. Nam, *aere dirutus*, dirutus tam de milite, cui stipendium ignominiae causa est ademptum, quam de eo, quae aera malaverit. Hortens.

pendiis damna proferentur: quae ab isto, aetatis fructu³² dissoluta, & compensata sunt.

Jam vero, cum in ejusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua fatietate obduruisset: qui vir fuerit, quot praesidia, quam munita, pudoris, & pudicitiae, vi & audacia ceperit, quid me atinet dicere, aut conjungere cum istius flagitio, cujusquam praeterea dedecus? non faciam, Judices: omnia vetera praeternittam. Duo sola recentia sine cujusquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis. Unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo, & M. Cotta consulibus, Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret, jura omnia praetoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, cum paludatus³³ exisset, vota pro imperio suo, communique populi Romani nuncupasset³⁴, noctu, stupri causa, lectica in urbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas³⁵, contra auspicia, contra omnes divinas, atque humanas religiones.

XIV. O dii immortales! quid interest inter mentes hominum, & cogitationes! Ita mihi meam voluntatem, spemque reliqua vitae vestrae, populi que Romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium officiorum obtrungi religione arbitrarer. Ita quaestor sum factus, ut mihi honorem

^{32 Aetatis fructus}] Eo quaestus, quem corpore faciebat. *Magnitudo*.

^{33 Paludatus}] Indutus paludamento, quod pallii species idem, ut patitur, atque chiamys, vestis militaris fuit: ex Eurata ad Romanos transierat, teste Floro l. 3. Color ejus eximius et cocco, seu purpureis. Hac indui imperatores ad bellum inter vota, & frequentiam amicorum eos deducuntium, prohibebantur. Hortens.

^{34 Nuncupasset}] *Vota nuncupare*, est nominatum & conceptis verbis aliquid vovere. Mos erat olim, ut imperatores in Capitolio vota fecerit, pro felici armorum suorum successu facerent, quae in tabulis, praesentibus

multis, referrentur, atque ita votis nuncupatis, in provinciam exirent. Ibidem etiam ad bellum ituri auspicia capiebant: hoc est, summam pecuniam gerendaram, & belli administrandi imperium. Hinc illa locutio familiaris Livio, & ceteris; rem gerere *auspicia alienius*; id est, aliquo moderante. *Idem.*

^{35 Contra fas}] Magistratum, post vota nuncupata, ex urbe in provinciam egresso, fas non erat in eam, nisi confecta provincia, regressi. Alioquin auspicia, quae ceperat in Capitolio, & quae privatum non sequebantur, hoc est, ut modo dixi, imperium, illatum amittebat. *Idem.*

rem illum tum non solum datum, sed etiam creditum³⁶, ac commissum putarem. Sic obtinui quaesturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum coniectos arbitraret: ut me, quaesturamque meam quasi in aliquo orbis terrae theatro versari existimarem: ut omnia semper, quae jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus³⁷, sed etiam ipsi naturae, ac necessitati, denegarem.

Nunc sum designatus aedilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum caeremonia Cereri, Libero, Liberisque faciendos: mihi Floram matrem populo, plebique Romanae ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervaeque esse faciendos: mihi sacrarum aedium procuratorem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum, togam praetextam, sellam curulem, * jus imaginis³⁸ ad memoriam, posteritatemque, prodendae. Ex his ego rebus omnibus, Judices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tamen mihi jucundissimum est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis, & laboris, ut haec ipsa aedilitas, non, quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed quia sic oportuerit, recte collocata, & iudicio populi in loco posita esse videatur.

XV. Tu cum esses praetor renunciatus quoquo modo (mitto enim, & praetereo, quid tum sit actum) sed cum esses renunciatus, ut dixi, non ipsa praetoris voce excitatus es,

qui

³⁶ Non solum datum, sed etiam creditum.] Placet mihi Memmii coniectura, ut legatur, *longiori illam non tam laeva, quam creditum, etc.* Lamb. Quorum haec differentia est, quod rebus datis abuti licet: commissis ac creditis non licet. Hor.

³⁷ Extraordinariis cupiditatibus.] Id est, quae sunt contra modum, & ordinem vitae temperantiae & moderatae, ut cum quis vino & epulis utitur, non ut necessitati pareat, sed in his rebus novae excogitat voluptates. Horatius.

* Lamb. *jus imaginis ad memoriam posteritatis prodendae.*

³⁸ Jus imaginis.] Id est, nobilitatem. Nemini permittitur jus imaginis, nisi qui magistratus curules possidet. De imaginibus autem haec a Plinio traduntur l. 35. c. 2. Expressi circa vultus singulis dependantur aemulio, ut essent imaginis quo comitarentur gentilitia suavia: semperque desuncto aliquo, raris adest familiaris epus, qui nunquam fuerit, populus. Vide praeterea Polyb. lib. VI. cap. 51. Idem.

qui te toties seniorum, juniorumque centuriis illo bonore affici pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam republicae partem tibi creditam? annuum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? Cum tibi forte obtigisset, ut jus diceres: quantum negotii, quid oneris haberes, nunquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si forte expergefaceres te posses, eam provinciam³⁹, quam tueri singulari sapientia, atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam, nequitiamque venisse. Itaque non modo domo tua Chelidone in praetura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum praeturam tuam totum detulisti.

Secuta provincia est: in qua tibi nunquam venit in mentem, non tibi ideo fasces, & secures, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam; ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, praedam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem, & audaciam posset esse. In qua tu te ita gessisti, ut, cum omnibus tenere rebus, ad bellum fugitivorum confugas: ex quo jam intelligis, non modo tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam. Nisi forte Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temfanum⁴⁰ incommodum proferes. Ad quod recens cum te peropportune fortuna obtulisset, si quid in te virtutis, atque industriae fuisset: idem, qui semper fueras, inventus es.

XVI. Cum ad te Valentini⁴¹ venissent, & pro his homo disertus & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, cum penes te praetorium imperium, ac nomen esset, ad illam parvam manum extinguendam ducem te, principemque praebes: non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, cum esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum de-

por.

³⁹ Eam provinciam.] Eam procuratorem: cuius administrationem; cuius administrationis onus sustinere vix posset homo omnium sapientissimus, atque integerrimus: ⁴⁰ Temfanum.] Temfanorum vicini. V. ad te, omnium altissimum, nequissimumque pervenisse. Idem.

⁴¹ Valentini.] Temfanorum vicini. V. Cluver. Ital. ant. IV. 15.

portabas, erat in omnium conspectu. Ipsi autem Valentinis ex tam illustri, nobilique municipio, tantis de rebus responsum nullum dedisti, cum esses cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia fecisse existimatis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, sed ad iudicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam sine ulla voluptate capiebat?

O divina senatus frequentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoria tenetis, Iudices, cum advesperasceret, & paulo ante esset de hoc Temfano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo ⁴², qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quendam; Verrem esse non longe a Temfa: quam valde universi admurmurarent, quam palam principes contra dixerint. Et is tot criminibus, testimoniisque convictus, in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causa incognita, voce damnatus est?

XVII. Esto: nihil ex fugitivorum bello, aut suspicione belli laudis adeptus est, quod neque bellum ejusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provisum est, ne quod esset. At vero contra bellum prædonum classem habuit ornatum, diligentiamque adhibuit in eo singularem. Itaque, isto prætoris, præclare defensa provincia est. Sic de bello prædonum, sic de classe Siciliensi, Iudices, dicam, ut hoc jam ante confirmem, in hoc uno genere omnes inesse culpas istius maximas, avaritiæ, majestatis, dementiæ ⁴³, libidinis, crudelita-

⁴² Cum inveniretur nemo] Non quod ire nemo vellet, sed quod in Italia cum imperio tunc nemo esset; extra ordinem autem doceri, qui contra fugitivorum reliquias cum imperio mitteretur, dignitatis publicæ non esse videretur. Quam ob causam facta Verri mentio est, quod is & cum imperio esset, nec longe a Temfa, jam e provincia decedens. In quo senatus universus, quid de Verre sentiret, admurmuratione ostendit: senatus vero principes, ut consulares, & prætorii, quique magistratum gerebant, palam contradiixerunt. *Manutius.*

⁴³ Dementia] Quid significet hoc locum verbum istud, non satis liquet. Nam hic

certa crimina exponuntur. Dementia non est crimen. Neque ideo tamen scribendum, *maiestatis delinens*, ut quidam reponi voluerunt contra Ciceronis, & linguæ Latine consuetudinem. Nam, ut jam a clarissimo Grævio observatum est, quod nos crimen *lafa*, *otolato*, *imminere* *maiestatis* dicitur, id Talio, aliique simpliciter dicebatur, *maiestas*. Itaque aut tollenda vox *dementia*, aut expectandi codices, quorum ope sanari possit. Porro *maiestatis* nomine significatur imperii magnitudo, quam quis ledere judicatur, ubi quid in populum, vel in republicam, vel in magistratus committit. *Hæresius.* Dementia non est crimen, esto, sed crimi-

litatis. Hæc dum breviter expono, quæso, ut fecistis adhuc, diligenter attendite.

Rem navalem primum ita dico esse administratam, non uti provincia defenderetur, sed ut classis nomine pecunia quæreretur. Superiorum prætorum consuetudo cum hæc fuisset, ut naves civitatibus, certusque numerus nautarum, militumque imperaretur, maximæ, & locupletissimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperavisti. Ob quam rem quid tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, post videbitur ⁴⁴: ex ipsorum literis, & testibus quæremus. Navem vero Cybeam ⁴⁵ maximam, trimis instar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palam edificatam sumptu publico, sciente Sicilia, per magistratum, senatumque Mamertinum, tibi datam, donatamque esse dico. Hæc navis onusta præda Siciliensi, cum ipsa quoque esset ex præda, simul cum iste decederet, appulsa Veliam est, cum plurimis rebus, & iis, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quod erant carissimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Velis, multique alii viderunt, pulcherrimam, atque ornatissimam, Iudices: qua quidem omnibus, qui eam aspexerant, prospicere jam exitum, atque explorare fugam domini ⁴⁶ videbatur.

XVIII. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id, quod tamen probari nullo modo potest, tamen dici quidem in iudicio de pecuniis repetundis necesse est, de tua pecunia edificatam esse eam navem. Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. Noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui liceat edificare navem senatori. Antiquæ sunt istæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu soles dicere, quæ verant. Fuit ista republica quondam, fuit ista severitas in iudiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus objiciendam putaret. Quid enim tibi nave opus fuit? cui, si quo publice profici-

Tom. IV.

T t t

num, ubi præsertim de imperatore agitur, sequitur postea. *Hæresius.* Peccare potest, non tantum quia avarus, quia legum contempтор, quia libidiniosus, aut crudelis, sed etiam quia demens, itaque nihil muso.

⁴⁴ Post videbitur] Carol. Sept. editio, *post, si videbitur, ex illorum, &c.* Sic enim

Tullius inducitur affirmans id, quod non sequitur postea. *Hæresius.*

⁴⁵ Cybeam] Vide lib. IV. cap. 8.

⁴⁶ Domini] Verri, qui iudicio damnatus in exilium ibit, avectus ipsa navi. *Manutius.*

sceris, & praesidii, & vesturae causa, sumptu publico navigia praeberentur: privatim autem nec proficisci quoquam potes, nec arcescere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi habere⁴⁷, mercari nihil licet.

Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri severitate, ac dignitate reipublicae. Nunc non modo te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vimperatione reprehendo. Postremo tu tibi hoc nunquam turpe, nunquam criminofum, nunquam invidiosum fore putasti, celeberrimo loco palam tibi aedificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid existimare eos, qui audiebant, arbitrare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? naviculariam⁴⁸ te, cum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Eiusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quae praedam ex Sicilia deportaret, & quae ad ea furtiva, quae reliquisses, commearet?

Verum haec omnia, si doces, navem de tua pecunia aedificatam, remitto, atque concedo. Sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab ipsis istis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps istius legationis, quae ad tuam laudationem missa est, navem tibi operis publicis Mamertinorum esse aedificatam, eique faciendae senatorem Mamertinum publice praefuisse. Reliqua est materies. Hanc Rheginis, ut ipsi dicunt, (tamen tu negare non potes) publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti.

XIX. Si

⁴⁷ Habere] Quid, si legamus, emere? Lamb. Habere certe mendosum est. Nam habebant, & licebat habere fenatoribus in Sicilia, Africa, Asia, aliisque provinciis latifundia. Non improbo consuetudinem Lambini. Grævius.

⁴⁸ Naviculariam] Subaud. rem, facere, est, quantum facere, seu locandis navibus,

ut placet Nannio: seu, ut vulgo interpretetur, de navigatione: quomodo pecuniarum fenore. (Sueton. in Caesare, cap. 42.) est, alere armenta & greges; & ea cum lucro vendere. Sic, argentariam facere, (infra, cap. 50.) est argentarii munus ad quantum exercere. Horatius.

XIX. Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, imperio tibi tuo, non pretio, praesto fuerunt; ubi tandem istuc later, quod tu de tua pecunia dicis impenlum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuisse fieri, ut ex aulario nihil darent. Etenim vel Capitolium⁴⁹, sicut apud majores nostros factum est, publice coactis fabris, operisque imperatis, gratis exaedificari, atque effici potuit. Deinde id quoque percipio, (quod & ostendam, cum istos produxero) ipsorum ex literis, multas pecunias isti erogatas, in operum locationes falsas, atque inanes esse perscriptas. Jam illud minime mirum est, Mamertinos, a quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciosem, quam populo Romano esse cognoverant, ejus capiti literis suis pepercisse. Sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento, tibi gratis constare navem, quia quid emeris, aut quid locaveris, scriptum proferre non potes.

At enim idcirco navem Mamertinis non imperavisti, quod sunt foederati. Dii approbent. Habemus hominem in fetialium⁵⁰ manibus educatum: unum, praeter ceteros, in publicis religionibus foederum sanctum, & diligentem. Omnes, qui ante te praetores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactiorem foederis imperarint. Sed tamen, tu, sancte homo, ac religiose, cur Taurominitanis item foederatis navem imperavisti? an hoc probabis, in aequa causa populorum sine pretio varium jus, & disparem conditionem fuisse?

Quid, si ejusmodi esse haec duo foedera duorum populorum, Judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum, & exceptum sit foedere, Ne navem dare debeant: Mamertinis in ipso foedere sanctum, atque perscriptum sit, Uti navem dare necesse sit: istum autem contra foedus, & Taurominitanis im-

T t t 2

peraf-

⁴⁹ Vel Capitolium] Id est, Capitolium, ra, curae, ut ne animis, aut injuria quavis quod longe operosius aedificatum est quam alia, foederata civitates violarentur. Foederum navis. Haec enim vis est hoc loco foederum, pacis, belli, induciarum creatores Fovei. Argumentum a majori, idem. viderent. Cicero, de Legibus, II. cap. 9.

⁵⁰ In Fetialium] locus in Verzem ab officio Fetialium, quorum erat, inter ceteros

perasse, & Mamertinis remisisse? num cui dubium poterit esse, quin, Verre prætorè, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. MAMERTINORUM, ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO FœDERA.

XX. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuisi maiestatem reipublicæ, minuisi auxilia populi Romani, minuisi copias, majorum virtute, ac sapientia comparatas: sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipso navem, vel usque ad oceanum, si imperassemus, sumptu, periculoque suo armatam, atque ornatam, mittere debuerunt: hi, ne in freto ante sua tecta, & domos navigarent; ne sua moenia, portusque defenderent, pretio abs te jus fœderis⁵², & imperii conditionem emerunt.

Quid censetis in hoc fœdere faciendo voluisse Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adscriberetur, si id ullo modo possent a nostris majoribus impetrare? Nam, cum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat nescio quomodo in illo fœdere societatis, quasi quædam nota servitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, a majoribus nostris fœdere assequi non potuerunt: id nunc nullo novo officio suo, tot annis post, jure imperii nostri quotannis usurpatum, ac semper retentum, summa in difficultate navium, a C. Verre pretio assecuti sunt. At non hoc solum sunt assecuti, ne navem darent. Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætorè, per triennium Mamertini dederunt?

XXI. Denique cum ex senatus-consulto, itemque ex lege Terentia & Cassia, frumentum æquabiliter erui ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune, Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo, non debere? an, ut ne venderent?

⁵² Jus fœderis] Pretio abs te jus fœderis emerunt, sive, ut mavult Muretus, redemptio; hoc est, dederunt tibi pecuniam, ut ne tenerentur ex lege seu conditione fœderis, navigare. Idem.

rent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere⁵³, quod exigere, sed ex eo, quod emeretur⁵⁴. Te igitur auctore & interprete, ne foro quidem, & comætu, Mamertini populum Romanum juvare debuerunt.

Quæ tandem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum est, quid ex lege censoria dare debeant: cur iis quidquam præterea ex alio genere imperavisti? Quid? decumanum num quid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti empti darent? Qui sunt immunes, ii certe nihil debent. At his non modo imperasti: verum etiam, quo plus darent, quam poterant, hæc sexagena millia modium, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico: cæteris non recte imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores omnes prætores item, ut cæteris, imperarant, pecuniamque ex senatus-consulto, & ex lege dissolverant; his dico non recte remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, & de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare pronuntiat.

Audite decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario: & cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait se *facere*: itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *libenter*? nos videlicet invitum te quantum facere putaremus? *Ac de consilii sententia*. Præclarum recitari consilium, Judices, audistis. Utrum vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, cum audiebatis nomina, an prædonis improbissimi societatis, atque comitatus?

En fœderum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. Nunquam in Sicilia frumentum publice est emptum, quin

⁵³ Ex eo genere] Ex genere decumani, usus ferret, frumentum populo Romano cequod ab aratoribus sine pretio exigebatur. to pretio darent. Quod genus emptum vocabatur, pro quo ex S. C. pecunia solvebatur.

⁵⁴ Quod emeretur] Siciliæ civitates ea Idem. conditione in fœdus receptæ fuerant, ut cum

quin Mamertinis pro portione imperaretur, ante quam hoc delectum, præclarumque consilium iste dedit, ut ab his numeros acciperet, ac sui similis esset. Itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui, a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti succederet, ex G. Sacerdotis, & Sex. Peducæi instituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit.

XXII. Tum illi intellexerunt, se id, quod a malo auctore⁵⁴ emissent, diutius obtinere non posse. Age porro, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque fœderata est. Ac Netini quidem sibi non desuerunt. Nam simul ac pronuntiaſti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, & eandem suam causam fœderis esse docuerunt. Tu aliter decernere in eadem causa non potuisti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedo mihi ejusdem prætoris literas, & rerum decretarum, & frumenti imperati, & tritici empti. **LITERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET TRITICI EMPTI.** Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, Judices, quam id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam, cum posceret, non datam: aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa prætia, ac munera collocasse, cum idem alii juris ex eadem causa non obtinerent?

Hic

⁵⁴ *A malo auctore*] Auctor dicitur is, a quo quis jus in rem quampiam titulo aliquo factus est, ut pro empto, pro donato, & si qui sint generis ejusdem. Quod nomen ab *auctoribus* desumptum opinor, in quibus is rem auferat, qui maxime precium auferit. Unde & *auctoritas* verbum declinatum est: de quo in orat. pro Cæcina explicavimus. Nam quod utrumque verbum sine e perique sciunt, id eos præter veterem consuetudinem facere tam ex antiquis monumentis intelligitur, in quibus e littera semper adjecta est: tum ex Valerii Probi notis antiquis, qui

AUC pro *Auctor* notari solitum testatur. Hoc igitur orator dixit *ἀρχαῖος*. Quæ res a malo auctore accepta est, ea jure civili per verum dominium nullo negotio auferatur. *Hostis*. Auctor proprie dicebatur, qui aliquid neu mancipioque vendebat, periculumque eversionis in se recipiebat, si & fidejussor addebatur, is dicebatur auctor secundus, ut ex lib. 4. D. de eversionibus patet, quod a libi pluribus notamus. Hinc videt, cur hic *Verres malus auctor* appellatur: quia præstare non poterat, quod jus Mamertinis, accepto pretio, vendiderat. *Graviss.*

Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertina laudationis? in qua quam multa sint vulnera, quis est vestrum, Judices, quin intelligat? Primum, ut in judiciis⁵⁵, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. Tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium præfuisi: arguunt cætera: pauca, & parva, metu repressa, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; sed tamen ita provinciam præfuisi, ut hac utilitate necessario sit carendum?

Deinde, id quod alio loco ante dixi, quæ est ista tandem laudatio, ejus laudationis legati principes, & publice tibi navem ædificatam, & privatim se ipsos abs te spoliatos, expilatofque esse dixerunt? Postremo, quid aliud isti faciunt, cum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quæ tu de republica nostra detraheris? Quæ colonia est in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quam Mamertina civitas per triennium? Soli, ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto prætoris, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

XXIII. Verum, ut ad classem, quo ex loco sum digressus, revertar: accepisti a Mamertinis navem contra leges; remisisti contra fœdera. Ita in una civitate bis improbus fuisti: cum & remisisti, quod non oportebat; & accepisti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædo-

nes;

⁵⁵ *Ut in judiciis*] Defendebant eos patrones; laudabant viri nobiles, vel voce, si adessent; vel litteris, si abessent; ut eorum auctoritas ac testimonium quasi commendaret illos iudicibus. *Gr. ad Famul.* lib. 1. Ep. 9. *Dis.* lib. 40. Scaurum, quem Cicero defendit, laudatum a novem consularibus, quorum magna pars laudavit per tabulas, quia aberant, scribit Aconius. Illiusmodi interea laudatorum numerus, ut patet ex hoc loco, erat, si non lege, at consuetudine,

certain & definitus: decem ut essent laudatores, consuetudo obtinuerat. Quod confirmat idem Aconius, ubi novem illis Scauri laudatoribus Faustian ejus fratrem adjungit. Senfus est igitur. Primum vulnus Verrius laudationis illud est, quod decem ex civitatibus laudatores dare Verres non potuit; imo una tantum laudat. Porro, ut in judiciis, sic in his rebus honestius est nullum dare, quam illum, &c. *Hortensius.*

nes; non, quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia spoliaretur; non quæ nova provinciæ spolia portaret. Mamertini tibi & urbem, quo furta undique deportares, & navem, qua exportares, præbuerunt. Illud tibi oppidum receptaculum prædæ fuit: illi homines, testes, custodisque furtorum: illi tibi & locum furtilis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cum classem avaritia, ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperare ausus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaque calamitate provinciæ, etiam si precario essent rogandi⁵⁶, tamen ab his impetraretur. Reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata Cybea. Ea fuit merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis, fœderis.

Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum, ac venditum pretio. Cognoscite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primum excogitatam.

XXIV. Sumptum omnem in classem frumento, stipendio, cæterisque rebus navarcho suo quæque civitas semper dare solebat. Is neque ut accusaretur a nautis, committere audebat; & civibus suis rationem referre debebat. In illo omni negotio, non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum, & Latinorum stipendio ac sumptu; tum cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur; ut is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset. Cui potest esse dubium, quamobrem & omnium consuetudinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem per alios tractanda pecuniæ neglexeris, & tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspitione susceperis?

Deinde alii quæstus instituuntur, ex uno genere navali, videte quam multi. Accipere a civitatibus pecunias, ne nau-

⁵⁶ Precariis essent rogandi. Mihi videtur scripsisse, etiam si essent rogandi, precariis temporis exardisse suo loco, & sic Ciceronem non ab his impetraretur. Gell.

tas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita. TETSIMONIA CIVITATUM.

XXV. Huncine hominem? huncine impudentiam, Judices? huncine audaciam? civitatibus, pro numero militum, pecuniarum summas describere? certum pretium, sexcentenos nummos, nautarum missione constituit? quos qui dederat, commeatum totius æstatis abstulerat: iste, quod ejus nauta nomine pro stipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. Itaque quæstus duplex⁵⁷ unius missione fiebat. Atque hæc homo amentissimus in tanto prædonum imperu, tantoque periculo provinciæ, sic palam faciebat, ut & ipsi prædones scirent, & tota provincia testis esset.

Cum propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent: tamen, cum P. Cæsetius, & P. Tadius decem navibus his semiplenis navigarent, navem quandam piratarum præda refertam non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo plane captam, atque depressam. Erat ea navis plena juventutis formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Hæc una navis a classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem, qui locus est non longe a Syracusis. Quod ubi isti nuntiatum est; tamen in æta cum molierculis jacebat ebrius, erexit se tamen, & statim quætori, legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi integra quam primum exhiberentur. Appellitur navis Syracusas: expectatur ab omnibus supplicium lami de captivis putatur. Ille, quasi præda sibi advecta, non prædonibus captis; si qui senes, aut deformes erant, eos in hostium numero ducit: qui aliquid formæ, ætatis, artificiique habebant, abducit omnes, nonnullos scribis suis, filio, cohortique distribuit: symphonicos homines sex

Tom. IV.

V u u cui-

⁵⁷ Quæstus duplex. Recte: nam lucrabatur sexcentenos nummos pro nauta uniuscujusque missione; & is erat primus quæstus. Lucrabatur deinceps quod acceperat a civitatibus pro stipendio, & frumento ejus nautæ, quem dimittent. Ita quæstus in nauta uno dimittendo duplicem faciebat. Hærentius.

cuidam amico suo Romam muneris misit. Nox illa tota exinanienda navi consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit. Hodieque omnes sic habent persuasum, (quid ejus sit⁴⁸, vos conjectura quoque assequi debetis) istum clam a piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse.

XXVI. Conjectura bona est. Judex esse bonus nemo potest, qui suspitione certa non movetur. Hominem notis; consuetudinem omnium tenetis: qui ducem prædonum, aut hostium cepit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiat. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, Judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret: cum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quærent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam aspicere posset? Homines maritimi⁴⁹ Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, cum eum sæpe timuissent, cum ejus cruciatu, atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent: potestas aspiciendi nemini facta est.

Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omnes antea. Equando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacunque iter fecit, hoc jucundissimum spectaculum omnibus victorum, captorumque hostium præbebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit, atque jucundissimus? quia nihil est victoria dulcius. Nullum est autem testimonium victo-

⁴⁸ Quid ejus sit? Sentum obcurat prædicta locutio. Sed exemplorum similitudo lucem afferre. Quid ejus sit, valet, quid ejus rei sit, verum sit ea res, an falsa. Sic Terentius in Eunuchis, Quidquid hujus socii, virginis causa feci. Ubi Donatus: Quidquid hujus rei, subaudiendam est, quod non excludit foras. Idem in Heauton, et nihil filius quid hunc est, nihil me istius facturum, patet. Ibidem. Quiaquid ego hujus feci, vici

prospexi, & sulis tua. In Hec. Quid te Ejeslapi, & te Salar, ne quid sit hujus, &c. Noxter autem in ep. ad Attic. lib. 16. Non vides scituros me, quid tua sit, ut statim aliquid literarum. Plautus in Aulularia plene dixit: Ibi intro, ut, quid hujus sit rei, sciam. Manutius.

⁴⁹ Maritimi? Id est, ex his Siciliæ vicibus, quæ ad mare sunt positæ. Horatius.

riæ certius, quam, quos sæpe metueris, eos te victos ad supplicium duci videre.

Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum aspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumpsisti? quam ob causam hominem reservasti? equem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam servabas, quem per triumphum, credo, quem ante curium tuum duces. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Romani pulcherrima amissa, provinciaque lacerata, triumphus navalis tibi decerneretur.

XXVII. Age porro, custodiri, ducem prædonum novo more, quam securi ferri omnium exemplo, magis placuit. Quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? Latumias⁵⁰ Syracusanas omnes audistis: plerique notis. Opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum. Totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso. Nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. In has latumias, si qui publice custodiendi sunt, etiam ex cæteris oppidis Siciliæ deduci imperantur. Eo quod multos captivos cives Romanos conjecerat, & quod eodem cæteros piratas contradi imperarat: intellexit, si hunc subditium⁵¹ archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut a multis illis in latumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optime, tutissimæque custodiæ non audet committere. Denique Syracusas totas timet: amandat hominem. Quo? Lilybæum fortasse. Video: tamen homines maritimos non plane⁵² reformidat.

V u u 2 Mini-

⁵⁰ Latumias? Sic vulgo scribitur. Verum aliis, & dedistis quidem, latumias dicuntur. Alii, agrum fecerunt, præterquam saronia. Fit, loquitur Horatius, a Græco, hæc, lapis, & ræpæ, præter modum verbi ræpæ, cadere. Quasi vero Siculi Græca non corruerint per se. Carcerem hunc Thucydides, habita ratione originis, a Scopis appellat, lib. 7.

⁵¹ Si hunc subditium? Id est, si hunc, quem in locum veri archipirata supposuerat. Sed, ut verum fatear, ad hunc, mihi molestiam exhibere: significat enim mentionem de isto subditio archipirata jam factam fuisse, quæ tamen nulla supra occurrit. Ergo fortasse quispiam desit, aut hic, aut supra. Horatius.

⁵² Non plane? Non omnes. Idem.

Minime, Judices. Panormum igitur? Audio ⁶³: quanquam Syraculis, quoniam in Syraculano captus erat, maxime, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum quidem.

Quid igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum metu, & suspicione alienissimos; a navigando, rebusque maritimis remotissimos; ad Centuripinos, homines maxime mediterraneos ⁶⁴, summos aratores: qui nomen nunquam timuissent maritimi prædonis: unum, te prætor, horruissent Apronium, terrestrem archipiratam. Et, ut quis facile perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus, facile & libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, ut is victu, cæterisque rebus quam liberalissime, commodissimeque habeatur.

XXVIII. Interea Syraculani, homines periti & humani, qui non modo ea, quæ perspicua essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quam multos esse oporteret, ex ipso navigio, quod erat captum, & ex remorum numero conjiciebant. Ille, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat; reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, cum tanto plures abducti essent, quam reliqui. Propter hanc causam cum instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, numerumque haberet, & reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret, & flagitaret.

Cum maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituit, & supponere coepit cives Romanos, quos in carcere antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse infamabat, & ex Hispania fugientes ad Siciliam appulso esse dicebat: alios, qui a prædonibus erant capti, cum mercaturas facerent, aut aliquam aliam ob causam navigarent, sua

⁶³ Audio] Verbum assentientis, ut supra, videtur. Idem.

⁶⁴ Mediterraneos] In media Sicilia longe a mari positos. Idem.

sua voluntate cum piratis fuisse arguebat. Itaque alii cives Romani ne cognoscerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum, atque ad necem rapiabantur: alii cum a multis civibus Romanis recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, cum eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de istius crudelitate, & de civium Romanorum indignissima morte, non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur est gesta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines, & adolescentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives Romani hostilem in modum cruciati, & necati: omnis vestis ablata: omne aurum & argentum ablatum, & aversum.

XXIX. At quemadmodum ipse sese induit ⁶⁵ priore actione? qui tot dies tacuisset, repente in M. Annii, hominis splendidissimi, testimonio, cum is cives Romanos dixisset, & archipiratam negasset securi esse percussum, exiit; conscientia sceleris, & furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, se, quod sciret sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse, neque de vero archipirata sumpisse supplicium, ideo securi non percussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos.

O clementiam populi Romani, seu potius patientiam miram, ac singularem! Civem Romanum securi esse percussum Annii, eques Romanus, dicit: taces. Archipiratam negat: fateris. Fit in eo gemitus omnium, & clamor: cum tamen a presenti supplicio tuo se continuit populus Romanus, & repressit, & salutis tuæ rationem ⁶⁶ judicium severitati refer-

vavit.

⁶⁵ Induit] Id est, irretivit, illaqueavit: usitata Ciceroni metaphora, sumpta de festis, quæ in plagas sibi a venatoribus positæ fulte incurant; & quibus se, quo magis expedire conantur, eo magis impediunt. Idem.

⁶⁶ Salutis tuæ rationem] An populus salutis rationem servavit iudicibus? Olim in

hoc loco habet. Sed expedit me Regius codex, qui scribit: *Salutis suæ rationem*. Continuit se populus Romanus, & te non punire, qui civem Romanum pro Archipirata percussisti securi, in quo sua salus agitur, quam commisit iudicibus vindicandam. Nihil certius. Graviter.

vavit. Qui sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? Inimicum habebas neminem. Si haberes, tamen non ita vixeras⁶⁷, ut metum iudicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri solet, conscientia timidum, suspiciosumque faciebat? Qui igitur, cum esses cum imperio, jam tum iudicium, & crimen horrebis: reus cum tot testibus coarguere, potes de damnatione dubitare?

Verum, si crimen hoc metuebas, ne quis abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmius fore putasti, in iudicio, coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos tanto post eum, quem archipiratam esse diceres: an recenti re, Syraculis, apud notos, inspectante Sicilia pene tota, securi ferire? Vide quid intersit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit: hic defensio nulla est. Itaque illud semper omnes fecerunt: hoc quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuisti. Quem ad finem? dum cum imperio fuisti. Quamobrem? quam ob causam? quo exemplo? cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, securi statim percussis, ipsis piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti? Verum esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuisti. Etiamne privatus? etiamne reus? etiamne pene damnatus, hostium duces privata in domo retinisti? Unum, alterum mensum, prope annum denique, domi tuæ piratæ, a quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M. Acilium Glabriorem licitum est: qui, postulante me, produci, atque in carcerem condi imperavit.

XXX. Quod est huius rei jus? quæ consuetudo? quod exemplum? Hostem acerrimum, atque infestissimum populi Romani, seu potius communem hostem gentium, nationumque omnium, quisquam omnium mortalium privatus intra menta domi suæ retinere poterit?

Quid si pridie, quam a me tu coactus es confiteri, civibus

⁶⁷ Non ita vixerat] Ironia.

bus Romanis securi percussis, prædonum ducem vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam manum contra populum Romanum facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad iudicium meum, quo facilius crimen inimicorum diluere possem, vivum, atque incolumem reservavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo defendes? tu supplicia, quæ debentur hostibus victis, ad tuum, non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani hostis privati custodiis aservabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hostium duces servant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fructumque victoriae populus Romanus percipere possit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent: idemque dies & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit.

Et nunc⁶⁸ cuiquam credo esse dubium, quin tu id commissurus non fueris, (præsertim cum statuissem, ut ais, tibi causam esse dicendam) ut ille archipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante oculos positum, tuo periculo viveret. Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisset, quæro, cui probares? Cum constaret, istum Syraculis ab nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum: cum dubitaret nemo, quin abs te pecunia liberatus esset: cum vulgo loquerentur, suppositum in ejus locum, quem pro illo probare velles: cum tute falsus esses, te id crimen tanto ante metuisset: si eum diceres esse mortuum, quis te audiret? Nunc, cum vivum istum nescio quem produces, tamen id credi voles⁶⁹?

Quid, si aufugisset? si vincla rupisset, ita, ut Nico ille nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eadem recuperavit? Quid diceres? Verum hoc erat. Si ille semel verus archipirata securi percussus esset: pecuniam illam non haberes. Si hic falsus esset mortuus, aut profugisset: non esset difficile alium in suppositi locum supponere.

Plura

⁶⁸ Et nunc] Ironia. Sensus est: Nemo me te defendere videt. Atque ita Vibrius jam dubitare potest, etc. Horænius. ⁶⁹ Tamen id credi voles] Grævus: 12- tio retinuerant ceteri omnes.

Plura dixi, quam volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum. Est certus locus⁷⁰, certa lex, certum tribunal quo hoc referretur.

XXXI. Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, veste locupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites revocandos, alendisque esse cepit: cum ea res non solum provincie salutis, verum etiam ipsi prædæ⁷¹ esse posset. Nam æstate summa, quo tempore cæteri prætores obire provinciam, & concurrere consueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu & periculo ipsi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidineque suas, domo sua regia, quæ regis Hieronis fuit, quæ prætores uti solent, contentus non fuit. Tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus æstivis, quod antea jam demonstravi, carbases intenta velis, collocari iussit in litore: quod est litus in insula Syraculis post Arethuse fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portus, ameno sane, & ab arbitris remoto loco.

Hic dies æstivos sexaginta prætor populi Romani, custos, defensorque provincie sic vixit, ut muliebria quotidie convivia essent; vir accumberet nemo, præter ipsum, & prætextatum filium. Tametsi recte sine exceptione dixeram, virum, cum isti essent, neminem fuisse. Nonnunquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. Mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat; Pippa quædam, uxor Æschionis Syraculani, de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur. Erat & Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syraculani. Hanc Cleomenes vir amabat: veruntamen hujus libidini adversari nec poterat, nec audebat, & simul ab isto donis, beneficiisque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cum vir esset Syraculis, uxorem ejus parum poterat, ani-

⁷⁰ Est certus locus] Certus hic non est, ubi de repetendis agitur, non de majesta-

te, Manutius.

⁷¹ Ipsi prædæ] Ex prædonibus, item,

animo soluto ac libero, tot in æstia dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem. Naves, quibus legatus⁷² præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syraculanum præesse jubet, atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non solum abesset a domo tum, cum navigaret, sed etiam libenter, cum magno honore, beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim unquam istius libidini obstitit?) sed paulo solutius tamen animo secum illam haberet, si non tanquam virum, at tanquam æmulum removisset. Accipit navem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syraculanus.

XXXII. Quid primum aut accusum, aut querar, Judices? Siculone homini, legati, quaestoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat ista convivorum, mulierumque occupatio: ubi quaestores? ubi legati? ubi ternis denariis æstimatum frumentum⁷³? ubi muli⁷⁴? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magistratibus, & legatis, a senatu, populoque Romano permissa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si civis Romanus dignus isto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Romani perpetuo manserant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis, fide, vetustate, tum etiam cognatione populi Romani nomen attingunt?

O dii immortales! quid, si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syraculanus Cleomenes iussus est imperare? non omnis honos ab isto dignitatis⁷⁵, æquitatis, officique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gestimus,

Tom. IV.

X x x

quin

⁷² Legatus] P. Tadius.

⁷³ Ubi ternis denariis æstimatum frumentum?] Cui enim tibi in cellam datum est frumentum illud, quod tu, cum esset H-S binis, ternis denariis in singulos modios æstimasti, nisi, ut opera tua, tuorumque populis Romanis pro salute sociorum uteretur? Manutius.

⁷⁴ Ubi muli] Magistratus cunctis in provinciis multis, tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. Hostens.

⁷⁵ Dignitatis] Indignum est enim classi populi Romani Siculum hominem præfere. Epitaphis, nam si homini Siculo, certe Segestana portus, aut Centuripino, quam Syraculano, mandandus honos fuit, quia ex civitates, quæ in amicitia fideque populi Romani perpetuo manserunt, iis, quæ armis victæ fuerunt, omnino præferendæ videntur. Officii, nam referri gratiam decebat his ipsis civitatibus, quibus in omni bello, quod in Sicilia gestum est, socii populus Romanus usus est. Manutius.

quin Centuripinis focis, Syracusanis hostibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summulque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, misericordia conservatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte urbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. Est enim locus, quem vel pauci possunt defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus sæpe excluderant, iis claustra loci committenda non existimavit.

Vide quid intersit inter tuam libidinem, majorumque austeritatem: inter amorem, furoremque tuum, & illorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt: tu classi, & navibus Syracusanum præesse voluisti. Quibus illi urbis suæ partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti; &, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse iussisti.

XXXIII. Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes e portu: sequitur Segestana navis, Tyndaritana, Herbitensis, Heraclientis, Apolloniensis, Haluntina: præclara classis in speciem: sed inops & infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. Tandiu in imperio suo classem iste prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum prætervecta est. Ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paulisper dedit. Stetit soleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Jam hoc ipso istum vestitu Siculi, civisque Romani permulti sæpe viderunt.

Posteaquam paulum provecta classis est, & Pachynum quinto die denique appulsa est: nautæ fame coacti, radices pal-

marum agrestium, quarum erat in his locis, sicut in magna parte Sicilia, multitudo, colligebant, & his miseri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cum luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: similiter totos dies, in litore, tabernaculo posito, perpotabat.

XXXIV. Ecce autem repente, ebrius Cleomene, esurientibus cæteris, nuntiatur piratarum naves esse in portu Edissæ: nam ita is locus nominatur. Nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terrestre præsidium non re, sed nomine, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nantarum, & remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in præsidio, quæ in classibus. Nam erant perpauci reliqui, cæterique dimissi.

Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperavit: & simul, ut se cæteri sequerentur, signum dari iussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. Nam scire, isto prætore, nemo poterat, quid quæque navis remis facere posset: etsi in hac quadriremi, propter honorem & gratiam Cleomenis, minime multi remiges & milites deerant. Evolarat jam e conspectu fere fugiens quadriremis, cum etiam tunc cætera naves suo in loco moliebantur.

Erat animus in reliquis. Quamquam erant pauci, quoquo modo sese res habebat, pugnare tamen se velle clamabant: &, quod reliquum vitæ, viriisque fames fecerat, id ferro potissimum reddere volebant. Quod si Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua tamen ad resistendum ratio fuisset. Erat enim sola illa navis constrata, & ita magna, ut propugnaculo cæteris posset esse. Quæ, si in prædonum pugna versaretur, urbis instar habere, inter illos piraticos myoparones, videretur: sed tunc inopes relictæ a duce, præfectoque classis, eundem necessario cursum tenere ceperunt.

Elorum versus, ut ipse Cleomenes, ita cæteri navigabant. Neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum, quam

imperatorum sequebantur. Tum ut quisque in fuga postremus, ita periculo princeps erat. Postremam enim quamque navem pirata primam adoriebantur. Ita prima Haluntinorum navis capitur, cui praeerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis praedonibus Locrenses postea publice redemerant: ex quo vos priore actione jurato rem omnem, causamque cognovistis. Deinde Apollonienfis navis capitur, & ejus praefectus Anthropinus occiditur.

XXXV. Haec dum aguntur, interea Cleomenes jam ad Etori litus pervenerat: jam sese in terram e navi ejecerat, quadrememque in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui praefecti navium, cum in terram imperator exisset, cum ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, apulsis ad Elorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tunc praedonum dux Heracleo, repente, praeter spem, non sua virtute, sed istius avaritia nequitiaeque victor, classem pulcherrimam populi Romani in litus expulsam, & ejectam, cum primum advesperaceret, inflammari, incendique jussit.

O tempus miserum, atque acerbum provinciae Siciliae! o casum illum multis innocentibus calamitosum, atque funestum! o istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Una, atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romani praedonum incendio conflagravit. Affertur nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syracusas: curritur ad praetorium, quo istum e convivio illo praeclearo reduxerat paulo ante mulieres cum cantu, atque lympthonia. Cleomenes, quanquam nox erat, tamen in publico esse non audet: includit se domi: neque aderat uxor, quae consolari hominem in malis posset.

Hujus autem praecleari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admittetur: nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam vero, re ab omnibus cognita, concursabat urbe tota maxima multitudo. Non enim, sicut antea consuetudo erat, praedonum adventum significabat ignis e specula sublatus, aut tumulto, sed flamma ex ipso incendio

na-

navium, & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat.

XXXVI. Cum praetor quaeretur; & constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum ejus cum clamore concursus, atque impetus. Tum iste excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. Lucebat jam fere: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus ejusmodi clamore, ut ei Lamplaceni⁷⁶ periculi similitudo versaretur ante oculos. Hoc etiam majus hoc videbatur, quod in odio simili multitudo hominum haec erat maxima. Tum istius acta⁷⁷ commemorabatur: tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nominatim: tum quaerebatur ex ipso palam, tot dies continuos, per quos nunquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? tum imperator ab isto praepositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uticense⁷⁸ exemplum de Adriano transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum praetorum improborum, duabusque in provinciis constituerentur. Verum habita est a multitudine ratio temporis, habita est tumultus, habita etiam dignitatis, existimationisque communis, quod is est conventus Syracusis civium Romanorum, ut non modo illa provincia, verum etiam hac republica dignissimus existimetur. Confirmant ipsi se, cum is etiam tum semisomnis stuperet: arma capiunt: torum forum: atque insulam, quae est urbis magna pars, complent. Unam illam solum noctem praedones ad Elorum commorati, cum fumantes etiam nostras naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui videlicet saepe audissent, nihil esse pulchrius, quam Syrcularum menia, ac portus, statuerant, sese, si ea Verre praetore non vidissent, nunquam esse visuros.

XXXVII. Ac primo ad illa aetiva praetoris accedunt, ipsam illam ad partem litoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positus, castra luxuriae collocarat. Quem posteaquam inanem locum offenderunt, & praetorem commovisse ex eo loco castra

fense-

76 Lamplaceni] Vide lib. I. cap. 27.

78 Uticense] Vide lib. I. 27.

77 Acta] Pro litore.

fenferunt: statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare cœperunt. Cum in portum dico, Judices, (explanandum est enim diligentius; eorum causa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis intimam partem venisse piratas. Non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur, & concluditur: non ut alluantur a mari mœnia extrema, sed infuat in urbis finem portus.

Hic, te prætor, Heraclæo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum navigavit. Pro dii mortales! piraticus myoparo, cum imperium populi Romani, nomen, ac falces essent Syracusis, usque ad forum, & ad omnes urbis crepidines⁷⁹ accessit: quo neque Carthaginensium gloriosissimæ classes, cum mari plurimum poterant, multis bellis sæpe conatæ, unquam adspirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorum gloria illa navalis, unquam tot Punicis, Siciliensibusque bellis penetrare potuit: qui locus ejusmodi est, ut ante Syracusani in mœnibus suis, in urbe, in foro hostem armatum, ac victorem, quam in portu ullam hostium navem viderent. Hic, te prætor, prædonum navicula pervagata sunt, quo Atheniensium classis sola, post hominum memoriam, cœc navibus, vi, ac multitudine invasit: quæ in eo ipso portu, loci ipsius, portusque natura, victa⁸⁰, atque superata est. Hic primum opes illius civitatis victæ, comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu, Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum existimatur.

XXXVIII. Eone pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: quæ est urbis magna pars⁸¹ Syracusis suo nomine, ac mœnibus. Quo in loco

⁷⁹ Crepidines] Sicut aggeres suo quadrato, ad fluminis ripam ædificati, quibus fluvius coercentur, & in alveo continentur. Horatius.

⁸⁰ Victa] Anno 19. belli Deloponnesi, ante Christum 413. Vide Thucyd. lib. 6. l. dem.

⁸¹ Quæ est urbis magna pars] Lambinus in margine notat ex veteri libro legendum esse, quæ est urbis Syracusis suo nomine & mœnibus. Sic sane Reg. cod. Sententia est: quæ est urbis, quæ suum habet nomen & sua peculiaris mœnia. Nomen est Νεως, insula. E quidem hæc verba, quæ non agnoscat Regius, spuria sunt & delenda, urbis magna pars. Cur enim Cicero repetat, quod paucis ante dixerat, Insulam esse magnam partem urbis? Sic enim paulo superius: *arma capiunt*,

loco majores (ut ante dixi) Syracusanum quemquam habitare veterunt: quod, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant.

At quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agræstium, quas in nostris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes istius improbitatem, & calamitatem Sicilia possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Romano, totique Italia suppeditare possent⁸², eosne in insula Cereris natos, ubi primum fruges inventæ esse dicuntur, eo cibo usos, a quo majores eorum cæteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætor, Siculi milites palmarum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur.

O spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse Urbis gloriam, & populi Romani nomen; hominum conventu, atque multitudine; piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; cum prætoris nequissimi, inertissimique oculos prædonum remi respergerent? Posteaquam e portu piratæ non metu aliquo affecti, sed fatietate exierant: tum cœperunt querere homines causam illius tantæ calamitatis. Dicere omnes, & palam disputare, minime esse mirandum, si, militibus, remigibusque dimissis, reliquis egestate & fame perditis, prætor tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia & calamitas esset accepta. Hæc autem istius vituperatio, atque infamia confirmabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa, refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque navi missos sciret esse. Res erat clara: neque solum argumentis, sed etiam certis testibus istius audacia tenebatur.

XXXIX. Homo certior fit, agi nihil in foro, & conventu tota die, nisi hoc queri a navarchis, quemadmodum classis esset.

capunt, totum forum atque insulam, quæ est urbis magna pars, complecent. Num est Tullianæ copie sine necessitate verba eadem repetere? Possent quoque deleri Syracusæ, si eorum et ad vitium. Hoc. Vere Horatiana. Vulgata triviale fuit. Gravius.

⁸² Suppeditare possent] Legendum opinor

esset amissa. Illos respondere, & docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fuga. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere ⁸³ cepit. Causam sibi dicendam ⁸⁴ esse statuerat jam ante, quam hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis. Videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. Consilium capit primo stultum, veruntamen clemens. Cleomenem, & navarchos ad se vocari jubet. Veniunt. Accusat eos, quod hujusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, & in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. Illi enimvero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quaerit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit. Respondit unusquisque, ut erat praeceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum, providens homo: ut contra hoc crimen, si quando opus esset, hac videlicet testificatione uteretur.

Derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis, & admonitum, haec ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia praetoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Jam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quae vellet, in civitatum literis & tolli, & referri juberet: quae omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam certis literis, testibus, auctoritatibusque convincitur.

XL. Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adjumento futuras ⁸⁵: inquit consilium,

non

⁸³ Hanc rationem habere] Hoc consilium capere: ita sua cause defensionem meditari. Horatius.

⁸⁴ Causam sibi dicendam] Se accusatum iri judicaverat. Horatius.

⁸⁵ Ubi hoc videt, illorum confessionem, testificationem suam, tabulas sibi nullo adjumento futuras] Multis laciniis, quae profectae sunt aut a magistris scriptores amicos, discipulis exponentibus, & ab his marginibus adscriptae sunt, onerati sunt non Tullius solus, sed praeterque veteres, ut dudum conquesti sunt

viri eruditi, praecipue Victorius in abianadvocantibus in nostrum Ciceroem. Fato hujus rei hic quoque manifestissimum exemplum esse. Nam haec verba illorum confessionem, testificationem suam, fuisse explicationem margini adscriptam, quae significaretur, quid vellet verbum tabulas, nimirum in quibus scripta sit illorum confessio, quae eadem esset sua testificatio. Nam primo vides alterutrum abundare, illorum confessionem, &c. tabulas. Cur enim addidisset tabulas, si jam meminisset confessionem, &c. testificationem? Deinde cur dicitur

non improbi praetoris (nam id quidem esset ferendum) sed importuni, atque amentis tyranni. Statuit, si hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli posse non arbitrabatur) navarchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. Occurrebat illa ratio: Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse justis: missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi? poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt: ignoscere Cleomeni, qui secum fugere, & se consequi jussit? poterone in eos esse vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem, & minus exinanitam? Pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi execrationes? ubi dextra, complexusque? ubi illud contubernium muliebris militiae in illo delicatissimo litore? Fieri nullo modo poterat, quin Cleomeni parceretur.

Cleomenem vocat. Dicit ei, se statuisse animadvertere in omnes navarchos: ita sui periculi rationes ferre, ac postulare. Tibi uni parcam, & totius istius culpae crimen, vituperationemque inconstantia potius suscipiam, quam aut in te sim crudelis, aut tot tam graves testes vivos, incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum Centuripinam, navarchum, non posse animadverti, propterea quod secum fuisset una in Centuripina quadrimem. Quid ergo iste homo ex ejusmodi civitate, adulescens nobilissimus, testis relinquetur? In praesentia, inquit Cleomenes, quoniam ita necesse est: sed post aliquid videbimus, ne iste nobis obitare possit.

XLI. Haec posteaquam acta, & constituta sunt, procedit iste repente e praetorio, inflammatus scelere, furore, crudelitate. In forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent,

Tom. IV.

Y y

nihil

ret testificationem suam, quae a navarchis data erat de illius actis? potius dicendum fuisset, testificationem illorum. Nam testificatio mea non est testimonium, quod de rebus meis ab aliis mihi datur, sed quae ego testatum scio, quid norim, aut quae mea sit de alterius negotio sententia. Cic. 1. ad famil.

1. Pompejus egit tuam causam, &c. cum summa testificatione suorum in se officiorum, &c. auctoritate erga te sui. Haec non potest Lantali testificatio dici, sed Pompeji. Nullo plane dubio Tullium accepisse: Ubi hoc videt, tabulas sibi nullo adjumento futuras. Gravius.

nihil suspicarentur, statim accurrunt. Ille hominibus miseris, innocentibusque injici catenas imperat. Implorare illi fidem populi Romani, & quare id faceret, rogare. Tunc iste hoc causæ dicit, quod classem prædonibus prodidissent. Fit clamor, & admiratio populi, tantam esse in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis causam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avaritiam ipsius accidisset: aut, cum ipse prædonum focius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen esse natum, postquam classis esset amissa.

Cum hæc fierent, quærebatur, ubi esset Cleomenes? non quo illum ipsum, cujusmodi⁸⁶ esset, quisquam supplicio, propter illud incommodum, dignum putaret. Nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim possum quemquam insimulare falso) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, infusus avaritia navibus exinanitis? Atque eum vident sedere ad latas prætoris, & ad aures familiariter, ut solitus erat, insurre. Tum vero omnibus indignissimum visum est, homines honestissimos, electos ex suis civitatibus, in ferrum, atque in vincula coniectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis societatem, familiarissimum esse prætoris. Apponitur his tamen accusator Nævius Turpio quidam, qui, G. Sacerdote prætoris, injuriarum damnatus est⁸⁷, homo bene appositus ad istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcursores habere solebat, & emissarium.

XLII. Veniunt Syracusas parentes, propinque miserorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suæ commoti nuntio: vinctos aspiciunt catenis liberos suos, cum illius avaritiæ poenam collo, & cervicibus suis sustinerent. Adiunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nusquam erat, nec unquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus, cujus tu domi fueras, quem hospitem appellaras. Eum cum illa auctoritate, & miseria vide-

⁸⁶ Cuiusmodi] Sive nocens, sive innocens. Malebat Man. cuius-cuiusmodi. Lamb. cuiusmodi.

⁸⁷ Injuriarum damnatus] Significat illum infamem fuisse: ac propterea ad accusationem non admittendam. Notum.

videres præditum⁸⁸, non te ejus lacrymæ, non senectus, non hospitii jus, atque nomen a scelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit.

Sed quid ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro? qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum, cujus domum per hospitium exhausti, & exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hospitiorum jura, atque officia quæramus? Cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera, atque immani bellua? Te patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? cum patrem domi reliquisses: filium tecum haberes: te neque præfens filius de liberorum caritate, neque absens pater de indulgentia patria commonebat? Catenas habebat hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. Quid ita? Prodiderat classem. Quod ob præmium? Deseruerat exercitum. Quid Cleomenes? Ignavus fuerat. At eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiserat nautas. Tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suæ clarus & nobilis: qui, quia Cleomenem in defendendo filio læserat, nudus pene est destitutus⁸⁹. Quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris. Nunquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætoris tu accusas? frange cervicem. Si neque prætoris, neque prætoris amulum appellare licebit, cum in his duobus tota causa sit: quid futurum est?

XLIII. Dicit etiam causam Heraclius Segestanus, homo domi suæ summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, Judices. Audietis enim de magnis incommodis, injuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa, qui propter gravem morbum oculorum tum non navigavit, & jussu ejus, qui potestatem habuit, cum comæatu, Syracusas

Y y y 2 reman-

⁸⁸ Cum illa auctoritate, & miseria videres præditum] Gualterius, quod Cuiusmodi non habebat copulam, divinat, cum illa auctoritate, miseria videres præditum. Tu, inquit, videres, cum hospitium tuum videres, & au-

Horitate prætoris esset, videres, inquam, hospitium tuum miseris perditum. Græcorum. &; Dicitur] Id est, constitutus: &; substitutus, in foro, ad virgarum numerum pentam. Hortensius.

remanerit. Ille certe neque prodidit classem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animadversum⁹⁰, cum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto scelere deprehensus: in quem ne falso quidem causa conferri criminis potuit.

Fuit in illis navarchis Heraclienfis quidam Furius (nam habent illi nonnulla huiusmodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi suae non solum⁹¹, post mortem tota Sicilia clarus, & nobilis. In quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum libere laderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat, sine periculo se facere intelligebat: verum, morte proposita, cum lacrymans in carcere mater noctes, dielque assideret, defensionem causae suae scripsit: quam nunc nemo est in Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris & crudelitatis ex illa oratione commoneat. In qua docet, quot a civitate sua nautas acceperit: quot & quanti quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit. Quae cum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte proposita, facile dolorem corporis patiebatur. Clamabat, id quod scriptum reliquit, *Facinus esse indignum, plus impudicissimae mulieris apud te ad Cleomenis salutem, quam de sua vita lacrymas matris valere.*

Deinde etiam illud video esse dictum, quod, si recte vos populus Romanus cognovit, non falso ille jam in ipsa morte de vobis praedicavit: *Non posse Verrem, testes interficiendo, crimina sua extinguere: graviolem apud sapientes iudices se fore ab inferis restem, quam si vivus in iudicium produceretur: tum, a-*

⁹⁰ Etenim tunc esset hoc animadversum] Locum hunc obsecrant, primo, periodus, qua scdam miravit, secundo, ellipsis aliquot verborum. Quid est, & sensus? Scitum Heraclium, cum caeteris navarchis, Syracusis remansisse. Qui de remanente non est quod quisquam dubitet. Si enim in aliqua navi fuisset, tunc esset hoc facile animadversum ab omnibus, cum classis proficiscebatur, Heraclium una cum caeteris Navarchis proficiscenti. Item.

⁹¹ Non solum] Mihi videntur haec verba

non solum nescio unde irrepisse. Vide quam onata sint plana; si scribas, *Homo, navarchis vici, domi suae; post mortem tota Sicilia clara & nobilis.* In patria sua fuit clarus & estimatus, quamdiu superstes fuit; post mortem, totam Siciliam ejus nomen est pervasurum cum magna illius laude, propter illam defensionem, quam in carcere scripsit. Manius dicit non; & retinet solum. Videtur irrepisse ex sequente verba non solum ut istum libere laderet. Gravius.

variae solum, si viveret; nunc, cum ita esset necatus, sceleris, audaciae, crudelitatis testem fore. Jam illa praecelara: *Non resium modo catervas, cum tua res ageretur, sed a diis manibus innocentium poenas, sceleratorumque furias in tuum iudicium esse venturas: sese ideo leviorem casum suum fingere, quod jam antea aciem securium tuarum, Sestique, tui carnificis, vultum & manum vidisset, cum in conventu civium Romanorum jussu tuo securi cives Romani ferirentur.* Ne multa, Iudices; libertate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acerbissimo supplicio miserissima servitutis abusus est.

XLIV. Condemnat omnes de consilii sententia. Tamen neque ille in tanta re, tot hominum, torque civium causa, P. Vettium ad se arcessit, quaestorem suum: cujus consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto praetore, in Sicilia fuit, primus ab isto iudex rejectus est: sed de latronum, hoc est, de comitum suorum sententia condemnat omnes.

Hic cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a majoribus nostris, graviter commoventur, & de suis periculis, fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam, mansuetudinemque nostri imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque esse convertam! condemnari tot homines uno tempore nullo crimine! defensionem suorum furiorum praetorem improbum ex indignissima morte innocentium querere! Nihil addi jam videtur, Iudices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque posse. Et recte nihil videtur. Nam si cum aliorum improbitate ceteret, longe omnes, multumque superabit. Sed secum ipse certat: id agit, ut semper superiorum suum facinus novo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum esse a Cleomene, quod in ejus quadremit Cleomenes vectus esset: tamen, quia pertimuerat adolescens, quod eandem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant; ad hominem accedit Timarchides: a securi negat ei esse periculum: virgis ne caderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis, se ob hunc virgarum metum pecuniam Timarch-

Marchidi numerasse. Levia sunt hæc in hoc reo crimina. Meum virgarum navarchus nobilissima civitatis pretio redemit humanum. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: usitatum est. Non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat: non de prætoris Sicilia, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitrat.

XLV. Includuntur in carcerem condemnati: supplicium constituitur in illos: sumitur de miseris parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios: prohibentur liberis suis cibum, vestitamque ferre. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque misera pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum ore excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors, terrorque sociorum & civium, licitor Sestius: cui ex omni gemitu, doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. Nemo recusabat. Quid? ut uno ictu securis asseram mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriat? ne cum sensu doloris aliquo, aut cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia licitori dabatur.

O magnum, atque intolerandum dolorem! o gravem, acerbamque fortunam! non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolecentes cum Sestio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur. Idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui gratia licitori pecunia daretur. Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis: multi. Veruntamen mors sit extrema. Non erit. Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit? Reperitur. Nam, illorum liberi cum erunt securi percussi, ac necati, corpora feris obiciuntur. Hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi potestatem.

Onasum Segestanum, hominem nobilem, dicere audistis, se ob sepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dimin-

merasse. Hoc (ne possis dicere: *parres enim veniunt*⁹², *amis- sis filiis, irati*) vir primarius, homo nobilissimus, dicit: neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syraculis, quin audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulture cum vivis etiam illis esse factas? Non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis, atque decisis, producuntur e carcere, & deligantur ad palum.

XLVI. Quis tam fuit illo tempore durus & ferreus, quis tam inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miseria commoveretur? Equis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune agi arbitraretur? Feriuntur securi. Lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas: testes avaritiæ tuæ gaudes esse sublato. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cum te maculas furtores, & flagitiorum tuorum, sociorum innocentium sanguine eluere arbitrare: præceps amentia ferebare, qui te existimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quantum illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis defunt: tamen ex illo ipso numero navarchorum aliqui vivunt, & adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium poena fortuna ad hanc causam reservavit. Adest Philargus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus a prædonibus, & captus est: cui calamitas salutis fuit: qui, nisi captus a piratis esset, in hunc prædonem sociorum incidisset. Dicit is pro testimonio, de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalargus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus. Eadem dicit: nulla in re discrepat.

Per deos immortales! Iudices, quo tandem animo feditis? aut quemadmodum auditis? Utrum ego desipio, & plus quam

⁹² *Parres enim veniunt* Sensus est. Dico de eo qui non filii, sed alieni corporis fupellendi potestatem redemit pretio. Præcisa tibi cavillandi occasione, ac dicendi, cre-

fatis est, doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus, & moeror pari sensu doloris afficit? Ego enim cum Herbitensem, cum Heraclientem securi esse percussum dico, verlatum mihi ante oculos indignitas calamitatis.

XLVII. Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanae, illorum operis, ac laboribus quaeritur; qui a parentibus, ipse nostri imperii, nostraeque aequitatis, suscepti, educatique sunt; ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus securem funestam esse servatos? Cum mihi Tyndaritani illius venit in mentem, cum Segestani, tum jura simul civitatum, atque officia considero. Quas urbes P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tyndaritani libenter praedicunt: *Nos in septemdecim populis Siciliae numeramur* 93: nos semper in omnibus Punicis, Siciliensibusque bellis amicitiam, fidemque populi Romani secuti sumus: a nobis omnia populo Romano semper, & belli adjuncta, & pacis ornamenta administrata sunt. Multum vero haec his jura profuerunt in istius imperio, ac potestate.

Vestros quondam nautas 94 contra Carthaginem Scipio duxit: at nunc naves contra praedones pene inanes Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia, & praemia laudis communicavit: at nunc per me spoliati, nave a praedonibus abducta, ipsi in hostium numero, locoque ducemini. Quid vero? Illa Segestanorum non solum literis tradita, neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum usurpata, & comprobata-

93 Numeramur] Vistorius edidit, non erantur. Neque aliter legit Sigonius de Jure Praevinc. lib. I. cap. 3. Et recte quidem. Dixit enim Cicero, lib. III. cap. 6. *praeparas*, hoc est, septemdecim, fuisse civitates, quae bello subactae fuerint, & durius caeteris tractatae, quod opem Carthaginensibus contra Romanos tulissent. Si ergo in illis septemdecim Tyndaritani numerantur, ut hoc loco ipsi de se constitunt, quomodo praedicare de se possunt, atque commemorare se

in omnibus bellis amicitiam fidemque populi Romani secutos fuisse? Haec inter se pugnant. Sed notandum hic facile solvetur, si mendam agnoscat, uti necesse est, in verbo *numeramur*; & pro eo reponas, *non erantur*. Sic omnia recte procedent. *Horrensius*.

94 Vestros quondam nautas] Verba sunt Verris, Siculorum orationem irridentis, unde deesse quiddam suspicari liceo, in quibus Verrem hoc modo respondere orator admonebat, *Horrensius*.

probata cognatio 95, quos tandem fructus hujusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, Judices, ut ex sinu patris nobilissimus adolescens, & e complexu matris ereptus innocens filius, istius carnifici Sestio dederetur. Cui civitati majores nostri maximos agros, atque optimos concesserunt: quam immunem esse voluerunt: haec tanta apud te cognationis, fidelitatis, verositate auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honestissimi, atque innocentissimi civis mortem, & sanguinem deprecaretur.

XLVIII. Quo confugient socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? Ad senatum devenient, qui de Verre supplicium fumat? Non est usitatum, non senatorium 96. Ad populum Romanum confugient? Facilis est causa 97 populi. Legem enim sociorum causa jussisse, & vos ei legi custodes, ac vindices praeposuisse dicit. Hic locus est igitur unus, quo perfugiant: hic portus, haec arx, haec ara sociorum: quo quidem nunc non ita confugiant, ut antea in suis repetendis rebus solebant. Non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quae ex urbibus, fanisque erepta sunt. Metuunt homines imperiti, ne jam haec populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos annos, & silemus, cum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre aequo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat: nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur.

In urbe nostra pulcherrima, atque ornatissima, quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta, atque apportata sit? At istorum villae, sociorum fidelissimorum & plurimae, & pulcherrimis spoliis ornatae, refertaeque sunt.

Tom. IV.

Z z z

Ubi

95 Cognatio] Proprie sumam, eandem cum Romanis, ab istius doctrinae origine. Supra lib. 4. cap. 33. *Horrensius*.

96 Non senatorium] Non pertinet ad senatores, eos nocentes punire. Audiri senatus sociorum querelas; crimina vero iudicibus committuntur, qui eorum causas cognoscunt, non in curia, sed in foro, ubi iudicia exercantur: neque ex S. C. sed ex populi lege.

97 Facilis est causa] Id est, excusatio. Facile populus excusabit se, quominus eorum causam cognoscat. Vestrum enim, Judices, hoc munus esse dicit, cum vos legi repetundarum, quam ipse iussit, praeposuerit. Populus nullis de criminibus, nisi de perduellione, iudicabat, *Idem*.

Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achajam, Graciam, Siciliam, jam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam focii vestri relinquunt, & negligunt, Judices. Ne publice a populo Romano spoliarentur; officiis, ac fide providerunt. Paucorum cupiditati tum, cum obfistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant. Nunc vero jam adempta est non modo resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. Itaque res suas negligunt. Pecunias, quo nomine iudicium hoc appellatur, non reperunt: relinquunt, & negligunt. Hoc jam ornatu ad vos confugiunt. Aspiciate, aspiciate, Judices, squalorem, sordesque sociorum.

XLIX. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te reperit, nihil amplius. Totum enim tua libidine, & scelere ex sua patria, (in qua multis virtutibus, & beneficiis floruit princeps) sustulisti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publice Tyndari, non quæ privatim tibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum, atque innocentissimum flagitat. Non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate, cineri, atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis nati Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itinerrisque suscepit, non ut aliquid ex suis bonis recuperaret: sed ut, quibus oculis cruentas cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret.

Si per L. Metellum licitum esset, Judices, matres illorum, uxores, sororesque veniebant. Quarum una, cum ego ad Heraciam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. Faciebant hoc idem in cæteris civitatibus grandes natu matres, & item parvuli liberi misere.

miserorum: quorum utrorumque ætas laborem, & industriam meam, fidem, & misericordiam vestram requirebat.

Itaque ad me, Judices, præter cæteras hanc querimoniam Sicilia detulit. Lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne securus, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exanguium corpora mortuorum, ne moeror parentum, ac propinquorum, magistratibus nostris quaestui possent esse. Hunc ego si metum Siciliae, damnatione istius, per vestram fidem, & severitatem dejecero, Judices: satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc petiverunt, factum esse arbitror.

L. Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, quæ ad causam nihil pertinent, prætermittat; me culpam fortunæ assignare⁹⁸; calamitatem crimini dare: me amissionem classis obijcere; cum multi viri fortes in communi, incertoque periculo belli, & terra, & mari sæpe offenderint. Nullam tibi obijcio fortunam: nihil est, quod cæterorum res minus commode gestas proferas: nihil est, quod multorum naufragia fortunæ colligas. Ego naves inanes fuisse dico: remiges, nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse classi populi Romani Siculum; perpetuo focii⁹⁹, atque amiciis, Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus omnibus in litore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium auctores, testesque produco.

Num tibi insultare in calamitate, num intercludere periculum fortunæ, num casus bellicos exprobrare, aut obijcere videor? tamen si solent hi fortunam sibi obijci nolle, qui se fortunæ commiserunt, qui in ejus periculis sunt, ac varietate versati. Istius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit. Homines enim in præliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, ac periclitari solent. In illa autem calamitate

Z z z 2

non

⁹⁸ Me culpam fortunæ assignare. Videtur legendum, Culpam fortunæ duntaxat assignare. ⁹⁹ Perpetuo focii fuerunt. Syracusanum, id est, ex loco mox ita loquitur, Nullam tibi obijcio causam. Hottomanus.

non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quod si fortunam obijci tibi non oportet, cur tu fortuna illorum innocentium veniam, ac locum non dedisti?

Etiam illud præcidas licet, te, quod supplicium more majorum sumpseris, securique percusseris, ideo a me in crimen, & invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum veritur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex te militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii, tolli dico oportere. Fateor non modo in socios, sed etiam in cives, militesque nostros, per sæpe esse severe, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet.

LI. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: te pretio milites, remigesque dimisisse arguo. Hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum federata civitas publice dicit: hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenses, Tyndaritani, Locrenses publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, uti Pachyno, e terrestri præsidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. Quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent. Ea est enim ratio instructarum, ornatarumque navium, ut non modo plures, sed ne singuli quidem possint accedere.

Dico præterea, illos ipsos reliquos nautas fame, atque inopia rerum omnium confectos fuisse, ac perditos. Dico, aut omnes extra culpam fuisse, aut, si uni attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nautas haberet, summum imperium obtineret: aut, si omnes in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis, atque cruciatu. Dico etiam, in illo supplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem funeris, ac sepulturæ constitui nefas fuisse.

Quapropter si mihi respondere volēs, hæc dicito: classem instructam, atque ornata fuisse, nullum propugnatorem abfuisse, nullum vacuum transtrum fuisse, remigi rem frumentariam esse suppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot,

ram
100. Sed ne singuli] Ne unus quidem ultra hunc numerum, qui in illis navibus est. M.

tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum te esse a Cleomene, qui se dixerit exisse in terram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non copias defuisse: Cleomenem acerrime pugnantem, ab his relictum esse, atque desertum: nummum ob sepulturam datum nemini. Quæ si dicēs tenebere. Sin alia dicēs: quæ a me dicta sunt, non refutabis.

LII. Hic tu etiam dicere audebis, *Est in iudiciis ille familiaris meus, est paternus amicus ille?* Non, ut quisque maxime est, qui-cum tibi aliquid sit, ita tui hujusmodi criminis maxime enim pudet? Paternus amicus est. Ipse pater si iudicaret, per deos immortales! quid facere possis? cum tibi hæc diceret: Tu in provincia populi Romani prætor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium remisisti: tibi apud eoldem privatim navis oneraria maxima publice est edificata: tu a civitatibus pecunias classis nomine coegisti: tu pretio remiges dimisisti: tu, cum navis esset a quæstore, & ab legato capta prædonum, archipiratam ab omnium oculis removisti: tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire potuisti, tu tuam domum piratas adducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus es.

Tu in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu, periculoque provincia, dies continuos complures in litore, convivisque jacuisti: te per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre potuit: tu sociorum, atque amicorum ad ea convivia matres-familias adhibuisti: tu inter ejusmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut ætati maxime lubrica, atque incerta, exempla nequitie parentis vita præberet: tu prætor in provincia cum tunica, pallioque purpureo visus es, tu, propter amorem, libidinemque tuam, imperium navium legato populi Romani ademisti, Syraculano tra-

100. Tristore] Multorum enim testimonio convincam, crimina hæc omnia perperam a te negari. LII. M.

tradidisti: tui milites in provincia Sicilia frugibus, frumentoque carere: tua luxuria, atque avaritia classis populi Romani a prædonibus capta, & incensa est.

Post Syracusas conditas, quem in portum nunquam hostis accesserat, in eo, te prætor, primum pirata navigarunt: neque hæc tot, tantaque dedecora dissimulatione tua, neque oblivione hominum, ac taciturnitate tegere voluisti; sed etiam navium præfecios, sine ulla causa, de complexu parentum suorum, hospium tuorum, ad mortem, cruciatumque rapuisti: neque in parentum luctu, atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit: tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati, sed etiam quantum fuit.

LIII. Hæc si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare? Satis est factum Siculis, satis officio, ac necessitudini, Judices, satis promisso muneri, ac recepto. Reliqua est ea causa, Judices, quæ non jam recepta, sed innata: neque delata ad me, sed in anima, sensusque meo penitus affixa, atque insita est: quæ non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad universumque nostrum vitam, & sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi debium sit aliquid, argumenta, Judices, expectare. Omnia, quæ dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara, & illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, sceleris, & audacia comes, illius effrenatum animum, importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut nunquam dubitaret in conventu palam supplicia, quæ in convictos maleficii servos constituta sunt, ea in cives Romanos expromere. Virgis quam multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissime dico, Judices: nullum fuit omnino, isto prætor, in hoc genere discrimen. Itaque jam consuetudine ad corpora civium Romanorum, etiam sine istius nutu, ferebatur manus ipsa licitoris.

LIV. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum, in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes

des tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? Aude hoc primum negare, si potes. Nemo Lilybæi fuit, qui viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a licitoribus tuis civem Romanum, ante oculos tuos concidisse.

Ob quam causam? dii immortales! tamen injuriam facio communi cause, & juri civitatis. Quasi enim possit esse ulla causa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quanto, quæ in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, Judices: in cæteris enim non magnopere causas requiram. Locutus erat liberius de istius improbitate, atque nequitia. Quod isti simulac renuntiatum est: hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybæum venit. Cogere eum coepit, cum ageret nemo, nemo postularet, H. S. duobus millibus sponsonem facere cum licitore suo, *Ni furtis? questum faceret*. Recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius & reculare, & deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adversario, judicium capitis in se constitueretur.

Hæc cum maxime loqueretur, sex licitores eum circumstant valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitissimi; cadunt acerrime virgis: denique proximus licitor, (de quo sæpe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissime coepit. Itaque illi cum sanguis os, oculosque complester, concidit; cum illi nihil minus jaecenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus, brevi postea est mortuus. Ille autem homo Venerius, & affluens omni lepore

2. *Ni furtis?* Precisa locutio, pro *Ni dixisset Verres furtis questum facere*. Porro sensus est: Servilio crimen hoc Verres assignabat; quasi dixisset ille, Verrem furtis questum facere, id a se dictum fuisse negabat Servilius. Nemo eum accusabat. Tamen oporuit Servilio adversarium prætor, licitorem suum, quicum sponsonem facere capere Servilius in hanc formulam: Spondeo, alicui licitor, me duo sestertium millia daturum, ut plarium fecero dictum a Servilio fuisse Verrem furtis questum facere. Quæ sponsonem provocatus Servilius respiciari cogebatur his verbis: Spondeo eidem me duo sestertia daturum, si plarium fecero adversarius a me dictum fuisse Verrem furtis questum facere. Ejusmodi sponsonum hic erat exitus: Si judicatum esset id verbi gratia, a Servilio dictum fuisse, duo sestertium millia quibus sponsonem fecerat, Servilius primo amittere debebat, deinde pari sententiam judicis, *F. dnt.* 3. *Converso?* Converso virga, ut, a qua parte firmior, gravius percuteret. *Mant.*

& venustate, de bonis illius in aede Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum.

LV. Nam quid ego de cæteris civium Romanorum suppliciiis singillatim potius, quam generatim atque univèrse loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ latumiæ vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quisque istius animum, aut oculos offenderat, in latumias statim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, Judices: & id jam priore actione, cum hæc testes dicerent, intellexi. Retineri enim putatis oportere jura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi cæteri magistratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani, & frequentia: sed, ubicunque terrarum, & gentium violatum jus civium Romanorum sit, statutis id pertinere ad communem causam libertatis, & dignitatis.

In externorum hominum, & maleficorum, sceleratorumque, in prædonum, hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? Nunquamne tibi iudicii, nunquam concionis, nunquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquissimo, infestissimoque intuetur, venit in mentem? nunquam tibi populi Romani absentis dignitas, nunquam species ipsa hujuscemodi multitudinis, in oculis, animoque versata est? nunquam te in horum conspectum rediturum, nunquam in forum populi Romani venturum, nunquam sub legum & judiciorum potestate casurum esse putasti?

LVI. At quæ erat ista libido crudelitatis exercendæ? quæ tot scelerum suscipiendorum causa? Nulla, Judices, præter prædandi novam, singularemque rationem. Nam ut illi, quos a poetis accepimus, sinus quosdam obledisse maritimos, aut aliqua præmontoria, aut prærupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulli navigiis, interficere possent; sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Sicilia partibus imminabat. Quæcumque navis ex Asia, quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, statim certis indicibus, & custodibus te-

nebatur: vectores omnes in latumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam domum deferbantur: versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam insula multos, & crudeles tyrannos) sed quoddam novum monstrum; ex veteri illa immunitate, quæ in iisdem locis versata esse dicitur. Non enim Charybim tam infestam, neque Scyllam navis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. Hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus, & majoribus canibus succinxerat. Cyclops alter, multo importunior. Hic enim totam insulam obtinebat: ille Ætnam solam, & eam Sicilia partem tenuisse dicitur.

At quæ causa tum subiciebatur ab ipso, Judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites esse, atque a Dianio * fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; tunc alii, atque odores, vestemque lineam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venalesque? Asiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus adjumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste enim hæc eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in latumias abduci imperabat: naves eorum, atque onera diligenter asservanda curabat.

LVII. His institutis cum completus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum dicere audistis, & quæ cæteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut jam illa vox, & illa imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ sæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & salutem tulit, ea mortem illis acerbiorum, & supplicium marturius ferret. Quid est, Verres? quid ad hæc cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere cri-

Tom. IV.

A a a a

men?

* Dianio] Hispaniæ Tarracoenensis oppi- 5 Venales] Sertorios.
do, quod Sertorius tenebat. Hortens.

men? num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Cedo mihi, quaeso, ex ipsius sinu literas Syraculanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitratur. Cedo rationem carceris, quae diligentissime conficitur, quo quisque die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit. LITERAE SYRACUSANORUM.

Videris cives Romanos gregatim coniectos in latumias: videris indignissimo in loco coærvatam multitudinem vestrorum civium. Querite nunc vestigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. Nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensioni non haberetur. Sed scriptum extat in iisdem literis, quod iste homo barbarus, ac dissolutus neque attendere unquam, neque intelligere potuit, ΕΙΚΑΙΩΘΗΣΑΝ⁶, inquit, hoc est, ut Siculi loquuntur, supplicio affecti, ac necati sunt.

LVIII. Si quis rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum ejusmodi, nonne publice vindicaremus? non bello persequeremur? possemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majores nostros, & quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani injuria affecti, quod navicularii retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? At ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademptis, in vincula coniectos esse mercatores, & in vinculis cives Romanos necatos esse arguo.

Si hæc apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot & tam acerbis suppliciis civium Romanorum: tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta

⁶ ΕΙΚΑΙΩΘΗΣΑΝ] Ita Grævus. Sed accuratius rem adimant *Εικαίωθησαν* rectum videtur. Nam primo non est contra analogiam a *εἶπε*, formati *εἶπε*. Deinde *εἶκαίωθησαν*, & per se, & hoc sensu est Græcorum optimis ultimum; Cicero autem addit: *ut Siculi loquuntur*: quod indicio est, aut verbo, aut sensu istam ceterum verbi inusitato reliquis Græcis usos esse Siculos. Sed hic sen-

sus verbi *Εικαίωθησαν*, auctoribus ipsis doctis hominibus, non insolitus est; ergo verbo inusitato usi sint necesse est. Atqui hoc convenit in verbum, *εἶκαίωθησαν*, non in *εἶκαίωθησαν*. Tertio, si variant codices, probabilius ne est, *εἶκαίωθησαν*, notum omnibus, mutatum esse a librariis in *εἶκαίωθησαν*, an contra accidisse? Errores.

tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum perflugium putem, cum te implicatum severitate judicium, circumretitum frequentia populi Romani esse videam?

Si mehercules (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua via, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco⁷ confici, & concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei perniciosa, quam mea vera accusatio debeat. Quid enim defendit? ex Hispania fugientes se excepisse, & supplicio affectisse dicit. Quis tibi id permisit? quo id jure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit?

Forum plenum, & basilicas istorum hominum videmus, & animo æquo videmus. Civilis enim dissensionis, & sive amicitiae, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem cives incolumes licet conservare. Veres ille, vetus proditor⁸ consulis⁹, translator quaesturae, averter pecuniae publicae, tantum sibi auctoritatis in republica suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in republica veritari liceret, iis omnibus mortem acerbam, & crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Siciliae detulisset.

Ad Cn. Pompejum, clarissimum virum, & fortissimum, permulti, occiso Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. Quem non ille summo cum studio salvum, incolumemque servavit? Cui civi supplicis non illa dextera invidiosa & fidem porrexit, & spem salutis ostendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerant, iis apud te, cujus nullum in republica unquam monumentum fuit, mors, & cruciatus erat constitutus? Vide, quam commodam defensionem excogitaris.

A a a a z

LIX.

⁷ Superiore ex loco] E. Rotris, in quibus res, ille vetus proditor.
Nullis accusabo te de majestate. Man.
⁸ Veres ille, vetus proditor] Lege, Veres
⁹ Consulis] Vide lib. I.

LIX. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his iudicibus, populoque Romano, quam id, quod ego infimulo, probari. Malo, inquam, te isti generi hominum, quam mercatoribus, & naviculariis inimicam, atque infestum putari. Meum enim crimen avaritiæ te nimis coarguit: tua defensio furoris eiusdem, & immanitatis, & inaudite crudelitatis, & pene novæ proscriptiois.

Sed non licet me isto tanto bono, Iudices, uti; non licet. Adfunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc iudicium mercatores, homines locupletes, atque honesti, qui partim socios suos, partim liberos ab isto spoliatos, in vincula coniectos, partim in vinculis necatos, partim securi percussos esse dicunt. Hic vide quam me sis usus æquo. Cum ego P. Granium testem produxero, qui suos liberos a te securi percussos esse dicat, qui a te navem suam, mercesque repetat: refellito, si poteris: meum testem deseram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: ostendito, illos cum Sertorio fuisse, a Dianio fugientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malum probare. Nullum enim facinus, quod majore supplicio dignum sit, reperiri, neque proferri potest.

Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui desistant, nova quadam sapientia; ut omnes intelligunt, conscientia tua, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepri fecisse dicit; qui cum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusano, qui eum non solum cognoscerent, sed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent: tamen a te, insipientibus omnibus Syracusanis, securi percussus est. Hunc quoque testem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo.

LX. Quid de illa multitudine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut securi fererentur? Quæ ista nova diligentia? quam ob causam abs te cogitata? An te L. Flavii, cæterorumque

de L. Herennio vociferatio commovebat? An M. Annii, gravissimi, atque honestissimi viri, summa auctoritas paulo te diligentior, timidiorque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, a te securi percussus esse dixit.

Post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed diligentior esse cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter prædonum numerum requirebant. Hæcine plebi Romanae, te prætor, est constituta conditio? hæc negotii gerendi spes? hoc capitis, vitæque discrimen? Parumne multa mercatoribus sunt necessario pericula subeunda fortunæ, nisi etiam hæc formidines ab nostris magistratibus, atque in nostris provinciis impendebunt? Ad eam rem fuit hæc subarbana, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum sociorum, honestissimorumque civium, quæ cives Romanos omnes suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent; qui apud barbaros, propter togæ nomen, in honore aliquo fuissent; qui ex prædonum infidiis, qui ex tempestatum periculis profugissent: in Sicilia securi fererentur, cum se jam domum venisse arbitrantur?

LXI. Nam quid ego de P. Gavio Cosano municipe dicam, Iudices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit. Ut cætera mihi in dicendo digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est. Quod crimen ejusmodi est, ut, cum primum ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tamet si enim verissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium

Roma-

10 Nam quid ego J. Gavii suppliciorum narratio. Locus cætes legendus, in quo totas suas eloquentia vires explicat. Oreditur Orator pathetica dubitatione, qua mire penetrantur animi iudicium ad criminis atrocitatem. Porro, *non*, hoc loco est interrogativum, & apud pronomini sequenti per amictophen, pro, *quidnam?* ut in illo Virgillii *Georg.* l. v. 445. *Non quis te, &c.* pro, quoniam te, &c. *Herr.*

tatem. Porro, *non*, hoc loco est interrogativum, & apud pronomini sequenti per amictophen, pro, *quidnam?* ut in illo Virgillii *Georg.* l. v. 445. *Non quis te, &c.* pro, quoniam te, &c. *Herr.*

Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentino-
rum, hominum honestissimorum, omniumque Rheginorum,
multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanae
fuerunt, testimoniis, dedi tantum priore actione testium, res
ut nemini dubia esse posset.

Quid nunc agam? cum jam tot horas de uno genere, ad
de istius nefaria crudelitate dicam: cum prope omnem vim
verborum ejusmodi, quae scelere istius digna sunt, aliis in re-
bus consumplerim, neque hoc providerim, ut varietate cri-
minum vos attentos tenerem: quemadmodum de tanta re di-
cam? Opinor, unus modus, atque una ratio est. Rem in
medio ponam: quae tantum habet ipsa gravitatis, ut neque
mea, quae nulla est¹¹, neque cuiusquam, ad inflammandos
vestros animos, eloquentia requiratur.

Gavius hic, quem dico, Cosanus, cum illo in numero ab
isto in vincula coniectus esset, & nescio qua ratione clam e
latumiis profugisset, Messanamque venisset: qui prope jam I-
taliam, & moenia Rheginorum videret, & ex illo metu
mortis ac tenebris, quasi luce libertatis, & odore aliquo le-
gum recreatus, revixisset; loqui Messanae cepit, & queri, se
civem Romanum in vincula esse coniectum: sibi recta iter es-
se Romam: Verri se praesto¹² adveniendi futurum.

LXII. Non intelligebat miser, nihil interesse utrum hac
Messanae, an apud ipsum in praetorio loqueretur. Nam, ut
ante vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam habe-
ret adjutricem scelerum, furtorum receptoricem, flagitiorum
omnium sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum statim
deducitur Gavius: eoque ipso die casu Messanam venit Ver-
res. Res ad eum defertur, esse civem Romanum, qui se Sy-
racusis in latumiis fuisse quereretur: quem jam ingredientem
navem,

¹¹ *Ut neque mea, quae nulla est*] Et ad
hunc locum, & ad alia loca ejusmodi mul-
ta in Cicrone, animo attendant velim, qui
Ciceronem ut nimium sui iactatorem tene-
re reprehendunt. Res quidem a se gestas non
modice, & dicendum est, si veritatem
amamus, non sine causa, saepe praedicat; at
ingenui dotes & eloquentiam, quae vitiosa
est, praecipue in Oratore, iactatio, inquam

commendat, sed eam potius despicit, iose,
ac deprimat. Vide Quintil. de hoc argumen-
to fute differentem, lib. 11. cap. 1. *Hortensius*.

¹² *Verri se praesto*] Ad eum accusandum
majestatis, propter jus violatum civitatis;
& ad ulciscendum injurias suas apud iudi-
ces, ope & auxilio legum. *Idem*.

navem, & Verri nimis atrociter minitantem, a se retractum
esse, & asservatum, ut ipse in eum statueret, quod videretur.

Agit hominibus gratias, & eorum erga se benevolentiam,
diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere & furore,
in forum venit. Ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emi-
nebat¹³. Expectabant omnes, quo tandem progressurus, aut
quidnam acturus esset: cum repente hominem proprii, atque
in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediti jubet.
Clamabat ille miser, se civem esse Romanum, municipem
Cofanum: meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite
Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hac Verres scire
posset. Tum iste se comperisse ait, eum speculandi causa
in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum: cujus rei ne-
que vestigium aliquid, neque suspicio cuiquam esset ulla.
Deinde jubet undique hominem proprii, vehementissimeque
verberari.

Caedebatur¹⁴ virgis in medio foro Messanae civis Romanus,
Judices; cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius
miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, ni-
si haec CIVIS ROMANUS SUM. Hac se commemoratione civita-
tis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore de-
jecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non perfecit, ut vir-
garum vim deprecaretur: sed, cum imploraret saepius, usur-
paretque nomen civitatis; crux, inquam, infelici &
aerumnoso, qui nunquam istam potestatem¹⁵ viderat, com-
parabatur.

LXIII. O nomen dulce libertatis! o jus eximium nostrae
civitatis! o lex Porcia¹⁶, legeque Semproniae¹⁷! o graviter

¹³ *Eminebat*] Legit Quintil. lib. 11. cap.
11. *eminebat*, quod ad crudelitatem offen-
dendam videtur esse accommodatius. *Idem*.
¹⁴ *Caedebatur*] Vide ad hunc locum, quod
habet Gellius, x. 3.

¹⁵ *Istam potestatem*] Ut civis Rom. pre-
fectum indennari, ad solum praetoris iurum
aque arbitrium feceri feruntur. *Hortensius*.

¹⁶ *Lex Porcia*] Tullii, non M. Porcius
Cato, sed Porcius Laeca, tribunus plebis,
anno 454. Ne quis magistratus civem Roma-
num virgis caederet, necaretque; sed damna-

to exilium permetteret. Nulla lex etenim
dampnatis civibus exilium diserte irrogavit.
Interdicebatur eis lecto, aqua, & igni;
quam interdictionem necessario sequebatur
exilium, sive ex Urbe discessio; cum in ea
rebus iis, quae maxime sunt ad vitam, pri-
varentur. Ante legem Porciam nudorum cer-
vix inferebatur furca; corpus vero virgis ad
necem caedebatur. Hoc erat, ut postea di-
ceretur, puniri *nonne nostrorum*. *Hortensius*.

¹⁷ *Semproniae*] Plures leges C. Sempronius
Gracchus pro libertate civium Romanorum
tulit.

desiderata, & aliquando reddita plebi Romanae tribunitia potestas! Hucine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani, fasces & securas haberet, deligatus in foro virgis caderetur? Quid, cum ignes¹⁸, ardentisque lamina, cæterique cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat¹⁹, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, Judices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolore, & odio, & communis periculi metu, concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi meæ, & C. Numitorio, equiti Romano, primo homini, testi meo: & Glabronem, id quod sapientissime fecit, facere lætatus sum, ut repente, consilio in medio²⁰, testem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas penas vi reperit videretur, quas veritus esset, ne iste legibus, & vestro iudicio non esset perfoluturus.

Nunc, quoniam jam exploratum est omnibus, quo loco causa tua sit, &, quid de te futurum sit: sic tecum agam. Gavium istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, ostendam, in latumias Syraculis a te esse conjectum: neque id

tulit in tribunatu, anno 630. Sed ea hic intelligenda est præcipue, qua cavebatur ne de capite civis Romani injussu populi iudicaretur: & ut qui in illa causa in civem Romanum animadvertisset, de eo populi questio constitueretur. *Idem.*

¹⁸ *Quid, cum ignes.* Rei dabantur olium, ut nunc, in questionem, ignes, pars erant tormentorum, que in eos ad expiendam veritatem adhibebantur: laminae ardentibus ad pedum plantas & latera ad mortis cruciabantur. Præterea membra eorum equulo extendebantur: ferreis unguibus arabantur: nervo, subitively verberabantur: sed, libera civitate, servilia hæc erant supplicia. *Idem.*

¹⁹ *Inhibebat.* Metaphora est a te nautica. Remos inhibent cum infestant, ut al-

ter navigent. *Gruterus.*

²⁰ *Consilio in medio.* Cum faret Numitorius medio iudicium in cœtu, & jam testimonium diceret, repente prætor, pro suo iure eum dimisit. Etenim veritus est ne populus tor Verri sceleribus incitatus, suis cum manibus statim discurreret, quod imperiti fatias ita interpretati essent, quasi populus miserisset ne, pro tot scelerum atrocitate, non satis severe iudicaretis. Itaque hanc suspicionem a se, & a vobis, Iudices, amovendam existimavit: testemque dimisit, & eum a multitudinis iracundia vindictatum, legibus & iudicio reservavit. Vide quot modis Iudices Orator ad severitatem acuat, nunc prece: nunc iniis: hic vero, quod iam sæpe, exclamationis suæ gratia. *Horreus.*

id solum ex literis ostendam Syraculanorum: ne possis dicere, me, quia sit aliquis in literis Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed secundum arbitrium tuum testes dabo, qui istum ipsum Syraculis abs te in latumias conjectum esse dicant. Producam etiam Cofanos, municipes illius, ac necessarios, qui te nunc fero doceant, iudices non fero, illum P. Gavium, quem tu in crucem egisti, civem Romanum, & municipem Cofanum, non speculatorem fugitivorum fuisse.

LXIV. Cum hæc omnia, qui polliceor, cumulate tuis proximis²¹ plana fecero: tum istuc ipsum tenebo, quod abs te mihi datur. Eo contentum me esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, cum populi Romani clamore, atque impetu perturbatus exfluisti, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram supplicio quæreret, ideo clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Jam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. & P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? Quid Q. Luccejus, qui argentariam Rhegii maximam fecit? quid cæteri? Adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed qui se vidisse dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut dubitationem aliquam, ut crudelissimi, terribisque supplicii aliquam parvam moram satem posset afferre.

Hoc teneo, hic hæreo, Iudices, hoc sum contentus uno: omitto, ac negligo cætera: sua confessione induatur, ac julegulari, necesse est. Qui esset, ignorabas? speculatorem esse suspicabare? non quæro, qua suspicione: tua te accuso oratione. Civem Romanum se esse dicebat. Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum?

Tom. IV.

B b b b

&

²¹ *Tuis proximis.* Iis, qui te quasi pro eo nomine tam studiose pro te pugnant. quinque ac necessarium suum defendunt, & *Horreus.*

& si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret: apud te prætor rem si non effugium, ne moram quidem mortis, mentione, atque usurpatione civitatis, assequi potuit?

LXV. Homines tenues, obscuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ nunquam antea viderunt: ubi neque noti esse iis, quò venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis, non modo apud nostros magistratus, qui & legum, & existimationis periculo continentur: neque apud cives solum Romanos, qui & sermonis, & juris, & multarum rerum societate juncti sunt, fore se tutos arbitrantur: sed, quocumque venerint, hanc sibi rem præsidio sperant futurum²². Tolle hanc spem, rolle hoc præsidium civibus Romanis: constitue nihil esse opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: posse impune prætorem, aut alium quemlibet supplicium, quod velit, in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat; quod quis ignoret²³: jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberæ civitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione præcluseris. Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum in Sicilia, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum literas mittere? asservasse hominem? custodis Mamer- tinorum turum vinctum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres. Si ignoraret: tum si ira tibi videretur, hoc juris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

LXVI. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris

²² Futurum] De hac locutione, hanc mus & mei amantissimus Jacobus Perizonius. *ven præsidio futurum*, vide Gellium, l. 7. *Vostium de analogia* III, 16. Sanctii *Minervam*, l. 14, & quæ tibi notavit vir polittim-

Greivus.
²³ Quod quis ignoret] Sci licet, an verum sit, necne. *Græterus*.

fueris infestus, ac non nomini, generi, juri civium hostis. Non illi, inquam, homini, sed causa communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, cum Mamertini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem, in via Pompeja; te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum spectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod, omnibus audientibus, dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, Judices, post conditam Messanam illo in loco fixa est. Italiae conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore, cruciatuque moriens, perangusto fretu²⁴ divisa servitutis, ac libertatis jura cognosceret; Italia autem alumnus suam servitutis extremo, summoque supplicio affixum videret.

Facinus est²⁵, vinciri civem Romanum: scelus, verberari: prope parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam: in conspectu legum, libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, nescio quem, civem Romanum, sed communem libertatis & civitatis causam, in illum cruciatum, & crucem egisti. Jam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulisse arbitrâmini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris desigere? Quod enim his locis in provincia sua, celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit. Monumentum sceleris, audaciæque suæ voluit esse in conspectu Italiae, vestibulo Siciliae, præterve- sione omnium, qui ultro, citroque navigarent.

LXVII. Si hæc non ad cives Romanos, non ad aliquos amicos nostræ civitatis, non ad eos, qui populi Romani nomen audissent; denique, si non ad homines, verum ad bestias; aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertif-
B b b 2

ima

²⁴ Fretu] Sic legitur Gellius, & Priscianus. Sic loquitur Livetius lib. 12. *Augustinus*.
²⁵ Facinus est] Amplificatio per incre-
tus fretu populorum mare siculis undis. Lam-
mentum, de quo vide Quintilianus Horatius.

fima solitudine, ad saxa, & ad scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc vero cum loquar apud senatores populi Romani, legum, iudiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste ²⁶ civis Romanus illa cruce dignus, cæteri omnes simili periculo indignissimi iudicentur.

Paulo ante, Iudices, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamus; & recte, ac merito sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? Nam civium Romanorum sanguis conjunctus existimandus est: quoniam id & salutis omnium ratio, & veritas ²⁷ postulat. Omnes hoc loco cives Romani, & qui adsunt, & qui ubicunque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis veritari arbitrantur.

A me, tamen si satis habent, tamen si res aliter acciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. Nam & si qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, Iudices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio sefellerit; Siculi causam suam perisse querentur, & mecum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit ²⁸, jus suum, me agente, suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria, & amplitudine quaeritis, Iudices: non est alienum meis rationibus istum mihi ex hoc iudicio eripuum,

²⁶ Ille] Verres.

²⁷ Postulat] Lambinus, præter libros, ma-
luit, *severitas*, quæ absurdè, ne quid præ-
terea dicam. Cæteris, *Veritas* hic, ut frequen-
ter alias, est iustitia. Jus & sequens postu-
lat, ut qui jusdem civitatis, eorundem fa-
ciorum consortes sunt, habeantur sanquis
conjunctus. *Grævius*. Audiendus ergo non est
Joan. Clericus, *Ant. civ. part. III. sect. I.*
cap. 16.

²⁸ Quoniam mihi potestatem apud se agere

di dedit] Nemini enim, nisi qui magistratum gereret, concionem advocandi, & cum populo agendi potestas erat. Edilis autem Cicerò proximo comitiis adilitis designatus erat: ut jam sæpe diximus. Significat igitur (id quod sæpe jam ante dixit) Verrem a se perculsionis accessum iri: quod iudicium centuriatis comitiis apud populum universum exercebatur. Perculsionis autem, propter jus civitatis violatum. *Horævius*.

prum, ad illud populi Romani iudicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quaesivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit ²⁹.

LXVIII. Sed mehercules, vestra, reique publicæ causa, Iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos iudices, quos ego probarim, atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non cera ³⁰, sed cæno obliti esse videantur. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam, & consideres, quid agas, quo progrediare: quem hominem, & qua ratione defendas. Neque de illo quidquam tibi præfinitio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. Cætera, si qua putas te occultius extra iudicium, que ad iudicium pertinent, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magnopere censeo desistas; & illa, que tentata jam, & cœpta ab isto sunt, a me autem pervestigata, & cognita, moneo ut extinguas, & longius progredi ne finas. Magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio; majore, quam putas.

Quod enim te liberatum jam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites: mihi crede, ornamenta ista, & beneficia populi Romani non minore negotio

²⁹ De multis mihi crescere licebit] Amara, nec tamen obscure, iudicibus qui se Veris largitione corrumpi sineat, militatur. *Horævius*.

³⁰ Ut non cera] Ceratas censorum tabulas significat, e quibus eradebantur eorum nomina, qui senatu movebantur. Hac erat nota censoria, qua mali senatores, aut equites, notati confueverant, & quam iudicibus etiam suis, si prave iudicaverint, minatur. Imo tanto majorem illis ex hac sua pravitate incutatur ignominiam, quo majus erit illorum scelus in absolvendo homine improbitissimo, & omnium sententiis damnato; itaque isto absoluto ambulabunt ita, ut

non cera notati, quod usitatum est in penis censoriis; sed, quod turpissimum est, cæno cooperiti & obliti esse videantur. Vel respicit ad tabellas illas ceris discoloribus lillas, de quibus in Divin. cap. 7. & Ad. E. cap. 6. & quibus iudices pecunia corrupti reos nocentes absolvant: hoc sensu: Nolo hos iudices in hoc reo absolvendo majorem etiam sibi infamiam inurere, quam illi qui discoloribus tabellis nocentes reos olim absolverunt, ut illi cera notati, hi, quod est turpius, cæno obliti & inquinati esse videantur. Hoc est, ut illorum peccatum levius horum gravius, & infamia major esse iudicetur. *Horævius*.

gotio retinentur, quam comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in judiciis, & in omni republica; tulit. Sed quo die populo Romano tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) adempta, atque e-repta sunt: omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas.

De omnibus nobis, si quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita existimatio, quam antea contemnere solebatis; sed vehemens, ac liberum populi Romani iudicium consequetur. Nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est, nulla necessitudo. Quibus exultationibus antea nimium in aliquo iudicio stultum tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine nullam potes. Quæ iste in provincia palam dicitur, cum ea, quæ faciebat, tua se fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime est providendum.

LXIX. Ego mei jam rationem officii confido esse omnibus iniquissimis meis perolutam. Nam istum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium sententiis, condemnavi. Reliquum iudicium non jam de mea fide, quæ perspecta est, neque de illius vita, quæ damnata est; sed de iudicibus, & vere ut dicam, de te futurum est. At quo tempore futurum est? nam id maxime providendum est: etenim cum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti est, ratio, atque inclinatio temporum: nempe eo, cum populus Romanus aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit: nempe ea lege³¹ de iudiciis, iudicibusque novis promulgata, quam non is promulgavit, cujus nomine proscriptam³² videtis; sed hic reus. Hic, inquam, sua spe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam, promulgandamque curavit.

Itaque cum primo agere cepimus, lex non erat promulgata:

³¹ *Es lege*] Id est, Eo temporis articulo, quo suam legem promulgavit Cotta, de iudiciis cum æquæ ordine, & tribuni arianis, communicandis. De ea re vide Divin.

³² *Proscriptam*] Id est, propositam. *Proscripta leges* dicuntur, dum in foro spectantur, ac legenda proponuntur. *Hæc*

gata: cum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Posteaquam iste recreari, & confirmari visus est: lex statim promulgata est. Cui legi cum vestra dignitas vehementer adverfetur, istius spes falsa, & insignis impudentia maxime suffragatur. Hic si quid erit commissum a quocumque vestrum, quod reprehendatur: aut³³ populus Romanus iudicabit de eo homine, quem jam antea iudiciis indignum putavit³⁴; aut ii, qui propter offensionem iudiciorum, de veteribus iudicibus lege nova novi iudices erunt constituti.

LXX. Mihi porro, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quam longe progredi sit necesse? Potero filere, Hortensi? potero dissimulare, cum tantum respública vulneris acceperit, ut expilata provincia, vexati socii, dii immortales spoliati, cives Romani cruciati, & necati impune, me actore, esse videantur? Potero hoc ego onus tantum, aut in hoc iudicio deponere, aut diutius tacitus sustinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut fidem suam corrumpi paterentur, aut iudicium corrumperent, in discrimen, ac iudicium vocandi?

Quæret aliquis fortasse, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias, tot hominum, suscepturus es? Non studio quidem hercule ullo, neque voluntate. Sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati sunt: quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. Longe alia mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum est: Venit enim mihi in mentem M. Catonis³⁵, hominis sapientissimi: qui cum se virtute, non genere, populo Romano com-

³³ *Aut*] Hic non est disjunctivum, uti nec in membro superiore, sed vim habet conjunctivis. *Et*, *si*, subaudi. iudicia exercebant, qui, quia iudicia turpiter a senatoribus administrata fuerant, de equitibus qui olim, hoc est, ante hæc annos decem, iudicabant, nova Cotta lege novi iudices erunt constituti. Ergo duplici terrore iudices

Orator ad severitatem excitat. Alteram Verri iudicium minatur, si eum absolvat; illi metum legis Aureliæ, quod iam sæpe injicit, Hortensius. ³⁴ *Indignum putavit*] Priore actione, cum tam aperis perduellio ei visus est, ut in præsentia mandandum existimaret. *Idem*. ³⁵ *M. Cato*] Majoris, seu Censorii.

mendari putaret, cum ipse sui generis initium, ac nominis, ab se gigni, & propagari veller; hominum potentissimorum suscepit inimicitias, & maximis in laboribus, usque ad summam senectutem, summa cum gloria vixit. Posteaque Pompejus³⁶, humili, atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitias, maximisque suis periculis, ac doloribus amplissimos honores est adeptus? Modo L. Fimbriam³⁷, C. Marium³⁸, C. Caelium vidimus, non mediocribus inimicitias ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos per ludum, & per negligentiam pervenistis. Hæc eadem est nostræ rationis regio, & via: horum nos hominum sectam, atque instituta persequimur.

LXXI. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus & industria: si tantulum oculos dejecerimus, præsto esse invidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni, aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse nobis semper vigilandum, semper laborandum videmus. Inimicitia sunt? subeantur: labores? suscipiantur. Etenim tacita magis, & occulta inimicitia timenda sunt, quam indicta, & aperta: Hominum nobilium non fere quisquam nostræ industriæ favet: nullis nostris officiis benevolentiam illorum allicere possumus: quasi natura, & genere disjuncti sint, ita dissident a nobis animo, ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitia periculi, quorum animos jam ante habueris inimicos, & invidos, quam ulla inimicitias susceperis?

Quamobrem mihi, Judices, optandum est illud, in hoc reo finem accusandi facere; cum & populo Romano satisfactum, & receptum officium Siculis, necessariis meis, erit persolutum. Deliberatum autem est, si res opinionem meam, quam de vobis habeo, sefellerit, non modo eos persequi, ad quos maxime culpa corrupti iudicii, sed etiam illos, ad quos conscientia contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad

COR-

³⁶ Pompeius] De quo in Berto.
³⁷ L. Fimbriam] Mendum est in prænomine. Hic est enim C. Flavius Fimbria,

qui cum C. Mario consul fuit. *Mansueti*
³⁸ C. Caelium] Cædum, qui consul fuit cum L. Domitio Ahenobarbo.

corrumpendam judicium velint esse, ita sint parati, ut, disceptante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram. Et, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, fatis vehementem, fatis perseverantem, fatis vigilantem esse cognorunt; existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani salutis causa, suscepero, multo graviores, atque acriores futurum.

LXXII. Nunc³⁹ te, Jupiter Optime, Maxime, cujus iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regis manibus extorlit; cuiusque sanctissimum, & pulcherrimum simulacrum Syraculis sustulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitæ, & Sami, sanctissima, & antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis, ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis, & religiosissimis templis expilavit; Athenis, cum auri grande pondus; Syraculis, cum omnia, præter tectum, & parietes, abstulit: teque, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iste Deli non sanum, sed ut hominum opinio, & religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium, nocturno latrocinio, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ spoliavit; cujus simulacrum sanctissimum Segestæ, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoria, tollendum, asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, & in gymnasio Tyndaritanorum, juventutis illorum custodem, ac præsidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agrigenti, nocte intempesta, servorum instructa & comparata manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est: teque, sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos augustissimo,

Tom. IV. C c c c &

³⁹ Nunc] Ultimo per invocationem o- violaverat, orationem hanc, totamque ac- minium Deorum, quos aliqua ratione Verres- culationem absolvit. *Ferrarius.*

& religiosissimo in templo sic spoliata relinquit, ut nunc nomen modo Africani, & vestigia violatae religionis maneat; monumenta victoriae, fanique ornamenta non extent: volque omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, iudiciorumque arbitri & testes, celeberrimo in loco praetorii⁴⁰ locati, Castor, & Pollux, quorum e templo quaesitum sibi iste, & praedam maximam improbitissime comparavit: omnesque dii, qui vehiculis thesaurum solemnes coetus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quaesitum, non ad religionum dignitatem, faciendum, exigendumque curavit: teque, Ceres & Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longe maximis, atque occultissimis caeremoniis continentur; a quibus initia vitae, atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac dispersita esse dicuntur; quarum sacra populus Romanus a Graecis ascita, & accepta, tanta religione, & publice, & privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, sed ut caeteris hinc tradita esse videantur; quae ab isto uno sic polluta, & violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, sed ne aspicere quidem fas fuit, e sacrario Catinae convellendum, auferendumque curaverit; alterum autem Enna ex sua sede, ac domo sustulerit, quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed caelo delapsam, arbitrarentur: vos etiam atque etiam imploro & appello, sanctissima Dea, quae illos Etnenses lacus, lucosque colitis, cunctaque Sicilia, quae mihi defendenda tradita est, praesidetis; a quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum distributis, omnes gentes, ac nationes vestri religione numinis continentur: caeteros item deos, deaque omnes imploro, atque obtestor, quorum tem-

⁴⁰ Praetorii] Vox illa mire doctos exercuit. Hanc esse mendosam non est quod dubites; pro ea reponunt, vel *urbis*, vel *fori*, vel *praetorium*; alii pro glossamata habendam putant. Ergo illam rejicies, nisi malis Gevarium sequi; censet vir doctus scribendum esse, *populo Romano*, aut *fori Ro-*

mani. Quid si pro adjectivo illam habueris, & retuleris ad Deos illos, quos appellabis *praetorios*, quasi praesides, eodem sensu, quos arbitros iudiciorum Cicero mox appellavit? Sane iudicia per praetores exercebantur. *Hactenus*.

plis, & religionibus iste nefario quodam furore, & audacia instinctus, bellum sacrilegum semper, impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac causa, omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt: si nullam ad rem, nisi ad officium, & veritatem omnes meae cura, vigilia, cogitationesque elaborarunt: quae mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda, eadem vestra⁴¹ in iudicanda sit. Denique uti G. Verrem, si ejus omnia sunt inaudita, & singularia facinora sceleris, audaciae, perfidia, libidinis, avaritiae, crudelitatis, dignus exitus ejusmodi vita, atque factis, vestro iudicio consequatur: utque respublica, meaque fides una hac accusatione mea contenta sit: mihi que posthac bonos potius defendere liceat, quam improbos acculare necesse sit.

⁴¹ Eadem vestra] Notandum *Arceades*, *mutatio*: sed vacante, ut quemadmodum *Dios* *negio* Deorum spolia gestant *Dii* *immortales* *bonorum* *deorum* *navigationem*: sic etiam *Verri* *bonorum* *quidem* *viduissile* *videantur*, *de* *qua* *sacrilegus* *suis* *tranquille* *ferri* *posset*. *Nam* *frumentibus* *postea* *crucibus* *bellis*, *sibi* *obtinere* *damnationis* *ad* *omni* *pericula* *&* *omni* *reos* *reos* *reos*, *aliorum* *graves* *casus* *&* *miserabiliter* *causatur* *audacia*; *&* *qui* *occidisse* *solum* *omnibus* *stantibus* *videbantur*, *in* *vero* *autove* *condemnat* *solum* *stetit*: *ante* *illum* *&* *opibus* *sacrilegio* *paris*; *&* *vicia* *saturnum*, *ac* *senectus* *confectum* *proscriptis* *etiam* *vitalis* *ausertur*, *eadem* *scilicet* *quo* *Tullium* *violata* *Deorum* *maiestatis* *ulterius*. *Quinetiam* *scelus* *in* *eo* *ipso* *fuit*, *quod* *ante* *suam* *mortem* *crucifixissimum* *crucifixum* *sui* *accusatoris* *audire*: *Dixit* *videlicet* *providentibus*, *ut* *sacrilegus* *et* *prodo* *religiosum* *sanctum* *non* *ante* *invenitur*, *quam* *solutum* *de* *scilicet* *cepisset*. *Hottomannus*.

EVENTUS.

Qualis huius iudicii exitus fuerit, Aconius exponit: qui post posteriorem actionem Verrem in exilium sua sponte profectum esse scribit, neque sententiam iudicium expectasse. Horcenium autem novo accusandi genere ita periculum fuisse, ut rationem de sententia omitteret: quod etiam Tullius in Bruo declarat. Hortensium tamen Verri de sententiam scripsisse, Quintilianus multis in locis testatur. De Verrii ausu exitu, Lucianus ita loquitur lib. de virg. error. II. cap. 4. *At enim Verres et haec facinora demeruit esse. Apud ipsam Verrem non fuit illa de-*

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

P R O
M. F O N T E J O.

O R A T I O X I.

A R G U M E N T U M.

M. Fontejus, Gallia per triennium post præturam administrata, Romam reversus, postulantis Gallis reperundam accusatur a M. Plerorio, defenditur a Cicerone, actione secunda: Consulatum gerentibus, quantum consequi conjectura licet, Q. Horrenso, Q. Metello, cum judicia per tres ordines Aurelia lege administrarentur. MANUTIUS.

I. *** Hoc prætor, oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus versuras tantarum pecuniarum factas esse dicunt? a Gallis? nihil minus. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulae nullæ proferuntur? Insector ultro, atque in isto accusatori, Judices: inquam, & flagito testes. Plus ego in hac causa laboris, & opere consumo in poscendis testibus, quam cæteri defensores in refutandis. Audaciter hoc dico, Judices: non temere confirmo. Referra Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum. Nemo Gallorum sine cive Romano quiddam negotii gerit: num-

*** Desunt permulta.

1 *Ære alieno*] Cujus æris alieni causam in Fonteji casibus Galli conferebant: unde orta reperundarum accusatio. *Idem.*
2 *Versuras*] *Versuras facere*, est pecuniam sub usuris mutuam accipere: sive alteri des, sive impendas aliis usibus. Aliud est *versura solvere*, quod est, *versura facta solvere*, pecuniam ab aliis mutuam ad debitum expungendum, sive quam alteri debitori des. Hac duo a doctissimis quoque confunduntur. *Græc.*

3 *Nihil minus*] Quare? quia scilicet nemo Gallorum sine cive Romano quiddam negotii gerit. *Infra, Ferratius.*

4 *Qui negotiantur in Gallia*] Non a mercatoribus. Aliud est enim *mercatorum esse*, aliud *negotiatorum*: quod tamen hodie vulgo ignoratur. *A negotiatoribus* ergo, id est, a publicanis, aratoribus, pecuariis, ut *infra*, *Omnes illius provincie publicani, agricolæ, pecuarii, cæteri negotiatores, &c. Hor.*

mus in Gallia nullus sine civium Romanorum tabulis commovetur.

Videte quo descendam, Judices: quam longe videar ab consuetudine mea, & cautione, ac diligentia discedere. Unde tabulae proferantur, in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fontejo datam; unum ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant; vere accusatum esse concedam. Pro dii immortales! quæ est hæc causa? quæ defensio? Provinciæ Gallia M. Fontejus præfuit, quæ constat ex iis generibus hominum & civitatum, qui, (ut vetera mittam) partim nostra memoria bella cum populo Romano acerba, ac diuturna gesserunt: partim modo ab nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti, ac monumentis notati, modo ab senatu agris, urbibusque multati sunt: partim, qui cum ipso M. Fontejo ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus sudore, ac labore, sub populi Romani imperium, ditionemque ceciderunt. Est in eadem provincia Narbo Marcus, colonia nostrorum civium, specula populi Romani, ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum, & objectum. Est item urbs Massilia, de qua ante dixi, fortissimorum, fidelissimorumque sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, populo Romano

copiis,

5 *Provincia Gallia M. Fontejus præfuit*] Fontejam gentem tribus tantum prænomini- bus, Publio, Cajo, & Manio usam fuisse, satis constat ex antiquorum munificatum auctoritate, in quibus M. C. & P. Fonteji descripti sunt. Saepè autem libertati in eo errarunt, ut omnia virgula, quæ M. literæ obduca, Manium significabat, pro Manio prænomine, Marcum scripserint. Quod cum in Aclia gente persæpe accidit, non in Aquilia, quæ hoc æconomie frequentius usum. Quibus rationibus facile adducor, ut credam, hic quoque erratum esse in Fonteji prænomine, & pro Marco Manium, Fonte- jum hunc, qui prætor Galliam obtinuit, prænominandum esse. *F. Ursinus.*

6 *Narra memoria*] Eorum memoria, qui tum fenes vivebant, de Gallis triumphaverat M. Fulvius Flaccus, anno Urbis 630,

C. Sextius Calpurnius, & Cn. Domitius Ahenobarbus, 631, Q. Fabius Max. 632, C. Marius, Q. Catulus, 652. *Max.*

7 *Agri, urbibusque multati*] Colonis in Galliam deductis. *Idem.*

8 *Narbo Marcus*] Narbo, nota civitas. Martium autem dictum esse quidam putant, quod C. Cæsar dictator colonos ex Martia legionis milites eo deduxisset. Sed cum Vellejus Patereulus hanc coloniam deductam scribat Porcio & Martio, consulibus, verissimè videtur ex Martii nomine appellationem sumpsisse. In libro tamen Velleji priorè, mendose *Mares* legitur pro *Martio*. *Hor.* Scribendum *Marcus*, per e, non *Martius*, per e. *Lamb.*

9 *Populo Romano* coritis remisque componerunt] Itæ editiones veteres, nisi quod in duabus literis pop. Rom. item capit. At illud

copiis, armisque⁹ compenfarunt. Est præterea numerus civium Romanorum, atque¹⁰ hominum honestissimorum.

II. Huic provincia, quæ ex hac gentium varietate constaret, M. Fonteius (ut dixi) præfuit. Qui erant hostes, subegit: qui proximi¹¹ fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coegit: cæteris, qui idcirco magnis sæpe erant bellis superati, ut semper populo Romano parerent, magnos equitatus ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum¹² a populo Romano gerebantur, magnas pecunias, ad eorum stipendium, maximum frumenti numerum, ad Hispaniense bellum tolerandum, imperavit. Is qui gestit, in iudicium vocatur: vos, qui in re non interfuitis, causam una cum populo Romano cognoscitis¹³. Dicunt contra, quibus invidiosissimis imperatum est: dicunt, qui ex agris ex M. Fonteio

ind. coris est a Pal. cui a pelus manu corvini. Nimirum Massilia coris temoque supeditavit Romanis, euid planis? An quid insulsum pridem vulgatis? Populi Romani capitis armisque. Hæc non sunt civitatis unius in medio hostium posite, sed integre provincie. De tali emendatione alii gloriantur: statim & clipeum aureum sibi pollecent: mihi satis est, si non reprehendant, quod minus libri auctoritate, damnare ausus fuerim lectorem hæc omnia vulgata. *Genero*. Vete hunc locum testatur Pæternus, ex optimo illo & antiquissimo codice, qui in hæc oratione nobis debet esse pharos. Erano. ed. Mediol. & alii veteres non longe recedunt a Faerno, & quæ populi Romani capitis remisque compenfarunt. Qui retinent propulsarunt, offendant quando Narbo & Massilia propulsarunt a Romanis pericula bellorum Galliarum. Massilia cum Romanis a Gallis insentiam & solo aquatam intellexit, dolebat, insitium indicabat, Romanos solabatur. Sed nullum insentiam ullius belli Galliarum periculum propulsavit. Eruditissimo Grætero, cui Cicero pluzimam debet, ne coarctat literaria, nollem exidisse *genero* verbum, cum nunquam in Ciceroe infeliciter versatus sit, quam in hoc loco. Quis enim credat virum tam emunctæ mentis potuisse probare, imo in contextum admittere corruptissimam & ineptissimam unius codicis scripturam? An *coris remisque* poterant præfari pericula bellorum Galliarum, quæ Romanis pene totam funditus deleverant,

& propter quæ sanctitas ærarum constituerunt? Verissima Faerni liber & nonnulli alii, *capitis armisque compenfarunt*. Narbo Massius, & Massilia, unius armis & copiis, ubi respulicæ tempora veniebant, & pericula illa pericula, in quæ cæteri Galli variis in bellis Romanis addaxerant. Itaque non recedo a lectioe, quam restituit Faernus: *Qui Galliarum bellorum pericula populo Romano capitis armisque compenfarunt*. Qui non intellexerunt vim vocis *compenfarunt*, id mirantur in *propulsarunt*. *Genero*.

a. *Gen. coris, remisque*
b. *Vid. Man. Lamb. propulsarunt*
c. *Quidam legat hæc, & corrigat.*

10. *Atque* Non abundat hæc copula, sed civibus Romanis honestatem addit. Non enim sequitur, ut quicumque sit civis Romanus, idem sit honestissimus. *Manut.*

11. *Qui proximi* Qui proxime domici fuerant, & occasione belli agros rursus occupaverant, quibus multati fuerant a senatu, ex his decedere coacti sunt ex M. Fonteio decreto. *Ferrat.*

12. *In toto orbe terrarum* Bellum hoc tempore populus Romanus gerebat cum Berterio in Hispania, duce Pompeio: cum Istitis & piratis in Cilicia, duce Servilio: cum Dardanis in Thracia, duce Curione: cum Mithridatis in Asia, duce Lucullo: cum Spartaco in Italia, duce Vatore. *Hæc.*

13. *Cum populo Romano cognoscitis* In antiquo libro est, *cum PR. cognoscitis*, id est, *cum pratore cognoscitis*, *Faern.*

teji decreto decedere sunt coacti: dicunt, qui ex bello, caede, & fuga nunc primum audent contra M. Fonteium inermem consilere. Quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? Hunc per vos volunt; se per hunc incolumes existimant esse. Quid Massiliensium civitas? hunc præsentem iis affectis honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem abens orat, atque obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud vestros animos momenti habuisse videatur. Quid? civium Romanorum quæ voluntas est? Nemo est ex tanto numero, quin hunc optime de provincia, de imperio, de focis, & civibus meritum esse arbitretur.

III. Quoniam igitur videtis, qui oppugnatum M. Fonteium; cognoscitis, qui defensum velint: statuite nunc, quid vestra æquitas, quid populi Romani dignitas postulet; utrum colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis, atque antiquissimis focis, & credere, & consulere malitis; an iis, quibus neque, propter iracundiam, fidem, neque, propter infidelitatem, honorem habere deberis. Quid, si majorem hominum etiam honestissimorum copiam assero, qui hujus virtuti, atque innocentie testimonio possint esse? tamenne plus Gallorum consensio valebit, quam summa auctoritatis hominum? Cum Gallie Fonteius præfret, scitis, Judices, maximos populi Romani exercitus in duabus Hispaniis, clarissimosque imperatores fuisse. Quam multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, & quot, & quoties legati ad eos exercitus? Præterea Cn. Pompeius maximus¹⁴, atque ornatissimus, hiemavit in Gallia, M. Fonteio imperante. Satisne vobis multos, satis idoneos testes, & conscios videtur ipsa fortuna esse voluisse earum rerum, quæ M. Fonteio pratore gererentur in Gallia? Quem ex tanto hominum numero testem in hac causa producere potestis? Quis est ex eo numero, qui vobis auctor placeat¹⁵? eo nos jam laudatore, & teste utemur.

14. *Legati ad eos exercitus? Præterea Cn. Pompeius maximus* Veteres ita omnes prætores Lambinum, qui maluit; legati ad eos? *Eruditus præterea Cn. Pompeius maximus, &c.* Optime quidem: nec Grævio miror conjectu-

ram hanc adeo placuisse, ut eam pro germanis Tullii verbis ediderit. *Obsecrat.* 15. *Auctor placeat* Cujus testimonio fidem habere velitis? *Ferratius.*

Dubitabit etiam diutius, Judices, quin illud, quod initio vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc iudicium nihil agi, nisi ut, M. Fontejo oppresso testimonii eorum, quibus multa reipublicæ causa invictissimis imperata sunt, se-gniores posthac ad imperandum ceteri sint, cum videant eos oppugnari, quibus oppressis, populi Romani imperium incolu-me esse non possit?

IV. Obiectum est etiam, quæstum M. Fontejum ex viarum munitione fecisse: ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitionem esset, ne improbaret. Si & coacti sunt munire omnes, & multorum opera improbata sunt: certe utrumque falsum est, & ob vacationem¹⁶ pretium datum, cum in-munis nemo fuerit; & ob probationem, cum multa impro-bata sint. Quid, si hoc crimen optimis nominibus delega-re¹⁷ possimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, sed uti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facile of-ficium suum, & præstare, & probare possunt? tamenne vos omnia in M. Fontejum, iratis testibus freti, conferetis? Cum majoribus reipublicæ negotiis M. Fontejas impediretur, & cum ad rempublicam pertineret, viam Domitiam¹⁸ munire, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno, & C. Fon-tejo negotium dedit. Itaque præferunt: imperaverunt pro dignitate sua, quod visum est, & probaverunt. Quod vos, si nulla alia ex re, ex literis quidem vestris, quas scripsi-stis¹⁹, & missis, & allatis, certe scire potuistis. Quas si an-tea

¹⁶ Ob vacationem] Ne munire cogeren-tur. Manutius.

¹⁷ Optimis nominibus delegare] Dilectum est per translationem dictum ab iis, qui, quod suo creditori debent, transcribunt in suum debitorem, ut id dissolvat: verbi cau-sa, mihi, qui debeo Mævio centum, debeatur totidem a Sempronio. Ita igitur centum, quæ Mævio debeo, delego Sempronio; id est, scribo, aut mitto ad Sempronium, de-bitorem meum, ut quæ centum mihi debet, ex Mævio, creditori meo, numeret. Optimis autem nominibus dicuntur, debitores, qui sunt solvendo, debitores locupletēs, & qui ex alienum dissolvere & possunt, & non nolunt. Delegare igitur crimen optimis nominibus,

hoc loco dictum est, pro eo, quod est, Transfere crimen in eos, qui facile pos-sunt probare se omni culpa vacare: qui pos-sunt criminis sibi illati onus sustinere, aut repellere. Lambinus.

¹⁸ Viam Domitiam] Quam C. Domitius proconful in Gallia straverat. Manut.

¹⁹ Ex literis quidem vestris, quas scripsi-stis] Legendum ex fide antiqui libri, ex literis quidem vestris, quas exscripsisti. Hac enim verba directæ sunt ad adversarios: qui, cum Fontejus literas quas ipse ad legatos suos, quasque legati sui ad se de munitione via Domitiam miserant, in iudicio produxisset, ex quibus purgatus de eo crimine remanebat, eas ad considerandum exscriperunt, ut

tea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fontejus ad legatos suos scripserit, quid ad eum illi rescripserint, cog-noscite. LITERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEJUM LEG. LITERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEJO LEG. Satis o-pinor esse perspicuum, Judices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fontejum pertinere, & ab iis esse tractatam, quos nemo possit reprehendere.

V. Cognoscite nunc de crimine vinario, quod illi invidio-sissimum, & maximum esse voluerunt. Crimen a Platorio, Judices, ita constitutum est: Fontejo non in Gallia primum venisse in mentem, ut portorium vini²⁰ institueret, sed hac in Italia proposita ratione, Roma profectum. Itaque Titu-rum Tolosæ quaternos denarios in singulas vini amphoras portorii nomine exegisse: Croduni Porcium²¹, & Numium ternos victoriatos²²: Vulchalone Servæum binos H-S, & vi-ctoriatos mille. Atque in his locis Croduni, & Vulchalone ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vi-cus inter Tolosam, & Narbonem est, divertentur, neque Tolosam ire vellent: cum Elediosolus²³ tantum senos dena-rios ab his, qui ad hostem²⁴ portarent, exegisset. Video, Judices, esse crimen, & genere ipso magnum. Vestigial enim esse impositum fructibus nostris²⁵ dicitur: & pecuniam per-magnam ista ratione cogi potuisse confiteor, & invidiam.

Tom. IV.

D d d d Vel

ut quotidie sit ab litigantibus, qui iura al-terius partis in iudicio produbia exscribunt, id est, exemplum eorum sumunt. G. Fabr.

²⁰ Portorium vini] Portorium, vestigial quod in portu pro exportandis mercibus sol-vitur. Unde qui hoc vestigial publicani re-derunt, Portitores dicuntur. Hostem.

²¹ Croduni Porcium] Totus hic locus, qui miserabile in modum in libris vulga-ris depravatus facer, ex fide codicis Vati-cani, & diligentia, Faerni restitutus est. Lambinus.

²² Terno victoriatos] De victoriatis Pli-nius lib. xxxiii. scribit his verbis: Qui nunc victoriatos appellatur, lege Cloelia percussus est. Antea enim hic numerus ex Illyricis adve-hitur, mensis lato habebatur: est autem signa-tus victoria, & inde nomen. Est autem vi-ctoriatos semis denarii: & nunc, inquit Vo-

lufus Metianus, tantumdem valet quantum olim quinquarius. Vetus lib. de analogia III. Nam quos rationem, inquit, duo ad unum habent, eandem habent 20. ad decem, in mi-nis, in singulis. Si est ad unum victoriatum denarius, sic ad alterum victoriatum al-ter denarius, ita enim locum illum corrigend-um esse arbitramur. Hæcon.

²³ Elediosolus] Lege Elediosolus. Videtur de cohorte M. Fonteji fuisse Romanum non videtur nomen. Erasmus.

²⁴ Qui ad hostem] Puta ad Hispanos, qui cum Scervio armis ferrent. Argumentum a majori ad minus. Si enim exigebantur semi-tantum denarii, cum vinum ad hostes fere-batur, non erant exigendi quaterni, cum ad amicos. Ferratus.

²⁵ Fructibus nostris] Reipublicæ, quippe Sociorum. Idem.

Vel maxime enim inimici hanc rem sermonibus divulgare vo- luerunt. Sed ego ita existimo, quo majus crimen sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat. Vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relin- quatur. ***

*** Omnia de crimine vinario, de bello Voconiorum, & de dispositione hybernorum desiderantur.

VI. At hoc Galli negant. At ratio rerum, & vis argu- mentorum coarguit. Potest igitur testibus iudex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis, non solum potest, sed etiam debet: Etenim si, quia Galli dicunt, ideo M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente iudice? quid a quo quaestore²⁶? quid oratore non stulto? Dicunt enim Galli: Negare non possumus. Hic si ingeniosi, & periti, & aequi iudicis has partes esse existimatis, ut, quoniam quidem testes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit: Salus ipsa²⁷ virorum fortium innocentiam tueri non potest. Sin autem in rebus iudicandis, non minimam partem ad unamquamque rem estimandam, momentoque suo ponderandam, sapientia iudicis tenet: vide- te ne multo vestrae majores, gravioreque partes sint ad cogitandum, quam ad dicendum mea. Mihi enim semper una- quaque de re testis non solum semel²⁸, verum etiam brevi- ter interrogandus, & saepe etiam non interrogandus: ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attri- buta esse videatur. Vos & saepius eandem rem animis agita- re, & diutius uno de teste cogitare potestis: & si quem nos interrogare nolumus, quae causa nobis tacendi fuerit, existi- mare debetis. Quamobrem, si hoc, iudices, praescriptum le- ge, aut officio putatis, testibus credere: nihil est, cur alius alio iudice melior, aut sapientior existimetur. Unum est e- nim,

²⁶ Quaestore] Praetore, qui quaerit de re- pendiis. Idem.

²⁷ Salus ipsa] Dicit deam Salutem, cui templum in Quirinali dedicatum est. Sic Terent. in Adelphis:

Ipsa si cupiat Salus,

Servare prolix non potest hanc familiam.

Vide supra, Verr. III. cap. 57.

²⁸ Semel] Non licebat iterum interroga- re semel interrogatum: idque semel fieri solebat, antequam cauae ageretur. Fr.

nim, & simplex aurium iudicium: & promiscue, & commu- niter stultis, ac sapientibus ab natura datum.

Quid est igitur, ubi elucere possit prudentia? ubi discerni stultus auditor, & credulus, ab religioso, & sapienti iudice? Nimirum illud, in quo ea, quae dicuntur ab testibus, conse- cutura, & cogitationi traduntur, quanta auctoritate, quanta animi aequitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religio- ne, quanto studio existimationis bonae, quanta cura, quanto timore dicantur.

VII. An vero vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod saepe & nostra, & patrum memoria, sapientissimi iudices de clarissimis nostrae civitatis viris dubitan- dum non putaverunt? qui Cn. & Q. Capionibus²⁹, L. & Q. Metellis³⁰ testibus in Q. Pompejum, hominem novum³¹, non crederunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem, & auctoritatem in testimonio, cupiditatis, atque inimicitia- rum suspicio derogavit. Eequem hominem vidimus, eequem vere commemorare possumus parem consilio, gravitate, const- antia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis, M. Emilio Scauro fuisse? tamen huius, cujus in- jurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium³² creditum est. Noluerunt ii, qui iudicabant, hanc patere inimicitias viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio posset tolle- re. Quantus in L. Crasso pudor³³ fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam ser- mo testimonii auctoritatem habebat, testimonio ipso, quae in

D d d d 2 M.

²⁹ Cn. & Q. Capionibus] Fratribus, Ser- viliis gentis: quorum Cn. consul fuit cum Q. Pompejo, anno Urb. 612. Quintus anno sequenti cum C. Laelio. Manuier.

³⁰ L. & Q. Metellis] L. Metello Calvo, qui consul fuit an. 611. Q. Metello Mace- donico, consule an. 610. Idem.

³¹ Q. Pompejum novum nuncum] In Verr. 2. 70. Q. Pompejum, huiusmodi stultis ob- fuscato loco natus, is igitur Pompejus, rebo jam consulatus, accusatus repetundarum, cum in eum duo Capiones fratres, consulares,

& duo item Metelli fratres, consulares, ac- cernere testimonium dixissent, absolutus est. Valer. Max. lib. VIII. cap. 5. Idem.

³² Neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium] Utrumque de repetundis accu- satum, auctore Val. Maximo. ibid. Fimbria cum C. Mario consulatum gessit. Idem.

³³ Pudo] Lib. I. de Orat. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor: qui tantum non modo non obesse, eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesse. Idem.

M. Marcellum ³⁴ inimico animo dixit, probare non potuit.

Fuit, fuit illis iudicibus divinum, ac singulare, Iudices, consilium, qui se non solum de reo, sed etiam de accusatore, de teste judicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna, ac tempore allatum, quid pretio corruptum, quid spe, aut metu depravatam, quid a cupiditate aliqua, aut inimicitis profectum videretur. Quæ si iudex non amplectetur omnia consilio; non animo, ac mente circumspiciet; si, ut quidque ex illo loco ³⁵ dicitur, ex oraculo aliquo dici arbitrabitur; profecto satis erit, id quod dixi antea, non surdum iudicem huic muneri, atque officio præesse. Nihil erit, quamobrem ille nescio quis sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res iudicandas requiratur.

VIII. An vero illi equites Romani ³⁶, quos nos vidimus, qui nuper in republica, iudiciumque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crederent: vos * Volgarum ³⁷, atque Allobrogum testimoniis non credere timetis? Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crassus, aut Fimbria Scaurus ex civilibus studiis, atque obrectatione domestica, quam huic Galli? quorum, qui optima in causa sunt ³⁸, equites, frumentum, pecuniam semel atque iterum, ac sapius invitissimi, dare coacti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati, partim ab hoc ipso, bello superati, & oppressi.

Si, qui ob aliquod emolumentum suum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propositum fuisse ex Q. Pompei damnatione, cum studiorum suorum obrectatorem sustulissent, quam

³⁴ M. Marcellum] Valerius Maximus, lib. viii. cap. 5.

³⁵ Ex illo loco] Ab adversariis: ad quos, hæc dicens, digressum intendebat. Idem.

³⁶ Equites Rom.] Qui lege Sempronia C. Gracchi iudicaverunt usque ad L. Syllæ dictaturam. Ferras.

* Vid. Man. Belgarum Lamb. Volgarum

³⁷ Volgarum] Volgas, populos Gallie Allobrogibus finitimos, Cæsar commemorat lib. I. de bello Gallico: Belgas autem con-

stat longe esse ab his remotos: neque quidem quam ad Fonteji provinciam pertinuit. Lamb. Legendum, Volgarum, uti emendatum est quoque in melioribus editionibus Casaris. Sic enim a veteribus vocantur, non Volge. Volca, hodie superior & inferior Languedocis. Grævius.

³⁸ Qui optima in causa sunt] Qui leviores habent causas, cur Fonteji inimici sunt. Manutius.

quam cunctæ Galliæ ex M. Fonteji calamitate: in qua illa provincia prope suam immunitatem ³⁹, ac libertatem positam esse arbitrat. An, si homines ipsos spectare convenit (id quod in teste profecto valere plurimum debet) non modo cum summis civitatis nostræ viris, sed cum infimo cive Romano quisquam amplissimus Galliæ comparandus est? Scit Induciomarus ⁴⁰, quid sit testimonium dicere? movetur eo timore, quo nostrum unusquisque, cum in eum locum produrus est?

IX. Recordamini, Iudices, quantopere laborare soleatis, non modo quid dicatis pro testimonio, sed etiam, quibus verbis utamini, ne quod minus moderate positum, ne quod ab aliqua cupiditate prolapsum verbum esse videatur. Vultu denique laboratis, ne qua significari possit suspicio cupiditatis, ut &, cum proditis ⁴¹, existimatio sit quedam tacita de vobis pudoris, ac religionis; &, cum disceditis, ea diligenter conservata, ac retenta videatur. Credo hæc eadem Induciomarus in testimonio tenuisse, aut cogitasse: qui primum illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, *Arbitror* ⁴², quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jurati, quæ comperita habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se *scire* dixit. Verebatur enim videlicet, ne quid apud vos, populumque Romanum de existimatione sua deperderet: ne qua fama ⁴³ consequeretur ejusmodi, Induciomarus, talem virum, tam cupide, tam temere dixisse. Non intelligebat, se in testimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus suis, neque accusatoribus nostris præstare debere.

An vero istas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immortalium in testimonio dicendis commoveri arbitramini? Quæ tantum a cæterarum gentium more, ac natura dis-

³⁹ Immunitatem] Queritur enim, præter cætera, vni portorium a Fontejo primum institutum. Idem.

⁴⁰ Induciomarus] Hic est princeps Trevicorum, qui a C. Cæsare bello vidus atque interfectus est. Hattmannus.

⁴¹ Cum proditis] Proprie dicuntur prod-

si testes, & prodire.

⁴² Arbitror] Testes, licet jurati, nihil tamen affirmabant: arbitrari se dicebant. Id Cicero plane docet in Lucullo in extremo. Manutius.

⁴³ Qua fama] Apicibus hæc duo verba Typographus perperam otercavit.

sentiant, quod cætera pro religionibus suis bella suscipiunt, istæ contra omnium religiones. Illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt; istæ cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt.

X. Hæ sunt nationes, quæ quondam tam longe ab suis sedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythium⁴⁴, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac spoliandum profectæ sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, & in testimonio religiosi, obsecrum Capitolium est, atque ille Jupiter, cujus nomine⁴⁵ majores nostri sanctam testimoniorum fidem esse voluerunt.

Postremo his quidquam sanctum, ac religiosum videri potest; qui etiam si quando aliquo metu adducti, deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis⁴⁶ eorum aras, ac templa insistant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolatorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum scelere, & sanguine facillime posse placari? cum his vos testibus vestram religionem conjugetis? ab his quidquam sancte, aut moderate dictum putabitis?

Hoc vestræ mentes, tam castæ, tam integræ, sibi suscipiant, ut, cum omnes, legati nostri, qui illo triennio⁴⁷ in Galliam vene-

⁴⁴ Delphos usque ad Apollinem Pythium. J. Nota est historia ex Pausania in Phocicis, & Justin. lib. xxv. extremo: quam & Strabo attingit lib. 19. & Livius lib. XLIX. Romanæ.

⁴⁵ Cujus nomine. Scribendum uniuscuique (non, quod omnes hic editiones præ se ferunt, sine ulla commoda sententia, nomine) ut videretur mihi facile credo allententur. Nominis enim est divina vi & potestate, ut in Cæcil. Diis immortales, qui, &c. præsentis suo nomine atque auxilio nos defendant. Et in Anton. Mihi quidem nuntius. Deorum videtur hoc formæ voluisse. Virgilius, Æneid. xxi.

----- tuque incipit. Mavors, Cuncta tuo qui bella patre sub nomine tuæ. Ovid. epist. Sapphus.

Fant fieri, hanc multis nunquam habere putant. Forte tamen erit, qui vulgatum ostendendum ac sic explicandum esse censent: Ille Jupiter, cujus nomine jurantes testes iurantur, quo firmant testimonium. Eadem Manu. Isoleme jurandi carmen est: Si sciant falso, tum me Dispiet perdat. Hinc Jovem lapideum jurant, de quo Festus. Si quis sic sentit, per me glande hac sit contentus. Grævius.

⁴⁶ Humanis hostiis. J. Hunc Gallorum morem cognosce ex Comment. Cæsaris lib. de bello Gall. vi. Vide & Plin. lib. xxx. Humanis.

⁴⁷ Illo triennio. J. Quo Fonteius Gallis præfuit. Prætoris provincie animum munus obtinebatur: sed plerumque prorogabatur, ut Verri, ut Pisoni, ut aliis immumeris. C. deo.

venerunt, omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provincie: denique omnes; in Gallia qui sunt, socii populi Romani, atque amici, M. Fonteium incolumen esse cupiant: jurati privatim, & publice laudent: vos tamen⁴⁸ Gallis credere malitis⁴⁹? Quid ut secuti esse videamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit hostium voluntas, quam civium? An dignitatem testium? potestis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosi, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis, ac fidelibus & sociis, & civibus anteferre?

XI. An vero dubitatis, Judices, quin insitas inimicitias istæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Romani nomine? Sic existimatis eos hic sagatos⁴⁹, braccatosque versari, animo demisso, atque humili, ut solent ii, qui affecti injuriis ad opem judicum supplices, inferioresque confugiunt? Nihil vero minus. Hi contra vagantur lati atque erecti passim toto foro, cum quibusdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum. Quod ego profecto non crederem, nisi aliquoties ex ipsis acculatoribus vobiscum simul, Judices, audissem: cum præciperent, ut caveretis, ne, hoc absoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur.

Si M. Fonteium, Judices, in causa desicerent omnia: si turpi adolescentia, vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros

⁴⁸ Lamb. Grat. cum Gallis jurare.

⁴⁹ Vos tamen Gallis credere malitis? J. In Vatic. legitur: Vos tamen cum Gallis jurare malitis. Nam & Galli jurati testimonium dixerant in Fonteium, & judices antequam de eo sententiam ferrent, juraturi erant. Quod si condempnassem, vili essent jurare cum Gallis. G. Eserius. Sed recte hanc veteris codicis scripturam dimittere. Hotomam. & Manut. Possis tamen istam tuam vestris, que paulo ante præcesserunt: Cum his vos testibus vestram religionem conjugetis? hoc est, vestram jurandam. Græv.

⁴⁹ Sagatos. J. Sagum, opinor, non militarem vestem, Romanorum similem significat, sed singulæ vetis genus, non absumile ciliario. Suetonius in Othone illiusmodi sagi mentionem facit his verbis: Percrebatur & ve-

gari nobilitas solitus, & invalidum quomque obisurum vel postulerum corripere, ac dilucis saga impudicum in sublimis iactare. Tacitus de moribus Germanorum: Nudi, aut sagula leper, nulla cultus castatio. Et paulo post, Tegumen ovium sagum, fibula, aut si paulo post, spina confectum. De braccis autem & sagis Diodorus lib. vi. sic scribit: Postea autem ad terrores intonas, ac calidis vestis ferunt, quas illi oncas braccas. Sagula genitur vitæ: spina quidem crassa, estan subilia. Hotoman. Quævis in omnibus editis sit braccas, cur tamen vitium orthographæ, de quo in tanta luce literarum meo dubitat, non corrigimus? Braccas autem scribendum esse, non bracas, nec braccas, dum docti monuerunt, unde bracas Gallis. Græv.

quam multa L. Cotta ⁵⁶ ? denique P. Rutilius ⁵⁷, qui, etfi damnatus est, mihi videtur tamen inter viros optimos, atque innocentissimos esse numerandus. Ille igitur ipse homo sanctissimus, ac temperantissimus, multa audivit in sua causa, quæ ad suspicionem stuprorum, ac libidinum ⁵⁸ pertinerent. Extat oratio hominis (ut opinio mea fert) nostrorum hominum longe ingeniosissimi, atque eloquentissimi, C. Gracchi : qua in oratione permulta in L. Pisonem ⁵⁹ turpia, ac flagitiola dicuntur. At in quem virum ? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen Frugi nominaretur. Quem cum in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret ⁶⁰, quem Pisonem ? quod erant plures : *Cogis, me*, inquit, *dicere inimicum meum Frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem satis in appellando significare poterat, nisi ante laudasset : qui uno cognomine declarabatur, non modo quis esset, sed etiam qualis esset : tamen in falsam, atque iniquam probrorum insimulationem vocabatur. M. Fontejus ita duabus actionibus accusatus est, ut obiectum nihil sit, quo significari vestigium libidinis, petulantia, crudelitatis, audacia possit. Non modo nullum facinus hujus protulerunt, sed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt.

XIV. Quod si, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad ementiendum, animi, aut ad fingendum, ingenii : non meliore fortuna ad probra non audienda Fontejus, quam illi, de quibus antea commemoravi, fuisset. Frugi igitur hominem, Judices, frugi inquam, & in omnibus vitæ

⁵⁶ L. Cotta] De repetundis accusatus ab Africano minore. Vide Valer. Maxim. lib. vii. c. i. cap. i. Idem.

⁵⁷ P. Rutilius] Rutilus, qui consul fuit cum Co. Mallio. Is cum in Asia quadrorum Q. Mucii Scaevola provinciam ab injuriis publicanorum defendisset, in visus equestris ordinis, pene quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. &c. cum rediret possit, vidit Sylla, equitibus iudicio exulare maluit, ne contra leges fecisse videretur.

⁵⁸ Libidinum] Alii legunt, *libidinum*. Utraque lectio sensum habet. Idem.

⁵⁹ L. Pisonem] Qui cum consul fuisset quo anno Tib. Gracchus occisus est, postea C. Gracchi legem frumentariam distulit. Tuscule. III. Idem.

⁶⁰ Viator quæreret] *Viatoribus* enim Tribuni plebis utebantur; Consules & Prætores *viatoribus*. Postemianus.

retur. Val. Max. II. 106. v. 4. Ascon. in Divin. & pro Scauro. Idem.

⁵⁸ Libidinum] Alii legunt, *libidinum*. Utraque lectio sensum habet. Idem.

⁵⁹ L. Pisonem] Qui cum consul fuisset quo anno Tib. Gracchus occisus est, postea C. Gracchi legem frumentariam distulit. Tuscule. III. Idem.

⁶⁰ Viator quæreret] *Viatoribus* enim Tribuni plebis utebantur; Consules & Prætores *viatoribus*. Postemianus.

vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide, ac potestate : atque ita, ut commissus sit fidei, permittus potestati.

Videte igitur, utrum sit æquius, hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis, atque immanissimis nationibus, an reddi amicis : præsertim cum tor res sint, quæ vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent : primum generis antiquitas, quam Tuscule ex clarissimo municipio profectam, in monumentis ⁶¹ rerum gestarum incisam, ac notatam videmus : tum autem continuæ præturæ ⁶², quæ & cæteris ornamentis, & existimatione innocentia maxime floruerunt : deinde recens memoria parentis ⁶³, cujus sanguine non solum Asculanorum manus, a qua interfectus est, sed totum illud sociale bellum macula sceleris imbutum est : postremo ipse cum in omnibus vitæ partibus honestus, atque integer, tum in re militari cum summi consilii, & maximi animi, tum vero usu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc sunt, exercitatus.

XV. Quare, si etiam monendi estis a me, Judices, quod non estis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere posse, ut ex eo genere homines, quorum cognita virtus, industria, felicitas in re militari sit, diligenter vobis retinendos existimetis. Fuit enim major talium virorum in hac republica copia : quæ cum esset, tamen eorum non modo saluti, sed etiam honori consulebatur. Quid nunc vobis faciendum est, studiis militaribus apud juventutem obsoleto : hominibus autem ⁶⁴, ac summis ducibus partim ætate, partim ci-

E e e e 2 vitæ-

⁶¹ In monumentis] In marmoribus incisam, in quibus, & rerum a Fontejo gestarum, & antiqui generis memoria exarret, Mactante.

⁶² Continuæ præturæ] In Fontejorum familia. Sed oratorie distulit, *continua*, pro fere continua. Nam hujus Fonteji pater in legatione obijt, præturam nondum adeptus. Idem.

⁶³ Parentis.] Belli socialis initio Q. Servilius proconsul ad sedandos motus Asculum

professus, cum legato Fontejo, omnibusque Romanis civibus est interceptus. Epirome, lib. LXXII. Idem.

⁶⁴ Hominibus autem] Hic aliquid desiderari quisvis, si attendit animum, per se videt, id nos expiscari sumus ex codice Francii, in quo est : *ante claris hominibus, ac summis ducibus*. Sine dubio legendum : *claris autem hominibus, ac summis ducibus*. Grævius.

vitatis discordiis, ac reipublicæ calamitate consumptis? cum tot bella aut a nobis necessario suscipiantur, aut subito, atque improvisa nascantur? nonne & hominem ipsum ad dubia reipublicæ tempora reservandum, & cæteros studio laudis, ac virtutis inflammandos putatis?

Recordamini, quos legatos nuper in bello ⁶⁵ L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. Scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Syllam, prætorios homines, belli gerendi peritissimos: præterea C. Marium, T. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non literis homines, ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis, ac victoriis eruditos. Age vero, nunc inserite oculos in curiam, introspicite penitus in omnes reipublicæ partes. Utrum videtis nihil posse accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? Quæ si diligenter attendetis, profecto, Judices, virum ad labores belli impigrum; ad pericula fortem; ad usum ac disciplinam peritum; ad consilia prudentem; ad casum, fortunamque, felicem, domi vobis, ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Romani nationibus, & crudelissimis tradere, & condemnare ⁶⁶ malletis.

XVI. At infestis prope signis inferantur Galli in Fontejum: & instant, atque urgent summo cum studio, summa cum audacia. Nos vero, Judices, non & multis, & firmis præfidiis, vobis adiutoribus isti immani, atque intolerandæ barbariæ resistemus? Primum objicitur contra istorum impetus Macedonia ⁶⁷, fidelis, & amica populo Romano provincia: quæ cum se, ac suas urbes non solum consilio, sed etiam manu Fonteji conservatam esse dicat; ut illa per hunc a Thracum ad-

ven-

⁶⁵ In bello] Sociali, exorto, L. Julio, P. Rutilio, consulis. *Manutius.*

⁶⁶ Tradere & condemnare] Nos, quavis omnibus libris dissentientibus, legendum omnino arbitramur, *condonare*. Nam cum oratio crescere debet, hic decrevit; quod enim levius est, in extremo ponitur. Præterea cum temporis prius sit *conservare*, quam tradere, hic posteriore loco ponitur, *condonare*. At id quod nos malimus, quodque

omnino a Cicrone scriptum esse contendimus, honesta locutio est, & Ciceroniana. *Forerat*. Cæritima & verissima Faerna emendatio. *Grævius.*

⁶⁷ Macedonia] In Macedonia & Hispania legatum fuisse, ex eo loco conjecturam capio, ubi paulo ante dixerat *legationibus Hispaniæ* obis: ab utraque autem significat nullas publice legationes, quæ Fontejum, ut mox erat, laudarent. *Macronius.*

ventu, ac depopulatione defensa fuit: sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroresque depellit. Constituitur ex altera parte ulterior Hispania, quæ profecto non modo religione sua resistere istorum cupiditati potest, sed etiam sceleratorum hominum perjuriam testimoniis, ac laudationibus suis refutare. Atque ex ipsa etiam Gallia fidelissima, & gravissima auxilia sumuntur. Venit huic subsidio, misero, atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quæ non solum ob eam causam laborat, ut huic, a quo ipsa servata est, parem gratiam referre videatur: sed etiam, quod ea conditione, atque eo fato se in his terris collocatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illæ gentes nocere possint.

Pugnat pariter pro salute M. Fonteji Narbonensis colonia, quæ per hunc ipsa nuper obsidione hostium liberata, nunc eisdem miseriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico ⁶⁸, ut majorum jura, moresque præscribunt, nemo est civis Romanus, qui sibi ulla exultatione utendum putet. Omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, cæteri negotiatores, uno animo M. Fontejum, atque una voce defendunt.

XVII. Quod si tantas auxiliorum nostrorum copias Inducio-marus ipse despexerit, dux Allobrogum, cæterorumque Gallorum: num etiam de matris ⁶⁹ hunc complexu, lectissima, miserrimæque femina, vobis inspectantibus, avellet, atque abstrahet? præsertim cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, Judices, ac populi Romani fidem imploret: quæ pro vobis, literisque vestris tot annos in diis immortalibus placandis occupata est, ut ea nunc, pro salute sua, fratrisque sui, animos vestros placare possit. Cui miseræ quod præsidium, quod solatium reliquum est, hoc amisso? nam cætera femina signere ipsa sibi præsidia, & habere domi fortunarum omnium locum, participemque possunt: huic vero virgini, quid est, præter fratrem,

⁶⁸ Bello Gallico] Cum bellum Gallicum ingrueret, non dabatur Romæ vacationes. *Ferrarius.*

Philipp. viii. cap. 1. Ita hunc omnes Romani venerant, cum a Gallis Fontejus oppu-

gnaretur. *Ferrarius.*
⁶⁹ Matris] Quæ supplex aderat in iudicio, ex altera parte foror Fonteji, Virgo Vestalis. *Manutius.*

trem, quod aut jucundum, aut carum esse possit? Nolite patii, Iudices, aras deorum immortalium, Vestaeque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri. Prospicite, ne ille ignis aeternus, nocturnis Fonteje laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotibus vestrae lacrymis extinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. Cavete, ne periculosum, superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, haec talia esse non possent.

Vidistisne subito, Iudices, viram fortissimum, M. Fontejum, parentis & sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui nunquam in acie pertinuisset, qui se armatus saepe in hostium manum, multitudinemque immiserit, cum in ejusmodi periculis eadem se solatia suis relinquere arbitraretur, quae suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modo ornamento, & adjumento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu dedecus aeternum miseris, atque ignominiam relinquat.

O fortunam longe disparem, M. Fonteje, si deligere potuisset, ut potius telis tibi Gallorum, quam perjurii intereundum esset! Tum enim vitae socia virtus, mortis comes gloria fuisset. Nunc vero qui est dolor, victoriae te, atque imperii poenas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invictissimi paruerunt? A quo periculo defendite, Iudices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut nostris testibus plus quam alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quae vestris sacris praestit, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris, delubrique bella gesserunt. Postremo prospicite, Iudices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Vestalis, quam minae Gallorum valuisse videantur.

a Lamb. commoveri
b Vict. Man. Vestae

70 Solasia J. Cum Manutio interpretandum est, decus & honestas mortis memoriam.

PRO A. CÆCINA.

O R A T I O XII.

ARGUMENTUM.

M. Fulcinius Tarquinienfis Caesenniae uxori moriens usum fructum bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Caesennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit: idque negotium Sex. Aebutio dedit, cui fundus pecunia Caesenniae emptus fuit additus. Caesennia cum non longe post A. Caecina nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Aebutius fundum illum, quem mandato Caesenniae emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, qua die in rem presentem veniretur, ut, cum Caecina de fundo esset dejectus, interdictum a praetore postularret. Verum Aebutius fundo occupato, Caecinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Caecina interdictum de armatis hominibus a Dolabella praetore impetroravit, ut unde dejectus esset, eo restitueretur. Aebutius restituisse se dixit, in eamque rem sponso facta est, de qua recuperatores a praetore dati cognoverunt.

Tota questio definitionis est, an interdicto de vi reneatur etiam is, qui non deiecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi causa pro Caecina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus. Ita autem versatur in Jure civili haec omnis oratio, ut exemplis ipsis, quae in Topicis sunt omnia sumpta de jure, nusquam exempla magis aeterna possint reperiri. Neque adeo juris illius studiosi quidquam legant dignius, in quo aut ipsorum ingenii lumen cluceat, aut appareat industria. P. FABER.

Plena hic forensium omnia sunt formularum, pragmaticarumque artium, quas non dubito quin Budeus, Cujacius, Horomanus, &

trem, quod aut jucundum, aut carum esse possit? Nolite patii, Iudices, aras deorum immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri. Prospicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fonteje laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis^b vestræ lacrymis extinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. Cavete, ne periculosum, superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, hæc talva esse non possent.

Vidistisne subito, Iudices, viram fortissimum, M. Fontejum, parentis & sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui nunquam in acie pertinuisset, qui se armatus sæpe in hostium manum, multitudinemque immiserit, cum in ejusmodi periculis eadem se solatia⁷⁹ suis relinquere arbitraretur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modo ornamento, & adjumento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu dedecus æternum miseris, atque ignominiam relinquat.

O fortunam longe disparem, M. Fonteje, si deligere potuisset, ut potius telis tibi Gallorum, quam perjurii intereundum esset! Tum enim vitæ loca virtus, mortis comes gloria fuisset. Nunc vero qui est dolor, victoriæ te, atque imperii poenas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invictissimi paruerunt? A quo periculo defendite, Iudices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut nostris testibus plus quam alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris sacris præsint, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris, delubrique bella gesserunt. Postremo prospicite, Iudices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Vestalis, quam minæ Gallorum valuisse videantur.

a Lamb. commoveri
b Vict. Man. Vestæ

79 Solstia. J. Cum Manutio interpretandum est, decus & honoris mortis memoriam.

PRO A. CÆCINA.

O R A T I O XII.

ARGUMENTUM.

M. Fulcinius Tarquinienſis Cæſennia uxori moriens uſum fructum bonorum ſuorum legavit, ut fruereſur una cum filio herede inſtituto. Filio mortuo, & auctione bonorum conſtituta, Cæſennia fundum ex iis bonis emere de ſententia amicorum conſtituit: idque negotium Sex. Aebutio dedit, cui fundus pecunia Cæſennia emptus fuit additus. Cæſennia cum non longe poſt A. Cæcina nupſiſſet, eumque heredem feciſſet, deceſſit. Tum Aebutius fundum illum, quem mandato Cæſennia emerat, ſuum eſſe dixit. Itaque conſtitutum fuit, qua die in rem præſentem veniretur, ut, cum Cæcina de fundo eſſet dejectus, interdictum a prætore poſtularet. Verum Aebutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conanſem, coactis armariſque hominibus per vim aditu ingreſſuque prohibuit. Repulſus Cæcina interdictum de armatis hominibus a Dolabella prætore impetrorit, ut unde dejectus eſſet, eo reſtitueretur. Aebutius reſtituiſſe ſe dixit, in eamque rem ſponſio facta eſt, de qua recuperatores a prætore dati cognoverunt.

Tota queſtio definitionis eſt, an interdicto de vi reneatur etiam is, qui non deiecit de fundo, ſed ab ejus ingreſſu prohibuit: de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, juſ civile laudavimus, verba ambigua diſtinximus. Ita autem verſatur in Jure civili hæc omnis oratio, ut exemplis ipſis, qua in Topicis ſunt omnia ſumpta de jure, nuſquam exempla magis æſtina poſſint reperiri. Neque adeo juris illius ſtudioſi quidquam legant dignius, in quo aut ipſorum ingenii lumen cluceat, aut appareat induſtria. P. FABER.

Plena hic forenſium omnia ſunt formularum, pragmaticarumque artium, quas non dubito quin Budeus, Cujacius, Horomanus, &

Et, si qui sunt ejusdem ordinis, alii probe intellexerint. Sed integras eorum observationes non capit hic Delectus: neque decurtatis sua maneret utilitas. Commodum libros in bibliothecis feriatos offendit, quibus otii erit satis, ut in hac studia se immergant. Quamobrem mihi, homini minime litigioso, lectores quaso esse propitios, si Romani juris Pandectas non exhibeo. De salebris hujusmodi satis sum, etsi breviter, in proaemio voluminis praefatus. OLIVETUS.

I. I, quantum in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret; non minus nunc in causa cederet A. Caecina Sex. Aebutii impudentia, quam tum in vi facienda cessit audacia. Verum & illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc constantis, qui-cum vi & armis certare noluisse, cum jure, judicioque superare.

Ac mihi quidem cum audax praecipue fuisse videtur Aebutius in convocandis hominibus, & armandis, tum impudens in judicio: non solum quod in judicium venire ausus est (nam id quidem, tamen improbe fit in aperta re, tamen malicia est jam usitatum) sed quod non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri. Nisi forte hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non

1 Si facta vis esset moribus] Saepo postea in hac ipsa oratione, de vi qua moribus fiebat, loquitur. Infra, Praesens Caecina de amicorum sententia constituit, quo die in rem praesentem venitur, et de fundo Caecina moribus delocatur. Ad eum fundum profectus est, ex quo ex conventu vim fieri oportebat. Cum ad vim faciendam veniret, ipse pro Caecina cur se moribus deducit voluit? Quid sit igitur, vim fieri moribus, videmus. Ex his sane locis, quos commemoravimus, & si qui sunt praeterea similes, illud manifesto intelligitur, moris fuisse, ut cum de agro quopiam controversia inditretur, quia propter commoda possessionis magna jurgia, & pu-

gae interdum ac caedes oriebantur, litigatores de amicorum sententia diem inter se fumerent, quia die in rem praesentem, id est, in agrum illum una venirent, & in eo agro vim alteram alteri faceret, non veram & solidam, sed fictam & simulatam. Ex ista autem oratione illud aperte constat, quod is, qui detrusus erat, a praetore ex edicto postulabat, ut unde vi detrusus esset, eum possideret, eo restitueretur, praetor decerneret. Cum restitui justus ab adversario peteret, ut se restitueret, respondebat adversarius se restituisse: altero igitur restitutum se negante, sponso fiebat. Recuperatores fumebantur, apud quos quaerebatur, restitutum esse, aut

non fuisse, quia contra jus, moremque facta sit, A. Caecina cum amicis metu perterritum profugisse: nunc quoque in Tom. IV. F f f f judi-

fuerat dejectus, an non: id est, parvisse dejector edicto atque imperio praetoris, an non. Hoc autem judicio (ut saepe postea docebimus) revera nihil aliud quaerebatur, quam uter possideret; nam si non possidere adversarius dejector probaret, vinceret, & edicto praetoris parvisse iudicabatur: non enim aliter erat restituere justus, nisi si possessorem deiecit. Dejectionis enim invisibilis probationis onus in dejectorem rejiciebat; ut patet infra. Ostendo, si sine armis condidit hominibus deiecit quisquam se: eum qui statuerit se deiecit, vincere sponsonem, si ostendat eum non possidisse. Atque haec quidem mea quondam fuit propter illum Cicerois locum sententia, qui non modo mihi adolescenti ut tum eram, verum etiam cubis exercitatio errorum objicere facile potuit: quid enim clarius dici potuit, quam dejectori aut incutere praetoris dejectionem non possidisse? Sed postea partim majore attentione adhibita, partim aliis Cicerois locis excitatus, statui probanda possessionis onus dejecto, non dejectori iacere, ut infra docebimus. Haec autem vis est, & dejectionem quam moribus fieri dicit; quam infra vim quotidianam appellat: quam A. Gell. lib. 10. cap. 10. vim civilem se fellucariam appellat: quam verze vi ac solida opponit; de qua Ennius dixerat, Non ex jure manu conferunt, sed magis sero Rem repetunt, equanque petunt, vadant solida vi. Ut etiam perspicue apparet conferentiam illam manuum, de qua toto illo capite disputat, nihil aliud fuisse, quam vim hanc, ac deductionem, qua moribus (ut Cicero dicit) fiebat; & quam dicit olim praesente more sero fieri solitam, qui ipse in rem praesentem, agrumque litigiosum proficisciebatur. Verba autem Jurisconsulti, qua Gellius protulit, qua in vulgatis libris valde corrupta sunt, sic legenda ac restituenda putamus: Manum conferere, est qua de re disceptabatur, in re praesenti (sive ager, sive quod aliud est) cum adversarius adversarium simul manu prehenderet, in ea re omnibus verbis vindicare, id est, vindictis corrupta (Vindictam autem hic furculam sive fellucam, opinor, appellat: qua aliter vindicta dicitur, eum cum sero vindicta, id est vitra manum, mitti dicuntur; propterea enim ad vindictam no-

men, unde vindicta deducta est, accedit) manus in re atque in loco praesenti conferere: quod apud praetorem (id est, praesente in agro praetore) ex xii. tabulis fiebat; in quibus ita scriptum est, Si qui in jure manu conferunt. Sed postquam praetores propagatis Italiae finibus, laici jurisconsulti, negotia occupant, professi vindictarum dicendarum casus longinquos in res praesentem: instituta est contra XII. tabulas tacita confessio, ut litigantes non in jure apud praetorem manum conferrent, sed ex jure manu conferunt vocarent, id est, alter alterum ex jure ad conferendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret; atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terra alicuius ex eo, veluti unam glebam, in jure in vicem ad praetorem deferret: & in ea gleba, quantum in toto agro, vindicaretur. Hinc Gellius. In quibus illud observandum est, hanc manuum conferentiam etiam tum fieri solitam, cum de possessore constaret: & actor vindicaretur, id est, in rem actione uti vellet; quod etiam Cicero demonstrat in orat. pro Murena, & lib. de Orat. 1. Multisque, inquit, praesentem, qui aut interdictum tecum contendentes, aut te ex jure manu conferunt vocarent, quod in alienis possessionibus tam venire iussisset: agerem sicuti tecum lege Pythagorei domus, vindicaretur, &c. Interdictum autem eo in loco non hoc de vi quotidiana & fellucaria significat: sed de vi hominibus armatis constituta, in qua sollicit non ex jure manu conferunt vocari solent: sed vis revera adhibita est. Quare duobus de causis manu conferunt vocabatur: primum cum de possessione agendum esset; & interdictum, unde vi simpliciter & civiliter, postulandum: deinde cum in rem actionem, sive vindicationem utendum esset: eo enim confectio fiebat ut in re praesenti vindicaretur. Superius exemplum est in B. pifola ad Trebatium, lib. 7. Tantum meum, inquit, ne sacrificium tuum tibi partem proficiant, ut audio, istic non ex jure manu conferunt, sed magis sero rem repetunt. Et tu soles ad vim faciendam addidisti? & quae sequuntur. Est autem manu conferunt confectum, sive vocabulum, conjunctumque ex manu & conferre, qua de re in Comment. verb. jur. copiose diximus. Horum.

judicio, si causa more, institutoque omnium defendatur²; nos inferiores in agendo non futuros: sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiore discendum. Quasi vero aut in iudicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia, aut non eo libentius tum audacia cesserimus, quo nunc impudentia facilius obfisteremus.

Itaque longe alia ratione, Recuperatores, ad agendam causam hac actione³ venio, atque initio veneram. Tum enim nostrae causae spes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adversarii: tum in nostris, nunc vero in illorum testibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent: si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo aequissimo. Si enim sunt viri boni, me adjuvant, cum id jurati dicunt, quod ego injuratus infimulo. Sin autem minus idonei: me non laedunt; cum, iis sive creditur, creditur hoc ipsam quod nos arguimus; sive fides non habetur, de adversarii testimonio fide derogatur.

II. Veruntamen cum illorum causae actionem confidero; non video, quid impudentius dici possit. Cum autem vestram in iudicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, astute & callide fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re perspicua tenerentur. Sin confessi essent, & id, quod nullo tempore jure fieri potest, tum ab se jure factum esse defenderent: sperant, id quod affectu sunt, se injecturos vobis causam deliberandi, & iudicandi justam moram, ac religionem. Simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Aebutii, sed de jure civili iudicium fieri videretur⁴.

Qua

¹ Si causa more institutoque omnium defendatur. Si nobis permittatur uti hoc interdicto, & ex eo restituumur. Dicit hunc esse morem institutum, ut dominus de suo fundo depulsus, & in eum ingredi prohibitus, (quamvis revera deiectus non sit, si verba consenserit) uti possit hoc interdicto, Aebutius, qui Caecinae neque dominum, neque possessorem esse diceret, negaret ei uti

hoc interdicto licere, quod dominis aut possessoribus tantum datur. Idem.

³ Hoc alioque. Tertia; nunc enim tertium agitur hac causa, cum iudices antea bis sibi non liquere dixissent, & amplius cognoscendum pronuntiassent. Idem.

⁴ Sed de jure civili iudicium fieri videretur. Suspicio de modo nulla est in his verbis, Explicatio nobilissimi iurisperiti fecit,

Qua in re, si mihi esset unius A. Caecinae causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defenforem, propterea quod fidem meam, diligentiamque praestarem: qua cum sunt in auctore causae, nihil est, in re praesertim aperta ac simplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod constitutum sit a majoribus, conservatum usque ad hoc tempus: quo sublato non solum pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quae juri maxime est adversaria, iudicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse: non uti demonstraretur quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causa, quam vos religioni vestrae defuisse.

Quamquam ego mihi sic persuadeo, Recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem, bis jam de eadem causa dubitasse, quam quod videtur ad summam illius existimationem⁵ hoc iudicium pertinere, moram ad conde-

F f f f 2 mnan-

fecit, ut non praeferretur. Notandum igitur ius civile interpretatur hic ius civile, quod Aebutius, quoniam Sylla civitatem Volaterranis ademisset, negat Caecinae Volaterranum civem esse, & a civis posse hereditatem capere. Mihi probari vix possit, Mitro loquendi genus, quo non alibi, quod quidem meminim, sic utitur. De jure autem civitatis quae dicturus est in hac oratione, in extrema dicit, ut aliud agens, ac dicit his ipsis verbis: Nihil ex adversariis obtinuisse. Quod igitur civile ius dicam hic intelligi? id, de quo statim subjicit. Sed eius de eo iure mihi dicendum sit, quod statim non loquor, nisi aliquis dicatur, sed statim vix est, quae juri maxime est adversaria, confirmata esse videtur. Hoc autem ius in qua re verbatim sit, dixit etiam in Oratore sic: Tota nobis causa pro Caecina de verbis interdicti fuit. Et dicit in hac oratione: Dolobella praefer interdicit, ut est consuetudo, de vi hominibus armatis. Deinde: Sponsio facta est: de hac sponsione vobis iudicandum est. Formam sponsionis sequitur. Ni adversarius edictum praestiterit vix facta esse, hoc ius civile, cui vix est intransmissibile in verbis interdicti, de quibus totam hanc causam ait sibi fuisse,

de quo iudicium fieri videretur, profecto hoc est. Neque fuit verumtan, ne quid obstatet ea distinctio juris civilis & juris praetorii, posita a Papiniano in lege 7. De iustitia & equitate, alique jurisconsultis, & usurpationibus Cicero: quam cur hic magis ostendat, quam in ipsa definitione juris civilis, quam in Topicis exposuit, ubi edicta praetorum, aliorumque magistratum, juris civilis partem constituit? Est enim ibi ius civile, ut scis, quod in loquor, sumpsit, velut iudicium, ius praetorium auferretur, edicti maxime praetorum, more, agitur, vultus. Neque potest, quia edicta appellatione Cicero videtur, dicitur completatur ita, ut iustissimum, hic locus, quem citavi modo; Ni adversarius edictum praestiterit vix facta esse, aliquid in hac oratione loci dubitare non sum, ut illic ostendimus; ubi, cur edictum pro interdico dicit negaret, causa non fuit. P. Faber.

⁵ Ad summam illius existimationem] Summa existimatio est res, a qua omnis nobilitas, a qua dignitas pendet. Sic summam habent, a qua Caesarum, in quo periclitatur res miserrima, summam respicitur, res, a qua pendet salus republicae, a qua Ciceroem, ut alibi ostendimus, Graviss.

mmandum acquisisse⁶, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in iudicando faciunt, reprehendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia iudicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperia sunt: quorum alterum levius est, propterea quod & minus lædit, & persepe disceptatore domestico⁷ dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod & ad graviore res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem iudicis, ac vim requirit.

Quod est gravius, & cuius rei causa⁸ maxime iudicia constituta sunt, id jam mala consuetudine dissolutum est. Nam ut quæque res est turpissima; sic maxime & maturissime iudicanda est. At ea, in qua existimationis periculum est, tardissime iudicatur.

III. Qui igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum iudicium⁹, eandem moram esse ad iudicandum? Si quis, quod spondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo iudicio, sine ulla religione iudicis condemnatur. Qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiducia rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus est, eo poena est tardior. Est enim turpe iudicium. Et factio quidem turpe¹⁰. Videte igitur quam inique accidat, quia

6 *Morari ad condemnandum acquisisse*] Id est, lubentissime arripuisse occasionem differendæ & producendæ damnationis. Apparet duabus de causis ampliationem interponi solitam; primum cum revera non liquebat iudicibus, & obscura erat causa; deinde cum grave erat iudicium, utpote quod existimationem ladebat. Nam si absolvendus esset reus, prima actione iudicabatur: si videretur condemnandus, amplius pronuntiabatur; non ex iure scripto, sed ex consuetudine, ut modo declarat³, & in hac eandem rationem atque sententiam sic loquitur Afconius in III. Verena: Et omnino, inquit, si videbatur iudicibus bona causa, absolvendū reum; si mala, non statim damnandus, sed hac recusatione parcebant. Hotomanus.

7 *Disceptatore domestico*] Intra pariter ab amicis controversia componitur. Cic. 3. de

Leg. *Disceptator iuris, qui privata iudicet, iudicative iubet, prætor esse. Pall.*

8 *Cuius rei causa*] Nempe ut maleficia vindicentur. Idem.

9 *Ad constituendum iudicium*] Constituire iudicium vel *qualificatum* (utrumque enim dicimus) in publicis duntaxat iudiciis, dicitur *Questor*, qui iudicium refectione utriusque facta, certos constituit iudices, qui sibi iurati in consilio adsint, & secum causam cognoscant. In privatis vero iudiciis, cum prætor urbanus iudici aut recuperatoribus a litigatoribus acceptis potestatem de causa cognoscendi & iudicandi facit, *iudicium constituere* dicitur. Hotoman.

10 *Et factio quidem turpe*] Paul. Manutius factum, sed & coniectura; contra omnes libros impressos scriptoque. Sequitur tamen Lantinius, Græverus.

quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non iudicari.

At si quis mihi hoc iudex, recuperatoris dicat: *Poruisti enim leviori actione¹¹ configere: poruisti ad tuum jus facilitate, & commodiore iudicio pervenire. Quare aut muta actionem, aut noli mihi instare, ut iudicem*: tamen is aut timidior videatur quam fortem, aut cupidior quam sapientem iudicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat iudicare. Etenim si prætor is, qui iudicia dat, nunquam petitori præstituit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum sit, constituta jam re, iudicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, querere.

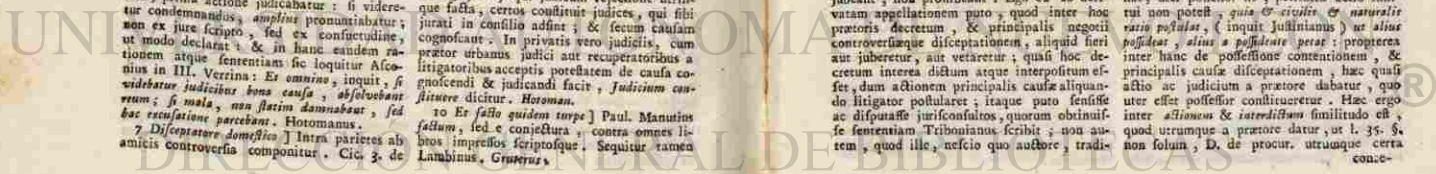
Veruntamen nimia vestra benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinquere putet oportere, aut ejus rei leviozem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis iudicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum¹² esse repetitam?

IV.

11 *Leviori actione*] Quam hac, quæ est de vi armata, & injuria, unde turpis existimatio sequitur. Hotomanus.

12 *Per interdictum*] Decreta quadam prætoris, quibus ille aliquid fieri jubebat aut vetabat, *interdicta* dicebantur, præsertim in possessionum controversiis. Unde autem dicta sint, diu quaeritum est: nam ab *interdicere* deductum vocabulum non videtur, quod cum *interdicere* verbum prohibere significet, & denuntiare ne quid fiat, pleræque interdita jubeant, non prohibeant. Ego ex eo derivatam appellationem puto; quod inter hoc prætoris decretum, & principalis negotii controversiæ disceptationem, aliquid fieri aut juberetur, aut vetaretur; quasi hoc decretum interea dictum atque interpositum esset, dum actionem principalis causæ aliquando litigator postulari: itaque puto sensisse ac dispassasse jurisconsultos, quorum obtinuisse sententiam Tribonianus scribit; non autem, quod ille, nescio quo auctore, tradidit,

quod inter duos dicitur; nisi forte non *datus*, sed *das* scribendum sit. Exempli causa, cum in fundo esset, deiecit tu me ex eo, vi, armatis aut non armatis hominibus, quod tuum esse illum fundum dices. Prætor me per interdictum restituere jubet; hoc est dicere, jubet me possidere inter, dum ille constituto iudicio planum fecerit, ac docuerit, se illius esse fundi dominum. Hoc ita esse, ex his quæ post dicentur, facile ac dilucide constabit. Sed quoniam ubi non constat, uter possessor sit, petitoria actio institui non potest, quia *et ceteris*, & *naturalis ratio possidetis*, (inquit Justinianus) ut *alius possidet, alius a possidente petit*: propterea inter hanc de possessione contentionem, & principalis causæ disceptationem, hac quasi actio ac iudicium a prætoris dabatur, quo uter esset possessor constitueretur. Hæc ergo inter *actiones* & *interdictum* similitudo est, quod utrumque a prætoris datur, ut l. 35. §. non solum, D. de procur. utrumque certa conce-

IV. Verum siue vos existimationis illius periculum, siue juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum: alterius rei causam vosmetipsi iam vobis, sapius prolato iudicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi iure dubitatis. Et, si forte videbor alius initium rei demonstranda petisse, quam me ratio juris¹³, & jus de quo iudicium est, & natura causa coegerit, quælo, ut ignoscatis. Non enim minus laborat A. Cæcina, ne summo iure¹⁴ egisse, quam ne certum jus non obtinuisse videatur.

M. Fulcinius fuit, Recuperatores, e municipio Tarquinien- si, qui & domi suæ cum primis honestus existimatus est, & Roma argentariam¹⁵ non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæcenniam, eodem e municipio, summo loco natam, & probatissimam sceminam, sicut & vivus multis ipse rebus ostendit, & in morte sua testamento declaravit. Huic Cæcennia fundum in agro Tarquinien- si vendidit temporibus illis difficillimis solutionis¹⁶. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque ad- jun-

conceptaque verborum formula constituitur, in utroque ipsationes sunt, utroque iudex aut recuperatores dantur. Idem.

13 *Ratio juris, & jus*] Lambinus corrigi ac legit, & *vis de qua iudicium est*: ut videtur, nimis audacter. Hotomantus, qui *rationis juris*, hic vult dici huiusmodi causæ difficultatem & obscuritatem, interpretatur *vis de qua iudicium est*, ius Cæcina, de quo in hoc iudicio queritur: ne hoc quidem iuris probabile, Cæcennem tam inusitata descriptione verborum ex accipit notione verius iuris orationi suæ voluisse tenentis istas obducere. Quid igitur dicam? nisi litrarum non remitte considerandum scribendi Cæcenniam, atque aliorum veterum: qui I consonantem inter duas vocales geminare soliti sunt. *Sicut*, ait Quintilianus in lib. I. cap. 4. *visum Ciceroni placuisse*, alio, in illamque, *genitrix* i. *scribere*. Idem alia exemplis docuit Velium, & Terentianum. Idem Priscianus. Ergo Cæcennem dicant ex illa sua con-

stutudine scripsisse hic, *Quoniam me ratio iuris est, de qua iudicium est*. Non alio modo atque paulo ante dixit, *Sed cum de te iuris mihi dicendum sit*. Et infra dicit, *At vero ratio iuris interdixit viro, etc.* Nihil apertius. Et vide, mutatio illo tam in literis prope nulla ut sententiam mutarit, aut ad eo corruerit. *Fab.*

14 *Summo iure*] Summo egisse iure Cæcina, si, cum actionis levitate confingere potuisset, uti tamen, obis & malvolentia animi impulsus, illa actione voluisset. *Haruspianus*, *Summo iure*, est nimis atrox actio. *Ulpianus*.

15 *Argentariam*] Vide supra, pag. 518: ubi *naviculariam* in *Verr.* v. 18.

16 *Temporibus illis difficillimis solutionis*] Id est, quo tempore argentarii difficultate rei numeraria laborabant, neque sine maxima difficultate ad alienum disolvere poterant. *Tempora*, autem Syllanus significat. *Haromantus*.

adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam) testamento facit heredem, quem habebat e Cæcennia filium: ut usumfructum omnium bonorum suorum Cæcennia legat, ut frueretur una cum filio.

Magnus honos¹⁷ viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. Frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, & ex quo maximum fructum ipsa capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. Nam brevi tempore M. Fulcinius adolefcens mortuus est: heredem P. Cæcennium fecit: uxori grande pondus argenti, matricque partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ sunt.

V. Cum esset hæc auctio hereditaria constituta¹⁸: Æbutius iste, qui jamdiu Cæcennia viduitate, ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque fulciperet: versabatur quoque eo tempore in his rationibus auctio- nis, & partitionis: atque etiam se ipse inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cæcenniam adducebat, ut mulier imperita nihil putaret agi callide posse, ubi non adesset Æbutius.

Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, Recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris viduarum¹⁹, defensoris nimium litigiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti juris & callidi: hanc personam imponite Æbutio. Is enim Cæcennia fuit Æbutius: ne forte queratis, num propinquus? nihil alienius. Amicus aut a patre, aut a viro traditus? nihil minus. Quis igitur²⁰ ille, quem supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed ficto officio, simulataque sedulitate con-

17 *Magnus honor viri*] Honorificum fuisse aliquem testamento accipere, dictum est alius. Idem, *Vid.* Phil. II. 16.

18 *Cum esset hæc auctio hereditaria constituta*] Cum a communi- one discedere temptaret, neque facile & commode res inter

se partiti possent, placuit auctio- nem constitui, ut pecunia redactæ partito fieret. *Hotomantus*.

19 *Cognitoris viduarum*] *Cognitor*, qui præsentis negotii causamque suscepit, *Præsentor*, qui absentis. Idem.

junctus: magis opportuna opera nonnunquam, quam aliquando fideli.

Cum esset, ut dicere institueram, constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatique Cæsennæ, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo contentens esset, nullam esse rationem amittere ejusmodi occasionem; cum præsertim pecunia ex partitione deberetur; nusquam eam posse melius collocari. Itaque mulier facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius ad hoc munus, & ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis caute, nihil satis callide agi posset? Recte attenditis.

VI. Æbutio negotium datur. Adest ad tabulam²⁰. Licetur Æbutius. Deterrentur emptores multi, partim gratia Cæsennæ; partim etiam pretio. Fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius. Quo testimonio nunc vir optimus utitur, sibi emptum esse. Quasi vero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitaret, quin emeretur Cæsennæ, cum id plerique scirent; omnes ferre audissent; hi conjectura assequi possent, cum pecunia Cæsennæ ex illa hereditate deberetur; eam porro in prædiis collocari maxime expediret: essent autem prædia, quæ mulieri maxime convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cæsennæ dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo posset suspicari.

Hac emptione facta, pecunia solvitur a Cæsennæ²¹. Cujus rei putat iste rationem reddi non posse, quod ipse tabulas averterit²²: se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi

²⁰ Ad tabulam] Olim ad argentariorum tabernas auctiones fieri in foro solebant, ut cui quæque res adita esset, ei argentarius expensam pecuniam in tabulas referret. Idem.

²¹ Pecunia solvitur a Cæsennæ] Nota locutio; pro ex numeris Cæsennæ: idem lib. epist. ad Attic. iv. *Hominem*; nos modo non

recusat, sed etiam hoc dicitur, se a me solvere; & lib. 7. *Frater laborat, ut tibi quod debet, ab Egnaio solvat*. Idem.

²² Tabulas averterit] Cæsennæ: in quibus expensam Æbutio pecunia relata erat, quam ipse Cæsennæ nomine argentario solvatur. Idem.

sibi expensa²³ pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quemadmodum nos defendimus, Cæsennæ fundum possedit, locavitque: neque ita multo post A. Cæcina nupsit. Ut in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. Facit heredem ex deince, & semuncia Cæcinam: ex duabus sextulis M. Fulcinium²⁴, libertum superioris viri: Æbutio sextulam aspergit. Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit assiduitatis, & molestiæ, si quam susceperat. Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat.

VII. Jam principio ausus est dicere, non posse heredem esse Cæsennæ Cæcinam: quod is deteriore jure esset, quam cæteræ cives, propter incommodum Volaterranorum²⁵, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperitulosque, qui neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret. Concessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæsennæ bonis ut haberet: immo, ut viro forti, ac sapienti dignum fuit, ita calumniam²⁶, stultitiamque obtrivit, ac contudit.

In possessione bonorum cum esset²⁷, & cum ipse sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiæ eriscende postulavit. Atque illis paucis diebus, posteaquam videt nihil se ab A. Cæcina posse, litium terrore, abraderet: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo ante dixi, cujus istum emptorem demonstravi fuisse, mandatu

Tom. II.

G g g g

Cæsen-

²³ Sibi expensa] Expensa pecunia referretur, etiam quæ adnumerata non est; ut cum aliquid res addita est certo pretio, argentarius expensam illi tantam pecuniam referret; cum hoc tantum significet, ab illo deberi. Sensus nunc qui sit, opinor non obscurum est. Idem.

²⁴ Ex duabus Sextulis M. Fulcinium] Sextula est sexta pars uncie. Dividitur hereditas in duodecim uncias, quæ sunt partes hereditatis: unaqueque uncia in sex sextulas. De hoc loco multis Budæus lib. 1. de ass. *Passerinus*.

²⁵ Propter incognitos Volaterranos] L. Sylla eorum positus Italiae municipiis civitatem admittit. Cic. in *Oratione pro Domo*.

Livius Appianus. Hoc præter alia eam vim habebat, ut peno ex his municipiis hereditatem a populo Romano posse accipere. Volaterras autem biennium obfessas, & omnibus injurias a Sylla dislatore affectas, novum est ex historia. Sed huic loco responderi postea Cicero copiose. *Horatius*.

²⁶ Calumniam] Improbae litis terræcenæ & stultitiam prostravit. *Passerat*.

²⁷ In possessione bonorum cum esset] Mortua igitur fructuaria, confessim, tanquam consolidatione facta, & pleno jure dominus ejus fundi possessionem naturalem apprehenderat. Nam antea civititer tantum possidebat, cum usufructus possessionem non impediret. L. pen. D. seq. poss. *Heroman*.

Cæsennia, suum esse, seque sibi emisse. Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Cæsennia? Usus enim, inquit, ejus, & fructus fundi, testamento viri, fuerat Cæsennia.

Cum hoc nova litis genus tam malitiose intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sententia constituere, quo die in rem presentem veniretur²⁸, & de fundo Cæcina moribus deduceretur²⁹. Colloquuntur. Dies ex utriusque commodo sumitur: Cæcina cum amicis ad diem venit in castellam Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abest. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coegisse & armasse Ebutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Ebutius in castellum venit. Denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur salvo capite fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiuntur: videtur temere commissum. Verum, ut opinor, hoc fuit causa. Tam temere istum re commissuram, quam verbis nuntiabatur, nemo putavit.

VIII. Atque iste ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo controversia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat: frequentes armati obliterunt.

Quo loco depullus Cæcina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus est, e quo ex conventu vim fieri³⁰ oportebat. Ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iste cum omnibus co-

²⁸ In rem presentem veniretur] Disputa est jam antea, motis fuisse, ut in possessionum controversiis uterque adversarius aliquot homines advocaret, cum quibus in fundum, de quo controversia esset, proficeretur: ubique illis praesentibus vis sine armis per simulationem fieret, ut alter ex his, qui scilicet naturaliter non possidebat, ipsa possessione uti posset de fundo se dejectum: &

interitulum postularet. Idem, Badama in Pandectis exponit, locum oculis ac digito designare, id veteribus esse in rem presentem perducere.

²⁹ Moribus deduceretur] Vide supra, hujus orationis cap. 1.

³⁰ Ex conventu vim fieri] Vim illam ugentiam, que dicitur causa esse per simulationem fieri. Hæc est.

piis præsto fuit, servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, occideret. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. Nam cum & armorum multitudinem videret, & eam vocem Ebutii, quam commemoravi, audisset; tamen accessit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, cæterorumque tela atque incursus refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt una amici, advocatique ejus, metu perterriti, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo, *De vi, hominibus armatis*, sine ulla exceptione³¹, tantum, ut, unde deieccisset, restitueret. Restituisse se dixit³². Sponsio facta est³³. Hac de sponsione vobis judicandum est.

IX. Maxime fuit optandum Cæcinæ, Recuperatores, ut controversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam stulto haberet. Etenim non minus nos stultitia illius sublevar, quam lædit improbitas. Improbus fuit, quod homines coegit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. Læsit in eo Cæcinam. Sublevavit ibidem. Nam in eas ipsas res, quas improbitate fecit, testimonia sumpsit, & eis in causa testimoniis utitur.

Itaque mihi certum est, Recuperatores, antequam ad meam defensionem, meosque testes venio, illius uti confessione & testimoniis. Quid consistetur, atque ita libenter confiretur,

G g g g 2 ur

³¹ Sine ulla exceptione] Id est, pure ac simpliciter decrevit ut restitueret, neque addidit, *Cum Cæcina possideret*. Sed sine possideret, sive non possideret, restitui jussit.

³² Restituisse se dixit] Quod restituisse se dixit, non sic accipiendum est, quasi revera se in fundum litigiosum reduxisse Cæcinam contuleret: Hoc enim factum esse ex oratione intelligitur. Sed hoc eam vim habet, quasi diceret restituisse non debere. Hic enim mos fuit in illis sponsionibus, ut restitueret, jussus statim se restituisse diceret. Quod ita

intelligi volebat, quasi edicto atque imperio prætoris, cui civem modeste parere oportebat, paruisset. Cum enim sub ea committens esset restituisse iussus, si deieccisset, non deieccisset se contendebat: eoque prætoris imperio & interdicho morem gessisse. Idem.

³³ Sponsio facta est] A Cæcina: Si restitutus sum ex edicto prætoris. Ab Ebutio: Nihil ex edicto Cæcinam restitui. Recuperatores judicare debebant, fuerint restitutus Cæcina, an non. Que est constitutio causa. *Execratio*.

ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, Recuperatores? Convocavi homines: coegi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, (inquit) ferro, (& hoc dicit in iudicio) te rejeci, atque perterruui. Quid? testes quid ajunt? P. Verilius, propinquus Æbutii, se Æbutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid præterea? fuisse complures armatos. Quid aliud? minatum esse Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, Recuperatores, ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi causæ maxime est alienum?

A. Terentius, alter testis, non modo Æbutium, sed etiam seipsum arguit. In Æbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogaret a Cæcina, nunquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus prædicet. Deinde L. Cælius non solum Æbutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Cæcinam. De hoc ego teste detrahā; cui æque, atque meo testi, ut credatis, postulo?

X. P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicis Cæcinæ, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixi³⁴, qua effugere possent, cum essent metu omnes perterriti. Huic ego testi gratias agam, quod & in re misericordem se præbuit, & in testimonio religiosum.

A. Attilius, & ejus filius L. Attilius, & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt. Etiam hoc amplius: cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eo libentius dixit, ut aliquo in iudicio e-

³⁴ Dixi] Ita nostri omnes. Sed M. Ant. Ferratius, dixit: quod verius crediderim. *diversus.*

jus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed de re ipsa, atque emptione fundi dixerunt: P. Cæsenius, auctor fundi³⁵, non tam auctoritate gravi, quam corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger³⁶, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum iudicium pertineret.

Decimo vero loco testis expectatus, & ad extremum refervatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus, atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanus Falcula: qui cum ita vehemens, acerve venisset, ut non modo Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe. Nam cum dixisset minus abesse LIII³⁷, populus cum risu acclamavit, ipsa esse. Meminerant enim omnes, quantum in Albiano iudicio³⁸ accepisset.

In eam quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis³⁹, cum ejus consilii iudex non esset: & in eo consilio, cum causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse, *sibi liquere*: dum incognita re iudicare voluisset, maluisse condemnare, quam absolvere: cum, si uno minus damnarent⁴⁰, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad explendam damnationem præsto fuisse. Utrum gravius aliquid in quempiam dici potest, quam ad hominem condemnandum, quem nunquam

³⁵ Auctor fundi] Qui fundum vendidit, quippe heres Cæseniæ. *Ferratius.*

³⁶ Niger] Quam ille servus, qui Phormionis personam agebat. *Idem.*

³⁷ Minus abesse LIII.] Nihil prope modum hic nuto. Lego LM. Poterat intelligi passuum: poterat autem, ut hic populus locans intelligit. Minus LM. responderat Falcula: id erat populo XL millia, quia

tor millia nummum in illo iudicio accepit, ut appareat in defensione Cluentii, qua in oratione tamen, dum causæ infervit Ciccero, purgat Falculam. *P. Faber.*

³⁸ In Albiano iudicio] In iudicio Strati Albiani Oppianici, quem A. Cluentius venoselli accusabat. *Hotomannus.*

³⁹ In consilium publicæ quæstionis] In consilium iudicum. *Passerat.*

⁴⁰ Si uno minus damnarent] Erant iudices xxxii. ut ex Cluentiana intelligitur: & sexdecim corruptos Elius Staienus iudex ipse decimus Septimus susceperat: cum unus deesset, C. Fidiculanus Falcula ad complendam Oppianici damnationem dicebatur esse suppositus. *Hotomannus.*

quam vidisset, neque audisset, adductum pretio esse? An certius quidquam obijci potest, quam quod is, cui obijcitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Verumtamen is testis, ut facile intelligeretis, eum non adfuisse animo, cum ab illis causa ageretur, testesque dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse⁴¹: cum omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Ebutio fuisse complures; solus dixit non fuisse. Visus est mihi primo veterator intelligere praclare, quid causa operaret: & tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit.

XI. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut exultatione summa stulticia, summa improbitatis odium deprecetur? Utrum, Recuperatores, his testibus non creditis, cum, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in praesenti metu mortis, perspicuo periculo caedis, dubium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligitur? An vero illa defensio vobis praecleara visa est? Non dejeci, sed obtuli. Non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus?

Posterius de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quaeramus. Est haec res posita, quae ab adversario non negatur: Caecinam, cum ad constitutam diem, tempusque venisset, ut jus, ac deductio moribus fieret, pullum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus & armatis. Cum hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec

ullo

⁴¹ *Tantisper de aliquo reo cogitasse*] Facere dicitur. Non attendebat, inquit, dum illi testimonium dicerent; sed interea cogi-

tabat, an unquam simili fortuna uti posset, quali in Oppianici judicio usus erat. *Idem.*

ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. Te uti in hac re magistro volo. Quaero, siue aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armarum multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec aequitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines, & armati.

XII. Quod cum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quaero, siue ejus rei aliqua actio, an nulla. Nullam esse dices? audire cupio: qui in pace & otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum⁴² experiendi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat: Feci equidem, quae dicis, omnia: & ea sunt & turbulenta, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impune feci. Nam quid agas mecum ex jure civili, ac pratorio, non habes⁴³. Itane vero, Recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sapius? cum majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persecutique sint; ut hoc genus unum, vel maximum praetermitterent⁴⁴: ut, si qui me exire domo mea coegissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Caecina causa disputo, nondum de jure possessionis nostrae loquor. Tantum de tua defensione, C. Piso, quaeror.

Quan-

minantur. Utriusque tamto generis actiones praetor urbanus, qui juri dicendo praerat, strigatoribus, qui eas postulabant, dare solebat, & agendi potestatem praetoribus permittere. *Idem.*

⁴⁴ *Ut hoc genus unum vel maximum praetermitterent*] Hoc cum exclamazione pronuntiandum, & magna admiratione: alioquin enim deesse equipiam videretur. & particula ut vim habet interrogationis: ac si diceret: Tametsi usque eo imperitus existimabimus, &c. *Idem.*

⁴² *Ad constitutum*] Constitutum, vocabulum ad jus civile pertinens, & significat diem tempusque litigatoribus initium, quo se in loco certo ac constituto sistant. *Idem.*
⁴³ *Quid agas mecum ex jure civili & pratorio non habes*] Actiones primum a juristicis ex legibus XII. tabularum constitutae sunt: quae existeret ideo in libris Pandectarum appellatur, quod jure civili comparatae sint: sed cum multis in causis deesse actiones praetores animadvertent, alias item pro suo ipso jure neque imperio constituerunt: quae ideo praetoria in libris no-

Quando ita dicis, & ita constituis, Si Cæcina, cum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc vero dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines & armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod imple antea dixit, injuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem, & ad animadversionem, ages injuriarum⁴⁵? Plus tibi ego largiar. Non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? Actio enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminuta libertatis, iudicio, poenaeque mitigat.

XIII. Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædes tuas, non habebit? Qui dies totos aut

⁴⁵ Quid denique? ad jus civile ages injuriarum? Sic hunc locum restitui, delectis tuis, quæ ex ora liberi in contextum orationis irruerant. Sententia autem nunc est aperta. Quid denique? inquit, ad jus civile, id est, ad ea, quæ sunt juris civilis, seu ad ea obtinenda, quæ beneficio juris civilis, & actionum ex jure civili nascentium, contingunt, ages injuriarum? proinde quasi dicat, nequaquam. Nam qui agit injuriarum, poenam persequitur: sed non recuperat rem sibi ereptam, aut possessionem animam actione injuriarum. Quid ergo? alia actione experiendum. Lant. Lambinus octo verba delet: ego loci valde corrupti vitium, canne in distinctione, & in uno nomine abhorri potuit esse sentio. Hic igitur lego, & distinguo sic: Quid denique ad jus civile, aut ad prætoris notionem, & ad animadversionem? ages injuriarum. Plus ego tibi largiar, non solum egeris, &c. Et mirum est tantos jurisconsultos hoc vel non animadvertisse, vel non ostendisse. Primum quis ne scit ejusdem esse notionem, & animadversionem, & utrumque prætoris esse, neutrum actoris? De animadversione est notum ex ipso

edicto prætoris in titulo, De injuriis, lege 15. ait prætor, Si quis aduersus ea fecerit, prætor quoque res esse, animadversionem. Sic in titulo, De minoribus rebus, quinque auaritæ & De detractionibus. Sed longior sum in re facilli. Notio item, ut cognitio, prætoris quam saepe tribuatur in Pandectis juris, commemorare nihil necesse est. Sed, ut illa mittam, quid esse potest evidentius, quam hic repeti eisdem verbis, quod dixerat proxime, Quid ages mecum ex jure civili, & prætorio, non habes? Tum occupatione, quæ sequitur, nihil potuit esse aptius. Dixeris, inquit, te aliorum injuriarum, et ego hoc dicam, utrum si injuriarum egeris, utrum si illis condemnatus tibi sit quædam re magis possessionem. Causam hic addit eandem, quam Ulpianus in lege 7. de injuriis, in eisdem re injuriarum, inquit, agit, ut faciat vindictam, non ut damnari faciat. Faber. Sententia est: Cum ages injuriarum, poenam, non rem ipsam repetes, ut magistratus & quæstor ea de re cognoscat, & animadversionem in eum, qui te affectus injuria. Paulo post dicit, iudicio poenæque, quod hic notionem & animadversionem. Possidit.

aut vim fieri vetat⁴⁶, aut restitui factam jubet: qui de solis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumque controversiis interdicat, is repente obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? & C. Pifone domo, testisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more & exemplo opulitatis possit, non habebit? Quid enim dicit? aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulabis? Unde vi prohibitus sis⁴⁷? nemo unquam interdixit. Novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? quid proficias, cum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in ædes accederes; ejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit?

Dejicit ego, inquis, si quis meorum dejicitur. Omnino. Jam bene agis. A verbis enim recedis, & aequitate uteris. Nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis. Te dejectum debeat intelligere, etiam si factus non fueris. Nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adservati, ac retenti: tu solus prohibitus, & a tuis ædibus vi, atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam⁴⁸? Nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentia, neque auctoritatis tuæ est. Alia si qua forte est, qua nos fugerit, dic, qua sit. Cupio discere.

Hæc si est, qua nos usi sumus: te iudice vincamus necesse est. Non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim qui periculum non sit, ad incertum revocari bona, Tom. IV. H h h h fortu-

⁴⁶ Aut vim fieri vetat? Hæc genera interdictionum jurisconsulti persecuti sunt lib. Quintil. lib. v. to. ubi dicitur de divisione Periculoso, & cum cura intendendum genus.

⁴⁷ Unde vi prohibitus sis? Ut eo restitutus, si ingressus ædium te armati prohiberint, si ingressus interdicat, nullo hoc fieret exceptio & more. Passerat.

⁴⁸ Utrum hæc actionem habebis qua nos

us sumus, an aliam, an omnino nullam? Iudicium lib. v. to. ubi dicitur de divisione Periculoso, & cum cura intendendum genus. Quis si in proponendo unum quodlibet omisit, cum visu quoque tota res solvitur. Tunc quod Cicero pro Cæcina fecit, cum interrogat, si hæc actio non sit, qua sit? si mul enim remouerit omnia. Idem.

fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia huius interdicti diminuta, aut infirmata sit? si auctoritate viro- rum talium, jus armorum hominum iudicio approbatum⁴⁹ videatur: in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quasitum esse dicatur? Is ne apud vos obtinebit cau- sam suam, qui se ita defenderit: Ejeci ego te armatis ho- minibus, non deieci: ut tantum facinus non in aequitate de- fensionis, sed in una litera latuisse videatur? Huiusce rei vos statueris nullam esse actionem, nulli experiendi jus constitu- tum, quod obliterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohi- buerit?

XIV. Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res ali- quid aliqua ex parte⁵⁰ differre videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expel- lar, atque deiciat: an eadem vi, atque iisdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare, verum etiam adspice- re, aut adspirare possim? qui hoc ab illo differt? ut ille co- gatut resistere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredien- tem repulerit, non cogatur?

Videte, per deos immortales! quod jus nobis, quam con- ditionem vobismetipsis; quam denique civitati legem consti- tuere velitis. Huiusce generis una est actio per hoc interdi- ctum, quo nos uti sumus, constituta. Ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tanta rei præ- termiserint actionem: aut eam constituerint, quæ nequaquam satis verbis causam, & rationem juris amplecteretur? Pericu- losam est dissolvi hoc interdictum: est captiosum omnibus, rem ulla constitui ejusmodi, quæ, cum armis gesta sit, re- scindi jure non possit. Veruntamen est turpissimum illud, tan-
ta

49 Jus armorum hominum iudicio appro- batum. *Utr. applicata*, sententia postulat, quod enim ius tandem est armorum hominum? quare legendum ita esse non est dubium. *Hæc*. Retinuit Horomani conjecturam Lam- binus: respicit Græverus, a quo tamen di- scellit ante vellem. *Disco*.

50 Aliquid ex aliqua parte. *Intertrah* vacat, & est interpretatio alterius. *illa res* est prohiberi, non deici. *Passerat*. *Est. Ut* ita res aliquid aut aliquid ex parte. Unde pa- ret aliquid ex parte esse adiectum ex mag- stri interpretatione. *Græverus*.

te stultitia prudentissimos homines condemnari, ut vos judi- cetis, huius rei interdictum, atque actionem in mentem ma- joribus nostris non venisse.

Queramus, inquit, licet: tamen hoc interdicto Ebutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcina facta non est⁵¹. Dicit in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta ho- minum multitudo, ubi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi mina, pericula, terrorefque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque lae- cius. Quid ais? cum de possessionis controversia, & de pri- vatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim nega- bis esse factam, si caedes & occisio facta non erit? Ego exer- citus maximos, saepe pullos, & fugatos esse dico, terrore i- pso, impetuque hostium, sine cuiusquam non modo morte, verum etiam vulnere.

XV. Etenim, Recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitamque pervenit, sed etiam multo ma- jor ea, quæ, periculo mortis injecto, formidinet animum per- territum, loco saepe, & certo de statu dimovet. Itaque lae- cii saepe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alii pelluntur integri⁵², ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit.

Quod si vi pullos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui saepe suspitione periculi fugerunt: & si non solum impulsu scutorum, neque conspectu corporum, neque ictu co- minus, neque coniectione telorum; sed saepe clamore ipso mi- litum, aut instructione, aspectuque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello ap- pellatur, ea in otio non appellabitur? & quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili iudicabitur? &

H h h h 2 quod

51 Quod vis Cæcinæ facta non est. *Quis* defensio probatur, ut in possessione retinen- te qui non possidebat. Hoc enim est Ebu- ti causæ firmamentum: ut infra ostendam possidebat, prohibitus est introitu. *Hæc*. Scribit autem Labeo, *vim qui per vim pos- sessionem suam retinuit, ut non possideret*, l. 1. d. de vi & vi arm. Quare hoc mihi Ebutii

52 Integri. *Nulla* vulnere accepto. *Isq.*

quod exercitus armatos movet, id advocacionem togatorum non videbitur movisse? & vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit? & sauciatio quæretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum, qua effugerent, demonstrasse. Qui non modo ut fugerent, sed etiam ipsius fugæ tutam viam quæserunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dictis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incurSIONem, atque impetum armorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur?

XVI. At vero hoc quidem jam vetus est, & majorum exemplo multis in rebus usitatum: cum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos, quamvis procul, conspexissent, ut statim testificati discederent, optime sponSIONem facere possent, *Ni adversus edictum prætoris vis facta esset*. Itane vero? scire esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? aspectus armorum ad vim probandam valebit: incurSUS, & impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi vim factam probabit, quam qui effugerit?

At ego hoc dico: si, ut primo in castello Cæcina dixit Æbutius, se homines coegisse & armasse: neque illum, si eo accessisset, abiturum: statim Cæcina discessisset; dubitare vos non debuisset, quin Cæcina facta vis esset. Si vero, simulac procul conspexit armatos, recessisset: eo minus dubitaretis. Omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quod si aliter statuatis: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, præscribatis, ut configendum sibi, & armis decertandum patient: ne, quemadmodum in bello poena ignavis ab imperatoribus constituitur, sic in judiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quam qui ad extremum usque contenderint.

Cum

Cum de jure, & legitimis hominum controversiis⁵³ loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. Decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. Hoc si ita statuatis: non modo non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur repugnare⁵⁴. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuatis, homines possessionis cupidores, quam vitæ esse oportere.

XVII. Age vero, de vi te ipsum habeo judicem, Æbuti. Responde, si tibi videtur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? Cum te obstitisse, & repudiastis dicis, certe hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cum cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis profecto quadam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit.

Jam vim factam negare non potes. Dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. Demoveri enim, & depelli de loco necesse est eum, qui dejiciatur. Id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, nunquam fuit? Quod si fuisset, & ex eo loco, metu permotus, fugisset, cum armatos vidisset: diceresne esse dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callide verbis controversias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, sed literis exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? detrusum diceres? Nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? poterisne detruendi quisquam, qui non attingitur? Nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse est, eum detruendi, cui manus afferantur? necesse est,

in-

⁵³ Legitimis controversiis] Quæ legum interdictorumque præceptis disceptantur. Idem.

⁵⁴ Repugnare] Quod si vis facta est, vis

vi repelli potest. Ita in viæ discrimine. Sed hic vi facta adendum prætor. Nam vis est, cum quis, quod debet, non per judicem reposcit. Idem.

inquam; si ad verbum rem volumus attingere⁵⁵, neminem statu detrumulum⁵⁶, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur.

Dejectus vero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? Potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo modo potest, dejectus esse quisquam, non modo qui tactus non sit, sed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictionum putamus eorum esse causa compositum, qui se præcipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim vere possumus dicere esse dejectos.

XVIII. An non, cum voluntas, & consilium, & sententia interdici intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, & causam, & utilitatem communem non relinquere solum, sed etiam prodere? An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quæ dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis, ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam opus sit verbis, cum ea res, cujus causa verba quæsitæ sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatus-consultum, quod magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad privatam res redeam) testamentum, quæ judicia, aut stipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli potest, si ad verba rem desistere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus?

Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohereret, si verba inter nos aucupabimur. Denique imperium domesticum nullum erit, si servilis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit unicuique vestrum aliud aliis in omnibus genere exemplum, quod testi-

monio

⁵⁵ Si ad verbum rem volumus attingere]
desistere, magis placeret, ut Ver. vi. Qui
hic est, qui ad statum adstrictus est. Flor.

manus.
⁵⁶ Statu detrumulum] Muretus legebat, ne
morem statumque detrumulum, Grevium.

monio sit, non ex verbis aptum pendere jus, sed verba ser-
vire hominum consiliis & auctoritatibus?

Ornate & copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante, quam nos in forum venimus, iudicio centumviri hanc sententiam defendit, & facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M. Carius⁵⁷, qui heres institutus esset ita, mortuo postumo filio, cum filius non modo non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas. Quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur. Quia non potest: verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.

XIX. Lex usum, & auctoritatem fundi⁵⁸ jubet esse biennium. At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via sit immunita, jubet, qua velit, agere jumentum. Potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita⁵⁹, agere, si velit, jumentum per M. Scarii

⁵⁷ M. Carius] De ejus causa vide lib.
I. de Orat. cap. 30.

⁵⁸ Usus, & auctoritatem fundi] Perpetuam sane, ut jam viderunt docti viri. Retinimus, scribitur sine copula, ilque ratio evincit. Nam hic est ordo verborum hujus legis: *Usus fundi biennium auctoritas est.* hoc est, usus seu usura fundi per biennium parit jus possessionis legitimæ. Usus non est uti capio, ut alibi nonnumquam, sed ipsa utendi facultas & potestas. Cicero aliter *usura* dicitur, ut in Tusculan. l. 30. *Natura dedit usumque vitæ, sanguinemque, nulla profutura die. Usus biennium est venies per biennium, si quis utitur fundo duos annos, ut in ver. ad Famil. Sane videtur nihil aliud commemorari: per annos multos. Et al. Actis. ver. 14. Neque Rame quicquam auditur novi, nec in his locis, que à Brundisio absumt propius, quam in, biduum, aut triiduum. An non omnium est in ore, quos tres; biennium absumt? Vides igitur concedere emendationem Hotomani, explicationem Fabri & Passerati, qui retinent correctionem particulam. Auctoritas est evictio,*

sive potius id quod actionem parit, pro evictione, ut eruditè docuit Salmastius, denique quod acquiritur actione illa possessionis: id quod male negat Salmastius in loco laudato. Hæc pluribus confirmata, nisi esset res liquida. Clarissime quoque patet: *biennium* pertinere ad *usum*, non ad auctoritatem, ex his, que apud Ciceroem in Topicis hæc verba, *quosdam usus auctoritas fundi biennium est*, sequuntur, *et sunt centumviri omnium, quosdam annos est usus*, hoc est, mobilium, quibus annuum tantum sumus usi, ad octiduum est. *Evictio*.

⁵⁹ Si via sit in Brutiis immunita] Brutiis, Italie populi, ad fretum Siciliae sitis. Tusculanæ vero oppidum proxime urbem: atque, ut Strabo scribit, in ipsius urbis conspectu. Eius æge Tusculanus: in quo Romani civis villas habebant amantissimas. In his M. Scarus, M. Cicero, Q. Hortensius, L. Lucullus, & alii quam multi. Porro autem qui viam, hoc est, servitutum debet, mutare viam debet, mutavitque & paritatem præbere. Quod si non fecerit, tum et, cui servitus debetur, les. XII. tabular. potestatem

Scauri Tusculanum. Actio est in auctorem presentem his verbis, *Quandoquidem te in iure* ⁶⁰ *conspicio*. Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset ⁶¹, si tam vere homines verba confectarentur, ut rem, cujus causa verba sunt, non confiderent. Testamento si recitatus heres esset pupillus Cornelius ⁶², usque jam annos xx haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem.

Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certo scio. Verum, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longius aberret oratio: hoc ipsum interdictum, de quo agitur, consideremus. Intellegitis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti, & callidi volumus esse, amissuros. *Unde tu, aut familia, aut procurator tuus*. Si me villicus tuus solus dejecisset: non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte igitur diceret te restituisse. ⁶³ Quippe. Quid enim facilius est, quam probari iis, qui Latine sciunt, in uno servulo familia nomen non valere? Si vero ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, a familia mea fateor te esse dejectam. Neque dubium est, quin, si ad

rem
rem facit, qui velit jumentum, quod vehiculum trahit, agere. Sensus ergo est aperitissimus: Si verba, inquit, sequeremur, quæ potestatem faciunt, ut qua velit is cui servitus debetur, si vin ubi illa debetur immunita est, jumentum agat: agere liceret vel per manusillum quemvis agrum, qualis est ager M. Scauri: quam ille gravissimam contumeliam sibi factam interpretaretur, cum agro illo suo nihil neque incumulus neque sumptus quicquam habeat. Cum autem id lex dicit, de quo solius agro sentit, qui servitum vim debebat, quam non muniverat, *Hæmamus*.

⁶⁰ *In iure*] *In* pro loco ubi jus dicitur. *Unde in iure vocare*. Passerat.

⁶¹ *Hæc actio Appius ille Cæcus uti non posset*] Quod cæcus in iure non posset conspiceret adversarium. *Idem*.

⁶² *Pupillus Cornelius*] Cum testamenti scripti tempore pupillus esset, adeunde hereditatem tempore pubes esset. *Horum*.

⁶³ *Recte igitur diceret te restituisse*] No-

terus locus, cui similes sunt alii quam multi: ex quibus verum esse intelligitur, quod antea diximus, spontis verbis, quibus quis restituisse se dicit, non factum ipsum comprehendi: hoc est, non facto ipso ac revera dicere sponsorem se restituisse. Quippe qui nullo modo restituerit. Nam hoc ipso in loco qui restituisse se dicit, non restituit. Et si hoc aliis verbis efferret, sic diceret, *Restituisse non debet: quippe qui non detulerit*. Sed quod magistratus imperio parere civem necesse est, uti hac illi oratione non licet. *Non restituisse, aut restituisse non debet*. Quæ circa restituisse se contingit, id est, magistratus esse imperio morem gessisse; sed sub ea tamen conditione, qua & restitueret jubebat. Jubebat autem restitueret, si dejecisset. Non dejecerat, quare magistratus imperio pareretur: & hoc modo restituerat.

Similis locus infra, *Si pleris aliquem detulerit, nullisque sit quem dominibus armatis detulerit, restituisse se dicit* ? *Volomanus*.

rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ constat ex servis pluribus; quin unus homo, familia non sit. Verbum certe, hoc non modo postulat, sed etiam cogit. At vero ratio juris, interdixitque vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium & auctoritas, respuat hanc defensionem, & pro nihilo putet.

XX. Quid ergo? isti homines Latine non loquuntur? immo vero tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem: cum sibi hoc proposuerint, ut, si me tu dejeceris, si ve tuorum quispiam, si ve servorum, si ve amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familia nomine. De liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appelletur: non quo omnes sint, aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant; sed quia in hac re, cognita sententia interdicti, verba subtiliter experiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit: absente reipublicæ causa, quasi quidam pene dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.

Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem vim habet æquitatis ratio; ea intellecta, certe nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nomen. Tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo propositus negotio, quam si procurator dejecerit: non quo omnes sint procuratores, qui aliquid nostri negotii gerunt; sed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quam si familia dejecerit universa: non quo idem sit servulus unus, quod familia; verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, queritur, sed qua res agatur. Etiam ut jam longum a verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni ac mercenarii: tamen & ipsi tuæ familiae & genere, & nomine continebuntur.

XXI. Perge porro hoc idem interdictum sequi : *Hominibus coactis*. Neminem coegeris : ipsi convenerint sua sponte . Certe cogit is , qui congregat homines , & convocat . Coacti sunt ii , qui ab aliquo sunt unum in locum congregati . Si non modo convocati non sunt , sed ne convenerint quidem : sed ii modo fuerunt , qui etiam antea , non , vis ut fieret , verum colendi , aut pascendi causa , esse in agro consueverant : defendes , homines coactos non fuisse : & verbo quidem superabis , me ipso iudice : re autem , ne consistes quidem illo iudice . Vim enim multitudinis restitui voluerunt , non solum convocata multitudinis : sed , quia plerumque , ubi multitudine opus est , homines cogi solent , ideo de coactis compositum interdictum est : quod , etiam si verbo differre videbitur , re tamen erit unum , & omnibus in causis idem valebit , in quibus perspicitur una , atque eadem causa æquitatis .

Armativæ. Quid dicemus ? armatos , si Latine loqui volumus , quos appellare vere possumus ? opinor eos , qui scutis telisque parati , ornatique sunt . Quid igitur ? si glebis , aut saxis , aut fustibus aliquem de fundo præcipitem egeris ; iustusque sis , quem hominibus armatis deieceris , restituere : restituisse te dices ? Verba si valent : si causæ non ratione , sed vocibus ponderantur : me auctore dicito . Vinces profecto , non fuisse armatos eos , qui saxa jacerent , quæ de terra ipsi tollerent : non esse arma cæspites , neque glebas : non fuisse armatos eos , qui prætereuntes ramum defringerent arboris : arma esse suis nominibus , alia ad regendum , alia ad nocendum : quæ qui non habuerint , eos inermes fuisse vinces .

Verum si quidem erit armorum iudicium : tum ista dicito . Juris iudicium cum erit , & æquitatis : cave in ista tam frigida , tam jejuna calumnia delitescas . Non enim reperies quemquam iudicem , aut recuperatorem , qui , tanquam si arma militis inspicienda sint , ita probet armatum : sed perinde valebit , quasi ornatissimi fuerint , si reperientur ita parati fuisse , ut vim vitæ , aut corpori potuerint asserre .

XXII. Atque , ut magis intelligas , quam verba nihil valeant : Si tu solus , aut quisvis unus cum scuto , cum gladio

impetum in me fecisses , atque ego ita dejectus essem : aude- resne dicere , interdictum esse de armatis hominibus : hic autem hominem armatum unum fuisse ? Non , opinor , tam impudens esses . Atqui vide , ne multo nunc sis impudentior . Nam tum quidem omnes mortales implorare posses , quod homines in tuo negotio Latine loqui obliviscerentur : quod inermes armati iudicarentur : quod , cum interdictum esset de pluribus , commissa res esset ab uno ; unus homo plures esse homines iudicarentur .

Verum in his causis non verba veniunt in iudicium , sed ea res , cujus causa verba hæc in interdictum coniecta sunt . Vim , quæ ad caput & ad vitam pertinet , restitui sine ulla exceptione voluerunt . Ea sit plerumque per homines coactos , armatosque : quæ si alio consilio , eodem periculo facta sit ; eodem jure esse voluerunt . Non enim major est injuria , si tua familia , quam si tuus villicus : non , si tui servi , quam si alieni , ac mercenarii : non , si tuus procurator , quam si vicinus , aut libertus tuus : non , si coactis hominibus , quam si voluntariis , aut etiam assiduus , ac domesticis : non , si armatis , quam si inermibus , qui vim haberent armorum ad nocendum : non , si pluribus , quam si uno armato . Quibus enim rebus plerumque vis fit , ejusmodi hæc res appellantur interdicto . Si per alias res eadem facta vis est : ea , tamen si verbis interdicti non concluditur , tamen sententia juris , atque auctoritate retinetur .

XXIII. Venio nunc ad illud tûm : *Non dejeci , si non sivi accedere* . Puto te ipsum , Piso , perspicere , quanto ista sit angustior , iniquiorque defensio , quam si illa uterere : *Non fuerunt armati : cum fustibus & saxis venerunt* . Si mehercule mihi , non copioso homini ad dicendum , optio detur , utrum malim defendere , non esse dejectum eum , cui vi & armis ingredienti sit occursum ; an , armatos non fuisse eos , qui sine scutis , ac sine ferro fuerint : omnino ad probandum utramque rem videam infirmam , nugatoriamque esse : ad dicendum autem , in altera videar mihi aliquid reperire posse , non fuisse armatos eos , qui neque ferri quidquam , neque

scutum ullum habuerint: hic vero hancam, si mihi defendendum sit, eum qui pulsus, fugatusque sit, non esse dejectum.

Atque illud in tota defensione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere, juris-consultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego, tamen non nunc primum, neque in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. Nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt, cum se in causa putant habere æquum & bonum, quod defendant. Si contra verbis & literis, & (ut dici solet) summo jure contenditur: solent ejusmodi iniquitati, & boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, quod dicitur ⁶⁴, *Sive, nive*, irridet: tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, ex æquo & bono, non ex callido, verusque jure rem judicari oportere; scriptum sequi, calumniatoris esse: boni judicis, voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere.

In ista vero causa, cum tu sis is, qui te verbo, literaque defendas: cum tuæ sint hæ partes ⁶⁵, Unde dejectus es? an inde, quo prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. Cum tua sit hæ oratio, Fateor, me homines coegisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto verbum unum, ubi delictam: non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires.

XXIV. In ista defensione accusas eos, qui consuluntur, quod æquitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere. Et hoc

⁶⁴ Quod dicitur, *sive, nive, irridet*] Hæc est lectio Pall. duorum, item aliorum mss. ut dudum monuerunt Hotomanus, Manutius, sed neuter sese inde expedit: fecit Gulielmus; eundemque prodidit ad Asinarum Plauti cap. 9. Nive scriptum pro Nive, æquitate, ut mille locis in Pandect. Florent. Respicit autem ad formulam sponsonum, quarum initium, *sive, nive, ni, nive*. Quod infinitis exemplis palam fecit Barnabas ille Biffonius lib. 5. de Formulis, qui consu-

latur. *Genetius*. Acute Gulielmus verum vidit. Sed cur retinetur antiqua scriptio corrupta *nive*, pro *nive*? *Gen.*

⁶⁵ Cuius tua sint hæ partes] Postea dicuntur perlonarum, que comedias agunt: ad quas hoc loco alludit. Et paulo post idem dicit aliis verbis: *Cum tua sit hæ oratio*. Nam unde dejectus es, *A. I. Q. P. E. A. E. N. dejectus*, verba sunt Eburnii. Gallicæ similis metaphora dicitur; *le rôle que vous jouez*. Hotomanus.

hoc loco Scævola dixisti causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc, (tamen ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendit, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Cum id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contra, quam ista causa postulasset, defendisse; tum illud vulgo in judiciis, & nonnunquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec juris-consultis concedi, nec jus civile in causis semper valere oportere.

Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non recte aliquid statuere eos, qui consuluntur: non hoc debent dicere, juri civili, sed hominibus stultis, obtemperari non oportere. Sin illos recte respondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere, male judicari oportere dicunt. Neque enim fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud responderi oporteat; nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuat esse jus, quod non oporteat judicari.

At est aliquando contra judicatum. Primum utrum recte, an perperam? Si recte: id fuit jus, quod judicatum est. Sin aliter: non dubium est, utrum iudices, an jurisconsulti vituperandi sint. Deinde si de jure vario ⁶⁶ quippiam judicatum est: non potius contra juris-consultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuerat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut contra juris-consultos diceret: sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non esse juris: & in eam rem non solum rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, focero suo, multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur.

XXV. Nam qui jus civile contemnendum putat, is vincula revellit non modo judiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis. Qui autem interpretes juris vituperat: si imperitos juris esse dicit; de hominibus, non de jure civili detrahit.

⁶⁶ De jure vario] Seu controverso, cum pro utraque parte sentit aliquis jurisconsultus. *Ferrus*.

trahit. Sin peritis non putat esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges ac jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profecto necesse est: nihil esse in civitate tam diligenter, quam jus civile, retinendum. Etenim, hoc sublatum, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.

Itaque in cæteris controversiis atque judiciis, cum queritur, aliquid factum, necne sit: verum, an falsum proferatur: & falsus testis subornari solet, & imponi falsæ tabulæ⁶⁷: nonnunquam, honesto ac probabili nomine, bono viro, iudici, error objici: improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam judicavit, testamentum, aut tabulas secutus esse videatur. In jure nihil est ejusmodi, Recuperatores. Non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, qua denique dignum proferat⁶⁸, non habet.

Illud enim potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso: Judica hoc factum esse, aut nunquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comprobata tabulæ. Hoc non potest: cui filius agnatus sit⁶⁹, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore⁷⁰ promiserit, deberi. Non est aditus ad hujusmodi res, neque potentia cuiusquam, neque gratia. Denique, quo majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpti iudex in ejusmodi causa potest. Ille vester testis, qui aulus

⁶⁷ Inponi falsæ tabulæ] Sic omnes scripti & impressi: haud scio tamen an non potius in scripto scriptum fuerit. Praeteritum cum ab hoc in illud facilis sit lapsus. Ita.

⁶⁸ Quæ denique dignum proferat] Hæc significavit verba, ne tantillum quidem habere quod molatur, aut agere possit. Nam dignum proferat, exferat, parviter, dicitur de actione minima, ut patet ex loco Illo III. de Fidei. Chrypsus ut dignum quidem esse causa porrigendum dicitur. Grav.

⁶⁹ Cui filius agnatus sit] Cui testator tuus est filius post mortem, nec exheredat

tus nominatim, ejus testamentum est vitium & irritum. Agnatus dicitur qui per veram aut post mortem nascuntur. Rumpitur autem testamentum, cum permanente in suo statu testatore casu aliquo evenit, l. 2. §. de Inst. rupto, ut agnitione postumi, adoptione vel arrogatione filii & filie. Justin. in Instit. & Idor. lib. v. cap. 24. Passerius.

⁷⁰ Sine tutore auctore] Mulier ita erat sub tutoribus, ut nihil, quod illa promississet infans tutoribus, ratum esset. Quæ pro Fisco, & pro Mariana. Ferrarius.

austus est dicere, Fecisse videri eum, de quo ne cuius rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse nunquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinendam, Recuperatores!

XXVI. Quod enim est jus civile? quod neque insecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit. Quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, qua cum omnia tua jure mancipii sint, ea possint retinere⁷¹? si parum sit communium jus? si civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, qua decentissime descripta a majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique vestrum in istis bonis, a jure, & a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. Nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non potest. Fundus a patre relinqui potest: at ulucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus. Aquæductus⁷², haustus, iter, aulus

⁷¹ Que cum omnia tua jure mancipii sint, ea possint retinere?] Hotomanius corrigi, ut ipse fatetur, contra omnium librorum auctoritatem, & legit, Quæ tua communium jure mancipii sint. Lambinus item & Sigonius recedunt longe a scripturæ librorum. Ego in loco tam iniquiter depravato literis V, & E, tantum video frustra ois multitudine in se fieri sæpe jam dixi, repetitas. De reliquo literis eisdem sententia verissima lego, Quæ communia jure mancipii sint, ea possint retinere? Addit ratione subjicienda, Si parum sit communium jus. In qua iteratione ejusdem verbi, & venustatem quaerit orationis, & gravius argumentum duxit ea cau-
sa, id est, ex ipso jure, quod si parum

communium est, illa, quorum id efficiens est, qui poterant satis esse communia? Hoc item dicit paulo post sic. Non solum quod hæc jure civili sepea sunt. Et in oratione pro Domo sua. Nullam dotum aliam æque esse privatis & publicis jure mancipium. Faber. De rebus mancipii vide Imperialis Salmastion de usura cap. 72. Mihi, valde suspecta sunt illa verba, cum omnia tua; ne a mala manu sint ingratis Ciceronis adiecta. Ea si tollas, erunt omnia liquidiora, cum nunc nescio quid nubili illa obfuscet. Gravius.

⁷² Aquæ ductus (separatum) haustus, iter] Harum servitutium explicationem imperiti juris cognoscere ex libro Pandect. 8. vel Instit. 31. Hotomanius.

Etus ⁷³, a patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili sumitur. Quapropter non minus diligenter ea, quæ a majoribus accepistis, publica patrimonium juris ⁷⁴, quam privata rei vestra retinere debetis: non solum quod hæc jure civili septa sunt; sed etiam quod patrimonium unius incommodo dimittitur: jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis.

XXVII. In hac ipsa causa, Recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, defectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsam, fugatumque esse constat: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in præsentia non restituetur: nihil amplius. Populi Romani causa, civitatis jus, bona, fortuna, possessioneque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc præferetur: qui-cum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modo dejeceris in prædium, restitui oportebit. Sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repereris, fugaris, * averteris, non restitues. Tum statueris vim in cade solum, non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim non esse factam: injuriarum delictum esse ⁷⁵, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, ubi vestigium impresserit, deici neminem posse. Juris retinere sententiam, & æquitatem plurimum valere oportere; an verbo ac litera jus omne torqueri, vos statuite, Recuperatores, utrum utilius esse videatur.

Hoc loco percommode accidit, quod non adest is, qui paulo ante affuit, & adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius. Nam ipso præsentem, de virtute

⁷³ *Atus*] Genus servitutis in prædiis rusticis, cum vicino per fundum vicini agere jumentum licet. Hinc Modestinus: *Item est, qui quis pedes, aut equos commoveri potest: atus vero, ubi & armenta trajicere, & vehiculum ducere licet.* Ferrat.

⁷⁴ *Publica patrimonium juris*] Jura universi populo data. *Passerat.*

* *Lamb. averteris: restitueri non debetis. Si vos hoc statueritis, statuite, vim esse in cade solum, non etiam in animo, & libidine: nisi cruor appareat, vim non esse factam,*

sed injurias tantum, ei, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, &c.

⁷⁵ *Injuriarum delictum esse*] In libris impressis Victorii, pro injuriarum delictum esse, erat in iure parum delictum esse. In locum T licet successerat L, quam similis, alibi dictum est: deinde ex E, factum est I, mutatione item admodum levi. Sic ergo scripserat Cicero, *In iure parum delictum esse, qui prohibitus sit.* Hic autem, & tot alibi in locis delictum esse idem ac delictum videtur. Faber.

te ejus & prudentia timidius dicerem, quod & ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris a præsentis laude tardaret. Cujus auctoritati ⁷⁶ dictum est ab illa causa concedi nimium non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiat ⁷⁷, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, nunquam ejus auctoritatem nimium valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexerit: qui juris civilis rationem nunquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam, expositamque præbuerit: qui ita justus & bonus vir est, ut natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quadam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita prompta fides, ut quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. Quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem vestra ⁷⁸ defensionis esse dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelleris; nostrum nominatis ⁷⁹. Verumtamen quid ait iste noster auctor? Omnibus, quidquid verbis actum, pronuntiatumque sit, convenit ⁸⁰.

Tom. IV.

K k k k

XXVIII.

⁷⁶ *Cujus auctoritati*] Cujus dignitati, & fidei dictum est ex illa parte tribui non oportere. *Hotomannus.*

⁷⁷ *Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiat, &c.*] Miror hoc non esse correctum, quod ut est, est: per se sententiam plane contrariam: & tamen sic est etiam in libris, quos Hotomannus sequitur: ac non in Victorianis sinitur hic prætermissa particula *non*; sic etiam recte in illis. *Non vereor de tali viro, ne, &c.* Faber. Et hic quoque impudens nos accepit Græterii exemplum.

⁷⁸ *Vestra*] Victorii editio, *nostra*: sed repugnantibus cæteris.

⁷⁹ *Illud autem miror cur vos, quem aliquid contra me sentire prædicetis, cum pro me sentire dicatis, cur quem auctorem meum appelleris, vestrum nominatis?*] Sententia hujus loci sic restitui, facilis & plana est. Obviavit enim M. Tullius adversarios pugnantem loqui, cum dicitur, C. Aquilius contra

Cæcinam, & pro Cæcina sentire: cum C. Aquilius & suam, & Cæcinæ auctorem appellat. Purgant autem prætermissa verba aliquot a scriptore librario: quæ nos restituumus, vestigia scripturæ veteris perscruti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti, & sensum Ciceronis, ratione duce, consecuti. *Lambinus.*

Et Omnibus, quidquid verbis actum pronuntiatumque sit, convenit.] Deest quiddam; ut tamen sensum conscribere possimus; hoc enim dixisse videtur. Placet, inquit, hoc omnibus: (& subaudi *causæ*) Quibus quique verbis actum pronuntiatumque sit; spectari convenit. Nisi forte quibus pro omnibus sit reponendum. Et hoc est, quod dicit infra, *Id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari quo consilio & qua sententia, non quibus quidque verbis esset actum.* Huius autem illius objectioni sic respondet, *Ego in istum numerum consulariorum, qui scilicet hoc respiciunt, non ascribam, opinor, istum, qui tam*

XXVIII. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, quo nos auctore rem istam agere, & defensionem causa constitutere vos dicitis. Qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem & sententiam interdicti mecum facere fatebatur; verbo me excludi dicebat: a verbo autem posse recedi non arbitratur. Cum exemplis uteretur multis, etiam illa materia aequitatis⁸¹, ab verbo & ab scripto, plurimis saepe in rebus, jus, & aequi, bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, aequitatisque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. Nam verba ipsa sponsonis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quoniam, inquam, modo? Quia certe, inquit, dejectus est Caecina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe, unde fugit. Quid tum? Prator, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Ebutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Caecinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponsonem.

Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris, & aequitatis, & non nostrae possessionis, sed omnino possessionum omnium, constitutere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a maioribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset, ostendi, id verum, id aequum, id utile omnibus esse, spectari, quo consilio, & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quam recularo. Nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quae aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit,

diffinili ratione usus est: & mox Aquilli refertur, qui rem & sententiam interdicti cum Caecina facere dicebat. Consequenter adjuvat locus infra. Quia non quibus quaque verbis dicatur, queritur, sed quae res agatur. Hocem. In alia omnia ivit M. Ant.

Ferrarius. Sic enim legit, ac distinxit: Omnia quaequid verbis istum, pronuntiatumque sit. Corruptum est... non nominem etc. Et Materia aequitatis. Materia hic de loco communi capitur. Infra vocabitur campum, c. 29. Passer.

fit, si aut praeterito aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia, & re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

XXIX. Quoniam satis recusavi: venio jam quo vocas. Quaero abs te, sumne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim prator, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui iussit, sed eo, unde dejectus essem; sum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad istum fundum: sum de via: sum certe alicunde, sive de privato, sive de publico. Eo restitui sum iussus. Restituisse te dixisti. Nego me ex decreto praetoris restitutum esse. Quid ad haec dicimus? aut tuo, quem admodum dicitur, gladio, aut nostro, defensionio tua conficiatur, necesse est.

Si ad interdicti sententiam confugis, &, de quo fundo auctum sit tum, cum Ebutius restituere jubebatur, id quaerendum esse dicis, neque aequitatem rei, verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris, praesidiisque versaris. Mea est ista defensionio: ego hoc vociferor: ego omnes homines, deosque testor, cum majores vim armatam nulla juris defensionio texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui deiecerit, in iudicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit injectum.

Istum locum fugis, & reformidas? & me ex hoc, ut ita dicam, campo aequitatis ad istas verborum angustias, & ad omnes literarum angulos revocas? in iis ipsis intercludere insidiis, quas mihi conaris opponere. Non deieci, sed eieci. Peracutum hoc tibi videtur. Hic est mucro defensionis tuae. In eum ipsum causam tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero: Si non sum ex eo loco dejectus, quo prohibitus sum accedere, at ex eo sum dejectus, quo accessi, unde fugi. Si prator non distinxit locum, quo me restitui juberet, & restitui iussit: non sum ex decreto restitutus.

Velim, Recuperatores, hoc totum, si vobis veritatis, quam mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis primum alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse

me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensione retulisse; me posse pro meo jure dicere, neque in hac re, quam ego protuli, queri oportere, quibus verbis prator interdixit, sed de quo loco sit actum, cum interdixit: neque in vi armorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te vero nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere.

XXX. Veruntamen equid mihi responderetur ad illud, quod antea dixi, non solum re & sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite diligenter, quaeso, Recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere. Non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicatur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quae interdictum pertineret: unum, si qui ex loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quo veniret, vi dejectus esset: & horum utramque, neque praeterea quidquam, potest accidere, Recuperatores.

Id adeo, si placet, considerate. Si qui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. Si qui mihi praesto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad haec duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utraque res, invenerunt: ut, si ex fundo, si ex fundo dejectus essem, uno, atque eodem interdicto restituerer, Unde ⁸³. Hoc verbum, Unde, utrumque declarat: & ex quo loco, & a quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe. Unde dejecisti? ab urbe. Unde dejecti Galli? a Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio.

Videtis igitur, hoc uno verbo significari res duas, & ex quo, & a quo loco. Cum autem eo restitui jubet, ita jubet: ut, si Galli a majoribus nostris postularent, ut eo restituerentur, unde dejecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent: non,

⁸³ Unde vi] Typographi illud est. R. Lambin. Unde dejecti Panni? ab urbe.

non, opinor, eos in cuniculum ⁸⁴, qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. Hoc enim intelligitur. Unde tu dejecisti, sive ex quo loco, sive a quo loco. Eo restitutus. Hoc jam simplex est, in eum locum restitutus: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo dejectus est. Ut si qui ex alto, cum ad patriam accessisset, tempestate subito rejectus optaret, ut, cum esset a patria dejectus, eo restitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam vim verborum necessario similitudine rerum aucupamur, qui postulat, ut, a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restitatur ⁸⁴.

XXXI. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis meae) si quis te ex aedibus tuis vi, hominibus armatis dejecerit, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequerere. Quid? si quis jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Cum igitur prator interdixerit, unde dejectus es, ut eo restituaris: tu hoc idem, quod ego dico, & quod perspicuum est, interpretaberis: cum illud verbum, unde, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis jussus: tam te in aedes tuas restitui oportere, si e vestibulo, quam si ex interiore aedium parte dejectus sis.

Ut vero jam, Recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem, sive verba spectare vultis, quin secundum nos judicetis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus & perditis, illa defensio,

⁸³ Eor in cuniculum] Cuniculum est Gallos in Capitolium iterum Philip. III. significat his verbis: *Alesse in Capitolio iusse: quod in templum ipse uscio qua, per Gallorum cuniculum ascendit.* Ea tamen de re nullus, quod sciam, alius scripserit commemoravit. *Itom, i. hinc. Jac. Gronov. ad Liv. lib. v. coniecit Claeonem scriptis collocatum, pro cuniculum. Gronov. Nilil erat*

cur mutarem velle hanc vocem Gronovius in *cuniculi* vocabulo est significatio aditus oculi, qualis fuit is, quo aggressi erant Galli. T. Livius, l. 47. Oliv.

⁸⁴ Qui postulat, etc.] Alii aliter. Gronovius autem ex *mihi. Qui postulat, ut a quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eo restitatur, hoc postulat, ut in eum ipsam locum restitatur.*

quo, tum deici posse, qui non possideat: qui non possideat, nullo modo posse. Itaque, si ego sim a tuis aedibus dejectus, restitui non oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quam multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primum illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quod negabas quemquam deici posse, nisi qui in eo loco fuerit⁸⁵. Nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, deici posse concedis⁸⁶. Cur ergo⁸⁷ aut in illud quotidianum interdictum, *Unde ille me vi deiecit*, additur, *cum ego possiderem*: si deici nemo potest, qui non possidet: aut in hoc interdictum, *De hominibus armatis*, non additur, si oportet quari, possederit, necne? Negas deici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis coactiue hominibus dejectus quisquam sit, eum, qui fateatur se deiecit, vincere^a sponcione, si ostendat, eum non possedisse. Negas deici, nisi qui possideat. Ostendo ex hoc interdicto, *De armatis hominibus*, qui possit ostendere⁸⁸ non possedisse eum, qui dejectus sit, condemnari tamen sponcioni necesse esse, si fateatur esse dejectum.

XXXII. Dupliciter homines deiciuntur: aut sine coactis, armatisve hominibus, aut per ejusmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo^b deijuncta interdicta sunt. In illa

⁸⁵ *Quod negabat quemquam deici posse, nisi qui in eo loco esset*] Non hoc praecise Piso negabat, quod plane defendebat ac negatorium fuisse, sed hoc defendebat, si in finibus Caecinae ingressus posset vi armatis hominibus dejectus esse, hoc quidem illi uti potuisse interdicitur, quia vero tantum prohibetur eis ingredi, dejectum nullo modo habere, id quod sine controversia verum est. *Horatius*.

⁸⁶ *Deici posse concedis*] Sensus est: Antea semper negavit Ebutius dejectum Caecinam ex fundo Fulciniano, quod in eo non fuisse, imo hoc dicitur, dejectum tantum qui possidet. Cui Cicero sic refert: Possessio duplex est: aut alicui scilicet, aut corporis. Absens enim corpore, animo tamen reiciere possessionem potest. Finge nunc eum, qui animo tantum possidebat, familiam dejectam esse: si nemo potest deici, nisi qui in loco est, dejectus non dicitur: itaque sentire antea videbatur Ebutius. Sin deiciatur quicumque possidet, ut modo defendit:

dejectum quoque hunc dici necesse est: quare pugnancia loquitur Ebutius. Sed huc calumniam facillime respondetur. Nam quae antea dixit Ebutius, de eo qui non possidet intelligenda sunt. Si quis enim quisvis non possideret, cum tamen in loco esset, ex eo vi armatis hominibus dejectus est, decreto praetoris restitendus est. *Idem*.

⁸⁷ *Cur ergo*] Summa haec est: Hoc interdictum datur ei, qui armatis hominibus depulsum est, quisvis non possideat: ergo etiam is, qui non possidet, dejectus dicitur. Sed facile responderi poterat, tenere saltem eum debuisse, qui dejectus dicitur, si non possideret: id est, in loco esse debuisse: alioquin dejectum eum non dici posse. *Idem*.

^a *Vi*, *Man. Grut. sponcionem*
⁸⁸ *Qui possit ostendere*] Id est, eum qui vi armis deiecit, etiam si probare possit se possedisse, tamen propter odium armorum condemnari. *Horatius*.

^b *Vi*, *Man. Grut. deijuncta*

vi quotidiana⁸⁹ non satis est posse docere se dejectum, nisi ostendere possit, cum possideret, tum dejectum. Ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec vi, nec clam, nec precario⁹⁰ possederit. Itaque is, qui se restituisse dixit, magna voce saepe confiteri solet, si vi deiecit: verum illud addit, Non possidebat: vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponcione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clam, aut precario possedisse.

Videtur, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitudine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc vero, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad eadem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtur: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis plane de sponcione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter haec interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum: Cum A. Caecina possederit, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si esset additum: de eo quari oporteret. Additum non est: tamen oportebit?

Atque ego in hoc Caecinam non defendo. Possedit enim Caecina, Recuperatores: & id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minus hominem ipsum, quam jus commune defensum velit. Caeciniam^a possedisse⁹¹ per colonum

⁸⁹ *In illa vi quotidiana*] *Vim* quotidianam appellat, quam supra multis in locis, *Qua moribus sit, & defensionem, vel defensionem moribus, vel qua ex conventu sit, nominavit*. Gellius *divitium & sponcionem, ex festuca, opinor, quis in consuetudine utebantur*, appellat. *Idem*.

⁹⁰ *Nec vi, nec clam, nec precario*] *Vi possidere* quis dicitur facile ex superioribus intelligitur. *Clam possidere*, Ulpianus sic definit in l. 6. D. de acquirend. posses. *Clam possidere eum dicitur, qui sive vi ingressus est possessionem eo ignorante, quem sibi controversiam facturum suspicabatur, et ne faceret, visibat*. Et paulo post, *Itaque clam manifeste possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo suam intravit, factam possessionem, inceditur*. *Precario vero possidet* (ait Ulpianus) *quod precibus petenti utitur*

dom conceditur tam diu, quam diu sit, qui conceperit, passus. Idem.

^a *Vi*, *Man. Grut. possedisse propter usum fructuum non negat*.

⁹¹ *Caeciniam possedisse* propter usum fructuum, non negat.] Quis in jure civili Romano mediocriter versatus, non videt, hunc locum esse invidiosum, neque dubium esse, quin, mortuo usufructuario, qui rem, cujus habebat usufructum, vivos locaverit, heredes usufructuarii nihil juris in ea re habeat, cum ad dominum, seu (ut appellant) proprietarium, revertitur? Nam quod quidam dicunt, cause servisse Ciceroem: quid minus credibile, quam ita cause servisse, ut impudentissimum mendicaret? Hunc igitur locum invidiosum esse contendo: atque ita legendum: *Caeciniam possedisse per colonum non negat*. Cui conjecturae argumentum fuit illa

lonum non negas: qui colonus habuit conductum de Caesennia fundum. Cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est, quin, si Caesennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post ejus mortem heres eodem jure possederit? Deinde ipse Caecina, cum circumiret praedia, venit in istum fundum: rationes a colono accepit. Sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Aebutii, de isto potius fundo, quam de alio, si quem habes, Caecina denunciabas? si Caecina non possidebat? Ipse porro Caecina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquilii sententia responderat? At enim Sylla legem tulit?

XXXIII. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipublicae querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Syllam in eandem legem, *Si quid jus non esset rogari* ⁹⁴, *ejus ea lege nihilum rogatum*. Quid est, quod jus non sit? quod popu-

illa, quae sunt supra non longe a principio in ipsa narratione: *Caesennia fundum possidet, locavitque*, & quae proxime sequuntur, *qui colonus*, &c. Antequam, qui, debet scribi comma, hoc pacto: *Caesenniam possidisse per colonum non negas: qui colonus habuit conductum de Caesennia fundum*. Unde igitur haec verba, *propter ususfructum nata sunt*? ex annotatuncula hominis semidoli: quae tandem a scriptore librario in contextum orationis relata sunt, illa rejecta, quae Ciceronis erant. Lamb. *Propter ususfructum*: restituisse. Naturaliter enim usufructuarius possidet, si quidem corpore fundo inscribitur. Si per colonum, civiliter, vel potius quasi civiliter, l. 21. l. penult. D. de acquir. poss. Quod cum Lambinus non intelligeret, respondendum paravit, *per colonum*. Hotom. *Hoc propter ususfructum*, rejicit merito Lambinus. Falsum est enim haec defensione Ciceronem unquam hic usum, qui tam multis supra dixerat, Caesenniam post sui mortem hunc fundum in auctione emisse. Sed quod in horum trium verborum locum haec duo *per colonum* sufficit, nihil id facere necesse habuit: satis id e sequentibus intelligitur. Sic igitur lego, & distinguo, *Caesenniam possidisse non negas: qui colonus habuit conductum de Caesennia fundum*, cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo. Dubium est, quin si Caesennia tum possidebat, cum e-

rar colonus in fundo, heres post ejus mortem eodem jure possederit? Paulus juriconsultus, *Quod per colonum*, inquit, *possidet, heres meus nisi ipse nullus possidentem non poterit possidere*. At mihi non magis necesse est, qui huc velut *deponit*, occurram, laborare, quam in tam multis illis, in quibus juriconsulti, non magis a Cicerone, quam ipsi inter se dissentiebant, *Faber*.

92. *Caecina denunciabat* [Denunciare, aliud nihil est, quam litem & judicium ostentare, nisi peritoni satisfiat. Cum igitur denunciatio sit peritoria, possessori autem, ut scribit Ulpianus, satis sit quod possidet, recte & probabiliter concludit, quia denunciavit Aebutius, possessorem sateri fuisse Caecinam. Quod ad hoc respondere potest Aebutius? Denuntiatione sua amitti jus possidendi, item ut a. filione, Hotoman.

93. *At enim Sylla legem tulit* [Dicit legem, qua videtur Sylla civitatem Volaterranis ademerat. Idem.

94. *Si quid jus non esset rogari* [Legunt principium hoc erat: *Causae, vel praetor, vel alius magistratus, qui cum populo rogaret, populum jure rogavit, populusque scivit*. Externum illud, *Si quid jus non fuit rogari, cum ea lege nihilum rogatum*, constat ex primis in Antonium, & lege quadam apud Frontinum, de aequi doctibus, & libro Valerii Probi, de notis antiquis. Idem.

populus jubere, aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. Nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quaro abs te, putefans, si populus jusserit, me, tuum, aut item, te, meum servum esse: id iustum, ratum, atque firmum futurum? Perspicis hoc nihil esse, ut in ceteris, quae rogavit. Primum illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. Deinde nihil rationis asters, quamobrem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. Nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est: & si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est?

Atque ego hanc adolescentulus causam cum agerem contra hominem disertissimum nostrae civitatis Cottam, probavi. Cum Arretinae mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum iustum judicari ⁹⁵, quod Arretinis adempta civitas esset, & ego vehementius contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri prima actione non judicaverunt: postea, re quaesita & deliberata, sacramentum nostrum iustum judicaverunt. Atque hoc, & contra dicente Cottam, & Sylla vivo, judicatum est. Jam vero in ceteris, ut omnes, qui in eadem causa sunt, & lege agant, & suum jus persequantur ⁹⁷, & omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut periti

Tom. IV.

L I I I

homi-

* *Locus mendosus. Deest aliquid.*

95. *Decemviri* [Ex hoc loco, & alio praeterea nullissimo, in oratione pro Domo sua, conjecturamus capio, *Decemviri* Romae creatos fuisse, qui de causis civitatis ac libertatis cognoscere: item ut de causis capitibus *Tribunorum*, & de veteris item causis *Centumvirorum*. Verba illius orat. haec sunt: *Si Decemviri sacramentum in libertatem injustum iudicassent, tanquam quoscunque vellet quis, hoc in genere se rem iudicatum referre posse voluerunt*. Idem.

96. *Non posse sacramentum nostrum iustum judicari* [Non posse nos concedere sacramentum, litem nostram iniquam esse. L. de Orat. *In iusto sacramentum concedere*. Pro Milone. *In iusto sacramentum sumus aliter petere*.

Festus: *Sacramenti nomen id omne dicitur, quod pars nominis petebatur, propter avaritiam suspicium*. Dissert. a spontione: quod in spontione non deponitur proprie pecunia, sed promittitur tantum, nec quicquam de ea ad avaritiam perveniebat. Puff.

97. *Et lege agant, & suum jus persequantur* [Legi agere, modo nihil aliud significat, quam litem intendere. Unde legis actiones dicitur sunt: quas Pomponius in lib. 2. de orig. juris, ex legibus XII. tabularum a iuriconsultis conceptas & constitutas esse scribit. Ergo lege agere, hoc significat, *alium intendere*, quae lege XII. tabularum concedatur. Hotomanus.

hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? Dubium nemini vestrum est. Certe quari hoc solere me non praterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri cives profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si fuisse voluissent, tum manere in civitate potuissent.

XXXIV. Quid? quem pater patratus⁹⁸ dedit, aut suus pater, popululve vendidit⁹⁹, quo is iure amittit civitatem? Ut religione civitas solvatur, civis Romanus traditur: qui cum est acceptus, est eorum, quibus est deditus; si non accipiunt, ut Mancinus Numantini, retinet integram causam, & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Jam populus cum eum vendidit, qui miles factus non est¹⁰⁰, non adimit ei libertatem:

⁹⁸ Pater patratus] Fetialium princeps, qui si quid cum hostibus patrandum, id est, que belli aut pacis causa transigendum esset, populi Romani nomine patrabat. Dolebar autem hostibus, qui cum eis pacem fecerat, quam populus Romanus ratam habere nolle. Fam deditorem pater patratus, ex Fetialium collegio creatus, patrabat. De deditore exemplum est notum omnibus de T. Ventrio, & Sp. Posthumio, qui a Samnitibus dediti repudiati sunt: apud Livium, lib. 9, de Mancino etiam nota est historia ex Platarcho in Græciorum vita, Livio, Lib. 25. & 56. Valerius, lib. I. cap. 6. & Cicero de Offic. lib. III. in Topicis, & lib. de Orator. I. cap. 40. Et apud Pomponium juriconsultum L. ult. De legat. Eius, inquit, qui legatum prolegat, Q. Mutius deus hostium, quorum erant legati, utriusque esse, solutus est respondere. Quem hostes si non receperunt, quaestio est an civis Romanus venisset: quosdam ex simantibus remanere, alios contra: quia quædam semel populus iussisset dedit, ex civitate expulsi viderentur, sicut sacros, cum aqua & igni interdicitur. In qua sententia videtur P. Mutius fuisse. Id autem maxime quantum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt. De quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus: & preturam quoque gessisse dicitur. Idem.

⁹⁹ Aut suus pater vendidit] Hæc erat non vera, sed simulata, & ficta venditio. Nam venditionem in emancipationibus aut adoptionibus fieri solitam significat. De qua Cæsius scribit libro Inst. 1. Emancipatio autem, hoc est, manus traditio, quedam similitudo venditionis est: quia & in emancipationibus pater eorum patrem alius pater adhibetur, qui filios suos nominatur. Ergo ille naturalis pater filium suum filivario patri mancipat, hoc est, manu tradit: a quo filivario pater, naturalis pater unum aut alios unum quoque in similitudinem patris accipit, & totum eum accepit unum filivario patri tradit. Hæc secundo & tertio fit, cum filivario patri mancipat & tertio fit: sic de patris potestate exit. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius: a naturali patre, ut et a filivario patre mancipatur, & a naturali patre mancipatur: ut si filius ille mortuus fuerit, et in hereditate naturalis patris, non filivario succedat. Idem.

¹⁰⁰ Cum eum vendidit, qui miles factus non est] Moris erat, ut conscripto exercitu, qui citatus non responderet, una cum bonis suis omnibus venderetur. Valer. Max. lib. sexto exemplum de C. Vario protulit, qui, quod sinistre manus digitos, in bello Italico militare, absciderat, publicanis ejus bonis in perpetuum vincula damnatus est. Et de alio

tem: sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum nolit. Cum autem incensum vendit, hoc judicat; cum is, qui in servitute justa fuerit, censu liberetur, eum, qui, cum liber esset, censerit noluisset, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quod si maxime istæ rebus adimi libertas, aut civitas potest, non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse?

Nam, ut hæc ex jure civili protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta sit. Nam quod ad exilium attinet, perspicue intelligi potest, quale sit. Exilium enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. Nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperitur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exilio esse multatum. Sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ; confugiunt, quasi ad aram, in exilium: qui si in civitate legis vim subire vellent; non prius civitatem, quam vitam amitterent. Quia nolant;

L III 2 non

alio rursus, quem M. Cælius consul una cum omnibus ejus bonis vendidit. De quo etiam meminisse Florus in Epit. lib. 14. Suetonius in Augusto, cum eum in se militari multa ad antiquum morem revocasse dixisset, Equitem, inquit, Romanos quod duobus filiis exolefactis causa decretandi sacramenti publicè amputasset, ipsam bonaque subiecit hæc. Idem.

1 Cum autem incensum vendit] Dionysius Halicarn. lib. 4. Antiquis pœnam incensum constitutam scribit, ut bona primum eorum publicaretur, deinde virgæ casti venderetur, & Ulpianus autem in Titulis sic scribit: Maxime capite dirimitur est, per manus & civitas & libertas auferuntur: veluti cum incensus aliquis viderit, &c. Idem.

2 Quibus lege aut Romana civitas, aut libertas erepta sit] Cur ergo privilegia de Cicerone & Claudio lata sunt, ut exalarent? Responso ex more & instituto intelligitur. Nam primum eo dies a Tribuno plebis ad populum dicebatur: deinde citabatur, & tertio ante intermissa die accusabatur, quam multa

irrogaretur. Itaque trimundus accusatus a populo ante morte, aut alia poena damnabatur: cum eo tamen ut ne poena capitis cum pecunia conjungeretur: id est, ne simul pecunia & capitis multa ei a Tribuno dicebatur. Magistratus autem sic populum dicebat, Velitis, vultis, Quiritis, ut Claudio, pua, aut M. Tullio, aqua & igni interdicitur. Si populus iuberet, poena etiam dicebatur si quis M. Tullium recto receperit, & aqua aut igni, ceteris rebus, quibus vita contineretur, juvaret. Non ergo reciperet, ut exiret: sed tantum, ne quis reciperet. Quod si minus verum esset civitatem adimere, re quidem vera nihil aliud erat. Hoc autem primum in eam rem valebat, ut ipsi manere in civitate liceret, si quidem aere solo vivere ac tegi vellent. Deinde ut ne prius civitatem Romanam amissæ viderentur, quam essent in eam recepti, quo vertebatur hoc est, mansuri soli causa venerant. Hæc Cicero dispersit in Oratione pro Dono sua. Idem.

non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque depouitur. Nam, cum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exilium, hoc est, in aliam civitatem.

XXXV. Non me præterit, Recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longius prolapsum esse, quam ratio vestri iudicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademptam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sylla voluit injuriam facere, tum omnes cæteros novos, veteresque cives. Neque enim ratio asseri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit.

Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re judicare non debetis: deinde quod Sylla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa, atque hereditates. Juber enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, & a populo Romano hereditates capere potuisse?

Quod si adimi civitas A. Cæcina lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quereremus, quemadmodum spectatissimum, prudentissimumque hominem summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, levatum injuria, civem retinere possemus, quam uti nunc, cum de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam existat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademptam esse dicat. Qui quoniam, Recuperatores, suum jus non deseruit, neque quidquam illius audacie, petu-

3 *Es de re iudicare non debetis*] Privatis tam iudicibus iudicare, nisi ea de re, de qua definite iudicandi potestatem a prætoribus acciperent, licebat. *Idem.*

4 *Horum nexa*] Quamvis sit civitatem Sylla ademerit, non tamen tulit, ne possent se

pro altero obligare, aut heredes instituire, & institui. *Ferrarius.*

5 *Duodecim*] Jus obtinuisse, quod habent duodecim Coloniae deductæ in Italia a M. Livio Druso. De Arimino Vellejus lib. 1. *Idem.*

petulantiaque concessit; derelinquo jam communem causam, populique Romani jus in vestra fide ac religione depono.

XXXVI. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, ut id non minus in hac causa laboraret: nec contenderit aliud, quam ne jus suum dissolute relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere æbutium, quam ne de eo contemptus esse existimaretur. Quapropter si quid extra iudicium est, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum, Etruriæ nomine totius, in utraque fortuna cognitum multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quaritis: cum iudicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non aequitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videtis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in iudicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne: tamen doceri possedisse:

6 *Qui quoniam, Recuperatores, suum jus non deseruit, neque quidquam illius audacie, petulantiaque concessit; derelinquo jam communem causam*] Locus aperte corruptus. Hænotamus coniecit aliquid desiderari. Lambinus inane spatium etiam reliquit. Eo quo progredere coniectura. Ego plus una litorea, effidico, quam hic a Cicerone unquam pronuntiatum scripturæ sit. Quam frequenter titulus ille, qui vocali superpositus valet N. occurrit in libris, & scriptis & impressis: & is quomodo sit similis illi velut apici literæ, quid attinet dicere? At hoc adinventorio quis non malit hic de reliquo, quam de reliquo, scribere? nemo profecto, qui videat, quid hic sententia possit, quidve in eandem sententiam tam multis antea dictum sit. *P. Faber.*

7 *De eo contemptus*] Fortasse ab eo. Libri tamen alicujus auctoritatem expectamus. *Horatium.* Miror hanc coniecturam recepisse Manutium, Lambinum, & Gruterum contra veteres libros omnes tam scriptos, quam editos, Cicero, orat. pro Sex. Roscio: De L. Sylla. *Idem.* orat. post reditum in se-

nata: *discessus de patria.* Plaut. Captiv. *Emi hostes de Quæstoribus.* Grævius.

* *Labis, amplissimum virum Etruriæ totius cognatum*] Hoc quid sit, discere non possum. Quærorem explicandum alius eruditioribus relinquam. Aperiam tamen quod mihi in mentem venit, & quibusdam probari amicis meis, eruditissimis hominibus. Veror ut vocabulum hominum alieno loco positum in illud quod nunc legimus novius sit mutatum: itaque scribi hunc totum locum oporteat. *Habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum Etruriæ totius, hominum in utraque fortuna cognitum, & Utriusque auctorem fortunam significat: cum secundum, quæ civile bellum antecessit, quo tempore & civitas, & suffragii jus Italie populis datum est: tum adversum, quæ Syllæ victoriam consecuta est, cum Sylla municipiis omnibus civitatem ademit, atque omnes (ut Valer. Max. scribit) Italie partes civis sanguinis fluminibus inundavit.* *Hænotius.*

diffe: multo etiam minus quæri, A. Cæcina fundus sit, necne: me tamen idiplum docuisse, fundum esse Cæcina: cum hæc ita sint, statuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut iudicetis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHI, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 6. Quoque] L. quoque me	17. 5. oraris] L. perorarit
13. nulla] L. nulli	14. Nunc quid] L. nunquid est
21. in his] G. omittit in.	31. perinde] L. G. proinde
23. electissimis] L. lectissimis	18. 13. repudiet] L. repudiet, qui
5. 6. fortissimos] L. florentissimos	18. ingratis] V. M. ingratis
20. falsum crimen, quasi] L. delict.	19. 2. ait] V. M. L. ait
7. 13. arbitrium] L. arbitrio	21. vero] M. G. viro
15. Tamest] L. nam, tamen	20. 3. dicitur] G. indicitur
tamen quia postulat] G. dicitur.	16. homines] L. homines nulla secum
8. 25. ad] V. M. L. a quætoribus	cognitione aut affinitate conjun-
9. 2. unguifer] L. innuifer	ctus, alienissimos
5. domi] G. domo	20. Si] V. M. Si de prædiis tuis, L.
16. auctione] V. M. G. auctionem	Si dupondius unus
24. amicum] V. arbitrum	31. concurresses] L. cucurrisses
10. 23. Nevius] V. M. Nevius ipse	21. 7. hora] V. M. G. omittunt
26. iste] V. M. isti	22. 32. Albius] V. M. L. Albi & Quin-
ult. fuisse] V. M. fuisse	tii
11. 15. inhiberit] V. M. inhibuerit	23. 17. esse] L. esse
19. edita] V. M. edito præcoris	23. nisi si] V. M. L. omittunt si.
13. 13. cuius ex] V. G. quoniam eius ex	ult. uno fieri] V. M. omittunt.
Prætoris] V. M. L. Prætoris Ro-	24. 7. aditit] V. M. ademit
mani	19. accepit] V. M. acciperet
18. Quintium] L. Quintium aut satisf-	23. satisfaret] L. satisfaret.
dare, aut	24. iudicare] L. iudicare
19. ni] V. M. G. si	25. 7. tribunus] V. M. ad tribunos
24. possessa] L. possessa non	p. forum suorum] L. delict
14. 18. concedit] V. M. L. dat.	27. iudicium] V. M. iudicio
19. possit] G. possim	id] L. in id
25. eo] L. es verba	26. 8. negatur] V. M. negatur
19. quicum] V. M. qui	16. &] L. & per
22. hanc] V. M. L. hanc est	18. Erat] L. erat enim
23. si qui] V. M. si qui, L. & si qui	20. cederet] V. M. hæreret
24. carus] L. clarus	27. 8. potentissimus] L. potentissimus erat
26. ne quam] L. ut aliquam	28. 15. ita] V. M. L. omittunt.
23. tunc] G. tu	29. 15. Ego] M. ego
16. 8. aliquando] V. M. aliquando	26. huius] V. M. L. his
21. plus] V. M. L. anno plus	30. 17. habebat] M. L. adhibebat

diffe: multo etiam minus quæri, A. Cæcina fundus sit, necne: me tamen idiplum docuisse, fundum esse Cæcina: cum hæc ita sint, statuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut iudicetis.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHI, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ: præter illas, quæ in hac Editione Textui subjunctæ sunt, aut in Commentariis propositæ.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 6. Quoque] L. quoque me	17. 5. oraris] L. perorarit
13. nulla] L. nulli	14. Nunc quid] L. nunquid est
21. in his] G. omittit in.	31. perinde] L. G. proinde
23. electissimis] L. lectissimis	18. 13. repudiet] L. repudiet, qui
5. 6. fortissimos] L. florentissimos	18. ingratis] V. M. ingratis
20. falsum crimen, quasi] L. delict.	19. 2. ait] V. M. L. ait
7. 13. arbitrium] L. arbitrio	21. vero] M. G. viro
15. Tamest] L. nam, tamen	20. 3. dicitur] G. indicitur
tamen quia postulat] G. dicitur.	16. homines] L. homines nulla secum
8. 25. ad] V. M. L. a quæstoribus	cognitione aut affinitate conjunc-
9. 2. unguifer] L. innuifer	tus, alienissimos
5. domi] G. domo	20. Si] V. M. Si de prædiis tuis, L.
16. auctione] V. M. G. auctionem	Si dupondius unus
24. amicum] V. arbitrum	31. concurretes] L. cucurrisses
10. 23. Nevius] V. M. Nevius ipse	21. 7. hora] V. M. G. omittunt
26. iste] V. M. isti	22. 32. Albius] V. M. L. Albi & Quin-
ult. fuisse] V. M. fuisse	tii
11. 15. inhiberet] V. M. inhibuerit	23. 17. esse] L. esse
19. edita] V. M. edito præcoris	23. nisi si] V. M. L. omittunt si.
13. 13. cuius ex] V. G. quoniam eius ex	ult. non fieri] V. M. omittunt.
Prætoris] V. M. L. Prætoris Ro-	24. 7. aditit] V. M. ademit
mani	19. accepit] V. M. acciperet
18. Quintium] L. Quintium aut satisf-	23. satisfaret] L. satisfaret.
dare, aut	24. iudicare] L. iudicare
19. ni] V. M. G. si	25. 7. tribunus] V. M. ad tribunos
24. possessa] L. possessa non	p. forum suorum] L. delict
14. 18. concedit] V. M. L. dat.	27. iudicium] V. M. iudicio
19. possit] G. possim	id] L. in id
25. eo] L. es verba	26. 8. negatur] V. M. negatur
19. quicum] V. M. qui	16. &] L. & per
22. hanc] V. M. L. hanc est	18. Erat] L. erat enim
23. si qui] V. M. si qui, L. & si qui	20. cederet] V. M. hæreret
24. carus] L. clarus	27. 8. potentissimus] L. potentissimus erat
26. ne quam] L. ut aliquam	28. 15. ita] V. M. L. omittunt.
23. tunc] G. tu	29. 15. Ego] M. ego
16. 8. aliquando] V. M. aliquando	26. huius] V. M. L. his
21. plus] V. M. L. anno plus	30. 17. habebat] M. L. adhibebat

31. 15. *velis*] L. velis
18. *ia*] V. G. *ia*
32. 9. *qui*] L. quia
10. *accipere*] L. acciperet nam
11. *fatidare*] L. fatidare
33. 5. *Ni*] V. G. *fi*
22. *ne*] V. M. non auferatur
34. 20. *iudicium*] V. M. iudicio
35. 11. *ex ipso*] V. M. L. ex hoc
20. *discrimen*] V. M. G. *discrimen*
36. 19. *tamen*] M. L. tamen
23. *no calamitate*] M. L. omittunt *in*.
28. *ex in*] M. L. omittunt *in*.
quis] V. quidam
37. 6. *preconium*] V. M. apprehendit
9. *misericordiam*] L. misericordia caperetur
25. *licet*] V. M. L. licet
38. 4. *qui*] V. M. L. *is* qui
39. 21. *fe*] V. M. L. *sele*
41. 13. *maleficiis*] L. maleficiis ante admittis
44. 15. *Manlius*] V. M. L. Manlius
45. 23. *omnis*] V. M. L. omittunt.
46. 22. *is*] L. ab *is*
47. 3. *illi*] V. M. L. *isti*
48. 4. *ordior*] V. M. L. exordior
14. *culeum*] V. M. G. culeum, supplicium paricidarum
20. *omnes*] V. M. L. omnes terrores, minae periculaque
23. *impendat*] V. impendant
23. *audacter*] L. audaciter
53. 13. *poterit*] L. poterit
ule. *rure*] L. rure
54. 15. *qui*] M. L. quem
12. *uereat*] M. L. uideret
neque] V. M. L. *neque* rure vocaturus
19. *pater*] L. pater
55. 6. *Remmiam*] V. M. L. Memmiam
55. 3. *ess*] L. *alix*
57. 17. *noxii*] V. M. G. *noxii*
58. 9. *fuit*] V. fuit quod poterat *fuit*
cui
60. 14. *terre*] L. terram non tangant
15. *alluuntur*] L. alluuntur
64. 11. *persequar*] L. persequar
69. 5. *eo*] L. &
28. *reformidet*] V. M. reformidat
70. 5. *facit*] V. M. facit
72. 13. *cucumidi*] V. cuculque modi
74. 21. *is*] V. L. *is*
75. 8. *iste*] V. M. *isti* credere
10. *paucis*] M. L. paulo tamen
76. 16. *epus factus*] V. episcopus vis
ult. *fratus*] V. fratus
80. 13. *a*] V. a gladiatore cessisse
81. 5. *&*] L. & de unaquaque
20. *emptor*] V. emptorem Chrylogonum
84. 9. *neque proscriptor*] V. M. omittunt.
86. 2. *videtur*] V. L. *videtur*, iudices; etiam *videtur*, iudices, ut
76. *inagere*] L. adungere
89. 13. *recepterium*] V. M. L. receperunt
88. 26. *annulumque*] V. M. annulumque dedit, os inuunt tibi
89. 4. *injuriam*] L. injuriam L. Syllie
90. 2. *Resp.*] V. M. L. *Reip.*
26. *propria*] L. proprie
ult. *etiam*] L. etiam sanguine
91. 20. *in*] M. L. *ex*
22. *parte*] M. L. omittunt.
92. 23. *etiam*] L. etiam quod
94. 8. *in suo*] V. M. G. *qui suo*
9. *hominis est*] V. M. L. *hominis* honesti
14. *perferberem*] V. perferberem
16. *in huius*] V. omittit *in*.
95. 1. *profer*] L. proferet
22. *codicem*] L. codicem
96. 12. *disiecta*] L. disiecta
conjecta] L. conjecta
27. *acceptum*] L. accepti & expenti
34. *debere*] V. M. L. *debere* tibi
97. 16. *pater*] V. M. *petere*.
17. *oportere*] V. M. omittunt.
19. *Quanto*] V. Quanto
id] M. *fit danti*, V. *id clarus*
ult. *quanto*] V. quanto
98. 1. *pateret*] V. *periret*, M. *pateret*
12. *de*] L. *de* suarum
15. *admonerasse*] L. adulterasse
99. 6. *reus*] V. *ejus* est
70. *perinde*] L. *proinde*
100. 1. *referens*] L. omittit.
29. *qui*] L. *qui* nunquam
101. 18. *se*] L. *suam* bonitatem
24. *fuisse*] V. M. *fuisse*
ult. *fuissent*] V. M. *fuisset*
102. 15. *resistere*] L. *resistere*
26. *arbitrium*] V. M. *arbitrium*
103. 4. *proprium*] V. *proprium* non *hunc*] V. *nunc*
5. *de ea re*] V. omittit *ea*.
6. *jacere*] V. *tacere*
9. *Facit*] V. *in ditionem*.
10. *Noni*] L. *in tabulis*
16. *commisisset*] V. *commisisset*

17. *in*] L. omittit *in*.
ut] L. *ut* denuntiare
18. *debere*] M. L. *deberi*
104. 10. *minus*] L. *minoris*
20. *iniquam*] L. *iniquam*
105. 13. *Nam*] V. *jam*
18. *deinde*] V. L. *deinde* sunt
106. 21. *a se*] L. *ab eo*
107. 11. *IP.*] V. M. *XX.* L. *P.*
22. *iam*] L. *jam*
23. *respulatio*] V. *stipulatio*
108. 2. *Fannius*] V. *Fannio* Roscium
3. *sed*] V. *ut* domino cogente
tu] L. *tum?*
5. *ille*] V. *ille* persequendum non
9. *tamen*] L. *tamenne*
16. *dissoluit*] L. *dissoluerit*
14. *causa*] V. *causare* quin
109. 2. *expectabis*] V. M. G. *spectabis*
28. *copis*] L. *fortuna* & *copis*
110. 30. *paulisper*] L. *paulisper* *licet*
111. 7. *nullus*] G. *nulli*
112. 16. *redatum*] M. L. *exactum*
17. *nunc cum*] V. *nunquid*
23. *etiam*] L. *tamen* cum *scio*
tibi] L. *tibi* non *tibi*
117. 13. *esse*] L. *ille*
15. *adductum*] L. *adduci*
16. *possent*] M. L. *expectassent*
19. *eadeo*] L. *sua*
120. 12. *quid*] V. M. *quod*
ult. *populi R.*] M. *populo R.*
121. 6. *Si*] G. *Sed*
15. *omnes*] L. *homines*
122. 22. *mallem*] V. M. *mallem*
23. *mallem*] V. M. *mallem*
123. 13. *ignis*] L. *ergo*
17. *senatus*] L. G. *fenatus*
124. 10. *taceant*] V. L. *tacerent*, M. *tacent*
126. 1. *sententias*] L. *sententiam*
127. 2. *iudicis*] L. *iudicis* diuitius
132. 3. *paterat*] L. *peccarit*
13. *proferre*] V. M. *perficere*
133. 13. *diei*] V. *temporis*
135. 2. *prastringat*] L. *prastringat*
9. *prolungat*] L. *prolungat*
1. *posse*] V. M. *posse*
17. *suarum*] V. *suarum*
18. *ibi*] V. L. *tibi*
137. 4. *singularem*] L. *singillatim*
138. 4. *non*] L. *nunquam*
30. *concedis*] L. *concedes*
139. 17. *Ubi*] M. L. *ut*
19. *pateret*] V. M. *pateret*
141. 22. *As*] L. *As*
Tom. II.
24. *te ubi*] G. *omittit te*.
39. *publicum*] L. *publici*
142. 3. *qui*] L. *cum* qui *quasor* fueris
143. 1. *parata*] M. L. *comparata*
145. 11. *requirit*] V. *requirit*
ult. *vestro*] L. *nostro*
148. 5. *vobis*] L. *nobis*
12. *conuentionibus*] L. *conuentionibus*
150. 15. *passer*] V. M. L. *posse*
151. 3. *tot*] L. *tot* tam
10. *enere*] L. *enere* postea
21. *perficere*] L. *proficere*
23. *populus*] V. G. *prator*
152. 1. *poterat*] L. *conuentionibus*
5. *caruissimam*] L. *conuentionibus*
19. *deppulatio*] L. *deppulatio*
23. *ita*] L. *ita* vastavit, vexavit
153. 13. *pecuniar*] V. M. L. *pecuniam*
154. 13. *agit*] V. *agitur*
156. 5. *iudicio*] G. *iudicio*
17. *maxima*] V. M. L. *maxima* *visio*
riam
157. 1. *arbitratorum*] L. *videbant*
9. *non*] G. *nun*
158. 4. *comitorium*] M. L. *comitorium*
meorum
9. *etiam*] M. L. *jam*
11. *quantum*] V. M. *quantum* *pecuniam*
13. *tamen*] L. *tamenne*
159. 11. *propter iudicium*] L. *delet*.
17. *venisset*] M. L. *venisset*
160. 4. *percuris*] L. *pecunia*
15. *eam*] V. M. *jam*
161. 12. *ignorat*] L. *ignoret*
162. 6. *necessi est*] L. *oportet*
163. 9. *recusando*] L. *recusando*
166. 24. *vestrum*] L. *vestrum*
167. 1. *fit*] M. *fit* *in* *eo*
168. 8. *praferim*] V. L. *delet*.
14. *suis*] M. *ibi*
23. *arbitratorum*] M. L. *arbitratorum*
24. *praetoris*] L. *praetori*
169. 4. *arbitrator*] L. *arbitrator*
170. 6. *vestrum*] L. *nostrum*
8. *senatorem*] L. *hominem*
20. *exultantibus*] L. *esse* *videbantur*
171. 21. *spare*] L. *spare* *debere*
12. *peti*] L. *opto*
172. 19. *respondent*] L. *respondi*
20. *diururnitate*] V. L. *diururnitate*
23. *iudiciorum*] M. L. *ludorum*
174. 3. *nefaris*] L. *nefaris*
177. 15. *convictus*] L. *convictus*
23. *primo*] L. *primo*
178. 4. *illa*] L. *illa* *omnia*
11. *accidere*] M. L. *accidere*
M m m m

17. ut cum] L. & ut cum
 20. ut esset] L. cum esset
 21. enim] L. homo
 ult. omnes] V. M. L. homines
 23. iste] L. iste unus
 180. 14. si qui] L. delet si.
 ult. poterimus] V. M. poterimus
 181. 16. vestro] L. vestro
 182. 2. retinuisse] L. retinuisse
 183. 3. latuissimis] V. M. Latuissis, L. Latuissis
 186. 24. vestri] L. nobis
 206. vestri] L. vestri
 189. 19. habitum] L. habitum
 190. 9. eo] L. eo
 23. agi] L. agi vere
 15. requireti] V. M. requirat
 27. propulsissimam] L. polissimam
 191. 5. ubi] L. ubi, tum
 16. laborat] L. elaborat
 192. 15. producturam] L. producturam
 193. 10. forensi] V. M. omittunt
 194. 15. rei] L. Verri
 195. 8. iudiciofam] L. iudiciofam
 29. prospicere] V. M. perspicere
 30. tu] L. tum
 10. ipsum] V. M. istum
 20 Carbonem] M. L. Carbone ... Do-
 labella
 199. 1. confugisse] V. M. fugisse
 7. depulsi] L. depulsi
 9. illa] V. M. L. illa
 200. 10. eos] V. M. es
 15. sepi] L. semper
 201. 13. expostata] L. expostata
 202. 4. Flamini] V. M. L. Flaminio
 14. culpam] L. culpam
 19. Olympum] V. M. Olympum
 205. 11. optinuit] V. M. omittunt
 16. habet] L. habet dicere
 206. 7. istum] L. istum patris
 23. admonerent] L. admonerant
 207. 15. tamen] V. M. tamen non
 18. tantum] M. tantum
 208. 2. mitti] V. M. mitteret
 canam] V. M. cornam. Tum
 20. parvas] V. M. omittunt.
 21. primis] V. M. optimis, L. pri-
 mariis
 209. 27. potuerunt] L. potuerunt
 210. 25. multis] L. multum
 212. 16. minimum] L. minimum
 18. prociacia] L. prociacia hinc
 21. defendere] L. defendere
 29. Jans jam] V. M. nemo jam
 213. 6. locum] L. loco

8. suis] L. fuerat
 9. pecunia] M. L. omittunt.
 214. 1. Lampaseni] L. Lampasena civitas
 facere conabatur
 2. volebant] L. volebat
 9. concurreret] L. concurreret
 215. 8. poterat] L. possent
 9. vestris] L. nostris
 27. transiisse] L. contulisse
 31. scribis] V. M. scribit
 216. 14. Non] V. M. nonne
 21. argueretur] L. arguebatur
 217. 2. nunt] L. vero
 118. 3. arbitrare] M. L. arbitrare
 23. expellant] L. extinebant
 24. poterunt] G. potuerunt
 219. 25. multis] L. a multis
 220. 18. sunt] L. sunt: sed
 26. evictore] L. mittere
 222. 5. fecerunt] L. fecerunt. Ita ed
 9. protogaretur] L. protogaretur
 27. Quoslibet] L. Quoslibet
 223. 7. quam tu] V. M. L. quod tu ...
 11. audit in tabulis
 225. 27. scripserit] L. conscripserit
 226. 8. ea] L. ea, testamentum
 16. Caritia] L. deler.
 27. populo] L. in populum
 28. ad populum] L. ad Praetorem
 227. 1. non patitur] V. M. G. delect non.
 7. nascitur] L. nascatur
 12. heredem] L. heredem Virginem mu-
 lierem fecit
 Quid] V. G. Quod
 14. non sit] M. omittit non
 22. itaque] L. iam
 230. 5. ambigeret] V. M. L. ambigitur
 12. hereditatem] L. possessionem
 18. valde] L. valde hoc
 10. Nam] L. nam in
 233. 2. At ille] V. M. G. ille
 8. Adimar] V. M. G. admis
 15. molebunt] V. molebunt
 234. 2. ad] V. M. ad eas. L. in eas
 235. 27. conscribitur] G. conscribitur
 236. 2. uti] L. uti de illis
 5. tum vero] V. M. G. verum tamen
 7. indicentur] G. iudicium
 237. 2. Nam] V. M. G. jam
 5. exadit] L. traderetur
 7. reddendum] L. tradendum
 24. pro] L. pra
 240. 10. finis] V. M. finas
 14. Quid] V. M. L. quod
 241. 5. lacrymae] L. lacrymae, si
 6. subterant] M. L. subterant

- periculum] L. periculum si
 18. delictum] V. delictum
 28. se] V. M. omittunt si.
 242. 1. bonum] M. L. bono.
 2. nam] M. an
 5. manus pretium] M. L. manu pretii
 15. adscripserit] V. M. conscripserit
 243. 4. referre] L. referre se
 7. delictum] V. M. G. defensionum
 14. volebant] V. M. G. volebat
 15. Nam quid] L. Non enim
 16. ipse] M. iste
 245. 25. fuit] L. G. fuit
 246. 6. interesset] V. M. L. interessisset
 7. re] V. M. omittunt.
 11. ut levissime dicam] V. M. omittunt.
 25. est] V. M. sit
 247. 6. confagrarat] L. confagrarat
 7. fuisse] V. fuisse
 13. possit] L. possit
 249. 30. nescit] V. M. omittunt.
 250. 8. fidem] G. fidemque
 251. 2. multis] L. multo
 252. 2. Et possit] V. M. postquam
 14. reliquere] V. relinquere
 254. 15. legati] V. M. legatos decreverant,
 & L. legati decreti testimonium
 17. restituerunt] G. restituerunt
 21. potuisse] V. M. posse
 256. 1. quid] L. quid ille in
 2. peridicula] V. M. peridiculi
 11. attingit] G. attingit
 12. evertendum] V. L. evertendum
 257. 23. Romanis] V. Romani
 25. pudensissimam] V. M. prudentissimam
 258. 7. ex] V. M. de
 19. anno] V. M. L. annos
 22. accipit] V. M. L. accipit
 23. testimonium] V. M. L. testimonium
 259. 15. Ut] V. M. quo
 24. tam] L. omittit.
 260. 2. Remp.] L. Remp.
 19. Et honesti] V. omittit.
 25. evulsisset] L. involtisset
 26. insisterent] L. consistuerat cum
 30. Et] L. & in
 1. fuit] V. M. L. fuit
 261. 7. Quiritium] V. M. cum
 14. si] M. L. si petit
 ult. non si] L. cum Siculos eorum
 dare] V. M. L. dari
 262. 2. complectamini] V. M. L. amplectamini
 8. illi] V. M. L. Siculi
263. 23. infamiter] V. M. L. infamiam
 264. 7. commissam] V. M. commissam dis-
 cant
 24. dicit] V. M. L. iudicis
 264. 7. scelera] V. M. omittunt.
 14. confidit] V. M. L. ex S. C.
 18. hoc bonum] V. M. G. huic homini
 19. invenit] V. M. invenies
 27. Rupilius] V. M. L. Rupilius Prae-
 tor ex
 23. praetore] G. praetorem
 29. religione] G. refectione
 266. 11. fore] V. M. L. omittunt.
 17. an] V. M. L. atque iudices
 18. lege] V. M. L. lege Rupilia
 20. postidie] V. M. postera die
 28. agitur] V. agitur
 ult. iudicium] L. iudices
 269. 9. suorum] V. M. L. suorum comi-
 tum
 17. alter] V. M. L. aliquo
 19. pseudohyria] V. M. L. pseudo-
 thyron
 23. Et ille] L. etiam illa
 sceleris] L. sceleris sunt quae per
 V. M. sceleris quoque per
 31. ubi] V. M. L. sub
 ult. non] V. M. L. cum Syracusanis
 locum eripere
 270. 2. postuerunt] V. M. postuerunt
 14. tu] V. M. tu Syracusanis
 15. impertire] V. M. L. impertiri ve-
 tuisti
 16. agere] M. L. agere
 22. vociferare] V. M. L. vociferare
 271. 7. posse] L. potest
 18. interponat] L. interferant
 20. dicitari] G. disputari
 26. non] M. tamen
 31. ut id] G. sibi id
 272. 3. referre] L. referre ad illam. suam
 rationem Syracusanam
 5. qui] L. quippe qui
 273. 16. licet] L. jubeat
 nullum] V. M. G. illum
 19. iudicio] M. L. consilia
 26. quod] L. in quo
 11. reficilis] V. M. L. reficulis
 274. 16. non] L. vix
 17. oblitus] V. M. L. oblitus, L. aditu.
 175. 6. laudatorem] V. M. L. laudatorem
 276. 6. probasser] G. dedisset
 15. nullitas] L. nullitas
 ult. ut saltem] G. a salute
 277. 24. sacerdoti] V. M. L. sacerdotis
 ult. habebat] V. M. L. haberet
 M m m m 2 20. car-

20. *conficere*] V. M. L. conficere
 278. 31. *adhibere*] L. adhibitis in consilium
 279. 3. *metum*] L. metum cum cupiditate
 15. *condemnavit*] L. condemnat
 17. *vobiscum*] V. M. L. vobiscum
 280. 12. *vobiscum*] L. vobis
 18. *est*] V. M. est tam
 29. *iam*] V. M. omittunt.
 30. *advocatio*] M. L. advocatoria
 281. 4. *confilique*] L. confilique
 281. 5. *iam*] V. M. L. funium
 43. *item*] L. affabre
 15. *comparatus*] V. M. L. comparatus
 19. *Aggubatur*] V. M. tangebatur
 33. *Equitatem*] V. M. omittunt.
 283. 10. *iam*] V. M. L. facta ab eo
 15. *postum*] V. M. L. postumus
 17. *quo*] L. quod
 284. 16. *vellent*] V. M. vellent, dicerent.
 18. *publitas*] V. M. omittunt.
 19. *ut cum*] V. M. L. omittunt.
 20. *epistole*] V. M. L. epistole
 28. *omni*] V. M. G. omnium
 30. *nonne*] V. M. L. octava
 285. 9. *nonne*] V. M. L. octavam
 286. 5. *erat*] L. erat
 6. *videbatur*] L. videbatur
 8. *Gellius*] V. M. Lucullus
 287. 7. *in integra*] L. integra
 35. *de*] V. M. L. omittunt.
 289. 8. *posset*] L. posset? cedo
 18. *indicaverit*] V. M. G. judicavit
 potuit] G. potuit
 22. *Quem*] V. M. Quid
 28. *cognitione*] G. cognitione
 33. *ante*] L. ante te
 290. 14. *periculo*] V. M. periculum
 23. *obtinere*] M. E. obtinebat
 24. *videatur*] L. videretur
 26. *Dubitare*] V. M. L. dubitare et-
 lamnum
 17. *soli cognovissent*] V. M. omittunt.
 291. 15. *adscriptis*] V. M. L. adscriptis
 23. *cum*] V. M. quod cum
 292. 19. *Sicilia*] V. M. Sicilia
 23. *ok*] V. M. L. ad
 293. 6. *flagitiorum*] L. flagitiorum
 17. *rep.*] V. rep.
 294. 8. *sumemus*] L. sumamus
 17. *quin*] V. M. L. & quin ab
 295. 34. *vetorum*] V. M. G. veteres
 296. 3. *quisquam*] L. quisquam
 5. *amplius*] V. M. amplius
 9. *asserat*] V. asserat
 26. *totidem*] M. L. subeat

31. *aliter*] L. factus
 32. *religione*] M. L. religionem
 ult. *rectari*] V. M. L. legi
 298. 6. *plorantibus*] V. M. implorantibus.
 L. improbantibus
 9. *dicunt*] V. M. dicit
 10. *mensent*] L. G. adiant, qui con-
 sequitur mensent comitalem
 22. *cui*] G. qui
 4. *habebat*] M. L. habeat
 25. *obscure*] G. fano vase
 29. *Reip.*] V. M. Reip. causa
 299. 27. *occulsi*] V. M. esse
 28. *advocatus*] V. M. L. omittunt.
 33. *conflare*] V. M. L. conficere
 301. 11. *qui*] L. quis
 11. *meruerit*] V. M. meruerit
 15. *facit*] M. L. fecit
 18. *cum*] L. cum in te pratorum
 20. *dicat*] L. edicit
 302. 15. *videatur*] M. L. videamur
 20. *defertur*] V. M. L. deferuntur
 28. *quis*] L. qua ratione & iste
 33. *comprobantur*] V. M. compro-
 bantur
 304. 17. *postulantur*] L. possunt
 305. 4. *iam*] G. nam
 18. *Reip.*] L. Respublica
 26. *inscriptum*] V. M. L. scriptum
 29. *consulant*] L. consulant
 306. 13. *totum*] V. M. tamen, L. tandem
 15. *rogatum*] V. M. L. civem Roma-
 num
 307. 6. *locis*] V. M. L. locis erecta sunt
 26. *Sicilia*] V. M. Sicilia
 30. *viderent*] V. M. L. dicerent
 32. *obsecravit*] V. M. L. obsecravit
 308. 1. *pro*] V. M. L. pro
 2. *dixerunt*] V. M. L. dixerunt
 2. *dixerunt*] V. M. L. dixerunt
 17. *honore*] L. honorem
 309. 1. *moenibus*] V. M. a moenibus
 16. *recessit*] V. M. L. remouissimi
 22. *Leontino*] V. M. Leontini
 24. *aliorum*] L. aliorum
 28. *Sappho*] V. M. L. Jovena
 310. 6. *minut*] M. L. post minus
 9. *pollit*] V. M. omittunt.
 312. 4. *su male*] G. aut quomodo
 5. *cupit*] V. M. L. cupies
 6. *enim*] V. M. L. omittunt.
 12. *Sicilia*] V. M. Sicilia
 humanum?] L. hominum
 18. *speravit*] V. M. sperabas
 313. 14. *ea*] L. eorum
 28. *quid*] V. M. quo

314. 10. *arbitratur*] V. M. arbitratur eos
 17. *prodicunt*] G. quibus hoc commit-
 tam
 20. *nititur*] V. nitatur
 29. *promptus*] V. M. L. amplius
 315. 19. *non*] V. M. L. non
 ult. *confugant*] M. mecum fingam
 6. *tacito*] L. tacito cetera
 316. ult. *mensum*] G. mensum
 317. 10. *tantum*] V. M. L. tantum Meli-
 tentem
 17. *edite*] V. M. nobis
 218. 16. *tabellarum*] V. M. L. tabularum
 319. 1. *an negotior*] V. M. L. omittunt
 7. *quo*] L. quod
 33. *rerum*] G. rerum
 34. *solebant*] V. M. L. solebant
 320. 8. *nequis*] M. L. nequis
 10. *mulieres*] V. M. L. mulieres ve-
 quam
 321. 7. *dicunt*] V. indicant
 23. *et*] L. & quantum dicere
 323. 5. *subo*] L. subo
 9. *reprehendunt*] V. M. reprehende-
 runt
 11. *quempiam*] L. quempiam in judi-
 cium
 17. *quod*] G. in quod
 20. *est*] L. est
 324. 17. *arbitraret*] L. arbitraret
 25. *hominum rogationem*] V. M. omnium
 majorum, omnium clarorum
 325. 13. *Domus*] G. Domitia vestra
 23. *furvus*] V. M. L. erimus
 30. *spe*] G. & re
 ult. *in*] V. M. L. in audiendo diligen-
 tiam
 326. 11. *Nam*] V. M. L. in
 16. *ratione*] V. M. L. rationibus
 19. *Asia*] V. M. Asia
 327. 11. *vendendi*] V. M. L. vendendis
 26. *clarissimos*] V. M. L. omittunt.
 29. *diligentique*] V. M. L. prudente-
 que
 328. 1. *liberis*] V. M. omittunt.
 11. *praesens*] V. M. L. praesens
 329. 13. *decumano*] V. M. L. decumani
 16. *non*] V. M. non commutat, sed
 evertit
 22. *multorum*] multorum pratorum
 330. 5. *eris*] V. M. erat
 19. *solus*] L. locus
 22. *ad*] V. M. L. ad evertendas
 331. 20. *que*] L. quae vestigalis sit
 332. 2. *regis*] L. regis

21. *ajbat*] V. M. L. dicbat
 22. *ultra*] V. M. L. unam
 333. 23. *uno*] V. M. L. omittunt.
 26. *irrisus*] V. M. irritos
 335. 21. *poposcere*] V. M. postere, L. po-
 polterre
 25. *velis*] V. M. L. quadrupli
 25. *velis*] L. voler
 26. *asser*] V. M. auferat
 336. 1. *luteus*] V. M. luteus
 6. *numquam*] V. M. L. nunquid
 14. *non*] V. M. L. ne
 19. *Prohibere*] V. M. prohibere.
 50. *adhibeat*] V. M. adhibeat
 ult. *quo*] V. M. quod
 337. 2. *et*] V. M. ex Leontino
 3. *calumniansi*] L. calumniandis
 8. *ostendat*] V. M. L. ostendens
 12. *quo*] L. quod
 25. *constitisse*] V. M. L. irrupit, L. re-
 perisse
 338. 21. *quod*] L. quo
 22. *ad*] V. idem non, M. L. id non
 339. 8. *pop. Roma.*] V. M. omittunt.
 340. 12. *praesitate*] L. improbitate
 15. *aliqui*] V. M. exequi
 24. *non*] L. tunc
 31. *species*] V. G. spes
 341. 4. *in tanta improbitate*] V. M. L. o-
 mittunt.
 16. *Atque hoc*] G. delet hoc.
 28. *ad coronam*] L. ac coronae
 20. *ministris*] L. ministris
 22. *ut ante*] V. M. omittunt.
 23. *venditis*] L. venditis iam
 28. *maximo*] L. maximo quidem
 342. 2. *et occupatissimus*] V. M. L. omi-
 tunt.
 22. *Pergameus*] V. Pergameus, M. Per-
 gameus
 26. *edicta*] V. M. edicta
 344. 2. *Xeno*] V. M. Xenon
 elevatum] V. M. eum locatum
 3. *iste*] V. testes
 4. *quo*] V. M. L. eusmodi
 4. *ut*] V. M. omittunt.
 6. *uxorem*] V. M. uxorem
 19. *Xeno*] V. M. Xenonem adirent
 judicare] V. M. L. judicaretur
 asserunt] V. M. L. asserant
 20. *jugeribus*] L. jugeris
 22. *edictus*] V. M. L. edictus
 24. *confessus*] V. M. L. confisus
 345. 8. *quodam*] V. M. L. quodam
 in foro] L. Xenon in foro
 22. *nullus*] L. G. nullus

24. *quam*] V. M. L. quam iste
 346. 20. *ad Apronium*] V. M. Apronio
 28. *straverat*] G. statuerat
 347. 16. *auditis*] V. M. auditis
 348. 1. *perferre*] V. M. ferre
 3. *quæsit*] L. quæsit
 9. *superiorum*] L. superiore
 9. *superiorum*] M. Ripatorios
 11. 66. 13. M. L. etiam in foro jubebat
 349. 4. *permuta*] L. permularum
 13. *Sator*] L. cum fuit
 350. 17. *videt*] V. M. audet
 351. 16. *intrat*] V. M. intrant
 353. 2. *Pyrago*] V. M. Pyragi
 10. *in*] V. M. in ipse
 10. *cum*] L. cum decimas
 24. *mediatum*] V. M. L. modium
 25. *mediatum*] V. M. L. modium
 30. *predonum*] V. M. prædonis
 354. 9. *mulieri*] M. L. mulier in
 12. *dicat*] V. M. L. dicebat
 19. *reddisset*] L. reddidisset
 22. *Adicitur*] L. addicuntur
 355. 19. *terribilis*] V. M. L. deterrimis
 356. 4. *produs*] L. putans
 11. *ipso*] V. M. ipse
 12. *audiam modo*] V. M. omittunt
 12. *audiam modo*] V. M. animadvertendum
 14. *traderet*] V. M. L. tradidit
 20. *malorum*] V. M. L. malorum
 21. *et*] L. ab ipso partarum
 357. 2. *remittere*] V. M. dimittere
 21. *videtis*] V. M. vidistis
 358. 1. *usu*] V. M. non intelligit
 17. *se*] V. M. tibi
 20. *vendidisset*] V. M. L. vendidisset
 359. 1. *privat*] V. privat
 360. 23. *vendidi*] G. vendidisti
 26. *pecuniam*] V. M. pecunie creptæ
 361. 13. *nobilis*] V. M. G. arator nobilis
 14. *namini*] V. M. G. Panormitanis
 362. 6. *potentes*] V. M. L. millia
 15. *Equites*] G. Equites Rom.
 34. *indigna*] V. M. indigna
 363. 6. *Adicitur*] L. addicuntur
 13. *facere*] V. M. ferre, L. conferre
 25. *sed*] V. M. sed que

26. *fatore*] V. M. L. faturati
 31. *fecerunt*] V. M. fecerunt
 364. 14. *possunt*] G. possunt
 25. *amiciflorumque populi Rom.*
 28. *decumarum*] V. M. decumarum
 365. 1. *se*] V. M. quibus quod tum aut
 5. *Etnefens*] V. M. Etnefens & Leontinorum
 336. 28. *omnibus*] V. M. omnibus
 32. *Mæ*] V. M. Mæta diligencia
 367. 27. *dubitatis*] V. M. L. dubitabitis
 29. *faciam*] L. capiam
 33. *improbitatem*] V. M. iniquitatem
 368. 7. *illam*] L. se tuum
 8. *decumarum*] V. M. L. decumarum
 13. *fuppitio*] V. M. L. iudicia
 23. *poterat*] V. poterit
 371. 10. *merces esset*] L. G. meritafer
 372. 7. *accidit*] V. M. adum est
 9. *latro*] V. M. L. latro
 18. *Quid*] L. Quor
 18. *locis*] V. M. L. locis
 373. 7. *suu*] V. M. L. sua
 29. *efficit*] L. afflicta
 31. *urbis*] L. urbanos
 374. 3. *ei*] V. M. L. omittunt
 35. *esse*] V. M. L. omittunt
 375. ult. *si aut*] G. si quid
 376. 23. *propterea*] V. M. G. omittunt
 29. *contendendum*] V. M. L. contendendum
 377. 7. *refraseret*] V. M. L. fraseret
 378. 8. *fore*] L. fieri
 9. *vendidisset*] V. M. L. vindicasset
 379. 25. *manifesto*] L. manifeste
 381. 9. *propulsare*] L. propulsare
 18. *mercedis*] V. M. L. mercedis nomine
 20. *profiteres*] V. M. profiteres
 24. *ex*] V. M. L. ex hoc uno
 28. *exagitatum*] L. exagitatum
 383. 4. *illud*] V. M. illo
 384. 1. *maxima*] V. M. maximam
 7. *vendidisse*] G. vendidisse, atque aliorum quidem agrorum proportionem magno decimas vendidisse
 18. *manifestis*] V. M. maximis
 385. 8. *ita*] V. M. omittunt
 17. *redemisset*] V. M. redemisset
 387. 2. *redundaret*] V. M. redundaret
 8. *nomine*] V. M. non
 24. *Volvo*]

24. *Volvo*] V. M. L. volo mihi fraterculo
 12. *habere*] V. M. L. habere
 17. *De*] V. M. dare, profundere, opponere
 25. *conficies*] V. M. perficies
 388. 3. *Omnia*] M. omni
 13. *volunt*] G. volunt
 34. *qua*] L. qua in aratore
 389. 14. *audierit*] V. M. audit
 23. *ad sua flagitia*] V. M. L. omittunt
 390. 13. *crepium*] V. M. abreptum
 26. *ferme*] L. fere
 391. 7. *enigam*] V. M. omittunt
 11. *Peinum*] V. M. L. primum eam cum posita est apud
 16. *publicanis*] V. M. L. publicani
 392. 12. *Antistis*] V. M. L. Antistis
 25. *appellanda*] L. appellanda indicatorum fe ac patriciarum minorum. Recta
 393. 4. *esse*] V. M. L. esse cura
 8. *an se*] L. cum
 394. 12. *sumus probare*] V. M. omittunt
 17. *ipse*] L. ipse... posim
 20. *aut cum*] V. M. L. omittunt
 28. *ut*] L. cur
 395. 9. *Que*] V. M. L. Que ergo
 14. *pecunia frumentum crece a Sicilia*] L. deder.
 396. 1. *interpositis*] L. interpolatis
 10. *Mala*] G. magna
 12. *aspeti*] M. L. insper
 24. *convocasse*] L. convocasse
 397. 21. *per trionnum*] V. M. omittunt
 30. *in*] L. in gngala
 398. 12. *esse*] L. quiam esse
 14. *quid*] V. M. quid vocas
 399. 10. *ergo*] V. M. L. ego
 25. *advent*] V. M. adduxerit
 26. *adire*] M. adesse, V. G. abire
 400. 13. *aliquor*] V. M. aliquor
 401. 12. *excellentem*] V. M. excellenti
 402. 13. *datus*] L. dono datus
 403. 4. *frumentum*] L. fuerit
 19. *imperabat*] V. M. L. imperabat
 405. 15. *passum*] L. posim
 406. 16. *poscat*] V. M. poscit
 28. *Hæc*] L. hoc decet injuriz
 407. 19. *omne*] V. M. L. hominis
 24. *in Rep.*] V. M. L. in Remp.
 408. 2. *urbis*] V. L. vestris
 5. *primis*] V. M. L. primis civitatis
 10. *vellet*] G. vellet

13. *ad*] V. M. L. ad æquitatis conditionem
 15. *seu*] L. pro sua parte
 18. *recto*] G. certo
 29. *ferenda*] V. M. L. ferenda populo
 409. 11. *se*] V. M. omittunt
 26. *an*] V. M. L. atque
 28. *quod oportuerit*] V. M. omittunt
 410. 32. *Hæc eadem*] V. M. G. omittunt
 411. 1. *ven volis*] V. M. L. omittunt
 3. *profere*] G. deder.
 34. *principis*] L. præcipue
 412. 5. *ne*] V. M. ante
 12. *proconfultus*] V. M. confultus
 20. *probarit*] V. M. probarint
 21. *utilitatem*] V. M. voluntatem
 31. *illa*] G. ulla
 ult. *annone*] V. M. L. annona
 413. 18. *eo*] L. eodem
 19. *annua*] V. M. anno
 26. *biennium*] V. M. biennio
 ult. *deportare*] V. M. reportare
 414. 2. *conque*] V. M. L. arguo
 35. *reprehendatur*] L. reprehendetur
 415. 3. *utilitate*] L. utilitate
 5. *avaritia*] V. M. avaricia
 11. *plures*] V. M. L. complures
 13. *impio*] V. M. L. impius
 33. *vero*] V. M. viros
 34. *ipso*] L. ipse
 416. 4. *hæret*] G. subsistere
 9. *averatur*] V. M. auferatur
 21. *obstet*] V. M. G. obdet
 23. *vellem*] V. M. vellem
 16. *negare*] L. vellem negare posset
 18. *et*] V. M. omittunt
 22. *licet*] M. licet
 417. 12. *ipso*] L. ipse
 14. *conditione*] L. G. consuetudine
 418. 12. *eder*] V. M. L. fides
 418. 5. *ova omnium*] V. M. omittunt
 8. *locupletis*] V. M. locuplete
 11. *fuisset*] V. M. L. fuisset nego
 14. *margaritam*] V. M. margaritam
 15. *factum*] L. factum nego figurum
 13. *in*] V. M. in tabulis
 420. 9. *factus est*] G. factus est ex
 10. *certe*] V. cetera
 423. 10. *pro posthære*] V. M. omittunt
 13. *emerit*] V. M. emerit
 30. *fuit*] L. fuit
 424. 4. *usumque*] L. usumque meum
 13. m*

13. *enagium*] L. maximum
 22. *tue*] L. tue permiserat
 435. 2. *servat*] L. servit
 15. *fuisset*] L. fuisset sibi a
 25. *ita*] V. M. id
 436. 5. *ecqua*] V. M. L. ecquo
 6. *apud*] L. apud se in
 9. *habe*] L. tibi habe
Canephoræ] V. M. L. Canephoras
 10. *modeste*] V. modeste
 26. *ingratis*] V. gratis, L. ingratis
 28. *se*] L. si possint
 29. *etiam*] L. delet
 30. *modo referre*] V. modo referre
 voluit
 437. 9. *familias*] V. M. familias totas in
 11. *hoc*] L. hoc ipsum
 438. 16. *communicavit*] L. communicavit?
 30. *modo . . . etiam*] G. delet.
 439. 4. *atque*] G. in
 9. *qua*] V. M. qua
 19. *alia*] L. delet.
 27. *cum*] L. qui
 440. 13. *prætoris*] V. prætoris
 15. *an domum*] V. L. quemadmodum
 16. *omnium*] L. omnium vestrum
 30. *aliam*] L. aliteras
 441. 3. *minus*] V. minus invidiam
 8. *tuam*] L. istius
 11. *ablatæ*] L. sublata
 23. *in*] L. in tabula
 32. *se*] L. ut in
 442. 14. *Qui*] V. M. qui simul ut me
 18. *uti isti*] V. M. delect ut
 443. 10. *temperare*] sibi temperare
 21. *putabit*] G. putavit
 32. *emeris*] L. emeris, nec ne
 444. 15. *dicit*] L. dicit
 16. *proferat*] L. proferat
 20. *promptissimè*] L. prompti
 445. 10. *verfata*] V. M. L. verfata
 15. *domi*] V. M. domo
 22. *respondit*] V. M. L. respondit
 ult. *propinqua*] L. ad propinquam suum
 446. 8. *vociferari*] V. M. vociferare
 17. *excoigitati*] L. excoigitat
 22. *facinoræ*] V. M. L. facinore
 26. *Res clara*] V. M. reclamare
 448. 28. *argue*] L. neque
 449. 22. *cupidiſſimum*] V. M. avarissimum
 ult. *hoc*] L. hæc crimina
 450. 4. *ille illegis*] V. M. L. delect ille.
 5. *quidem*] M. L. quidem illa
 451. 3. *prætorum*] V. M. prætorum
 7. *primorum*] V. M. L. primariorum

15. *accedere*] L. ascendere
 452. 7. *in illa*] L. illa in
 11. *ut*] V. M. L. ut egonem mihi
 20. *nummularum*] V. M. nummorum
 453. 5. *vellerat*] L. avellerat
 27. *reprehendat*] L. reprehendat
 454. 23. *texturum*] V. M. texturam
 27. *nisi*] V. M. non
 ult. *Neri, Lyfo*] V. M. nec vulgo, L.
 nec unus e vulgo
 455. 4. *Quasi*] V. L. quasi vero
 456. 3. *in Syriam*] L. delect.
 11. *suæ*] V. M. L. his
 12. *vocatur*] L. vocat
 ult. *manubria*] V. M. cum manubrio
 457. 5. *aliud*] V. M. L. aliud quam id
 quod
 19. *potuerunt*] V. M. delect.
 458. 12. *ornamentum*] L. ornatum
 460. 14. *omni*] V. L. omnes
 461. 21. *egnovat*] V. noverat
 462. 3. *et*] L. & cui
 23. *ipse*] G. ipse
 463. 5. *universam*] L. universis
 17. *exportatur*] L. exportabatur
 26. *Quid hoc*] L. delect hoc.
 464. 21. *omni*] L. munus
 25. *obtrivit*] L. obrivit
 465. 20. *muneri*] V. M. munere
 466. 9. *captus*] L. capta recuperatum re-
 ponatur
 24. *ferendum*] L. nihil minus feren-
 dum
 467. 21. *desert*] L. rem desert
 32. *idea*] L. id fore
 35. *eo*] L. eo est
 468. 3. *in*] L. in illam civitatem, totam-
 que provinciam
 5. *inon*] L. cum
 14. *ſinum*] V. cum
 23. *publicæ*] L. publicum
 469. 8. *illuſtrum*] L. illuſtris
 19. *tibi*] L. tibi nunc
 27. *provifa*] L. provifa
 470. 1. *Democritus*] V. M. L. Democritus
 2. *et*] V. M. L. et
 3. *ſinum*] V. M. L. ſinum
 13. *neſarius*] L. neſarium
 26. *ut*] V. M. ut ritus
 471. 14. *fori*] M. fori
 15. *hora*] L. horam
 23. *tam*] V. tantum mali
 472. 7. *editum*] L. editum
 13. *dicendum*] V. M. L. dicendum est
 473. 15. *antiftipes*] V. M. antiftipes
 474. 4. *decidit*] L. incidit

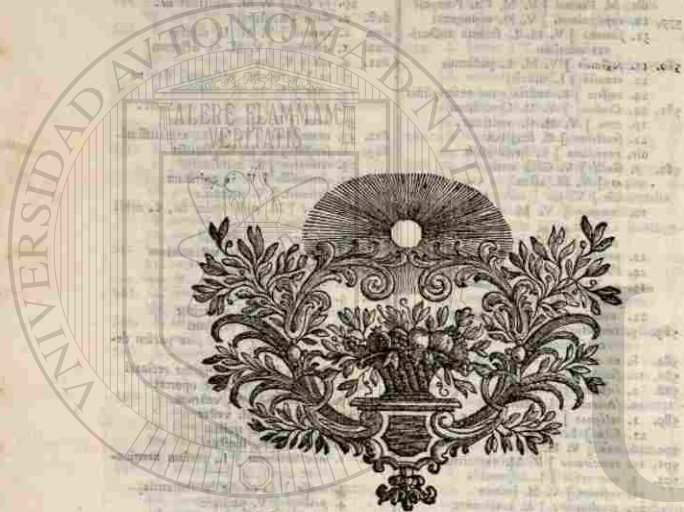
14. *ſacrarii*] V. M. ſacrarium
 28. *copiæ*] V. L. prælio
 475. 15. *ſoleant*] V. M. ſolebant
 16. *neque*] L. neque unquam
 476. 1. *ordiri*] V. ordiar
 8. *tam*] L. ita
 9. *ut*] L. ut in animis
 18. *qua*] L. ex qua
 ult. *ea*] G. eo
 477. 18. *diſtius*] V. M. L. addunt, *auri*
veſtra
 479. 3. *cauſituta*] L. inſtituta
 14. *ſeſere*] L. ſcelique
 19. *Et*] G. & tamen
 23. *veſtrum*] V. M. veſtram auctorita-
 tem
 32. *omnium*] L. omnium Græcarum
 urbium
 34. *rationem*] V. rationem
 480. 9. *purus*] V. M. a plurima cade
 26. *adiungitur*] L. conjungitur
 481. 8. *Tyche*] V. M. L. Tyche
 14. *Telmothes*] V. M. Telmothes
 29. *deportata*] L. deportata
 482. 24. *ornare*] L. ornari
 483. 19. *cinſium*] V. cinſium
 484. 1. *minimum*] L. minimum
 16. *ſeruo*] V. M. corum
 17. *acommodavit*] L. commodavit
 22. *ferenda*] L. ferenda
 30. *Pæoniæ*] L. Pæoniæ
 485. 9. *honore*] V. M. honori
 10. *colligere*] L. conjicere
 486. 2. *ſervare*] L. conferaret
 4. *dicerentur*] L. dicentur
 487. 2. *conditare*] V. M. vendere
venditabant] G. venditabant
 3. *aut ſibi*] V. M. G. omittunt aut.
 22. *mereri*] V. M. mereri
 489. 3. *exscribam*] V. ſcribam, M. L.
 exſcribam
 491. 7. *illa*] L. illi
 adeo] G. ideo
 492. 1. *principium*] V. M. G. principium
ſolent] V. M. G. ſolet
 16. *ſinum*] L. de iſtus turpi calami-
 roſaque prætura
 493. 4. *inſtitutum*] L. inſtitutum
 5. *confuſus*] L. confuſus
 7. *ſam*] L. ſam in id non
 495. 22. *illie*] L. aliiſ
 501. 16. *locorum*] V. M. G. delect.
 502. 10. *juſſe*] V. juſſit
 32. *conſcripſerit*] L. ſcripſerit
 503. 2. *Trichalio*] G. in Trichalio
 Tom. IV.

14. *diceret*] L. dicerent
 19. *Fieri*] V. M. G. omittunt.
 21. *non*] V. M. L. non
 25. *hominæ*] L. homines
 504. 16. *eveniunt*] V. M. G. veniunt
 18. *aut*] L. ut
 505. 7. *eo*] V. M. L. eo fervorum
 9. *Megareſis*] V. M. L. Megareſis
 506. 4. *affirmat*] V. M. L. affirmat
 507. 1. *condemnat*] L. damnatus
 508. 7. *proponeretur*] L. proponeret
 25. *inſtitutum*] L. obſectum
 509. 13. *ac*] L. atque imbrum
 14. *comparat*] V. M. G. comparat
 28. *Melitenſis*] L. Melitenſis
 29. *factus*] L. factus
 ult. *admovebat*] V. M. apponebat
 510. 6. *in*] V. M. L. ad cubiculum
 511. 9. *inco*] V. M. L. loco
 29. *deportaret*] V. M. G. exportaret
 514. 2. *Sicilia*] G. delect.
 7. *ac neceſſi*] L. omittit ac.
 24. *in loco*] V. M. L. digno in loco
 515. 21. *intelligit*] V. M. intelligit
 516. 15. *poſit*] L. propoſit
 517. 9. *poſt*] L. poſt ſi
 24. *pecunia*] V. M. G. pecunia con-
 ſtat
 29. *veſpi*] V. M. L. reprehentio
 519. 8. *quod*] V. M. G. quod
 520. 15. *rederunt*] L. redemerunt
 19. *imponeretur*] L. imponeretur
 24. *uſurpatum*] V. M. L. uſurpatum . . .
 retento
 26. *Ac non*] L. G. delect non.
 521. 15. *quidam*] V. M. quidem
 18. *exigit*] L. exegit
 523. 9. *ita*] V. M. ita Verres provincie
 præſiit, ut
 10. *ſit*] V. M. tibi ſit
 22. *ſita fuerunt*] L. vixerunt
 524. 3. *deportaret*] V. M. G. portaret
 8. *imperat*] G. imperat
 525. 7. *certo*] V. M. certo pretio
 8. *miſſum*] V. M. L. miſſione
 9. *quod*] militis &
 23. *et*] V. M. ex
 25. *in ſola*] V. M. M. noctu
 527. 4. *oculatus*] L. occultatus
 4. *ſpicere*] L. ſpicere
 24. *condit*] L. condi
 528. 19. *captum, & ſer*] V. M. G. factum
 ſer
 23. *adducti*] V. adducti
 28. *maximus*] L. magnus
 ult. *ſignum*] L. aliam
 N n n n
 530. 6.

530. 6. cum] M. L. in
9. hoc] L. non
531. 11. servans] L. reservant
14. idemque] G. itemque
16. Et usque] M. L. et nunc
27. tamen] V. tamen te decideri videt
534. 16. habitare] V. M. habitari
23. egreditur] L. egreditur in
535. 9. non] L. est tibi
24. non] L. uno
28. non tanto] L. delet non
29. tanta] G. omittit
536. 2. periculo] L. in periculo
537. 11. commemorator] V. M. G. commemorabantur
18. dantissime] L. delet que
2. exonerat] V. renegerit
5. invocant] M. L. invenerat
jacobus] M. jacobus, L. jacobus
28. quos] L. quos
540. 1. ester] G. sit
5. venere] V. M. venerit
22. iam] V. M. etiam
542. 12. cucurridi] L. cucurridi
21. turpitudinis] L. turpitudinum
ult. &] L. etate, miseria
543. 14. cervicem] L. cervicem
ult. iam] V. M. L. in commata
545. 8. libertate] V. M. L. libertatem
547. 27. nihil] L. omittit
546. 2. naxarchus] L. naxarchus homo nobilissimus fuit
18. tibi] L. tibi vestitque
3. qui] V. M. G. qui non
6. omnium] V. M. L. hominum
25. Philarchus] V. M. Philarchus
30. Philarchus] L. Philarchus
32. sedis] V. M. Heredis?
548. 6. alantus] V. M. L. colonos
17. nunciantur] V. M. non eramus
26. ducimini] L. ducimini
27. neque] L. &c
549. 12. devotior] L. venient
14. enim] L. enim se
21. iam] L. ita
annos] L. G. omittunt
28. apporata] L. deportata
550. 3. Chionis] V. M. L. Chion Simon
19. foverit] M. L. princeps fuit
20. Tyndarid] L. Tyndarid
24. iam] V. M. iam
29. illorum] L. illorum miserorum
551. 4. Lacrymans] L. lacrymans ego hic, non
5. ne] V. M. L. fed ne
14. ita] V. M. L. ita
23. perpetuo] L. perpetuis
31. me] V. M. tua
552. 4. praedicas] V. praedicas, M. praedicas
17. tuus] L. tuus semulus, tuus hospes
18. egressum] V. productum
553. 12. posse] V. M. posse, L. posse
22. adducere] V. M. L. adducere
32. nuncia] L. nuncia talari
554. 2. Sicilia] V. M. Sicilia
9. hospitium] V. M. L. hospitiumque
16. muneri] V. G. nostro
17. animi] L. animo
18. astra] L. defixa
34. in] L. e conventu
555. 23. baculo] L. baculo
24. illi] L. ille
556. 33. interire] L. interire
35. qua ex Syria] G. delet, que
557. 7. Charybdis] V. M. L. Charybdis
9. immantibus] L. immantibus
27. providere] V. M. L. intelligebant
26. iam] V. M. L. etiam
559. 2. concessa] L. concessa esse
7. via] V. M. G. vi
32. momentum] L. momentum
560. 13. dicunt] L. dicunt
561. 12. Hecine] V. hae in plebe Rom.
25. Confano] V. M. L. Confano
28. dicendo] G. dicenda
562. 26. receptitum] L. receptitum
563. 5. tunicabat] L. tunicabat
564. 5. cadentelque] V. M. L. cadentelque
7. indebat] L. leniebat
566. 4. ut] V. M. L. ut ditionem aliquam crucis
8. advenit] L. delet
16. sperant] V. M. sperant esse
25. Sicilia] V. L. Sicilia negotiabat
557. 15. affectum] M. L. affectum
16. vincire] L. vincire... verberare... necare
26. Quod] L. Quem enim locum in
568. 13. veritas] V. M. G. veritas omnium
20. Nam] L. Nam si
569. 8. nolo] V. nolo hoc in hoc
12. si qui] V. M. L. qui
17. pertinent] L. pertinent
570. 29. nobis] V. M. nobis
571. 5. adversetur] V. M. G. adversetur
572. 32. corrumper] V. M. G. corrumperdi
574. 5. praetoris] L. urbis
21. averendum] V. M. G. averendum
374. est-

27. colitis] L. incolitis
575. 5. nullum] G. ullum
8. Deinde] M. L. Deinde
576. 10. audimus] V. audivimus
577. ult. pop. Rom.] L. a populo R.
788. 1. numerus] L. maximus numerus
13. populo] L. praetore
ult. M. Fovisi] V. M. Cn. Pompeji
579. 12. oppugnatum] V. M. oppugnet
31. summa] V. M. L. summa auctoritas omnium
580. 15. possimus] V. M. L. possumus
20. vultus] L. manis
24. vixit] L. nostris quae exscripseris
581. 14. Cradum] V. M. Crodium
19. cum] V. M. G. omittunt
22. fructibus] G. frugibus
ult. invidiam] L. invidiosam
582. 9. Galli] V. Galli non
at] V. M. alicui
10. coarguit] V. M. coargui potest
igitur
14. potest] V. M. potestis... debetis
12. Filata] V. M. omittunt
15. ne] V. M. ne
sunt] V. M. sunt
22. voluimus] V. M. G. nolimus
583. 5. conicitate] V. M. G. conjectura & cogitatione
584. 8. ut quisque] V. M. L. si quidquid
586. 10. sanctam] G. vinctam
588. 2. vestitus] V. vestis
20. festum] L. festorum
589. 8. reliquias] V. M. reliquias
22. fide] L. confida
590. 26. uno] V. M. punc
591. 19. exercitior] V. M. exercitus
592. 3. improvisa] L. improvolo
12. inferite] V. M. inferite
21. condemnare] L. condonare
24. non & multis] M. L. omittunt non
593. 12. ita] V. M. L. ita
13. Pugnati] L. pugnati
594. 6. Tardis] V. M. G. rendet
596. 11. unum] V. M. omittunt
604. 14. hominibus] L. hominibus
605. ult. mansuati] V. M. mandato
606. 1. illius] L. tuus
8. &] L. ut
20. denuntiabat] L. denuntiabat
28. et] V. M. G. omittunt
607. 20. non minus] L. delet non
609. 2. ut ipse atque] M. L. G. omittunt
9. ordinis] V. equestris ordinis
618. 30. ius] L. vis
614. 3. ius] L. vis
approbata] L. approbata
16. eadem] V. M. L. in eadem
616. 30. aut] L. aut aliquo
617. 4. decessus] V. decessus
29. in hoc] V. M. omittunt in
618. 2. facta] L. statui
619. 1. apertum] V. M. L. totum
620. 1. auctorem] V. M. G. auctorem
621. 4. ut] L. ut me redicuas, five tu
14. quis] V. M. G. omittunt
15. subiliter] V. M. L. omittunt
30. amur] V. M. L. omittunt
622. 33. armatissimi] V. M. L. armatissimi
623. 1. fecisset] V. M. L. fecisset
25. retroceat] L. continetur
624. 23. interdictum] V. interdictum
625. 4. defensus] V. defensus
626. 3. nihil] M. nihil enim in, L. nihil enim est in
10. impropi] L. interponi
23. testamentum] L. testimonium
627. 14. pueri] L. pueri
19. vestrum] L. nostrum
628. 5. sed] G. sunt etiam
6. demeritur] L. amittitur
12. praefatus] L. praefatus
21. in iure parum delatum
23. iuris] L. G. iuris igitur retineri
25. faceret] L. faceret oportet
629. 10. vestrum] V. M. vestrum
20. vestre] V. M. vestre
omnibus] L. quibus
ult. sit] L. sit, spectari
630. 1. non nominata] L. possum nominare non
3. cause] L. cause in sententia
4. probari] V. probare
25. omnino] L. omnino
631. 7. iussu] V. M. iussisset
proximo] V. M. proximi
10. decreto] M. edicto
632. 2. atque] V. minime
28. Clana] V. M. G. Caccina
633. 18. agrer] L. ages
19. persequere] L. persequere
21. agrer] V. L. ages
utere] V. M. L. utere
26. ex] L. ex citiore
634. 10. &] V. M. G. aut
635. 5. dixit] L. dicit
8. armis] L. armis
N u n u 2

636. ut. quod] L. quod rogari ius non sit?
quid quod
638. 7. tum] V. M. L. tamen
639. 3. is] V. M. L. ii. . . . fuerunt . . . li-
berentur
12. profugium] V. M. profugium
640. 8. fecer] V. fieri
641. 6. occeretur] L. veritus sit
7. ne de] V. M. de
8. quod] V. quod virtuti hominis
14. queritur] M. queretur
642. 1. Caccina] L. Caelina
2. Caccina] Caccinana

UNIVERSIDAD AUTONOMA DE BUENOS AIRES

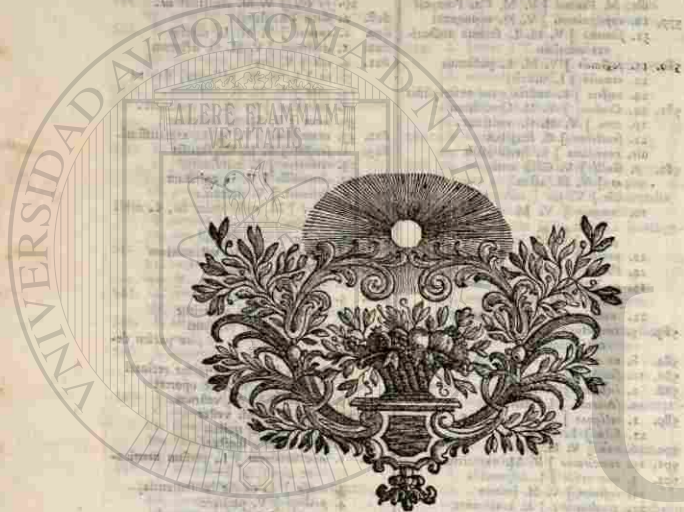
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ORATIONUM CHRONOLOGIA,

Ad Fr. Fabricii, & And. Schotti rationes exacta.

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
672	26	M. Tullius Decula, Cn. Cornelius Dolabella.	CICERO causas agere coepit publi- cas, ut in Bruto ait. Privatam pro QUINTIO apud Aquilium Gallum egit, an. agens sextum & viciesimum.
673	27	L. Cornelius Sylla Felix, II. Q. Caelius Metellus Pius.	SEX. ROSCIUM patricidii reum de- fendit, anno aetatis xxvii. quo & Demosthenem Athen. Oratorem dice- re coepisse apud A'rbortore; observat Gellius XV. 28.
674	28	App. Claudius Pulcher, P. Servilius Vatia Isauricus.	
675	29	M. Emilius Lepidus, Q. Lutatius Catulus.	
676	30	Mamevius Aemilius Lepidus, D. Junius Brutus.	
677	31	Cn. Octavius, C. Scribonius Curio.	Pro Q. ROSCIO COMEDO dixit. Quaffor creatur.
678	32	L. Octavius, C. Aurelius Cotta.	
679	33	L. Licinius Lucullus, M. Aurelius Cotta.	
680	34	M. Terentius Varro Lucullus, C. Cassius Verus.	
681	35	L. Gellius Poplicola, Cn. Corn. Lentulus Clodianus.	
682	36	Cn. Aufidius Orestes, P. Cornelius Lentulus Sura.	
683	37	M. Licinius Crassus, Cn. Pompeius Magnus.	Edilis Curulis creatur. In Q. CEC. & in VERREM.
684	38	Q. Hortensius, Q. Caelius Metellus Creticus.	Pro M. FONTEJO dixit, & pro A. CECINA. Edilitatem gerit.
685	39	Q. Marcius Rex, T. Caelius Metellus.	

636. ut. quod] L. quod rogari ius non sit?
quid quod
638. 7. tum] V. M. L. tamen
639. 3. is] V. M. L. ii. . . . fuerunt . . . li-
berentur
12. profugium] V. M. profugium
640. 8. fecer] V. fieri
641. 6. occeretur] L. veritus sit
7. ne de] V. M. de
8. quod] V. quod virtuti hominis
14. queritur] M. queretur
642. 1. Caccina] L. Caelina
2. Caccina] Caccinana

UNIVERSIDAD AUTONOMA DE BUENOS AIRES

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

ORATIONUM CHRONOLOGIA,

Ad Fr. Fabricii, & And. Schotti rationes exacta.

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
672	26	M. Tullius Decula, Cn. Cornelius Dolabella.	CICERO causas agere coepit publi- cas, ut in Bruto ait. Privatam pro QUINTIO apud Aquilium Gallum egit, an. agens sextum & viciesimum.
673	27	L. Cornelius Sylla Felix, II. Q. Caelius Metellus Pius.	SEX. ROSCIUM parricidii reum des- cendit, anno aetatis xxvii. quo & Demosthenem Athen. Oratorem dice- re coepisse apud A'rbortore; observat Gellius XV. 28.
674	28	App. Claudius Pulcher, P. Servilius Vatia Isauricus.	
675	29	M. Emilius Lepidus, Q. Lutatius Catulus.	
676	30	Mamevius Aemilius Lepidus, D. Junius Brutus.	
677	31	Cn. Octavius, C. Scribonius Curio.	Pro Q. ROSCIO COMEDO dixit. Quaffor creatur.
678	32	L. Octavius, C. Aurelius Cotta.	
679	33	L. Licinius Lucullus, M. Aurelius Cotta.	
680	34	M. Terentius Varro Lucullus, C. Cassius Verus.	
681	35	L. Gellius Poplicola, Cn. Corn. Lentulus Clodianus.	
682	36	Cn. Aufidius Orestes, P. Cornelius Lentulus Sura.	
683	37	M. Licinius Crassus, Cn. Pompeius Magnus.	Edilis Curulis creatur. In Q. CEC. & in VERREM.
684	38	Q. Hortensius, Q. Caelius Metellus Creticus.	Pro M. FONTEJO dixit, & pro A. CECINA. Edilitatem gerit.
685	39	Q. Marcius Rex, T. Caelius Metellus.	

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
686	40	C. Calpurnius Piso. M. Atilius Glabrio.	
687	41	M. Emilius Lepidus. L. Volcatius Tullius.	Protor CICERO Legem Manliam fuisse: dixit & pro A. CLUENTIO AVITO.
688	42	L. Aurelius Cotta. L. Manlius Torquatus.	
689	43	L. Julius Caesar. C. Marcus Fimbrius.	
690	44	M. TULLIUS CICERO. C. Antonius Nepos.	Agrorum tres. Pro C. RABIRIO, perduellionis reo. In CATILINAM, quatuor. Pro L. MURENA.
691	45	D. Junius Silanus. L. Licinius Murena.	Pro P. CORN. SYLLA.
692	46	M. Pupius Piso. M. Valerius Messala.	Pro ARCHIA Poeta.
693	47	Q. Cecilius Metellus Celer. L. Afranius.	
694	48	C. Julius Caesar. M. Calpurnius Bibulus.	Pro L. PLACCO.
695	49	A. Gabinius. L. Calpurnius Piso Caesonius.	Hic Cotti adiutoribus, M. TULLIUS a P. Clodio in exilium eiecit.
696	50	P. Curius Lentulus Sura. Q. Cecilius Metellus Nepos.	De Reditu suo, & in Senatu, & ad Quirites. Pro Dema suo, ad Pontific.
697	51	Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus. L. Marcus Philippus.	De Haruspicum Responsis. Pro P. SEXTIO. In VATINIUM. Pro L. CORNELIO BALBO. De Provinciis Consularibus. Pro M. CCELIO.
698	52	Cn. Pompeius Magnus II. M. Licinius Crassus, II.	In PISONEM.
699	53	L. Licinius Murena. App. Claudius Pulcher.	Pro Cn. PLANCIO, & pro C. RABIRIO POSTUMO.
700	54	Cn. Domitius Calpurnius. M. Valerius Messala.	Augur in CICERO.
701	55	Cn. Pompeius Magnus III. hoc Calpurnius.	Pro MILONE dixit.
702	56	Sev. Sulpicius Rufus. M. Claudius Marcellus.	Provinciam Ciliciam sortitus CICERO, eo Praetor profectus.
703	57	L. Antonius Velleus. C. Claudius Marcellus.	

Anno U. C.	Anno Cicer.	CONSULES ROM.	ORATIONES.
704	58	L. Cornelius Lentulus. C. Claudius Marcellus.	
705	59	L. Julius Caesar, II. P. Servilius Vatia Isauricus.	
706	60	C. Julius Caesar, Dictator, II. M. Antonius, Mag. Equit.	
707	61	C. Julius Caesar, III. M. Emilius Lepidus.	Habita Oratio pro MARCELLO, & pro Q. LIGARIO.
708	62	C. Julius Caesar, III. Dictator. M. Emilius Lepidus, Mag. Equit. Publius Sestius C. Julius Caesar, III. frater Collega.	Laxit pro DEJOTARO Rege ad Carthagem.
709	63	C. Julius Caesar, IV. M. Antonius.	Philippicam primam, & tertiam habuit in Senatu, quartam ad Quirites: secundam scriptam, non habuit.
710	64	C. Vibius Pansa. A. Hirius.	Quintam Philippicam dixit in Senatu, sextam ad Quirites, septimam & reliquas in Senatu. Interfuitur a M. Antonio VII. Id. Decemb.

INDICULUS LEGUM,

De quibus CICERO passim.

Ex Franc. Horomani, & Joan. Aug. Ernesti Collectaneis.

AQUILIA, *Repetundarum*. Tullius Manius Acilius Glabrio, Tribunus plebis, eius pater, qui in causa Verrius Quaestor fuit anno U. C. DCLXXXIII. & Consul anno DCLXXXVI. Ut repetundarum causa una actione absolveretur, neque causam ampliari liceret. Item, ut qui accusatores constituti essent, potestatem haberent literas & publicas & privatas conquirendi, obligandi, deportandi. *Verr. l. 9. 17.*

ABUTIA. Tullius Abutius Trib. pleb. Ne quis sibi, aut Collegis potestatem, aut executionem ferret. *Agrar. II. 8.*

AELIA, *de Comitibus*. Tullius Q. Aelius Consul cum M. Junio, anno DLXXXVI, ad Tribunorum seditiones legum lationes coercendas. Ut quoties cum populo ageretur, Augures de caelo fervarent: Magistratus, & abnuntiandi, id est denuntiandi: agi per Jovem non liceret: & legislationi intercedendi potestatem haberent. Nam cum lex ferretur, Augures de caelo fervarent: Magistratus, si quid observatum erat, quo impediti Comitibus possent, nuntiabant. Cicero, in *Pison. cap. 4*, centum ante Pisonis & Gabinii consulatum annis latam hanc fuisse legem scribit, non literate, sed oratorie, & suo more.

AGRARIÆ FLAMINIÆ, SEMPRONIA, THORIA, RULLI, FLAVII, PLOTIA, CÆSARIS JULIA; de quibus suo loco.

DE AMBITU, CÆCILIA, CALPURNIA, FABIA, LICINIA, TULLIA: de quibus item suo loco.

ANNALES. Quibus constitutum est, quo anno cuique magistratus perire liceret. Tullius primus accuratus *Vellius*, qui inde *Annales* dictus est, quod nomen fa-

milie habet. *Livius*, XL. c. 44 & *Memor. de Leg. cap. 6*. Nam jam ante eum de ea res leges fuisse, dubitare nos Livius non sinit. Sed anni, credo, non satis definiti erant, ut lege *Villii*. Anni autem constituti sunt *Quæsturae* 31. *Edilit.* 37. *Preturae* 40. *Consulatus* 43. Nam his annis Cicero hos magistratus gessit, qui, suo se quemque anno gessisse, prædicat, *Annalium* tullii etiam M. Pinaris Rufica Trib. pleb. A. U. DCXXIII. *Cic. de Orat. II. 65.*

ANTONIA, Judiciaria. Tullius M. Antonius Consul cum C. Julio, anno DGCIX. Ut tertia Judicium decuria, & centurionibus, antepignanis, alaudis, manipularibus fieret. *Philipp. I. 5.*

ANTONIA, de Suffragiis populi. Tullius L. Antonius, *Philipp. VII.*

APULEJA, de Colonia. Tullius L. Apulejus Saturninus Trib. plebis, C. Maro 113. L. Valerio Coss. anno DCLII. Ut in singulis coloniis ternos cives Romanos C. Marius facere posset. Hoc consilio, ut eo minus huic rogationi de coloniis in Siciliam, Aethiā, & Macedoniam deducendis, C. Marius consul resisteret. Sed ea lex perla non est, ut ex Cicero intelligitur, *pro Cœn. Balbo*, cap. 21.

APULEJA, Frumentaria. Inflammatio erat, aut constitutum *Sempronio*. Ei se opposuit Quaestor urbanus Cæpio, senatumque deiecit, ararium tantam largitionem ferre non posse. Itaque perla non est. Vide *Rhet. ad Herenn. I. 12.*

APULEJA, de Molestis. Tullius idem, anno DCLII, occasione motum, qui Romæ exorti sunt, cum Cimbrici ferperatis Alpibus, Q. Catuli exercitum invadissent, & equites Romani relicti prædictis Romanis fugissent, qua re imminuta populi Romani majestas videbatur. *Cic. de Orat.*

rat. lib. II. cap. 25. 49.

AQUILIA (forte C. Aquilii Galli Trib. pleb.) *de damno injuria dato*. Ea est, quam Cic. in Bruto, cap. 34, appellat *de Justitia*. Omnibus de damno injuria dato, legibus, quæ ante erant lætæ, derogavit, ut ait Ulpianus L. XVIII. ad edictum.

AQUILIA. Tullius C. Aquilius Gallus, de dolo malo, quem tum teneri putabat, cum aliud esset simulatum, aliud actum. Omnium malitiarum everriculum hanc legem appellat Cicero de Nat. Deor. III. 30. Vide & de Offic. III. 14.

ATINIA, de rebus furis surreptis, non alia capientis: ejus hæc verba fuerunt, *Quas surreptum eris, ejus æterna auctoritas esto*. Tullius Tribunus plebis quidam Atinensis. Quaestio fuit inter Juriconsultos veteres, auctore Q. Scævola, utrum ea lex in præteritum etiam, an in futurum tantum valeret. Vide Gellium XVII. 7. Cicero quidem diserte, in *Verr. I. 42*, eam his legibus annumerat, quæ in posterum statuant, ex iisque docere suscipit, non posse a Pretore edici in præteritum.

AURELIA, Judiciaria. Tullius C. Aurelius Cotta Prætor, anno DCLXXXIII. Cum, a primis temporibus judiciorum, ea penes senatum fuissent, C. Græchus (vide *Semproniam legem*) tulit, ut propter avaritiam senatorum ad equites transferrentur. Hi severissime judicabant, ita ut, ipso Cicero teste, in *Verr. Act. I. 13*, nunquam eques in judicium aut suspitionem capte pecunie propter rem judicandam vocatus sit. Sederant tamen iniquiores Senatus, & reos Senatores nimis cupide condemnabant, in primis, si quem constabat, aut in Senatu, aut in magistratu provinciali, publicanis impudentibus non satis fuisse. Itaque cum frustra lege *Livia* & *Plautia* latum esset, ut Equites & Senatoribus essent communia judicia: C. Sylla tandem restituit Senatoribus judicium. Sed ne tum quidem, ut e Cicero, in primisque *Verrinis*, intelligi potest, recte judicabant. Itaque, cum dicitur plebs de judiciis esset conquesta, & verendum esset, ne feditiosus Trib. aliquis inde seditionis movendæ occasionem arripere: legem judicariam tulit Cotta, Prætor Pompejo & Crasso 11. Coss. in qua hoc temperamento usus est, ut omnibus ordi-

nibus satisfaceret, quod nulli iudicandi potestas eriperetur. Itaque ex illa lege judicia fuerunt inter Senatores, Equites, ac Tribunos rarios communicata. *Agrar. l. 2. Philipp. I. 8.*

CÆCILIA, de ambitu. Tullius L. Cæcilius Trib. pleb. Consule Cicero anno DCXC. legem, qua ambitus pena immueneretur, & ea constitueretur, quæ ante proximam legem fuerat. Nam cum frater ejus de ambitu reus factus condemnatusque esset, adeo agere tulit cum penæ acerbitate, quod fratri perferenda erat, ut de ea lege mitiganda cogitaret. Itaque videbatur ea lege res iudicatas rescindere velle. Sed, quantum e Cicero colligere licet, non est perla. Vide Oratorem *pro Sylla*, cap. 22. 23.

CÆCILIA-DIDIA. Tulitunt Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius Coss. anno DCLV. Eius duo capita apud Cicero, in *Alterum, de modo legem promulgandam*, Phil. V. 3. *Alterum, de statuto rebus non una lege conjungendis*, quod dicebatur, *per satvam terre*, *Pro Demo* cap. 20. Manifestum autem placet duas fuisse leges; quod non absurdum est.

CÆLIA, de Suffragiis. Tullius Cælius, Trib. pleb. Q. Cæcilio, T. Flaminio Coss. anno DCXXX. Ut etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege tabellaria exceptum erat, populus non voce, sed tabella suffragium ferret. *Cic. de Leg.*

CALPURNIA, de pecuniis repetundis. Tullius L. Calpurnius Piso, si qui *Frugi* dictus est, Tribunus plebis L. Marcio, M. Manlio Coss. anno DCIV, nulla antea cum fuisset. Ut quibus in provinciis Magistratus populi Romani, eorumque comites pecunias contra leges cepissent, eorum provinciarum homines iudicio Romæ constituto suas pecunias repeterent.

CALPURNIA, de ambitu. Tullius C. Calpurnius Piso Consul cum M. Glabrio, anno DCLXXXVI. Ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia multarentur. *Pro Mur. 27. Pro C. Cornelio.*

CAMPANA. Tullius C. Julius Cæsar, Consul, *de agro Campano dividendo*. Ad *Att. lib. II. epist. 18.*

CASSIA, de Suffragiis. Tullius L. Cassius Longinus, Tribunus plebis, qui scopolus reorum in Prætura dictus est, cuiusque ob

severitate, quod nulli iudicandi potestas eriperetur. Itaque ex illa lege judicia fuerunt inter Senatores, Equites, ac Tribunos rarios communicata. *Agrar. l. 2. Philipp. I. 8.*

CÆCILIA, de ambitu. Tullius L. Cæcilius Trib. pleb. Consule Cicero anno DCXC. legem, qua ambitus pena immueneretur, & ea constitueretur, quæ ante proximam legem fuerat. Nam cum frater ejus de ambitu reus factus condemnatusque esset, adeo agere tulit cum penæ acerbitate, quod fratri perferenda erat, ut de ea lege mitiganda cogitaret. Itaque videbatur ea lege res iudicatas rescindere velle. Sed, quantum e Cicero colligere licet, non est perla. Vide Oratorem *pro Sylla*, cap. 22. 23.

CÆCILIA-DIDIA. Tulitunt Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius Coss. anno DCLV. Eius duo capita apud Cicero, in *Alterum, de modo legem promulgandam*, Phil. V. 3. *Alterum, de statuto rebus non una lege conjungendis*, quod dicebatur, *per satvam terre*, *Pro Demo* cap. 20. Manifestum autem placet duas fuisse leges; quod non absurdum est.

CÆLIA, de Suffragiis. Tullius Cælius, Trib. pleb. Q. Cæcilio, T. Flaminio Coss. anno DCXXX. Ut etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege tabellaria exceptum erat, populus non voce, sed tabella suffragium ferret. *Cic. de Leg.*

CALPURNIA, de pecuniis repetundis. Tullius L. Calpurnius Piso, si qui *Frugi* dictus est, Tribunus plebis L. Marcio, M. Manlio Coss. anno DCIV, nulla antea cum fuisset. Ut quibus in provinciis Magistratus populi Romani, eorumque comites pecunias contra leges cepissent, eorum provinciarum homines iudicio Romæ constituto suas pecunias repeterent.

CALPURNIA, de ambitu. Tullius C. Calpurnius Piso Consul cum M. Glabrio, anno DCLXXXVI. Ut ambitus damnati omni honoris petitione prohiberentur, certaque pecunia multarentur. *Pro Mur. 27. Pro C. Cornelio.*

CAMPANA. Tullius C. Julius Cæsar, Consul, *de agro Campano dividendo*. Ad *Att. lib. II. epist. 18.*

CASSIA, de Suffragiis. Tullius L. Cassius Longinus, Tribunus plebis, qui scopolus reorum in Prætura dictus est, cuiusque ob

severitatem, iudices severi dicti sunt Calpurnii. Ut tabella etiam in iudicio populi adhiberetur, praterquam in iudicio pernelionis. Cic. Bruto.

CASSIA, de Senatu. Tulit L. Cassius Longinus Trib. pleb. C. Mario & C. Flacco Coss. propter similitudines cum Q. Caecilio, cui populus imperium, ob res male cum Cimbris gestas, abrogavit. Nam ea lege sancitum est, ut, quem populus damnasset, eoque imperium abrogasset, in senatu non esset. Vide Cornelianam Legem & ibid. Alcon.

CASSIA-TERENTIA, Frumentaria. Vide TERENTIA CASSIA.

CENSORIAE. Sunt formulae, quibus Censores veteres templa aedificanda locabant, ut ex his redemptoribus, extruerentur, & traderentur. Vide Cic. in Verrem. l. 5. Lex Censoria est quoque formula, qua publicanis a Censoribus vectigalia locata sunt, quae & vectigalia ipsa, quae locabantur, & conditiones, quibus locabantur, continet, ut & populo, & redemptoribus prospiceretur. Vide Cic. de Prov. Conf. cap. 5. Censoriae leges sunt praeter constitutiones, & edicta Censorum de arario & vectigalibus Pop. Rom. de aedificiis publicis, de Populi in Tribus & Centuriis descriptione, & similibus rebus. In his erat etiam censoria, qua cautum erat, ne caruifex in urbem ingrederetur, cujus mentio fit in Oratore pro Rabirio, cap. 6.

CENTURIATA lex, dicitur quidquid in censitu Centuriatis ad populum fertur: ut CURIATA, quidquid fertur in comitiis Curiatis. Vide Agrav. II. 11.

CINCIA, de omni Ex. minoribus. Tulit M. Cincius Trib. pleb. anno DLIX. Cornelio & Sempronio Coss. Ne quis ob causam orandam, donum, munusve caperet. Cic. de Senect. 4. De Orat. II. 7. ad Att. l. 20. Plautus hanc minoralem vocat.

DE CIVITATE, GELLIA LICINIA, PAPIA, PIOTIA. Vide suo loco.

CLODIA, de M. Tullio. Tulit P. Clodius Trib. pl. Pisonem, Gabino Coss. anno DCCXCV. Ut M. Tullio Ciceroni, quod falsum S. C. retulisset, quod civis Romanus indemnatus necasset, aqua & igni interdictum esset, & ne intra quingenta milia passuum ab Italia restu reciperetur, ac ne quis de eo revocando mentionem

neque in Senatu, neque ad populum faceret. Pro Domo sua. Post. red. in Sen. &c. CLODIA, de Comitibus. Tulit idem. Ne quis eo die de caelo servaret, quo cum populo agi posset. Ut omnibus falsis legem ferri liceret: quae de causa legem Niliam & Fufianam a Clodio sublatam queritur Cic. in Sextiana, & Pisoniana.

CLODIA, de regno Cyprum. Tulit idem. Ut Cypro, insula in provincia formam redacta, Ptolemeus rex Cyprum, sedens, cum potestate & sceptro, praconi publico subiceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. Pro Sextio, 26. Ut M. Cato Quaesitor cum iure iustorio mittretur in insulam Cyprum, & regie gazam vendenda, & pecuniae deportandae praeficeretur. Pro Domo, & pro Sextio.

CLODIA, de Possessione sacerdotum. Tulit idem. Ut Possessionibus Matris magnae sacerdos, suo sacerdotio spoliaretur, si numquam illud Brogitario, Gallograeco attribueretur. Pro Sextio, 26. De Herasp. resp. 12.

CLODIA, de provinciis. Tulit idem. Ut Gabinio Syria, Babylon, Persae, Pisoni Macedonia, Achaia, Thessalia, Graecia, Baeotia, proconsulari imperio mandarentur. Pro Domo, & pro Sextio.

CLODIA, de intercessione. Tulit idem. Ut libera & soluta in ferendis legibus Tribunorum impeditur, neque intercessione plebis potestas esset, neque intercessione impeditur. Antea enim novem Tribunus obstitere unus poterat. Pro Sextio. De Herasp. resp.

CLODIA, de collegiis. Tulit idem. Ut collegia, id est, conventus aristocratici a Numa instituti, & magna ex parte inde, partim legibus, partim senatusconsultis sublatis, restituerentur, multaque alii constituerentur. In Pison.

CLODIA, de Censoribus. Tulit idem. Ne quis Censores in legendo praereterit, neve qua ignominia adhereret, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque Censoris sententia damnatus esset, cum antea valeat quod unus statueret, nisi alter intercessisset. Pro Milone.

CLODIA, Frumentaria. Tulit P. Clodius, Trib. pleb. anno DCCXCV. Hac primam Semproniana sublata est, non qua divitionem frumenti, sed qua pretium. Tulit enim ut gratis daretur frumentum, quod antea semisse aris ac tridente dabatur.

tur. Alcon. Orato. in Pisonem, 4.

CORNELIA, de severitate severantia. Tulit L. Cornelius Sylla Dictator. Ut, antequam iretur, causa cognita, in consilium, Quaesitor interrogaret reum, palam an per tabulas vellet sententias ferri. Ex Cluentiana cap. 20. intelligitur, eam legem valuisse adhuc tempore celeberrimi iudicii Juniani; paulo post autem, cum Cicero Cluentium defenderet, obsolevit fuisse, neque amplius observatam.

CORNELIA, Iustitiana. Tulit idem. & Consul. 11. cum Q. Metello Pio, anno DCLXXIII. Ut iudicia Equitum ordinem adempta, in solum ordinem Senatorum transferrentur. Ita quadrat annorum ratio ab Aesonio tradita, cum ait, Equites a lege Semproniana ad hanc legem annos quadraginta iudicasse, cum Cicero oratorio more dicat prope quinquaginta. Cic. in Divinat. Alcon. in eadem.

CORNELIA, de veneficiis, quae ante Semproniam fuit. Tulit idem. Ea cautum est primo de fideiis, deinde de veneficiis, de coitionibus, de falso, &c. ut quaestiones capitales haberentur. Et poena his constituta est, & deportatio, & honorum proscripio. Pro Cluentio, cap. 56. Vide Signo. de Iudiciis, II. 31.

CORNELIA, de proscriptione. Tulit idem. Ne quis proscripsum iuraret, in Ver. l. 47. Ut proscriptionem bona venient ad Kalend. Junias, & in tabulis publicas ad manum pecunia redacta referretur. Pro Rosc. Amer. 42. 44. Agr. III. 3.

CORNELIA, de Testamentis. Tulit idem. Contra testamentorum subsecutores & corruptores: in Ver. l. 42. Sed eadem item alia genera falsi complexa est, unde & de falso a Jurisconsultis laudatur.

CORNELIA, de nominis. Tulit idem. Ne quis nummos adulterinos faciat, insulsi deteriori aere in nobilibus, aut alio modo quocunque: in Ver. l. 42. Contrinebatur hoc falsi genus lege de falso; sed quod nil penitentium est Reip. quam adulterari nummos, lege penitentium de hoc crimine faciendum putavit Sylla. Vide Gravium de Legibus, cap. 101.

CORNELIA, de reprobatione. Tulit idem. Lex ista facta est Severilianam, ex qua cum alia, tum hoc in suam translata Sylla, ut, si ex bonis rei condemnati non tantum redigeretur, quantum

ei lis estimata esset, peritque ab his liceret, ad quos ea pecunia, quam cepisset, qui damnatus esset, pervenisset. Ex quo legis capite accusatus est, damnato Gabinio, L. Rabirius Postumus. Vide Oratorum pro Rab. Post. cap. 4.

CORNELIA, de provinciis ordinandis. Tulit idem. Sumptus definitabat, quos liceret civitatibus provincialibus facere in legatis publice Romam mittendis, ut eos in Senatu laudarent, qui provincia praesentent. Ep. ad Fam. III. 8. 10. Sanciebant, ut qui provinciam ex S. C. lege Semproniana haberent, imperium retinerent, quoad in urbem introissent. Quod sine dubio non hanc vim habebat, ut ex lege hac imperium haberent, & rem militarem attingere possent praetores, quod e Curia tam lege habebant; sed ut, si per Curiam legem imperium haberent, id non tam diu haberent, quoad e provincia decedissent, sed, quoad in urbem introissent. Ceterum quomodoin hac lege calumniantus sit Appius, vide Ep. ad Fam. l. 9. Denique, ut irrisivum die postquam in provinciam venisset successor, de provincia Praetor recederet. Ibid. III. 6.

CORNELIA, de civitate. Tulit idem. Ea lege Volturcanus jus civitatis Romae ademptum est: ita tamen, ut nexa hereditates non tollerentur, hoc est, ut & hereditates capere possent, & per nexum, five per res & libram abstanter, quae vellet. Hanc legem negat Cicero valere posse, quia fit contra jus Romanum, quo civitas nemini invito adimi possit. Pro Caelina, cap. 32.

CORNELIA, de missis. Tulit idem. In eos, qui majestatem Pop. Rom. minuisent, Ea dicitur in Pisonem, cap. 21. vetare haec: educere e provincia exercitum, & bellum sui sponte gerere, in regnum insulae populi & senatus accedere. & pro Cluentio, cap. 21. legiones sollicitare: in Pisonem, l. cap. 6. vivos dimittere hostes populi Romani accepta paenitentia: Ep. ad Fam. III. 11. ne in quovis impio deplumare liceret. Quocunque amplius dicitur tempore populi Romani iudicium committi poterat, is mandatus convictus publicabatur, ut docet auctor Rhetoric. ad Herenn. II. 12.

CORNELIA, de Magistratibus. Tulit idem. Ut his qui suas partes in civili bat-

o o o o 2 10

lo facti essent, honores ante tempus capere jus esset. *Acad. H. 1.* Ut proscriptorum liberi, honorum petendorum potestate privarentur. *in Pison.*

CORNELIA, de *Tribunis plebis*. Tulit idem. Ne Tribunis plebis ferendarum legum, concionandive jus esset, neve ad eos provocatio esset, ut ne iis intercedere liceret: neve iis, qui Tribunis plebis fuissent, alios postea magistratus capere liceret. *Afcon. in Verr. III.*

CORNELIA, de *Sacerdotiis*. Tulit idem. Ut jus creandorum sacerdotum transference: iugue ex veteri more tributis Comitibus cooptarentur. *Afcon. in Divin.*

CORNELIA, de *M. Tullio Cicerone*. Tulit Centuriis comitiis P. Cornelius Lentulus. Consul cum Q. Metello, anno DCXCVI, & cum omnibus magistratibus, preter unum Praetorem App. Claudium P. Clodii fratrem, & duo Tribunos plebis, Sex. Attium Seranum, & Numerium Quintium, pridie Non. Sextiles. Ut M. Tullio Ciceroni redire in civitatem, venireque in Senatum liceret.

CURIA, de *Patrum auctoritate*. Tulit M. Curius Trib. pleb. *Deantius* appellatus, M. Fulvio Peto, T. Manlio Coss. anno DCLIV. Ut ante Comitibus Magistratum, Patres auctores ferent. *Cic. in Bruto, 12.*

CURIATA lex dicebatur olim, quae in civitatis comitiis de eorum imperio ferebatur, qui in provinciis mittebantur: videbatur quid cuique imperii, atque ornamentis attribui placeret. Postea vero non ab universo populo, sed a xxx. Licetioribus ad speciem atque imitationem venustatis, hoc est, ad trientia veteris Curiae representandas constituitur, sublevarunt. *Agar. II. 12.* Hinc *lex Curata* oritur, ibidem, *cap. 10.* est Curiatas comitiis accipere imperium, & potestatem rei militaris administrande. Habebantur etiam Curiatas de *adoptione*, ut exemplum probat P. Clodius, qui comitiis Curiatas a Plebeo adoptatus est.

DOMITIA, de *Sacerdotiis*. Tulit Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pleb. C. Mario 111. L. Aurelio Coss. anno DCL. Ut non sacerdotum Collegia, quem vellet, cooptaret, sed populi id beneficium esset. Quod autem Religio vetare videbatur, ne

populus sacerdotes faceret, eamque ab antiqua eadem lex antiquata esset, cum eam Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Manucio Coss. tulisset. C. Licinius Crassus, de *Amicit. cap. 25*; hanc religionis calumniam ut vitaret Domitius, hoc legi adiecit, ut XVII. tantum Tribus forte duobus sacerdotibus crearent. *Agar. II. 7.* **Lex Domitia** sublevarunt. Sed hanc quoque paulo post a Labieno Trib. pleb. anno DCXCI. sublevarunt, & Domitia restituta est. Eam confirmavit C. Julius Caesar, donec M. Antonius lege lata Collegis jus suum restituit.

FABIA, de *servis alienis retentis*, sive de *plagiariis*. Eius hoc vis fuit, ne quis aut ingenium, aut libertinum, aut servum alienum, invitus secum haberet, aut invito, aut insciente domino, venderet, aut emergeret scient. *Pro Rabrio, c. 3.*

FABIA, de *numero Sectariorum*, sive de *Anibus*. Ut certus numerus sectatorum esset, id est, eorum qui candidatos in campum deducere. *Pro Mavens, cap. 34.*

FLAMENIA, *Agraria*. Tulit invito Senatu C. Flaminius Trib. pleb. anno DXXI. Ut ager Picens & Galliens virum divideretur. *Acad. II. 9. Bruto, 14.*

FRUMENTARIAE, **APULEJA**, **CASSIA**, **TERENTIA**, **CLODIA**, **HERONICA**, **SEMPRONIA**. Vide suo loco.

FURIA ATILIA, de *Mancinis*. Tulit L. Furius, & Sext. Attilius, Trib. pleb. Ut Q. Mancinus, quod sine Senatus auctoritate pacem cum Numantinis fecisset, iis dederetur. *de Offic. III.*

FURIA, sive **FUSIA**, de *Testamentis*. Tulit C. Furius, Trib. pleb. Ex legibus 222. Tab. licebat legata facere de re sua, quot quis vellet. *Uti quisque legasse sive rei, ita suo esto.* Sed cum saepe tantum legaretur, ut aut non sufficeret res mortui, aut saltem omnis ablumeretur ita legatis, ut heredi nihil relinqueretur; noluerunt multi hereditates cernere. Quare, cum interitus republice, valere voluntates morientium; ceperunt quidam de modo legatis *ambrosianis* cogitare. Itaque tulit ad populum primus C. Furius, ut non liceret plus, quam mille asse, legari nomine capere, sique quadruplum liceret, qui plus cepisset. *Verr. I. 43. Pro Balbo, cap. 8.*

FUSIA, sive **FUFIA**, de *Comitiis*. Tulit eam Tribunus quidam *Fufius*, sive *Fufus*.

Fufius. Est autem, ut *Filia*, & *Cecilia*, *Didia*, de modo Comitiorum, & legum ferendarum, (unde cum iis leges apud Ciceronem conungitur) & inter remedia fororum tribunitionum referatur. *Post Red. II. cap. 5. in Vat. cap. 7. 9.* Quod cum intellegeret P. Clodius, Tribunus, unus omnium furiosissimus, eam una cum *Filia* tulit, de *Hier. 189. cap. 27. in Pison. 4.* Sanctionem erat hac lege, ut comitiis aiebis *fufis* legem fieri liceret. Vide de *Prov. Conf. cap. 19. Pro Sext. cap. 15.*

FUSIA, sive **FUFIA**. Tulit Q. Fufius, vel Fufius Calenus, Trib. pleb. M. Messala, & M. Pifone Coss. anno DCXIII. Et occasione dedit Clodius. Qui cum sacra Bonae Deae pollulisset, & de ea re S. C. rogatio Consularis facta esset, ex qua a praetore in iudicio Clodiano iudices legerentur, amicusque Clodii Fufius videretur, ea lege perlati, ut agere servari posse Clodium; tulit ipse, ut iudices foret dicerentur, quod ita facilius pararet iudices civesmodi fore, qui se contumpi facerent. *Vide ad Aetia. I. 14. 16.*

GABINIA, *Tabellaria*. Tulit Q. Gabinius, Trib. pleb. anno DCXIV. Ut Comitibus quibus Magistratus crearentur, populus non voce, sed tabella suffragium ferret. Ne quis inspicere tabellam, ne rogaret, ne appellaret; ita ab omni parte liberum iudicium suum in magistratibus creandis populus haberet. *L. 3. III. 16.*

GABINIA, de *Ufibus*. Tulit A. Gabinius Trib. pleb. qui postea Consul cum L. Pifone fuit. Ea lege cautum est, ut provincialibus liceret Romae *versum* facere, hoc est, pecuniam feneratori sumere. *Quod si quis pecuniam provincialibus dedisset, non ex Syngrapha ejus rei causa facta sui redderetur a Magistratibus provincialibus.* *Ad Ant. lib. V. cap. 21. & VI. 2.*

GABINIA, de *Pompejo Privatice bello profectura*. Tulit idem Metello, Marcio Coss. anno DCLXXXV. *Pro lege Manlii, cap. 10. Post redit. in Sen.*

GABINIA, de *Senatu habendo*. Tulit idem. Et legi *Populi* similis. Ea sanctionem est, ut *invisis* toto *Februario* quovis die, hoc est, omnibus diebus, quibus Senatus haberi posset, *Senatus* legatis *exteriorum* nationum daretur. *Ad Q. Fr. II. 12.*

GELLIA, & **CORNELIA**, de *Civitate*. Tulerunt L. Gellius Publicola, Cn. *Tom. IV.*

Cornelius Lentulus Coss. anno DCLXXXI. Ut *cives Romani* sint *optimo jure*, quos *Ca. Pompejus Imperator* de *Consilio bellis* sententia *stipularum* civitate donavit. *Or. pro Balbo, VII. 14.*

HERONICA. Lex fuit Siculorum, ex qua inter aratores (hoc est, qui agros publicos pop. Rom. hac conditione ac lege tenerent, ut decimas quotannis darent pop. Rom.) & decumanos (hoc est, publicanos, qui decimas redederant) iudicia fierent. Eam dededit Hiero rex, suis aratoribus & decumanis. Ea constitutum erat, quibus *conditionibus aratores Siculi* agros Regis obtinerent. Cum igitur Rupilius praetor Siciliam in provinciam formam redigeret, eam de Consilio sententia tenuit, & aratoribus agri Romanorum publici dedit, quod ejus equitate perpexerat. De hac lege in *Verrinis*.

HIRTIA, de *Pompejanis*. Tulit A. Hirtius, Praetor. Ut ad dignitates Pompejanis non admitterentur. *Philipp. XIII. 16.* **JUDICARIAE**, **AURELIA**, **CORNELIA**, **PILOTIA**, **POMPEJIA**, **SEMPRONIA**. De singulis dictum est, vel dicetur suo loco.

JULIA, de *Civitate cum Sociis & Latinis communicanda*. Tulit L. Julius Caesar, qui Consul fuit cum P. Rutilio Lupo, bello Sociali, anno DCLXIII. Quis legis hoc caput erat, ut ad eos tantum populus hoc beneficium pertineret, qui fundi (ei legi scilicet) facti essent, hoc est, ut liberum cuique civitati Sociorum, Latinarumque esset, utrum vellet hoc beneficium uti, necne. Itaque etiam Heraclienfium & Neapolitanorum multi hoc beneficium repudiabant, hoc est, ei legi fundi fieri nolabant. Nam, quemadmodum donatio nullam vim habet, nisi is, cui fit, ei donationis fundus fiat, sive, ut loquuntur Jurisconsulti, accipiat donatorem: sic nulla lex Romana, quae beneficium factis alicuique populo tribuitur, ratum esse potest, & ex ea lege beneficium quilibet uti, nisi eam legem probaverit, hoc est, professus sit, fieri beneficium legi uti vellet. *Pro Corn. Balbo, cap. 8.*

JULIA, *Agraria*. Tulit C. Julius Caesar, in primo consulatu, quem cum Bibulo gessit, anno DCXCV. Ut *Campagna* ager *ex Stellis XX. milibus civium*, quibus *terrarum pluresque liberi essent*, divideretur.

zar; eique rei XX. viros constituit ex iis, qui maximos honores gessissent: unde etiam Cicero non is honor, sed frustra, oblatum est. *Ep. ad Att. II. 2. 19.*

JULIA, de provinciis adiudicandis. Tulit idem eodem tempore. Hac lege, repetita & aucta est *Cornelia*, de qua supra. Iubebat duas rationes in provincia apud duas civitates deponere, eademque tandem verbis ad ararium referre. *Ep. ad Fam. V. 26. II. 17. ad Att. VI. 7.* Ne Praetoribus plus, quam annum, nec plus, quam biennium Consulares obtinerent. *Philipp. I. 8.* Quae autem lex *Julia* commemoratur. *Phil. III. 14.* ex qua Bruto, Plancium, alioque provincias obtinere placebat Cicero, privilegium fuit, quo his provinciae istae dante sunt, contra legem *Terentianam*, (de qua suo loco) quae senatusconsulto decerni. *Cic. & Praet. designatis* provincias iubebat.

JULIA, de repetundis. Tulit idem eodem tempore, ut ex *Vatiniana* praeterit, & *Pisoniana* colligatur. Ne cui, qui in provincia cum potestate, imperiove esset, pecuniam capere liceret, extra quam si ad templum, monumentumque capiat, ut ad iis exigetur pecunia, ad quos ea, quam is cepit qui damnatus sit, perveniat. Ut transeuntibus Magistratibus, eorumque comitibus sœnum, aliaque ab oppidis & vicis subministrarentur. Ne qui cum imperio essent, iniusti populi, aut Senatus de provincia exirent, exercitum educerent, bellum sua sponte gererent, in regnum alienum accederent, fuerint alia multa huius legis capita, ut intelligi potest e *Cicili epist. 8.* qua in unum & censuram caput laudatur, quae epistola multum facit ad huius legis rationem cognoscendam. Ex iis legis capitibus multa servata sunt in *Pandectis*.

JULIA, de sacerdotiis. Tulit idem. Ut in creandis sacerdotibus, etiam absentium ratio haberetur. *Ad Brut. ep. 5.*

JULIA, Somptuaria. Tulit idem. Ut profectis diebus ducentos nummos in convivio consumere liceret: *Calendis*, *Idibus*, *Nomis*, & aliis quibusdam festivis, trecentos: nuptiis autem, & repotiis *H-S* milibus. Vide *ad Attic. xlii. 7.*

JULIA, de Legationibus liberis. Tulit idem. Libere legationes dicuntur, cum Senatoribus, privatae rei causa, tanquam

voti solvendi, hereditatis aut syngraphae persequendae, extra Italiam absentibus, ius nomenque legati populi Romani, senatusconsulto datur, ut eo majori cum dignitate ac securitate ubique versari possint. Harum tempus olim infinitum fuit. Namque hanc ipsam ob causam liberis dicitur videntur, quod exire & redire liceret, cum placeret. Sed quoniam multi nimis abuterentur legationis nomine ac jure, Cicero Consul retulit ad Senatum, de tollendis legationibus liberis senatusconsulto. In quo cum ei Tribuni plebis quidam intercessisset, effecit tamen, ut annum tempus esset, quod antea infinitum erat; de *Legib. III. 8.* Julius Caesar postea de his legationibus tulit, ut quinque annis tantum durarent. *Ad Att. XV. 11.*

JULIA, de Publicanis veris parte pecuniae deinde relevandis. Tulit idem. Vide *pro Plancio, esp. 14.* Ea lege sibi equalitatem ordinem Caesar adiunxit; cum Cato contra, publicanis nimis aceruus quod esset, & Senatui equites abalienaret.

JULIA, iudicialis. Tulit idem. Hac lege abrogavit *Aureliam* de iudicis cum tribus civitatis ordinibus communicandis, sublatis e numero iudicum Tribuni arariis. *Philipp. I. 8.* Tom de iudicibus legendis, eorum censu, etate, sanxit.

JULIA, de vi & maiestate. Tulit idem. Ut de vi & maiestate damnatis aqua & igni interdiceretur. *Philipp. I. 8.*

JUNIA LICINIA, de Legibus. Tulerunt D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena Coss. anno DCXCI. *Leges Caecilii Didia* sancitum erat, ut lex ferenda per trimum diem ante promulgaretur. Hoc legis illius caput novis, severioribusque poenis sanxit *Junia-Licinia*, sive *Licinia-Junia*, nam Cicero utroque modo locutus est. *Phil. V. 7. Pro Sexto, 64. In Verina. 14.*

LETORIA, contra circumscriptioes adolefcentium. Tulit M. Lectorius Plancianus, anno CCCXC. Ea tantum est, ne *XXV. annis* iniquos stipulari possent, unde *Quindecimviri* Plauto dicitur in *Plend. I. 3. 68.* Ut iis qui furiis, vel prodigiis essent, curatores darentur: & qui eos circumscriptis iudicio publico tenerentur. *De Offic. III. 15.* Hac lege rei privatae iudicium, publicum factum est, ut *Cic. ait de Nat. Dier. III. 30.*

LICINIA.

LICINIA, de Legum Latinitate. Tulit Crassus Orator; *Abolis* lex similis, qua cautum est, ne ei, qui de aliqua curatioe ac potestate ferret, collegis, cognatis, affinis eam potestatem curatioemve mandare liceret. *Agr. II. 8. pro Domo 20.*

LICINIA, de ambitu, & de sodalitatibus. Tulerunt M. Licinius Crassus, & Cn. Pompejus Coss. anno DCXCVIII. Erat autem lex severissima, & editiois iudices concedebat, hoc est, eos, quos accusator edidisset, cum in ceteris, iudiciis, qui praeerat iudicio, fortiter iudices; reus & accusator, quos vellet, rejicerent: quod multo aequius videtur. Sed senatus, cuius bona voluntate haec lex lata est, propterea in hac causa editiois iudices edi volebat, quod existimabat, si reo iudices ab accusatore ediderent, accusatorem eos editurum ex iis tribus, quas reus largitione devinctas haberet. Ita fore, ut idem & testes, & iudices essent. Neque vero cuiquam melius de largitione facta constare posse, quam tribus illis. Itaque Cicero Laterensem reprehendit, qui, cum Plancium ex hac lege accusaret, non eas tribus edidisset, quas maxime clamaret corruptus esse, sed longe alias; ex quo intelligatur, eum non tam legem de sodalitatibus, quam editiois iudices secutum esse. Vide *pro Plancio, cap. 15. 16.*

LICINIA-JUNIA, sive *Junio-Licinia*, de qua supra.

LICINIA-MUCIA, de Civitate. Tulerunt L. Licinius Crassus, & Q. Mucius Scaevola Coss. anno DCLVIII. Ut socii Latini, Romana civitatis iure privati, suas in civitates redirentur. *De Offic. III. 11. Pro Balbo, 21. 24.*

LIVIAE leges, quarum mentio apud *Cic. de Leg. II. 6. & in Cornelianae I. fragmentis*, sunt *Livii Drusi* Trib. pleb. sediditiois, anno DCLXII. Tulit autem *Fumentariam, Juvarianam, Agrariam*, &c. Quas omnes Cicero, dicit una *Senatus-consulto* sublatis esse, hoc est, permissa Consulis Republicae; hac scilicet formula, quae notissima est: *Videant Consules, ne quid deditum capiat R. P.*

LUTATIA, de vi publica. Tulerunt Q. Lutatus Catulus, & M. Aemilius Coss. anno DCLXXV. Ut de seditionis confederatibus civibus, qui armati Senatum obfederant, Magistratibus vim attulerint,

Remp. oppugnarint, quotidie, etiam festis diebus, iudicium, quibus iudicia nulla erant, quari possent. *Pro Caelio, c. 1. & 29.*

MANIA. Tulit Manius Tribunus pleb. anno CCCLXVII. Ut Patres ante mita a populo suffragia fierent auctores ejus rei, quam populus iussurus esset, neque adeo reprehendere comitia, hoc est, irrita facere possent. *In Bruto, cap. 14.*

MAMILIA, de repetitis finibus agrorum. Tulit anno DCXLII. C. Mamilius, Trib. pleb. qui propterea *Linianus* dicitur, cum e *Legibus XII. Tab.* tres essent, si de finibus orta controversia esset. *Cic. de Leg. I. 21.*

MAMILIA, in Bruto c. 23. Est rogatio ea, de qua *Salustii B. Jug. c. 40. Inter ea C. Mamilius Licinianus Trib. pl. rogationem ad populum promulgat, ut quae venisset in ea, quorum consilio Jugurtha Senatus decreta neglexisset, quique ab eo in legationibus aut imperio pecunias accepissent; item, qui de pace aut bello cum hostibus pactiois fecissent.*

MANILIA, de bello Mithridatico. Tulit C. Manilius, Trib. pleb. M. Lepido, L. Volcatio Coss. anno DCLXXXVII. Ut Cn. Pompejo Mithridatici belli reliquiae persequenda traderentur. Vide *Cic. Orat. pro hac lege, quam sanxit.*

MANILIA, de suffragiorum confusione. Tulit idem eodem anno. De hac lege mentio fit *Orat. pro Mithridate, esp. 23.* Haec est eadem, quae in *Cornelianae* dicitur, de *libertorum suffragiis*. Ea enim lege, cuius et auctorem Corneliem fuisse dicebat accusator, sancitum est, ut libertis in omnibus tribus suffragium esset, ut *Africanus* in *Milonianam* prohibuit. Ante eorum liberti omnes in tribus quatuor urbanis suffragia ferebant, in quas cum reliqua sece coniecti erant a censore Fabio, qui hoc salubri instituto *Maximi* cognomen meruit, & Consul fuit anno DCVII.

MANILIANAE Leges venalium vendendarum, de quibus in *lib. I. de Orat. esp. 58.* erant formulae, quibus uti possent in rebus

rebus vendendis emendique, qui se decipi nollent. Auctorem habebant M. Manilium, Jurisconsultum eum, qui anno DCIII. consul cum M. Marcio Censorino fuit.

MARIA, de suffragiis. Tulit C. Marius, Tribunus pleb. L. Cecilio Metello, L. Aurelio Cotta. Coss. an. DCXXIV. Ambitum coercet, & libertatem suffragii ferendi auget. Iussit enim ut potes angustias ferret, quos suffragium ferentes transibant, ne quis scilicet inspicere tabellam posset, ne rogare de suffragio, aut appellare ferentem. *Cic. de Leg. III. 17.*

MARIA, de re nominaria. Tulit M. Marius Gratidianus Praetor, L. Sylla Dictator. Ut muniti certa tum excoacta ratione probarentur. *Jacobsonus*, inquit, *Cic. de Off. III. 20. temporibus illi nominantur. Sic, ut nemo forte posset, quid haberet. Plinius, XXXIII. 9. legem hanc nominatum appellat, cum Cicero, quem vi de loco laudat, Praetoris edictum de Roftris pronuntiatum fuisse scribat.*

PAPIA, de Civitate. Tulit C. Papius, Trib. pleb. Cotta & Torquato Coss. anno DCXXXVIII. Ut peregrini urbe pellebantur, & socii Latini nominis in suas civitates redigerentur. *Pro Archia, 5. Pro Dello, 27. Offic. III. 11.*

PAPIRIA, de Consecratione. Tulit L. Papius, Trib. pleb. Ne quis aedes, aut quancumque rem, terram, aram, lignum, missiva populi consecraret. *Pro Domo sua, cap. 20.*

PAPIRIA, de Tribuibus. Tulit C. Papius Carbo, Trib. pleb. anno DCXXI. Ut eundem toties creare liceret, quoties populus vellet. Eam diffinere P. Africanus, Laelius, alii. Nocte sequente ob hanc legem interfectus est. *Cic. de Amicit. c. 25.*

PAPIRIA, de suffragiis. Tulit idem eodem anno. Ut in legibus iudicandis & antiquandis populus tabellis uteretur.

PEDUGA, de insula. Tulit Sex. Peduceus, Trib. pleb. anno DCXL. Vide *Cic. de Nat. Deor. III. 30.*

PLAUTIA PAPIRIA, de Civitate. Tulere M. Plautius Silvanus, C. Papius Carbo, Trib. pl. Cn. Pomponio, L. Catone Coss. anno DCXLIV. Ut civitas iis daretur, qui federatis civitatibus adscripti fuissent, si & cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & sexaginta

diebus apud Praetorem essent professi. *Pro Archia, cap. 4.*

PLAUTIA, vel **PLOTIA**, *Judiciaria*. Tulit M. Plautius Silvanus, Trib. pleb. Strabone & Catone Coss. anno DCXLIV. Ea lege judicia cum Equitibus & Senatoribus communicata sunt, quod Q. Servilius Caepio & L. Drosus fuisse tentaverant. Nam tum e *Semproniana* lege Equites soli iudicabant. Vide *African. in Fragm. Cornelianae I.*

PLOTIA, de vi armatis hominibus. Tulit idem. Ut de ejus capite quæretur, qui vim fecisset. Vide *Pro Mil. cap. 13. ad Fam. VIII. 8. ad Art. IV.*

POMPEJA, *Judiciaria*. Tulit Cn. Pompeius Consul cum M. Crasso, anno DCXXCVIII. Ut amplissimo ex censu, ex centuriis, aliter quam antea, lecti iudices ex tribus tamen ordinibus, quibus *Aurelius* lege communicata erant iudicia, Senatui scilicet, Equelli, & Tribuni Erarii, res iudicarent. *Cic. in Pison. 39. Phil. I. 8. Vide African. in Pison.*

POMPEJA, de vi, & ambitu. Tulit idem in tertio Consulatu, anno DCCCI. Fuerunt leges duæ, quarum prima nominatim eodem in Appia via factam, & incendium Curia, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Altera, de ambitu, poenam statuit gravio-rem, & formam iudiciorum breviorum. Utraque lex jubebat, ut prorsquam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem postero iuberentur, & coram accusatore ac reo pile, in quibus iudicium nominis inscripta essent, equarentur: dein rursus postera die sortito hieret unus & LXXX, qui numerus cum sorte obtingisset, ipsi prorsus festum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet: rursus illo eodem die iudicaretur: prius autem quam sententia fereretur, quinque ex singulis ordinibus accusator, totidem reus renecet, ita ut numerus iudicium relinquere, qui sententias ferret, quinquaginta & unus. *Africanus*, in argumento *Miloniense*.

PORCIA, de iure civitatis. Tulit M. Porcius Cato Trib. pleb. anno DCLIV. Ne quis civem Romanum vinciret, aut verberaret, aut necaret: sed damnato exilium

illum permitteret. *Pro Rab. 4. Ferr. V. 63.*

PUPIA, de Senatu habendo. Tulit P. Pupius quidam Trib. pleb. Duo legis huius capita apud Ciceroem reperias. Primum, ne Senator de nlla re suo mense *Febuario* haberetur, nisi aut *perisset*, aut *reisset* legationibus, ad *Fam. I. 4.* Alterum, ne Senator diebus consilialibus haberetur, ad *Q. Fr. II. 12.* Vide *Gabinianum supra*.

REMLIA, de reis possidendis. Quo auctore & quo anno lata sit, non constat. Hoc ex *Cic. pro S. Rescio Amer. cap. 19.* intelligi potest, fuisse oppositam impudentie calumniantium acculatorum, ne liceret quemvis innocentem impune accusare, eique molestiam creare sine causis. Ex *cap. 20.* colligitur, calumniantiorum frontiteram fuisse instulam, Quæ autem iurii solita sit, de eo non satis certo constat. Vulgo creditur fuisse L.

DE REPETUNDIS. **ACILIA**, **CALPURNIA**, **CORNELIA**, **JULIA**, **SERVILIA**, de quibus suis locis agitur.

ROSCIA, *destruata*. Tulit L. Roscius Otho, Trib. pleb. C. Calpurnio Pifone, & Manio Acilio Glabrone Coss. anno DCLXXXVI. Ne quis in quatuordecim gradibus orchestra, in qua senatores sedebant, proximus sederet, nisi qui eques & equestris censu esset. Itaque si quis centum decessisset eques, non licebat ei inter equites sedere. *Cic. Phil. II. 18.* Nam decessoribus cuiuscunque ordinis, ut ex eodem loco constat, certus locus assignatus in theatro erat, neque solum his, qui suo, sed etiam qui fortunæ vitio decessissent. Vide *African. in Corneli.*

RUPILIA, de iure Siculorum. Lex apud Siculos dicebatur, quod decretum potius dicere more Romano debebat, ut fecit Cicero *Ferr. II. 13.* Nam Rupilia lex continet iura, quæ P. Rupilius Praetor victis Siculis de decem legatorum sententia, ut moris erat, dederat, cum Sicilia in provinciam formam redigeret. Eius sæpe fit mentio in *Verrinis*.

SACRATA Leges, hæc dici putantur in primis, quæ in monte Sacro, anno CCLX, secessione populi facta, latae sunt, unde ipsi illi monti nomen habuit. *Liv. II. 32.* Eatur mentio apud Ciceroem *pro Sext. 20. pro Domo, cap. 17. de Off. III. 31. de Leg. II. 7. &c.* Locus in pri-

mis illustris est in *Cornelianae I. fragmentis*.

SCANTINIA, vel **SCANTINIA**, *de pugillis & effeminatis; qui nefasium Venere accerant*, hoc est, aut ipsi muliebria patienterant, aut pueris vim facerent: quibus poenam decem millium nummorum statuebat, ad *Fam. I. 4.* Alterum, ne Senator diebus consilialibus haberetur, ad *Q. Fr. II. 12.* Vide *Gabinianum supra*.

SEMPRONIA, de ere alieno. Tulit M. Sempronius, Trib. pleb. L. Cornelio, Q. Minutio Coss. anno DLX. Ut cum sociis ac nomine Latino pecunie creditæ ius idem, quod cum civibus Romanis, esset. *De Offic. II.*

SEMPRONIA, *Agraria*. Tulit Tiberius Gracchus, Trib. pleb. P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio Coss. anno DCXX. Ne quis agri plus quam quingenta iugera possideret, & ut tres viri tribuitis comitis crearentur, qui agros dividerent, quos divites præter hunc modum possiderent. *Pro Sext. De Har. Resp.*

SEMPRONIA, de provinciis decernendis. Tulit C. Sempronius Gracchus, Trib. pleb. anno DCXXX. Ut Senatus quantis ante Comitia consularia designandis Consulis provincias arbitrato suo decerneret, quas deinde ipsi designati inter se sortirentur: quod ante, vel post designatos, vel post initum Consulatum facere solebat. Præterea, cum antea Senatus decreto per Tribunos intercedi posset, ne deinceps liceret. *Pro Domo. De Provo. Cons.*

SEMPRONIA, de libertate civium Romanorum. Tulit idem. Ne de capite civis Romani, iniusta populi, iudicaretur. Idem iam XII. Tab. sancitum erat. Idem *Valeria*, seu *securata* lege, ac deinde lege *Porcia* repetitum est. *Pro Rab. cap. 4. Ferr. V. 63. Cæli. I. 11. IV. 7.*

SEMPRONIA, Ne quis iudicio *cremorum* veniret. Hoc legi successit *Cornelia de falso*. Vide *Cic. pro Cluentia, cap. 16.*

SEMPRONIA, *Judiciaria*. Tulit idem. Iudicia a Senatu ad solos Equites transfudit. *African. in Divinat.*

SEMPRONIA, *Frummentaria*. Tulit idem, iterum Trib. plebis M. Plautio & M. Fulvio Coss. anno DCXXVIII. Ut inopi plebi singuli modis a Senatu vendentur tritice cum semisse, idque frumentum

tum plebi dividendum ex arano emeretur. *Brut. 62. Tusc. III. 20.*

SERVILIA, de *Repetundis*. Tullius C. Servilius Glaucia Praetor, anno DCLIII. quo ipso anno interfectus est. Ut reus post ipsum actionem comprehenderetur, cum antea ex lege *Acilia* liceret, semel causa dicta pronuntiare, nisi ampliaretur iudicium. *Proc. I. 9. Prae Rab. Post. 1. 4.*

SERVILIA, de *Civitate*. Tullius idem eodem anno. Ut si quis e focus Latius Senatorem tenuisset, qui damnaretur, jus et civitatis tribueretur, eoque inter cives locum occuparet quem damnatus habuisset. *Alfon. pro Senecio.*

SERVILIA, *Juniciorum*. Tullius Q. Servilius Caepio. Consul cum C. Artilio, anno DCXLVII. Ut iudicia, quae XVII. annis ante, lege *Semproniana*, a Senatu ad Equites translata essent, utriusque ordinis communia essent. *Brut. 43. 86. De Orat. II. 55. Pro Cluent. 52.*

TABELLARIAE, **CELIA**, **CASSIA**, **GABINIA**, **PAPIRIA**, de quibus suo loco.

TERENTIA-CASSIA, *Frumentaria*. Tulere M. Terentius Lucullus, C. Calfp. Coll. anno DCLXXX. Ut frumenti altera decuma a provinciis comereretur pretio in modis H. S. trium constituto: item ut civitatibus aquasister impetraretur pretio in modis singulis H. S. quatuor constituto. *Ferr. III. 7. 70.*

TESTAMENTARIAE, **CORNELIA**, **FURIA**, **VOGONIA**, suo loco.

THORIA, *Agraria*. Tullius Sp. Thorius, Trib. pleb. anno DCXLVII. Ne quis, qui agrum publicum in Italia a certo tempore possideret, vectigal penderet Publicanis. *In Brut. cap. 36.* Cautum est etiam ex lege de pascuis nonnihil, ut colligeret licet e Cic. *de Orat. II. 70.*

TIPPIA, quae pro Muren. c. 8. laudatur, Pighio ad ann. DCLXXXVIII. videtur esse C. Titii Trib. pleb. qui illo anno legem tulit, de quaestorum numero duplicando, & provinciarum quaestoris et senatorum consilio fortendis.

TITIA, *Agraria*. Tullius, opinor, Sex. Titius, Trib. pleb. M. Antonio, A. Postumo. Coll. anno DCLIV. Ut vectigal agris publice assignatis impositum Quaestor colligeret. Cic. *de Orat. II. 51.*

TRIBUNITIA, cujus meminit Cic. in

Verrem, Act. I. cap. 16. Pompejanam legem intelligit, de *Tribunis* referendis potestate praesina, quam iis Corn. Sylla ademerat.

TULLIA, de *Legationibus liberis*. Tullius M. Tullius Cicero Consul. Ne, sicut antea, infinitum, sed annum tempus eorum esset. *De Leg. II.*

TULLIA, de *ambulo*. Tullius idem. *Vide in Vatini. 15. pro Sext. 64. pro Muren. 32.*

VALERIA, de *Syllae Dictatura*. Tullius L. Valerius Flaccus Interrex, anno DCLXXI. Ut L. Corn. Sylla perperam Dictator crearetur, utque omnia, quae fecisset, rata essent, posteaque impune, quae vellet, iudicia sua, interficere. *Agrar. III. 2. De Leg. I. Pro S. Rust. 42.*

VALERIA, de *proscriptis*. Tullius idem. Ut eorum bona veiantur, qui proscripti sunt, aut eorum, qui in adversariorum praedibus occisi sunt. *Ibid.*

VARIA, *maritima*. Tullius Q. Varius Hybrida, Trib. pleb. anno DCLXIII. Ut quaestio haberetur de iis, quorum opera custodire socii contra populum Romanum arma sumpserunt. Nam eo anno, Coll. C. Julio Casare & P. Rutilio Lupo, ortum est bellum in Italia, quod Sociale, *Marsicum*, & *Italicum* appellatur. Huius legis mentio *pro Milon. 36. in Brut. 56. 88. Tusc. II. 24. &c.*

VATINIA, de *repetundis*. Tullius P. Vatinius, Trib. pleb. C. Casare, M. Bibulo. Coll. anno DCXCIV. Ut repetundarum iudicio liceret altera consista retinere, unde ipsa *lex de alterius consilio referenda* dicitur in *Vatin. cap. 11.* Consilia sunt iudices omnes, quos praetor sortitus est: eos omnes ex hac lege semel reicere licet reo, semel accusatori: cum antea nonnullos tantum reicere liceret ex eodem consilio utriusque, quotum loca sub sortitione Praetoris replebantur.

VATINIA, de *Caesaris provinciis*. Tullius idem. Ut Casari, cui iam lege *Semproniana* de provinciis Senatus Galliarum ultionem attribuerat, etiam citiorum cum Illyrico & tribus legionibus stipendiis in quinquentium daretur. Ut si, quos in lege nominabat, Legati sine Senatus decreto cum Casare proficerebantur. *In Vatin. 42.*

VIARIA, de *vitiis munitendis*. Tullius Curio,

Curio, Paulo & Marcello. Coll. anno DCCIII. Ex *Ep. ad Att. VI. 1.* colligitur, constitutum fuisse vectigal arano solvendum, in vehicula, effeda, rhodas, leucicas, equos, quibus in itineribus menterentur, ut ea pecunia in viis munitendis consumeretur. Nam cum Vedius Ciceroni obvius factus esset cum duobus effedis & rheda, equis iuncta, & familia magna; horum causa dicit Cicero Vedio solvendum ex lege Curionis, si perferatur, seferat e contra.

VOGONIA, de *mulierum hereditatibus*. Tullius Q. Vooonius Saxa, Trib. pleb. anno DCLXXXIV. Ne qui post A. Postumium & Q. Fulvium Centorios, census esset, hereditem virginem, aut mulierem, faceret. *Censu* & *Voooniam* mente sine dubio erant *citius*, quod nemini licebat deserre ad Centorem rem suam, nisi qui civis Romanus esset: Sed in hoc verbo calumniabantur, qui rem suam ad uxorem, aut filiam trans-

ferre cuperent. Nam cum illis temporibus, leges census Serviana de vendendis incensis, non accerere, aut severe satis servaretur; & multi civis Romani incensi essent, hi, qui feminam heredem facere volebant, rem suam in centum non deterebant, adeoque fe lege Vooonia teneri negabant, quod incensu essent. Atque hac calumnia verbi *confusio* eludebant legem. Nam ex *Vernis* intelligi potest, Praetores autem *Verrem* omnes ex hac calumnia deservisse, & hereditates hoc modo ad filias, mulieresque transferre potuisse, Qui autem census si erant, adeoque legem eludere calumniando non poterant, heredem fideiuratum faciebant, hoc est, qui hereditatem retineret quidem, sed deinde filia, aut cuiusque testator voluisset, redderet, si honestus esset. Nam si quis perditus ne ab ea hereditatem filiae reddiditum, cogi non poterat. *Vide Cic. de Fin. II. 17.*

ROMANÆ VETERIS PECUNIAE

ESTIMATIO.

Ex denarii pretio, nummorum ceterorum pretia ordinantur.

Denarii octo in unciam argenti, ac proinde nonaginta sex in libram imputabantur.

Denarium alii duodecim, alii decem, alii octo assibus nostratibus, & quod excurrit, aestimaverunt.

Hanc, remoto etiam fractorum numero incommodo, sequimur aestima ionem, quae Petri Gassendi experimento verissima esse demonstratur; & quia facilior haec est in subducendum rationibus, atque ideo adolescentium ingenis accommodatior.

Sextertius, qui est denarii quarta pars, & cuius fere unus usus est in rationibus negotialibus, responderet assibus duobus nostratibus.

As, qui est decima pars denarii, aestimatur novem denariis nostratibus, & quod excurrit.

Aureus, qui centum viginti sextertios comprehendit, valet libras duodecim Gallicas.

Jam vero, indiculum hic subijciam, cu-

ius ope summae quae apud Ciceronem occurreunt, facile ad nostratis pecuniae rationem revocantur.

Millie arii seu mille asses:	40 <i>liv.</i>	400 <i>liv.</i>	<i>Gall.</i>
Decem millia arii:	4000 <i>liv.</i>		
Quinquaginta millia arii:	2000 <i>liv.</i>		
Centum millia arii:	4000 <i>liv.</i>		
Millie sesterterii, sive nummi:	100 <i>liv.</i>		
Decem millia sesterterium:	1000 <i>liv.</i>		
Centum millia sesterterium:	10000 <i>liv.</i>		

Advertes summas quae sequuntur, fere his advertitis *liv.*, *ter.*, *quater*, *quingules*, &c. compendiosae apud auctores significari.

Decies, suband. centena millia sesterterium:	100000 <i>liv.</i>
Quinguales:	500000 <i>liv.</i>
Centies:	1000000 <i>liv.</i>
Millies:	10000000 <i>liv.</i>

Ex *Commentariis* Nic. Hortensii.

TOMO CUARTO

CONTIENIEN .

Pro P. Quintio .	Pag. 1
Pro Sex. Roscio Amerino .	38
Pro Q. Roscio Comedo .	93
In Q. Cæcilius, Divinatio .	114
Actio prima in Verrem .	146
Actiois secundæ Lib. I. 175. II. 248. III. 321. IV. 428. V.	
497.	
Pro M. Fontejo .	576
Pro A. Cæcina .	595
Orationum Chronologia .	657
Indiculus Legum de quibus Cicero passim .	660

F I N I S .

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UAN

IDAD AUTÓNOMA DE NUEVO

CCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS